

198
LISTY

1916

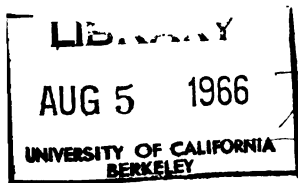
filologické a paedagogické.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktori

J. KVÍČALA, J. GEBAUER, J. NIEDERLE.

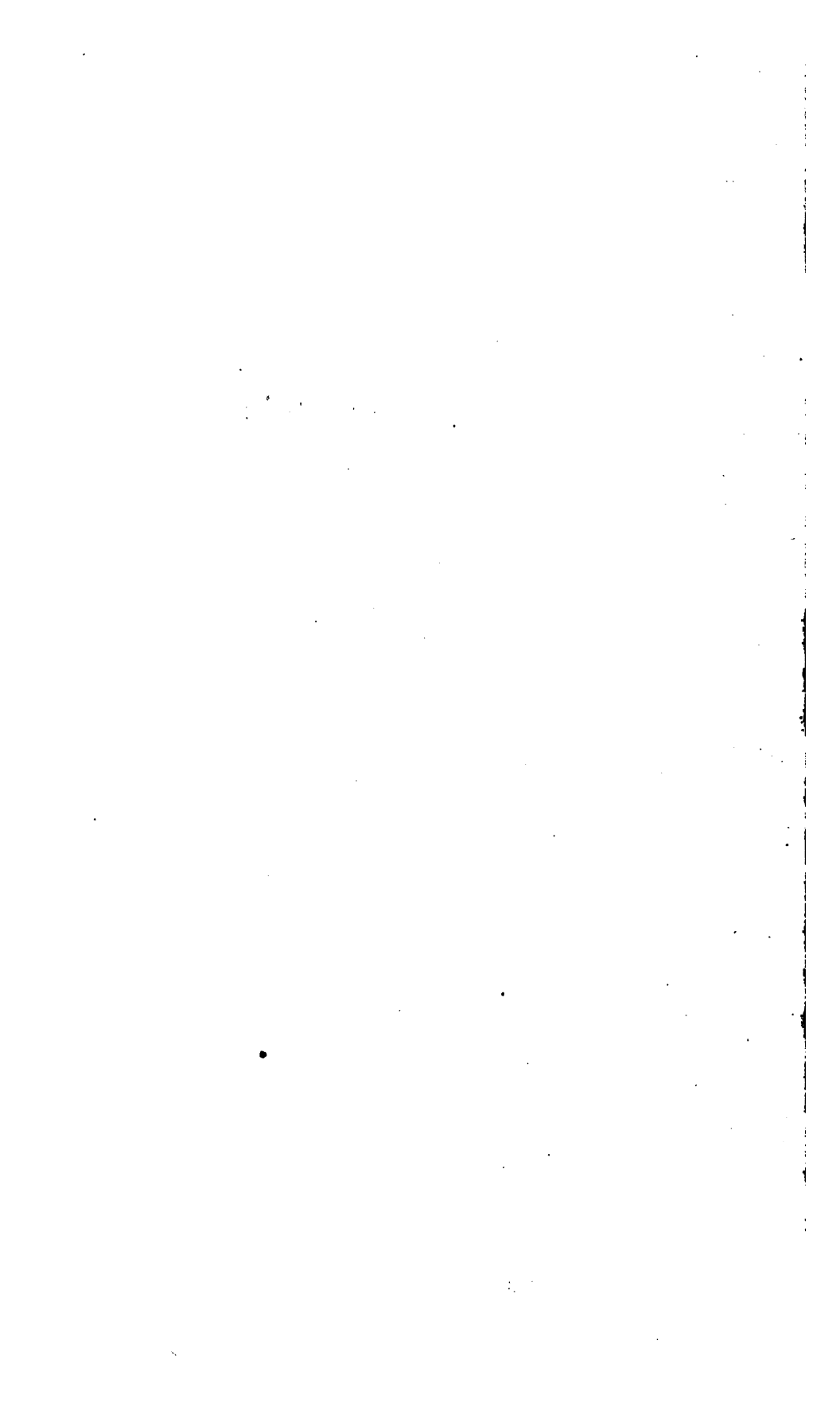
XIII 9
82/1020
ROČNÍK DRUHÝ.

V PRAZE.

Knihtiskárna: Hynek Miličský a Novák.

1875.

PA 9
L5
1875
MAIN

Obsah druhého ročníku.

Jindřich Niederle †	Strana 81—82
-------------------------------	-----------------

Pojednání.

Forum římské. Od Františka Velišského	1—9
O některých epithetech homerských v <i>οψ</i> , <i>ωψ</i> a <i>ωπις</i> . Píše Jindřich Niederle	9—18
O začátcích, v jakých si libují národní písně, zvláště slovanské. Napsal Dr. J. Gebauer	19—29
Interpunkce, navržená pro jedno místo RKrál. od V. Brandla	29—30
O větách složených a o vývoji formy podřadné ze souřadné. Napsal Dr. J. Gebauer	30—48
O paedagogické stránce úkolů školských. Sepsal J. Lepař	48—56
Vergiliana. Podává Jan Kvíčala	83—96, 241—252
Příspěvky k výkladu Rukopisu Kralodvorského. Podává Ignác B. Mašek a J. Gebauer	97—114
Ludvík Tkadleček. Napsal Dr. J. Gebauer	114—120
O některých způsobech české atrakce čili assimilace syntaktické. Napsal Fr. Bartoš	120—126
O vazbě přechodníkové v jazyce štítenském. Napsal Dr. J. Gebauer	126—141
O předložce <i>do</i> a <i>z</i> . Napsal Fr. Bartoš	141—153
Rozřídění hlásek českých podlé jich uclánkování. Od Dr. J. Gebaura	153—167
O přepisování textů staročeských, se zvláštním ohledem k Rukopisu Kralovédvorskému. Napsal Dr. J. Gebauer	167—180
Latinská četba v quartě. Napsal V. Ot. Slavík	180—192
Zpráva o některých změnách škol středních, jež navrhuje c. k. zemská školní rada česká. Sděluje V. Slavík	192—196
O slovanských kmenech na U. Od Dr. Leopolda Geitlera	253—286
O předložkách <i>za</i> a <i>na</i> . Napsal Fr. Bartoš	287—304
Moravská národní píseň o třech dcerách. Od Dr. J. Gebaura	304—308

Úvahy a zprávy.

Slovník do Homera Iliady i przypisywanéj mu Batrachomyomachii. Uložyl Dr. Łazarewicz. Poznań, nakładem i drukiem Ludwika Merzbacha 1874. Posuzuje J. Niederle	57—61
Rusko-český slovník. Sestavil Josef Rank. V Praze u Eduarda Grégra 1874. Posuzuje Theodor Vodička	61—75

	Stran
O některých výtčkách, které se činí nové češtině spisovné. Od F. Kotta	75—8
Latinská cvičební kniha pro I. gymnasiální třídu. Sestavil J. Riss. 3. vydání 1873. Posuzuje Fr. Bartoš	198—20
Ciceronova řeč proti G. Verrovi o dílech obrazných. Přeložil J. Pavel Tomášek. Posuzuje F. Bartoš	205—20
Das Sprachstudium an den deutschen Universitäten. Prakti- sche Rathschläge für Studierende der Philologie von B. Delbrück. Podává F. Bý.	207—21
Mluvnice česká pro nižší třídy středních škol. Sepsal Dr. M. Kovář. Druhé opravené a rozmnožené vydání. V Praze 1875. Mourek. Posuzuje I. B. Mašek	213—22
Ukazka Slovníku grammaticko-fraseologického od prof. Fr. Kotta. 1875. Posuzuje Fr. Prusík	224—22
Dictionnaire des antiquités grecques et romaines. František Velišský	235—22
Archaeologische Zeitung. Fr. Velišský	236—22
Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung von A. Kuhn. Dr. J. Gebauer	237—22
Poznámky k některým výtčkam, jež učinil pan prof. Fr. Prusík v Listech filologických. Od Fr. Kotta	309—31
Výbor z literatury české doby střední. Sestavil B. V. Spiess. V Hradci Králové. Nákladem Jana Pospíšila. 1876. Dr. J. Gebauer	313—31
Archiv für slavische Philologie. Dr. J. Gebauer	316—31
Revue de linguistique et de philologie comparée (publ. par A. Hovelacque, E. Picot et J. Vinson). 1873—1875. Dr. J. Gebauer	319—32
Zprávy osobní	80, 239—240, 32

Vol. 2

X 198

2657

LISTY
filologické a paedagogické.

Vydávají se
nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktori:
J. KVIČALA, J. GEBAUER, J. NIEDERLE.

AUG 5 1966
ROČNÍK DRUHÝ.
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
SEŠIT I.

V PRAZE.
Kněhtiskárna: Hynek Militký a Novák.
1875.

Obsah sešitu prvního.

Pojednání.

	Strana
Forum římské. Od Františka Velišského	1— 9
O některých epithetech homerských. Píše Jindřich Niederle . .	9—18
O začátcích, v jakých si libují národní písně, zvláště slovanské. Napsal Dr. J. Gebauer	19—29
Interpunkce, navržená pro jedno místo RKrál. od V. Brandla .	29—30
O větách složených a o vývoji formy podřadné ze souřadné. Napsal Dr. J. Gebauer	30—48
O paedagogické stránce úkolů školských. Sepsal J. Lepař . . .	48—56

Úvahy a zprávy.

Slovník do Homera Iliady i przypisiwanéj mu Batrachomyomachii. Uložyl Dr. Lazarewicz. Poznaň, nakladem i drukiem Ludwika Merzbacha 1874. Posuzuje J. Niederle	57—61
Rusko-český slovník. Sestavil Josef Rank. V Praze u Eduarda Grégra 1874. Od Theodora Vodičky	61—75
O některých výtkách, které se činí nové češtině spisovné. Od F. Kotta	75—80
Zprávy osobní	80

Pojednání.

Forum římské.

Od Františka Velišského.

Otázka v topografii starého Říma veledůležitá, kde forum se nalézalo, za dnů našich rozřešení došla a spory, jež v této příčině (zejména od starožitníkův italských) jindy vedeny byly, nyní na vždy skončeny jsou; neboť že *forum* nerozkládalo se v rovině Velabra, t. j. mezi Kapitolem, Palatinem a Tiberou, kam je Fea a Nibby kladli, o tom již všeobecná jest shoda. Dále i v tom mínění všech se shodují, že se prostíralo mezi Kapitolem a Velíí (což první Canina vyslovil); avšak až kam meze jeho od Palatina na severovýchod sahaly a kterak obě zhusta připomínané části jeho, *comitium* a *forum* v užším smyslu slova, polohou k sobě se měly, o tom dosud mínění jsou různá. Jest pak poloha obou zmíněných částí tou měrou základem všeho dalšího badání, že tím podoba fora se všemi stavbami jeho a jich polohou platněji bude moci ustanovena býti, podaří-li se tuto nezvratně určití.

V tomto článku chceme zkoumati mínění předního v oboru topografie římské badatele Beckra a místa z literatury, jimiž je podpírá. O otázce pak té, kam až hranice komitia na severovýchod sahaly, promluvíme příště probírajíce hojnou od dob Beckrových až na doby přítomné literaturu a všimajíce sobě důležitých, theorie topografů buď potvrzujících buď vyvracujících náleží, kteréž při kopání na foru v letech právě minulých učiněny jsou, načež k doplnění obrazu fora polohu a podobu nejdůležitějších při něm budov veřejných určíme a vhodnými rysy znázorníme.

Dříve však než k vytčené úloze přistoupíme, zjistíme se touto dvojí věcí: předně, že usus mluvy římské '*forum*' a '*comitium*' často jedno za druhé klade, a za druhé, což také již z tohoto plyne, že '*forum*' a '*comitium*' nebyly místně jedno od druhého tak odděleny, aby každé o sobě za místnost zvláštní považováno bývalo.

Slova *forum* užívá se nejobyčejněji v širším smyslu (politickém) o celém prostranství, věnovaném veřejnosti; i říká se

pak „descendere ad forum, in forum“*) byt i míněna byla *curia*, kteráž byla při *comitiu*. Tak na př. Cic. Catil. III. 8. spojuje solis ortum et forum curiamque. Liv. 27. 50, 51. Po vítězství nad Hasdrubalem šlo se legatům až k mostu Mulviovu vstříc; tito konečně circumfusi omnis generis hominum frequentia in *forum* pervenerunt. . . . . cum aegre in *curiam* perventum esset; a přece fora v užším smyslu nemohli se ani dotknouti, ježto přicházejíce patrně širokou střídou (via lata) byli dříve v kurii, jež stála při *comitiu*. A podobně Suet. Calig. 4, 4. Litteras Romam misit monitis speculatoribus ut vehiculo ad *forum* usque et *curiam* per-tenderent. Avšak velmi často shledáváme, že oba výrazy za jedno se kladou, na př. Liv. 22. 60. Ubi is (jedná se o výplatě zajatých v bitvě cannském) finem fecit, extemplo ab ea turba, quae in *comitio* erat, clamor flebilis est sublatus. . . . Feminas quoque metus ac necessitas in *foro* turbae huic virorum immiscuerat. Aneb Liv. 23. 30. M. Aemilio Lepido filii tres. . . ludos funebres per triduum et gladiatorum paria viginti duo per triduum in *foro* dederunt; a podobně 39. 46. In *foro* post ludos gladiatorios et funebres epulum datum, in quo *toto foro* triclinia strata sunt (k vyčastování lidu). Ale touž místnost nazývá Liv. opět *comitium* 27. 36 řka: Eo anno (209 před Kr.) primum ex quo Hannibal in Italiam venisset *comitium* tectum esse pro-ditum est et ludos romanos semel instauratos.**). A nikdo nebude snad namítati, že pro *ludi Romani* mohlo býti obráno *comitium*, pro zápasy gladiatorův však *forum*, neboť i *ludi Romani****) měli přehojně diváků, pro něž nemohlo postačiti nějak snad menší místo, a konečně výslovná zpráva jedna dí, že bylo rodině Servia Sulpicia vymezeno při řečništi místo, odkud' obojím hrám dívati se mohli. Cic. Phil. IX. 16. Senatui placere Servio Sulpicio statuam pedestrem aeneam in rostris statui circumque eam statuam locum *gladiatoribus ludisque* liberos posterosque eius quoquo versus pedes quinque habere etc. Bylot tedy k hrám celého prostranství *fora* (*comitium* i *forum*) zapotřebí a musily býti tudy obě části v poloze jednotné. To však stvrzuje ještě zřejměji tato velmi důležitá zpráva z Cic. pro Sestio 58. 124. Erat munus Scipionis. . . . Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maxime delectatur. In hunc consessum P. Sestius, tribunus plebis. . . venit et se populo dedit. . . Venit ut scitis ad *columnnam Maeniam*. Tantus est ex omnibus spectaculis *usque a Capitolio*, tantus ex *fori cancellis* plausus excitatus, ut nunquam maior consensio atd.

Avšak některé zprávy zdají se opět o tom svědčiti, že *forum*

*) Descendere vzhledem k vyvýšeným nad *forum* pahorkům římským.

***) Viz Listy flog. a paed. I. str. 134.

***) Liv. 1. 35.

od komitia bylo nějak odděleno. K těm patří na př. Liviova 22 k. 7., s nížto Becker jaksi rady sobě neví. „Romae ad primum nuntium cladis eius (u jezera trasimenského) cum ingenti terrore ac tumultu concursus in forum populi est factus. matronae vagae per vias, quae repens clades adlata quaeve fortuna exercitus esset, obvios percuntantur et cum frequentis contionis modo turba *in comitium et curiam versa* magistratus vocaret, tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius praetor, pugna' inquit, magna victi sumus. Becker vykládá slova *in comitium et curiam versa* (na str. 278) „gegen das Comitium und die Curie gewendet“ domníváje se, že jimi patrně naznačena nějaká překážka, pro kterouž z fora ke komitiu a kurii nemohli. Leč my rozumíme tomu místu jinak, překládáme nikoliv jsouc obráceno, nýbrž obrátivši se t. j. vydavši se ke komitiu a kurii a odvoláváme se jednak k mluvě latinské jednak k podobným případům. Dotvrzení onoho podávají na př. tato místa téhož spisovatele: 9. 2 milites ad muniendum versi á dále *ad praetorium versi*... opem ab ducibus exposcunt. Anebo 35. 51 milites alii *ad spectaculum templi luciae versi*. S předložkou *in* znamená verti již dokonce činnost a směr přechodu děje či pohybování. Sr. Ovid. Metam. I. 236... *Vertitur in pecudes* et nunc quoque sanguine gaudet; ale totéž znamená *ad* u Liv. 1. 7. inde *ad* caedem vertuntur atd. A k doložení věcnému připomínáme místa již svrchu (str. 2) uvedeného z Liv. 22. 60, kde také ženy nalézají se *na komitiu před kurii* nedbajice v této strašné době obyčejné slušnosti a skromnosti. Jest tudy situace zde tatáž, jaká vylíčena jest svrchu v kap. 7. Tu i tam sbíhají se muži i ženy na komitium a ke kurii. Jindy v bouřlivých dobách nedaly se ženy podobně doma udržeti, ač na forum samo přece se neodvázily, jako r. 195, když se jednalo o zrušení zákona Oppiova, jenž vydán byl „in medio ardore punici belli“ a zněl: ne qua mulier plus semunciam auri haberet atd. Tu prý matrony, aby vynutily abrogaci onoho zákona, „nulla nec auctoritate nec verecundia nec imperio virorum contineri limine poterant; omnis vias urbis *aditusque in forum* obsidebant viros descendentes ad forum orantes“ atd. Ostatní místa na straně 277. uvedená podobně nepřesvědčují, žeby komitium od fora odděleno bývalo. Cic. de republ. II. 17. praví o králi Tullu Hostiliovi: „Fecitque idem et sepsit de manubiis comitium et curiam.“ Ale na obvodní zeď nějakou nemůžeme zde pomýšleti, ježto nikde se jí nevzpomíná, nýbrž z fora volný vchod byl ke komitiu, což ze všech míst vysvítá, na př. Liv. V. 55, když jednalo se o to, má-li Gally zpuštěný Řím býti opuštěn. — „sed rem dubiam decrevit vox opportune emissa, quod cum senatus post paulo de his rebus in curia Hostilia haberetur cohortesque ex praesidiis revertentes forte agninae *forum* transirent, centurio *in comitio* exclamavit: signifer statue signum, hic manebimus optime“, aneb Liv. 27. 50—51, kde celý

dav se hrne přes forum ke kurii atd. Tomu místu rozumím tak, že sepsit táhne se pouze ke komitiu a znamená ohrazení tabern a portikův, ač opět dle Livia I. 35 portiky a taberny kolem fora od Tarquinia Prisca byly vyvedeny. Ostatní místa ještě méně jsou závažná.

Druhá otázka jest, když forum od comitia místně odděleno nebylo a přece v užším smyslu jedno od druhého se dělí, kde mezi Velii a Kapitolem jedno i druhé se nalézalo? Becker sleduje v tom Bunsena (zasloužilého sice, ale ne dosti opatrného topografa), klade komitium ke straně Velie, to jest od chrámu Kastorův až naproti chrámu Antonina a Faustiny, kde místnost k Velii poněkud stoupala (ač nyní jen málo to znamená, ježto půda fora rumem zanesena). Vizme jeho důvody (na str. 279). Rostra představuje si prostřed forum v širším smyslu dle Diona Cassia (pozn. 453) a s tím spojuje zprávu již svrchu uvedenou z Cic. Phil. IX. § 16, kde vedlé řečniště bylo čestné místo či lože pro rodinu Sulpiciovu, a dále zprávu z Livia 27. 36. svrchu uvedenou o pokrytí komitia, dokládaje: „so ersieht man daraus deutlich, dass hier der zum Comitium bestimmte Theil des Forum begann, der natürlich von den Kämpfen frei blieb und nur mit Zuschauern sich füllte.“ Naproti tomu podotýkám, že ovšem byla rostra uprostřed fora, ale zase dle Cicerona pro Flacco 24. speculatur atque *obsidet* rostra vindex temeritatis et moderatrix officii curia, pak dle Asconia p. Mil. 5 p. 43 erant enim tunc rostra non eo loco, quo nunc sunt, sed *ad comitium prope iuncta* curiae a konečně dle Varrona L. L. V. 32 p. 154 ante hanc (t. j. curiam) rostra, jsme nuceni rostra položit i ovšem také doprostřed, ale těsně ke kurii, jež byla na východní straně (vlastně v. s. v.) tohoto prostranství, jakož také na jevo vychází z Cic. c. Catil. III. k. 8. ac se (haruspices) sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, (Cicero řeční ad populum na řečništi) *solis ortum et forum curiamque* conspiceret, fore ut ea consilia atd. (srv. § 21). Tato socha byla postavena na západním vrcholku kapitolském před chrámem Jova kapitolského. Ale když (dle Cicerona pro Sestio 58. 124) diváci i na svahu kapitolském se nalézali i na východní straně fora při sloupu Maeniově i při řečništi (neboť tam, kde byla vyhrazena místa čestná, byla zajisté také jiná sedadla): musili býti i na západní straně a ovšem konečně i na jižní povolně se zdvihající. Avšak svah kapitolský (clivus) a předstíne chrámů jeho, zejména pak čestná a vyhrazená místa při sloupu Maeniově a rostrách byla by velmi nevýhodná bývala a jeviště her vzdálena, kdyby *comitium* na straně k Velii a nikoliv při svahu kapitolském bylo se nalézalo. A co by znamenala slova Ciceronova v. m. u. *a fori cancellis*, kdybychom si s Beckrem forum hned při svahu a tudý také sloup Maeniův (jenž stál v místech oblouku Severova) při něm mysliti měli? My vykládáme sobě místo ono tak, že potlesk u příchodu tribuna Sestia

ozval se z obou nejzazších konců: s výše svahu kapitolského a z druhé strany od zábradlí fora (proti chrámu Kastorův), kdežto jeviště her a zápasů bylo u prostřed na komitiu, t. j. na části fora Kapitoliu bližší. V závěrci z místa Liviova 27. 36 učiněné Becker patrně se ukvapil. Mínil-li totiž Livius komitiem část fora při Velii, nenahlížíme, proč bylo kryto, majíc slunce v zadu, kdežto diváky ostatní a zápasníky obtěžovati musilo. Zřejmof, že musíme buď celé prostranství mezi Kapitolem a Velii pokryto si mysliti, buď toliko část svahu bližší, jež nám jest *comitium*. Dosavadní důvody Beckrovy v příčině polohy komitiu shledáváme tedy nepodstatnými. Vizme nyní hlavní důvody jeho na str. 280. Původní tribunal praetoris bylo ovšem na komitiu; to vychází na jevo z míst Beckrem uvedených a ze všech jiných zpráv. Ale mylně spojuje B. s tribunalem praetora puteal Libonis. Ze zpráv vysvitá, že putealia musíme rozeznávati dvě, jedno *na komitiu před kurií*, o němž na př. zmiňuje se Cicero De Divin. I. 17. 32 *Cotem autem illam (Atta Navia) et novaculam defossam in comitio supraque impositum puteal accepimus*, a Dionys. Halik. 3. 71. *Εικόνα αὐτοῦ χαλκῆν ἀνίστησεν Ταρκύνιος ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἣ καὶ εἰς ἐμὲ ἦν ἔτι πρὸ τοῦ βουλευτηρίου κεκρυμμένη. ὀλίγον δὲ ἀποθεν αὐτῆς ἣ τε ἀκόνη κεκρούσθαι λέγεται καὶ ὁ ξυρός κατὰ γῆς ὑπὸ βωμῶν τινι, καλεῖται δὲ φρέαρ ὁ τόπος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων*. Ale to musilo býti na východní straně. — Druhé puteal nazývá se vůbec Libonis (L. Scribonius Libo byl praetorem r. 192 př. Kr. Liv. 35. 20 a 21, jenž zároveň s M. Fulviem Centumalem v Římě zůstal maje „peregrinam provinciam“ an Fulvius měl „urbanam“); ale to se vždy připomíná jen na *foru* a pak u oblouku *Fabiova* aneb in *porticu Julia* a před *atriem* (t. j. atrium Vestae), což vše nalézá se na západní straně u svahu Palatina. Však vizme již místa sama.

Porphyrio dí (Horat. epist. I. 19. 8): „Puteal Libonis sedes praetoris fuit prope arcum Fabianum, dictumque quod a Libone *illic primum tribunal et subsellia locata sint*. Podobně schol. Cruquii k témuž místu: quod autem ait Libonis, hinc sumpsit, quod is *primus tribunal in foro statuerit*. Tato místa něco jiného v sobě obsahují, než co Becker z nich odvádí. Praví se zde, že Libo byl *první*, jenž tribunal na *forum* přeložil, a nikoliv, že on první tribunal na *foru* (rozuměj komitiu) postavil, kdežto před ním tribunal na komitiu se nalézalo, ač ne vždy, jakož viděti ze zprávy u Livia 23. 32 k roku 215 „praetores, quorum iuris dictio erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt“), eo vadimonia fieri iusserunt, ibique eo anno ius dictum est.“ Scholiast k Pers. sat. IV. 49. Foeneratores ad puteal Scribonis Licinii (mylně místo Scribonii Libonis), quod est in porticu

*) K tomu dlužno podotknouti, že tribunalia byla dřevěná a tudý přenosná (v. Ascon. k Milonianě o spálení mrtvoly Clodiovy).

Julia ad Fabianum arcum consistere solebant. Zde mívěno sloupení chrámu ku počtě Julia Caesara od Augusta na foru k Velii před regii vystavěné, s čímž shoduje se místo, ač konjekturou doplněné, z Festa p. 333. Scribonianum ap]pellatur ante atria [puteal, quod fecit Scri]bonius, kdež *atrium* značí atrium Vesty blíže oblouku Fabiova. Konečně místo scholiasta Cruquiova k Hor. Sat. II. 6. 35: puteal locus erat in foro ad quem conveniebant mercatores et foeneratores ad tradendum et recipiendum. Alii dicunt fuisse *pro rostris ubi tribunal erat praetoris*. Tito alii ovšem mají také pravdu, neboť mívni puteal starší před kurii. Ani tato místa nepotvrzují tedy mívění Beckrova, neboť z nich *předně* na jěvo jde, že puteal Libonovo nalézalo se, jak jsme podotkli, na západní straně prostranství a k Velii, tak že by tedy curia byla musila podobně na této straně státi, což nemožno; *za druhé* ta místa svědčí rozhodně pro umístění fora blíže k Velii, poněvadž toto puteal vždy „in foro“ se připomíná a blíže staveb, jež *nikdy* s *komitiem* ve spojení se neuvádějí a ježto jsou: *arcus Fabianus, regia, atrium Vestae a templum Divi Julii*, jenž předsíní obrácen byl ku Kapitoliu a tedy stál zrovna tam, kde Becker komitium mítí chce, ač se nikdy jinak než *in foro* nepřipomíná.

Becker uvádí dále pro své mívění, že bylo comitium blíže Velie (p. 279) místo u Plut. C. Gracchus c. 5. a z Cic. de am. c. 25 § 96, dle nichž buď C. Gracchus aneb již C. Lic. Crassus*) počal mluvit s řečnístě obrácen jsa na forum k lidu, což od té doby bylo dále zvykem. Avšak již věcná poznámka Plutarchova nesvědčí pro názor Beckrův; praví zajisté Plutarch: *στροφείς ἔξω πρὸς τὴν ἀγορὰν δημηγορήσαι*. K názoru Beckrovu by se zde hodilo spíše *εἴσω*; avšak ani na to neklademe veliké váhy, ani na další slova Plut. *μικρὰ παρεγκλίσει καὶ μεταθέσει σώματος μέγα πρᾶγμα κινήσας*, poněvadž v těchto slovech může býti u Plutarcha pouhá rhet. antithese, ač v skutku *μικρὰ παρεγκλίσις* býti to nemohla, kdyby rostra byla tam, kde je Becker umístil.

Závažnější však jest, že Augustus, dovršuje zámysl Caesarův umístil řečnístě na předsíní chrámu Caesarova**) (T. Divi Julii), o němž není pochyby kde stál. Byl postaven totiž na místě, kde mrtvola jeho byla spálena, *před regii* (dle Appian. Bel. Civ. II. 148.). Bylo od Augusta politicky důsledno, že upomínku na dobu republikánskou jaksi zatemnití chtěl zbudováním druhého řečnístě na *foru* (za ozdobu vzav bodce lodí egyptských z bitvy u Actia),

*) Nám zde toliko na věci záleží, ač rozhodně zprávu Ciceronovu za podstatnější uznáváme.

**) Že nebylo ani tam, kam je Mommsen položil (v *Annali dell' Instituto* 1844), shledalo se konečně také nedávným odkrytím té strany fora. Však o tom ještě se zminíme.

ano bez toho komitium již před tím od řečníků zanedbáváno bylo, ježto k foru obráčení řečníci.*) Augustus šel v tom tedy o krok dále a ve shodě s demokratickými tradicemi od Caesara přejatými. A o tomto řečníšti císařského Říma praví Q. Asconius Pedianus (k Cic. *Milon.* c. 5. § 43) *erant enim tunc rostra non eo loco, quo nunc sunt*, sed ad comitium, prope iuncta curiae.**) Z toho plyne zřejmé, že komitium u Velie nebylo, ježto by Asconius takového místního rozdílu činiti byl nemohl. Za Augusta máme tedy rostra dvoje: na foru při chrámu C. Caesara a na místě starém u kurie na komitium. Rostra stará byla zajiště později vůbec odstraněna, jakož vysvitá ze zprávy Asconiovy. Tato rostra klade Becker na svém plánu nutně tam, kam kladena býti musí, ale dle slov jeho jinde bychom je hledali. Na str. 337 praví: *Dass nun eine Versetzung der Rednerbühne Statt gefunden habe, ist gewiss; wenn aber berichtet wird, dass es noch durch Caesar selbst, kurz vor seinem Tode geschehen sei, so erheben sich dagegen nicht zu beseitigende Widersprüche.* V tom má ovšem pravdu a udání Diona Cassia 43. 49 *καὶ τὸ βήμα, ἐν μέσῳ που πρότερον τῆς ἀγορᾶς ὃν ἐς τὸν νῦν τόπον ἀνεκρίσθη καὶ αὐτῶ ἢ τοῦ Σύλλου τοῦ τε Πομπηίου εἰκῶν ἀπεδόθη* jest asi lapsus memoriae; neboť v 51. knize 19 udává, že teprv za Augusta *τὴν κρηπίδα τοῦ Ἰουλείου ἠρώον τοῖς τῶν αἰχμαλωτίδων νεῶν ἐμβόλοις κοσμηθῆναι (ἐψηφίσαντο)* Suet. však Div. Jul. k. 75. dí: *sed et statuas L. Sullae atque Pompeii a plebe disiectas (po bitvě u Farsalů) reposuit.* a 42. 18. totž sám Dío *τὰς μὲν εἰκόνας τοῦ τε Πομπηίου καὶ τοῦ Σύλλου ἐπὶ τῷ βήματι ἐστῶσας ἀνεῖλον.* Tedy Caesar zvrácené sochy na předeslé stanovisko opět postavil, a když později staré řečníště zmizelo (viz Asconiovo: *erant tunc rostra atd.*), postaveny byly tyto sochy vedlé nového, kdež je Dio Cass. ještě viděl. Tím odpor po mínění našem dá se vyložiti. Ale co dále B. praví: „Wir wissen nämlich, dass ihre neue Stelle sub Veteribus war“ jest omyl plynoucí z falešného čtení. Becker měl před sebou čtení (str. 338) Suet. Aug. 100 *bifariam laudatus est: pro aede Divi Julii a Tiberio et pro Rostris sub Veteribus a Druso, Tiberii filio.* Přihledneme-li však k tomu místu blíže, spatříme, že *sub* jest od vydavatelů nevědomých v text přijato. V rukopisech „*sub*“ není ani v jediném a pochází tato „divinace“ od Jana baptisty Egnatia z vyd. r. 1516, jakož z nejdůkladnějšího vydání Suetonia od

*) Tak řečníci někteří se schodů chrámu Kastorův na př. Caesar sám (Dio Cassius. 38. 6).

***) Proto by, co praví Jul. Capit. o pohřbu Ant. Pia (M. Anton. Philos. c. 7.) „*laudavere uterque (Marcus i Verus) pro rostris*“, mylně vykládal Detlefsen (v *Annali dell' Instituto* 1860 p. 154); neboť zde míní spisovatel rostra Julia a Capitolina pod svahem, ježto již za Asconia starých nebylo.

Rotha (Tbner 1865) vyrozumívám. Přidržíme-li se tedy — jakož musíme — pravého čtení „pro rostris veteribus“, vyvážneme ihned z labyrintu, v němž musil Becker zablouditi. Mrtvola Augustova snesena byla z domu jeho na Palatinu k nejbližšímu novému řečništi, kde měl řeč Tiberius, pak poponesena dále po svaté cestě k řečništi starému, kde měl chvalořeč Drusus, načež byla pak dále v průvodu na žaroviště (ustrinum) při Mausoleu Augustovu odnesena a pak zde pochována (týž v kap. též).

Totéž praví o pohřbu Aug. Dio Cassius, jenže pořádek zmátl řka: *προτεθείσης δὲ τῆς κλίνης ἐπὶ τοῦ δημηγορικοῦ βήματος* (roz. rostra, vůbec βῆμα), *ἀπὸ μὲν ἐκείνου ὁ Δρουσὸς τι ἀνέγνω, ἀπὸ δὲ τῶν ἐτέρων ἐμβόλων τῶν Ἰουλιῶν ὁ Τιβήριος κτλ.* Z toho bychom souditi mohli, že Becker tato nová rostra na svém pláně někde sub veteribus umístí; ale toho ne učinil, nýbrž klade je zcela správně na prostranství, kam náleží i s chrámem D. Julii, jen že to pak jest u něho též na *komitiiu* a zrovna před samými rostry starými; však stejným právem by pak jeho stará rostra též sub veteribus slouiti mohla, ana leží v téže čáře.

Ale ještě do jiných odporův se zaplétá připouštěje taberny tam, kde na jiném místě praví, že jich nebylo (na př. pag. 284 A 463), ač i to mylně, jak snadno dokázati.

Když takto zhola pravda není, že rostra nová sub veteribus byla, tedy ne na jihozápadní straně tohoto prostranství, nýbrž jednak při chrámu Divi Julii a tento opět na *foru*, což však na této podélné straně býti nemohlo, ježto celá tato strana až ke kapitoliu zaujata jest basilikou Juliovou, vedlé níž k Velii při téže straně chrám Kastorův stojí, a ježto *rossah* obou těchto staveb nyní po odkrytí většího dílu tohoto prostranství v té straně nad pochybnost určen a zjištěn: musíme předně i předešlé důvody pro polohu fora v užším smyslu na mysl sobě uvedouce uznati, že chrám Divi Julii pod Velii při foru čelem ke Kapitoliu obrácen byl a že v předsíni jeho na vysoké substrukci spočívající*) rostra císařského Říma od Augusta umístěna byla. Místa, jež Becker p. 337 a 338 uvádí, nemohou tento výsledek zdánlivým odporem svým zvrátiti. Jsou pak to Cic. Phil. IX. c. 5. Odpor v místě jest jen tenkrát, kdyby míněna byla 1. nová rostra a za 2. na místě, kde Becker je míti chce; ježto ale Cicero (třeba v roce 43.) mluví se starého řečniště — nového ještě nebylo — odpadá vše. Ale v odporu se zprávou Appianovou o pohřbu Cae-

*) Na př. Ov. Metam. XV. 811.

— ut semper Capitolia nostra forumque
Divus ab excelsa prospectet Julius aede.

Ep. ex Ponto II., 2, 85.

Fratribus assimilis, quos proxima templa tenentes
Divus ab excelsa prospectet Julius aede.

sarově (Bellum civ. II, 148) ἐς τὴν ἀγορὰν αὐθις ἔθεσαν (τὴν κλίην) ἔνθα τὸ πάλαι Ῥωμαίοις ἐστὶ βασιλείον jest zpráva u epitom. Liviova 116. Caesaris corpus quum in campum Martium ferretur a plebe *ante rostra* crematum est; ale i, dodávám ještě k tomu, Suetoniova: Divus Julius c. 87. Lectum pro rostris in forum magistratus . . . To dělo se zajisté blíže řečníště starého, ježto nového posud nebylo. *Suetoniowi* však více věriti dlužno nežli Appianovi (aneb Dřonu Cassiovi, jenž o celé té události téměř o století později psal). Mimo to mohl se Appianus snadno zmýliti shledav bezpochyby ve svých pramenech, že ta věc udála se *pro rostris* aneb *ante rostra*, kterýmiž on císařská (Julia) vyrozumíval a tak svým řeckým čtenářům místo blíže označil „ἔνθα τὸ πάλαι Ῥωμ . . .“ atd. Že však jiná zpráva dí, že na místě, kde tělo spáleno bylo, postaven chrám Caesarovi, nesmíme doslovně vzítí, vždyť nemohl stavitel bez ohledu na místnost monumentální budovu kampak položití, a když byla postavena i několik stop opodál, přece mohlo se říci, že stojí na místě, kde mrtvola byla upálena.

Z dosavadní rozpravy tuším zřejmo, že *forum* v užším smyslu musí položeno býti k Velii, *comitium* pak pod svah kapitolský a nikoliv naopak.

(Dokončení.)

O některých epithetech homerských

v *οψ*, *ωψ* a *ωπις*.

Píše Jindřich Niederle.

K praktickým výsledkům, jimiž se srovnávací jazykozpyt již nyní honositi může, počísti jest bez odporu i ten, že v etymologii mnoho temných záhad osvětlil a tím exegesi na mnohých místech v nejistotě tápající platnou pomoc prokázal.

Hlavní díl zisku tohoto v oboru literatury řecké připadá básním Homerovým, k nimž hned od počátku jazykozpytci zvláštní zřetel obraceli. Tudíž i všeliké slovníky k Homerovi, kteréž buď nově buď u vydání novém vyšly, nových těchto výzkumů vědeckých nikterak si nevšímají, neřku-li v nevážnost jich bráti nesměly.

Avšak jakkoli v příčině této mnoho vykonáno jest, přece zbývá ještě mnoho činiti.

Vždyť Hellenům samým, kteříž básně tyto tradicí nepřetržitou dochovali si z časů dávno minulých, lecco bylo z vědomí už vymizelo, jak zvláště scholie vydávají o tom svědectví neklamně.

To pak v přední řadě týče se *epithet*. Z těchto leckterá

asi v prastarých mythech, popěvcích a písničích, a to u kmenů rozličných, ponenáhlu se ustálila a tak, jak s jmeny svými se sloučila a srostla, i do pozdější skutečné epiky s veršem i nářečím epickým spolu přešla i zobecněla, avšak tím, že základní jich názor tu se ztratil, tu zase ani vůbec znám nebyl, temnými a nesrozumitelnými se stávala.

Cokoliv tedy v příčině této světla třeba dosti málo přináší, nemůže vykladateli Homera nikdy býti bez vědku.

I rozprava následující budiž skrovným k etymologii homerské příspěvkem. Obsahuje jen malý výbor několika obšírnějších poznámek, kteréž jsem si činil skládaje úvahu o polském slovníku k Homerově Iliadě od p. Łazarewicze v druhé části těchto Listův podanou, a kteréž jen proto na tomto místě zvláště jsem položil, aby úvaha řečená nenabyla rozsahu ještě většího a účelu svého nevzdálila se příliš daleko. Víím, že *positivního* jádra mnoho v sobě nechová; avšak přece aspoň vyvrácením některých domněnek posud běžných pravdě *negativně* prospěje a k dalšímu o týchž věcech přemýšlení povzbudí.

I.

1. Jedno z epithet, kteráž etymology a exegety valně zaměstnávala a jichž původ i význam po tu chvíli nezdá se na jisto postaven býti, jest známé epitheton lidí $\mu\epsilon\rho\omicron\pi\epsilon\varsigma$.

Obyčejně pokládá se to slovo za složeninu z kořene $\mu\epsilon\rho + \omicron\pi$. Kořen druhé části $\omicron\pi$ spojují jedni se subst. $\omicron\psi$, $\omicron\pi\omicron\varsigma = \text{vox}$, druzí se subst. $\omicron\psi$, $\omicron\pi\omicron\varsigma = \text{oko}$ a slovesy $\omicron\pi\omega\pi\alpha$, $\omicron\psi\omicron\mu\alpha\iota$. Význam koř. $\mu\epsilon\rho$ určuje se rozličně.

a) Ti, kdož v druhé části složeniny chtějí míti *hlas* či spíše — ježto *hlas* by nevystačil — samu lidskou *řeč*, snášejí se v tom, že v první části shledávají koř. $\mu\epsilon\rho$ ($\mu\alpha\rho$) značící *dělití, udíletí* (v $\mu\epsilon\rho\omicron\varsigma$, $\mu\epsilon\rho\iota\zeta\omega$, $\mu\omicron\rho\omicron\varsigma$, $\mu\omicron\iota\zeta\alpha$, $\epsilon\iota\mu\alpha\rho\tau\alpha$ ...). Avšak výkladem se rozcházejí od sebe.

Neboť dle jedněch jsou $\mu\epsilon\rho\omicron\pi\epsilon\varsigma$ lidé mluvou (řečí) obdaření, kteříž (ať tak díme dle Homera) $\xi\mu\mu\omicron\rho\alpha\sigma\iota\nu\ \omicron\pi\omicron\varsigma$ naproti zvířatům, kteráž jsou orationis expertia. Výklad tento už proto neobstojí, že $\omicron\psi$ neznačí nikdy tolik co *oratio* (řeč jako způsobilost vyjadřovati myšlenky), nýbrž prostě: *hlas*. Tak i v II. A 137 = Φ 98 $\acute{\alpha}\mu\epsilon\iota\lambda\iota\kappa\tau\omicron\nu\ \delta' \omicron\pi' \acute{\alpha}\kappa\omicron\upsilon\sigma\alpha\nu$ uslyšeli nelaskavý hlas (= slova, předešlé $\acute{\epsilon}\pi\eta$; srovn. hlas řkoucí, hlas volajícího na poušti a p.). Krom toho přímo odpírá výkladu tomuto jméno ptáka velmi známého: $\mu\epsilon\rho\omicron\psi$ (Merops apiaster, vlha).

Dle druhého výkladu jsou $\mu\epsilon\rho\omicron\pi\epsilon\varsigma = \omicron\iota\ \tau\eta\nu\ \omicron\pi\alpha\ \mu\epsilon\rho\iota\zeta\omicron\nu\tau\epsilon\varsigma$ hlas dělící, *článkující* a takto *řeč* (orationem) způsobující a pak vůbec: mluvící, mluvni. Výklad tento starodávný jest. Tak už Eustathios (v komentaru k II. A 250) poznamenává, že jsou $\mu\epsilon\rho\omicron\pi\epsilon\varsigma\ \omicron\iota\ \acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\iota\ \pi\alpha\rho\acute{\alpha}\ \tau\omicron\ \phi\acute{\upsilon}\sigma\epsilon\iota\ \mu\epsilon\mu\epsilon\rho\iota\sigma\mu\epsilon\nu\eta\nu\ \acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota\nu$

τὴν ὄπα εἰς τε λέξεις καὶ εἰς συλλαβὰς καὶ εἰς στοιχεῖα, ὃ μηδεμία τις ἄλλη ἔχει φωνή. Týž výklad má i Etym. Magnum. Těž Muret (v řeči de philosophiae & eloquentiae cóniunctione III.) dí: *distinctam* hominibus *articulatamque* tribuit vocem, unde eos Homērus *μέροπας* nominavit.

Výklad tento přešel i do Doederleina Glossaria i do slovníků novějších, z nichž jmenovati stačí Papův (i v nejnovějším vydání).

Že výklad tento mylný jest, stručně ukázal Curtius ve své Etymologii připomínaje (Et. ⁴, str. 109.), že slova *μέρος*, *μερίζειν* u Homera ani se nevyskytají, a příbuzná slova *μόρος*, *μοῖρα*, *εἵμαρται* zřejmě vedou ku významu *přídílení, udílení* a ne: dělení. K tomu pak lze dodati, že, kdybychom i připustili význam dělení, přece tím bychom ještě nedodělali se významu *článkování*, k němuž se táhnou Muretova slova *distinctam articulataque*. Pojem tento vyjadřuje se slovesem *ἄρθρον*, kteréž teprv později v *prose* se vyskytá, nejprve v Xenof. Memor. (a to na místě, jež zdá se býti původu pozdějšího, I, 4) a v Plat. Prot. (322 a). Ovšem patrno, že *poznání* toho, kterak řeč lidská jest článkovaná, dosti pozdě se událb jsouc plodem už značněji pokročilé abstrakce, kteréž nikterak nelze vyhledávati při původci toho prastarého *μέροπες*.*)

b) Poznavše tedy, že nepravé jest odvozování toho slova od koř. *ὄπ* = vox, přistoupíme k etymologii druhé, kteráž po tu chvíli v obecné jest platnosti.

Tato učí, jak už shora dotčeno, že základem druhé části jest koř. *ὄπ* obměněný z původ. *ὄκ* (ak), kteréž se zachovalo v hom. *ὄσσε* (= oči), *ὄσσομαι*. O první části *μερ* i tu se dělí mínění, ježto lze ji odvoditi od kořenů významem svým rozdílných. Jedni s Goeblem**) vidí v *μερ* kořen *σμερ* (sskr. smar) = *mysliti* a ti vykládají *μέροπες*: die denkblickenden, sinnig blickenden, asi: myslivě (důmyslně) hledící, myslivozračí — na-proti zvířatům. Význam tento byl by zajisté dosti poetický, ač snad jen se stanoviska moderního, však nikoliv dosti pravdivý, poněvadž jest abstraktní. Předpokládát značný stupeň dospělosti duševní, na němž by člověk nejen toho měl vědomí, že myslí, ale i toho, že tato vlastnost, kterouž se liší od zvířat, že tato

*) Za příčinou podivnosti uvádíme výklad, kterýž též Eustathius zaznamenal řka: *οἱ μὲντοι τῆς ὑμετέρας θείας αὐλῆς μέροπας τοὺς ἀνθρώπους ἐπικληθῆναι φασιν ἀπὸ τοῦ μερίσμων ἢ διαμερισμοῦ τῆς ὀπός, ὃν ἔπαθον μετὰ τὸν τῆς Χαλάνης κύρον διαμερισθέντες ἀπανταχοῦ τῆς γῆς*. Podobně dí Et. Mag. vedlé vzpomenuťého výkladu: *ὅτι οὐ πάντες τὴν αὐτὴν φωνὴν ἔχουσιν*.

**) Želím toho, že spisů, ve kterých výklady tu dotčené podány jsou obsírněji, nemohl jsem se dopřítiti.

„myslivost“ jeho též *okem* se projevuje aneb snad dokonce (jak učí moderní fyziologie) i ve *tváři* se viditelně obráží.

Druhý výklad, jehož původce prý Düntzer*), odvodí *μερ* z koř. *μαρ* (*mar*) = *mřiti* (v *μαραίνω*, *βροτός* = *μορτός*, *morior*, *mru.*). Dle toho jsou *μέρορες* lidé *smrtní* = *βροτοί*. Jakkoli *význam* tento sám o sobě zvláště pro obecnost svou, kteráž se s užíváním toho slova dobře srovnává, jest případný, přece však *výklad* k němu vedoucí za příčinou části druhé *ὄπ* jest nesnadný. Neboť ať vykládáme: „lidé smrtí vidoucí, před očima mající“ aneb: „lidé smrtelně *vyhlížející*, smrt aneb smrtelnost již *okem* neb *tváří* jevící“: v nížádném trvám případě nevykládáme dosti *prostě* a *pravdivě* t. j. k názoru ducha hellenského případně.**)

Kromě těchto dvou etymologií možná byla by třetí, na kterouž snad i jiní též připadli, totiž ta, že bylo by lze *μερ* odvoditi od koř. *mar* = *mihati se*, *svítiti*, *třpytiti se*, kterýž v mnohých slovech se vyskytá, jako v *μάραρος* (*πέτρος*) lesklý kámen *Π* 735 (j. subst. *M* 380, *ι* 499, srv. l. marmor); odtud *μαρμάρεος* lesklý o kovu *P* 594, *Σ* 480, i o *moři* *Ξ* 273, tak jako *μαρμαίρειν* skvíti se nejen o kovu, nýbrž i přímo o *očích* se sbíhá: *ὄμματα μαρμαίροντα* *Γ* 397, totiž o očích Afroditinych, z nichž Helena poznává bohyni. Dle toho byli by *μέρορες* *ἄνθρωποι* lidé skvěloocí, lesklozrací, a význam tento byl by zvláště vzhledem k jiným podobným epithetům vhodný, kdyby epitheton ono připadalo jedině na osoby některé určité (jako na př. *γλαυκῶπις Ἀθήνη*, *ἐλίκωπις Ἀχαιοί*) a nevyskytalo se toliko spojeno s *ἄνθρωποι*, i *βροτοί* (= *ἄνθρωποι*, jako l. *mortales*, *B* 285), ba i přímo nenastupovalo za pojem *lidé*, jako na př. u Aisch. v Choef. 1013 *ὄπις μερόπων* (srovn. též u pozdějších bás. sbíhajících se adj. k významu tomu příslušné: *μεροπηγίος* lidský a *μεροπηγίς* fem. k tomuto).

Užívání toto (kterémuž i starý výklad schol. svědčí) zřejmě odpírá výkladu posléze dotčenému i žádá významu *obecnějšího*, asi takového, jakýž bychom přijmouti mohli z etymologie buď Goeblovy, buď Düntzerovy, kdyby jen část druhá, totiž *ὄπ*, nevadila jeho vývodu.

Avšak i závady této snadno se zbavíme, jestliže připustíme, že řečené *ὄπ* není žádným kořenem významu *samostatného*,

*) Viz 2. poznámku na předešlé stránce.

**) Homerské *ὄσσεσθαι*, na kteréž snadno každý připadne, znamená ovšem též: *α*) viděti, před očima míti (s akkus. předmětu vnějšího), ale z pravidla jen ve spojení s *θυμός* neb *ἐνὶ φρεσίν* (j. *κ* 374, *α* 115....), a to nikdy o habituelním předvídaní; aneb: *β*) v očích jevíti, něčím zíratí (s akkus. předmětu vnitřního) neb něco napřed označovati, vždy se vztahem k osobě, již se to označování týče (j. *β* 152, *Ξ* 17, *Α* 172).

nýbrž pouhou příponou slovo tvornou či přitvorkem, a že tedy slovo *μέρορες* a s ním mnohá jiná podobně zakončená — o všech toho tvrditi nelze*) — nejsou slova složená, nýbrž prosté odvozeniny.

Snad že tím nepověděno nic nového a jiní na touž myšlenku už dříve připadli**); však i přes to snad operae pretium erit tvzení to objasnití a co možná ohraditi.

Přípona, kterouž tu na myslí máme, vznikla známou obměnou původního *k* v *π* z přípony *ak*, kteráž v rozličných útvarích zachována jest ve mnohých slovech řeckých, jako jsou jména

v *αξ*, ku př. *βῶλ-αξ* vedlé *βῶλος*, *βῶμ-αξ* vedlé *βωμός*, *διπλ-αξ* vedlé *διπλός* a *διπλόος*, *δίφρ-αξ* = *δίφρος*, *κόρ-αξ* (*corvus*, krkavec), *λάβρ-αξ* (jméno dravé ryby) vedlé *λάβρος*, *φλύ-αξ* (tlach, tlachal) vedlé *τὸ φλύος* = *φλύαρος*, pak komická slova: *πλούτ-αξ* boháč od *πλούτος*, *στόμφ-αξ* hubáč od *σφόμπος* huba...;

v *ακος* a *αχος* jako *θύλ-ακος* (pytel) vedlé *θυλλίς* (*θυλίς*), *μαλ-ακός*, *μαλθ-ακός* vedlé *μαλός* (něžný) a *μάλθη* (měkký vosk)..., *νηπί-αχος* vedlé *νήπιος*, *οὐρ-αχος* a *οὐρί-αχος* vedlé *ὄρρος* (srovn. Curt. Et.⁴ str. 693), *πολλ-αχοῦ*...;

v *ηξ*, jako *ἀλώπ-ηξ* vedlé *ἀλώπιος* (u Hesychia), *τρόπ-ηξ* (veslo) ved. *τρόπις* (břevno lodní) a *τροπός* (řemen veselní)...;

v *υξ* a *ιξ*, j. *ἀντ-υξ*, *σπινθάρ-υξ* (*υγξ*), *κύλ-ιξ* vedlé *κίλη*, *μάστ-ιξ*...

I původní *ok* zachováno v *νεοσσός* = *νε-οκ-jos*.

Těž v lat. zhusta se objevuje jako *ac*, *oc*, *ec*, *ic*, ku př. *aud-ax*, *ten-ax*, *arundin-ac-eus*, *sil-ac-eus*..., *atr-ox*, *fer-ox*..., *sen-ex*, *Sen-eca*, *rad-ix*...

Ve slovanštině obyčejné jest v podobách rozličných, jak ukazují slova: *pt-ák*, *pas-ák*, *jedn-aký*; *živ-ok*, *šir-oký*, *vyš-oký*; *běl-och*; *svěd-ek*, *krt-ek*, *dal-eký*, *ot-ec* a j. v.

Že pak právem řecké *οπ* s příponami tuto uvedenými za jednu neb za příbuznou lze klásti, důkazem toho buďtež tato fakta:

*) Zvláště tu ne, kde *οπ* přistupuje ke kořeni ve kmen už rozšířenému, jako v *εὐρύ-οπα* (*Ζεύς*), *Καλλι-όπη*, *Χαλκι-όπη*, snad i v *Αἰθι-οπες*, kteréžto slovo dle Sonnova důmyslného výkladu (v Kuhnově Ztschr. XV) neznačí lidi tváří opálených, osmahlých, nýbrž *duchy* zemřelých, *duchy* oslnené, oslavené, bytující za Okeanem v kraji světla čili v *ráji* (srv. čes. *rá-no*), kamž bohové s Zevem v čele docházejí k hodům na *dvánácte* (!) dní; odtud i homerské místo (*α* 23) o dvojích *Aithiopech*, z nichž jedni jsou na *východě* slunce, druzí na *západě*, tam v říši stínů, zcela jasného světla nabývá.

**) Píše ty řádky dočítám se, že Düntzer už před několika lety (v Kuhnově Ztschr. XIII) o koncovce *οψ* poznamenal, že toho jest daleka, aby všude obsahovala v sobě subst. *-οψ* oko neb hlas.

I. Mnohá jména obecná i vlastní mají vedlé tvaru v *οψ* zároveň i tvary v *αξ* (*ηξ*, *ιξ*) aneb tvary okončené jinou příponou, o jejíž platnosti přítvorkové pochybnosti není, zvláště příponou *ων*.

I nebude snad nezajímavo v příčině této srovnati následující příklady:

Αἶθουψ jméno vlastní, též jméno koně slunečního, a *αἶθουψ* plamenný (ku př. *οἶνος*);

Αἶθηξ jméno vlastní;

Αἶθων jm. vlastní, též jm. koně slunečního;

Αἶθικες jm. národa;

Αἶθικος jm. vlastní;

Αἶθη jm. koně, a *αἰθός* adj., též o štítu: blýskavý (u Pind.).

Αἰθίοψ jm. vlastní, též přijmí Zevono a jm. proudu východního (světla), *Αἰθίοπες* (v. na str. 13. pod čarou).

Αἰθίων jm. vlastní, též jm. koně slunečního.

Δόλουψ jm. vlastní, *Δόλοπες* jm. národa;

Δόλων jm. vlastní; *δόλωνες* malé stěžně na lodích.

Δρύουψ jm. vlastní; *δρύουψ* jm. ptáka (u Aristof. i Hesych.) a *Δρύοπες* jm. nár.;

δρύακες = *δρύοχοι* (dle Hesych.);

Δρύων jm. vlastní.

Νώροπες jm. národa = *Νωρικοί*;

Νῶραξ jm. vlastní, *Νῶρακος* jm. města.

Ῥοδόπη jm. města;

ῥόδαξ demin. k *ῥόδον*;

Ῥόδων jm. vlastní.

Χάροψ jm. vlastní; *Χάροπος* jm. vlastní, *χαροπός* adj. jiskrný;

Χάραξ jm. vlastní os. i jm. města;

Χάρων jm. vlastní, *χάρων* jiskrný.

II. Některá slova v *οψ* zakončená dle užívání aneb už dle významu svého nedovolují pokládati koncovku tu za kořen samostatný.

Sem sluší především adj. *χαροπός* jiskrný od koř. *ghar* = *χαρ* (v *χάρις*, *χαίρω*, pak též v *χρυσός* = *χρυσός*, čes. zla-to, žlu-tý) = svítiti, z čehož vyvinul se význam jasným býti, radovati se (srovn. jásati). Toto epitheton, kteréž v obyčeji jest o zvířatech, zvl. lvech (*λέοντες χαροποί* λ 611 a j., *θήρες χαροποί* u Sof. ve Fil. 1131; srovn. *αἶθων λέων*), vyskytá se též o *μοῖσι* (u Sof. ve frgm.), o *luně*, ba sbíhá se i přímo se slovem

ὄμματα u Theokrita 20, 25, kdež mladý pastýř dívce, kteráž jej uštěpačně odbyla, vychvaluje svou krásu mezi jiným řka:

ὄμματά μοι γλανκᾶς χαροπότερα πολλὸν Ἀθάνας
oči mám jiskrnější (ne: jiskroočejší)!

Adj. αἰθροψ čte se u Hes. O. 361. o hladu (λιμός), kdež zajisté = αἰθρων palčivý, žhavý (jako my říkáme o žízni).

Adj. στέροψ blýskavý, subst. στεροπή blesk a sloveso ἀστράπτω blýskám (vedlé ἀ-στήρ, ἄ-στρον) pokládá i Curtius (Et. ⁴ str. 206) za tvary odvozené (ač nemá-li se tu s Fickem za základ položití koř. σταρπ). Στεροπή jest též jméno koně slunečního (srovn. Αἰθροψ, Αἰθρων, Αἰθρίων).

Dalším dokladem může nám tuším býti známé Ἀνόπαια, jméno stezky i hory u Thermopyl zradou Efiatovou proslulé (v. Her. 7, 216.). Jméno toto má se k neužívanému adj. ἀνοπος, tak, jako τριταῖος k τρίτος, Ἰσαῖος k ἴσος (srovn. komp. ἰσαίτερος a jiné podobné komparativy v αιτερος k adj. v os), i znamená prostě, jak Stein k Her. místu podotýká: vzhůru vedoucí, obvyšná, vysoká (srovn. naše Vysoká, Vysoké). Dle toho bychom i sporné homerské: ὄρνις ὧς ἀνοπαῖα (neb ἀνόπαια) διέπτωτο snad nejprostěji vyložili: jako pták proletla horem, ať už slovo ono považujeme za nomin. (jména přísudkového určovacího) aneb za akkus. neut. plur. (rozsahový). Zajisté svědčí tomu výkladu kromě svrchu dotčeného jména geografického též zpráva, dle nichž už staří (j. Herodian) to slovo pokládali též za adv. = ἄνω, ἀνωφερές, jakož i fragm. z Empedoklea (u Eustathia), jenž užil toho slova o ohni: πῦρ καρπαλλίμως ἀνόπαιον t. j. oheň rychle do výšky vystupující.

Dále tu na doklad uvéstí lze ὕδρωψ, ὠπος n. οπος = vodnatelnost, Δρύοψ a pod., ve kterých marně bys οπ z oka vysvětloval. —

Na tomto tedy základě spočívá tvrzení, že adj. μέροπες od koř. μερ vzniklo pouhou příponou οπ a nikoliv složením s koř. οπ, asi tak, jako česká adj. šir-oký ved. širý, vys-oký ved. kompar. vyš-ší a podobná jiná nejsou složená s koř. ok v oko, nýbrž pouhou příponou v tvary tyto rozšířená.

Výkladem tímto vyvážneme z nesnáze, kteráž jediná vadila u výkladech Goeblem a Düntzerem podaných. I můžeme teď bez váhání přistoupiti k mínění jednomu a rozuměti μέροπες ἀνθρωποι buďto s prým o lidech *myslivých, důmyslných* aneb s druhým — kam bychom se mnohem více klonili — o lidech *mřivých, smrtelných*. *)

*) Pozoru hodno jest, že už náš Šafařík hom. μέρωψ ve svých Starož. (str. 381.) klade = homo právě při tom v poznámce, že „výklad prvků slova toho u řeckých jazykozpytců jest lichý a nejistý.“ — K tomu připomínám, že slovo μέρωψ i do slovanštiny přešlo ve tvaru mēropъchъ a neropъchъ (dle slov. Miklos.) a že znamenalo Slo-

Zbývá ještě otázka, kterak vyložiti jest jméno svrchu dotčeného ptáka *μέροψ* (vilha) a stejně znějící jména vlastní, jako *Μέροψ*, jm. vládce i věštce v Perkotě (o němž v. *B* 831, *A* 329), *Μερόπη*, jm. několika žen, *Μέροπες*, jm. obyvatelů Kojských, jichž země nazývána též *Μεροπίς*.

Rozřešení otázky té nezdá se býti snadné; i mohli bychom tu připadnouti na domněnku, že snad nikoliv na prouto nutno není všechna jména tato za jedno klásti s adj. *μέροπες*. Tut by pak jméno *vēštce* nejlépe přiléhalo ke koř. smar = mysliti (tedy *Μέροψ* = myslitel, asi jako *Κάλγας*, s čímž srovn. *καλχαίνω*). A jméno *ptáka μέροψ* mohlo by pak právem spojití se s koř. *μαρπ* (v *μάρπτω* chápu, *μάρπτις* lupič, lat. mulcere a mulcare), od něhož by bylo vsutým o utvořeno podobně jako *σκάλοψ* (krtek) od koř. *σκαλπ* (talpa, v. Curt. Et. ⁴ str. 165).*) Tudy značilo by *μέροψ* ptáka *lapáka* velmi významně, ježto letmo včely lapá (odkudž též jméno jeho něm. Bienenfresser, Immenwolf.)**)

Avšak mnohem podstatnější a pravdě bližší vidí se nám výklad, kterýž podal svrchu vzpomenutý badatel Sonne (v Kuhnově *Ztschr.* XV.). Dle něho všechna ta uvedená vlastní jména týkají se mythu prastarého, z něhož prý Hellenové jenom drobty kusé a k nepoznání zjinačené zachovali, o *životě* a *osudu duší*, a znamenají *mrtvé* čili *duše smrtelné* zcela tak jako též u Hes. O. 141. se čte *ὑποχθόνιοι μάκαρες θνητοί* (vedlé čehož *αἰθλοπες* jsou duše oslavenců, blažených). Jemu tedy *Μέροψ* a *Μερόπη* jsou attributy = *ἥλιος* a *σελήνη* vztahem k jich zdánlivému umírání v přírodě; věstec *Μέροψ* jest mu trojský *ἥλιος-Ἀπόλλων*, *Μεροπίς* a obyvatelé její vztahují se k zemi Heliové, k ráji. Pak zajisté i *pták μέροψ* s tímto mythem musil by se spojití.

Na konec buď vzpomenuto, že vedlé přípony *οπ* i *ωπ* za příponu klásti dlužno v některých tvarech, jako v *ὑδροψ*, adj. *στενωπός* vedlé *στενός*, *εὐρωπός* vedlé *εὐρός*.***)

vanům jižním dle Šafař.: lid poddaný, selský (viz Starož. tamtéž); srovn. *otroci* i *neropsi* (duš. 57.) *neropsina* = ager rusticus (dle Miklos.).

*) Od koř. toho (*μαρπ*) odvozoval Fick nejen jméno ptáka, ale i *μέροπες* vykládaje: die Greifer, Begreifer (o duševním chápání) v Kuhn. *Ztschr.* XXI; však ve 3. vyd. slovníku svého (z r. 1874.) nemá toho výkladu.

**) Týž pták jmenuje se jinak *ἀέροψ*, což bezpochyby odvoditi jest od *ἀερ* (v *αἰέρω*) i značí ptáka se vznášejícího, *letmo* kořist uchvacujícího čili *letouna κατ' ἐξοχήν*.

***) Jméno našeho dílu světa *Εὐρώπη* právem asi odvozuji od semitského ereb (v řec. *ἔρεβος*) vykládajice: země západu; svědčíť tomu i výklad Hesych. *Εὐρώπη* = *Χώρα τῆς δύσεως ἢ σκοτεινή*, ač ovšem *tvář* řecký nepadno jest odtud vysvětliti.

Naposled i *ἀνδρωπος* bylo by lze vyložití pouhým rozšířením slova *ἀνής* místo *ἀνδρ-ωπος* (muž, muž-ák) s obměnou *δ* v *θ*, o níž srovn. Curt. Et. ⁴ str. 308.

I znamenalo by pak tolik co české *mužský*, kteréž vedle slova *muž* nabylo též významu *obecnějšího* (jako ženská vedlá žena); srovn. slyšte, mužští = slyšte, lidé a pod. —

2. Neméně nesnadný jest etymologický výklad slova *νῶρος*, kteréž, jak známo, jest epithetem kovu (*χαλκός*, obyč. kovu zdělaného) a už od grammatikův starých se vysvětluje slovem *λαμπρός*.

Nejstarší etymologie toho slova, už ve schol. k Hom. podaná, dle níž by se skládalo z *νη* (privat.) a koř. slovesa *ὄραν* tak, že by znamenalo *τοῦ ὄραν στερίσκων* asi: nevzhledný t. j. leskem oslňující, právem jest v novější době naprosto lichou uznána i zavržena.

Též výklad Doederleinův, jenž to slovo skládá z intens. *νη* a ze kmene *ἔρεψ* (v *ἔρέπω* kryji) a tudy překládá: dobře kryjící, dnes už neobstojí. Příčít se mu jednak to, že *νη*, kteréž jest pronominalní kmen 3tí os., má (jak ukazují slova *νή*, *ναί*, l. nam i složeniny *ἔγώ-νη*, *τύ-νη*) pouze moc jisticí a vytýkací, však nemá určitého významu: dobře (*εὖ*) a také v žádné z řečí příbuzných v složeninách není předponou podobnou jako *εὖ*, *δυσ* neb zápor. *νη*; jednak i to, že se vyskytá *νῶρος* ne jenom o kovu ve zbroji skutém, ale i o kovu jako látce, srovn. N 406 *τὴν* (totiž *ἀσπίδα*) *ἄρ' ὅ γε φεινοῖσι βοῶν καὶ νῶροπι χαλκῷ δινωτήν φορέεσκε*.

Schenkl spatřoval v epithetě tom sskr. nárača = sagitta ferrea, od koř. nar, kterýž značí pronikači, a tudy i probodati. Avšak výklad tento, jakož i podobný výklad Fickův, jenž pokládá ve svém indogerm. slovníku za kmen toho slova (kořene se nedotýkaje) *narpa* či *sarpa* = ostrý, s homerským užíváním toho slova se neshází, ježto přistojící *χαλκός* rozumí se o zbroji neb vůbec o kovu; srovn. B 578, H 206, A 16, N 406...

Düntzer zase vykládá *νῶρος* = *silný* od koř. *nri*, *ner* či *nar* (srovn. Fickův slovn.) v sskr. i zend. *naras* muž = řec. *á-nής*, umbr. *ner* muž, rek, sabin. *Ner-on* (= fortis), l. *Ner-ius*. . Nepopírajíce, že by možná byla tato etymologie, přece z té příčiny váhali bychom se přisoupiti k ní, že *význam* jí vyvozený, totiž: *silný*, nezdá se na epitheton homerské dosti býti individualní a konkrétní. Krom toho, kdyby se podstatným objevil základ její, spíše asi překládati bychom měli (dle původního významu kořene *nar*) *νῶρος χαλκός*: *mužský kov*, *mužská zbroj*, jak také Autenrieth ve svém slovníku překládá. Epitheton toto ovšem dobře se hodí tu, kde řeč jest o *zbroji*, však o *kovu* samém (jako na místě shora uvedeném) nesnadno je vyložití.

Dle toho byli by i *Νῶρορες*, národ u Paconii teprv u Clementa Alex. připomenutý, tolik co: mužští, muži.

A s výkladem tím aspoň se stránky významové snašel by se výklad našeho Šafaříka, kterýž mluvě (ve svých Starož. str. 380) o těchto Noropech vzpomíná též homerského *νώροψ* i dokládá, že to slovece „co do prvků a skladu svého od *μέροψ* *homo* (!) není rozdílné, neboť souhlásky *ν* a *μ* často se střídají.“

Že slovo *μέροψ* zcela dobře pojal Šafařík za *homo*, to už svrchu na str. 15 pověděno jest. Však v tom domnění na omylu byl, že z *tohoto* slova povstalo *νώροψ*, jakož i v tom, že by byl Homer dle oněch Noropův, kteříž dle svědectví Clementa Alex. „vzdělávali kovy a první železo cídili“,*) pojmenoval *χαλκόν* kov *νώροπα*,**) kterážto epitheton Šaf. sám překládá (na str. 380) slovem: *lucidum*.

Toto Šafaříkovo „*lucidum*“ patrně jest řecké *λαμπρός*, kterýmžto slovem, jak nahoře dotčeno, už staří grammatikové vykládali záhadné *νώροψ*. A což kdyby tento výklad jejich opíral se o tradici nepřetržitého vědomí aneb o doklady nám neznámé? Nemůžeme toho tvrditi; však tolik lze pokládati za jisté, že by *tento* význam ke kovu a zvláště ke *zbroji* z něho zdělané úplně byl případný a ve shodě s jinými epithety významu podobného, jakáž se sbíhají při *χαλκός*: *ηνοψ* a *αἰδοψ*, o kterémž posledním už nahoře zmínka učiněna jest.

To nutí nás, abychom znova pátrali a ohlédlí se po některé cestě k významu tomuto vedoucí; a té, zdá se, že bychom se dopátrali tím, kdybychom za původ toho slova přijali koř. *snar* či *nar* značící plynouti (v *ναρός* tekutý, *Νηρεύς* bůh vodní, novoř. *νερό* voda). Dle toho bylo by *ναροψ* aneb obměnou původního dlouhého *α* v *ω* (srovn. *βα* v *βαίνω*, *βῆ-μα*, *βω-μός*, *θακος* a *θακος*, *ἐρωάγ-ην*, *θήγγνυμι* a *ἔρωγα*, *τέκμαρ* a *τέκμωρ*. . .): *νώροψ* = liquidus, pak: zrcadlící a vůbec: *lesklý* = *λαμπρός*.***)

Νώροπες byli by pak: muži lesklí (od kovu neb oruží), ač není-li *toto* vlastní jméno pozdějšího původu a snad přece obměnou ze slova *Μέροπες*, jakž vykládal Šaf. o homerském *νώροψ* (srovn. slov. *нерорѣх* vedlé *мѣропрѣхѣ*).

(Dokončení.)

*) Clem. Alex. Strom. I. p. 225 *Νώροπες* (*ἔθνος ἐστὶ Παιονικόν, νῦν δὲ Νωρικοὶ καλοῦνται*) *κατεργάσαντο χαλκόν καὶ σίδηρον ἐκάθηραν*.

**) Domněnka ta pochodí už od grammatika Epafrodita.

***) Na týž výklad slova *νώροψ* (= lesklý jako hladina vodní, zrcadlící jako hladina vodní) připadl jsem také já a sdělil jsem jej r. 1856 prof. K. Schenklovi, jenž tehdáž slovník svůj skládal a s nímž jsem při příležitosti o věcech etymologických hovořil. On mně tehdáž pravil, že na výklad ten už kdosi přišel; o čemž však mně posud není nic známo.

O začátkách, v jakých si libují národní písně, zvláště slovanské.

Napsal dr. J. Gebauer.

Máme tu především na mysli básně *epické*; ale ovšem také *lyrické* písně v tomto ohledě a pokud povaha jejich toho dovoluje, s epickými se někdy srovnávají.

Začátky tedy, v jakých si libují národní písně, zejména epické, bývají hlavně dvojího druhu: buďto básník přistoupí hned k věci a otevře scenu, předvede hrdinu, naznače nebo urče děj, místo, čas, okolnosti atp., — anebo neučiní tak, nýbrž buď prvé svou píseň a její obsah nějak ohlásí, buď obraz nějaký předešle a potom teprv k věci své, k vypravování děje přistoupí.

Začátky prvního druhu jmenujme *nestrojené*, druhého pak *strojené*.

Co se prvního druhu, *nestrojených* začátkův týče, nechceme tím pojmenováním jich říci, že by i neumělé anebo snad nepoetické byly; neboť básník i bez strojeného úvodu hned k samému ději svému přistupuje takovou scenu jeho na začátek položití může, která poetickou mocí svou tak působí, jako který koliv na pomoc přibráný obraz. Důkazy toho podají ukázky níže položené; jednu z nich pro příklad hned zde klademe, začátek Záboje:

Z črna lesa vystupuje skála,
na skálu vystúpi silný Záboj,
obzřira krajiny na vsě strany.
Zamúti sě ot krajini ote vsěch
i zastena pláčem holubíným atd.

Tu bez ohlašování a bez obrazu na pomoc vzatého básník ihned k věci své přistupuje otevřením sceny, na níž hned s hrdinou se seznamujeme a z níž ostatní pásmo děje se pak dále vyvíjí, — a přece nebude nikoho, kdo by tomuto začátku Záboje mocné síly poetické upíral.

Nestrojeným začátkem tedy, jak praveno, *ihned otvírá se scena* děje anebo po případě vybásněná scena citu: naznačuje se nám děj, nebo osoby děje, nebo jeho místo, jeho čas, anebo několik těch věcí najednou. Uvedeme toho některé ukázky.

Děj naznačen jest na př. v těchto začátkách:

Bude vojna, bude,
kdo tam na ni půjde?
která má milého
k sobě upřímného;
ta naříkat bude. (*Erč. 491. Utonulá.* *)

*) Prameny citují se v tomto článku týmiž skratkami, jako v článku o metafor. obrazech, v. Listy fil. 1874.

Přihodila se novina,
že paní pána zabila. (*Erb. 486*).

Co sa stano v nově
v městě Hodoníně?
utopil sa šuhaj
při hodonskom mlýně... (*Suš. 98*).

Byvalo, de, pravoslavnyj car
ljubil strělcov, mnoho žaloval:
nyně gosudar na nas progněvalsja
i chočet strělcov kaznit — věšati... (*Kir. VIII. 16*).

S osobami seznamujeme se na př. v začátcích:

Osiřelo dítě
o půldruhém letě... (*Erb. 467*).

Byl jednou jeden zeman,
měl překrásnou dceru...
jmenem Kateřinu.
Zvěděl o ní zvěděl
ten turecký kníže... (*tamt. 485*).

Byla jedna chudá vdova,
svojich osem synů měla.
Měla ona osem synů
a devátú Katerinu... (*Suš. 89*).

Bylo Juři pachole,
słuhovalo ve dvoře... (*t. 92*).

Dva se brata vrlo milovala,
beg Milane i beg Dragutine (*Vuk II. 42*).

Místo naznačeno jest na př. v začátcích:

Nedaleko Kolína
stojí hospoda nová... (*Erb. 484*).

Ten Zbirovský zámek
dokola klenutý... (*tamt. 167*).

Iz pod slavnago Azova...
prolegala tut široka doroženska (*Kir. VIII. 77*).

Meždu Kijevom bylo, Černigovom
stojala ruska krěpka zastáva (*tamt. I. 52*).

Pod slavnym gorodom, pod Kijevom,
na těch na stepjach na Cicarskych,
stojala zastava bogatyrskaja... (*tamt. I. 46*).

Někdy též naznačením času začíná se, jako na př.:

Po neděli za švitání... (*Erb. 473*).

Na zarě to bylo na utrennoj,
na vochodě bylo solnca krasnago (*Kiv. VIII. 97*).

Ale větším dílem, když začátkem nestrojeným hned scena se otvírá, neděje se to určením jen jedné stránky a známky její, nýbrž *více známek* jest naznačeno, ovšem že jedna po druhé; tím způsobem se každým takřka veršem scena vyplňuje a zevrubněji určuje. Příkladem toho buď začátek *Záboje*; tam prvním veršem udává se místo děje, v druhém předvádí se hrdina jeho atd. A podobně v příkladech následujících:

Ten Zbirovský zámek
dokola klenutý,
sedí tam můj milý
řetězy sepnutý.
Pověz mi můj milý,
proč tě přikovali... (*Erb. 167*).

Na kopečku stojí borovička,
seděla tam pod ní má Aněička.
Přiletěl slavíček nese psaní... (*Erb. 157*).

Nedaleko Kolína
stojí hospoda nová...
jedou tam tři pánové,
tři krásní rytířové. (*Nalezená sestra. Erb. 484*).

„Kdo to chodí po hřbitově
šlape trávu na mém hrobě... (*Rubáš. Erb. 468*)

Jaro se otvírá,
slunce jasně svítí,
stromy zelenají,
ptáčkové zpívají,
rozvíjí se kvítí.
Má milá panenka,
jsili tak upřímná,
pojď půjdem do háje
však tam není zima. (*Čelak. Slov. nár. p. III. 66*).

Stojí hruška v sadě
vpoly je zelená,
pod ňo se Hanička
s milým na karty hrá. (*Čelak. Sl. n. p. III. 82*).

Es sproste auf die junge Linde
in des Vaters grünem Garten.
Und unter dieser jungen Linde
Stand des Vaters liebe Tochter
Da mit den jungen Höfnern sprach sie...
(*Nesselmann, Litt. VI. č. 361*)

Po neděli za svítání
 česal Heřman koně vrany...
 „Kam pojeděš, Heřman mladý...“
 „„Pojedu já pro svou milou...““ (Erb. 473).

Když sa Janko do vojny bral,
 on svej milej prikazoval:
 nevdávaj sa moja milá... (Suš. III).

Od ponděli na úterý
 byl Heřmánek zarmúcený... (Suš. 83).

Kad se ženi srpski car Stjepane (Vuk II. 132).

Velmi rádo děje se takové označování sceny formou *apostrofy*,
 čehož tuto některé příklady:

Ty podhajský kostelíčku
 stojíš na pěkném vršíčku.
 Vycházejí panny z tebe,
 jako andělíčky z nebe... (Erb. 99).

Komenský dvorečku
 aj stojíš na kópečku,
 líčí ta děvečka
 aj červenú hlínečku.
 Červenú ta líčí,
 modrú podrovnává,
 to tobě šuhajku
 na znamení dává. (Suš. 266).

Jastrabe, jastrabe, ty vysoko lietáš,
 od hory do hory vsecky kraje poznáš!
 Povez že mi, povez, čo tam dolú slychať,
 či prijde muoj milý, či ma chce zanechať...
 (Koll. I. 96).

Nitra milá, Nitra, ty vysoká Nitra,
 kdeže sú ty časy, v ktorých si ty kvitla?
 Nitra milá, Nitra, ty slovenská máti!
 Čo pozrem na tebe musím zaplakati.
 Ty si bola někdy vseckých krajín hlava,
 v ktorých teče Dunaj, Visla i Morava.
 Ty si bola bydle kráľa Svatopluka,
 keď tu panovala jeho mocná ruka.
 Ty si bola svaté město Methodovo,
 keď ta našim otcóm kázau božie slovo.
 Včilek tvoja sláva v tuoni skryta leží:
 tak se časy menia, tak tento svět beží! (Koll. I. 29).

Ach talan ty moj, talan takov,
 ili učasť moja gorkaja!

Ty zvězda moja zlosčasnaja!
 Vysoko zvězda voschodila,
 vyše světlago mlada měsjača,
 čto zاتمila solnce krasnoje (Kír. VIII. 78).

Golova P' ty moja, golovuška,
 golova P' ty moja molodeckaja!
 do čego tebě došatatisja
 po všemu li světu bělomu,
 po všemu li carstvu Moskovskomu?
 (Kír. VIII. 29).

Golova ty moja, golovuška,
 golova moja posluživaja! (Kír. VIII. 24).

Ach ty serdce moje, serdce molodeckoje,
 krěpče tverdago bulata, krěpče kameni. (Kír. VIII. 35).

Drino vodo, što s' se ponijela,
 što si moje drago zanjela? (Vuk I. 315).

Oj Cetinjo, vodo ponosita, . . . (tamt. 316).

Jiný druh začátků nazvali jsme *strojenými*: básník začíná tím, čím začíná *trěšť* neboli báje z básně abstrahovaná, nýbrž něčím jiným, co k báji podstatně nepatří; tím pak chystá, stroj se přistoupiti k vlastní věci a proto *takový* začátek jmenujeme *strojeným*.

Toto pak chystání a strojení se a tyto strojené začátky bývají zase *dvoji*: básník totiž někdy dříve nějaký obraz předěsí a od něho teprv k začátku své báje přechází, na něj začátek své báje zapíná, — a jindy zase ohlašuje, že bude zpívati, o čem bude zpívati, vybízí ku zpěvu, vybízí k pozornosti atp. A podle toho rozeznáváme strojené začátky *obrazné* a jiné *ohlašovací*.

Začátky *obrazné* — jako obrazy vůbec — bývají velmi rozmanité i co do způsobu i co do básnické ceny své. O této rozmanitosti promluvili jsme zevrubněji v pojednání o metaforických obrazech v básnictví národním (v Listech filolog. 1874 str. 97—117 a 225—252); zde podáme jenom některé ukázky.

Co je po studýnce,
 dyž v ní vody není?
 jako po panence,
 dyž v ní lásky není. (Suš. 214).

Pod horú studenka
 vody z ní ubývá, —
 ponáhlej šuhajku
 frajenka umierá. (Suš. 306).

Neořu, nekopu
samo sa mi rodí;
mám takú galánku,
sama za mnú chodí. (*Suš. 295*).

Mimo našich oken
teče voda skokem
nemožu ju zastavit;
rozhněvala sem si
šohajčka svého,
nemožu to napravit. (*Suš. 277*).

Na osice listí vadne,
dyž uvadne, dolú spadne.
Takéli já tak uvadnu,
dyž uvadnu, dolú spadnu? (*Suš. 280*).

Na košatej jedli
dva holubi sedá;
ludé jim závidá,
že se rádi vidá. (*Suš. 282*).

Ruská jedna píseň o potrestání odbojných střelců začíná se takto:

Dotolěva zelen sad zelen stojal;
a nonče zelen sad prisoch, priblek;
prisoch, priblek, k země prileg,
priunyli v sadočkě volny ptašečki
vsé gorkyja kukušečki. (*Kř. VIII. 20*).

Vysoko šonce zchodit
nizeňko ložitsja —
oj de-s-to pan Palij Semen
tepera žaritsja? (*Kř. VIII. 203*).

Na dvorě doždíček nakrapyvajet,
u Ivana, sudarja, Petroviča,
zolut persteň s ruki spadyvajet,
ženich nevěstu sprašivajet:
„Suženaja, skaži pravdu vsju,
„kto tebě iz rodu mil?“
„„Mně mil, milešenek
„„ty, gospodin!““ (*Sacharov III. 123*).

Dva su bora naporedó rasla
medju njima tankovrhá jela;
to nebila dva bora zelena,
ni medj njima tankovrha jela,
već to bila dva brata rodjena,
jedno Pavle a drugo Radule,
medju nima sestrica Jelica. (*Vuk II. 15*).

O gross ja gross sind
 Die Bäume im Walde,
 Klein ist mein lieber Bruder.
 Wird wachsen, wird wachsen
 Mein kleiner Bruder
 Die grüne Linde fällen. (*Nesselmann, Litt. VI. č. 352*).

Také úvodní obraz odívá se rád formou *apostrofy*. Na př.

Červená růžičko
 co se nerovzvíjíš?
 co k nám můj Jeníčku,
 co k nám už nechodíš? (*Erb. 111*).

Tichá voda tichá,
 zakalila si sa,
 moje potěšení
 oddálilo si sa. (*Suš. 263*).

Ach vy lesi, tmaví lesi,
 lesi miletínští,
 čemu vy se zelenáte
 v zimě v letě rovno? (*Rk.*).

Též celý začátek Libušina Soudu sem patří, apostrofa básníková a odpověď Vítavina:

Aj Vletavo, če mútíši vodu,
 če mútíši vodu striebropěnu? atd.

V písni ruské, žalozpěvu nad smrtí Petrovou naznačen jest v tomto začátku obraz celku:

Och ty jagodka samorodinka,
 rasprekrasnoje moje derevco!
 ty kogda vzošla, kogda vyrosla,
 ty kogda cvěla, kogda vyzrěla?
 — Ja vesnoj vzošla, létom vyrosla,
 — ja zarej cvěla, solncem vyzrěla.
 Och ty jagodka samorodinka,
 rasprekrasnoje moje derevco!
 ty počto rano pozalomana,
 vo pačeečki perevjazana
 po díkoj stepě porazbrosana?... (*Kir. VIII. 279*).

Ty změjka, skoropejka, zmėja ljutaja!
 iz nory ty, zmėja, polzeš, oziraješsja,
 po pěsku polzeš, izvivaješsja,
 po travě ty polzeš, vsju travu sušíš;
 izsušila v polě vsju travušku
 da vsju travušku, vsju maravušku. —

Ty duša l', duša krasna děvica!
 izsušila ty dobra molodca
 kak bylinočku v čistom polě,
 dovela jeho ty do pogibeli,
 čo do tojli temnoj temnicy (*Kir. jensk. VIII. 28*).

Vedle začátků s obrazy úplně vyvedenými setkáváme se v národních písních přecasto se začátky a obrazy *skomolenými, zakrsalými a zkaženými*.

Aby byl obraz *úplně* vyveden, má býti položena vedle něho i věc a vytčeno tertium; kdykoli jedna z těch věcí schází, schází i obrazu něco do úplnosti.

Někdy se ovšem smysl obrazu hrubě nezatemňuje a porozumění nestěžuje, třeba se něco vynechalo; tak na př. v začátku Beneše v Rkr.:

Aj ty slunce aj slunečko,
 tyli jsi žalostivo?
 čemu ty sviťiš na ny
 na biedné l'udi?

snadno se spozoruje, že básník v zasmušeném slunci vidí obraz lidu do bídy uvaleného, a rovněž tak v podobném začátku písně ruské

Ach ty bafuška světél měsjac!
 Čto ty světiš ne po staromu,
 ne po staromu i ne po přezněmu, ...
 zakryvaješsja tučej temnoju (*Kr. VIII, 284*).

Taktéž nebude nésnadno, vyložití si úvodní obraz v Růži Rk. V písní slovenské:

Zahučaly hory, zahučaly lesy,
 kam že se poděly moje zlaté časy (*Koll. I. 69*)

má snad prvním veršem býti pověděno, že ty zlaté časy tak beze stopy pominuly, jako hlas do hor a lesů puštěný zahučí a pomíjí.

Ale častější jsou případy, kde obraz skomolením se zatemňuje a smysl i úkol jeho nejasným se stává. Jest v tom patrna újma umění básnického, jest v tom patrna poklesnutí básnické techniky, když na místo jasných obrazů skomoleniny temné a často nesmyslné *) se dostávají a když v oblibu vejdou *stereotypní* začátky obrazné, které se někdy hodí, ale mnohdy nikterak nehodí. O takovém *kažení* obrazů zevrubněji promluveno jest v těchto listech ve jmenovaném již pojednání o metaforických obrazech (str. 246 sl.); zde tedy postačí doložití, že i začátky, ano že obzvláště začátky národních písní takovými nejasnými nebo dokonce zkaženými „obrazy“ bohaty jsou.

*) Slovem tím pojmenoval Bezsonov první verš písně jedné ruské:
 Vo čisto pole!
 Už ty pole moje, pole čistoje atd. (*Kir. VIII.*)

Začátky *ohlašovací* jsou národním epickým skladatelům velmi milé. Jako velké, národní i umělé epy (Iliada, Odyssea, Aeneida, Nibelungy, Osvobozený Jerusaleml, Messiada atd.), tak i drobnější epické básně si libují v takových začátcích; básník ohlašuje, že bude zpívati, o čem bude zpívati, vybízí ku zpěvu, vybízí k pozornosti, táže se, má-li zazpívati a o čem atd. Tak na př. ruský Igor se začíná otázkou, která i obsah písně ohlašuje:

Ne lěpoli ny bjašet, bratije, počati starymi
slovesy trudnych pověstij o pľřku Igorevě?

a otázkou ohlášen jest také obsah písně o Muromci:

Kto by nam skazal pro staroje,
pro staroje, pro byvaloje,
pro togo Ilju, pro Muromca? (*Křr. I. 1*).

Častěji ohlašují se písně ruské antithesí:

Ne dorogo nam piva pjanago,
a doroga nam besěda smirennaja. (*Křr. I. 20*).

Nam ne žalko piva pjanago,
ne žalko zelena vina,
tolko žalko smirennaju besědušku. (*Křr. I. 31*).

Jiná píseň o Muromci začíná se takto:

Och vy ljudi, ljudi dobryje,
šabri moji približennyje!
Vy přijdite, posiděte ko mač,
vy skažite mně pro staroje,
pro staroje, pro byvaloje,
pro togo li Ilju Muromca. (*Křr. I. 3*).

Píseň srbská „Zmija mladoženja“ začíná se slovy:

Stan'te, braćo, da vi čudo kažem (*Vuk II. 51*)

a píseň slovenská o Michalu Siládim takto:

O krásnej věci
zpívat vám budu,
byste poslyšeli;
čehož dobre vím,
že až posavád
to ste neslyšeli:
O krásnej panně
tureckého císaře,
že se podivíte. (*Koll. I. 45*).

Začátek ten upomíná zvláště posledním veršem svým na začátek Jaroslava v Rk.:

Zvěstuju vám pověst veleslavnú
o velikých pótkách, liutých bojech;
nástojte i ves svůj um sbierajte,
nástojte i nadivno vám sluchu —

při čemž připomenuto budiž, že také začáteční ohlašující strofa Nibelung slibuje, že bude divu poslechnouti:
muget ir nu wunder hoeren sagan.

Zvláště obľben jest ohlašovací začátek v národních písních *německých*; tuto některé ukázky:

Ich sing euch ein artiges Stückchen ihr Lieben,
womit ich schon mancherlei Kurzweil getrieben,
es wird euch gefallen, mir ist gar nicht bang,
es ist ein gar lust'ger und guter Gesang.

(Walter, Volksl. č. 124).

Ir herren wolt jr schweygen still,
vnd hören, was ich singen will,
ob yemandt thet belangen,
wie es jn gantzem teutschen landt
mit den Bauwren ist ergangen

(Soltau, histor. Volksl. č. 52).

Jetzt hört meine Bayern, was ich euch will sing,
von denen Tyrolern ein wunderschön Ding (tamt. č. 92).

Při tom pak velmi často ohlášení vysloveno bývá otázkou anebo otázkou a odpovědí; na př.:

Was wohn wir aber singen,
was wohn wir heben an?
ein lied von der frawen zur Weiszenburg,
wie sie iren herren verriet (Uhland, Dt. Volksl. 238).

Well wir aber singen
und well wir heben an
wol von dem Mutschelbecken
und wie es dem ergiang? (tamt. 315).

Was wollen wir aber heben an?
von einem frischen jungen edelman etc. (tamt. 356).
Was wöllen wir aber singen?
wir singen ein neus gedicht
wol von dem landgrafen aus Hessen... (tamt. 549).

Některé varianty začátků ohlašovacích staly se stálými, *stereotypními*; na př.:

Wölt ir hören ein nuwes geticht... (Soltau č. 23). —

Welt ihr hören ein neuw gedicht... (tamt. č. 23). —

Ein new gedicht will ich heben an... (tamt. č. 59).

Z takových stereotypních začátků českých jest asi nejobľbenější, jenž vyzývá k pozornosti slovem „poslechněte“ nebo „poslyšte,“ na př.:

Poslechněte lidé málo... (Erb. 490),

Poslechněte lidi málo... (Erb. 345),

Poslechněte mne málo . . . (Erb. 41),

Poslyšte panny
a vy mládenci . . . (Erb. 471);

podobnou formuli i maloruský zpěvák rád začíná:

Posluchajte ščo z vas živo (Ž. Pauli, I. 150).

Interpunkce,

navržená pro jedno místo RKrál. od V. Brandla.

V básni „Oldřich a Boleslav“ interpunktuje *Hanka* ve vydání druhém 1829 (vydání první 1819 nemá v stč. textě interpunkce žádné) ve verších 35—37 takto:

S hory dolův! Ticho vše, tichůnko!

V tichej Praze chytro pokrychu se,

oružie vše krzny zahalichu.

Též interpunkce se přidržují v *podstatě* vydavatelé pozdější, Thun, Výbor, a za nimi i Kořínek, Jireček a Nekrasov; všichni oddělují věty tak, že čtenář domnívati se musí, jakoby vojínové Oldřichovi v Praze se byli pokryli. Tento smysl však onomu místu podkládati se nemůže. Neb vypravuje se, že vojsko Oldřichovo stálo na vrchu nad Prahou, vidělo, jak celá Praha v jitřním spaní mlčí atd., pak slezlo s vrchu a *blížilo* se Praze; avšak v Praze samé vojínové ještě nebyli, neb hned na to vypravuje báseň, kterak pastucha žádá, aby brána se otevřela přes Vltavu, načež teprve kněz se svými vojíny na most skočil atd. Jest jasno, že tedy vojíni knížecí v Praze se ukryti nemohli, pokud tam nebyli; a protož bijí ony verše na ten smysl: když vojínové s hory dolů slezli a k Praze se přiblížili, bylo v Praze ještě všechno ticho, t. j. všechno spalo a ticho to ručilo knížeti, že Polané v Praze jsoucí nemají tušení o přepadnutí, kterým je kníže překvapiti chtěl. Aby však přepadnutí a překvapení to úplně se podařilo, kázal kníže, aby vojínové „chytře se pokryli,“ t. j. aby lesklé oruží a zbraně krzny zahalili; neb, jak báseň praví, projasňoval již šedý východ a bylo tudíž nebezpečí, že by v raním šeru někdo z města lesklost zbraní pozorovati mohl. Za tou příčinou navrhuje takové oddělení oněch tří veršů:

S hory dolův. Ticho vše, tichůnko
v tichej Praze. Chytro pokrychu se,
oružie vše krzny zahalichu.

Že slova „v tichej Praze“ sluší vztahovati k verši předešlému, dokazuje také další líčení básně; neb jakmile vojíni Oldřich-

chovi přes most do Prahy přišli „uderichu rány bubny hromné, vyrazichu zvuky trúby hlučné“; v tom okamžiku nebyla tedy již Praha tichá, aniž vojsko české tam chytře se pokrylo, nýbrž hlučně na spící Polany vrazilo. Protož neznamená zde *pokrytí se* tolik co *ukrytí se, schovatí se*, nýbrž *pokrytí se* jest zde *sich bedecken*, verhüllen, to, co v následujícím verši se vysvětluje, že totiž to pokrytí záleželo na zahalení zbraní.

O větách složených a o vývoji formy podřadné ze souřadné.

Napsal Dr. J. Gebauer.

Chceme zde promluvit o tom, jak se podřadná (hypotaktická) forma složenin větných vyvinula z formy souřadné (parataktické); ale k tomu účelu vidí se i potřeba soustavného rozdělení složenin větných vůbec a proto nejprve o tomto rozdělení a pak teprv o onom vývoji pojednáme.

I.

Složená věta — anebo složenina větná — není pouhý agglomerat vět, nýbrž jest větný celek, v němž formálně rozeznati lze několik vět jednoduchých; tyto jsou členové jeho. Aby byl celek celkem *jednotným*, jest zapotřebí, aby se členové náležitě k sobě pojili, a to děje se jednak přízvukem větným a slovcí spojovacími, jednak samým obsahem jejich.

Přízvuk větný a slove spojovací jsou *pojídla zevní*. Jejich důležitost jest patrna, zvláště máme-li zřetel obrácený k poměrům, jak jednotliví členové k sobě se mají. Že těchto poměrů, a mnohdy přejemných odstínův jejich bez pomoci zevních pojidel, přízvuku totiž a slovcí spojovacích, mnohdy ani naznačiti by nebylo lze, o tom snadně se přesvědčíme z příkladu; čtème nejprve bez přízvuku větného a beze spojky verše z Jaroslava: *Zastyďte se mušie takých řečí — chcete se zváti hrdinami*, potom čtème totéž s náležitým přízvukem a spojkou: *Zastyďte se mušie takých řečí, ač se hrdinami zváti chcete*, — a přesvědčíme se, jak velice důležitý jsou přízvuk a spojka pro spojení obou členů v jednotku a obzvláště pro náležité vyjádření poměru, jak se tu věta k větě má.

Ale důležitější než obě tato pojídla zevní jest *vnitřní pojídlo*, jímž jednotliví členové takřka sami v jednotný celek, v jednotku větnou splývají, totiž souvislost a spojenost jejich myšlenkového obsahu. Totoť jest podmínka nevyhnutelná, bez níž pojídla zevní ani nejmocnější nic by neplatila a nevydala;

vět disparatních, jako jsou na př.: *Aristoteles byl řecký filosof a Orel hnědý na strmých skalách a vysokých stromech*, atp. (ač nezahrnují-li se v nějaké jednotce, která nad oběma jest), nelze složití za žádnou pomocí přízvuku ani spojky.

V každé složenině větné spojuje tedy jednotlivé členy především a hlavně jejich souvislý obsah. Analysovatí složeninu větnou jest rozebíratí obsahovou souvislost jejích členů. O to chceme se zde především pokusiti a zvolíme si k tomu složeninu dvoučlennou, neboť co v této příčině platí o vespomém poměru dvou členův, to platí i při třech, čtyřech atd.

Myšlenkovým obsahem každé věty jest soud. Ve složenině větné každý člen jest formou věta a kolik tudíž členů má složenina, tolik soudů spojuje se v ní v soud jeden, v jednotku ovšem vyšší; ve složenině tedy dvoučlenné, o jaké zde vůbec chceme mluvit, dva soudy A a B v jednotku se pojí, ano pro svoji souvislost takřka samy splyvají.

Měli bychom se tedy otázati, kdy jest souvislost dvou soudů A a B taková, že v jednotku splyvají; ale porozšířme si tuto otázku a hledejme, jaké vůbec poměry se naskýtati mohou mezi větami A a B vzhledem k souvislosti jejich obsahu.

Tu nalezneme především dvoje možné případy dle toho, zdali A a B spolu I. bezprostředně nesouvisí, anebo II. bezprostředně souvisí.

Případy první zase na dvoje se dělí, ježto

a) v jedněch A a B nejen bezprostředně, ale ani prostřednictvím nějakého třetího soudu M nesouvisí, kdežto

b) v jiných souvislost mezi A a B není sice bezprostřední, ale ovšem skrze nějaký třetí soud M sprostředkována.

A taktéž dělí se *případy druhé* na dvoje, ježto

c) bezprostřední souvislost na tom se zakládá, že věta z věty, obyčejně druhá z první čili B z A některý člen anebo několik členů na doplnění své si bere, aniž by tím věta první A samostatnost svoji ztrácela, anebo

d) na tom, že jedna věta druhé jest pouhým členem větným, který sám pro sebe dostatečného smyslu větného (= soudu) nemá.

Kromě těchto čtyř nějaký pátý případ trvám nemožný jest.

Kde není souvislosti bezprostřední ani sprostředkované, tam spojení vět A a B ve složeninu větnou místa míti nemůže, — leda násilím, proti duchu řeči a snad za účelem komičnosti, jako kdybych na př. spojil nahoře uvedené disparatní soudy: *Aristoteles byl řecký filosof, avšak orel sídlí na strmých skalách*. Proto tohoto případu (a) ve složeninách větných hledati nemůžeme, a zbývají tedy jenom tři případy, podlé kterých *správně* složeniny větné roztřídití lze, totiž:

1. souvislost mezi A a B není sice bezprostřední, ale ovšem skrze nějaký třetí soud M sprostředkována (= b), v kterémž

případě A a B vzhledem k M tak k sobě, se druzí a sounáleží, jako asi sčítanci vzhledem k svému součtu; tento vespolej poměr chceme pro krátkost *poměrem sounáležitosti* nazývati;

2. členy A a B tím bezprostředně souvisí, že jeden z druhého něco na doplnění své přejímá jakoby podíl v něm máje, anižby člen prvý samostatnost ztrácel (= c); to *poměrem podílnosti* jmenujeme;

3. jedna věta celá a cele jest pouhým větným členem věty druhé, sama o sobě neznamenajíc úplného soudu, jakož na větu samostatnou se sluší (= d); to pak *poměrem podružnosti* nebo *podřízenosti* jmenovati se může.

O těchto případech chceme zevrubněji promluvití.

Ad 1. Jednotlivé věty jsou vespolek v poměru *sounáležitosti*: sounáleží k sobě obsahem svým a pojí se v jednotku obsahovou asi tak, jako částky se pojí v jednotce celku, jako sčítanci v jednotce součtu. Tak na př. v přísloví *Spěšně k jídlu, spěšně k dílu* (ČMudr. 130) oba členové dobře se k sobě pojí, poněvadž jest mezi nimi poměr sounáležitosti; obsahy obou jako částky do jednotného celku shrnouti se dají, totiž do věty (třeba jen domyšlené a mimo ně položené): *Spěšně ke všemu*.

Členové takové složeniny jsou věty formálně samostatné, hlavní, neboť M, jemuž by podřízení býti mohli, mimo složeninu jejich a nad nima jenom myšleno jest; proto tedy v těchto případech *složení souřadné* před sebou máme.

Naskytá se otázka: *na čem zakládá se sounáležitost vět A a B?* Zde nám nejde o to, abychom k této otázce odpověď úplnou a do všech odstínů zevrubnou podali a dosti bude na připomenutí, že příčiny a dle toho i způsoby sounáležitosti rozmanité bývají, že se tu i ty případy opakují, které doleji při poměrech podílnosti a podružnosti vytkneme, a že k nejpatrnějším z těch příčin patří jednak souhlas a odpor jejich obsahu, jednak současnost a následnost.

Hledíce k obsahu vět A a B se strany *souhlasnosti* vidíme jen tři možné případy *vůbec*: obsahy jejich jsou totiž vespolek buď souhlasné, nebo odporné anebo nepřilichné (disparatní). Avšak jsou-li obsahy dvou vět tou měrou nepřilichné, že ani prostřednictvím třetího nějakého soudu M nedá se mezi nima ani souhlas ani odpor nalézti, tedy nepatří do té třídy vět, o které zde jest řeč, nepatří k větám obsahu sounáležitého, nýbrž patří do té třídy vět, kterých skládati nelze a které s předu již z úvahy této jsou vyloučeny. Zbývají tudíž jen dva případy: mezi A a B jest souhlas, anebo odpor.

Když jsou věty A a B obsahu *souhlasného*, pojí se přirozeně a takřka samy splývají ve vyšší jednotku obsahovou; i mohou se tedy skládati a složení jejich nazýváme *souhlasným*, nebo dle známějšího názvu spojovacím čili *kopulativním*. Na př.:

Boha vzývej a ruky přikládej. (*ČMudr.* 130). S chutí do toho, je půl hotovo (*tamt.*).

Někdy i věty na pohled velmi různého obsahu za souhlasné považovati budeme, jen když se k nim náležitě M nalezne. Tak na př. hornolůžická jedna pohádka (*Erben, Slovanská čít. 86 sl.*) končí se větou složeninou: Lípka zvonila zase, pejsek štěkal a malý synáček se smál. Tři tyto děje, jakkoli různé, na svém místě přece jsou sounáležitě vzhledem k svému M, kteréž by se dalo vysloviti asi otázkou: jaký byl výsledek a konec příběhu v té pohádce vypravovaného?

Když jsou věty A a B obsahu *odporného*, pojí se taktéž samy v jednotku obsahovou*); odpornými jsou sobě právě tenkrát, když v jednotku se spojí, a proto že se do jednotky spojují. Mohou se tedy skládati a složení jejich nazýváme *odporovacím* čili *adversativním*.

Tak na př. na otázku, jsou-li rodiče zdraví, odpověděl bych: *Matka jest zdráva, ale otec trochu stůně*; odpověď složena jest ze dvou hlavních vět, tyto pak patří k sobě jakožto části jednoho celku, kterýž vyrozumívá se z předcházející otázky: jsou-li *rodiče zdrávi*. V této otázce, kteráž docela mimo složeninu jest, spatřuje se jednotka, ve které oba členové věty složené myšlenkovým obsahem svým přirozeně se spojují. A podobně by se věc měla, kdyby se k otázce, jeli matka zdráva, toutéž složeninou odpovědělo.

K větám odporovacím patří i věty *rozlučovací* čili *disjunktivní*; jsou také obsahu odporovacího, ale jedna druhou odporem svým vylučuje. Na př. *Aneb tuto sedte a já s vámi, aneb v kostel vejděte a já s vámi* (*Pass. Z. 565.***)

Se strany času nalézáme mezi ději vět A a B poměr současnosti nebo následnosti.

Současností vízí se k sobě obsahem věty ve složeninách na př. následujících: Boha vzývej a ruky přikládej. (*ČMudr.* 130); Važ si času, chop se práce, zahálky se střež co zrádce (*t. 132*).

Následností obsahu svého vízí se k sobě věty ve složeninách jako jest na př. tato: Zima přestala a jaro nastává.

Následnost bývá často *příčinná* a tu obzvláště bývá mocným svazkem sounáležitosti; tak na př. ve složeninách: Dobrá práce, dobrá mzda (*ČMudr.* 128); S chutí do toho, půl jest hotovo (*t. 130*).

*) Zdá se býti odpor v tom, když dle výkladu nahore položeného členové souřadného složení vůbec, tedy i věty adversativní ve vyšší jednotku tím způsobem pojiti se mají, že se obsahem svým odporně a příčně proti sobě staví. Ale odpor ten jest jen zdánlivý a nikoli skutečný, neboť v myslí právě i odporné věci se pojí a na odpornosti a protivě dílem i asociace psychologická se zakládá.

**) Literou Z znamenáme doklady vzaté ze Zikmundovy skladby; literou pak J doklady z Jungmannova slovníku.

Takové složení jmenuje se *příčinným* a poměr mezi členy jeho *poměrem příčinnosti*. Tento pak vůbec dvojí býti může: *A* příčinou k *B*, anebo naopak *B* příčinou k *A*. Tyto dva případy se druhdy rozeznávají a v prvém na rozdíl od druhého o větech *výsledných* se mluví; avšak ve složení souřadném není takového rozdělování hrubě zapotřebí a zde jen pro úplnost jest připomenuto a rozdíl ten na příkladech ukázán: Nejsmeť synové noci ani tmy; nespěmež tedy jako i jiní, ale bděme (*tamt. 577, příčina: věc*); S bláznem nedrž rady, nebo nebude moci zatajiti slova. (*Br. Z. 569, věc: příčina*).

Kombinací těchto dvojích stránek, jednak souhlasnosti a odpornosti, — jednak současnosti a následnosti lze mnohočetné případy, ve kterých se poměr sounáležitosti jeví, rozříditi na případy rozsahu menšího a určitější, totiž:

α) obsahy členův jsou souhlasny a současny: Boha vzývej a ruky přikládej (*ČMudr. 130; M = pravidlo života*); Važ si času, chop se práce, zahálky se střež co zrádce (*tam. 132; M = pravidlo života*).

β) Obsahy členův jsou souhlasné a následné: Dej mu veslo do ruky a vyskoč na břeh, — a bude místo tebe přívozníkem. (*Erb. Slov. čít. 6; M = spojení v čase*); — pro poměr příčinný mohl by se vzíti příklad: Slunce vyšlo a mlha se rozptýlila.

γ) obsahy členův jsou odporovací a současné: Není starý, ale mnoho pamatuje (*ČMudr. 205*); Ráda kočka ryby jí, než do vody nechce, (*tamt. 125*); Krkavci sobě lítají, holubi v léčkách vážnou (*tamtéž 147*); Přítele svého vady znej, však ho v nenávisti neměj (*t. 232*).

δ) Obsahy členů jsou odporovací a následné: Zahradník sází, zloděj ovoce sráží. (*ČMudr. 142*.)

Ad 2. Jednotlivé věty jsou vespolek v poměru *podílnosti*: sounáleží k sobě tím, že berouc jedna z druhé něco (t. j. jeden nebo i několik členů) na doplnění své a jako podíl svůj tím samým ji k sobě přitahuje. Obyčejně běře si takový podíl člen následující *B* z předcházejícího *A*, ale *A* při tom samostatnosti neztrácí. Jednotka takové složeniny spatřuje se v *B*, totiž v tom členu, který ostatní k sobě přitahuje bera si z nich podíly, a sám nikam přitahován není. Tak na př. v souřadném složení: Byl jeden král, ten měl čtyry syny . . . . přitahuje. člen druhý k sobě za podmět to, co vysloveno jest členem prvým, člen prvý jest i přes formální samostatnost svou k druhému přitážen a v druhém spatřuje se jednotka, do které celá složenina myšlenkovým obsahem svým přirozeně splývá.

Takovým a podobným způsobem běře si člen z členu na doplnění obsahu svého tu podmět, tu doplněk a předmět, tu příslovkové určení, tu přívlastek za podíl svůj, ano někdy i několik podílů najednou; ježto však žádný člen takovým podílem o formální samostatnost svou nepřichází a tudíž všichni stejného pořadu,

všichni hlavními větami jsou, tedy i zde *složení souřadné* před sebou máme. Na př.

a) člen ze členu béře si něco za *podmět*:

Byl jeden chudý hoch sirotek, neměl otce ani matky a musil jít sloužit, aby byl živ (*Erb. Slov. čít. 27*).

b) Člen ze členu si béře *doplněk* anebo *předmět*:

Starý člověk bývá opatrnější než mladý; *tím* stal se zkušenostmi a škodami. — V Běcharech byl jeden sedlák, říkali *mu* kmotr Palička. (*Erb. Slov. čít. 24*). —

Sem patří také *přímá řeč*; věta uvodící skládá se tu s uvedenou a béře si z ní předmět anebo vlastněji béře si ji celou za předmět, ale věta uvedená neztrácí tím samostatnosti.

c) Člen ze členu si béře *příslůvkové určení* (všelikých druhů):

Čiň to, čiň jiné, tak čas mine. (*ČMudr. 132, přísl. určení okolností*). S chutí do toho, je půl hotovo (*t. 130, přísl. ur. přičiny*); Rovně kováno, brzo zbroušeno (*t. 131, též*); Už jedenáctá odbila a lampa ještě svítila. (*Erb. Kyt. 26, času*); Okolo hřbitova cesta úvozová; šla tudy, plakala mladá, hezká vdova (*t. 69, místa*).

d) Člen ze členu béře si *přívlastek*:

(Plaváček) potom přišel k nějakému velikému městu, ale bylo sešlé a smutné. (*Erb. Slov. čít. 3*); Potom přišel zase k jinému velikému městu, ale bylo z polovice pobožené (*tamt. 4*); Byl jeden král, a byl už starý a neměl než jednoho syna (*t. 7*); (Královic) viděl ve stropě malé železné dveře jako poklop, byly zamčeny (*tamt. 7*).

e) Člen ze členu béře si *podílů několik*:

V Liběnicích v ovčárně zdržoval se Raráš, ale *tu mu* říkali Šetek (*Erb. Slov. čít., přísl. urč. místa a předmět*).

Mnohdy toto přitahování věty k větě jest *vespolné* a béře-li si na př. druhá z první podmět, béře si naopak prvá z druhé přívlastek, nebo doplněk anebo dokonce i vlastní přísudek, což na mnoze zase jen na subjektivním výkladě visí. Tak na př. v příkladě Potom přišel k velikému městu, ale bylo z polovice pobožené (*Erb. Sl. čít. č. 4*) béře si prvý člen z druhého přívlastek, — ale patrně, že i druhý člen z prvního podmět si béře; oba výklady na rozdílném subjektivním pojetí se zakládají, ale oba mají své důvody, neboť podílność je zde vespolná.

Od těchto podílných vět sluší rozeznávati věty *stažené*: v příkladech, o které nám tuto jde, jeden člen některou část svoji z členu jiného si nejen vybírá ale spíše *vytvoruje*, — kdežto ve větách stažených některá část všem členům společna bývá. Tak na př. ve větě stažené Přítel tajně napomínej a zjevně chval (*ČMudr. 232*) dvě slovesa, každé se zvláštním příslovkovým určením, společný a totožný mají předmět v akkusativě; ale ve složení podílném ten tvar členu jednoho, jež člen druhý jako podíl svůj k sobě přitahuje, nemusí býti a nebývá na obou stranách ve funkci totožné, jakož viděti v příkladě Přijel z města

na koni *trubač* a za *ním* přijel královský kočár (*Erb. Sl. čít. 21*), kde podmět prvního členu přitahuje se k druhému, ale nikoli co podmět, nýbrž co příslovkové určení.

Ad 3. Třetí způsob složenin větných jest ten, kde jeden člen k druhému jest v poměru *podružnosti* či *podřízenosti*. Podřízená věta jest cele a celá pouhým větným členem (podmětem, doplňkem, předmětem atp. . .) své věty řídicí, jenom ve spojení s ní se vyskytuje, neznamená sama o sobě úplného soudu (jako věta samostatná) a pro tento nedostatek u významu svém není schopna větné samostatnosti. Tu tedy *složení podřadné* před sebou máme.

Za každou podřízenou větu můžeme si do věty řídicí dosaditi anebo aspoň domysliiti střední její výraz prostý; na př. *Kdo odcizené věci přijímá*, horší jest nežli zloděj — a *Přijímač* horší jest nežli zloděj. Co do funkce větné jsou si tyto střední výrazy stejny; v příkladě našem obě jest podmětem a ponevadž prvý výraz má formu věty, nazývá se větou *podmětnou*. Jindy jest podřízená věta středním výrazem doplňku, předmětu, příslovkového určení nebo přívlasku a jmenuje se tudíž větou *doplňkovou*, *předmětnou*, *příslovkovou* (rozličných určení) a *přívlaskovou*; kteréžto věci obecně známé zde jen proto se připomínají, aby se ukázala shoda mezi druhy vět podřazených se strany jedné a případy podílnosti nahoře rozbíranými se strany druhé.

II.

Řeč vyvíjela se stupeň od stupně. Jednoduchá (a třeba holá) věta není z těchto stupňů nejnižší a nejprvnější; ve větě rozlišuje se již podmět a přísudek a proto na některý pozdější stupeň ji položití musíme. Primitivnější forma výroková nežli věta v našem smyslu mohla býti ta, kterou se prostě jen energie (bez zvláštního pojmenování podmětu) vyjádřovala a při které všecka slova byla druhu jednoho (anebo bez rozdílu druhových, neboť tam není druhů žádných, kde jest vše druhu jednoho). Naproti této primitivní formě jest naše grammatická věta forma mnohem umělejší a dokonalejší. S ní a v ní také rozlišila se slova, vyvinuly se rozdílné *druhy slov* (čili *části řeči*); vyvinulo se sloveso ve funkci přísudku, t. j. slovo (před tím druhu ničádného) v hodnosti přísudku bralo a vzalo na sebe povahu slovesnou, — vyvinulo se jméno podstatné z funkce podmětu a jméno přídavné z funkce přísudkového doplňku a z funkce přívlasku, — a vyvinula se slovec formální znenáhlym ztrácením významu reálného. To vše teprv ve větě se stalo a před vynalením formy větné místa mítí nemohlo; že by za jinou příčinou a při jiné příležitosti kromě věty se byly vyvinuly a rozlišily dnešní grammatické druhy slov, nelze si pomysliiti.

Když pak forma věty vůbec nalezena byla, nebyl tím vše-

chen vývoj ukončen, nýbrž zdokonalovala se opět po stupních víc a více; po stupních postupovalo se od věty holé k rozvité, od jednoduché k složené, od složení prostějšího ku strojenějšímu. To vše jednak věc přirozená jest, která by ani nepotřebovala důkazů zvláštních, jednak pravdivým se býti jeví vzhledem k analogickým zjevům v řeči dětské, která též od prostších forem k strojenějším jenom během času se povznáší, v řeči lidu obecného, v níž velmi pořídku bývá složenin strojenějších, ano i v starobylých počátcích jazyka spisovného kteréhokoli, kde totéž se shledává. Tu všude častěji setkáváme se s anakolutem, než se složením vícenásobným anebo poněkud strojeným a podařeným. Proto můžeme tedy o méně a více umělých a strojených formách větných jakožto o stupních u vývinu jazyka mluvíti, proto můžeme a musíme větu jednoduchou za formu větnou starší, větu pak složenou za formu mladší pokládati.

Mezi složenými větami je však zase rozdíl v umělosti a strojenosti. Složeniny souřadné jsou zajisté prostší, složeniny pak podřadné jsou strojenější, a podle pravidla právě vysloveného musíme tedy formu souřadnou za starobylejší a formu podřadnou za mladší pokládati.

Uvnitř každé z těchto forem mohli bychom zase více strojené od méně strojených složenin oddělovati a dle toho celou *stupnici* sestaviti, po které dle domyslu jazyk od větných forem méně vyvinutých a umělých k umělejšímu se povznášel. Ale od toho upouštíme a obracíme se k úvaze o jediném z těch stupňů, o tom, jež nám představuje *přechod a pokrok od formy souřadné složené k formě podřadné složené*.

Stran tohoto pokroku od prostého skládání souřadného k umělejšímu a strojenějším složeninám podřadným naskýtá se *dvoji otázka*:

a) z čeho a

b) *kterak* se vyvinuly složeniny podřadné.

K oběma těmto otázkám chceme odpovědi hledati. Ale hned s předu připomínáme, že vzhledem k dané větě nějaké *jednotlivé* nelze nadíti se odpovědí pozitivně jistých, nýbrž jen pravděpodobných.

Aby byly více než pravděpodobné, k tomu nevyhnutelně zapotřebí by bylo *historicky dokumentovaných* příkladů pro všechny fáse přechodu, dokumentovaných zejména v tom ohledě, aby se tvrditi mohlo s jistotou, že jedna fáse skutečně z druhé se vyvinula, že na př. věta *Že byl oklamán, proto nevěří* přítomnou podřadnou formu svoji skutečně dostala přeměněním z formy souřadné *Byl oklamán, proto nevěří*, — a že tato souřadná forma s poměrem podílnosti povstala nejinak než přeměněním z poměru sounáležitosti vysloveného větnou složeninou: *Byl oklamán, nevěří*. Ale *všeobecně* vzhledem k hypotaktické formě lze se zajisté dodělati odpovědi jistých a bezpečných.

Přistupující *k otásce první: z čeho* se složeniny podřadné vyvinuly, odpovídáme hned z předu, že formu podřadnou *ze souřadné* vyvozujeme. Nasvědčuje tomu důvod ne jeden.

1. *Za první důvod* tu okolnost přivádíme, že druhy vět podřadných jsou tytéž, jako druhy podílnosti. Jako v souřadném složení při poměru podílnosti vybírá si člen z členu tu podmět, tu doplněk, tu předmět, tu příslovkové určení, tu přívlastek, tak i v podřadném složení jest věta podřízená své větě řídicí tu podmětem, tu doplňkem, tu předmětem, tu příslovkovým určením, tu přívlastkem. Tato shoda v druzích na obou stranách není sice sama sebou důkazem, že by složení podřadné ze souřadného bylo vzniknouti muselo; ale ve spojení s důvody ostatními má proto jistou důležitost do sebe, že se přechod od souřadnosti k podřadnosti při takové shodě snadnějším býti jeví, nežli by byl bez ní.

2. *Druhým důvodem* jest ta věc, že mnohdy (v starých textech, v nestrojené řeči lidu atp.) naskýtají se složeniny souřadné s poměrem podílnosti, za které bychom podlé ducha nynějšího jazyka spisovného položili složeniny podřadné. Toho zde některé příklady na ukázkou.

V Čestmíru čteme složení souřadné: Jim obětova kravicu bujnu — srst červená po nie se lsknieše — jalóvku sú kúpi ot pastuchy . . . ; za to duchem nynějšího jazyka spisovného zajisté bychom řekli složeninou podřadnou: Jim obětoval kravici bujnou, po níž srst červená se leskla — a snad i: kteroužto jalovku koupil atd.

V též básni čte se na jiném místě souřadné: A po horách mnoho silných dubův — tako ke hradu se shlúče Neklanových vojnův; za to řekli bychom v duchu novočeštiny spisovné: Ale jako jest po horách mnoho silných dubův, tak atd., a tímto duchem spisovné novočeštiny řídili se také dosavadní vydavatelé Rkp. Královédvorského, kteří předpokládajíce omyl písařův spojku *jako* do textu vkládali, čehož při našem pejetí a výkladu potřeba není.*)

V též básni také se čte souřadné: (Vojmír) z mocna hrdla vola k bohóm tako — i vztrásu se drva šira lesa; začez duchem nynější spisovné češtiny zajisté bychom řekli podřadně: Vojmír takto z mocného hrdla volal k bohům, až se zatřásly stromy atd.

V Záböji taktéž souřadné se praví: Dva syny, její hlasy přecházesta v mužska, vycházievasta v les . . . ; začez bychom nyní

*) Ve třetím vydání Kořínkové té interpolace není. Jiní vydavatelé někteří také bez *jako* se obešli, ale násilnou interpunkcí na tomto místě si pomáhali, na př. ve Výboru a M. Thunových Gedichte aus Böhmens Vorzeit, kdež se čte: Řváše na hradě Kruvoj . . . i meč jeho padáše v Pražany. Jako drvo se skály, a po horách mnoho silných dubův: tako ke hradu se shlúče Neklanových vojnův. Ø jiném v. ve Vrtátkově rozpravě v Č. Č. Mus. 1871 str. 420.

raději řekli: dva synové, jejichž hlasy přecházely v mužské, vycházivali do lesa...

Týmž způsobem bychom také přísloví Přítel každému — jistě žádnému (*ČMudr. 230*) v duchu jazyka spisovného přeoděli do formy podřadné: Kdo jest každému přítelem, ten jistě žádnému není přítelem pravým.

Tomuto druhému důvodu takřka na posilu sluší tu věc přivést, že v příslovích a podobných prapovědích často táž věc obojí formou se vyslovuje, souřadnou i podřadnou; na př. Spěšné k jídlu, spěšné k dílu — a Jaký kdo k jídlu, takový k dílu (*ČMudr. 132*), nebo Sejde s očí, sejde s mysli — a Jak dlouho na očích, tak dlouho na mysli (*t. 185*) atp. Třeba by se nedalo na jisto dokázati, že v těchto a podobných případech forma podřadná z té střídné formy souřadné se vyvinula, která se vedle ní vyskytuje, přece aspoň možnost takového vývinu jest patrna a nepopíratelna.

3. *Třetím* důvodem naším, proč složení podřadné ze souřadného vyvozujeme, jest ta okolnost, že mnohé spojky, které v duchu jazyka pozdějšího se berou za podřadící, byly původně souřadící a že tudíž i větné složeniny, které se jimi spojují, byly původně souřadné, ač duchem jazyka pozdějšího se pojmají za podřadné. Proměna nastala tedy i v pojetí spojky i v pojetí složeniny; na spojce dá se dokázati bezprostředně a za pomoci důkazu ze spojky vzatého dokáže se totéž i o složenině. Zde chceme tak učiniti na složeninách se spojkou *an, ana*...

Všimněme si nejprve příkladů těchto: (Že pak) posmíváno se jemu (Samsonovi), a táhl ve mlýně samotičném (*Štit. Vrt. 226*); I viděl, a aj keř hořel ohněm, avšak neshořel (*Br. Z. 408*); Služebníci uzřeli, a hle dvéře paláce zamčiny (*Br. Z. 407*); Uzřelš, a já třetí den z mrtvých vstanu (*Pass. Z. 407*); Vida, a my z prohrěšení otce prvného vpadli v zřejmú nemoc (*Štit. Vrt. 306*); A (jim) vidie tě, a ty sám velikú (věc) činíš (*tamt. 264*); Jakžt uzří, a ty jdeš k němu, sám vyjde proti tobě (*Štit. Z. 407*); Nalezne vás, a vy spíte (*Br. Z. 407*). Tyto a podobné vazby jsou nám nyní cizí, tlumočice uvedené příklady duchem novočeským užili bychom zajisté formy podřadné a místo spojky *a* položili bychom *že*; ale i přes to trvám, že se nám v dané zastaralé formě souřadnost docela rozhodně jeví a sotva kdo důvodně tvrditi bude, že by *a* v tom neb onom příkladě bylo spojkou podřadící.

Příklady následující neliší se od předešlých formálně, než toliko tím, že v nich podmět vysloven jest zájmenem osoby třetí *on, ona*... Toto pak buď zjevně odděleno vedle spojky *a* stojí, buď s ním ve složeninu *an, ana*... splývá. Když se spojkou nesplyne, jako v příkladech Mnohý statek svůj položil v tisíci *a on* stál za tři neb čtyři tisíce (*Háj. Z. 476*), A viděl je *a onš* sa s těžkostí plavili. (*Br. Z. 407*) atp., tu jeví se spojka *a* tak

rozhodně souřadící býti, jako v příkladech předešlých, kde se podmět jinak než zájmenem *on, ona* . . . vyjádruje. Když pak ani v těchto ani v předešlých příkladech nebylo *a* spojkou podřadící nýbrž souřadící, není zajisté příčiny, proč by jí mělo býti, když splyne se zájmenem *on, ona* . . . ve složeninu *an, ana* . . .

To se nám ukazuje, když spojku *an, ana* . . . takřka a priori a dle analogie formálně stejných příkladů předcházejících posuzujeme. I spojka *an, ana* . . . jest souřadící, tak čekáme a žádáme, třeba novočeské pojmání proti tomu mluvilo; pravda, že příklady Uzřeli jej, an chodí (*Br. Z. 408*), Nalezneš ji, ana! v malém domku bydlí (*Pass. tamt.*), I uzřel, ano lože jeho sprostně přikryto (*tamt.*), I přišli k hrobu, an již slunce vyšlo (*Br. Z. 447*), Na zemi leže, ano ho tepou, volal (*Pass. tamt.*), Co platná tučná topinka, ano zubů není (*Čel. Múdr. 193*) atp. za složeniny podřadné pojímáme, ale pravda i to, že jest v nich spojka původem souřadící, že tedy slovní forma těchto složenin také k původu souřadnému ukazuje a že tu před sebou máme formu podřadnou vytvořenou časem ze souřadné.

4. Vedlé tří předeslaných má pak i tento *čtvrtý důvod* dosti váhy, který z povahy věci se dává: podlé přirozeného běhu věcí lidských vyvinují se stejnorodé plody duševní (jakými složeniny větné i přes rozdíl souřadnosti a podřadnosti přece jsou) jeden ze druhého, a jelikož jest forma souřadná prostší než podřadná, nelze ani jiného se domnívati, než že ona dříve než tato byla a že tato se vyvinula z oné.

Téhož náhledu o původu vět podřazených jest Jolly (*Ein Kapitel vergleichender Syntax*, 60—62), ukazuje zejména k tomu, že vztažné zájmeno v iranštině, sanskrtě a řečtině (a dle m i ve slovanštině a litev.) jest původně zájmeno ukazovací a že tedy relativní věty těchto jazyků byly původně větami hlavními. —

K otázce *druhé, která* se složeniny podřadné ze souřadných vyvíjely, nemůže býti jiné odpovědi kromě té, ku které ukazuje rozdíl mezi formou souřadnou a podřadnou: co jest při formě souřadné charakteristické, musilo ustoupiti tomu, čím forma podřadná se vyznamenává.

Tento pak *rozdíl* neshledává se v obsahu, nýbrž *jen ve formě*. O tom přesvědčíme se, vezmouce kteroukoli souřadnou složeninu na př. dvou členů α a β a převedouce ji do formy podřadné; vždycky se nám ukáže, že jest obsah tu i tam jednotejný, že tedy rozdílu materialního mezi formou tou a onou hledati nelze, ale ovšem že jest tu rozdíl formální, a sice *jen formální*. A o tomtéž přesvědčíme se, vezmouce dva příhodné členy (na př. α = oklamánu býti, β = nevěřiti) a provedouce je v rozmanitých větách složených jednak souřadně jednak podřadně; pojídla, která se nám tu naskytnou, budou dle prostě souřadící, dle demonstrativního, dle relativního původu a můžeme prvá jmenovati c (coordinans), druhá d a třetí r, a za po-

mocí těchto znamének i obrazce složenin větných si sestrojiti. Tak na př.

Byl oklamán, nevěří = (α, β) ;

Byl oklamán a nevěří = $(\alpha, c\beta)$;

Byl oklamán, proto nevěří = $(\alpha, d\beta)$ (d jest *to* v pro-to);

Že byl oklamán, proto nevěří = $(r\alpha, d\beta)$ (r jest *že*, povstale ze zájm. *ježe* = co); atp.

V prvých třech tvarech našeho příkladu jest složení souřadné, ve čtvrtém podřadné. Formalní rozdíl mezi oněmi a tímto na dvou stranách se ukazuje, jednak totiž v poměru členův α a β , jednak v pojídlech, jednak takřka *uvnitř* a jednak *zevně*. Uvnitř, vzhledem k poměru vespolečnému mezi α a β , záleží formalní rozdíl v tom, že ve formě souřadné jsou členové pořadu stejného (za poměru sounáležitosti i za poměru podíllosti), ve formě podřadné naproti tomu jest α v *podružnosti* k β . Zevně pak, vzhledem k pojídlům, záleží formalní rozdíl v tom, že ve formě podřadné mezi α a β jest spojení *korrelativní*, ve formě souřadné není, a sice korrelativní v tom smyslu, že na jedné straně jest pojídlo *demonstrativní*, na druhé *relativní*.

Co tuto napřed na jednom příkladě a na různých tvarech jedné věty ukazováno, platí všeobecně. Jednak jiné a jiné příklady to potvrzují, jednak s tím souhlasí povaha vět podřizovaných, neboť podřizenost jejich právě v tom záleží, že se vždy k své řídicí větě vztahovati musí a bez toho vztažení úplného smyslu nedávají. Můžeme tudíž *všeobecně* tvrditi, že formalní rozdíl mezi formou souřadnou a podřadnou v tom se jeví, že v této jest jeden člen v poměru podružnosti a že jest mezi členy vespolečné spojení korrelativní*), v oné pak nikoliv.

Při proměně složeniny souřadné v podřadnou musí se vykonati, k čemu ukazuje formalní rozdíl obou právě vyložený: ze členů α a β , které byly za formy souřadné oba samostatny a nepodřizeny (ať v poměru sounáležitosti nebo podíllosti), sestupuje jeden do poměru podružnosti k druhému (proměna na straně vnitřní) a mezi oběma zřizuje se spojení korrelativní (proměna na straně vnější). Avšak proměna na straně vnitřní vykonává se jenom v myslí a pojmání našem a vymývá se zevrubnějšímu pozorování a popisu; za to pak ovšem tím patrnější jest proměna zevní.

Tato pak *proměna zevní* není tak jednoduchá a mechanická, jakou se zdá a jak by se souditi mohlo podlé příkladu: Byl oklamán, proto nevěří $\sim$ Že byl oklamán, proto nevěří = $(\alpha, d\beta) \sim (r\alpha, d\beta)$ atp.; tu přidání relativního *že* jedinou podstatnou změnou zevní se býti ukazuje, avšak v jiných případech bylo k přechodu od formy souřadné k podřadné více zapo-

*) Ku korrelativní povaze slovcí, jimiž věta podřizená se svou řídicí se spojuje, poukázal Hattala v Srov. ml. §. 44.

třebí. Za tou příčinou chceme tento přechod na několika případech pozorovati, které by jako stupně jeden vedlé druhého položití se mohly.

Členové, z nichž složenina se skládá, nechať jsou α a β . Jsou spojeni souřadně a povstává z nich složenina podřadná. Tu jsou především tyto dva případy možny: 1. α a β jsou spojeny souřadně poměrem podřílnosti, anebo 2. α a β jsou spojeny souřadně poměrem sounáležitosti.

ad 1. Když členové α a β jsou spojeny poměrem *podřílnosti*, pojí se jeden k druhému pojídlem ukazovacím, jakož viděti na příkladě: Byl oklamán, pro to nevěří. Při přeměně na formu podřadnou člen α do poměru podružnosti klesá a naproti demonstrativnímu pojídlu členu β (*ten, to, tak, tam, tehdy . . .*) přibírá pojídlo relativní (*jenž, že* m. *je-že* [= co], *jak, kam, kdy . . .*). Na př. souřadně s poměrem podřílnosti: Byl oklamán, proto nevěří, nebo Vítr bouří přes vlasti, tak bouří vojska přes vlasti, = (α , d β); a podřadně: *Že* byl oklamán, proto nevěří, *Jako* vítr bouří přes vlasti, tak atd., = (α , d β).

Tu budíž i připomenuto, že pojídlo demonstrativní mnohdy z věty řídící do podřízené se přejímá, s pojídlem relativním se skládá, ano že i v řídící zůstává i v podřízené se opakuje: *Protože* byl oklamán, nevěří (m. Proto, že byl oklamán, nevěří), *Protože* byl okl., *proto* nevěří.

Sem patří a zde s jednou svou zvláštností přirozeného trvám výkladu dochází *neprímá řeč*, a v tom zajisté i potvrzení toho spatřovati smíme, co zde o původu formy podřadné píšeme. Neprímá řeč jest předmětná věta, podřízená větě uvozovací; tedy složení podřadné vzorce ($d\alpha$, $r\beta$). Naproti tomu řeč přímá vedlé své uvodící stojí souřadně a jest mezi nima poměr podřílnosti: uvodící věta bře si z uvedené řeči přímé předmět a na označení toho pojí se k ní slovcem ukazovacím (*toto . . .*) buď vysloveným anebo aspoň domyšleným; tedy složení souřadně vzorce ($d\alpha$: β).

Tvrdíme, že i neprímá řeč ze přímé tím způsobem se vyvinula, o jakém zde právě se jedná a k jakému rozdíl vzorců ($d\alpha$: β) a ($d\alpha$, $r\beta$) ukazuje; zřídilo se totiž za jednostranné spojení (d) spojení korrelativní (d, r), naproti demonstrativnímu pojídlu členu uvozovacího α přidalo se ku členu uvedenému β pojídlo relativní. Touto změnou někdy celá proměna řeči přímé v nepřímou jest zevně vyřízena; ale někdy není nám na ní dosti, nýbrž jest kromě toho (podlé našeho novočeského či vůbec pozdějšího pojímání) zapotřebí také nějakého přesmyknutí grammatiké osoby (a někdy i slovesného způsobu). Jedno i druhé chceme ukázati a na příkladech pozorovati.

Pro prvý případ hodí se za příklad taková věta, kde uvádí prvá (grammatická) osoba (jedn. nebo množ.) svou řeč, na př.

Příznávám se (*k tomu*): chybil jsem = ($\alpha : \beta$). Tu vyřízena jest proměna zevně přidáním relativního pojidla *že* (m. *ješe*) docela: Příznávám se *k tomu, že* jsem chybil = ($\alpha, r\beta$). Anebo z kroniky Nestorovy: Něcii že načaša chuliti slovenškyja knihy glagoljušče, *jako* ne dostoit nikotoromuže jazyku iměti bukъъ svoichъ, razvě Evrěj atd. (Poln. sobranije rus. létop. I. 11), kde ku přesmyknutí osoby taktéž příčiny nebylo a dostačilo pro změnu z řeči přímé v nepřímou, položití naproti domyšlenému pojidlu demonstrativnímu (*tako*) také relativní *jako*.

Druhý případ pozorujme na příkladě z Evang. Mat. 20. 7, kde se hospodář dělníků tázal, proč tu celý den stojí zahálejce, a dělníci pravili jemu: nikdo nás nenajal. Dosadíme-li do uvodící věty domyšlené pojidlo demonstrativní, dostaneme složeninu: Dělníci pravili jemu (*toto*): nikdo nás nenajal. Z čehož pak přidáním pojidla vztážného způsobem předešlým utvoří se podřadná složenina: Dělníci pravili jemu (*toto*), *že* nikdo *nás* nenajal — což skutečně se čte a to v překladě stb.: (Dělatelije) glagolaše jemu (*tako* nebo *sice*), *jako* niktože *nasъ* ne najetъ (Mikl. Ev. Math.); jen ten jest rozdíl, že za naše pojidla (*toto, že*) jsou zde jiná (*tako, jako*), — avšak jsou to pojidla formálně stejná, oboje korrelativní a v naší příčině tedy identická.

Podobné k tomuto příklady nalézají se velmi hojně ve starých textech slovanských a mají své analogie i mimo slovanštinu. Českých má několik Zikmundova skladba (na str. 521) a klademe zde pro ukázkou tyto z doby dosti pozdní (a tudy k novočeskému pojímání v ohledu syntaktickém velmi blízké): I odpověděl, *že* já věřím všem věcem božským (za přímé I odpověděl: „Já věřím...“ Bart.); Tu jest se ho ptal, vzalli jest mu ten páter; on jest odpíral, *že* jsem nevzal nic (= odpíral: „Nevzal jsem...“ Svéd.); Neb jsou se tím mnohokráte chlubívali, říkajíce, *že* čehož jsou předkové *naši* skrze veliké práce a náklady dojíti nemohli, *že* *my* bez práce a nákladův k tomu *přijdeme* (= říkajíce: „Čehož předkové naši..., k tomu *my*... přijdeme.“) Analogie řecké jsou nejčastější v Novém Zákoně; ale i v řečtině klassické přicházejí a známo jest takzvané uvozovací *ὄτι* (cf. Niederle § 873: *εἶπε, ὄτι* *Εἰς ναυὸν ἦκεις*). Jest to ovšem jen výjimka a podle pravidla počinuje se v klassické řečtině v nepřímé řeči dle potřeby jednak grammatická osoba, jednak i modus slovesný; ale toto pravidlo vyvinulo se teprve během času a takřka s rozkvětem umění syntaktického a co vedlé něho jako výjimka přichází, jest archaismus zděděný z té starší doby, kdy bylo pravidlem, co později jest jen výjimkou. Jazyk staroperský, zendský a sanskrtský nepřímé řeči s přesmyknutím gram. osoby a slovesného způsobu naprosto neznají (Jolly, Ein Kap. vgl. Synt. 109 sl.). Dle W. Wackernaglova staroněm. slovníku přichází také daz v čele přímé řeči v téže funkci, jako uvozovací *ὄτι*. V latině podobné vazby přicházejí jen ve Vulgátě (vlivem řeckého origi-

nalů: ille dicebat quia ego sum = *ὅτι ἐγώ εἰμι*, Diez. Gramm. III. 321).

A přece, jakkoli jest to forma podlé způsobu předcházejícího náležitě utvořená a jakkoli domácí příklady i cizí analogie o veliké rozšířenosti a historické oprávněnosti její svědčí, přece shledáváme v ní zvláštnost, která našemu (nejen novočeskému, ale vůbec modernímu) syntaktickému *cítu* věru podivnou připadá, tu totiž, že *grammatická osoba* ze řeči přímé do nepřímé přešla bez žádného *přesmyknutí*; my zajisté duchem češtiny nové a vůbec duchem skladby vycvičenější takového přesmyknutí žádáme a v příkladech nahore položených řekli bychom: že nikdo *jich* nenajal..., že *on věří* všem věcem..., že (*on*) nevzal..., že čeho předkové *jejich* dobytí nemohli, k tomu že *oni*... *přijdou*.

V řeči uvedené bylo tedy při proměně formy souřadné (přímé) do podřadné (nepřímé) původně dosti na zřízení korrelace podlé způsobu předešlého; tím byla první takřka práce vykonána, proměna byla z hruba hotova. Ale na tom nepřestalo se a když skladební umění se zdokonalilo, přišla k dokonání řečené proměny ještě práce druhá, totiž náležité přesmyknutí osoby grammatické. A podlé toho můžeme *tři* *fase* *uvedené řeči* rozeznávati: řeč přímou, řeč nepřímou s nepřesmyknutou osobou grammatickou a řeč nepřímou s náležitým přesmyknutím osoby grammatické (a v některých jazycích i způsobu slovesného). V sanskrtě a zendštině jest řeč přímá pravidlem, forma nepřímá s nepřesmyknutou osobou a uvozovací spojkou *jat*, *jad* jen výjimkou a dokonalá nepřímá řeč nikdy se nenaskytá (Jolly, l. c. 109 sl). A podobně slovanské texty nejstarší, pokud mi povědomo, ve fasi prvé a druhé jsou; tak na př. v Životě sv. Konstantina (vyd. Šafařík 1851) velmi často se řeč uvedená čte, ale buď ve formě přímé, buď i ve formě nepřímé, však bez přesmyknutí osoby. Fase třetí poměrně pozdě vyvinovati se začíná.

Téměř na přechodu a na polovici cesty mezi fasi druhou a třetí jsou příklady jako tento: (Filip vzkázal Atheňanům) řka, že ot města *chci* otlehnúti, jestliže deset najmúdrějších vydadie *jemu* z města svého (Jirečk. anth. I. str. 112), kde gram. osoba jednou jest bez přesmyknutí a jednou přesmyknuta.

ad 2. Když členové α a β ve složení souřadném k sobě se pojí poměrem *souměřitosti*, vysvětlujeme si přechod k formě podřadné *prostřednictvím* formy souřadné s poměrem podílnosti a rozeznáváme tu zase *dva případy*, totiž:

a) když mezi α a β není spojky žádné, a

b) když mezi nima jest nějaká (ovšem souřadící) spojka.

Máme vyložiti, jak se v rozdílných těchto případech forma souřadná do podřadné měnila a jak se korrelativní spojení zřizovalo.

ad a) Když se členové α a β *toliko svou souměřitostí* v souřadnou složeninu pojí a *nikoli též* za pomoci souřadící

spojky nějaké, jako ve větě *Vítr bouří přes vlasti, vojsky búrje přes vlasti* (v Záböji), vysvětlujeme si přechod k formě podřadné takto: za poměr sounáležitosti vzal se poměr podřlnosti a povstala forma *Vítr bouří přes vlasti: tak bouří vojska přes vlasti*; prostřednictvím pak této formy povstala forma podřadná způsobem prvé (pod 1.) vyloženým: *Jako vítr bouří, tak vojska atd.* Vůbec: ze složeniny vzorce (α , β) stala se prostřednictvím složeniny podřilové dle vzorce (α , $d\beta$) složenina podřadná vzorce (r α , $d\beta$); do složeniny, která byla původně beze spojky, vložilo se spojení korrelativní.

V příkladě právě uvedeném *zřídila se korrelace* tím, že i demonstrativní i relativní pojídlo se přisadilo. Tak dělo se z *pravidla*; ale *mnohdy* docíleno korrelace také *jinak*: dosadilo se jen pojídlo demonstrativní a do funkce pojídla relativního *vtisklo* se (nikoli bez *násilti*) nějaké slovo z členu podřizeného, které tu mělo původně svůj význam realní. To chceme ukázati na spojce *bych*.

Nynější takzvaná spojka *bych*, *by* . . . , jakož patrnö a známo, jest aorist slovesa *býti*; perifrastickou formou, utvořenou z tohoto aoristu a přičestí minulého činného, vyjádřuje slovanština to, co jiné indoevropské jazyky konjunktivem, optativem a kondicionalem. Kdybychom indikativ a imperativ směli nazvati způsoby thetickými, mohli bychom ostatní hypothetickými jmenovati (oněmi něco za jisté se klade, těmito pak za nejisté); užívá se tedy ve slovanštině řečená perifrastická forma k vyjádření hypothetičnosti. Vizme, kterak k tomu významu přišla.

Skládá se, jak praveno, ze dvou částí, aoristu *bych* a přičestí min. čin. na př. *řekl: bych řekl* nebo *řekl bych*. Z těch dvou částek ani jedna ani druhá sama v sobě významu hypothetičnosti nedrží, nemohla ho tedy ani jejich složenina původně mítí, a je-li v ní, vyvinul se časem. Jaký byl původní význam perifrastického tvaru *řekl bych*, k tomu ukazují jiné jazyky indoevropské svými tvary obdobnými; těch analogií se dovolávající soudíme, že *řekl bych* znamenalo původně nějaký čas minulý, bezpochyby plusquamperfektum, jako lat. *locutus eram*, které z týchže částek se skládá. Avšak pro dávnominulý čas byly k dispozici ještě jiné formy, *biech řekl, běch řekl, byl jsem řekl*, a mohlo tudíž formy *bych řekl* dobře pro jiný význam užito býti. Tak i stalo se a forma *řekl bych*, původně minulost znamenavší, obrácena pro vyjádření hypothetičnosti či vůbec nethetičnosti (*Miklosich*, Vgl. gramm. IV. 808). V zendštině zcela analogicky formy imperfekta a někdy i reduplikovaného perfekta užívá se za konjunktiv přítomnosti (*Bopp*, Vgl. Gr. II. § 520, a *Jolly*, Ein Kapitel, 22 sl.), v řečtině pak indikativ imperf. a aor. za výraz přání nedostižného se brává, na př. *Εἶθ' εἴχεσ βασιλεύσ φεράσ* (*Niederle* §. 737), a je-li správné učení *Boppovo* (t. §. 537), že augment jest původem svým alfa privativum, které tvaru sloves-

nému významu thetický odnímalo a tím významu minulosti dodávalo, tedy v tom zase analogii takřka obrácenou spatřovati bychom mohli: tam forma minulosti vzala se k poznamenání způsobu hypotetického čili nethetického, zde pak zápornost při formě způsobu thetického má znamenati minulost. Jedno i druhé dokazuje, že minulost a nejistota za kategorie tak příbuzné se pokládají, že slovné výrazy jejich se zastupovati mohou.*)

Když tedy ve složeném tvaru slovesném řekl bych jmenuje se *bych* spojkou, tedy víme, jak tomu rozuměti, a aorist proto nepřestal býti aoristem; za taký hlásí se dosud mocně svým časováním**), kdežto spojkou jest jenom v našem pojmání, jehož mocí ve složenině větné to nalézáme, co naléztí žádáme. Složenina na př. Nemni, by kdy odtud vyšel (*Pass. Z. 409*) jest tedy dle toho, k čemu forma slovná ukazuje, původem svým složenina souřadná vzorce (α , β); avšak my pojímajíc ji duchem novočeským za podřadnou vkládáme do ní dle vzorce (αd , β) spojení korrelativní, totiž přidáváme k členu α pojídlo demonstrativní *d* a z členu β vyjímáme aorist *bych* a *stlačujeme* jej s významu jeho reálného na formální význam pojídla relativního.

Takové stlačení neboli snížení s významu reálného na formální tím lépe se daří, čím více vybledl význam reálný. Proto my necítíme násilí, které tu jest, kde aorist *bych* snížen na spojku, poněvadž jest nám aorist forma již vůbec nepovědomá; ale v té minulé fazi, kdy *bych* se cítilo ještě jako aorist, cítilo se zajisté i násilí, jakého bylo zapotřebí, aby to slovo na význam spojky podřadící se stisklo a snížilo.

ad b) Když se členové α a β poměrem sounáležitosti pojí a kromě toho také spojkou souřadící, kterouž jmenujeme *c* (coordinans), tedy si můžeme takové složení obrazcem (α , β) znázorniti; příklad k tomu máme ve větě: Posmieváno se jemu (Samsonovi), a táhl ve mlýně samotiežném (*Štít. Vrt. 226*). Předpokládáme, že jest to složenina původem souřadná a člen β že jest původem věta hlavní jako α ; ale čtouce ji duchem novočeským pojímáme ji za složeninu podřadnou podlé obrazce (αd ,

*) Bopp na místě posledně jmenovaném poznamenává: Umgekehrt kann auch in gewissen Fällen die Verneinung durch einen Ausdruck der Vergangenheit ausgedrückt werden: „Besen, Besen, Seid's gewesen!“ wo *gewesen* so viel als *jetzt nicht mehr* bedeutet. Nemělo-liž by k podobnému výkladu práva i české přičestí minulé činné, brané za prekativ čili optativ (šel sem i dal mi to)!

**) Tím časováním rozeznáváme dosud při této tak zvané spojce 1. os. jedn. *bych*, 3. *by*, 1. mn. *bychom* a 2. mn. *byste*; ve staré češtině kromě toho i 2. jedn. *by* a 3. mn. *bychu*, ano i dvojné *bychova* atd. se vyskytují. Na př. Vstúpichu, (a) bychu se poklonili v deň slaven. Evang. sv. J. 12, 20.; Poslal jest nazi Jesus Kristus, abychova tobě radu dala. Leg. J.

rβ). Forma slovná nezměnila se (proměny hláskoslovné se syntaktickými nemají co činiti), zůstala dle obrazce (α , $c\beta$); ale my svou moderní appercepcí, svým novočeským pojmáním poměr členů α a β přes to přece měníme, za původní poměr sounáležitosti klademe mezi ně poměr podružnosti dle obrazce (αd , $r\beta$), to jest my v daném (α , $c\beta$) hledáme a konečně i nalézáme (αd , $r\beta$). Jest v tomto pojímání patrně *násilí se strany naší*, když v dané formě něco hledáme a nalézáme, co v ní dáno není; ale toto násilí jen *posvolna* účinkuje a cíle dochází tímto způsobem: člen β , prvé samostatný, obsahuje v sobě (v příkladě našem) příčinu k α , jakoby řečeno bylo: Samson táhl ve mlýně, proto posmíváno se jemu (β , $d\alpha$); pojme se tedy jako pouhé určení příčiny a jako věta příslovková se spojkou relativní, tedy $r\beta$ naproti αd ; ale β má při sobě v dané formě spojku souřadící c a má ve formě podřadné míti spojku vztahnou r , musí se tedy buď souřadící c odstraniti a vztahné r dosaditi, anebo musí souřadící c vzíti na sebe význam vztahného r ; toto druhé může se znamenati $\frac{c}{r}$ a stalo se v příkladě našem, kdež mocí naší subjektivní appercepce, která zde hledá a žádá formu podřadnou, dosazuje se (aspoň v myšlénkách) do členu α pojídlo demonstrativní d a spojce souřadící c podkládá se význam pojídla relativního r , a kdež tedy za *danou* formu (α , $c\beta$) vytvořuje se *žádaná* forma (αd , $\frac{c}{r}\beta$): Posmíváno se Samsonovi (pro *to*), *a* (ve smyslu jakoby pošinutém na *že*) táhl ve mlýně samotížném. Hledíce jenom ku spojce *a*, která jen u významu svém se proměnila a proměny slovné nezakusila, nalézáme tu proměnu jazykovou toho způsobu, o jakém v Listech těchto 1874, str. 54—55 se jedná.

Zřejmější než při pouhém *a* jest pošinutí významu při *an*, *ana*, . . . (m. a on, a ona . . .). Abychom tuto spojku místo pouhého *a* do našeho příkladu dostali, netřeba žádné změny podstatné, nýbrž jen pleonastické *on* do členu β přidati; tím dostaneme Posmíváno se Samsonovi, *an* táhl atd., kteroužto složeninu, ač jest původu souřadného, duchem novočeským sotva kdo jinak pojímá, než podřadné. A tak vykládáme si přechod ze souřadné formy do podřadné při všech složeninách s *an*, *ana* . . ., ano ve všech případech, kde slovná forma ku vzorci (α , $c\beta$) ukazuje. Hojnější příklady složenin s *an*, *ana* . . . jsou už na hoře podány.

Jako v *an*, *ana* . . . dostala souřadící spojka *a* význam podřadící (= *že*, *poněvadž*, *když* atp.), tak se jí ho dostalo i ve složení s *bych*, *a-bych*, *a-by* atd. Na př. Nevěřili, aby (= *že by*) pán z mrtvých vstal. Br. Luk. 24, 11. J., Báli se lidu, aby nebyli ukamenováni. Br. Skut. 5,26. J. (*a lva*, *by* nebyli ukamenováni = $\mu\eta\lambda\iota\theta\alpha\sigma\theta\acute{\omega}\sigma\iota\nu$); Naplnili se dnové, aby (= *ve kterých by*) porodila. Luk. 2. 6. J.

Dohromady shrnouti dají se výklady tuto položené tak: forma podřadná vyvinula se ze souřadné; při tom vnitřně člen prvé samostatný do poměru podružnosti vstoupil a zevně spojený korrelativní se zřídilo, totiž člen řídicí přijal pojídlo demonstra- tivní, člen pak podřizený pojídlo relativní buď nově přibral, buď sobě utvořil z pojídla původně souřadícího anebo i ze slova ji- něho, jehož význam byl původně reální.

O paedagogické stránce úkolů školských.

Sine ira et studio.

Ukládati žákům úkoly jest věcí s účely vychovávání a učení tak makavě srostlou, že kdokoli vychovává či učí, ať jest vychovatel či učitel kteréhokoli druhu, vidí toho potřebu utíkat se k úkolům. Tuší to jedni a jsou o tom přesvědčeni druzí, pokud buď vychování buď učení směřuje k tomu, aby se co konalo, že beze vši výminky platí pravidlo „Co děláno býti má, děláním se učí,“ tedy že bez úkolův ukládaných chovancům a žákům nelze ani vychovateli ani učiteli dodělati se cíle. Ale jakkoli ono tu- šení či toto přesvědčení obecné jest, přece v praxi po způsobu, kterým úkoly až na některé výnimky se ukládají, a dle toho, kterak s vykonanými úkoly se hospodaří, znamená i povrchní po- zorovatel, jednak že o *podrobné* důležitosti úkolů školských ještě málo se přemýšlí, jednak že na důležitost tuto třeba důkladně poznanou mnoho se zapomíná. Buď tomu již tak neb onak, na listy tyto náleží i objasňovati, co temné jest, i buditi svědomí, kde více méně dřímá. Kéž by rozprava tato i v tom i v onom směru účinkovala aspoň poněkud zdárně! Kéž by, kde není dosti jasná a úplná, aspoň podnět dala k objasnění věci a k doplnění!

I.

Účel úkolů školských co do podstaty dvojí jest, t. *paeda- gogický* a *didaktický*: učitel utvrditi chce žáka v tom, čemu jej naučil; vychovateli o to běží, aby chovance navykl práci vůbec a k práci samostatné vzbudil v něm chuť. Jakož patrně z ná- pisu rozpravy, nemíníme zde rozhovořiti se o didaktické stránce úkolův, nýbrž obrátíme zřetel jenom k paedagogickým jejich mo- mentům, a to k některým dle našeho zdání nejdůležitějším, pokud spadají do oboru těmto listům vyměřeného.

Co do vnějšího poměru k učivu rozdělíme si úkoly na *pří- pravné*, na *pokusné* a na *cvičné*.

Úkoly *přípravnými* chceme jednak uspořiti času, který by bez nich škola mařila, kdykoli by konala se zákem, co on sám

vykonati dovede, jednak dáváme myslí, zvědavosti a pozornosti žáků směr k jistému určitému učivu. Patrně, že úkolů druhů tohoto nekonají žáci ve škole, ale mimo školu; tedy hlavně doma, pročez úkoly přípravné náležejí k úkolům *domácím*. Ač nemáme při tom na mysl jenom tak řečených praeparací z oboru filologického učiva, anobř přípravy z jakýchkoli oborův jiných, tedy i ze zeměpisu, z matematiky, z přírodopisu, z fysiky atd., podotýkáme zde přece, že míníme obrátiti pozor pouze k „praeparacím“.

Úkoly *pokusnými* dává učitel na jevo obezřelost svou, nepouštěje toho aneb aspoň bráně tomu, aby žák, samému sobě jsa zůstaven, nenavykl něčemu a neutvrdil se v něčem, čemu by později měl odvykati; mimo to obává se, aby žák, necítě se dosti schopným k jistému samostatnému úkolu, buď s nechtí úkolu toho nepodnikl aneb nezabavil se ho způsobem jakýmkoli. Proto zkoumá, kam stačí síly žákovy, a buď v něm zároveň důvěru v jeho spůsobilost, dáváje mu konati práci, ku které sám dozírá, aby dle potřeby sám pomohl pokynutím. Úkoly pokusné za touž příčinou konají se ve škole, jsou tedy úkoly *školní*.

Ze zdaru těchto úkolů dovídá se jak učitel tak i žák, zdali a pokud jistého umění již se docílilo, ve kterém by pak dále toliko cviku bylo potřebí. Cvičení samo může se konati sie doma, ale mnohdy záleží na tom učiteli, aby přesvědčil se, zdali správně vykonané úkoly *cvičné* (opakovací) jsou skutečně dílem žákovým, mnohdy samého žáka těší ukázati učiteli, s jakou obratností neb jistotou dovede samostatně, beze věi a jakékoli pomoci pracovati. Jsou tedy úkoly *cvičné* brzy *školní*, brzy *domácí* dle toho, jak káže ten neb onen z poměrů dotčených.

Pokud běží jenom o to, aby žák představy nabyté si slušně osvojil a spůsobilým se stal obnovovati si je hbitě a správně, dáváme se mu učiti z paměti, ukládáme mu tedy úkoly *pamětní* či *ústní*, jelikož o jejich vykonání nabýváme přesvědčení ústním vyjádřením. Běží-li však zároveň o vykonání nějaké práce viditelné (vnější), cvičíme žáky úkoly *pisemnými*, *ručními* a p.

Abyste tedy žák jistému druhu práce navykl, musí předně poznati, v čem práce ta záleží a kterak se koná, za druhé musí poskytovat se mu příležitost, aby v práci té se pokusil, za třetí musí výsledkem pokusu ke spůsobilosti své nabyti důvěry. Tím vším buď se náklonnost k práci a návyk dostaví se hned v zápětí.

Z podmínek těchto vznikají *učiteli* důležité *povinnosti*, kterým nelze se vymknouti. Učitel má předně dáti žáku *navedení*, v čem záleží podstata toho úkolu, který uložití míní, kterak třeba úkolu se chopiti a kterak se dělá. Potom musí se *přesvědčiti*, zdali zamýšlený *úkol* silám žáka jest *přiměřen*, není-li obavy, žeby žák buď při samém počtetí pokusu anebo průběhem jeho nebyl z podstatných důvodův odstrašen od dalšího vyvedení. Ovšem nesmí úkol položen býti na *dobu*, která by nedovolila žáku, veň

se uvázati.*) A konečně náleží na učitele v čas *přihlednouti* k tomu, *zdali a jak se úkol žáku podařil*.

Aby učitel řádně vyhověl prvním dvěma povinnostem, vyhledáváme na něm, *aby zamýšlený úkol napřed sám z dělal*, ovšem nikoli proto, aby zkoumal vlastní svou působitost, ale bedlivě zření máje k tomu, je-li úkol silám žáka již poznaným přiměřený a čeho k navedení výš dotčenému jest potřebí.

Pokud sáhá zkušenost moje, a mohu směle říci, že je dosti rozsáhlá, požadavku právě vřozenému se z pravidla nevyhovuje. Následkem toho dávají se tytéž úkoly zmatečné, ano i nemožné, ať nic nedím o tom, že mnohdy pohodlný učitel ani tušení o tom nemá, kolik práce a jak veliké doby vymáhá provedení uloženého úkolu. Stalo se ku příkladu, že bylo kdysi uloženo českým žákům němčině teprv se učícím vyhledati dvacet německých podstatných jmen ženského rodu silného sklonění s přehláskou v množném čísle ale tak, aby mezi vyhledanými nebylo oněch 18 podstatných, která v též příčině již uvedena byla v učebné knize. Kdož o nesnázi úkolu toho nabyti chceš přesvědčení, pokusíš se o vyhledání 38 takových podstatných jmen, a suď pak sám o účinku paedagogickém dotčeného a podobného úkolu. V Jirečkově čítance pro *nižší gymnasia* (III. tř.) obsaženo jest básnické vylíčení chrámu sv. Peterského v Římě; kdesi sotva že kus ten v české učebné hodině se přečetl, dáno žákům za úkol přeložiti jej na jazyk německý. To by zajisté nebylo se stalo, kdyby se byl o překlad pokusil sám učitel. V jisté početnici ukládá se za úkol vypočísti, kolik dní, hodin, minut a sekund uplyne od jednoho úplňku měsíce do druhého, ano uplyne za touž dobu 1,022.163 sekund? Žák vypočta 11 dní 19 hodin 56 minut 3 sekundy, zarazí se nad výsledkem věda, že od úplňku do úplňku je celý měsíc, měsíc však že netrvá 12 dní; i počítá ještě jednou a ještě jednou — ale vždy s týmž výsledkem. Doví-li se později ve škole, že úkol zní nesprávně a že opakovaná práce jeho byla proto zbytečná, jaké chuti nabude k z dělávání úkolův a jaký soud učiní si následkem toho o péči svého učitele v příčině jeho povinnosti? Dostačí tuším několik příkladů na místě mnohých.

II.

Tak řečené *praeparace* náleží mezi nejtěžší úkoly žáků na školách středních, konají se nejméně ochotně a mívají účinek ten, že se předmět, ku kterému směřují, žákům znechutí. Největší část žáků gymnasiálních vychází z gymnasií, aniž jsou s to, aby

*) Spadá-li na př. několik linguistických hodin v jedno dopolední (— aby tak nebylo, o to při rozvrhu hodin má býti postaráno. Poz. red. —) a žádají-li všichni učitelé dlouhé, jinak třebaš lehké, přípravné úkoly, znechucuje se příprava pro jednotvárnost svou, ježto mladá krev tékává jest.

ověděli, šetřilo-li se v praeparacích jakých didaktických stupňův a kterých; ano ze žáků stávají se učitelé a sami praeparace ukládají, aniž nabyli u věci více světla, než ho měli jako žáci. *Návod* k praeparacím málo kde se dává. Kolik a kolik praeparací ukládá se způsobem tak křiklavě povrchním, že z něho patrně, kterak učitel ani zdaleka nepomyslí na to, že by obtíž jejich mohla míti za následek nechuť k předmětu, klamání učitele, jarmarčení mezi žáky atd. Či jak jinak máme si vysvětliti „metodu“, dle které učitel na př. každého nového kusu jazykových cvičení již v I. a v II. třídě k praeparaci ustanovuje tu každou druhou, tam každou třetí větu, aneb zde každou první, onde každou druhou polovici cvičení. Snadno se to řekne, účelem praeparace jest, aby poznal žák samostatnou činností svou významnost částí, aby pak na základě tom pomocí učitele mohl vniknouti do významnosti celků. Ale při kolika tisících slov pozná i zběhlý čtenář smysl jejich teprv tehdy, když byl poznal smysl celků, z kterých byly vyňaty věty, v nichž ona slova jsou obsažena. Znalec věci potřebuje toliko povrchně nahlédnouti do všech těch latinských, řeckých, francouzských, německých a p. knih cvičebných — aby šklebí se naň na přemnohé stránce výňatky z rozdílných filosofů, historiků, řečníků, básníků a s přerozmanitými slovy, tvary slov a vazbami jejich, o kterých znamená, že nemají jasného smyslu pro žáky nezasevěné do obsahu děl oněch spisovatelů. Kterak má praeparace k překládání takovým povzbuditi samočinnost žáka, jenž pokusiv se o vyhledání i *původního* i *přeneseného* významu toho neb onoho slova, o poznání jeho smyslu v tom neb onom *řčení*, od učitele teprv se dovídá, že nelze větě rozuměti jinak, leč ze spojitosti její s ostatními v celém sjednání, v celé rozpravě, řeči, básni atd.? Ať přeloží čtenář větu, danou kdesi vedle jiných za úkol praeparacní žákům II. třídy „*Illud considerandum videri solet, num propter imbecillitatem atque inopiam desiderata sit amicitia, an esset antiquior et pulchrior et magis a natura ipsa profecta causa*“ a posoudí, neukládá-li se důvtipu hochů jedenáctiletých zde více, než sněsti mohou! Nezdídka naskýtají se v úkolech praeparacních vlastní jména, o kterých žák ani dopíditi se nedovede, jsou-li to jména osob, či měst, či zemí, hor atd., ano mnohdy ani netuší, zdali to vlastní jména jsou. V jisté I. třídě měl žák připraviti se na překlad věty *Tarquinius Superbus ultimus rex Romanorum fuit*. Máje první slovo ve větě za přídavné jméno trojího výchoďu, hledal ho mezi těmito přídavnými; ale když ho tam nebylo, hledal mezi podstatnými obecnými 2. sklonění, avšak opět bez výsledku. Koněčně dověděl se cizí pomocí, že to vlastní jméno. Má kdo za to, že by marným hledáním v žáků vzbudilo se zálibení v praeparaci? — „*Fuit*“ odvozoval týž žák od *fuo*, *fuere*; hledal ve slovníčku — ale kde nic tu nic. Měl se dovtípati, že zapomněl professor říci, že *fuit* stojí místo známého již *erat*?

Dejme však tomu, že žák buď z lásky k učiteli, buď z přesvědčení, že praeparace potřebí má k dokonalému u věci pokroku, buď že lne k předmětu se zvláštním zalíbením a p., od počátku navykl se náležitě praeparaci konati, že po významu slov nejen svědomitě pátrá, anobrž slova sama do zvláštního seznamu si zapisuje a pokud možná i bedlivě opakuje; vytrvá v počínání svém vida, kterak memorovaná slova, protože jich v pozdějších cvičeních nepotřebuje, ježto se jich v nich neužívá, opět zapomíná, kterak však naproti tomu času se mu nedostává, aby vyhověl jiným svým povinnostem? Nejvíce v dotčené příčině podrývá se praeparační samočinnost žáka v učení německému jazyku, které konává se buď beze vší soustavy didaktické, buď dle šablony k teorii pravidel grammatických, syntaktických a stylistických, ale málo kdy skutečně tak, aby žák způsobily stával se německy mluvit v kruzích svých vrstevníků a v oborech své dospělosti duševní. Ano podobá se, jakoby sláva, kterou vynášíváme Komenského,*) hlásala se jen tak na plano.

I dospělého člověka to těší, všimne-li si kdo díla jeho, kterak se mu podařilo. Umělci vystavují je na odiv, aby soudností obecenstva nabyli odvahy k dalším podnikům; literáti těžce to nesou, umlčují-li se jejich spisy; míní kdo, že tomu jinak u nedospělých? Ovšem soudu se vyhýbá, kdo nedbale v práci si počíná; ale není vychovatelskou povinností učitele, aby nedbalé k pilnosti pobádal? Z toho jde, že i v tom i v onom případě potřebí jest, *aby učitel o vykonání úkolu uloženého se přesvědčil*, ať tak, ať onak. Pokud o praeparaci výše dotčené a jmenovité o memorování cizích slov běží, žádá se tedy z dobrých příčin, aby v první části každé hodiny učebné, pilně se prozkoušelo, kterak žádaná praeparace se vykonala. Nechybuje se proti tomu? Nežádávají se vedle ústních praeparací také písemné, kterých si pak učitel sotva kdy všimne? Jaký musí býti toho následek?

Máme-li býti obezřelými, kdykoli ukládáme praeparaci *na nižších stupních* jazykového učení, čím více toho potřebí *na stupních vyšších*, kde samostatnější žák samostatnost svou i v tom dává rád na jevo, že zábavnějších zaměstnání si vyhledává praeparaci nahrazuje prostředky leccakými, jichž důvtipem svým se domůže. Na vyšších stupních praeparací práce se hromadí: k pátrání po původním a přeneseném významu slov, po jakosti jich tvarův a po pravidelnosti či neobyčejnosti jich vazby syntaktické druží se slídění po realitách historických, mythologických, starožitných — prosodických, metrických a vůbec aesthetických. Znamená-li žák, že výsledek práce s délkou její a s namáháním jeho je v křiklavé resrovnalosti, a ví-li mimo to, že dle pravdě-

*) Viz Komenského vyznání o „Bráně jazyků“ ve spisku zvláště vydaném „J. A. Komenského o škole latinské ve tři třídy rozdělené“ v Praze 1875, str. 52—55.

podobnosti „řada nař nepřijde,“ aby ve škole okázal, kterak se připravil; pak budme jisti, že ukládáme praeparace jen jako na oko, samy sebe okrádajíce o drahé chvíle v učebním působení svém ve škole. Aby se to nestalo, usnadněme moudře praeparaci, ale také pilně zkoušejme, nikoli podlé řady, ale skákavě brzy toho a brzy onoho tak, aby nikdo jist nebyl, že si praeparace jeho nevšimneme. Jedny zkoušíme ústně, jiní at okáží přípravu písemnou!

Je-li praeparaci potřebí, jakož vskutku jest, pak nezbyvá nic jiného, než aby učitel žáky napřed ve škole dokonale naučil, kterak se připravovati mají v tom či onom směru, aby každou praeparaci v též směru napřed sám vykonal, by v ničem naproti žákům nepřehnal, a konečně aby o vykonání praeparace systematicky a co možná obecně se přesvědčoval.

Ovšem kde mezi několika učiteli jen jedni věci svědomitě si hledí, kdežto druzí až i před samými žáky pohrdavě o ní mluví, tam kusá svědomitost i sebe přísnější nedodělá se žádoucích výsledkův. I zde třeba míti na paměti, že concordia res parvae crescunt, discordia vel maximae dilabuntur.

III.

Úkoly *pokusné* právě proto, že konají se za dozoru učitelova, nevyhledávají sic tolikonásobné opatrnosti a úzkostlivosti na učiteli jako úkoly *přípravné*, ale opatrnosti přece nikdy nezbyvá. Nadbytek opatrnosti neškodí, ale škodí její nedostatek. Co do *podstaty* pokusů budiž péče obrácena k tomu, aby zůstávaly v mezích theorie, ku které přímo směřují, tedy aby byly co možná jednoduché, a při tom v prvopočátcích aby *vždy napřed* konaly se *ústně* a potom teprv písemně. V příčině *paedagogické* bdiž učitel nad tím, aby neustal v nich dříve, než nabude obecného přesvědčení, že žáci náležitě pochopeného pravidla správně užití dovedou sami a bez pomoci. Nelze člověku cvičiti se v tom, čeho prvé nedovede vykonati. Ale bohužel stává se až příliš často, že postoupí se k úkolům cvičným, sotva že se theorie na některých příkladech a to mnohdy jenom s nejlepšími žáky byla probírala či vlastně objasnila. A co teprv říci o pošetilých oněch učitelích, kteří žáky míní *trestati* tím, že za cvičné úkoly jim ukládají věci, o kterých bezpečně vědí, že jich vykonati nedovedou? Následující potom přísná klassifikace jest pro žáky ovšem trestem, ale trestem se stanoviska správné paedagogiky dvojnásobně převráceným a politování hodným.

Učitelé zeměpisu úkolů *pokusných* z pravidla naprosto zanedbávají, kdykoli ukládají žákům kresliti mapy, sami jich k tomu neučíce a příkladem jich v tom nepřecházejíce. Kdyby učitel složitou podobu na mapě analytickým způsobem objasnil a na méně složitý obrazec redukoval, kdyby pak před očima žáků tyž obrazec na tabuli načrtl a dal od žáků načrtnouti v sesítech,

mélo by tak řečené kreslení map vedlé didaktického užítku také ten účinek vychovatelský, že by žáci stali se spůsobilými samostatně podobné redukce prováděti a nerozumné „kopírování“ map vzalo by ihned za své. V této příčině potřebí jest radikální nápravy.

Ústní úkoly pokusné zanedbávají se všude tam v učení methodou vypravěcí, kde se „dociruje“ dle příkladu universit, kde učitel „přednášku“ svou skončí teprv po znamení zvonce školního, aniž pokládá za nutné přesvědčiti se o tom, zdali uče, žáky skutečně čemu naučil, anobrž naučení v celém jeho objemu zůstává domácinu — ne opakování a cvičení — ale učení. Tak svaluje se na žáky více, než na ně náleží; což oni tušíce dostávají nechuti i k učiteli i k jeho předmětu. Toho odvarujeme se, zařídíme-li věc tak, aby každá učební hodina obsahovala v sobě *tři* patrné části: v první z pravidla opakovacím způsobem snese učivo známé, o které se má opíratí učivo nové; toto vyplň druhou část učební hodiny; v části třetí nabuď se přesvědčení, zdali a pokud cíle se došlo. Vyučujeme-li methodou rozmluvnou, vyplníme třetí část sebráním rozmluvy v zaokrouhlený celek. Takto řádně vyhovíce povinnosti své můžeme na žácích přísně žádati, aby konali i oni, co na ně náleží.

IV.

Obyčejně kdykoli mluvíme o úkolech školských, na myslí máme úkoly *cvičné*, ježto byly více zobeněly než úkoly přípravné a pokusné, jejichž důležitost méně byla ceněna. Ale přese vši zobecnělost úkolů cvičných, jeví se i při nich některé stránky posud ještě nejasné a sporné. Tak na př. dávají se z pravidla úkoly tyto všechněm žákům jedné třídy jednostejné; výnimky, na které narážíme, naskýtají se nejvíce jenom při domácích jazycích, totiž při češtině a němčině, kde se tytéž dopouští, aby slabší žáci zdělali snadnější thema, kdežto těžší vyměřuje se pokročilejším. Ale není-liž příčiny, aby výnimky tyto staly se obecnějšími, než skutečně jsou, a jmenovitě aby se přiblíželo k nim i v cizích jazycích, a to zvláště také v latině a řečtině? Stává se, že několik žáků v té neb oné třídě pro nemoc školu, a tedy učení zameškali; je spravedливо žádati na nich, aby vzdělávali tytéž úkoly, které se uložily šťastnějším jejich spolužákům? Ano nejsou řídicí i takoví příkladové, že žáci nemocí postižení, když se do školy navrátí, nejen úkoly třídě vůbec uložené zdělají, anobrž i ty dodatí musí, které dány byly jejich spolužákům, když oni do školy choditi nemohli. Je počínání toto paedagogické? Kterak má žák zahořeti láskou ku škole, která na něm žádá netoliko, aby dohonil vše sám v theorii, co jiným bylo postupně a zvolna vykládáno, ale aby také vedlé toho ještě ze čtvera nebo patera předmětů dodělal úkoly dané škole za nemoci jeho?

Avšak mnohdy (z rozdílných příčin) objeví se v té neb oné třídě jistá část žáků býti o mnoho slabší než třeba většina ostat-

ních spolužáků. I zde nepaedagogické jest ukládati slabším též břímě jako vycvičenějším a otužilejším. Sic tu a tam vyměří se v podobných případech slabým úkol poněkud kratší, ale podstata úkolu přece táž zůstává. Pokusme se i na střední škole za dotčených podmínek dle příkladu učitelů na školách obecných o rozdělení zaměstnání žáků nerovně pokročilých; bude po odděleních práce naše ovšem složitější a poněkud i napínavější, ale získáme tak pro pokrok mnohého žáka, jenž jinak čím dál tím více zakrňuje.

Ať pak již dáváme úkoly cvičné pro celou třídu anebo dle oddělení, máme vždy šetřiti jistého *pořádku v posloupnosti* od snažšího k těžšímu. V příčině cizích jazyků (mimo němčinu) bývá dotčená posloupnost zhruba ovšem předeepsána již samými učebními knihami: úkoly začavše tvaroslovnou stránkou ve větách jednoduchých postupují k cvičením syntaktickým a konečně až i k uhlazenému slohu dle vzorů rozmanitých a osvědčených. Ale jaký nelad pauze v tomto směru v příčině nebohé *češtiny*. Kdybychom sestavili úkoly české jistého jednoho žáka, které zdělal po čas svých studií na realce nebo na gymnasiu od první a jda až do nejvyšší třídy, zhrozili bychom se nad zmatenici v dotčeném postupování. Obyčejné učitel vyšší třídy ani neví, jakého druhu úkoly dávaly se jeho žákům v třídách nižších; ano stalo se, že jistý žák úkol zdělaný v třídě nižší a klasifikovaný známkou „dobře“ odevzdal doslovně opsaný ve třídě vyšší, kdež potěšen byl známkou „velmi dobře.“ Paedagogický účinek toho netřeba zvláště líčiti. Dobře by bylo, aby si stránky té někdo z učitelů na středních školách povšiml a zdělal správnou *podrobnou stupnici* úkolů, která by začala od volného podání vzorů čtených a postupovala k podobnému podání vzorů toliko slyšených, tedy od učitele jenom vypravovaných, pak ke stručnému vypsání obsahu obšírných kusů z druhů právě dotčených, potom k samostatnému vypravování a pak i líčení dějů a věcí od žáků převzudem poznanych, a konečně přes pokusy v překladech z cizích jazyků k slohovým úkolům vyšších kategorií. Směřují-li úkoly hned na nejnižších stupních zároveň i k správnosti pravopisné i interpunkční i slohové, nedocílíme konečně ani toho ani onoho docela, a to ani dole ani nahoře, navykající žáky práci ve všech směrech povrchné. Pročež pozor!

Mají se dávat i pro výstrahu k nazírání také *chybné úkoly*? K otázce této zkrátka odpovíme slovy Quintilianovými: „Ne id quidem inutile, etiam corruptas *aliquando* et vitiosas orationes legi palam pueris“ — „aliena enim vitia quisque reprehendi mavult quam sua;“ avšak „plus proderit demonstrasse rectam protinus viam quam revocare ab errore jam lapsos.“

Jest potřebí, aby *prohlížel učitel pokaždé úkoly všech žáků*? Odpovíme rozhodným: ano. Buď mají úkoly jistý paedagogický účel aneb ne. Nemají-li ho, není jich třeba; mají-li jej, náleží je prohlížeti. Jsouť ovšem při každém úkolu dva účastníci,

kteří z přirozených důvodů mají věděti, kterak se úkol podařil: učitel a žák. Učitel, aby nedal žáku příležitost, by pochybil v úkole neprohlédnutém neopakoval též chyby v úkolech příštích a v ní tedy neutvrdil se: žák, aby upozorněn jsa na chybu, již se jednou dopustil, pilně se jí střežil na příští, a nedopustiv se chyby žádné, aby věděl, že pokračovati má, jakož byl začal. Je-li tedy v které třídě příliš mnoho žákův aneb je-li učitel v několika třídách přemnohými úkoly přetížen, *raděj dávej úkoly kratší*, aneb toliko *těm žákům, kteří cvičení jistého nejvíce potřebují*, než aby daných úkolů neprohlížel. V osnovách učebních vyměřuje se obyčejně *jistý počet písemných úkolů* školních a domácích *hledíc k jistému počtu učebních hodin* týdenních a *k jistému počtu žáků*. Rozumí se samo sebou, že změna v pravidelných poměrech obou těchto početních druhů musí míti za následek také změnu v počtu úkolů. Vyučuje-li kdo čestně téhodně po 4 hodinách, musí žáky častěji cvičiti úkoly písemnými než kdo jí vyučuje za týden toliko 2 hodiny. Při dvojnásobném počtu žáků vykáže učitel ovšem pravidelný počet úkolů *třídě* daných, avšak *v sešitech jednoho každého žáka* bude jich jen polovice. Ve školách četně navštěvovaných neubližuj se učiteli množstvím úkolů; ve třídách o málo žácích neuvaluj se na žáky víc než sněsti mohou, třeba by učitel měl sebe větší ochotu úkoly dávat i korigovati.

Bylo by ovšem také sem náleželo obšírné promluvení o způsobech správného a bezpečného prohlížení úkolův; ale věc ta tak důležitá a zároveň i tak dalekosáhlá jest, že vyžaduje zvláštní rozpravy.

Také pomlčíme o tom, že varovati se jest toho, aby nehromadily se úkoly v těsné době, úkoly jakékoli, ať přípravné, ať cvičné, ať písemné, ať ústní; jsou to věci dosti známé, ač třeba také ne dosti pilně zachovávané.

Dotkneme se však ještě jedné věci. Mají se prohlédnuté a konečně i náležitě *opravené úkoly také na čisto opisovati*? Jaký účel má takové opisování? Podstatný zajisté nikoli, sic nesmělo by zabývání se s úkolem zvrsti se v mechanické děláni, jakým opisování zajisté jest; anobrž musilo by býti opět zase věcným cvičením. Či má se konati proto, aby pak žák čta opsany neporušený text těšil se konečně práci dokonalé? Útěcha tohoto druhu alespoň pisateli těchto řádek nechce se líbiti; jest zajisté příliš drahá; neboť přečísti dovede si touž věc žák také v původním opraveném textě, a může též rozkoše dojiti aniž mařil drahý čas opisováním. Vystavěl-li stavitel dům, který v některých částech vidí se mu býti pochybeným, opraví nedobře vyvedené části; avšak opravě je, neboť celého stavení, aby ukázal, kterak dovede týž dům vystavěti potom bez chyby a vady. Novou podobnou stavbou naskytá se mu dost příležitosti, aby dovednost svou osvědčil. A tak dejme i my na místo opisování nový podobný úkol, a bude cvičení i zajímavé i slušné paedagogické. *J. Lepař.*

Úvahy a zprávy.

Slovník do Homera Iliady i pryzpisywanéj mu Batrachomyomachii. Uložyl Dr. Lazarewicz. Poznań, nakladem i drukiem Ludwika Merzbacha 1874.

Kdokoli přečte nápis této knihy, s podivením asi tázati se bude: Proč pak slovník k *Iliadě* jediné? Odpovědi k otázce této dočte se v úvodě, v němž p. spisovatel dokládá, že před lety už vydal zvláštní slovník k Homerově Odysseji. Tím ovšem není věc odbyta, nýbrž každý tázati se bude dále: A proč vydal napřed slovník k Odysseji a nevzdělal ho ihned k Homerovi celému?

Jestližeť se z mnoha stran, a to tuším právem, popírá nutnost slovníků specialních *pro školy*, tím více odporu zajisté dojde takovéto specialního slovníku dělení a to z příčin na snadě jsoncích, kterýchž by as ani nejpřísnější chorizonti vyvraceti nechtěli.

A zdali právem v slovník tento s Iliadou pojata též tak řečená Batrachomyomachia čili nic, o tom nemíníme rozhodovati. Školám aspoň potřebí toho nebylo.

Přístupmež již k ohledání díla samého. Tož naskýtají se nám hned z předu neodbytné otázky: Jest to dílo samostatné? či jak se má k podobným pracím jinojazyčným, zejména německým? a jak se má k badáním novověkým, zvláště k výzkumům jazykozpytným?

K otázkám těmto marně bychom hledali odpovědi v úvodě; čehož tím více litovati jest, ježto brzo i zběžným nahlédnutím pozná každý, že dílo to *není samostatné*, nýbrž že jest to slovník *Seilerův* (dříve Crusius-Seiler) *v rouše polském*.

V domnění tom snadno by se utvrdil, kdo by vybera několik nahodilých článků větších podrobně je srovnal s články řečeného slovníku německého.

Tak by na př. při *αἰρέω, ἐπί, τεύχω, τίθημι* a j. shledal rozdělení i uspořádání zcela stejné, i tytéž příklady týmž pořadím, leda že počtem jich méně jest a že doklady z Odysseje vypuštěny jsou.

Však při tomto vypouštění místy nedopatřil p. spisovatel, tak že někde *číslicový* citat z Odysseje vypuštěn, však slovo, jehož se týká, zůstalo, jako na př. při *τίθημι*. Tu uvedeno pod *Med. 2* k významu *robić sobie* za doklad *οἰκία, δῶμα* s cit. z *Il. 2, 750*; však jediné *οἰκία* náleží sem, druhé pak slovo přísluší k vypuštěnému cit. z *Od. 15, 241*. Podobně při *τεύχω* uvádí se dle Seilera *τεύχειν δειπνον*; však toto jen v *Odysseji* se nalézá. Leckde též připojeno bývá k citatu: *i t. d.*, kteréž jen k *Odysseji* táhnouti se máže, jako na př. při *ἐπιόχομαι ἔργον*; neboť v *Iliadě* čte se na jediném uvedeném tu místě *6, 492*.

Nepřihlédnutím k originalu vysvětliti jest některé nesprávnosti překladu, jako při *ἐπιλεύσσω*, kdež jest věta hlavní *τόσσον τις ἐπιλεύσει* přeložena vedlejší: jak daleko kto prřed sobą widzi (snad z něm. soweit sieht Einer...?). Sem též počísti to, že rozdíl mezi aoristem a impf. (praes.) leckde není šetřeno, jako na př. čte se při *ἐπιβαίνω*: *ἐπιβάσα* postěpujác; při *ἐπιρρώομαι*: *γαῖται ἐπιρρώσαντο*... keďziory toczyly się... (1, 529); při *διίστημι*: *θάλασσα διίστατο* rozstapilo się morze (13, 29.), což na místě tomto (v líčení jízdy Poseidonovy) zvláště nemile se dotýká; podobně přeloženo *ἐπέσσαντο* spieszył, *ἴστασθαι*, *ἔρχεσθαι* (ku př. s *ἐγγύθειν*) przystąpić, stanąc blisko kogo, zblížyc się atd.

Nedopatřením zméteny jsou některé významy přibuzné, jako při *ἐπιτρέχω*, kdež položeno miecz za řec. *ἔγχος*, aneb při *γλαυκιάω*, kdež poznamenáno, že se vyskytá o lisie místo o lvu a p. —

Kdyžtě tedy bylo by lze na jisto postaviti, že p. L. vzdělal svůj slovník ze Seilera, aniž čeho značnějšího z vlastní zkušenosti a vědomosti přičinil, mohli bychom co do *obsahu* knihy jeho přestati na zprávě této, a ostatek odkázati čtenáře k tomu, co o hodnotě a zdařilosti slovníku Seilerova (zvláště nejnovějších jeho vydání) z rozličných stran bylo napsáno.*) Avšak jestiž nám se zprávou touto konstatovati, že slovník p. Laz. není vzdělán dle *novějšího* některého vydání lexika Seilerova, nýbrž zakládá se na vydání starším, a že tudy zvláště v etymologii naproti novějším vědeckým výzkumům stanovisko jeho na mnoze jest *zastaralé*: P. spisovatel v úvodě se z toho jaksi omlouvá tím, že dílo jeho už před 7 lety bylo ukončeno, a že hodlá výsledek pozdějších bádání ve zvláštním vydati dodatku. Avšak vždyť 7mé vydání slovníku Seilerova vyšlo už r. 1872., tedy o *dvě* leta dřívě, a za tu dobu snadno bylo hotový rukopis prohlédnouti a upravit dle vydání tohoto, jakož i jiných slovníkův k Homerovi (j. Autenriethova, Ebelingova), pak nových vydání Homera (zvl. La Rochova), jakož i důležitých děl etymologických (zvl. Curtiových Grundzüge der griech. Et.) si povšimnouti.

Že tímto opomenutím slovník p. L. značnou újmu utrpěl, vysvitne poněkud z úvahy následující, za kterouž jsme kromě některých článků nahodile na oči příšlých asi první třetinu knihy prohlédli, všímajíce si při tom většinou jen slov významem i užíváním důležitějších.

Jestliže při tom leckdy dále zaběhneme a lecco i z nejnovějšího vydání slovníku Seilerova vytkneme a ohledáme, budiž to připočteno snaze, abychom k výkladu Homera i při té příležitosti něčím přispěli.

*) Nám v té příčině nejbližší jsou úvahy Schenklovy podané v Oesterr. Gymn. Ztschft.

I. Hledíme-li předkem k *etymologii*, schvalovati jest, že p. spisovatel za příkladem Seilerovým na mnoze si zdrželivě počíná a v případech pochybných několikero výkladů klade vedlé sebe, aniž předbřhá svým úsudkem. Avšak vedlé toho shledáváme v knize jeho právě s této stránky dosti značných nedostatků, kteréž z největší části vysvětlují se tím, co jsme svrchu připomněli o původu tohoto slovníku.

1. Při některých slovech čte se etymologie buď naprosto mylná a zastaralá aneb aspoň pochybná tou měrou, že vedlé ní jiné mnohem více zmínky zasluhovaly, jakož poznati lze z těchto dokladů :

K *ἀκὴν* připomíná se jen zastaralá etymologie Buttmanova od *χάω* (!), *χάσσω*, o níž v. Curt. Et. ⁴ str. 17. Výkladu Doederleina, kterýž to slovo právem spojuje s *ἦκα*, *ἀκίωμα* (srovn. též *ἀκἀκητα* o Hermovi) nevzpomenuto.

Při *ἀμύμων* povšimnutí hodna byla etym. Webrova: *ἀ-μυ-μων* s významem *silný*, ač by též přímo od koř. *μυ* (dle Ficka *ἀ-μυ-νω* zavíratí, hájiti) bylo lze odvoditi *ἀμύμων* = ohrazený, pevný a pak vůbec silný, čemuž svědčilo by zvláště spojování tohoto epitheta se slovy *ἔρκος*, *τύμβος* (vedlé *μέγας*), *νήσος*, *τόξον* a v přenes. sm. (pevný, bezpečný) s *μητις*, *πομπή* (*θεῶν*) a p.

ἀξίλην prý pochodí *snad* (može) od *ἄρνημι*. Však tu snadno usouditi, že kořenem nejspíše jest *ἀκ*, odkud řec. *ἀκ-ακή*, *ἀκόν* (*ἀκόντιον*), *ἀκύς*, *ὄξύς*, lat. ac-us, acer, acies atd., čes. ostrý, osten atd. (srv. Curt. Et. ⁴ str. 130 nn.).

K adj. *ἀπαλός* poznamenáno prostě: *snad* od *ἄπτω* a nic více. Naproti tomu právem dí Seiler: wahrscheinlich verwandt mit *ὀπός* (= sok, šťáva) und *sapere* (v. Curt. Et. ⁴ str. 458). Též výkladu Hoffmannova (kterýž je spojuje s *παλή* melivo) není dotčeno.

Při *ἀργός* význam správně podán i dobře připomenuto, že souvisí to slovo s *ἄργυρος*, však chybná přičiněna etym. od *ἔργον* s privat. *ἀ*. Jestliť kořenem tu *ἀργ* značíci lesk bílý (odtud též l. *arguo* a j., srovn. Curt. Et. ⁴ str. 171).

ἀτρεκής odvozuje se (s Lobeckem) od *τρέω* n. *τρέχω* (!), ač už obecně rozšířen a pravým uznán jest výklad (Doederleinův), kterýž je spojuje s koř. *τρεκ* = *τρεπ* (v *τρέπω*), jehožto k zachováno jest v lat. *torqueo* i v řec. *ἄτρακ-τος* vřeteno (srovn. Curt. Et. ⁴ str. 461).*)

γέντο se pokládá za aiol. tvar = *ἔλετο* (jako prý *κέντο* = *κέλτο*), ač tu nyní nelze tuším pochybovati, že základem jest (dle Ficka) koř. *γενθ* = l. *hend* (v *pre-hend-o*), čes. *jm-u* (srovn. sl. *Lepařův*), odkudž též původ má substantivum :

*) Fick (Indogerm. Wörterbuch) oddílí kořeny *τραπ* a *ταρκ* od sebe; však tím nijak podstatně nemění se význam slova *ἀτρεκής*: nestočený, neskroucený, přímý, pravdivý.

γναθμός, k němuž p. L. připsal *γνάω* (jehož ani není!) a *κνάω*, nepřipomínaje ani příbuznosti jeho s *γένυς*.

δενδίλλω spojuje se (dle Seilera) s *ίλλός* (sílhavý), ac už ukázal Curt., že vzniklo zdvojením z koř. *δελ* m. *δαλ* z pův. *δαρ* n. *δρα* *zřítí* (v *ύπόδρα*), a to trvám tímto způsobem: *δελ-δελ-ιω* a pak rozlišením *δεν-δελ-ιω* a *δεν-δίλ-λω* asi tak jako *Τάν-ταλος* vzniklo reduplikací koř. *ταλ* z *Ταλ-ταλος*. Týmž způsobem zajisté dlužno též vykládati adjektivum:

δυσπέμεφελος z koř. *φελ* fle *fla* = douti, bubřeti (v *ἐκ-φλαίνω*, *παφλάζω*, l. *flare*, *flos*, snad i *follis*, srovn. též Bakchovo přijímí *Φλέων*, a j., v. Curt. Et. ⁴ str. 301 n.). Měli bychom tu postup tento: *φελ-φελ*, *πελ-φελ*, *πεν-φελ* a *πεμ-φελ*, dle čehož by *δυσ-πέμεφελος* o moři velmi dobře značilo: zle vzdulý, rozevlálý, rozbouřený, bouřlivý.

δίξημαι pokládá p. L. za příbuzné s *δίξω*, čemuž význam obou patrně se přičí. *δίξω* nejspíše spojití jest s *δFis* = dvojití se, dubitare, kdežto *δίξημαι* buď (dle Curt. str. 610) pochodí od koř. *ja* = jíti aneb spíše (dle Ficka) od koř. *di* (v *δέ-ατο*, *δε-ελος* = *δηλος* a *διF*), kterýž značí *svítiti* i *viděti* (srovn. *λεύσσω* *svítiti* i *hleděti*). Z význ. *viděti*, *dívati* se snadno plyne význ. *hledati*, jak zřejmo z čes. *hleděti* — *hledati*, *pátriti* = *pátrati*.

K *ἐργεσίμωρος* poznamenáno před jinými výklady, že pochodí od *ἔργος* a „*koncovky* *μῶρος* označující přivyknutí čemu.“ Avšak odkud by tato domnělá *koncovka* určitého toho významu nabyla, to nikterak naznačeno není. Pravdě nejvíce se podobá, že toto *μῶρος* buď spojití jest s koř. *mar* = mysliti, jak vykládá je též Lepař, aneb se slovem *μῶρος* = blázníci, běsníci (srovn. *ἐργεῖη* *μαίνεται*, *ἔργει* *θύειν*). Dle toho i psi *ύλακόμαροι* jsou buď štěkotu dbalí aneb vztekle, velice štěkající, štěkavci.

Při *εἰλεῖθνιαι* nepověděno, že dle obyč. výkladu se spojuje s *ἐλυθ* (v *ἐλήλυθα*). Pozoru hodna jest nejnovější etym. Wörnerova od *ἐλύω* a z toho rozšířeného *ἐλυθω*, dle čehož by znamenalo to slovo: bolesti křivící, svíjející, ať tak díme: křivíčky, svíjivky.

ἔντεια spojuje p. L. dle (Buttmanna) s *ἐννύμι*, nedbaje toho, že toto sloveso = *Feσ-νύμι* od koř. *ves* (vas) (v lat. *ves-tis*), a že slovo *ἔντεια* ni stopy nejeví bývalého *F*. Trvám že dlužno je i sloveso *ἐντύω* (*ἐντύω*), kteréž od něho dělití nelze, pokládati za složené z *έν* a koř. *τα* (*ταν*) v *τείνω*, *τανύω* atd. *ἔντεια* pochodilo by přímo od rozšířeného kmene, jakž se jeví v *έν-τεσι-εργός*; a v *έν-τύ-ω* naskýtala by se proměna původního *α* v aiolské *υ* (*υ*), kterážto v ion. nářečí jest řídká, však nikterak bez příkladů není: srovn. *πρύτανις* (aiol. *πρότανις*) vedlé *Πρατίνας*, i *πρυλέες* od koř. *πρα* v *πρό*, *πρώτος* . . . , aneb hom. *πίσυρες* (aiol. *πέσσυρες*) vedlé *τέσσαρες* (v. Curt. Et. ⁴ str. 704 nn.), pak slova: *βάθος*, *βαθύς* ved. *βυθός*, *τεῖρω*,

πιράω ved. *πρώω* (od koř. *tar*) a. j. — Výklad tento s významem slova shoduje se dobře; vyskytát se *ἐντῶω* především o upínání, strojení koní (j. *E* 720), též o prostírání čili stlaní lože (j. *ψ* 289). Kterak význam napínati přechází u význam strojiti, chystati, vidíme i ze slov. *τείνω* v spojeních takových, jako *πόλεμον, ἔριδα, ὑσμίνην τείνειν* atd. Tudy by *ἐντῶω* významem svým rovnalo se lat. *instruo, ἔντεα* instrumenta. *ἐντεσιεργός* vykládali bychom nejráději: upjaté, klopotné pracující (srovn. *ἐντονος (ἐντενής)* napjatý, horlivý).

K *ἐπειγώ* bez rozpaku připsáno, že příbuzné jest s *πιέζω* (kteréz dle Ficka původ má ze kmene: *pisad*). Jinak Seiler, jenž dle Curt. dělí: *ἐπ-είγω* a odvodí je od koř. *αιγ* (v *αιγίς*, v. Curt. ⁴ str. 180). Podobně Lepař. Výkladu tomu svědčí zvláště *ἐπαιγίζω*, kteréž se pouze o větru vyskytá, ku př. *B* 148 *Ζέφυρος λάβρος ἐπαιγίζων* právě tak, jako se čte *E* 501 *ἐπειγομένων ἀνέμων*. — (Dokončení.)

Rusko-český slovník. Sestavil Josef Rank. V Praze u Ed. Grégra 1874.

K neuvěření a přece holá pravda, že ve slovanské literární vzájemnosti, kterou neustále na jazyku máme, skutkem ani tam jsme nedospěli, bychom bez prostřednictví němčiny vespolek si porozuměli a domácimi prostředky s nářečnými příbuznými seznámiti se mohli. Do nedávna neměli jsme ani slovníka jazyka ruského, který pro nás Slované velikou důležitost má a vždy mítí bude. Vzhledem k této důležitosti jazyka a s uvážením, že při našem knižním odbytě každý rok takový slovník vyjítí nemůže, zasluhuje zajisté dílo pana Ranka většího povšimnutí jakožto prvý a zajisté na dlouho jediný pokus v té věci, a proto chceme o něm tuto promluvit.

Ze čtyř slovníkův, které p. R. jako prameny uvádí, máme sice jen jediný po ruce, Pavlovského; ale právě ten je panu R. tak hlavním pramenem, že vše, co odjinud má, anebo, kdyby tohoto výrazu nechtěl dopustiti, co by též v Pavlovském zrovna tak nebylo, snadno na jediném listě by se směstnalo. Tím způsobem nemůže být řeči o tom, jak p. R. svůj slovník sestavil, než jen jak Pavlovského česky vzdělal.

Slova, která v češtině zrovna tak znějí jak v ruštině, nemusela by sice v slovníku státi; ale rozhodli se p. R. k vůli úplnosti pro *сыръ, лёдъ, домъ* i t. p., pak neměla by scházeti slova jako tato:

ГОЛОДѢТЬ hladověti; *ГОРДЫНКО* hrdélko; *ДОХНУТЬ* dechnouti nemělo by scházet už pro rozdíl od *ДОХНУТЬ* zdechnouti; podobně *ЖИЖЕ*; kdo neví, co *ЖИЖЕ* jest a ho hledá, tomu neřpo- může, že stojí u *ЖИДѢЙ*, tam, kde ho hledati nebude; dále *ЖИТО* obilí; *МАСЛЯНЫЙ* olejový n. p. *КРАСКА* barva; u Pavlovského schází ovšem též; *пережатка* převalování; *пережугъ* polekání, uleknutí;

плодородіе plodnost; погодіть posečkatí; погоді! počkej! погоді ещё отвѣчать počkej ještě s odpovědí; подозрительность podezřelost (schází jako v Pavlovském); полбоска proužek; полтора půldruhého (k tomu p. R. u полуторный poukazuje); полюбоваться чѣмъ obveseliti se, potěšiti se něčím; помилосердовать кого smilovati se, ustrnouti se nad někým; помѣнять что-либо на что vyměnití, směniti; п-ся чѣмъ съ кѣмъ vyměnití si něco s někým; поперечный příčný; поселянинъ sedlák, rolník; поселянка selka; поспорить pohádati se; пошагать pokročiti; преданіе vydání, vzdání, zrazení; пр. себя воля Божіей odezdání se do vůle boží; изустное пр. ústní podání, kteréhož posledního významu aspoň ze slovesa se nedomyšlíš; предприниматель podnikatel (stavby); -сь рѣвска, zkrácené сударь, пане; что прикажете-сь? co poroučíte, пане? подай мнѣ вѣрточку! — Вотъ она-сь tu je, пане; утомленіе umdlení; хилѣть chřadnouti.

Tato slova scházející nejsou ani všechna ani nejdůležitější, než jen částka těch, která nám u porovnání paně Rankova slovníku s našimi poznámkami při čtení ruských knih dělanými náhodou se namanula.

Nejúplnějším a také nejspolehlivějším jeví se slovník v části týkající se výrazův technických, které ovšem nejsnadněji z jednoho slovníka do druhého hotově se přenášejí, nevyžadující zvláštní znalosti jazyka.

Odvislost p. Ranka od německého originalu Pavlovského je až trapná, když člověk také po česku čísti musí, co jen pro Němce důležitost má.

Na př. při дѣргать trhati uvádějí se široce dvě pro nás Čechy zbytečné fráse траву, зубы, jakoby nám někdy jinak napadlo říci; za to nemělo se vynechatí менѣ дѣргаетъ mám trháni. — U свой p. R. na tolik příkladech nám Čechům vykládá, že ať je podmět 1. nebo 2. nebo 3. osoba v jedn. nebo v mn. čísle, přece vždy stojí свой; postačilo říci: я, ты, онъ взялъ свою книгу; мы, вы, они взяли свою книгу; онъ всё дѣлаетъ по своему je také po česku: po svém; říkáme zajisté: aby nebylo ani po mém, ani po tvém. — стѣдно мнѣ je mi hanba bez „to,“ говнѣз не стѣдно ли тебѣ? není-li ti hanba? Zrovna tak lid náš říká a nic jináč. — сходитъ (u Pavlovského gehen) jen zřídka a neprávem překládáme pouhým jíti místo: sejítí, zajítí, dojítí; tak сходитъ за докторомъ je dojdi pro doktora, мнѣ надобно сходитъ туда musím tam zajítí. — толстѣй: т-ая стѣна i т-ое сучко zbytečno, zvlášť když u obého výslovně opakuje se tlustý; — только теперь my zrovna tak: jen teď (na př. odešel); — топать je dupati, k čemu пошана? že v něm. stampfen stojí mit den Füssen? — U тяжѣлый opět pro Čecha zbytečně uvedeno т. вѣдухъ (v něm. ovšem drückend), т. слогъ (gezwungen), т. пища (unverdaulich), т. дыханіе, protože vždy to je jen

těžký; v česko-ruském slovníku bylo by toho snad potřebí, aby se vědělo, kdy užiti slova **тяжелый** a kdy **трудный**, ale i tu, řekne-li se, že je **трудный** téměř vždy tolik co nesnadný, je věc na vždy odbyta. — **Куже: не уже ли?** po česku snad ne? na př. **не уже ли, мнѣ еще просить у него извинения** snad ho nemám ještě prositi za odpuštění? Rovněž tak **не уже ли онъ это сдѣлалъ?** překládá se: snad to neudělal? Překlad páně Rankův: což by to on byl skutečně udělal? zapáchá příliš německým: sollte er es wirklich gethan haben? — **У шагъ місто збытечныхъ про Чеча ѣхать шагомъ** jeti krokem, **ни на шагъ** ani na krok mohlo státi **прибавить шагъ** zrychlití krok, jak ovšem stojí u **прибавить**.

Divno jest, jak p. R. rozmanité významy sloves s předložkami složených nám po německu opisuje, ač český význam s ruským úplně se shoduje, my tedy *výkladu* nepotřebujem a od slovníkáře leda teprv na druhém místě za *překladem* žádáme. Tak na příklad: **оголѣть** je oholeti a teprv v závozkách mohlo by státi, ovšem jen pro toho, kdo řádně česky neumí, holým se státi. — **одуматься** je rozmysliti se jako **раздумать**; rozmysliti se „jináče“ je germanism. — **подавить** nač *trochu* mačkati? Naše pomačkati má tytéž oba významy: einwenig drücken i vieles erdrücken. Pak schází význam potlačiti na př. svoje city, vzbourění; tu nestačí ani utlačiti ani umačkati. U **подавиться** schází konečně: udáviti se, na př. **косточкою**. — **поднимать** -нѣть. Tu schází vedle pozdvihnouti pouhé zdvihnouti, protože mnohdy naše pozdvihnouti značí ruské **приподнять**, jakož patrně ze srovnání: zdvihni hlavu a pozdvihni hlavu, zdvihni nemocného na posteli a pozdvihni ho, zdvihni se a pozdvihni se, vstaň a povstaň atd. Také žádný Čech neřekne: *pozdvihni* nebo *vyzdvihni* rukavici (upuštěnou), a to je právě **поднять** *перчаточку*. Konečně zde schází **подниматься** на гору vystupovati, vylézati na horu. — **покатать** pováleti postačí, k čemu *trochu* váleti? — Druhý význam schází docela: povoziti někoho, **п-ся** projeti se, povoziti se, **п. съ горъ**. — U **покупать** místo *chvilí* koupati, má státi pokoupati, jak u **полизать** stojí polizati a ne trochu lízati. Vždyť též tak říkáme: pokoupáme se, pak pojíme a potom si pohrajem. — **попировать** je pohodovati, a ne *chvilí* hodo-vati. — **поправить** je též popraviti na př. kabát, most, **поправиться** pozdraviti se (o nemocném). — **попрятать** není *všechno* skliditi, ukliditi, než poschovati, poukryti. — **попытаться** zkusiti, pokusiti se má státi místo **попытать** zkoušeti; **стобить** *только* **попытаться** potřeba jen to zkusiti, o pokus není zle, pokus nic nestojí. — **посломать** je polámati a ne *množství* rozlámati!! po německu ovšem in Menge zerbrechen. — **походить** на что je též podobati se něčemu; druhý význam: pochoditi (po městě na př.) schází docela. — **прикрендлѣть** nejen upevňovati, než i připevňovati. — **припадать**: schází napadati, у него *припала* *охота*

къ игръ парадла ho chuf ke hře; přišla mu chuf je на него нашла охота. — пристать: místo ostati vézeti (což ostatně je germanism za úváznoti) má býti přilipnouti, přilepiti se. — ушибить má dvojí význam po značení předložky у 1. uhoditi, poraniti, 2. utlouci, ubiti, zabiti. Rovněž ушибёние je 1. uhození, 2. utlučení, ubití. ушибъ je také uhození (ovšem konkrétně) a nikoli *natlučené* místo!

Rozdílu významu končících a trvacích nebo opěťovacích časoslov p. R. hrubě nedbá, tak že mnohdy vedlé ruského trvacího položí české končící nebo naopak, čímž hledajícího jen na bezcestí přivádí. Tak u голѣть má býti holým se stáovati, chudnouti; forma i význam končícího jsou zde zbytečné, a tam, kde je hledati budem, u оголѣть stojí zase význam nedostatečný: schází oholeti a schudnouti. — U грудь je брать грудью bráti útokem, dobývati a ne dobytí, to by bylo взять. — дёрнуть: proč neudati raději hned význam trhnouti, šknouti, než odkazovati k дёргать, kde ze všeho člověk může potřebovati jen trhati, z něhož si musí utvořit trhnouti; дёрнуть за колокольчикъ je po česku též trhnouti za zvonek. — добиваться чего a končící добиться měla by též významy každé pro sebe míti, nebo snažiti se patří jen k добиваться. Ostatně добивать je též naše dobýjati (i kůl i poslední halíf). O šetření místa mluviti se tu nemůže, ježto jinde, kde toho menší potřeba, obě formy vedlé sebe stojí, na př. переводить, перевести převáděti, převesti. — дуться nafouknouti se vedlé nadýmati se; což nemáme nafukovati se? — жеребиться proč ne hřebiti se a odkázati o tam, kam patří a i kde stojí? — наёмъ; отдавать въ н. není pronajmouti, než pronajímati; pronajíti (ne pronajmouti) je отдать въ н. Rovněž домъ ходитъ въ наймахъ není dům je najat, pronajati, než: dům dává se v nájem, pronajímá se, bývá pronajímán; dům je pronajat je po rusku домъ отданъ въ наёмъ. — переводить: místo anebo vedlé не дать духу перевести mohlo by státi úplně переводить духъ oddychovati, дай мнѣ перевести духъ dej mně oddychnouti. — U получать schází dostávati, či máme sobě utvořiti z obdržeti obdržovati? — поминать; proč opěťovací připomínati vedlé vzpoménouti si a rozpoménouti se, či помянуть není připomenouti? — послушаться егого je poslechnouti, uposlechnouti, ne poslouchati, poslušným býti, to je слушаться, — пострóить není stavěti, to je стрóить, nýbrž postaviti, pak ovšem také vystavěti. — потребовать není žádati než požádati. — похорошѣть je končící proti хорошѣть a nemělo by tudíž u tohoto místo u onoho býti: státi se hezcím; хорошѣть je stáovati se hezcím, krásněti. — U почитать považovati, pokládati, schází pro končící почётъ význam uznati. —

Že p. R. snažil se k ruským slovům i konstrukcím i tehda shodující se české připojiti, když tyto už poněkud zastaraly a z obyčeje vyšly, zaslужuje vši chvály: neboť hlavně slovníky slovanské

řeči mezi sebou pilně srovnávajícími společný slovní i syntaktický poklad se zjistí, jenž prakticky od spisovatelů užít zajisté všem kmenům prospěje a žádnému jednotlivě neuškodí. Tato věc však jednak není všude důsledně provedena, jelikož někde totožné české slovo, ač i nyní zhusta je v užívání, schází, jednak pana Ranka příliš daleko zavedla, tak že nám někde holé etymologicky shodné slovo podává, s kterým ve skutečnosti pro naše české mluvení nikterak nevystačíme. Ba někdy shledáváme vedlé ruského slova české etymologicky ovšem totožné, ale významem daleko rozdílné. Dále také v tom shoduju se s p. Rankem, že k slovům z němčiny a franciny vzatým v závorkách připojil původní jich znění a je takto jakožto cizí označil, kterým vyhýbati se dlužno; pohřešujeme však označení slov z tatarštiny vzatých. S druhé strany v českých významech přílišného purismu neschvaluje. Není zajisté úlohou slovníkářovou, aby nám cizí nějaký význam vykládal, než jen aby vedlé slova v ruštině (v našem případě) užívaného položil slovo v češtině užívané, třeba laikům méně známé.

Co ještě *kromě toho* jsme zpozorovali, u jednotlivých slov abecedně spořádaných vytkneme, abychom sebrany material, jehož při druhém vydání slovníka užiti se může, příliš neroztrhovali.

U a místo zbytečného příkladu *сегодня* atd. mohl státi příklad pro *необычный* u nás význam ale: *не съ одной а со всехъ сторонъ. — авось; schází на авось* na zdař bůh na př. *дѣлать что на авось. — авторство* my též autorství. — U *адъ* mohlo býti přidáno Hades. — *акустика; bez toho slova neobejdeme se, jak vidno z překladu adj. акустическій. — амуниція* schází munice, kteréžto slovo každému Čechu zajisté známější je než vojenské potřeby, pro které ostatně i Rus má *военный снарядъ. — У Богъ* schází *Богъ дастъ* dá bůh, bohdá, s pomocí boží, na př. *Богъ дастъ доживу до этого. — водиться, schází такъ водится въ свѣтѣ* tak se děje na (ve) světě. — *вотъ* je příliš zkrátka *одыто*, jakož vůbec částice i zájmena. Tu mělo by státi: *вотъ кто* hle kdo, *тенhle, вотъ что* tohle, *вотъ какой* takovýhle, *вотъ куда* tamhle, *вотъ сколько* tolikhle; *вотъ я* tu jsem; *подай мнѣ чашку! вотъ она* tu je; *вотъ-те на!* tu to máte: *вотъ тебѣ разъ!* tu to máš! — *всѣ; schází всего на всѣ составляетъ сто рублей* všeho všudy dělá to 100 rublů. — *вѣше* přidej: *это вѣше моихъ понятій* to přesahuje můj rozum. — *говорить; tu by nejlépe bylo съ кѣмъ о чѣмъ* vyneschat, protože jednak v češtině toto spojení zrovna tak vyjadřujeme, jednak není to jediné spojení, jak by se podlé p. Ranka mysliti mohlo; říká se zajisté také *онъ говорилъ мнѣ объ этомъ* on povídal mně o tom (význam povídati schází) a také *transit. онъ всѣ свое говоритъ* on pořád svou mele, *онъ говоритъ одно и то же. Rovněž гов. проповѣдь* mítí kázání. Též nemělo by scházeti *говорятъ ро-*

vídají, praví, prý; na př. **говорятъ, ихъ тамъ много** je prý jich tam mnoho. Дале **что ни говоры** mluv si, со mluv; **говорятся** **пословица říká se** přísloví; **говорить на вѣтеръ** mluvití do větru (nadarmo). — **говорливый** též hovořivý. — **годиться** je hoditi se, ne hoditi. — **годный** vhodný. — **голый** též nahý: **раздѣться догола** nepřeloží aspoň Čech svléci se do hola, než do naha. — **голякъ** schází chudák. — **гонять** má býti **кого** за что při významě hubovati. — **горá:** онъ **идеть** **подъ-гору** schází trop. význam: он jde dolů, он schází; **взводить** (взносить) **гору** на **кого-либо** nadělati na někoho bůh ví co, strkati psí hlavu na někoho. — **горе** též žalost, **горе мнѣ съ нимъ** mám s ním soužení. — **горестъ** též hoře, zármutek. — **горло**, význam krk jen v jistých frázích, které mohly se uvésti, na př. **это мнѣ по горло** mám toho po krk, anebo bylo oddělit od hrdlo. **Схватить за горло** popadnouti за chřtán. у **него** всего по горло он má, со jen hrdlo ráčí. **горломъ** **ничего** не **возьмешь** křикem ničeho nespraví. — **горный** není horní než horský. Мы horní užíváme там, kde Rus říká **верхний**, на př. **верхняя губа** horní pysk proti dolnímu **нижняя губа**. Taktéž v geografických pojmenováních je **Хorní**, **Дolní** (на př. **Крѣ**) **вždy** jen **верхний** а **нижний**. **Горный житель**, **горный хребетъ**, **горная формація** nikdy nemůže přeložiti se horní, než horský. Rovněž tak chybně udán význam u **нагорный**, má býti zase horský, pohorský, на př. **н-ме жители**, **н-ое мѣстечко**, **н-ая страна**. У **нижний** schází zase význam dolní, на př. **про нижний зубъ** dolní zub, tu nefeknem ani nižší, ani dolejší zub, ani spodní. — **городъ**, neškodilo by přidati: **что городъ, то норовъ, что деревня, то обычай** jiný kraj, jiný mrav. — **горький** též připálený. — **горячить** též dopáliti — **ся** též rozohniti se. — **горячий**, schází horký, vřelý (voda), žhavý (uhlí, železo), ohnivý (kůň), horkokrevný (člověk), rozpalující (nápoje). Pak neměla by scházeti círк. slov. forma **горящий** hořící. — **государь**, schází **мослаѣ**, **пáн**; **гос. императоръ** císař **пáн**. — **грабить** schází **loupiti**, **okrádati**. — **градъ**, schází **градъ** **идеть** **кroupy** **падаютъ**. — **громъ**, raději řinčeti, rachotiti než šuměti. — **гроза**, bouře není prvý, než poslední význam. — **грубить** hrubě k někomu se míti. — **грустить**, též rmoutiti se. — **грустный**, též zarmoucený, smutný. — **грусть**, též sklíčenost, zármutek, žalost, zádumčivost. — **груша**, schází hruše. — **грѣхъ**, **какъ** на **грѣхъ** на neštěstí (это пало на него). — **грязный** též špinavý на př. **квартира**. — **губка** schází **ртк**. — **гуль**, též hučení. — **гулять**, též toulati se, lelkovati. — **гумно**, schází **mlat**. — **гусакъ** schází **husák**, **husopas**. — **гусакъ** schází **husačka**, **husopaska**. — **да**, schází udání významův: a, i, ale. — **даромъ**, proč ne darmo? а **пак** schází též **nadarmo**; на př. **шел** **я** **там** **nadarmo**. **Наше дармо** má **тѣж** **обои** význam. — **движеніе**, schází **пohybování**, **пак** **pozdvіженіе** (v lidu). — **движимый**, schází **pohnutý**, на př.

д. **чувством сострадания.** — **двинуть,** schází hnouti. — **дворникъ,** proč ne též podomek? — **двойродный братъ,** nejen dvou bratří, než i dvou sester synové. — **день доньскій** není každý den, co den, než celý boží den; každý den, co den je po rusku **каждый д., всакій д., ежедневно.** — **диво,** изъ дивъ **диво** div divoucí. — **диевина,** hlavní význam schází: *podivná,* nevidaná věc, řídkost. — **добраться до,** schází: dostati se do, k, na д-ся до деревни do vsi, до берега k břehu. — **добрость,** též statečnost, chrabrost. — **добро,** schází zboží, na př. **сундукъ съ добромъ.** — **добыча,** též výtěžek. U **добытокъ** schází výdělek. — **довольствіе,** schází dostatek. — **довѣренность,** schází důvěrnost. — **догадаться,** též dovtipiti se. — **дождь пошелъ** dalo se do deště, spustilo se. — **доживать: онъ не доживетъ у него своего времени** on nevyčká u něho svého času. — **должить,** schází doložiti. — **должно,** schází не должно nesmí se, nesluší se, nemá se. — **дольше** atd., proč ne též adj. delší, když ho v překladě potřebujem? — **дорога,** schází **быть в дороге** býti na cestě, aby někdo nepřekládal býti v cestě == obstaré; pak fig.: **туда ему и дорога** dobře mu tak! — **дородный** též hrmotný. — **дорожить чѣмъ,** schází zakládati si na něčem (na př. na cti, na kráse). — **дорожка,** též stezka, pěšinka. — **дорожный,** lépe by bývalo místo **платъе** uvéstи **дор. человекъ** s významem pocestný. — **досадно,** schází: k zlosti. — **досадовать,** též horšiti se. — **достать,** schází sundati, vyndati, dosahovati, donášeti (o ručnici). — **достойный,** proč při významu hodný praedikativná forma? — **достопримѣчательность** též znamenitost, na př. **д-ти порода.** — **дохнуть,** též pojiti a o rybách leknouti. — **доходъ,** neškodilo by zvlášť uvéstи **запасъ въ доходѣ** zásoba dochází. — **дощаной,** neradi pohřešujeme hlavní náš význam prkenný, ježto deštěný nám nedost obyčejné. V Čechách aspoň neřká se deštěná bouda, deštěný plot, deštěná přehrada, a Rus všude zde **дощаной** má. Rovněž při **дощечка** schází prkénko, pak tabulka. — **дразнить,** schází škádliti. — **драка,** schází dračka. — **древній** vedle starodávný i starý i dávný, na př. za dávných časův **въ древнія времена.** — **дрожь,** nemělo by scházeti **меня дрожь беретъ (пронимаетъ)** po mně jde mráz. — **дрозденокъ,** proč ne drozdě a **дроздикъ** drozdík? Ostatně **дроздикъ** užívá se i místo **дрозденокъ.** — **другій,** ne jen druhý, než i jiný; na př. **есть еще и другія причины** jsou ještě i jiné příčiny. — **другъ,** neškodilo by udati plural hromadný **друзья.** — **дряхлый,** též sešlý, vetchý. — **дѹма,** schází prvý význam: myšlení, myšlenka. — **дѹмать,** nemělo by scházeti **дѹмать только о себѣ** jen na sebe mysliti, pamatovati, a **тутъ нечего долго д.** tu netřeba dlouho rozmýšleti se. — **дуновение,** zavanutí, zavátí, zadutí (větru). — **дурной,** též zlý, ohyzdný, odporný. — **дуть,** též foukati, дѹчати. — **духъ,** schází **что есть дѹху** co dech stačí, ze vši síly; **онъ не въ дѹхѣ** on není rozpoložen. — **дымнѣть,** proč ne

kouřiti? — **дѣйствіе**, též účinek; pak u dějství (v divadle) přá bychom si též jednání, akt; neboť, ač žádoucí jest, aby překladatel z ruštiny do češtiny co nejvíce, možno-li, týchž slov užíval, přelož slovníkář nesmí zapomenouti, že slovník je i zásobárnou významů pro všechny případy. — **дѣло**, schází **моё дѣло не ваше** je nejsem vy; **какое мнѣ до него дѣло** co je mně po něm? — **дѣльный** schází vážný, rozumný, na př. **разговоръ, мысль**. — **дюжій**, schází zavalitý. — **ой**, schází ano, zajisté, věru; **ой богу** přísám bůh, na mou věru! — **ѣлка**, proč ne jedlička, jak u **ѣлочка** stojí? — **если**, schází kdyby, na př. **если бы я это зналъ** tohádá kdybych to byl tehdá věděl! — **естественный**, schází přírodní na př. **е. силы, е. науки** vědy, **е. богопочитаніе** náboženství. — **жажда**, též dychtivost. — **жалкій**, schází bídný. — **жаловаться на кого**, též nařkati. — **жаркій**, též parno a **жаръ** parno. — **жать**, schází **сапоги жмутъ** boty tlačí, svírají a u **жаться**, tlačiti se. — **ждать**, též očekávati. — **же** nemělo by odbyti se pouhým -že a poukázáním na **тоже, тоже, да же**, poněvadž že není jediný význam ani jinde, ba ani v uvedených příkladech. **Оставъ же его въ покоѣ!** nechej ho na pokoji! **говори же!** mluv pak! U **тоже** mělo by buď zde, nebo na svém místě státi „též,“ u **тоъ же, та же, то же** týž, **тѣ же** též; **тентѣж, татѣж, тотѣж**. — **жевать**, schází žvátí. — **желаніе** též žádost. — **желать**, též žádostiv býti. — **жестокій**, schází krutý (zima, ortel), ukrutný (bolesť, člověk), zuřivý. — **живодѣръ** schází fig. dříc, vydrhiduch, lupič. — **житѣйскій** pozemský, vezdejší — **житница**, též stodola. — **жить**, též bydletí, obývati, přebývati. — **за**, neškodilo by **ему уже за сорокъ лѣтъ** jemu už je přes 40 let; toho významu aspoň hned Čech se nedohádá. — **завязаться, завязался споръ** (o následstvѣ) vznikl spor (o dědictví). — **заставить, заставить просить себя** dáti se prositi — **зло**, schází na зло na vzdor. — **болѣно**, schází ještě **ставить** **поставить на колѣни** **кого-либо** dáti někoho klečeti. — **ломить** mohlo by býti též: u **меня нѣгу ломить** mám lámání v noze — **лучше, я лучше люблю** (вѣсть) **дичину** já radš (jím) zvěřinu, — **мочь, мочи нѣтъ вытерпѣть** nelze vytrpěti. — **мочь** **можетъ быть** snad. — **мужъ**, schází ještě **она за мужемъ** ona je vdána. — **навлекать, -влечь подозрѣніе на** **кого** podezřívati někoho v něčem. — **наканунѣ** **рождества** na štědrý večer — **недѣля, на слѣдующей недѣлѣ** příští týden, s neděle. — **непрерывная** **дробь** řetězový zlomek. — U **ни** nestojí 2. v řadě **замъ** **коли**: **кто бы онъ ни былъ** kdo by **коли** byl, kdo **коли** by byl; **какъ ни** jak **коли**, **какъ бы ни** **была** **велика** **вина**; **какой** **ни** jaký **коли**; **какой** **ни** **будь** **будь** jaký **коли**, **ни** **мало** je **дѣ** slova ani dost málo, pranic je teprv druhý význam, jako by u **ни** **за что** mohl druhý význam státi nikterak. — U **но** schází význam než, na př. **не только, но** i ne toliko, než i. Pak také přes

př. какъ онъ ни глупъ, но — jak koli je hloupý, přece — и хорошо nu dobře. — охота, на негошла охота пришла a chut, zachtělo se mu. — пагуба, též pohubení. — парча amo o sobě není zlatohlav, než jen látka, терпв золотая п. je atohlav. — пастъ, že by též propast (пропастъ) byla, nám amo není; p. Rank dal se zavésti *německým* významem Schlund, který ovšem i zvířecí tlamu (пастъ) i propast znamená. — паче янія mimo nadání, krom očekávání. — перевозка převoz. — предъ je též naše před; предем (jíti naproti zadem na př. omu), v педу (seděti), do педу (tlačiti se), ku педу (kloniti se), (přišel) z педу, v пед (ho posadil), пед je mi milejší než пд. — перекаъ, schází válení. — перепугаъ není přestraiti ani ustrašiti, než polekati, на пр. онъ всѣхъ насъ перепугаъ, а — ся polekati se, на пр. всѣ перепугались. — переубавъ, schází skoliti. — переходчивый, též měnivý. — печальность, schází о чѣмъ, pak též význam trápati se pro něco! — печаль, též žalost, truchlivost. — печальный, též žalostný, truchlivý. — печья о чѣмъ schází pečovati. — писмоцо, má státi pro sebe s jediným svým významem psaníčko. — писмо, schází spis, za to nepatří sem rukopis. — питаъ, mělo by státi 2. chovati, neboť neříká se jen п. надежду, než i любовь, вражду. ненависть къ кому. п-ся надеждою kojiti se naději. — племянникъ (bratrův nebo sestřin syn) nazývá se někdo jen vzhledem k svému strýci (дядюшкѣ) nebo tetě (тетѣ), bratrance říkají si děti bratrů nebo sester mezi sebou. Řeknu-li tedy: tys můj bratranec, tedy je to: tys syn bratra otcova nebo sestry otcovy a to je po rusku ты мой двоюродный братъ, nikdy ale ты мой племянникъ; taktéž племянница. а двоюродная сестра. Племянники и племянницы jsou ovšem tytéž osoby со двоюродные братья и д-ья сестры, jenže oněmi jsou vzhledem k rodičům-bratrům, těmito mezi sebou. Po česku je tedy племянникъ synovec а племянница neť. — плотѣнка 2. košatinka. плита, schází čtvercovec (čtverohelný kámen). — плотодець masojed. — плуть, též čtverák, podvodník. — плѣнь, schází plen, vždyť i my říkáme vzíti někoho v plen, jak sám p. R. uznává и побираъ. A plenník není v češtině neznámé slovo. — по, по барину и слуги по ránu i sluhu; jaký ráп, taký sluha. Тосковаъ по комъ je i u nás teskniti po někom. — побиваъ je též porážeti, побить poraziti на пр. п. неприятеля на голубу. — побойце, schází hlavní význam krvavá bitva, krveprolití; bojiště nazývá se z pravidla мѣсто nebo поле сражения nebo битвы neb брани. — побѣдѣ je též poraziti. — повелѣтъ, též přikázati. — повелѣние, příkaz. — повиноваъся poslouchati koho, býti poslušným. — повѣстка, též oznámení, prohlášení. — погнаъся за кѣмъ pustiti se za někým. — погода též pohoda; поднялась сильная погода zdvihl se silný vítr. — погребной sklepní, skleповý; „skleповні“ zní nám trochu po-

divně. — **ПОДВЕРГАТЬ** též vydávati (koho v nebezpečí). — **ПОДВЕРНУТЬСЯ** nahoditi se. — **ПОДВІНУТЬ** též rožoupnouti. — **ПОДВИГЪ** schází nejobyčejnější význam podniknutí. U skutek schází ještě čin a **РЫЦАРСКІЙ** má býti uvedeno jen co příklad. Pak nemělo býti vynecháno **СОВЕРШИТЬ СВОЙ ПОДВИГЪ** skončiti dráhu (běh) života. U **ПОПРИЩЕ** mohlo by zas státi **ПРОЙТИ ПОПРИЩЕ ЖИЗНИ** s tímž příkladem. — **ПОДДѢВАТЬ** též podvlékati. — **ПОДДѢЛКА** první význam je padělání a druhý teprv falšování a rovněž tak u **ПОДДѢЛЬНЫЙ**, a tu by ještě místo falšovaný lépe bylo falešný (klíč, peníz, zlato). **П-ЫЕ ЦВѢТЫ** po česku = dělané kytky (proti rostlým). — **ПОДНОШИКЪ** schází podavač, a **ПОДНОШИЦА** podavačka (na př. cihel při stavbě). — **ПОДЪОМКИ**, první význam je usedlna na dně. — **ПОДРАЖАТЬ**, též následovati, **ПОДРАЖАНІЕ** následování, na př. **ДОСТОЯННЫЙ ПОДРАЖАНІЯ** následování hodný. — **ПОДТРУНИВАТЬ** nabíratí koho, šašky si tropiti z někoho. — **ПОДУМАТЬ**, též povážiti. **ПОДУМАЛЪ ЛИ ТЫ И О СЕСТРѢ ЕГО?** pamatoval-liš na sestru jeho? — **ПОЖАДОВАТЬ КЪ КОМУ** zavítati k někomu, navštívití někoho. — **ПОЖИМАТЬСЯ**, schází křčiti se (zimou). — **ПОЗОБИТЬСЯ** hanbu si utržiti. — **ПОИСКАТЬ**, též vyhledati. — **ПОЙТИ СО ДВОРА** vyjítí (ven, z domu), **ПОЙТИ ПО МІРУ** přijítí na žebrotu; **ПОШЕЛЪ КЪ ЧОРТУ** jdi k čertu. — **ПОКА**, též až, na př. **ПОДОЖДИ**, **ПОКА** я возвращусь рокеж, až se vrátím. — **ПОКАЗАТЬ**, **МНѢ ПОКАЗАЛОСЯ**, **БУДТО** — mně zdálo se, jakoby — **ПОКАМѢСТЬ**, pokud, pokavád. — **ПОКАТОСТЬ**, též straň. — **ПОКИДАТЬ**, též povrhnouti; zanechati, opustiti, ostaviti; **ОНЪ ВСѢМЪ ПОКИНУТЬ** on je ode všech opuštěn. — **ПОКЛАНЯТЬСЯ КОМУ** оть когo pozdravovati někoho od koho, na př. **ПОКЛОНИТЕСЯ ЕМУ** оть меня pozdravte ho ode mne. — **ПОКОЙНИКЪ**, též umrlec. — **ПОКОИТЬСЯ** odpočívati; **ПОКОЙСЯ МІЛЫЙ ПРАХЪ** (na náhrobníku) odpočivej v pokoji. — **ПОКОБНО** též ponížene a **ПОКОБНОСТЬ** poníženosť. — **ПОКУДА** schází: zatím, než. — **ПОЛАГАТЬ**, též klásti, **П. УПОВАНІЕ**, **НАДЕЖДУ НА-** skládati důvěru, naději. — **ПОЛЕ**, schází důležitý význam, kterého Čech tak snadno se nedomyslí, střecha u klobouku. — **ПОЛЗАТЬ**, schází plaziti se. — **ПОЛІТЬСЯ**, schází **ПОЛІЛСЯ СІЛНЫЙ ДОЖДЪ** dalo se do silného deště, počalo silně líti. — **ПОЛКА** schází police, přihrádka; ale polka (tanec) neschází. — **ПОЛОСА**, místo vrstva má státi pruh, prouha, jako dobře u **ПОЛОСАТЫЙ** stojí pruhovaný. Dle toho **ДОЖДЪ ИДЕТЬ ПОЛОСАМИ** prší prouhami a ne „po některých dědinách,“ ne stellenweise, než strichweise. — **ПОЛОСКАТЬ**, schází vyplachovati. — **ПОЛЮБОВНО** je pro dobrém. — **ПОМИДОВАТЬ**, též slitovati se, uděliti milost. — **ПОМНИТСЯ МНѢ**, též pouze: zdá se mi, tuším. — **ПОМОЧИ**, též šle (ke kalhotám), pak vodítko (k vodění dětí). — **ПОМЧАТЬ** rychle unésti; **П-СЯ** odkvapiti, spěšně se vzdáliti. — **ПОМѢСТИТЬСЯ** též směstnati se, vejíti se. — **ПООЧЕРЕДНО** po řadě. — **ПОПАСТЬ** též přijítí neočekávaně, **КАКЪ ТЫ СЮДА ПОПАЛЪ?** kde jsi se tu vzal? **ПОПАСТЬСЯ КОМУ** на встѣчу náhodou potkati se s někým,

попасть на мысль též napadnouti. Pak schází význam trefiti něco pro попасть во что, na př. п. въ цѣль. — порá. Schází до сихъ поръ dosud; платъте вамъ въ самую пору šat vám výborně sluší; придти въ самую пору přijíti v pravý čas. — поравняться съ кѣмъ srovnati se, postaviti se podle koho. — поробѣть chyba, vada, skvrna, ouhona, neřest, nešlechtnost. — поросѣногъ, schází sele, podsvinče. — порочный závadný, úhonný, nešlechtný. — пороша porráška f. — порткѣй podvlékačky. — портняха krejčka. — порываться, též hnouti se, hnáti se. — посемейно, též dle rodův (na př. rostliny spořádat). — послѣ též za (někým), стрѣлять послѣ кого (t. j. jeden dřív, druhý později). — послѣдовать чему poslechnouti čeho. — пособіе, též pomůcka. — поссориться svaditi se, nepohodnouti se. — поставлю на своемъ stojím na свѣм, neporustím. — посторониться je na stranu ustoupiti, uhnouti se, ale nikdy vzdálit se. — постоялый дворъ zájezdny hostinec. — постыногъ, též ро-сінání, chování. — посулить, též podati (prodavači na zboží), а посуль podání (při dražbě). — посягать, на чью-либо жизнь, честь, собственность на něčí život, čest, majetek sáhati. — потерать, též pozbyti, -ся zaraziti se. — потрохи vnitřnosti. — потѣха potécha, kratochvíle. — похитить казну vybrati kassu, п. дѣньги ukrásti, zpronevéřiti peníze. — походъ, schází: odbyт (zboží). — похоронить, též pochovati. — поцѣдъ-лѣй, též hubička. — почеркъ, schází tah a místo rukopis stájž pismo. Rukopis je u nás vždy jen manuskript. — почесть, též ůcta. — починака není jen správkа, než i správa, oprava. — почтѣніе, schází моѣ почтѣніе poroučím se. — почтѣнный též ctěný, vážený; v titulu jako почтѣннѣйшій veleslavný. — почты též téměř. — пошлина schází clo, pro něž Rus jiného slova nemá. — правда, schází ваша пр. máte pravdu. — право, opravdu, věru. — правый, остаться правымъ ostati v pravu. — праздничный, též slavnostný. — превратить, též obrátiti (nejen v popel), proměnit. — предназначеніе, též předustanovení a také někdy povolání. — предоставить, též ponechat. предпочитатъ что чему přednost dávati čemu před čím; предпочитаютъ собираться дома гадѣји scházejí se doma. — предпріятіе, též předsevzetí. — предсказывать, též prorokovati. — предѣль též předěl, hranice, meze, cíl. — прежде, též прvé, před tím, напред. — прежній, по п-ему nestačí dle dřívějšího; на пр. оставъ по прежнему je: neč (to), jak (to) bylo. — прежущественно, též hlavné. — преисподная „nejhlubší spodek pekla“ — to jest výklad, ale ne překlad: peklo, pekelná про-пасť. — преклонить колѣна pokleknouti. — прекратиться přestat. — прелестъ рѣвab, vnaда; lbeznost. — пренебре-гать, též nedbati, а пренебреженіе nedbání. — преобразать, též přeměnit. — приборъ příslušenství, přístroj. — приволь-ный též volný; прілежитý. — привичка, též návyk. — приго-

дѣться má býti hoditi se, когда-нибудь ёто тебѣ пригодится někdy se ti to hodí; že by пр-ся bylo přihoditi se, udáti se = случиться, приключиться, nám známo není. — пригости́й hezký, slíčný. — призра́къ, též přelud, přisera, obluda. — при-зрѣть, schází zaopatřiti. — призв́ать, též zavolati. — при-званный, zvací, obsýlací. — прика́зать, též poručiti, na př. что прика́жете со poroučíte? jinak se sluha pána ani nezeptá. — прика́щикъ, schází příkazník. — приманка, schází lákadlo. примену́ть, schází přimknouti, připojiti a пр-ся připojiti se (na př. k průvodu). Konečně přiléhati o oknech a dveřích. — принима́ть, прина́ть, tu se neobejdeme bez významu bráti, vzíti. — прино́риваться, schází vyhověti. — прину́жденность, schází nucenost, jako u прину́ждать natiti, a прину́ждение nucení. — приосмо́тръ, dohlídka. — присоеди́нить schází hlavní význam: připojiti. — пристáльно, též pilně. — приста́нь, též přístaviště. — притво́ряться též tvářiti se. — прихотѣ, též žádost. — при-чесаться je hlavně naše мѣсати se. — приобрѣтене́, též zisk. — прое́къ, ѣда и нитье́ иду́ть ему́ въ прое́къ, k duhu. — располо́женный къ кому́ наклонѣný. — са́мый; и са́мые бо-га́тые лю́ди i себе bohatší lidé. — са́ни; не въ сво́й са́ни не садисъ je po česku: po čem ti nic není, do toho se nepleť a ne cizího nechej! — сно́сь, она́ на сно́сь она́ чека́ se do kouta, je na slehnutí. — сто́бить, ёто сто́мтъ посмо́трѣть to stojí za podívanou. — стру́гъ; u 2. neměl by u hoblík scházeti struh. — стру́жить, strouhati, hoblovati. — стру́ситься, zbojá-снѣти schází. — стужа́ zima. — стужну́ть uhoditi, uderiti, zaklepati. — стуе́къ rachot (vozů). — стуе́ль je stolice, ne stolička, ta je сту́лигъ, сту́льчикъ. — ступа́ть, schází stoupati. — стѣ́чка рѣтка, bitka, šarvátka. — стѣ́на také bez ка́менная značí zeď, na př. городе́кая стѣ́на nebo твёрды́й какъ стѣ́на = ка́мень. — суе́та, schází shánění, klopota. — суе́тливый starostlivý. — суе́къ není jen suk, než i kmen, větev. — сумá, пусти́ть ко́го-ли́бо съ сумо́ю někoho ožeбраčiti. — суну́ть, u сова́ть, schází souvati. — супру́га, též choť, žena. — суро́-вый, schází nevrlý. — суше́ство, schází jsoucnost, bytost; при-рода. — су́шій, schází pravý, hotový (na př. blázen). — схва́тка 2. sražka, gvačka. — схва́тить schází polapiti. — схо́дный levný. — сшибѣ́ть, též poraziti. — сшибе́ка sražka, bitka, šarvátka. — съе́живаться свирати se. — съе́тноё покрьму. — сѣ́ни, schází prvý význam síň. — сѣ́сть, schází со́лнце сѣ́ло slunce zašlo, zapadlo. — твёрди́ть вѣтѣповати v paměť. — терпѣ́гъ třelce. — терпѣ́ние strpení, snášení. — теря́ть tratiti (prvý význam). — тесьма́ tkanice. — тѣ́хо je také zvolna. — тогдá те́гда. — тока́рня soustružna a ne soustružirna. — толко́вый вы́кладовъ. — толкѣ́, schází rozum, učení, sekta, strana, то́лкою srozumitelně. — толпи́ться hromaditi se. — томи́ть trápiti. — то-пу́чий bahnitý. — торго́вать че́мъ trhovati něčím, prodávati něco;

ОПТОМЪ, ГУРТОМЪ na veliko. — **ТОРЖЕСТВОВАТЬ** vítězoslaviti, triumfovati; jásati. — **ТОРОПЬ, ВЪ ТОРОПАХЪ** v spěchu na př. něco zapomenouti, tu nelze říci: na chvat. — **ТОРЧАТЬ** strmiti. — **ТОТЬ** nedostatečně podáno, jakož i **ЭТОТЬ** i **СЕЙ**. U všech tří stojí týž význam: ten, ta, to, jakoby mezi nimi rozdílů nebylo, a Čech jiných demonstrativ neměl; aspoň tento i onen nikde nenacházíme, ba ani tenhle při **ВОТЬ**. Mělo k tomu se poukázati, stojí-li **ТОТЬ** proti **ЭТОТЬ** nebo **СЕЙ**, že tato ukazují k bližšímu předmětu, ono k vzdálenějšímu: tu ten — tam ten; tento, tenhle — onen. — **ТОЧНО** skutečně, vskutku, právě, zrovna, na vlas. — **ТОЧЬ ВЪ ТОЧЬ** zcela tak. — **ТОЩІЙ**, schází lačný (žaludek), 2. uschlý. — **ТРАТИТЬ** utráceti, vyhazovati (peníze); tratiti, mařiti (čas). — **ТРЕБОВАТЬ**, vedlé žádati stáždž také: požadovati, pohledávati a také potřebovati. — **ТРЕВОГА**, schází bouře, strach. — **ТРЕСНУТЬ**, schází třísknouti, vždyť my zrovna jak Rusové říkáme: třísknul dveřmi, třískl se do hlavy. — **ТРЕШИНА** rozsedlina. — **ТРОГАТЬ, ТРОПУТЬ** schází sáhnouti na co; ublížiti; **ТРОНУТЬСЯ** hnouti se. — **ТРУДНЫЙ** prasný, nesnadný. — **ТРУПЬ** mrcha. — **ТУЗИТЬ** práti. — **ТУСКЛЫЙ** kalný. — **ТЩЕСЛАВНЫЙ** chlubný. — **ТЯГАТЬСЯ** tahati se s kým o něco (soudně). **ТЯГОТѢТЬ**, též tisknouti. — **ТЯГОТѢТЬ НА ЧТО** tíhnouti k něčemu. — **УБОГІЙ**, též zmrzačilý. — **УБЫТОКЪ**, též ztráta, škoda. — **УОБЪЖДАТЬ** přemlouvati. — **УГОВОРИТЬСЯ** umluviti se, nikterak scházeti nemělo. — **УГОЖДАТЬ** úslužným býti, угодити vhod učiniti, vděk učiniti, zachovati se. — **УГОЛОКЪ, УГОЛОЧЕКЪ**, proč ne koutek, -eček? — **УГРОЗА**, schází hrozba. — **УГРЮМЫЙ** mračivý, škaredý, nevrlý. — **УЖАСНЫЙ**, schází hrozný. — **УКАЗЪ**, schází rozkaz. — **УКРЕПЛЯТЬ** siliti, sesilovati. — **УКСУНИЦА** oacetnícka. — **УМНЫЙ** moudrý. — **ЭТО ПРОСТО УМБРА**, též: to je k poválení; i my i Rusové válíme se smíchem. — **УМСТВЕННЫЙ** rozumový. — **УМСТВОВАНИЕ** rozumování. — **УМЧАТЬ** odvléci. — **УМЪ** též mysl, **ЭТО У НЕГО СЪ УМЪ** не идѣть to mu s myslí nejde. — **УМѢРИТЬ** umírniti, zmírniti (trest). — **УМѢСТИТЬСЯ**, též vměstnati se. — **УПОИТЬ**, též opíti. — **УПИРАТЬСЯ** vzpírati se, vzpouzeti se. — **УПОКОЕНИЕ**, též pokoj, odpočinutí. — **УПОРНЫЙ** zperný, zatvrzelý; při уп. **ВѢТЕРЪ** bylo by snad lépe říci odporový vítr, m. silný vítr. — **УПРАМИТЬСЯ** vzdorovati. — **УРОДЪ**, též osklivec, ohyzda. — **УРОНИТЬ** vytrousiti. — **УСЕРДІЕ**, též oddanost. — **УСЛОВІЕ** podmínka. — **УСПѢВАТЬ**, schází усп. за **ГЪМЪ** stačiti někomu. — **УСТУПИТЬ** nechati, přenechati. — **УТАЩИТЬ** unésti. — **УХАЖИВАТЬ**, schází točiti se (okolo dívky), kořiti se (dívce). — **УХВАТИТЬ** uchopiti, ухв.-ся за что chytit se za něco (na př. při padání). — **ЧАСЫ** уходятъ, též hodiny nadcházejí. **УЦѢЛѢТЬ** zachovati se. — **УЧЕНИЦА** žačka. — **ХАТА**, též chalupa. — **ХВАТИТЬСЯ** за что chytiti se za něco (na př. za vlasy). — **ХВОСТЬ** vlečka u ženských šatův. — **ХИТРОСТЬ** lesť. — **ХИТРЫЙ** lstivý. — **ХЛОПАТЬ** bouchati (dveřmi). — **ХЛОПОТЫ** schází chlo-

poty nebo klopoty. — **ХОДЬБА** chození. — **ХОЛОСТНО́Й** též mládenecký (na př. život). — **ХОТЬ**. schází být; **ХОТЬ БЫ КАКАЯ БЫЛА ПОГОДА** buď si počasí jakékoli. — **ХРАПЦЪ** chrupka. — **ХУДѢТЬ** schnouti, hubeněti. — **ЦАРѢПАТЬ**, též **дрѣпати**. — **цѢРСТВО**, též říše, na př. ц. **ископаемыхъ** říše nerostův. — **ЦВѢТНО́Й**, schází barevný, barvený, malovaný a rovněž u **БЕЗЦВѢТНО́Й** bezbarevný; **БЕЗЦВѢТНОСТЬ** bezbarvosť schází docela. — **ЧАЙ** je zkrácené **чаю** od **чаять**, tedy po česku: tuším, myslím, trvám, kterýchž užíváme rovněž tak přímo parentheticky bez vlivu na konstrukci, na př. **онъ чай овѣ знаетъ**. — **ча́сто** je nejen často, než i hustě na př. **долина́ часто усажена дере́вьями, часто сѣять**. U **ча́стмѣй** mohlo by státi **ч.** **пульсъ** rychlý puls. **часть**; **часомъ раньше** o hodinu dříve. Neškodilo by podotknouti, že řadová číslovka při **часть** udává celou hodinu plynoucí, kdežto základní udává, kolik je hodin už uplynulých; **третій часть** není tedy „tři hodiny,“ než hodinová doba od dvou do tří. **Приди ко мнѣ въ пятомъ часу́** překládá se tedy: po čtyrech hodinách, po čtvrté (uplynulé) hodině, před pěti, **пять минутъ перваго** je 5 minut přes dvanáct. O **четверть, три четверти, третью** čtvrt, tři čtvrti *na* tři nezmiňuje se p. Rank snad proto, že nám toho germanismu neodporučuje. Za to **четверть часа́** čtvrt hodiny stojí v slovníce zbytečně. — **чахотка** úbytě. — **чередá** též řad *masc.* — **чередить**, schází prvý význam: řaditi. — **черезчуръ** příliš, náramně. — **чёрнорабѣчій** těžko pracující. — **чёрный народъ, чёрные люди** selský lid, nevolnictvo. — **чёрнь** chátra. — **чёрствѣй**, fig. též zatvrzelý. — **черта́**, též **rys**. — **четырёхъ** **и́кій** čtveraký, čtverý, jako u **троёи́кій** stojí trojaký, trojí. **четырёхъи́кій смръ** není přece čtverásobný smř! — **чешуя́** slupina. — **чи́лкать** štilipati, šveholiti, švitořiti. — **число́, котораго числа́** (na př. **пришёлъ**) kolikátého (přišel). — **чиста́гономъ** zaplatitъ hotovými, hotově zaplatiti. — **чи́стмѣй**; **изъ чистаго зѣлата** z čistého, ryzeho zlata. U **саморѣднмѣй** schází též **саморѣдное зѣлото** ryzé zlato. **Это чистая ложь** to je pouhá lež. **Купитъ на чистыя денѣги** koupiti za hotové peníze. — **чрезвычайный** mimořádný, na př. **ч-ое засѣданіе** mimořádné sedění. — **чрезъ**. **Ку** konci nemá státi (prostředkem jeho), než (přičinně). — **что-то** cosi, na př. **вдали́ что-то бѣлется** vdáli cosi se bělá. Druhý význam: jaksi **онъ что-то недоволенъ ѣтимъ** on je s tím jaksi nespokojen. U **кто-то** schází též význam kdosi. U **гдѣ** je chyba tisku **гдѣтъ** místo **гдѣ-то**. K tomu to má vztahovati se význam kdesi. — **чувствительный** je též citelný (na př. **недостатекъ**). — **чудесный**, též zázračný. — **чудо́**, též zázrak. — **чуть не** — div že ne —, bez mála. — **шабашъ**, též odpočinek. — **шалить**, též skotačiti. — **шалунъ**, též skoták. — **шаравары**, neškodil by v závorkách výklad: široké dlouhé spodky. — **шататься по улицамъ** klátiti se, toulati se po ulicích. — **швейный** schází důležitý význam: šicí, k šití na př. **мáшина**,

НІТЬКА, ПОДУШКА. — ШВЫРНУТЬ praštiti, mřštiti. — ШЕЛУХА slupka, škořápka (ořechová). — ШЕЯ. Tu by neměl význam krk býti v závorkách, neb ho nevyhnutelně potřebujem, zvlášt v tropických rčeních. — ШТУКАРИТЬ kousky vymýšleti. — ШУМѢТЬ, schází hřmotiti. — ШУТАТЬ, též žerty tropiti. — ЩЕГОДСКІЙ skvostný, nádherný. — ЩЕМО́ lis. — ЩѢТКА, schází nejobyčejnější význam: kartáč na př. ПЛАТАНѢЯ Щ. kartáč na šaty. — ЭТАЖЬ, ЖИТЬ ВЪ НИЖНОМЪ ЭТАЖѢ bydleti při zemi. Že by par terre po česku bylo přízemek a ne přízemí, dovidám se teprv z p. R. slovníka. Přízemek domu také žádný Čech nepronajímá, než dolejšek. — ЮБКА není jurka, tou vyrozumíváme ženský kabátek něm. Juppe, než sukně; ЮБОЧКА spodnička. ЮРОДИВЫЙ bláznivý. — ЯВСТВЕННЫЙ, též zřejmý. ЯРКІЙ, též ostrý, křiklavý. — ЯРОСТЬ, též zuřivost.

Vzhledem k těmto nedostatkům slovníka, které jednak v neúplnosti, jednak i v nesprávnosti se jeví, nelze ovšem říci, že by ním mezera v literatuře naší úplně se vyplnila, a že by německé slovníky nám staly se zbytečnými; ale přece p. Rankovi povděční býti musíme za to, že v dílo se uvázal, které ho při nepoměrnosti sil k dobré vůli, jakož rádi věříme, mnoho namáhání stálo a přece odložití neb jinému ponechati se nemohlo. Že si p. R. všemožně na své práci dal záležeti, svědčí i to, že v slovníku jeho chyby tisku tak jsou řídké, jak ani u českých knih latinkou tištěných viděti zvyklí nejsme. Jen н а и tu a tam se zastupují, jako торонливо místo торопливо; jednotlivě zpozorovali jsme, že stojí густыня místo густыня, и дух переместъ místo переместъ, и по procházeti se poli místo по poli, и припасать opatrovati místo опатривати, хозяйка místo хозяйка, и что это человекъ místo что это за человекъ. I můžeme všem slovník ten odporučiti, a přejeme, bychom co nejdřív rozmnoženého i opraveného vydání se dočkali.

V Kroměříži 16. února 1875.

Theodor Vodička.

O některých výtkách, které se činí nové češtině spisovné.

Že náš jazyk latinou a němčinou porušován byl a němčinou posud se kazí, jest věci známou. A poněvadž prý jest národ český národem filologickým — a to řeči své zvláště milovným, — ký div, že karatelé a opravovatelé chyb čili brusiči se objevují počtem hojní, kteří s velikou pílí zrna od plev odděliti, jazyk náš vyčistiti se snaží. Byli pak brusiči již za doby starší, ku př.: Hus, Blahoslav, Bratři čeští, Vác. Hájek; od Jiř. Konstance máme první brus: Lima linguae bohemicae t. j. Brus jazyka českého, v Praze, 1667; ale nikdy jich nebylo tolik, jako v letech posledních. Zaznamenám zde jména brusův a brusičův mně známých: 1. Lovec, v Kroku Preslově, 1823. a 1827. Od

Jungmanna. — 2. Kazimluv, v Časop. Čes. Musea, r. 1837. Od Jungmanna. — 3. Napomínatel. Sbíрка omylův mluvnických, v Časop. Čes. Musea, r. 1843. Od Jungmanna. — 4. Příspěvky k Brusu v Časop. pro katol. duchovenstvo. — 5. Brousek ve Květech (starých). — 6. K Brusu. Od J. Malého. V Časop. Čes. Musea, r. 1847. — 7. Brousek od Franty Šumavského, v Poslu z Budče r. 1848—51. — 8. Brousek ve Školníku, Časop. pro učitelstvo diecése kralohradecké. Vyd. J. Šrůtek. Od r. 1852. — 9. Důležité slovo a mluvnické paběrky ve Škole, r. 1854. — 10. Brousek ve Sborníku, kalendáři učitelském. V Praze, r. 1857—1862. — 11. Samovolná germanisace češtiny atd. Sepsal dr. Fr. Kampelík. V Hradci Králové, r. 1864. — 12. Opravovatel od Franty Šumavského ve Škole a Životě, r. 1857—1858. — 13. Strážce jazyka v Osvětě, r. 1862. Vyd. Šulc. — 14. Strážce jazyka v Besedě, r. 1863—1865. Vyd. Mikeš. — 15. Právník. Časopis věnovaný vědě právníké vůbec, v roč. 1865. a 1868. — 16. Brousek, šest lithografovaných archův, od A. Šembery. — 17. Strážce jazyka českého. Sest. Mikeš. V Praze, 1872. — 18. Brousek ve Věstníku bibliografickém. V Praze, 1872. — 19. Brus jazyka českého. Sest. Javůrek. V Praze, 1873. — 20. Příspěvky k Brusu, od J. Maška. V Časop. Matice Moravské, v Brně, 1873. — 21. F. Bartoše příspěvky k Brusu v jeho rozpravách o genitivu, o instrumentale, o předložkách, a jmenech abstraktních atd. v Komenském, v Časopise Matice Mor., v programech gymnasia brněnského, od r. 1870. — 22. Kallilogie, od J. Durdíka. V Praze, 1873. — 23. Brus. Vydal V. Prasek. V Praze, 1874. — 24. Opravy kazimluvů v Komenském, Týdenníku vychovatelském, v Olomouci. Od r. 1873. — 25. Příspěvky k Brusu v Učitelských listech brněnských, v rozličných úvahách a mluvnících.

Tento veliký, ale nikoliv úplný seznam rozmnožují časopisy, které si všimají plodů na poli literatury naší nové vyrůstajících a rozebírají je se stránky nejen obsahu ale také jazyka. Jednání takové upřímně chválím, neboť jen takové dílo za dokonalé pokládati se může, které jest dokonalé i obsahem i formou; nevelká bradavice zhyzdí nejkrásnější charakterní tvář a barbarské chyby grammatické budou každé knize na újmu, svědčíce o nedostatečném formálním vzdělání svého původce, ať jest básník, ať filolog, ať historik, ať matematik, ať přírodopisec anebo druhu kteréhokoliv.

Brusy nahoře jmenované jsem četl, vypisoval z nich opravy a látku sebranou jsem si sestavoval a sestavuje ji shledal jsem, že původcové jejich vesměs velmi dobrou vůli měli, aby něčím k napravení naší řeči přispěli; ale způsoblost k tomu nebyla při všech stejná a ne všichni dobře uvážili, v jaké formě by své opravy čtenářům předkládati měli. Jedni totiž na vlastní vědomosti spoléhajíc opravovali dvojím způsobem, buď chyby vytýkajíc ale jich neopravujíc, buď je i opravujíc, ale tak, jakoby oni o základech naší řeči toliko dle své libosti samostatně roz-

hodovati směli, jako bychom žádné literatury neměli, která by je vázala a v mezích držela; a tím způsobem se stávalo, že opravovali věci dle jejich mínění prý špatné, ale dle soudu jiných dobré, ano dobré dle autority slovníku Jungmannova, do něhož se podívati ani ve snách jim na mysl nepřišlo, pročez často opravy jejich podivnější byly věci opravených. Tak si vedli ku př. brusiči Věstníku bibliografického. Jiní ovšem náležitě pracovali, ale chybovali v tom, že svých výpovědí žádnými dobrými příklady, žádnými důkazy — pokud možná — nestvrzovali, tak že čtenář nevěděl, jsou-li opravy skutečně dobré čili nic, čímž se ovšem opravy s účelem minuly. Jiní konečně co za pravdu tvrdili, toho i dokazovali příklady z literatury české snášejíce. K těm počítám obzvl. pp. F. Bartoše v Brně a J. Maška v Jindř. Hradci. Nemyslím, aby se všechny opravy obsírně odůvodňovaly a doklady opatrovaly: jsou zajisté chyby takové, že je každý, kdo jen poněkud mluvnici a literaturu zná, snadno pozná, upozorní-li se na ně; ku př. že máme říkati chléb m. chleba, do něho m. doň, vracejí m. vrací, honí m. honějí, uhlí m. uhlího, ryb m. rybách; vysvědčení chudoby m. vysvědčení chudé; dům, ústav chudých n. pro chudé m. ústav chudý atd. Ale jinde, mám-li věřiti, musím býti přesvědčen, že někdo nějaký tvar n. nějakou vazbu, frasi právem jakožto špatnou vytýká a že oprava jeho skutečně dobrá jest. Ale to právě z pravidla se nedělo.

Abych to na příkladech ukázal, že mnozí opravovatelé dosti pozorně a obezřele si nepočínali, několik jejich oprav sem položím a o nich promluví; udávati při tom, či která domnělá oprava jest, neuznal jsem za dobré a jen ouhrnem připomínám, že všechny skutečně se staly a v tom neb onom bruse se čtou.

Brániti koho před kým jest prý špatné. Ale máme: Aby nás bránili před nepřáteli na cestě. Br. *) Brániti kuřátek před luňákem. Št. — Kom., Us. —

Převzítí kapitál cestou postoupení (cessionisweise) jest prý špatné m. způsobem n. prostředkem postoupení atd. — Ale slovo *cesta* znamená také: prostředek, míru. V Jungm. slov. Cestu tomu najdu. Kom. Rozmanitými cestami a prostředky. Vel. Prvé všech cest ohledati. Br. Tedy smíme zajisté říci: Převzítí kapitál cestou postoupení.

Dozvědětí se jest prý špatné. Toto slovo se skoro ve všech brusech jako chybně vytýká; ale užívali ho: Zlob., Sych. Slovesa *zvědětí* pak užívali: Vel., Br., Kom. Proč by tedy *dozvědětí* se bylo špatné? Ovšem můžeme také klásti *dozvědětí* se čeho a to snad i stačí.

Odpadnouti od koho. Tato frase velmi často za špatnou

*) Doklady jsou větším dílem ze Slovníku Jungmannova; skratky při nich jsou nezměněny.

se pokládá. Ale jest dobrá. Odp. od Pána, od víry, Vel., od počatého úmysla. Let. Troj.

Plný čím. Tato vazba jest prý špatná m. plný čeho. Jg. sám má ji za chybnou. Ale M. Hattala praví, že vazby ‚pl. čím‘ staří užívali a že se jí ve Slovenčině posud užívá.

Prositi oč jest prý chybné m. zač. Vazby ‚zač‘ užívají ovšem: Vel. a Št.; ale vazby ‚oč‘ užívá Kom. a Plk., tedy není špatná. Vazbě ‚zač‘ dáme ovšem přednost.

N. chybí dnes ve škole jest prý špatné m. schází, poněvadž se myslí, že *chybí* jest tvar slovesa chybíti; ale jest to forma slovesa chyběti, tedy dobrá. Tvé knize chybí list. Us. Ani jedno z toho nechybí. Bibl. Nemnoho chybuje. Vel. Mnoho jich chybělo. Us.

Odolati čemu špatné prý m. čeho. — Ale odolati čemu: Let. Troj., Jel., Sych., Ruk. Král. Jí nic odolati nemohlo. Vel. Pro vazbu ‚od čeho‘ neznám žádného dokladu.

Zbaviti koho od čeho, špatně prý m. čeho. ‚Ale zbav nás od zlého‘ tedy šp. m. zbav nás zlého. Jg. sám má tuto vazbu za latinismus. Avšak zbaviti znělo prvotně izbaviti, které ve staré slovanštině také se váže s předložkou ‚od, ot‘; k tomu již Dobrovský poukázal. — Mohl bych mnoho takových příkladův ze starších Brusů vypsat; zaznamenám jich jen ještě několik z Brusu nejnovějšího, které jsem v poslední době četl v Komenském, III., č. 4.—9.

‚Pisecký bral akkusativ — za akkusativ předmětu,‘ špatně prý m. pokládal za akkusativ. Str. 59. ř. 9. — Myslím, že zde ‚bráti‘ může státi. Cf.: To slovo za jiné se bere. Kom. A oni vzali to za dobré znamení. Br. V Jg. slov. Bráti, str. 100.

Luštiti, rozluštití úlohu, otázku, prý špatně m. řešiti, rozřešiti. 57., 1. — Pro ‚luštiti, louskati‘ nemám dokladu. Pro ‚rozluštití‘ mám: R. záhadu. Krok. Presl. V. v Jg. Rozlousknouti. U ‚řešiti‘ praví Jg.: Ř., zastaralé; rozřešiti = rozhodnouti. Řešení = rozhodnutí. Sedl. geom. U ‚rozřešiti‘ konečně praví Jg.: zastaralé. Ř. pravdu. Ms. Sněmy. Ř. otázku. Čas. mus. Tedy nemá ani to ani ono slovo zvláštní autority. Mašek píše: Tak někteří zavrhnou frasi: ‚rozluštití úlohu, hádanku‘; rozlušťují prý se jen ořechy. Ale zdali nejsou úlohy početní a hádanky též jakési ořechy, do kterých se důvtip dobývá, chtěje je rozlousknouti? Myslím, že metafora tato obstáti může vedlé rozřešiti atp. Čas. Mat. Mor. 1873., 168.

Obdržeti neznamená prý prostě bekommen, erhalten, nýbrž behaupten. Tedy: Dostalo se nám navedení theoretického a ne: obdrželi jsme navedení. 57., 19. — Ale tato frase není špatná. Cf.: Obdržeti chválu, vítězství, Vel., slavné jméno, hanbu. Let. Troj.

Jak lkáme nad tvým osudem, špatně prý m. želíme (lkáme) tvého osudu. 58., 2. — Ale vazby: ‚lkáti nad něčím‘ užívali Vel. a Plác.; vazby: ‚lkáti čeho‘ neznám. Nemá-liž nad čím srdce křesťanské lkáti a plakati. Vel.

Nejsi nad tím zděšena špatně prý m.: nejsi z toho zdě-

šena. 58., 1. — Kéž by pan opravovatel této své vazby nějakým příkladem z dobrého spisovatele doložil; já ji neznám. Ovšem 'čím'. Zdešený hrůzou. Kom.

Přemožen jsa radostí sledoval jsem, prý gerinanismus m.: od samé radosti jsem sledoval 58., 27. Proč german.? Cf.: Poražený snem. Vel.

Oči zavřítí, špatně prý. Oči prý nezavíráme, nýbrž zamžeme. 58., z d. 14. — Ale: Oči zavřítí. Kom.

Ve výroku má prý všude býti adjekt. neurčitého východu. Ku př. Ta německou jsouc (syntaxe) není česka (= česká). 83., 18.; 106., 16. a násl. — Kdyby toto mělo býti pravidlem, musili bychom také říkati, že bratr jest 'prchl' (m. prchlý) anebo že ten. neb onen výraz jest anebo není 'češesk' a že jest chyba v příkladech následujících: Hvězdy jasné jsou. Kom. Bůh věčný jest. Št. Život jest krátký. Kom. Jsem já chudý a potřebný. Svěd. — Souhlasím, abychom kladli ve výroku jména příd. neurčit. východu; ale nesouhlasím, kárají-li se skoro všude spisovatelé, kteří toho hečíní tam, kde se to zvyku přičí. Nemají zajisté všecka adjekt. neurčitého východu. Často i rozdíl činíme ku př. Matka jest zdravá a Matka jest zdráva. V. Zikm. skladbu, str. 14.—20.

Velmi vtípně se vymotal z lécky sobě strojené. Nenařítám ničeho. Poněvadž se náměstka vztahuje k podmětu, jest položeno *sobě*. Ale směli bychom také *jemu* položit? Někteří tak i píší, poněvadž tento přívlastek povstal z věty: 'která *jemu* byla strojena.' Na str. 105., 21. praví se, že formy *plemeno, rameno, vemeno* atp. jsou trivialní. Já také kladu raději břímě, plémě, rámě atd., ale neřekl bych, že jsou ona slova trivialní n. špatná. V Jung. slov. čteme: Plemeno; zastaralé: plémě; rameno, usitatus quam rámě; výmě, usitatus vemeno. Vemeno znají: Vel., Kom.; rameno: Vel., Kom.; plemeno: Ben. V., Har., Ros., D.; a jméno m. starého imě klade se výhradně.

Ušima dlouhými špatně prý m. dlouhýma. — Naproti tomu uvádí Jungmann příklady v čl. 'oko': S očima sklennýma. Jel. Hořiučma očima. Ruk. Kral. Pozdvíženýma očima. Ben. Přísl. Upřenýma očima hleděti. Us. Těmi vnitřními očima. Br. atd., z čehož soudím, že oba tvary dobré jsou.

Zdivočilý špatně prý m. zdivočelý od divočeti. 106., 11. — Ovšem. Mámeť: zprachnivělý, zkamenělý, zmoudřelý atd. Ale v Jung. slov. je také tvar 'zdivočilý' a Jg. tej odvádí od 'zdivočil se' (jakož opilý = ten, který se opil) tedy ne od 'zdivočel.' V Ruk. Král. čteme: zhovadilý (tedy také od 'zhovadil se'). Tedy i od 'zdivočil se' zdivočilý.

Co. 106., 23. 'Maso toto *co* lék (prý špatně m. za) *proti* (šp. m. *od*) závratí doporučeno (razeno) bylo.' 'Psa užíváme *co* strážce, (šp. m. za) strážce.' J. Mašek *co* v tomto a i v jiných případech připouští. V. Čas. Mat. Mor., 1873., str. 175.—180.

F. Bartoš připouští *co*, klademe-li je výměnou za porovnávací *jako*, ale zavrhuje je, klademe-li je přísudkem. Já myslím, že bychom slova *co* neměli v té míře užívatí, v jaké ho právě užíváme, ale nezavrhují ho a jsem přesvědčen, že nám někdy velmi vhod býti může. *Proti závratí* nepokládám za vazbu špatnou. Cf.: Lékařství (lék) proti jedu, Vel., pro oči. Vel. *Pro* se v tomto případě také kárává, ale jest, jak vidíme, zcela dobré a i smyslem dobře se hodí.

Záviděti komu co: přízeň, špatně prý m. komu čeho (přízně). 106., z d. 29. — Ovšem jest tato vazba (komu čeho) obyčejná, užívali jí: Vel., Br., Háj. a jiní. Ale i vazba *komu co* jest doložena. Záviděchu jej bohatstvo. Ruk. Král. Tedy špatná není.

Podlé příkladův na stránce 106., z d. 32. atd. uvedených soudě myslím, že se mají pojití *záporná slovesa jen s genitivem* a nikdy s akkusativem. O věci té psali p. Kotsmích v Časop. Mat. Mor. 1871., str. 134.—135. a p. Bartoš tamt. 1872., str. 33.—38. a oba akkusativ v jistých případech připouštějí. Já s nimi souhlasím.

Budiž dosti na těchto příkladech. Jde z nich naučení, jakým způsobem by si opravovatelé počínati měli v práci své velmi důležité a záslužné; měli by totiž nejen chyby vytýkati, ale také opravy podávati a podlé potřeby také analogie a doklady. *F. Kott.*

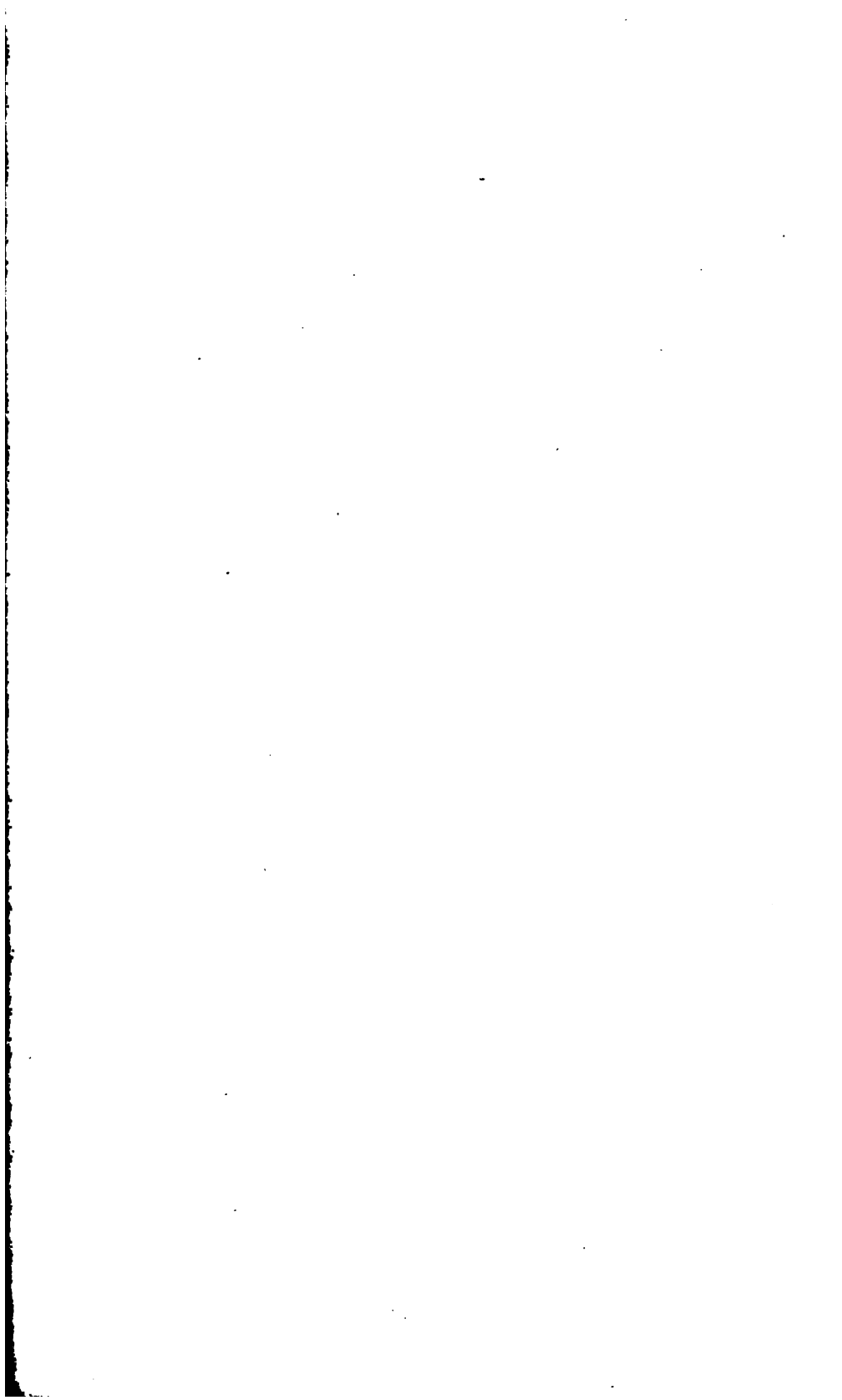
Zprávy osobní.

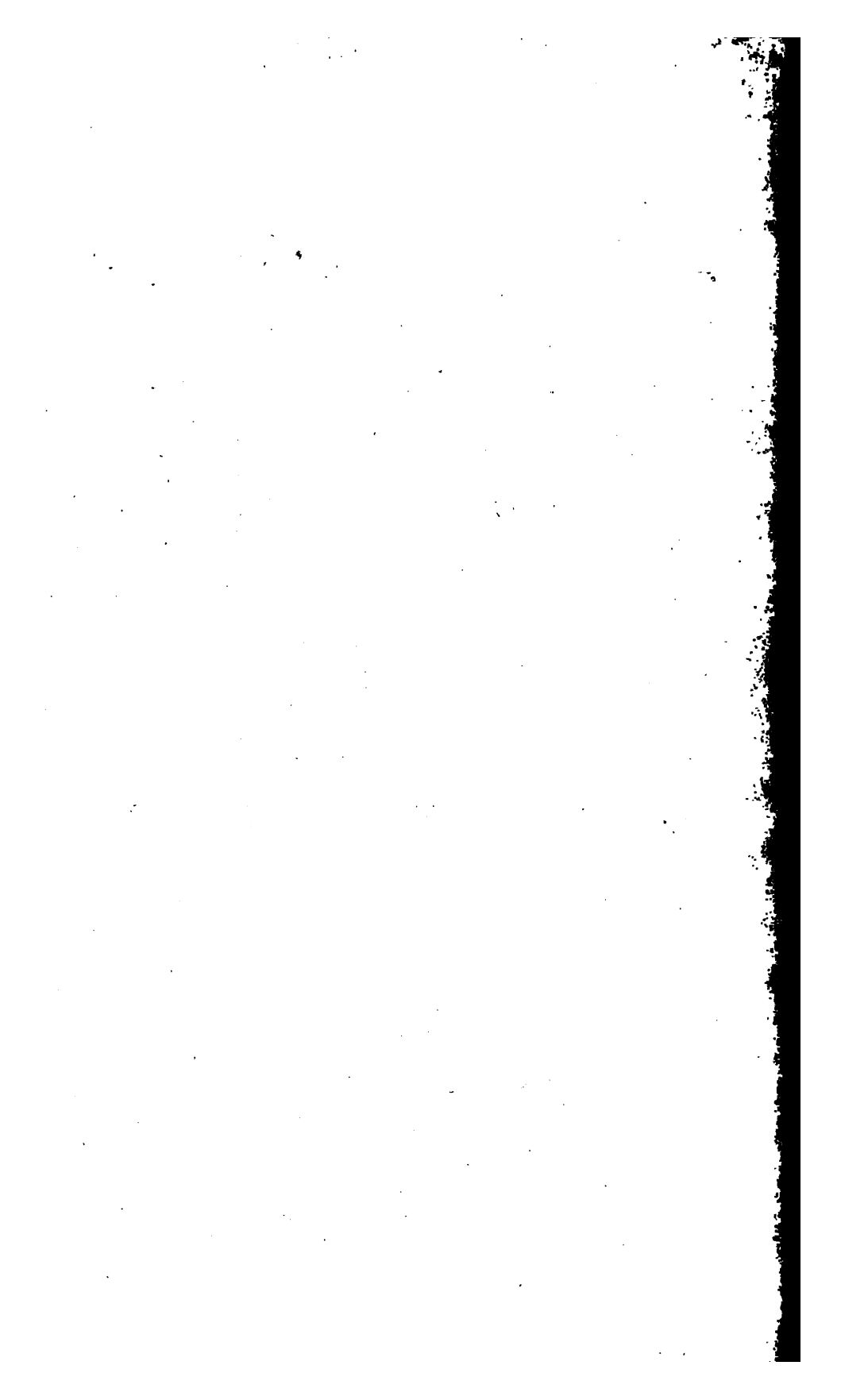
A. Z gymnasií.

Do Jičina dosazen za skut. učitele fil. p. Ant. Truhlář z reáln. gymnasia v Domažlicích; za skut. učitele mat. a fys. p. Emanuel Jelínek suppl. na II. státním reálním gymnasiu v Praze. — **V Jindřichově Hradci**: p. Vojtěch Český jmenován okr. školním inspektorem pro národní školy. — **Do Králové Hradce** dosazen za skut. prof. pan Dr. Frant. Hejzlar ze státního gymn. v Třebíči. — **V Litomyšli** převzato gymnasium ve správu státní; prozat. ředitel p. Dr. Ant. Tille byl defin. ustanoven; pp. prof. Bernát, Čihák a Štoviček, piaristé, stali se státními professory. — **V Písku**: p. professor Vilém Baudys dostal první quinquenálku. — **V Praze**: Na akademickém gymn. jmenován suppl. katechetou p. P. R. Dorovín; pp. professoři Pavel Jehlička a Josef Baudiš jmenováni jsou okresními školními inspektory; za suppl. mat. a fys. dosazen p. Karel Pánek z pedagogia jičínského.

B. Z reálných gymnasií.

V Chrudími: pp. prof. Dr. Reinhold Stránský a Ferd. Macháček jmenováni okresními školními inspektory; **v Praze**: na obecném: pp. ředitel Zelený a prof. Dr. Bohdan Jedlička a Dr. K. V. Jelen dostali dovolenou; výpom. učitelé jmenováni pro filologii pp. Josef Král a Vilém Žabka; suppl. dějepisu p. Dr. Frant. Augustín jmenován skutečným (na místě † p. prof. Fr. B. Korínka); za suppl. mat. a fys. dosazen p. Dr. Karel Domalip, assistent na něm. polytechnice v Praze; — na II. státním: p. prof. Fr. Ot. Novotný dostal dovolenou; suppl. fil. jmenován p. Cenek Vávra; zatímný katecheta p. P. S. Sekerka jmenován definitivně.

X 798

LISTY

filologické a paedagogické.

Vydávají se
nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři

J. KVIČALA, J. GEBAUER.

AUG 5 1966

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ROČNÍK DRUHÝ.

SEŠIT II. a III.

V PRAZE.

Kněhtiskárna: Hynek Militký a Novák.

1875.

Obsah sešitu II. a III.

Jindřich Niederle †	Strana 81—82
-------------------------------	-----------------

Pojednání.

Vergiliana. Od J. Kvičaly	83—96
Příspěvky k výkladu Rkp. Kralovorského. Podávají J. B. Mašek a J. Gebauer	97—114
Ludvík Tkadleček. Napsal dr. J. Gebauer	114—120
O některých způsobech české atrakce č. assimilace syntaktické. Napsal Fr. Bartoš	120—126
O vazbě přechodníkové v jazyce štitenském. Napsal dr. J. Gebauer	126—141
O předložkách <i>do</i> a <i>z</i> . Od Fr. Bartoše	141—153
Roztřídění hlásek českých podlé jich učlánkování. Od dr. J. Gebaura	153—167
O přepisování textů staročeských, se zvláštním ohledem k Rkp. Křál. Napsal dr. J. Gebauer	167—180
Latinská četba v quartě. Napsal V. Slavík	180—192
Zpráva o některých změnách škol středních, jež navrhuje c. k. zemská šk. rada česká. Sděluje V. Slavík	192—197

Úvahy a zprávy.

Latinská cvičebná kniha pro I. gymn. tř. Sestavil J. Riss. Po- suzuje Fr. Bartoš	198—204
Ciceronova řeč proti G. Verrovi. Přel. Tomášek. Posuzuje Fr. Bartoš	205—207
Das Sprachstudium an den deutschen Universitäten. Von B. Delbrück	207—213
Mluvnice česká pro nižší třídy středních škol. Sepsal Dr. M. Kovář. Posuzuje J. B. Mašek	213—224
Ukázka slovníku gramm.-fraseologického od. Fr. Kotta. Posu- zuje Fr. Prusík	224—235
Dictionnaire des antiquités grecques et rom., od Fr. Velišského	235—236
Archaeologische Zeitung, od Fr. Velišského	236
Beiträge zur vergl. Sprachforschung, od J. Gebaura	237—239
Zprávy osobní	239—240

JINDŘICH NIEDERLE

zemřel v Nové Pace dne 8. září 1875.

Velmi žalostné ztráty zpomínáme na tomto místě.

Náš milý druh, muž ducha osvíceného, snahy vznešené a povahy nejušlechtilejší, Jindřich Niederle, odešel z tohoto života v nejkrásnějších letech svého věku.

Narodil se ve Staré Pace dne 28. října 1840 a studoval s prospěchem nejlepším na gymnasium v Jičíně (ve školních letech 1852—59) a na filosofické fakultě v Praze (1860—1862), načež byl profesorem klassické filologie supplujícím na gymnasium v Hradci Králové (1864 a 1865), pak skutečným v Klatovech (1866—1868) a na starém městě v Praze (od r. 1869); tuto vedlé úradu svého na gymnasium byl také správcem přípravného semináře filologického při fakultě filosofické (1869 a 1870) a kommissářem pro klassickou filologii při české kommissi pro zkoušení kandidátů professury gymnasiální (1874 a 1875).

Krátký život jeho pln byl práce úrodné a obzvláště v oboru vědeckém zdárné a mnohoslibné, s kteréžto strany působení jeho obšírnější úvahou v Listech těchto příště vyložíme.

Odchodem jeho utrpělo nenahraditelnou ztrátu především gymnasium Staroměstské; **Jindřich Niederle** jmenovati se bude jistě mezi nejznamenitějšími učiteli, kteří tento slavně známý ústav jako učenci a paedagogové zdobili.

Odchodem jeho utrpělo nenahraditelnou ztrátu veškerého školství české a celý národ českoslovanský; na poli školství patřil **Jindřich Niederle** k pracovníkům nejhodnotnějším a nejšťastnějším a národ český neměl v té příčině syna upřímnějšího, než byl **Jindřich Niederle**.

Odchodem jeho utrpěla nenahraditelnou ztrátu sama věda, kteréž se byl posvětil a kteréž až do poslední chvíle své sloužil se zdarem nejskvělejším.

A tato mnohonásobná ztráta ovšem i Listů filologických a paedagogických nejbolestněji se dotýká, ježto si vzaly za úkol, sloužiti českému školství a vědě filologické, a jejichžto jistě ozdobou byl Zvěčnělý, náš spolupracovník a spoluredaktor. Bolestno jest nám, neviděti ho ve svém spolku, a s bolestí loučíme se s ním nad čerstvým hrobem jeho.

Čest a sláva památce jeho!

V Praze dne 28. října 1875.

Redakce Listů filol. a paedag.

Vergiliana.

Podává Jan Kvíčala.

Již v prvním ročníku těchto listů (na str. 41—43) vyslovil jsem mínění své o důležitosti pražského rukopisu básní Vergiliových, jenž se v knihovně kapituly u sv. Víta (pod sign. L 86) nalézá. Podotkl jsem tehdáž, že jsem důležitost toho rukopisu nejprvé z toho poznal, že v něm verš Aeneidy VI 329 teprv *pozdější* rukou (asi v 13. století nebo ještě později) připsán jest. Od té doby se mínění mé nejen nezvratilo, nýbrž úvahou častěji opěťovanou utvrdilo, i jsem přesvědčen, že také filologové cizí, až nejdůležitější čtení tohoto rukopisu poznají*), mínění moje budou sdíleti. Pro důležitost svou, kterouž v této kritické úvaze novými důkazy hodlám potvrditi, zasluhuje rukopis tento důkladnějšího popisu větším právem než mnohé jiné od německých filologů často obšírně popsané.

Rukopis pražský (formatu foliového, na každé stránce 34 veršů obsahující) pochází z 9. století a obsahuje všechny básně Vergiliovy.

Na vnitřní straně desky první psáno jest rukou pozdní nahoře: *Isti Virgiliani sunt Mauricii de Kunicz nunc vero Mathie de Gehniedna*, a pak dále též pozdní rukou:

Iste liber fuit Mauricii de Kunicz. In quo continentur Virgiliani. Nunc vero est Mathie de Gehnyedna cognominato slkornie: quem de libraria domus nationis Bohemorum exemit pro aliis duobus voluminibus eandem materiam continentibus et hoc ad tempora vite sue. A. 1449.

Na první straně posledního listu pak též pozdní rukou psáno:

Publij Virgilij Maronis Eneydorum liber explicit. Deo semper grates. Amen.

Iste fuit liber Mauricij de Kunicz bis correctus nunc vero est Mathie de Gehniedna.

---

*) Hned po uveřejnění článku „Dva pražské rukopisy“ v těchto Listech (I, 41. a násl.) počal jsem skládati spis kritický a exegetický o Aeneidě; choroba však, kteráž mne zastihla, překazila dokončení a teprv nyní bude mi možno za nedlouho úmysl ten uskutečniti.

V rukopise samém není vše psáno rukou 9. století, nýbrž několik listů popsáno jinou a jinou rukou.

Na prvním listě jest několik epigrammat: Versus super epitaŕium Virgiliŕi, a sice nejprvé známé verše: *)

Mantua me genuit · calabri rapuere tenet nunc
Partonopee · cecini pascua rura duces
Cedite romanŕi scriptores cedite graii
Nescio quid maius nascitur iliade. **)

Pak následují jiné verše, pocházející od Palladia, Pompeiana, Maximiana, Basilia a j.

Na druhém listě (kterýž později vložen) čili na *prvním* listě textu počínají Bucolica, ale na tomto 1. listě a na první straně následujícího listu jsou verše Vergiliovy psány rukou 15. století, a sice první báseň bukolická celá a 15 prvních veršů druhé bukolické básně. Ruka na prvním listě se jevíc jest opět rozdílná od ruky na 1. stránce druhého listu. Teprv na druhé straně druhého listu počíná staré písmo 9. století veršem šestnáctým druhé eklogy.

Dále vložen jest zase později *osmý* list, na němž rukou 15. století psány verše Bucol. VI 53—86 a Buc. VII 1—34. Na první straně osmého listu jeví se jiná ruka než na druhé téhož listu a sice shoduje se ruka fol. 8a s fol. 2a, fol. 8b pak s fol. 1.

První strana devátého listu (obsahující Buc. VII 35—70) popsána jest též pozdní rukou, ale jak se zdá, zase jinou.

Na druhé straně tohoto listu pak jeví se opět staré písmo 9. stol. počínajíc prvním veršem osmé eklogy; toto staré písmo jde až do listu 176 čili až do verše Aen. XI 460. Pak následuje osm novějších listů (fol. 177—184), na nichž se nalézají verše Aen. XI 461—XII 50. Prvních šest listů (obsahujících Aen. XI 461—XI 855) popsáno touž rukou, kteráž psala na str. 1 fol. 8; písmo sedmého a osmého listu (fol. 183 a 184, na nichž jsou verše Aen. XI 847—XII 50) jest totéž jako na fol. 8 b. ***)

Na to následuje zase staré písmo 9. století od fol. 185 až fol. 192 a incl. (verše Aen. XII 45—526). ****)

*) Podávám verše tyto jakož i vše ostatní věrně a beze změny podlé rukopisu se všemi chybami a zvláštnostmi pravopisu. Co se však hojných abbreviatur týká, musil jsem místo nich plné znění položit, poněvadž v tiskárně všech příslušných typů není.

**) První dva verše prý (dle Hieronyma a Donata) Vergil umíraje diktoval; verš 3. a 4. jsou Propertiovy.

***) Verše Aen. XI 847—855 psány jsou dvakrát, a sice na fol. 182 b fin. a jinou rukou na fol. 183 a princ.

****) Verše XII 45—50 jsou dvakrát psány, pozdní rukou na konci fol. 184 b a starou rukou na začátku fol. 185.

Od fol. 192 b až do konce, t. j. do posledního listu (fol. 198) psáno vše pozdější rukou (Aen. XII 527—fin.), a sice psala na fol. 192 b (Aen. XII 527—561) táž ruka jako na fol. 8 a, na fol. 193—198 pak táž ruka jako na fol. 8 b.

Na fol. 198 a psáno: Publij Virgilij Maronis Eneydorom liber explicit. Deo semper grates. Amen.

Iste fuit liber Mauricii de Kunicz bis correctus nunc vero est Mathie de Gehniedna.

Na fol. 198 b pak nalézají se tyto verše pozdní rukou psané, kteréž jsou v Donatově životopise:

Nocte pluit tota redeunt spectacula mane
 Diuisum imperium cum ioue cesar habes
 Monte sub hoc lapidum tegitur balista sepultus
 Nocte die tutum carpe uiator iter.
 Hos ego uersiculos feci, tulit alter honorem.
 Sic vos non vobis mellificatis apes
 Sic vos non vobis vellera fertis oues
 Sic vos non vobis fertis aratra boues.

Dále následují ještě tato pozdní rukou psaná slova: Enee historia sub breuitate sic habetur Dardanus ortus ex ioue et electra filia atlantis atd.; celkem tato „Enee historia“ 22 řádek obsahuje.

Na konci pak ještě na témž listě posledním psáno:

Argumentum primi libri Eneidos
 Eneas primo libie depellitur oris *)
 Vir magnus nulli bello pietate secundus atd.;

následuje ještě 9 veršů; jsou to tytéž, které z jiných rukopisů Otto Ribbeck otiskl (P. Vergili Maronis opera. Prolegomena critica str. 370); v rukopise pražském jsou tyto varianty: verš 7 ad urbem, v. 8 arreptosque, v. 9 Didonis cuncta.

Po 4. knize Georgicon následují slova tato psána jsouce rukou pozdní: Incipit argumentum in librum Eneydorom, na to však verše starou rukou psané:

Primus habet lybicam veniant ut Troes in urbem atd. **)

Pod těmito verši jsou slova pozdní: Publij Virgilij Maronis Poete laureati in arte poetica doctissimi liber Eneydorom incipit ut infra et cetera.

Pak následují známé 4 verše pozdní rukou psané na rašce: Ille ego qui quondam atd., načež teprv přichází text prvního zpěvu Aeneidy.

*) Patrná chyba místo *oras*.

**) Srv. Ribbeckova Prolegomena p. 378. Jest to celkem 12 veršů, kterýchž neuvádím, poněvadž rozdíly od podání obyčejného nejsou závažné.

Před jednotlivými zpěvy jsou metrická argumenta; jen před prvním zpěvem není metrické argumentum, kteréž však, jak svrchu podotčeno, na posledním listě rukopisu dodatečně připsala ruka pozdní.

Na krajích listů nalézají se vedlé textu a také někdy mezi řádkami textu scholia, jichž nejvíce připsáno k eklogám a knihám Georgicon.

Začáteční písmena veršů jsou oddělena od ostatních liter, začáteční písmena pak jednotlivých eklog a jednotlivých zpěvů Georgicon a Aeneidy jsou malována a hojně okrášlena; zvláště ozdobná jsou písmena na začátku Georg. II. III. IV., Aen. I. II.

Že rukopis pražský jest z rukopisů dobrých a spolehlivých, přichází na jevo z toho, že nesčíslněkrátě srovnává se s těmi rukopisy, kteréž kritikové souhlasně za *nejlepší* pokládají; avšak platnějším důkazem jeho důležitosti jest jeho neodvislost. Lze zajisté dokázati nejen

1. že není opisem žádného ze známých rukopisů, nýbrž i
2. že neznámý original, z něhož rukopis pražský opsán jest, rozdílný jest od originalů *všech* známých rukopisů, tak že rukopis tento jest *novým* pramenem kritickým.

Tato neodvislost rukopisu pražského jeví se na těch místech, na kterýchž tento rukopis naproti *všem* ostatním rukopisům zvláštního čtení poskytuje, aniž lze říci, že příčinou toho rozdílu jest nedopatření opisovatelovo nebo úmyslná od něho učiněná změna; nýbrž musí se uznati, že již v originale, z něhož náš rukopis pochází, tyto zvláštnosti se naskytovaly.

Než, mohlo by se namítnouti, takové zvláštnosti nejsou ještě svědectvím o výbornosti rukopisu, ježto tyto zvláštnosti mohou býti chybami, kterýmiž již original pokažen byl! A ovšem že v rukopise pražském také mnoho takovýchto *chybných* zvláštností jest: avšak naproti nim naskytuje se také nenepatrný počet takových rukopisu pražskému výhradně (anebo vedlé nemnohých jiných rukopisů) příslušících čtení, kteráž patrně *pravá* jsou aneb aspoň bedlivého uvážení zasluhují.

Že na př. v originale pražského rukopisu nebylo verše Aen. VI 329 (neboť že by písař byl tento verš přehledl a nedopatřením vynechal, není nikterak pravdě podobno), to jest faktum, kteréž samojedině již kritikovi povinnost ukládá, aby bedlivě rukopisu toho dbal. Kdyby kdo z kritiků novějších na vymýšlení toho verše konjekturou byl připadl, nepochybuji, že by tato konjektura s všeobecnou pochvalou se potkala: že pak pro odstranění toho verše máme základ diplomatický, jest mnohem důležitější a spolehlivější. *)

Jiné místo, na kterémž rukopis pražský dle mého mínění

*) Viz ostatně článek „Dva pražské rukopisy“ str. 41.

pravé čtení kratší proti všem rukopisům ostatním zachoval, jest Aen. I 132 a násl., kdež se čte v ostatních rukopisech:

Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam caelum terramque meo sine numine, Venti,
miscere et tantas audetis tollere moles?

Verš 132 (tantane vos generis tenuit fiducia vestri), jež pozdější epický básník Claudian napodobil *) a jež také Probi ars minor 666 p. 368 E zná, jest v rukopise pražském teprv pozdní rukou na kraji připsán, i nepodobá se pravdě, že písař 9. století verš tento nedopatřením pomínil, nýbrž verše toho nebylo v originale, z něhož písař opisoval. I soudím z několika důležitých důvodů, že verš ten od Vergilia nepochází.

1. Slova „Generis vestri“ vykládají se obyčejně o původě rodu, a ovšem slova ta ani by nemohla jiný význam míti. Vykladatelé pomýšlejí při tom na Hesiodovo mythologické podání v Theogonii 378 a násl. Ale ježto rodičové větrů, Astraios a Eos, přece jen *podřízené* bytosti božské jsou, nezdá se nikterak vhodným býti, předpokládá-li Neptun *tantam fiduciam generis* u Eura a Zefyra, nehledíc ani k tomu, že bychom *tenet*, ne *tenuit*, očekávali. Či máme souditi, že verš 132 má ráz iromický a že chtěl Neptun dáti na srozuměnou, že Větrové od podřízených bohů pocházejíce takovou hrdou důvěrou (fiducia) by neměli jeviti. Takový výklad jest strojený a pravdě nepodobný; ještě strojenější však a nepřirozenější jest výklad, dle kterého přý básník zde na zápas Astraiův s bohy naráží!

2. Ještě důležitějším důkazem proti pravosti verše 132 však jest, že Neptun sám dobře ví, že Větrové *k žádosti Junonině* (srv. v. 130) a z rozkazu Aeolova (srv. v. 137 a násl.) se vyřítili a zuřili. Může-liž tedy Neptun *tantam fiduciam generis* za pohnůtku činnosti jim příslušící a přikázané pokládati, ježto ví, že jen to činili, co činiti musili a k čemu jich *přirozená povaha* je vedla?

3. Dále upozorňuji na to, že také u Vergilia z pravidla v řečech, ne-li hned v prvním verši, tedy *aspoň v první větě* vocativ k osobě oslovené se vztahující se klade, ne teprv v druhé větě. Nedbáme-li těch řečí, kterýchž vůbec v této příčině dbáti netřeba, jako na př. Aen. I 335; II 535, 547, 675 a j. **), poskytuje Aeneida celkem 206 příkladů pravidla právě vytčeného, totiž:

I 65, 76, 198, 229, 257, 321, 326, 372, 387, 407, 459, 522, 562, 582, 615, 664, 731, 753;

II 3, 42, 77, 148, 154, 281, 289, 322, 348, 373, 387, 519, 594, 638, 657, 689, 707, 777;

*) Bell. Gild. 390 tantane devictos tenuit fiducia Mauros?

***) V těchto řečech nemalézá se vůbec na začátku řeči žádné přímé, vocativem naznačené oslovení.

- III 41, 85, 94, 103, 182, 246, 265, 311, 359, 374, 475, 487, 528, 539, 601;
 IV 9, 31, 94, 206, 223, 305, 334, 416, 478, 560, 573, 634, 675;
 V 17, 45, 80, 190, 235, 348, 383, 389, 465, 474, 533, 623, 687, 709, 724, 782, 800;
 VI 52, 56, 83, 104, 125, 258, 318, 322, 341, 348, 373, 388, 456, 500, 509, 539, 544, 560, 562, 695, 719, 722, 863, 867;
 VII 97, 195, 213, 331, 360, 400, 421;
 VIII 36, 71, 112, 127, 154, 440, 470, 532;
 IX 6, 18, 36, 83, 94, 114, 185, 200, 234, 252, 258, 320, 376, 390, 404, 428, 481, 560, 598, 625, 641, 653;
 X 6, 18, 229, 252, 294, 369, 421, 460, 491, 557, 592, 598, 607, 611, 649, 668, 737, 825, 846, 861, 878, 900;
 XI 14, 42, 108, 124, 152, 243, 252, 302, 344, 378, 459, 463, 502, 536, 732, 785, 823, 841;
 XII 19, 48, 56, 74, 95, 142, 197, 229, 435, 625, 632, 653, 676, 777, 793, 808, 872, 895.

V tuto sbírku přijal jsem také I 387, II 148, VI 388, ačkoli na těchto místech nenaskytuje se žádný vocativ; ale výraz *quisquis es*, jenž se tu nalézá, jest takřka zástupcem vocativu = ignote, hospes. Taktéž uvedl jsem i ta místa, na nichž ve vocativě není položeno ani vlastní jméno ani vůbec žádné podstatné jméno, kteréž by stálý stav naznačovalo, nýbrž přídavné jméno, kteréž právě jen příslušnou situaci osoby nebo její vlastnost naznačuje. Tento způsob oslovení má často ráz zvláštní dojemnosti, jako na př. oslovíme-li koho ne jmenem jemu příslušícím, nýbrž vocativem „nešťastníče, nevěrníče“. Srv. Aen. IV 305 *dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum posse nefas?* nebo V 465 *infelix, quae tanta animum dementia cepit?* nebo IX 560 *demens*. X 557 *istic nunc, metuende, iace*. X 878 *saevissime* XII 895 *ferox*. Rozpomeňme se při tom na odpověď, kterouž nešťastný Orestes na otázku sestry Ifigeneie posud nepoznané *σοὶ δ' ὄνομα ποῖον εἶδεδ' ὁ γεννήσας πατήρ* dává: *τὸ μὲν δίκαιον δυστυχίης καλοῦμεθ' ἄν.* *)

Naproti těmto 200 příkladů jest výminek jen skrovninký počet, totiž I 595; II 116, 701; III 560; V 166, 646, 671; VI 689; VII 260, 596; VIII 188, 364, 377, 396, 569, 613; X 280; XII 261, 889, celkem 19 míst. Z toho počtu však sluší nejprvé hned ještě vyloučiti ta místa, v kterýchž vocativ hned v první větě se nejeví, poněvadž se vůbec jeviti nemůže, ježto řeč nezačíná hned oslovením osoby. Tak na př. pravi Aeneas v Aen. I 595 a násl.:

*) Eurip. Ifig. Taur. 499 a násl. Srv. též Plaut. Pers. 646 a násl. a Hor. Epist. I, 7, 92 a násl.

Coram, quem quaeritis, adsum,
Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Troiae miserata labores,
Quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo socias, grates persolvere dignas
Non opis est nostrae, Dido atd.

Zde jast zcela přirozeno, že vocativné oslovení teprv ve verši 597 se nalézá, ne hned v první větě, poněvadž první věta obsahuje sdělení učiněné netoliko Didoně, nýbrž i ostatním přítomným.

Táž příčina také se nalézá III 560; VII 260, 596; VIII 364, 569, 613; XII 261.

Dále třeba ještě z počtu výminek svrchu uvedeného vyloučiti II 116 sqq. *)

Sanguine placastis ventos et virgine caesa,
Cum primum Iliacas, *Danai*, venistis ad oras;
Sanguine quaerendi reditus animaue litandum
Argolica.

pak V 646 sqq. **)

Non Beroe vobis, non haec Rhoeteia, *matres*,
Est Dorycli coniunx; divini signa decoris
Ardentisque notate oculos atd.

dále X 279 sqq.

Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
In manibus Mars ipse, *virī* atd..

a též XII 889 sqq. ***)

Quae nunc deinde mora est? aut quid iam, *Turne*, retractas?

Aen. II, 701 musí se po *adsum* jen čárka položití, ne plnější interpunkce a třeba čísti

Iam iam nulla mora est: sequor et qua ducitis adsum,
Di patrii; servate domum, servate nepotem.

Vocativ *di patrii* patří dle této interpunkce už k větě sequor et qua ducitis adsum; i musí se příklad tento podobně

*) Zde naskytuje se vocativ aspoň v *souvětí*, jímž řeč počíná, totiž v předvětí po závětí položeném.

**) Zde jsou dvě věty sloučeny v *jednu*.

***) Zde jakož i X 279 nejsou obě věty myšlenkou rozdílné, nýbrž jsou jen formálnou variací téže myšlenky a musí se takřka jedním dechem vysloviti; ale mezi veršem i 132 a 133 sq. jest spojení *příčinné*, tedy podstatný rozdíl myšlenky.

posuzovati jako III 560. Vocativ *di patrii* není hned v první větě položen u slov *iam iam nulla mora est*, poněvadž těmito slovy neoslovuje Anchises bohů, nýbrž napomíná sebe sama; ale vocativ položen hned v první větě, kterouž část řeči k bohům se vztahující počíná.

I zbývá nám tedy celkem z oněch 19 míst výminku čínicích ne více než 6, totiž V 166, 671; VI 689; VIII 188, 377, 396.

Než jak přirozené jest na těchto šesti místech neobyčejné položení vocativu! jak jest ne sice nutné,*) ale přece samo sebou přiměřené! Tak jest na př. na jevě, že vocativ *carissimae coniunx* VIII 377 právě v druhé větě jest velmi významný. Metrum dovolovalo básníku také tento pořádek:

Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis opisque tuae, coniunx carissime, nec te
Incassumve tuos volui exercere labores.

Ale vocativ *coniunx carissime* byl by takto v první větě bez hlubšího významu a zbytečný; na tom místě však, na kterémž básník slova ta položil

Artis opisque tuae nec te, carissime coniunx,
Incassumve tuos volui exercere labores

naznačuje jimi lichotná Venuše pohnůtku (*lásku* k choti svému), kterouž výrok *nec te incassumve tuos volui exercere labores* odůvodňuje.

Avšak na místě I 132, kteréž k této rozpravě poskytlou příležitosti, není žádné příčiny, pro kterou by byl měl básník vocativ *Venti* proti pravidlu bedlivě zachovávanému teprv v druhou větu vložit, moha říci zcela dobře hned v první větě, kteráž už přímým oslovením Větrů jest:

Tantane vos generis tenuit fiducia, Venti?

4. Konečně neváhám podotknouti (ačkoli jinak subjektivním důvodům nehrubě důvěřuji), že dle mého zdání a citu řeč Neptunova vyloučením verše 132 nabývá větší a tuším žádoucí důraznosti a důtklivosti. Mně aspoň uvažujícímu celou situaci více se líbí řeč Neptunova, počíná-li hned slovy *iam caelum terramque meo sine numine, Venti, miscere et tantas audetis tollere moles*, než mají-li tato výhrůžná slova za úvod mdlý verš *tantane vos generis tenuit fiducia vestri?* Neptun má na pilno; on praví *sed motos praestat componere fluctus*; z jeho spěchu vznikla také slavná aposiopesis *quos ego*; básník pak také ještě ve verši 142 jeho *postpěch* naznačuje slovy *dicto citius* tumida

*) Abych nutnost toho dokazoval, nepřichází mi ani na mysl; jsem pamětliv výroku *qui nimium probat, nihil probat*.

aequora placat: i myslím, že skrácením řeči Neptunovy o verš 132 na základě rukopisu pražského vyhoví se patrné intenci básnickové.

Aen. III, 593 a n á s l.

Respicimus: dira inlavirus inmissaque barba,
 Consertum tegumen spinis, at cetera Graius
 Et quondam patriis ad Troiam missus in armis.
 Isque ubi Dardanius habitus et Troia vidit
 Arma procul, paulum aspectu conterritus haesit atd.

Verš 595 už Heyne pokládal za podvržený a utvořený dle Aen. II 87.

Illi me comitem et consanguinitate propinquum
 Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

Ribbeck, jenž verš ten jakožto interpolovaný v závorkách podává, praví: „Mihi incohata versus 603 (et bello Iliacos fateor petiisse penates) dittographia videtur esse eaque falsum in locum e margine inlata.“ Wagner, jenž dříve (v Heyneově IV. vydání cur. Wagner) soudil „sana hic sunt omnia et egregia,“ později mínění své přece poněkud změnil a přiznal: „Resecuisset haec poeta, si licuisset retractare; potuit enim ea res ipsi nota esse, Aenēae nondum potuit.“ Kappes a Forbiger (vyd. IV.) ujímají se verše toho; avšak těm, kteříž pravost jeho popírají, nápomoceň jest rukopis pražský, v kterémž verše toho není. Kappes ovšem praví: „Dieser Zusatz ist von Aeneas, indem er der Entwicklung der Sache selbst in der Erzählung vorgreift, sogleich eingeschaltet, um die Haltung des Unglücklichen, wie sie V. 596 bis 598 erzählt wird, sofort zu verdeutlichen;“ — ale taková obrana nikterak nepostačuje; nebo v tomto kontextu a při logické souvislosti se slovem *respicimus* musili bychom verš ten za velikou chybu básnickou pokládati; nyní pak, ježto autorita rukopisu pražského domněnce Heyneově jest podporou, každý tuším raději chybu tu přičte interpolatoru než básníku.

Praví-li se pak, že zde *et* = *et quidem* a že slova Aeneova znamenají „a sice jakž jsme později seznali, byl on se zbrojí otcovou proti Troji poslán“: vyznávám já aspoň, že takovému ospravedlnování nedůvěřuji, ježto míním, že by básník patrnou možností nedorozumění byl sám znamenal a se jí vystříhal. Také shledávám, že přídavek *patriis in armis* následujícím vypravováním není odůvodněn, poněvadž Troové od Achaemenida o této věci ničeho se nedovídají (srv. v. 613 a n. s. l.). Chtěl-li by pak kdo namítnouti, že Aeneas toto sám o své újmě mohl říci, poněvadž takové ozbrojení syna zbraní otcovou zajisté bylo obyčejné a *chudý* (viz v. 615) Adamastus sotva synu svému novou zbraň opatřil: třeba odpověděti, že *pauper Adamastus* ani nemusil zbraň míti.

Wagner podotkl dříve (v Heyneově vyd. IV.): „Et servato hoc versu ad expectationem excitandam aptissimo, intelligitur demum, quae sit vis verborum *Dardanos habitus et Troia arma*“, kterýž důvod v nejnovější době také Forbiger za důležitý pokládá. Avšak také když Troové ještě nevěděli, že cizinec před Trojí bojoval, když jen věděli, že to *Řek*, mohli jeho zděšení snadno pochopiti. Válka Achaeův a Troův byla už všeobecně známa (srv. I. 459 sq.) a tato válka byla příčinou nenávisti a nepřátelství mezi Trojskými a Řeky, kterýmikoli a kdekoli. Srv. VIII 129 sq., kde Aeneas praví:

Non equidem extimui, Danaum quod ductor et Arcas
Quodque ab stirpe fores geminis coniunctus Atridis.

Tato slova Aeneova, která *výminku* naznačují, právě proto *pravidlo* potvrzují. Srv. také ještě II 101 sqq.

Sed quid ego haec autem nequiquam ingrata revolvo?
Quidve moror, si omnis uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est? Iamdudum sumite poenas.

a též VI 96:

Via prima salutis,
Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.

Ponevadž však na tom, kdo místo nějaké za interpolované pokládá, se žádá, aby též pravdě podobnou příčinu interpolace okázal a tím vznik interpolace objasnil: budiž v této příčině *toto* podotčeno. Snad právě ona slova *Dardanos habitus* . . . . *conterritus*, kteráž interpolator žádným jiným způsobem nemohl si vyložiti, poskytla příčiny k interpolaci. Interpolator nechtěl tuším ve verši 595 anticipando něco naznačiti, čehož se Troové teprv ze slov cizincových ve verši 602 sq. *) dověděli, *nýbrž on chtěl skutečně říci, že Troové užřevše cizince ihned jednoho svých bývalých nepřátel, kteří před Trojí bojovali, poznali*. Možnost toho poznání nelze ovšem popírati; že však toto poznání už ve verši 595 se připomíná, to právě prozrazuje neobratného interpolatora, jenž nedbal slov básníkůvých *ignoti nova forma viri* **), pak *dura inluviés inmissaque barba* ***), a konečně verše 596 a násl.

Isque ubi Dardanos habitus et Troia vidit
Arma *procul* cet.

Druhou příčinu interpolace shledávám v cizincově vyznání učiněném ve verši 602 a násl. Proč cizinec k tomu se přiznal,

*) Scio me Danais e classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse Penatis.

**) V. 591.

***) V. 593 a násl.

co mu nebezpečnosti mohlo připravit? proč se přiznal, že byl z Řeků, kteří Troii oblehali? Aby se tomu nikdo nedivil, proto vložil interpolator verš 595 obsahující poznamenání, že Troové beztoho už sami hned bývalého nepřítele poznali.

S našeho stanoviska pak sluší věc tu tímto způsobem vyložiti: Cizinec poznal *hned lid troiský*, neboť on hned ve verši 601 praví:

Tollite me, Teucri, quascumque abducite terras.

Sám pak nemohl věděti, nepozná-li ho kdo z Troův; obával se, že ho někdo pozná, až by blíže k Troům přišel; pročež raději sám hned vyznal, že byl účasten výpravy válečné od Řeků proti Troii podniknuté.

Aen. IV 388 a násl.

His medium dictis sermonem abrumpit et auras
Aegra fugit seque ex oculis avertit et aufert
Linquens multa metu cunctantem et multa parantem
Dicere.

Ve verši 390 má pražský rukopis čtení *multa cunctantem multa parantem*; i lze dle mého mínění tvrditi, že *asyndeton* zde samo o sobě a za příčinou anaforického *multa* i důraznější jest i přiměřenější. Srv. stran asyndeta při anafoře se vyskytujícího na př. I 235 sq.

Hinc fore ductores revocato a sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni dicione tenerunt; nebo

I 341

Longa est iniuria, longae
Ambages; sed cet.

I 503

Talis erat Dido, talem se laeta ferebat.

I 513

Obstipuit simul ipse, simul percussus Achatēs.

I 598 sq.

nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos

I 657 sq.

At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia

Srv. mimo to ještě I 743; II 69 306 438 535 728;
III 119; IV 36 86 138 413; V 176 767 814; VI 431
553 626 641; VII 337, zvláště však ještě tyto tři příklady:

I 750,

longumque bibebat amorem (t. Dido)
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.

V 433 sq.

Multa viri nequiquam inter se volnera iactant,
Multa cavo lateri ingeminant et pectore vastos
Dant sonitus

VI 625 sqq.

Non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
Ferreus vox, omnis scelerum comprehendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina possim.

Máme-liž tedy čtení rukopisu pražského *multa metu cunctantem, multa parantem dicere* proto zavrhnouti, že v jediném tomto rukopise se naskytuje? Ale snad ta věc působí podezření nemalé proti obyčejnému čtení *et multa parantem dicere*, že na tomto místě v některých rukopisech (a i ve výborném medi-cejském rukopise) místo *parantem* čtení *volentem* se naskytuje, jehož původ, jak se všeobecně uznává, sluší shledávati v upomínce na verš Aen. II 790

Haec ubi dicta dedit, lacrimantem *et multa volentem*
Dicere deseruit

a v upomínce na verš Georg. IV 500 sqq.

neque illum
Prensantem nequiquam umbras et multa volentem
Dicere praeterea vidit.

Na snadě jest domněnka, že z těchto míst, na nichž ovšem přirozeným způsobem spojka *et* nutná jest, částice tato reminiscenci v rukopisech také do verše Aen. IV 390 se vloudila.

Také ještě na několika jiných místech liší se pražský rukopis od jiných *asynđetem*, jehož místo spojení poskytuje, jakož na př. Aen. V 752 sqq. *), I 448 **), II 71 ***), VI 593 ****) a na všech těchto místech jest čtení pražského rukopisu aspoň pozoruhodno.

Aen. V 752

Ipsi transtra novant flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis, aptant remosque rudentisque
Exigui numero, sed bello vivida virtus.

*) Ipsi transtra novant flammis ambesa reponunt
Robora navigiis

**) Templum . . . . .
Aerea cui gradibus surgebant limina, nexae
Aere trabes, foribus cardo stridebat aenis.

***) Cod. Prag. má zde s několika jinými rukopisy *insuper* místo *et super*.

****) At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, non ille faces, non fames taedis
Lumina.

Proti tomuto podání rukopisů namítá Peerlkamp: „Quod flammis ambesum est, non reponitur, sed tollitur, pro eo aliud integrum ponitur, integrum reponitur. Fortasse scribendum: *Ipsi transtra novant flammis ambesa, reponunt robora navigiis.* Et *que* aberat in Voss. alt. Wall.“ — Také v pražském rukopise psáno *flammis* bez *que*. Ribbeck pokládal Peerlkampovu domněnku za dosti pozoruhodnou i přijal ji v kritický komentář.

Nejprvé třeba zjistiti zde význam slova *reponere*. Heyne vykládal „reponunt h. l. renovant, cum integris permutant“; taktéž Forbiger „renovant, reparant, cum integris permutant.“ Též Ladewig praví „reponunt, ergänzen, vertauschen die vom Feuer zerstörten Balken mit neuen“. Ale *reponere aliquid* nemá nikdy významu „něco za něco jiného zaměnit“; tvrdím, že význam tento nelze dokázati.

Chťíce ustanoviti význam slova *reponere* musíme za základ vzíti „iterum ponere, rursus ponere“ a spolu musíme na paměti mítí, že jednoduché *pono* také znamená *stavím, postavuji*, na př. *urbem ponere**), *domum ponere***), *aram* anebo *aras ponere****), *ponere immania templa*****), *moenia ponere*†), *navium carinas ponere*††). Na tom základě pak na př. u Tacita Ann. I 63 quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret sluší vyložiti dle obdoby frase *pontes ponere*, kteráž, byť i nebylo příkladu, přece zajisté není nemožná, tedy ruptos pontes reponere = ruptos pontes iterum ponere. Taktéž u Tacita Hist. III 34 reposita fora templaque munificentia municipum znamená *rursus posita*†††). A týmž způsobem sluší i ostatní místa vyložiti, která Forbiger uvádí a jimiž mylný svůj výklad chce utvrditi.

Na našem místě čtení obyčejné *flammisque ambesa reponunt robora* nemohlo by se tuším slušně jinak vyložiti než rozeznáváním celku od jednotlivých dílů. Jednotlivá robora, která skutečně byla *flammis ambesa* a část celé lodi činí, ta ovšem *non reponuntur, non rursus ponuntur, sed tolluntur*; v tom tedy třeba Peerlkampovi dáti za pravdu. Avšak není ovšem naprosto nemožno, *robora* vyložiti o celku, o kterémž ovšem také, poněvadž jednotlivé části jeho jsou *flammis ambesa*, lze říci *flammis ambesa*, jakož na př. lze říci „loď hoří, dům hoří“, i když nehoří celá loď, celý dům na všech stranách. Tu by pak toto naše místo dle obdoby Tac. Ann. I 63 se vyložilo „celé lodní trámoví v dřívější podobě zase zříditi.“

Avšak netajím toho, že tento výklad, ačkoli není nemožný, přece není hrubě pravdě podobný. K tomu pak přidru-

*) Liv. IV 48.

**) Hor. ep. I, 10, 3.

***) Liv. X 23 Hor. ep. II. 1, 16.

****) Verg. Aen. VI 19.

†) Sil. Ital. I 24.

††) Liv. XXVIII 45.

†††) Srv. Aen. VI 19 posuitque immania templa, a Georg. III 18.

žuje se ještě jiný důvod. Známo jest, že při trojčlenném spojení buď každý člen s předcházejícím se spojuje spojkou kopulativnou aneb že mezi všemi členy jest asyndeton*). Čtení pražského rukopisu poskytuje tohoto příslušného a pravidelného asyndeta; výminku pak stilistickou, kteráž se při obyčejném čtení zde naskytuje (t. spojení prvního a druhého členu a nespojení druhého a třetího členu) nelze tuším ospravedlniti.

Ostatné k obyčejnému čtení poskytl snad příčiny verš 697
semiusta madescunt robora.

B u c o l. X 73 s q.

Gallo cuius amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subicit alnus.

Tak psáno v rukopisech, jen v rukopise Vatikanském 3867 (čili cod. Romanus) nalézá se *subducit* místo *subicit*. *Subicit* vykládá se „vzrůstá“. Tak praví Heyne, jehož výklad jiní opakují: „*viridis se subicit alnus*, tenera crescit cf. Georg. II 19; est ab iis, quae se attollunt, sursum erigunt, emicant, ductum; haec etiam *se subicere* dicuntur, ut flamma Georg. IV 385. Ab eadem re duxit imaginem Famae Hor. Od. I, 12, 45. Crescit occulto velut arbor aevo Fama Marcelli.“ Avšak posud nikdo nedokázal, že by *se subicere* samo o sobě mohlo znamenati „vzrůstati, succrescere“. Že Georg. II 19 *se subicit* znamená *succrescit*, toho příčinou jest kontext

Pullulat ab radice aliis densissima silva,
Ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subicit umbra.

Na druhém místě Georg. IV 385 jest čtení *subiecta* velmi nejisté**), a je-li *subiecta* právě čtení, nemůže znamenati *flamma subiecta* = *flamma emicans lambens lacunar*

Ter liquido ardentem perfudit nectari Vestam,
Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit.

Zde musí tuším se vyložiti *flamma nectari subiecta* a že plamen vzhůru vyšlehl, to naznačeno slovy *ad summum tecti reluxit*, nikoliv slovem *subiecta*. Zkrátka, jakož jest nemožno, aby *sub* znamenalo totéž co *sursum*, tak nemůže *subicere* znamenati „vzhůru házeti“ a *se subicere* nemůže znamenati „vzhůru se házeti, vyšínovati se, vzrůstati a pod.“

Na našem místě už Valesius (Héni de Valois, nar. r. 1603, zemřel r. 1676) navrhl změnu *subrigit* a právě toto čtení nalézá se v rukopise pražském. *Se subrigere* jest právě tak vhodný výraz o vzrůstání jako *surgere* na př. Hor. Sat. II, 2, 124. (Dokončení.)

*) Srv. Beierův výklad k Cic. Off. I, 1, 2. a Grysarovu „Theorie des lat. Stils“ str. 502.

**) Cod. Mediceus má *SUBLATA*, tedy *sublata* a druhé čtení *sublecta*.

Příspěvky k výkladu Rukopisu Kralodvorského.

Podávají Ignác B. Mašek a J. Gebauer.

Obíraje se po několik let sestavováním úplného *) glossaria Rukopisu Kralodvorského, shledal jsem v Rukopisu našem přemnohá místa, kteráž i co do kritiky textu i co do výkladu grammatického a věcného ještě nového a podrobného ošetření vyžadují. Kde posavadní výklad mi nebyl po rozumu, pokusil jsem se o nový, jinde zase podařilo se mi nejednou naléztí pro interpretaci jiných badatelův dosti zajímavé doklady. Poněvadž pak více očí více vidí, podávám prozatím jen některé výsledky práce své (jak mi právě na ránu přišly) u veřejnost, doufaje, že, kdyby i nedošly všeobecného souhlasu a pozdějším badáním mylnými se ukázaly, přece na ten čas dají snad podnět k diskusi pro naši památku prospěšné. I. M.

I. V Čestmíru a Vlaslavu čteme s počátku tuto větu (v transkripci obdobné, jaké užívá Šafařík v Počátcích ml. stě.):

„Vlaslav . . . hlásáše *nad hrabivými meči* svojich vojnův pohanjenjé Neklanu.“

Předložka *nad* působila překladatelům i interpretům obtíž.

Hanka v prvém vyd. r. 1819 přeložil:

I hlásal *nad* loupežnými
meči svých bojovníků
pohanění Neklanu.

Podobně Smolef, jehož hornolužický překlad vůbec k staročeskému znění věrně lne, převádí:

Wolaše *nad* rubjeznymi
mječemi wojakow
pohanjenje Njeklanu. (Polygl. r. 1852.)

Jiní překladatelé vyhýbají se předložce *nad*; tak V. Al. Svoboda r. 1819 překládá:

Hinter seiner Räuberhorden
Schwertern sich verwahrend
Rief er Neklan Hohn.

a r. 1829:

Hinter seiner Kriegerbanden
Räuberschwertern rufet er,
Ruft er Neklan schnöden Hohn.

Za Svobodou jde Běrlíć, Trnski, Levstik a Siemienski:

Běrlíć překládá:

glaseć *izza* razbojničkih
mačah svoje vojske
sperdnju Neklanu. (Polygl. str. 335.)

*) Slovář N. Nekrasova (Kraljedvorskaja Rukopis 1872) není úplný; v seznamu forem neschází méně než 200 gloss.

Trnski (1854):

Vlaslav doglašuje *isnad* vojske,
isnad mečah razbojnih
knez-Neklanu porugu.

Levstik (r. 1856):

Vlaslav... govoril *sa* zgrabljivimi
svojih vojnov meči je
sramotenje Neklanu.

Siemieński sice volně, ale s patrným zřením k Svobodovu
převodu z r. 1819:

Własław... tak Neklana niesławil,
mieczami meżów swoich *warowny*. — (srv. verwahrend)
(Polygl. str. 420.)

Docela jinak vedl si J. M. hr. Thun (r. 1845):

Własław *hatte*... dem räuberischen Schwerte seiner Krieger
anbefohlen,

Neklan zu beschimpfen stets.

Tak i Berg (1846):

I svým udałym ljudjam
on prikazyval nad knjazem
nepotrebno vzděvat sja. (Polygl. str. 163.)

Zlatojević (r. 1851) překládá též volně:

A i svojom... četom
Neklana je svuda pogrdio. (Polygl. str. 251.)

Patrnó, že naše místo překladatelům nešlo na zub. — Z výkladatelův vysvětluje Jos. Kořínek, jenž tu vážnou zásluhu má, že pro potřebu školní prvý výklad Rukopisu Zel. a Kr. pořídil, předložku *nad* takto: „Haněl Neklana, *maje při tom radost z hrabivých mečů* (nad hrab. meči) svých vojínův. Hlásati pohanění zavírá v sobě vedlé veřejného tupení i jakousi *radost*, a protož předl. *nad* k vytknutí věci, která radost působí (raduji se *nad*).“ — Aby tento výklad mohl obstáti, potřebí dokázati buď z Ruk. Kr. anebo vůbec z nějaké památky staročeské (před 15. stol.), že u slovesa *radovati se* již tehdež předložka *nad* v užívání byla. — Jungmann uvádí sub v. *radovati se* jediný příklad, a to z biblí Kralické, tedy ze 16. věku; srv. též předložku *nad*.

Než i kdyby nějaký starší příklad se nalezl, jsou výklady pomocí ellipse vždy nesnadny.

Na přirozenější výklad uhodil Em. Komárek (Čas. Č. M. 1868, str. 367.), jenž spatřuje souhlas mezi naší básní a Kosmou i v řeči, kterouž prý má Vlaslav, *povznesen jsa nad hlavami* vojska. Nevím, zdali tohoto výkladu bylo dosti všimnuto. Mám jej za dosti důležitý, aby místněji byl doložen.

Vypravuje tedy náš ctihodný Kosmas, že Vlastislav, svolav

veškeré mužstvo vz výši meče „quos ut vidit in conducto coadunatos loco, *stans in medio aggere, corona vulgi septus, clipeo subnixus, manu ense vibrans, sic est exorsus etc.* (Pontes rer. boh. II., pag. 19.)

Podobně popisuje tuto scenu Hájek: Vlastislav s svými haufy položil se okolo spáleného města Budče a nazajtrčí ráno *vsťúpiv na vyšší místo* a nahý meč v rukú drže, svému lidu napomenutí učinil těmito slovy“ atd. (Hájek k. r. 869. list 52.) Tak učinil Vlastislav dle Hájka i na sněmu v Žatci: „I rozkázal dne jednoho všemu lidu svému se před sebou na jedné široké lauce postaviti a *sám sedě na místě velmi vysokém a jako nad lidmi na stolici*, ptal se jich, chtěli-li by jemu všichni pomáhati, že by on chtěl s Neklanem v boj vjíti a jej zahubiti.“ (r. 867.) Zajímavá tato shoda mezi našim místem s jedné strany a Kosmou i Hájkem s druhé hodí se, trvám, ku vysvětlení předložky *nad* v dotčeném místě naší básně, tedy: Vlastislav hlásal pohanění Neklanovi, stoje při tom, aby snáze slyšán i viděn byl, nad svými vojíny, kteří meče své vytasili. — — I. M.

II. Pravým křížem překladatelův a interpretův byly též verše 142.—143. v Jaroslavu:

V tom temná noc posula vsju zemju,
rozvali sje k zemi i k oblakóm
i zapřeti eraky zapoljená
i křestjan i Tatar protiv sobě.

Editio princeps 1819 podává tento novočeský překlad:

V tom temná noc posula vši zemi,
— — — — —
i zahrozí oči zapálené
i křestian i Tatar proti sobě.

Hanka táhl formu *zapřeti* k slovesu *prětiti* = *minari* (viz jeho vysvětlení zastaralejších a zatmělejších slov v ed. pr.) a tím zavalena překladatelům i vykladatelům tohoto místa práce nemalá. Sloveso *zapřetiti* nalézá se sice dle Jungm. Slovn. ve smyslu *zahroziti* jednou v staročestíně, jakož i subst. přeta, připřeta se v stč. znala; ani jiným slovanským řečem není sloveso to cizí: stblh. zapřetiti = increpare, srb. zaprijetiti = interdicere (Karadž.), slovin. zapretiti, rus. zapretif = vetare, minari; ale na našem místě význam *zahroziti eraky* nehrubě se hodí a velikého násilí je třeba, abys jakéhos takéhos smyslu se dolopotil. Přece však derivace Hankova přijata byla do Jungmanova slovníka, a od J. Kofínka (v prvních 2 vyd.), v modifikovaném pak významu = zahraditi i od vydavatelův Výboru a od Jos. Jirečka (Anth.). Shledávaje ke slovům Ruk. Kr. jména jinoslavská původem spřízněná, narazil jsem v Mikl. Lex. na sloveso přetati = comprimere, jehož jediný doklad Mikl. tu při-

vádí z Cod. Suprasl. (pag. 307. vyd. 1851), a sice ve formě part. praes. act. přete, tedy od infin. přetiti (IV.), kterouž však formu Mikl. mění v přetaję dle V. třídy; sem též hledí compos. stblh. ṣp̣rętati, -aję = contrahere, srb. zaprętati ($V/2$) = cinere contegere, pol. sprzątać = ukliditi, uschovati, slovenské spratám, pratám = skliditi (sr. Jgm. Slovn.), r. prjatať, zaprjatať = uschovati, zavřiti. — Všem těmto slovesům společný jest význam: skryti, zavřiti, význam, který na naše místo v Jsl. výborně se hodí.

Však nebylo mi dlouho se těšiti z domnělé priority svého nálezu; probíraje se totiž později v dodavcích Čelakovského k Jungm. Slovníku, četl jsem s podivěním na str. 60.: „Zapřetiti znamená zde tolik co *sakryti*, *zahaliti* a souhlasí s r. prjatať, zaprjatať; *přetiti* = *brániti*, *hroziti* sem nacele se nehodí.“ Poznámka důmyslného Čelakovského zůstala nepovšimnuta; jen Vrtátko (Čas. Č. M., 1871: str. 419.) k témuž výkladu přistupuje.

Význam by tedy připadal. Než ani formy našeho zapřetiti (IV.) proti jin slov. -ati ($V/1$ a $V/2$) nebude nám nesnadno obhájeti, uvážíme-li stblh. přete v Suprasl. Cod.; obě slovesa zajisté se na vzájem podporují. A kdyby i na krásně přetiti v stblh. nebylo, máme duplikaty: spásati a spasiti, stblh. ṣp̣asati a ṣp̣asiti, soptati a soptiti, hlásati a hlásiti atd. — I se stránky hláskoslovné je naše forma zapřeti docela správná, anof stblh. nosovce ě zde odpovídá střídnice e (vlast. je), povstala z ja assimilací.

Podivno však jest, kterak někteří překladatelé Rukopisu jakýmsi *zdravým citem* vedeni jsouce, na pravý smysl připadali. Jest v tom jakási ironie osudu, že v téže Ed. princ., kde Hanka poukázal k přetiti = hroziti, V. Al. Svoboda překládá:

Und sie (die Nacht) *schliesst* der Christen und der Tatern
Gen einander wuthentbrannte Augen.

Ve vyd. 1829 týž překladatel:

Und sie *birgt* der Christen und der Tatern
Gen einander wuthentbrannte Augen.

A přece týž V. Al. Svoboda v objasnění nepovědomějších slov (vyd. r. 1829) na str. 243. podivně vykládá: „zapřeti; snad zapře ti, t. j. zaslou ti učiní, aneb jest *ti* m. t: zapřet, zahradit, zavře!“

Překlad Svobodův snad na zřeteli maje tlumočí Berg:
noč *zakryla* oči;

Trnski:

(noč) mrakom *prikri* oči rozpaljene
i kršćanah i Tatarah ljutih;

Smolef:

nóc... rozwali so...
zawěrajo woči zapalene.

Ostatní slovanští překladatelé buď volně smysl podali (Zlatovjević, Siemieński), aneb k Thunovi přihlíželi: „u. *verwehret wuthentbrannte Blicke*“ — (Berlić, Levstik).

Jos. Kofínek v 3. vydání Ruk. podává již dle Vrtátka pravý výklad, zbytečně však ponechává ještě sloveso zahraditi.

I. M.

III. Jsouce u básně Jaroslava zmíníme se o nepatrné na oko okolnosti, která však může posloužiti vážným důvodům od bratří Jirečkův (Echth. §. 71.) na to vedeným, že náš Jaroslav, vítěz nad Tatary a Jaroš z Poděhús jedna a táž jest osoba.

Když v rozhodném u Olomouce boji

Křestjenjé počechu utiekati,
Taterjé je ljútým davem hnáti —
Ajta Jaroslav *jak orel letě!*
tvrdú ocel na mohújících prsech,
pod ocelí chrabrost, udatenstvje,
pod helmicjú velebyster věhlas;
jarota mu z žhavú zrakú pláše.
Rozkacen hna, jako lev drážlivý,
když mu teplú krev sje uda zřieti,
kehdy nastřeljen za lovcem žene:
tako zljúti sje, v Tatary trčí.
Česjé za njém jako krupobitjé. atd.

Krásné toto líčení vzbuzuje aspoň ve mně bezprostředně obraz reka i *tělesnou postavou vynikajícího, hrdiny vysokého*; přirovnání jeho s *orlem vysoko létajícím* zdá se, že nejen jeho *rychlost*, nýbrž i *vysokou postavu* charakterisuje. Je to ovšem, nepopírám, dojem můj osobní a nevím, zdali i u všech čtenářův toho místa táž představa vznikne. Smím-li však u laskavých čtenářův týž dojem předpokládati, uvedu již listinu, jež se čte v Emlerových Regest. pag. 773., č. 1800. Vydána byla 23. Máje r.: 1298 od Alberta z Poděhús, jenž věnuje na oltář sv. Víta, ježž na hradě Pražském založil, vesnici Máslovice. Tu praví Albert z Poděhús:

„Notum etc., quod ego Albertus de Podehus, filius quondam *Jarosii magni* . . . altare construxi“ etc. — Patrnó, že zde magnus není epithet. ornans, nýbrž že se vztahuje k velikosti *tělesné*.

I. Mašek.

IV. K *Jaroslavu*, v. 40.—60.

Jaký bude konec nastávající bitvy, o tom hádají čarodějníci tatarští v *Jaroslavu* (v. 47.—60.). Velmi podobnou scenu obsahuje také *český Million* (Výbor II. 561.). Čarování a hádání děje se sice tu a tam od rozdílných osob a za rozdílných okolností, ale přece způsobem v celku stejným, ano některá jednotlivost skoro do slova stejně se vypisuje.

Shodná tato místa obou řečených památek klademe zde doslovně.

V „Jaroslavu“ se praví:

Slyšechu to králi na záchodě,
ež chám spěje na l'udné jich vlasti.
Srotichu se druhý ke druhému,
i sebrachu převelikú vojsku,
i tažechu polem protiv jemu;
na rovni se valněj položichu,
položichu i cháma zdě ždáchu.
Kublaj káže všem svým čarodějem
hadačém, hvězdářóm, kúzelníkóm,
aby zvěstovali uhodnice,
kteraký by konec boj jměl vzieti.
Sebrachu se naliť čaroději,
hadači, hvězdáři, kúzelníci,
na dvě straně kolo rozstúpichu
i na dlí trest črní položichu
i ju na dvě pólě rozščepichu;
prvej pólě Kublaj imě vzděchu,
vterej pólě králi imě vzděchu.
Vetchými slovesy nad sím vspěchu:
počechu trstí spolu vojevati
i trest Kublajeva zvicesiše. (v. 40.—60.).

V Millionu*) 1. kn. 53. kap. čte se:

A když to uslyšal Chinchíš (že totiž Uncham žádost jeho o dceru s hrozbou odmítl), rozhněval se jest velmi; a sebrav se s velikem zástupem i jel jest do země krále Uncham, jenž slove pop Jan, i položil se jest polem na krásnej a velmi (sic) rovni, jenž slove Tanduk, i poslal k královi, aby se bránil. Tehdy ten král s velmi velikem vojskem přitáhne a položi se na jednom poli blíž vojska Taterského za dvacet mil. Tehdy Chinchíš, Taterskej král, přikáže čaroděníkóm a hvězdářóm svým, aby pověděli uhodnuce, kterakej by konec jejich boj měl vzieti. Tehdy ti odpověděli a na dvě rozdělili trstí na dlí i položili (rpk. položie) před sebu na zemi, a jedne straně převzděli Chinchíš a druhé Uncham, i řekli královi: „Když my budem čísti v svých knihách nad těmi trstmi rozščepenými, tehdy tě dvě polovici trstí budú spolu bojovati; a ten král zvitězí v boji, čiež polovice tej trstí na druhéj usědne.“ Tehdy když se veliké množstvie lida sběhne k přihlédání a tak když ti čaroděníci a

*) Vyb. II. 661.

hvězdáři jsú čtli v svých knihách, *oně dvě polovice trsti hnouchu sebi a zdáše se, by jedna polovice proti druhé povstávala. Tekdy ta polovice Chincháš položi se sverchu na polovici Unchanově.* Uzřevše to Tatarové a ujistivše se budoucím sviezením veselili a posílili sú se velmi. A tak na třetí den podali sú boj a mnoho jich z obú stran zhynulo. Avšak Chinchíš zvíťezil a král Uncham zabít jest.

Z těchto podobností a shod mezi Millionem a Jaroslavem dá se dobytí nějaké literárně historické svědectví o Jaroslavu a i o celém RKrál., a o to chceme se zde pokusiti, postupující touto cestou:

A. nejprve si připomeneme a poznamenáme některé bližší zprávy o Marku Polovi, jeho Millionu a téhož českém překladě, jakož i něco o Mandevillu, abychom si předkem už prohlédli a odbyli všeliký literárně historický material, jehož poznání pro další vývody potřebným se nám býti zdá;

B. pak dokážeme, že věci v českém překladě Millionu, ve kterých tento se podobá Jaroslavu, nejsou přídavek překladatele českého; načež

C. ukážeme, jak ony podoby a shody povstati mohly a povstaly, a

D. jaké literárně historické svědectví z toho všeho pro Jaroslava a RKrál. zřetelně vysvítá. —

ad **A.** S materialem literárně historickým obmeziti se chceme na míru nejskrovnější nepřinášejíce ho nic více, než kolik právě k výkladům dalším bude zapotřebí.

Benátčan Marco Polo žil asi 1254—1324, pobyl se svým otcem Mikulášem a strýcem Matějem 26 *) let v Asii na cestách a zejména ve službě chana tatarského Kublaje. Vrátil se 1295. Byla pak válka mezi Benátčany a Janovany; v námořní bitvě 1296 prohráli Benátčané a mnoho jich zajato, mezi nimi i Marco Polo, jenž asi 4 nebo 5 let ve vězení janovském strávil. Zemřel buď 1323 nebo brzo po tom; toho roku aspoň sepsána jest jeho závět. Spolu s ním byl uvězněn v Janově Rusticiano (alias Rusty, Rustigielo) z Pisy; ten pak dle jeho řečí a diktat popsal 1296—98 jeho cesty. Latinský překlad tohoto popisu již r. 1320 učinil na rozkaz svého řádu mnich z řádu praedikantů v Bologni fra Pipino položiv za úvod Rusticianův svůj jiný, v němž dosvědčuje, že cestovatelé Polové byli věrohodní lidé a že Markův strýc Matěj na smrtelném loži pravdivost cestopisu Markova potvrdil. Marco dostal příjmi Million nebo Millon; přičina toho vykládá se jednak ze slova Millonus = divitiae mille millia, jednak (dle Ramusia) z toho, že prý často o milli-

*) nebo jen 24, dle Búrcka: Die Reisen des Marco Polo, Lpz. 1855, 12.

onech mluví a na milliony počítá *). Opisy a varianty cestopisu Markova množily se, jakož i překlady do jiných jazyků. R. 1559 učinil Benátský sekretář Ramusio novou recenzi a té se drželi většinou všichni vydavatelé a překladatelé pozdější, až na Lazaria, jenž dle Pařížského rkp. vydal text Rusticianský.

Český Million přeložen jest, jak z úvodu se rozumí, z latiny, a to z překladu, jak se podobá, fra Pipinova; nasvědčuje tomu úvod, jenž jest jen výtahem z úvodu Pipinova. Jediný rukopis jeho jest v musejní knihovně, v jednom kodexu (3. F. 26., starší sign. 563., „z Hankových“) s překladem Mandevilla: Million na prvním a Mandevill na druhém místě**), oba na stejném materiale (papíře) a jak se zdá i stejnou rukou psány, z konce XV. stol. (1483).

John Mandeville, zemřelý 1372, popsal své cesty po Asii atd. a fantastický jeho cestopis přeložil kanovník v Metách Otta z Dymerynku do němčiny, do německého překladu učinil Vavřinec z Březové († 1437., ve dvorské službě asi 1406—1419) překlad český, který v několika rukopisech se zachoval a několikrát tiskem vyšel***). Z rukopisů kromě musejního jest jeden na Strahově a má v úvodě toto připomenutí: „Já Otta z Dymerynku, kanovník v Meci Luturingi, přeložil jsem tyto knihy z vláské a latinské řeči v německú, aby také Němci mohli v nich čísti... A také mistr Vavřinec najjasn. knížete a pána pana Václava Římského a českého krále služebník, též knihy přeložil jsem z německé řeči v českú, aby i Čechóm to známo bylo.“****) — Podobné připomenutí o překladě čte se také v úvodě při Mandevillu musejním; toliko slova zde *kursivou* vytištěná tam scházejí a kanovník metský Otta z Dymerynku tím způsobem za původce překladu českého se vydává!

*) Lazari: I viaggi di Marco Polo, Venezia 1847.

**) Tak i v jiných literaturách ve středověku Million a Mandevill pohromadě se vyskytají. Cestopisy byly vůbec čtení oblíbené a práce toho druhu, třeba různého původu, sbíraly se a psaly do společných kodexů. Srov. literaturu Millionu, jak ji podává Lazari: I viaggi di M. Polo. — Rečený kodex musejní má nejprve 2 listy prázdné, pak následuje Million na 126 a potom Mandevill na 99 listech. V Jungmannově Historii literatury české uvádí se pod starší sign. č. 563. a klade se do XV. stol. (na str. 73.), ano určité do r. 1483 (na str. 33.). Odkud tento určitý rok Jungmannovi byl povědom, nevím; snad Hanka, jehož jméním tento kodex před tím byl, s jiné strany (z některého předního, ztraceného listu?) o tom věděl a Jungmannovi sdělil. Dle pravopisu v kodexu užitého položil by jej Wocel (Pravěk z. č. 453.) do konce XIV. stol.; ale na to nelze spolehati, neboť tytéž způsoby sprežkového pravopisu, které Wocel za známku XIV. stol. bere, panují zajisté i na konci XV. stol. Kromě toho má Million přehlásku *ej* z *aj* (taterskey Kral, kerakey konecz), která jinde teprve s poč. XVI. stol. se ukazuje. V celku shoduje se Jungmannův rok 1483. i s pravopisem i s jazykem.

***) Viz o tom Jungmannovu Historii lit. č. 1849, str. 33.

****) Jungm. tamt.

To stalo se patrně omylem opisovačovým. Tento zajisté opisoval z předlohy, která měla úvod jako rkp. Strahovský; genitiv *řeči*, který tam dvakrát přicházel, zmátl jej tak, že celý *kursivou* zde naznačený kus přeskočil a po slovích „z vlaské a latinské řeči“ hned to dále psal, co teprve po slovích „z německé řeči“ následovati mělo. Jinak se tento osudný omyl zajisté vysvětliti nedá, zároveň pak z něho vysvítá, že musejní Mandevill, který spolu s Millionem tvoří kodex 3. F. 26., není text poprvé napsaný, nýbrž že v něm práci opisovatelovu před sebou máme.

Jde nám nyní o to, je-li Million musejní také jen opis nějakého staršího českého Millionu, anebo jeli to prvopis čili po prvé napsaný český překlad Millionu.

Již ta okolnost, že Million a Mandevill musejní v jednom kodexu se nalézají, jako ve středověkých literaturách i jiných národů velmi často při sobě bývají, že dále oba psány jsou na stejném papíře a jak se zdá i stejnou rukou, oprávnňuje nás k tomu domnění, že snad celý musejní kodex 3. F. 26. jest prací jen opisovačskou, že snad i Million rovněž tak jako Mandevill v řečeném kodexu je pozdější opis učiněný z nějaké starší předlohy.

V tomto pak domnění okolnostmi oprávněném potvrzuje nás sám text Millionu, ukazuje chyby, kterých se dle pravděpodobnosti jen opisovatel dopustiti mohl a nikoliv ten, kdo by byl z latiny překládal a překlad sám si psal. Za takovou opisovačskou chybu pokládáme slovo *wudcse* v kap. 3. (v rkp. na druhé straně listu 6.), kde se praví, že Benátčané Kublajovi „welmy wudcse . . . odpowidachu“; *wudcse* má tu býti překladem latinského *prudenter a singillatim* *). Kdo se tohoto omylu dopustil, nebyl překladatelem a pisatelem svého překladu, nýbrž jen mehanický m **) opisovačem. A k podobnému výkladu poukazují omyly *Dfkrú* místo *dsku* na též stránce rukopisu, *z krten* m. *z kořen* na konci kap. 29, I., *hodie* m. *holie* (mniši hlavy a brady sobě hodie) v I. kap. 67, a j.

O tyto věci se opírajíce ***) pokládáme také Million v kodexu

*) Za *prudenter* svědčí Wocel v Pravěku z. č. str. 453 a *singillatim* se čte v lat. textě basilejském; Výbor II. 548. čte: „A oni (pan Mikuláš a pan Matuš), jakožto muži opatrní, velmi *múdrě* ke všem kusům jemu (chámovi) pořád odpovídáchu, pro něžto často je k sobě přivesti kazováše, neb mějěše velikú milost k nim.“

**) V Millionu přichází už *u* místo *uo*, *ó*; tedy *welmy wudcse* transkribováno: *welmy wúdcse!*

***) Z několika případů bych soudil, že i některé zvláštnosti jazykové na vrub opisovatelův by se napsati mohly, zejména *e m. ý*, které v Mill. často přichází, — na př. kterezto potok a kteremiz (Mill. list 5., b.), ginem kralem Tatarskem (5., a) atp. — a které i v Mandevillu téhož kodexu se čte, — na př. hned na první straně gen. mn. giftech m. jistých, pak ten gifte obraz na listě 2., b; bielem stromem 4., b;

musejním za o p i s p o z d ě j š í ; předpokládáme tedy starší předložku jeho a tudíž i původní české přeložení do starší doby položití musíme, než ve které týž kodex napsán jest.

ad B. Věci, ve kterých se Million a Jaroslav shodují nebo podobají, nejsou v Millionu přídavkem překladatele českého. Schválně toho dokazovati nebylo by zapotřebí, kdybychom předně s určitostí věděli, že český překladatel překládal za fra Pipina, a kdybychom za druhé text Pipinův po ruce měli. Avšak první věc, jakkoli skoro jista, přece není ani dosti pozitivně dosvědčena ani objektivně dokázána, a nad to Pipinova latinského textu nemohl jsem sehnati, nemají ho ani veřejné knihovny pražské ani universitní ve Vídni; jenom předmluvu jeho při vydáních jiných spolu otisknou jsem nalezl. Poněvadž však se stran velmi vážných se tvrdí*), že ony podobnosti v českém Millionu tím povstaly, že překladatel český od originalu svého se na těch místech uchýlil a na místo věrného překladu reminiscenci z Jaroslava napsal, proto jest toho důkazu také skutečně z a p o t ř e b í.

V Millionu vypravuje se také, že Tataři byli pryč desátkem povinováni chánu nějakému cizímu U n c h a n o v i, „cioè il prete Gianni; e fu costui quel Preté Gianni [= kněz Jan, v mus. rkp. pop Jan], della cui signoria tutto il mondo parla **)

f velikemy perlami 67., b; s ginemy Ciefarzi 68., a; atp. — Ale stran té věci bylo by důkladnějšího srovnání Mandevilla musejního s rkp. jinými zapotřebí. Výsledek jeho přinesal by výkladu nahore položenému buď podporu novou anebo žádou; proti němu vypadnouť by trvám nemohl.

*) J. Jireček praví v Anthologii I. (1870) na str. 124.: „Překlad (Millionu) zajímavý jest...jmenovitě pak tím, že skladatel jeho patrně znal zpěv o pobití Tatarův l. 1241, jelikož v líčení čarův k uhodnutí výsledkův boje *podstatně se odchýlil od textu latinsko-vlašského a věrně sledoval vypravování, ježto ve zpěvu se nalézá, anobrž i dva celé verše aby zvěstovali uhodnuce, kteraký by konec jejich boj měl vzieti ze zpěvu v rozklad svůj vetkal;*“ a totéž opakuje ve vydání nejnovějším (1876). — Podobně vyslovil se J. Kořínek ve svém Rkp. Zel. a Král. 1875. na str. 59. touto poznámkou: „Podivuhodná jest shoda místa tohoto (Jarosl. v. 47—60) nejen co do smyslu ale i co do slova s jedním místem, nalézajícím se v českém překladu latinského Millionu Marka Pavlova, pocházejícího z 1. pol. XV. stol., z čehož souditi se může, že jednak známost o obyčejném počinání Tatarů před bitvou v Čechách vůbec rozšířena, jednak že *překladateli básně naše známa býti musela.*“ — Opáčně a jak dále dokazujeme pravdivě vyslovil se o též věci J. W o c e l (v Pravěku země české 1868, str. 453. Tamtéž na str. 452. je podán latinský text kap. 53. kn. I. z Recueil de voyages, Paris 1824, a poznamenáno při tom, že s podaným latinským čtením se text francouzský a italský téměř úplně srovnávají, ale v českém překladě že jsou odchylky. Pro větší zřetelnost mělo býti doloženo, k t ě r é to italské a francouzské texty s oním čtením latinským úplně se srovnávají, neboť jsou zajisté ital. a franc. texty také takové, které se od onoho čtení odchylují tak jako překlad český).

***) Lazari, I viaggi di M. Polo 51.

věká pověst o říši nějaké kněze Jana). Tohoto poplatku zbavili se odbojem a zvolili si 1187 Čingischana. Tento r. 1200 požádal Unchana za dceru, ale Unchan nedal jí, ano Čingisa pohaněl, že jeho poddaný jest, a smrtí mu hrozil. Čingischan připravil se tedy k vojné. Před bitvou (na rovině Tenguk, jinak Tenduk atp. psané a řečené) však dovídal se skrze své hvězdáře a kouzelníky, kteraký by konec boj měl vzieti. V některých vydáních tato scena schází; na př. ve vydání z roku 1590 *); v jiných pak jest, ale nestejně se popisuje, jakož vyvitá z ukázek, které následují.

1. Podlé nejstaršího italského textu Rusticianova **) popisuje se ona scena takto:

Così stando le due armate in quel piano (Tenguc), Cinghis Can chiamò dinanzi a sè degli astrologi, cristiani e saraceni, comandando, *che gli dicessero, quale dei due avrebbe vinta la battaglia*, egli o il Prete Gianni. E, fatti i loro incantesimi, i saraceni nulla seppero dirgli; ma i cristiani, presa *una canna e fessa per mezzo*, ne scostarono l' una parte dall' altra e in quella misero il nome di Cinghis Can, in questa il nome di Prete Gianni; e dissero a Cinghis: *Signore, guardate, nell' una canna è il nome vostro, nell' altra è quello del vostro nemico; noi faremo i nostri incantesimi, e la canna che andrà in sull' altra avrà il nome del vincitore. Rispose Cinghis Can, che volentieri vedato l' avrebbe; e gli astrologi cristiani lessero certi salmi del loro salterio e fecero i loro incantesimi; ed ecco la canna, ov' era il nome di Cingis Can, senza che l' uomo la toccasse, andò sopra l' altra sotto gli occhi di quanti colà si trovavano . . . Due giorni doppo ingaggiarono i due eserciti una feroce battaglia . . . finalmente vinse Cinghis Can.*

2. Co do věci stejný, ale stylisací rozdílný jest jiný starý text italský (ze XIII. stol.), jež vydal hr. Baldelli Boni ***); v něm táž scena takto se popisuje:

Un giorno fece venire Cinghys suoi astrologi cristiani e saraceni e comandò loro, che gli dicessero, *chi dovea vincere*. Gli cristiani feciono venire una canna e *fessorla per mezzo* e dilungarono l' una dall' altra e l' una missono dalla parte di Cinghys e l' altra dalla parte del Presto Giovanni, e missono il nome del Presto Giovanni sulla canna dal suo lato e fi nome di Cinghys in sull' altra e dissono: qual canna andrà in sull' altra, quegli sarà vincente. Cinghys Cane disse, che questo voleva egli ben vedere, e disse, che gliel monstrassero il

*) Marco Polo Delle Meraviglie del Mondo, Trevigi, Aurelio Reghettrini, 1590.

**) Lazari, I viaggi di M. Polo 1847, 53—54.

***) Il Milione di Marco Polo, testo di lingua del secolo decimoterczo, vyd. Giov. B. Baldelli Boni, Venezia 1827, tomo I. cap. 53.

più tosto che potessero. Quegli Cristiani ebbero lo saltero, lessero certi versi e salmi e loro incantamenti: allora la canna ov' era il nome di Cinghys, montò sull' altra: e questo vidde ogni uomo che v' era. Quando Cinghys vidde questo, egli ebbe grande allegrezza, perchè vidde gli Cristiani veritieri: gli saracini astrologi di queste cose non seppono dire nulla.

3. K tétož recenzi jako obě ukázky předešlé patří a zvláště k ukázce právě předeslané druhé jako dosti věrný překlad přílehlá následující ukázka latinská, kterou dle Wocela *) sem klademe: Quadam autem die Cinghym fecit venire suos *astrologos, christianos* scilicet et *sarracenos* et praecepit eis, quod ei dicerent, *quis eorum debebat vincere proelium*. Tunc christiani fecerunt portari unam cannam et *diviserunt eam per medium* et elongaverunt unam ab alia et mediam miserunt ex parte Cinghym, aliam mediam ex parte Presti Johannis, et scripserunt nomen Presti Johannis super suam cannam ex latere suo, et Cynghym nomen super aliam, et dixerunt ad Cinghym: Quaecunque istarum duarum cannarum ibit super aliam, ille victor erit belli. Et Cinghym dixit, quod ipse volebat istud videre, et mandavit, quod hoc ostenderent quam citius possent. Tunc illi christiani habuerunt psalterium et legerunt aliquos versus et psalmos psalterii, et tunc canna ubi erat inscriptum nomen Cinghym, ascendit super aliam atq.

4. V recenzi Ramusiově **) zní totéž místo:

Cingis Can . . . andò con quello (esercito) a mettersi nel paese del Prete Gianni, in una gran pianura, che si chiama Teneduc . . . E quivi Cingis comandò alli suoi astrologhi e incantatori, *che dovessero dire, qual' esercito dovera aver vittoria*. Costoro presa *una canna verde la divisero in due parti per lungo, le quali posero in terra*, lontane una dall' altra, e scrissero sopra una il nome di Cingis, e sopra l' altra quello d' Umcan; e dissero al re, che come loro leggeranno le loro scongiure, per potenza degl' Idoli queste canne verranno una contro l' altra, e quel rè avrà la vittoria, la cui canna monterà sopra l' altra. E essendo concorso tutto l' esercito a vedere questa cosa, mentre che i astrologhi leggevano i libri de' suoi incanti, questi due pezzi di canna si mossero, e pareva, che uno si levasse contro l' altro: alla fine dopo alquanto di spazio, quella di Cingis montò sopra di quella d' Umcan, il che veduto da' Tatai e da Cingis, con grand' allegrezza andorno ad affrontar l' esercito d' Umcan, e quello ruppero e fracassarono . . .

*) Wocel, Pravěk země české str. 452.; výňatek z Recueil de voyages, publ. par la soc. géogr., Paris 1824, I. 348. Či to latinský text jest, nepoznamenal Wocel z pramenu svého, mně nepřístupného; podle ukázky doleji na 6. místě položené, která obsahuje poznámky dle pipinského překladu, soudil bych, že latinský text nahoře podaný jest jiný než pipinský.

**) Il Milione etc. od hr. Baldelli Boni, Firenze 1827, II. 114—115.

5. V latinském překladě basilejském *) kap. 53. knihy I. zní:

Tunc Chinchis Tartarorum rex praecepit incantatoribus et astrologis suis, *ut illi indicarent, qualem eventum proelium futurum esset habiturum.* Tunc astrologi *scindentes arundinem per longum in duas partes posuerunt divisiones ipsas in terram* unamque vocaverunt Chinchis et alteram Uncham, dixeruntque regi: Interim quo nos invocationes legerimus deorum, nutu ipsorum fiet ut hae duae partes arundinis adinvicem pugnent. Et cujus pars super alteram ascenderit, ille rex victoriam in proelio obtinebit. Multitudine itaque ad spectaculum illud concurrente coeperunt astrologi murmurare preces suas et legere incantationes, et mox commotae sunt partes arundinis contra se pugnantes, donec tandem pars Chinchis ascenderet super partem Uncham. Quo viso, Tartari de futura certiores facti victoria confortati sunt.

6. Téhož latinského překladu podáváme zde ještě ukázkou z vydání Müllerova 1671 **), který text basilejský s překladem Pipinovým (rkp. Braniborského) srovnal a dle tohoto opravil a doplnil, kde odchylky poněkud patrné nalezl, tak že nám vydání toto může býti náhradou za text Pipinův; opravy a doplňky položil Müller pod čáru, jakož i zde se děje.

Cap. LIII. Vincitur rex Uncham a Tartaris. ***) Audiens vero rex Chinchis molestam regis Uncham responsionem, congregato magno exercitu profectus est hostili animo contra regem Uncham****) castraque posuit in planitie quadam magna, Tanduc †) nomine, et mittens ad regem, denuntiat illi, ut se defendat. At ille veniens cum maximo exercitu descendit ad campestria ††) et castra sua posuit iuxta castra Tartarorum. Tunc Chinchis Tartarorum rex praecepit incantatoribus et astrologis suis, *ut illi indicarent, qualem eventum proelium futurum esset habiturum.* Tunc astrologi *scindentes arundinem per longum in duas partes posuerunt divisiones ipsas in terram*, unamque vocaverunt Chinchis, et alteram Uncham, dixeruntque regi: Interim quo nos invocationes legerimus deorum, nutu ipsorum fiet, ut hae duae partes arundinis ad se invicem pugnent, et cujus pars super al-

*) Novus Orbis, Marci Pauli Veneti De regionibus orientalibus, Basileae 1587; vydání toto jest nějaké pozdější, neboť již 1584 vyšel Herrův německý překlad, učiněný z latinského basilejského.

***) Marci Pauli Veneti . . . De regionibus orientalibus libri tres. Cum codice manuscripto bibliothecae electoralis Brandenburgicae collati exque eo adjectis notis plurimum tum suppleti, tum illustrati. Coloniae Brandenburgicae 1671. V dedikaci jmenuje se vydavatel, orientalista Andreas Müllerus, Praepositus Berolinensis.

****) De conflictu Tartarorum cum rege illo et victoria ipsorum.

†) qui presbyter Johannes dicitur.

†) Tanduch.

††) milliaria XX.

teram ascenderit, ille rex victoriam in proelio obtinebit. Multitudine itaque ad spectaculum illud concurrente, coeperunt astrologi murmurare preces suas et legere incantationes: et mox commotae sunt partes arundinis contra se pugnantes, donec tandem pars Chinchis ascenderet super partem Uncham. Quo viso Tartari de futura certiores facti victoria confortati sunt.

7. V německém překládě od Mich. Herra *) zní kap. 53. knihy I. takto:

Do der könig Chinchis die antwort Unchams hort, do-samlet er einen grossen zeug vnd zog mit feindlichem gemüth wider den kuenig Uncham vnd schlug seine zelten auff jnn einer grossen ebne, die heisset Tanduc. Do schickt er zu dem könig Uncham er solt sich weren. Do kam er mit einem grossen zeug vnd zog auff das eben veldt vnd setzt sein zelten neben die zelten der Tartern. Do gebott der könig Chinchis seinen zauberern vn̄ sternensehern, *sie solten jm sagen, wie der Krieg ein ende wurd nemen.* Do namen die sternenseher *ein rhor vnd spielten es der leng nach jn zwei theil.* Die legten sie auff die erden vnd nenten das ein theil Chinchis, das ander Uncham, vnd sagten zu dem könig: Dieweil wir die anruffungen der Goetter lesen werden, so werde do zwische aus schickung der Goetter die zwei teil des rors mit einander kēpfen, vn̄ welch teil dem andern obligt, der selb koenig wurt den sieg aus dem krieg heim bringen. Do sich nun viel volks versamlet das zu sehen. Da fiengen die sternseher jr zaubereyen vnd beschwerungen an zu brumlen do bewegten sich flugs die theil des rhors, vnd stritten mit einander so lang, bis das theil Chinchis auff das theil Uncham kam. Do das die Tartern sahen, do warden sie ermant, als die des siegs sicher werend.

8. Jiný německý překlad, od učeného Slovince Megisera **) podává toto čtení:

Do samlet er (Konig Cingis) ein grosses Heer . . . . und schlug seine Zelten auff in einer grossen Ebene, die heist Tenduch . . . . Do gebot der König Cingis seinen Zauberern unnd Sternsehern, *sie solten ihm sagen, wie der Krieg ein Ende nehmen werde.* Do nahmen die Sternseher ein grien Rohr unnd spalten es der läng nach in zwey theil, *die legeten sie auf die Erden* und nenten das ein theil Cingis, das ander Uncham, und sagtem zudem Könige, dieweil wir dir auff anruffungen der Götter lesen werden, so werden do zwischen aus schickung der Götter die zwei theil des Rohrs miteinander kämpffen, und welch theil dem andern obliegt, derselbe König wird dem Sieg

*) Die New Welt atd. (sbírka cestopisů, překlad nahore jmenovaného Novus Orbis; obsahuje též Marx Paulen des Venedigers: Von den Morgenländern), Strasbg 1534.

**) Chronographia Tartariae etc. verteutschet durch Hieron. Megiserum, Lpz. 1611, 101—102.

aus dem Krieg heimbringen. Do sich nun viel Volckes versamlet, das zu sehn. Da fiengen die Sterneher jhr Zaubereyen und beschwerden an zu brumlen, do bewegten sich flugs die theil des Rohrs, und stritten mit einander so lang, bisz das theil Cingis auff das theil Uncham kam. Do das die Tartarn sahen, da wurden sie ermahnet, als die des Sieges sicher weren.

Tyto ukázky nám postačí. Všech variant přivésti není možno, jednak pro množství jejich (mát Million pro sebe svou celou literaturu!), jednak že jsou nám nepřístupny; ale také toho není zapotřebí, když nám jde jen o důkaz, že ty věci, kterými se český Million podobá anebo shoduje s Jaroslavem, nejsou přímětek překladatele českého, nejsou reminiscence z Jaroslava do překladu Millionu vpletená, nýbrž že jsou zajisté touž měrou věrný překlad z nějakého (nám určitě nepovědomého) originalu vzaty, jako celý Million. Nehledíce k variantám slovním máme v ukázkách podaných dvě recenze, v tom hlavně se různící, že dle jedné (starší, Rusticiánské) Tataři i křesťané, dle druhé (mladší, snad Pipinské) jen Tataři čarodějstvím se dovídají budoucnosti, a jest podlé všeho pravdě podobno, že dle Marka Pola prováděli čáry také křesťané, jak se to v nejstarších textech čte (1. Rusticiano, 2. del secolo decimoterzo a 3. latinském) a že teprve změnou některého vzdělavatele pozdějšího (snad mnicha Pipína) křesťané z čarodějství vyňati jsou (v. ukázkou 6., latinskou překladu basilejského ale s opravami a doplňky z překladu Pipinova, rkp. Braniborského); ale i přes tyto rozdíly slovní i věcné nalézají se ony podobnosti a shody s Jaroslavem ve všech ukázkách našich a bezpochyby i ve všech vydáních a překladech Millionu, kde tato scena není pomínuta, nalézaly se bezpochyby i v tom nám určitě nepovědomém originalu, z něhož český překladatel překládal, a nelze tudíž připustiti, že by v Millionu českém byly reminiscencí přejatou z RKRál., zejména z Jaroslava, — sice by se musilo připustiti, že jsou reminiscencí z Jaroslava ve všech i jinojazyčných Millionech, v nichž tato scena vynechána není.

ad C. Když tomu tak, která jest tedy příčina těchto podob a shod mezi Millionem vůbec (nejen českým) a Jaroslavem, jak povstaly? Odpověď sama se podává: Reminiscencemi z Jaroslava nejsou, to jsme ukázali; společně z nějakého třetího pramene nepocházejí, neboť Marco Polo sestavil svůj cestopis podlé svých zkušeností a diktoval jej z paměti a bezpochyby i ze zápisů svých, nikoli pak z nějakých knih a pramenů jiných; nezbývá tedy než třetí rozumný výklad, totiž že řečené podoby a stejnosti jsou v Jaroslavě reminiscencemi z českého Millionu.

K témuž konci ještě jiná věc nás vede, totiž v Jaroslavě verše 54. a 55.: (čaroději atd.)

54. i na *dlí* trest črnú položichu

55. i ju na dvě pólě rozščepichu —

zejména první z nich. Dle výkladu, který jest trvám nejvíce rozšířen a jež i Kořínek *) podává, znamená *na dli* = na délku; čarodějové tedy prý *položili třtinu na délku*. Ale to je pleonasmus a zajisté každý cítíme, že pleonasmus nápadný a urážlivý, neboť o tenké dlouhé věci, jakou je třtina, nepřijde nikomu říci, že ji položil na délku, — poněvadž na šířku ani na tloušťku jí položití nelze. Jsou pleonasmy, kterých i na ozdabu slohu užíváme; ale jsou také pleonasmy odporné, jako *mokrá voda*, a k nim patří také *položení třtiny na délku*.

Jiný výklad podává J. Jireček **); pokládá *dli* za akkus. k nominativu *dlia* (t. *dl'a*) a překládá *dlia* = *podlaha*, *půda*; tedy prý *na dli* = *na podlahu*. Tím výkladem bychom se onoho nevhodného pleonasmu ovšem zbavili; ale přece s ním nemůžeme souhlasiti, hlavně proto, že substantivum *dl'a* (gen. *dlě* atd.) pouhá grammatická fikce jest a nikde žádného dokladu pro sebe nemá.

Podlé mého náhledu má se čísti ve verši 54. *na dlí*, ne *na dli*, a *dlí* jest sůženo místo *dlie* (jako toho jsou i jiné příklady v Jarosl., na př. *zatemníše m. zatemnieše*, *večerní tma m. večernie*); *dlie*, *dlí* pak jest podstatné jméno rodu střed. jako stb. *dlje* a znamená v češtině totéž co v stbulh., totiž = *longitudo*. Toto substantivum běře se ve složení s předložkami *ve* a *po* (*ve-dlé*, *po-dlé*) do funkce předložkové a i v této funkci prozrazuje se býti substantivem, majíc při sobě genitiv, *podlé řeky* (= *po délce řeky* ***). Také srvn. s *ve-dlé* německé *entlang* (= *in + länge*) a *po-dlé* s franc. *selon* (= *secundum + longum*), a ovšem i všeliké obdobné tvary slovanské (v. Mikl. Synt. 518). Ve funkci předložkové skrátilo se bývalé *dlie* v *podle*, *vedle*, ačkoli se ještě *podlé*, *vedlé* psává; také *podlí* přichází (v. Jungm. Slovník) a sůženým *i* o kvantitě původního *dlie* svědčí.

V našem pak *na dlí* jest *dlí* m. *dlie* ještě substantivem, jako jím jest v Alexd. ve verších: *zřev všady*, *dlí* i na *preky*, *uzře ande silné řeky* (Výb. I. 136, srvn. stbulh. *vъ dlěe* i *vъ preky*, Mikl. Lex. sub *dlje* = *longitudo*) a jako jím jest ve výraze *na dlech* (m. *na dliech*, *na dléch*, *na dlích*, — stran pluralu srvn. *ve snách*, *v hlavách* [u poste], o polednách atp.), kteréž významem se rovná asi německému *für die Folge*, *fürderhin*, *mit der Zeit*, jako svědčí tyto příklady: takové věci (následkové schismatu) *na dlech* sú na dobré nevycházely (Jir.

*) Rkp. Zel. a Král. 1875, 59.

**) Anthol. I. 1870. LXII., a taktéž ve vydání nejnovějším (1876) ve Vysvětlení slov zastaralých.

***) Jednoduché *ě. dle*, slc. a luž. *dl'a*, pol. *dl'a*, rus. *dlja*, chorv. *dił*, sln. *delj*, stb. *dělja* atp. nenáleží sem a nesouvisí se subst. *dlie*; v. Mikl. Synt. 526.

Anth. II. 27.), na to li by *na dlech* přišlo (tamt.), *na dlech* sledají dobří lidé (Archiv Č. I. 362, 378) a příklady jiné, jež Jungmann ve Slovníku pod slovem Dlech přivádí. Jsou to vesměs výrazy přísluskové, ale *dlie* v nich ještě povahu substantiva zachovalo; a tak také *po-dlé*, *ve-dlé* byly původně výrazy přísluskovými, ale časem zapomněl se jejich vlastní význam (že to jsou totiž předložkové akkusativy substantiva *dlie*) a považují se za prosté předložky.

Nápadný onen pleonasmus není tímto výkladem odčiněn, nýbrž potvrzen; básník Jaroslava skutečně praví, že čaroději *položili třtinu na délku!* Naproti tomu čte se v Millionech recense starší, že křesťané rozštípli třtinu (bez udání barvy) v polou a půlky oddálili od sebe (v ukázce naší 1., 2. a 3.), v pozdějších pak se praví, že tatarští hadači třtinu (zelenou) *na délku ve dvě rozštípli* a půlky pak na zemi jednu opodál druhé položili (uk. 4. 5. 6. 7. 8.), a souhlasně s těmito pozdějšími má český Million, že hadači *na dvě rozdělili trst na dlí* (Výb. *na dlí*) *i položili* (rkp. *položie*) *před sebou na zemi*. I není trvám výkladu pro onen nevhodný pleonasmus pravdě podobnějšího, než takto: skladatel Jaroslava znal český Million, znal zejména čarodějnou scenu z něho, reprodukoval ji ve své básni, ale chybil, právě, že čaroději třtinu *na dlí*, na délku položili, kdežto v Millionu se čte, že ji *na dlí rozštípli*.

ad D. Z věcí až dosud vyložených vyplývají pro *Rkp. Král.* a zejména pro *Jaroslava* tato literárně historická svědectví:

1. Skladatel *Jaroslava* znal český překlad Millionu *); podobnosti a shody veršů 40.—60. v Jarosl. a kapitoly 53. kn. I. českého Millionu jsou v Millionu prius a v Jaroslavu jsou reminiscencemi z Millionu; při tom však netřeba mysliti na Million musejní kodexu 3. F. 26. ze stol. XV., jelikož tento se ukazuje býti toliko opisem a předpokládá překlad starší.

2. Skladatel *Jaroslava* jest někdo jiný, než skladatel Millionu. Opak toho netvrdí ovšem nikdo, ale na snadě jest taková kombinace, ježto by se jí stejnosti a shody v obou těch památkách vytýkané dobře vysvětlily; avšak odporuje tomu ta okolnost, že *na dlí trst černú položichu* v Jarosl. má smysl chybný naproti dobrému smyslu *na dvě rozdělili trst na dlí i položie před sebou na zemi* v Mill. a že nelze domnívati se, aby táž osoba tétéž věci jednou dobře a po druhé ne-dobře rozuměla.

3. *Jaroslav* je složen později, než Million do češtiny přeložen jest. Jelikož pak český překlad Millionu

*) Vlastně jsme to dokázali jen o skladateli veršů 40.—60.; těch však zajisté nikdo za interpolaci pokládá a skladatele jejich i skladatele ostatku Jaroslava za osoby různé považovati nebude.

zajisté z latiny, a to bezpochyby z překladu Pipinova (z r. 1320) se stal, mohl teprve po r. 1320 učiněn býti a složení *Jaroslava* jakož i sepsání kodexu, jehož zachovaný zlomek jmenujeme *Rukopisem Královédvorským*, tudíž ještě později po témž roce státi se mohlo *).

J. Gebauer.

(Pokračování.)

Ludvík Tkadleček.

Napsal dr. J. Gebauer.

Pod názvem „Starobylá Skládanie. Památka XIV. věku. Tkadleček“ vydal V. Hanka r. 1824 ve dvou odděleních (I. a II.) památku staročeskou, ku které zde několik poznámek napsati chceme.

Starobylých skládaní, jakož známo, vydal V. Hanka několik dílů. Prvé čtyři poznamenal způsobem obyčejným číslicemi řadovými, ale pátý (1823 vydaný) nazval „dílem opozděným,“ a Tkadleček, který přirozeným během měl býti dílem šestým, jest docela mimo počet nechán. Mějme za to, že se tak stalo z nedopatření.

Díly předešlé obsahovaly staré skladby básnické, či vlastněji veršované; Tkadlečkem učiněn začátek staré prosy a jakož se v předmluvě na str. VI. praví, měly jiné prosaické památky následovati, ale nedošlo k tomu.

„S radostí srdečnou, praví Hanka doslovně, na to hledě, ano řeč básnická tak zdárně se vzmáhá, nemohu déle prodlévati, bych též se starou prosou nevystoupil. Beru napřed Tkadlečka, ne proto jakobychom starších rukopisů neměli, ale že jest původní, světský a že velikou zečtenost v řeckých i římských mudrcích a básnících prozrazuje. Dávno by byl pro jadrnost a hojnou obratnost jazyka svého tisku zaslouhoval, čehož ač ne u svých krajanův v původu, záhy přeložen jsa v němčinu mezi prvotisky německými také dosáhl.“

Obsahem té skladby jsou žaloby milencovy nad nevěrnou milenkou, na kteréž žaloby Neštěstí odpovídá a je vyvrací. Jest to směs učenosti a vtípu; učenost v citatech, narážkách a formě stylistické se ukazuje, vtíp v obratném užití všeho. Látka hodila se dost pro spracování básnické; ale skladatel náš volil podlé chuti svého času raději dialektickou hádku, volil učené hádání, jehož formy známy byly ze škol, a bojuje se tudíž s obou stran důvodem rozumným písma duchovního, i důvodem písma svět-

*) Známo, že také Pertz původ *Rukopisu Král.* do poč. XIV. stol. položil, ovšem z příčin palaeografických; v. Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 1847 (sv. IX.: Reise nach Böhmen, Oesterr., Salzburg u. Mähren, str. 465).

ského, i důvodem přirozeným a příklady rozličnými (II. 79.). Svým časem se takové čtení líbilo, nás nyní unavuje. Proto také celá skladba ceny básnické nemá a jenom se stránky jazykové a rhetorické a se stránky literárně historické posuzovati se může.

Co se *jazyka* týče, vyslovil se o ní už Dobrovský: Vor vielen andern albernem Faselien hätte diese Schrift, der guten originellen Ausdrücke wegen, wohl verdient, gedruckt zu werden, (Geschichte der B. Spr. 1818, 157), a Jungmann (Hist. lit. 1849, 32) tolikéž ji nazývá knihou znamenitou pro jadrnost a obratnost jazyka. S tím úplně souhlasíme, skladatel byl zajisté velmi obratný český stylist a skoro bychom jej nazvali mistrem staročeského slohu belletristického; ani ledabylá a místy až nesmyslná interpunkce Hankova nepokazila textu tak, aby pružnost stylistická nebyla zjevnou. Ale tím vším nezakrývá se hlavní vada skladby naší, nechtutný totiž obsah a nevhodná osnova, a jestli že i přes to do němčiny záhy přeložena byla, tedy jen tím vyložiti si to umíme, že tehdejší vkus čtenářstva dialektikou se spokojoval, kde poesii žádati směl.

Se stránky *literárně historické* jsou dosti zajímavá některá data, která se ze skladby vybrati dají. Žalobník, který tu Neštěstí předhůzky činí, že jej o lásku milencinu připravilo, dává nám z hádanky uhodnouti, že se jmenuje *Ludvík Tkadleček*; proto také Hanka i celé skladbě totéž jméno dal. Tento pak Tkadleček jest nejen žalobníkem ve skladbě té, ale jest, jak ze všeho vysvítá a jak doleji ukážeme, také *skladatelem* jejím, a co se tudíž o osobě a poměrech *žalobníka Tkadlečka* zde dočítáme, to jsou zároveň *jistou měrou* i historická data o staročeském *literatu Tkadlečkovi*.

Podle těchto dat žil Ludvík Tkadleček za času dobrého Karla císaře (I. 24.), v ty časy krále českého. Byl hlavú z české země, a nohama odevšad (I. 10., t. j., jak Neštěstí později vykládá, na rozličných místech pobýval) a žil ve službě dvorské (dle Jungmannova výkladu u dvora ovdovělé královny Alžběty, Hist. list. 1849, str. 32.) v Hradci na Labi (I. 13., 85.). Zde ot několiko let (I. 13.) těšil se lásce své Adličky, až je Neštěstí rozloučilo roku od stvoření světa 5167, téhož roku, když Hradec vyhořel a sice třetí měsíc po tom ohni (tamt.). Hanka podlé toho klade rozloučení milencův. do r. 1339, kteréhož roku dle Bienenberga Hradec vyhořel; letočet od počátku světa buďto jest chybně udán, a nebo je položen podlé jiného počítání, než jakého se v západní Europě obyčejně drželi.

Rodem byl Tkadleček stavu prostředního (I. 74.), tedy z nižší šlechty, ještoť se dle jeho výkladu na jiném místě (I. 23) položeného lidé na tři řády dělí: Na řád vysoký od císaře do hraběte, na řád nižší, do kteréhož patří šlechtily, šlechtice, rytíř, panoše a vládyka, a na řád nejnižší, do něhož měšťan a sedlák se počítá. Tkadleček bylo jeho příjmení. Jako na jiném místě

příjmení své milenky (I. 14.) vtipně interpretuje, tak také se svým činí (I. 9.) a tou interpretací za učence a literata se vydává. Práví totiž o sobě, že jest tkadlec učeným řádem (= tkadlec učeného řádu, instrum. attributivní, v. Bartoš, O instrum. str. 30.), že bez dřevce, bez rámu a bez železa tkátí umí; a na jiném místě (I. 12.) praví Neštěstí, že toho brda a toho řemesla tkalcovského, ku kterému Tkadleček se hlásí, největším mistrem byl Aristoteles.

Z mládí pobyl v několika zemích královských a knížeckých (I. 74.). Milostných dobrodružství zkusil asi dost, anof Neštěstí tuto výčitku mu činí: O jejie (milencině) nevěře mluvies — a Tkadlečku, kolikero dobrým a šlechetným pannám a paníem tys se často pronevěřil! Takés byl z těch jeden, ježto vše z své strany jako v sústruh mieti chtěl, ale téhož nepodatí (II. 83.). S Adličkou sešel se bez pochyby až na dvoře v Hradci. Když ho nevěrná opustila a když on proto na Neštěstí si stěžoval, byl právě v nejlepší mierě a najlepších letech (I. 92.), při jinošství (tamt.). Na několika jiných místech udává se věk jeho ještě určitěji, zejména I. 90., I. 91. a obzvláště I. 87., kde se dočítáme, že již vyrostl z let jinošských, kterážto prý jsou ve čtyřmezdcietma letech, že má před sebou ještě mužství, kteréž jest v padesáti letech, a starobu, a že se nalézá v mladosti neboli mužnosti mladých let, jenžto slove juvenus (I. 88.).

Že se nevěrná milenka Tkadlečkova jmenovala Adlička, dává se uhodnouti taktéž z hádanky abecední (I. 13.). Příjmení pak její bylo Pernikářka (I. 14.) a toto jméno dáno jí od Neštěstí (čili od Osudu) ne proto, by jí byla, ale proto, co jest kdy kde a komu přimluvíti chtěla, že jest slovo to . . . na své myslí sem i tam převálela (rozuměj jako perníkářka těsto převaluje, I. 14.).

Rodem svým pocházela ze stavu prostředního (I. 80.) čili nižšího; určitěji praví se o ní v tom ohledě, že byla šlechetnička (I. 33.) a z jiného místa (I. 69.) vysvítá, že byla urozena z rodiny vládecké. Zaměstnáním svým byla však jenom topičkou na knížecím dvoře (I. 14.) v Hradci; proto hledí také Neštěstí všelijak ji snižovati a praví na př. žeť jest kamna přebierala (I. 33.), — jiného neuměla aniž se jinému učila, aniž při čem jiném bývala, jedno tu, kdež bylo pec, kamna, vápenici neb niestěj páliť a topiti (I. 74.), — zdali jest byla dvořka proto, že jest dvorská topička byla? (I. 77.) atp. Mimo to dává jí i potupná jména pecopalička (I. 96., II. 13.), kuchometice (II. 13. 57.), jistbometice (II. 15.) atd. Také ctnost její snižuje Neštěstí, přivádějíc ji na míru pouhé poslušnosti a nemožnosti hřešení: i co se tomu divíš, žeť jest byla ctna, zda toho nevieš, že při dvořích lehkých lidí . . . neradi trpie (I. 80.). Čistotě, té se ona úplně zachovala, až i v stav manželský vstúpila (I. 15.); ale jinak v umění milovníckém velmi dobře se vyznala, jakož o tom

svědčí Neštěstí: tvá utěšená někoho se pro tě byla zbavila; budiž také neprotivno, že jest tebe odsedla a jiného má (I. 43. a podobně I. 44.), — pec jest skryté mnohú tajnú milostí páčila, i mnohé svú osobú zamucovala i mnohé jest také podlé světa těšila (I. 14.), — ježto svú chytrostí pec mnohým dobrým, múdrým, slíčným tajnú milostí zapalovala (II. 13.) atp. Tkadleček sám v tomto ohledě liberalněji soudí než Neštěstí a vymlouvá sobě milkování Adliččino, že prý všem služebníkóm počestným a frejíróm počestně a ve vsí počestnosti přieti uměla, že byla opatrná v rozeznávání upřímných a lstivých milovníkův a že přála těm, kteří v poctivosti milovali, ať byli řádu vysokého anebo nízkého (t. j. z vyšší a nebo nižší šlechty I. 51., 52.).

S touto tedy Adličkou žil Tkadleček ot několiko let dobře a počestně v Hradci na Labi (I. 13.) v poměru milostném; ač ne tu lásku, praví o tom poměru sám, ježto k manželství slušie, však tůž pravú dobrú vieru a tůž lásku jsem k nie měl, jakožto má věrný milovník ji mieti ve vsie pocti k své milé panně (I. 62.). Někdy spolu měli za té lásky i mrzutost, kterouž ani Adlička ani on, ale Neštěstí vinno bylo (I. 10.), a konečně se Adlička provdala za jiného (I. 58., II. 4.). Nad touto ztrátou hořekuje Tkadleček ve všech variacích a až do unavení čtenáře, někdy pak také s resignací svému osudu se poddává; raduj se ty muži, zvolává k svému sokovi, maje takúžto manželku (I. 63.). Neštěstí mu náрек jeho trpělivě a statečně vymlouvá a na konec mu praví, aby byl rád, že se té milenky zbavil; budeli o to státi, že dostane za ni zase takovou a snad i vyššího řádu (II. 105.).

Tato zevní data o osobě a poměrech milovníka a žalobníka Tkadlečka jsou, jak praveno, jistou měrou biografická data o literatu Tkadlečkovi. Kromě toho dají se o něm vybrati z této skladby i některá data literární.

Z těch především uvádíme, že žalobník-Tkadleček sám své příjmení na učence a spisovatele interpretuje (I. 9.) a že Neštěstí samo mezi tkalce cechu Aristotelova jej počítá (I. 12.), jak už nahoře pověděno. Dále k tomu poukazujeme, že žalobník-Tkadleček častěji a vůbec jako v *knihách zběhlý* a jako *literat* se předvádí: Musíš říci, žes ani slychal ani kde čítal (že by byl někdo bez neštěstí I. 24.); jakožs o tom čítal v Polykratovi (I. 45.); Kdež jsem koli . . . čítal aneb slychal o počestech (I. 50.); Čta rád a mnoho v knihách; nedočetls se toho? (I. 72.); Prav nám bez písma a bez okrášlené řeči, jakoby laik s laikem mluvil . . . neb tomu neřku ty, ale každý púhý laik urozumie (I. 74.); Ej literate pomni se, ej záčku buď při paměti, ej dvořáčku nebud tak hup, daj se navěsti, pomni se a drž kón smysla svého na uzdě (I. 85.) atd. Také výčitku: Kterakpak chceš svým smyslem koho kam věsti a jinému smyslem svým panovati, jakožs se k tomu vedl a ještě vedeš, a ty jeho sám požívati neumieš (I. 12.) za nárazku na činnost jeho spisovatelskou vykládati si můžeme.

Na jiném místě (II. 26. sl.) čte se tato obšírná zmínka o jednom „skládání“ žalobníka-Tkadlečka: Mnedle Tkadlče pověz nám, kam se dělo ono tvé skládání a ony tvé knížky, ježtos je byl skládal a složil o milosti, a tož o rozličné milosti, a dělils milost na dvě a pravě, že jest dvoje milost: tajná a zjevná, vnitřnie a zevnitřnie, a o všech jejiech rozličných kusech; nebs najprve pravil, co jest milost v sobě sama, pravils také, kterak milost má mieti proměnu rozličnými šlaky; pravils také a zvlášče tos byl znamenati kázal každému milovníku a poručils, aby milost tajně vedl a skrytě, a pakli se to vždy tajiti nemohlo a to se zjevilo, kterak tomu milovník učiniti má aneb má k tomu odpovéděti, ač jej co potká; a v tom si položil v svých těch knihách netoliko naučení, kterak se z takých protivných póték vystřieci a vymluviti má, a jiných mnoho kusov, ježto je vieme, komu jsi to k libosti vypravoval a napsal, nebo to také vieme i žes pravil, že k milosti slušie druhdy smiech, druhdy smutná postava; pravils, že k milosti slušie ustavnost, a ta může býti rozlična: druhdy v svobodnosti přicházie, druhdy z utulnosti; pravils, že k milosti slušie vzdychanie; pravils, že milost má svá zvláštnie znamenie, svá zvláštnie hesla, své zvláštnie řeči skryté. Také to vieme, kteraks vykládal ustavnost a kolikera jest, kdy má i zjevna býti, kdy má proti komu tajena býti; pravils co jest utulnost a kterak má býti, kterak se má dáti znáti, kdy má ukazována býti, a proč má býti, a co slove a odkadž móż pojíti, to vše vieme, i mnoho jiného, o něby bylo s tebú mnoho rozmlúvati a tě tiem připomínati. Ale milý Tkadlečku, poněvadžs tak chytře a tak daleko a z obyčejnej známosti o tej milosti pravil, pověz nám tehdy také o tom, kterakú milostí byl laskav na tu svú jistú, o niež ty vždy bájěš, a toliko řečí strojieš, anebo kakús lásku k nie měl, poněvadžs pravil dříve v svých knihách, že milost jest dvoje a řka: Jedna jest milost zjevná a zevnitřnie, a druhá jest milost vnitřnie nebo tajná. Atd. Že se v této obšírné zmínce rozumí nějaké skutečné skládání, o tom snad netřeba pochybovati, ačkoliv ho mezi zachovanými literárními památkami staročeskými nenalézáme. Jest tedy i zde o literární činnosti žalobníka-Tkadlečka svědectví vydáno.

Ale nad to jest ještě jiné místo, z něhož s podobnou nepochybností na jevo vychází svědectví další, že žalobník-Tkadleček své žaloby také sám složil a sepsal. Hrozí totiž svému odpůrci-Neštěstí: Na tě vždy proto volati chci, na tě křičeti, *tě já chci v své vlastní tajemné knihy napsati*, ať by tě potom po mé smrti všichni dobří lidé, všichni dobří tovarišie, jimž panny a panie jsú mily, znali v tvé zlosti a se mnú zde i na onom světě mne litujiece volali bez přestání, o tobě piesně, rýmy, knihy zvláščnie skládali a všady je rozdávali a sami je často čtli atd. (II. 72.); t. j. žalobník-Tkadleček hrozí Neštěstí, že je zapíše do svých knih, čili jak Neštěstí tu hrozbu vykládá (II. 73.), *že*

je *potupí kakýms písmem*. Toto pak písmo na potupu Neštěstí jest právě skladba, o které zde jednáme a která v literární historii české pode jménem „Tkdlečka“ známa jest. *Žalobník-Tkdleček* v této skladbě mluvící a několikráte vůbec *literatem* jmenovaný a naznačený jest tedy podlé vší pravděpodobnosti i *skladatelem* jejím. Taktéž soudil Jungmann, když zprávu o žalobníku-Tkdlečkovi (Hist. lit. 1849, II. 71., kdež i zpráva o rukopisech a otiscích Tkdlečka) za zprávu o skladateli-Tkdlečkovi položil (tamt. 641.) a totéž předpokládali jsme nahoře, když jsme pravili, že data o osobě a poměrech žalobníka-Tkdlečka jistou měrou i k literatu-Tkdlečkovi se vztahují. Utrvdívše se v tom oběma doklady z II. 72. a II. 73. chceme pokračovati a ještě některá jiná literární data o literatu Tkdlečkovi vybrati, zejména o učenosti a o dmyslu jeho.

O hojně jeho *učenosti školské* svědčí ta okolnost, že se všemi téměř autoritami dokládá, kterých ve školách středověkých uznáváno; tak cituje často Isaiáše, Šalomouna, Joba, Davida; Ezechiele, Jeremiáše, Augustina, Hřehoře, Bernarta atd., z „pohanů“ pak Catona, Seneku, Ovidia, Boethia, Virgilia, Valeria, Horáce, Tullia (Cicerona), Aristotela, Sokrata, Pythagora, Platona, Diogena a mnohé jiné. Z přemnohých pak narážek patrnó jest, že znal staroklassickou mythologii a heroické pověsti (na př. o Jasonu a Medeí I. 11. 54. 56., o Pyramu a Thisbě I. 34.), ano dle narážky na Velesa a Zmeka (II. 2.) věděl také něco z mythologie českoslovanské. Do historie biblické naráží na Judit (I. 25.), Esther (I. 26.), Samsona (I. 28.), Abrahama (I. 70.), Josiáše (II. 23.), Josefa a Faraona (II. 22.), Zuzanu (II, 76.), Daniela (tamt.) a j. a z historie světské má narážky na Caesara (I. 24.), Alexandra (I. 24. 30. 42., II. 11.) a Polykrata (I. 45., II. 95.) a na děje uherské (I. 24.). Také o jiných vědách a všelikých uměních své doby měl slušnou povědomost, jakož vysvítá z výkladu, kde Neštěstí tvrdí, že mu každý podrobiti se musí (II. 91.—94.).

Kromě těchto svědectví o učenosti školské nalézáme ve skladbě Tkdlečkově také několik *bajek*, dílem vypravovaných dílem jen připomenutých, a několik *příslví a pořekadel* českých. Zejména bajky, proč má opice kusý ocas (I. 22. 28. 32.), proč má zajíc dlouhé uši (I. 22. 32.), proč pes kočky nenávidí (I. 22. 32.), o vlku, jenž nechal husi na kolíku, aby do jámy nepadl (I. 80.), o vlku, jenž vzal kápi na se před lidmi, aby jeho ctili (I. 80. 82.), o lvu, jenž od malé myšky z hnízda svého vyhnán bývá (II. 44.) a o vlku, jenž v nemoci slíbil se postiti a pak osla za rybu (postní jídlo) sežral (II. 72.). Z bajek těchto, pokud vím, jenom předposlední ve středověkém Aesopu (na př. ve vydání Milichthalerově, v Olom. 1584, v kn. I. č. 18.) se nalézá, ostatní jiného původu jsou (třetí od konce upomíná na jedno místo v německo-franc. Reinekovi) a to dílem původu zajisté domácího česko-

slovanského; tím způsobem patřila by spisovateli Tkdlečkovi i ta zásluha, že nám ze staré národní literatury bajkářské aspoň něco zachránil, co má do sebe skutečnou cenu. Sama bajka o vlku, který v nemoci těžkým slibem se zavázal, uzdravili se, že do smrti masa jísti nebude, a zhojiv se osla v brodě přepadl a za postní jídlo sežral, je velmi vzácná pozůstalost svého druhu, poněvadž k dobrým bajkám aesopským směle přirovnati se může.

Příslloví a pořekadla česká má Tkdleček ve své skladbě tato:

Živá hlava klobúčníka dobývá (I. 96.).

Po ztrátě posmievanie člověk častokrát mievá (I. 96.).

Tak hlup nejsem, bych nevěděl, proč kráva chodí před pastuchů a kam pěníce nosem sedá (I. 97.).

Aniž jsem tak sprostného smysla, bych tomu nerozuměl, proč lev jda a ocasem šlěpěje své rozmetuje (I. 97.).

Již jsou štěncům zubi dorostli (II. 1.).

[Nedarmoť říekají lidé:] stalo se mi *po* neštěstie (II. 7.).

[Poslůchaj *sedlského příslovie* řkúc:] po chuti nechut bývá, lib sladec, lib hořec (II. 39.).

To již mimo se pust jako minutú zimu (II. 105.).

O *důmyslu* Tkdlečkově celá skladba jeho jest svědectvím. Co v ní pochybeného jest a našemu aesthetickému vkusu se nelíbí, základní totiž osnova celku, více na vrub jeho času a časové záliby spadá a jen menší měrou za nepříznivé svědectví o důvtipu jeho pokládati se může; Tkdleček jen tak dalece jest vinen, že ze vkusu své doby vybaviti se nedovedl a v dialekticky broušené formě učeného hádání čtenářům svým podal předmět, jemuž by dle našeho vkusu jiná forma lépe slušela a o němž by on i v jiné formě s citem a humorem šťastněji se byl rozepsati mohl. Mimo to samo Neštěstí mezi dary, jimiž bůh Tkdlečka obmyslil, zvláště také výmluvnost prostrannú v dobrých rozprávkách a rozeznáníe brzke (nyní bychom řekli bystrý soud II. 105.) vytýká.

O některých způsobech české atrakce čili assimilace syntaktické.

Napsal Fr. Bartoš.

Považujíce staré památky jazyka spisovného, jakož i nekalené prameny řeči lidu dle přesných zákonů syntaxe logické, nejednou dočítáme se vazeb, které zákonům těmto odpovídají na prosto. Ale i mezi ustálenými vazbami mluvy nynější nalézáme leckterou, jež se vymyká z pout přísné logiky a jen

proto nic nápadného do sebe míti se nezdá, že se stala obyčejnou a pravidelnou.

Některých zjevů takových dotekl jsem již po různu na jiných místech, zde hodlám o nich promluvit souborně.

Věta jest řada slov v jistém-určitém pořádku po sobě jdoucích, jako slovo řada hlásek jest po sobě znějících. Celou větu na jednou prosloviti aneb i jen pomysliti není možná. Myslíce nebo proslovující větu myslíme nebo proslovujeme slova, jak v řadě větové za sebou jdou. V řadě pak větové mají jednotlivá slova vzájemné k sobě vztahy, jsou na sobě, jak říkáme závisla neboli jedno druhým řízena. Myšlenka však vezdy předstihuje mechanismus mluvidelný, čímž se stává, že tento tytýž myšlénce říkajíc stačiti nemůže a opozdívá se práci svou tím si ulehčuje, že různé původně úlohy jednako vykonává, odkudž pak vznikají v jiných jazycích jiné assimilace vazeb syntaktických, jež velikou mají podobnost s assimilacemi řady slované, jsouce i ony jako tyto postupny i zpětny.

V češtině odtud původ vzalo několikero assimilací syntaktických.

1. *Assimilace pádů*, ve starších památkách písemných a v řeči lidu dosti obyčejná. Genitiv totiž závislý na pádě předložkovém nebo na instrumentale spodobuje se druhdy těmto pádům:

Kázal se k hrobu sv. Mariji Magdaleně vésti (Pass. 547.). — Vstavše k svatému Pankráci hrobu šli (Pass. 85.). — Jeden rytíř na každé léto k sv. Mariji Magdaleně hrobu chodil (Pass. 547.). — Povinen jest státi ke dni sviečkám nebo svatému Janu (Tov. 52.). — K těm maytům vybíráním (Jung. sub „mýto“, podotýkaje: nota syntaxim antiquam). — Pytel šila na svou šiji kůži (Ctib. Hád. 8.). — Tudiež na tej sieni sklepé slunce měsíc při tom hvězdy stviechu (Kat. 984.). — Veliké hromady jsem viděl, že by jich na množství tisíců vozích neodvozil (Lab. 72.). — O svatém kříži nalezení (Pass. 367.). — Mají registra nová po diskách zavření býti učiněna (Tov. 58.). — Jakožto jest po smrti její otci na ni spravedlivě spadlo (Půh. Br. I. 2. fol. 107.). — Po hodu jedenácte tisíc děviciach (Arch. I. 27.). — Po matce božie na nebe vzetie (Chron. 458.). — V tu středu po matce božie na nebe vzeti umřel král Václav (Let. 28.). — Pod tú při ztracení (Půh. I. 238. — ib. 263: Mají býti poslušni pod ztracením té pře). — Na toho jsme zaručili obapolně pod toliko penězi ztracení (Půh. I. 238.). — Purkmistr obeslal pod přísahú příkázaním všech konšeluov (Jir. Nákr. §. 347.). — Před hodem velikú nocú přišel Ježíš do Bethanie (Anth. I. 80.). — Nech šije ve středu při slunečku východu, nech šije v sobotu při slunečku západu (Suš. Pis. 109.). — To mi slíbil za list dokonání (Půh. Br. I. 2. fol. 106.). — Hrom vyskočil vrchem kostelem (Let. 458.). — Město bylo ozdobeno množstviem uli-

cemi prostrannými a dlouhými (Anth. I. 118.). — Chci dosti dobrými lidmi dovésti (Půh. I. 184. — t. j. dostatečným počtem dobrých lidí. Dost je zde jako subst. a mělo by se pojití s genitivem: „dostí dobrých lidí.“).

V některých krajinách moravských mluví lid pravidelně: Před sluncem východem. Po slunci západu. Spokojil jsem se kouskem chlebem. — Vůbec užívána jest vazba: „Rukou dáním“, což vzniklo atrakcí z „ruky dáním“, neboť obě ruce obyčejně nepodáváme. — Podobných assimilací slyšeti v nenuceném hovoru pospolitém hojně. Tak slyšel jsem jistého rolníka, an dával knězi na mši, „aby Bůh syna jeho osvětil darem Duchem svatým“. Jiný vypravoval, kterak šel „po jedné straně řece“ a bratr jeho „po druhé straně řece“, kterak seděl v hospodě „při sklenici vodě“, byl „na polovic cestě“ a p.

Obdoba těchto vazeb mohla by nám snad objasnití záhadný posud onen verš básně „O Čestmíru a Vlaslavu“: „Zavzni vícestvie k Neklanu radostnu uchu“ (Výb. I. 26. ř. 12.).

2. *Číslovky základní od pěti* počínajíc jsou původem svým substantiva; skloňovala se tedy podlé vzoru „kost“ a pojila ve všech pádech s genitivem n. př.: Před šesti dní (Anth. I. 80.). — Nabyly-li tudíž číslovky v pádech nepřímých z nenáhla platnosti a moci adjektivné, podrževše při tom tvar substantivný, nemůžeme si to jinak vysvětliti nežli zpětnou assimilací pádův. Říkalo se tedy nejprve před šesti dněmi, z čehož pak vzniklo naše před šesti dněmi. Tvar genitivný zavládl ve všech pádech nepřímých, jako genitivy kolika, mnoha.

Přijeli jsou do Paříže s tisícem pěších (Anth. II. 161.) jest vazba původní. Assimilaci máme ve větách: Za našeho věku jiný kroj jest než byl před sta lety (Anth. II. 202.). — Táhue na pomoc s několikonácti sty koňmi a některým tisícem pěšimi (Anth. II. 80.).

Přesně logické jsou vazby: Koráb s mnohem lidí pro velikú búrú na moři tápá (Pass.). — V málu dní (Štít. Nauč. 130.). — Jel do města s málem lidí (Výb. I. 143.). — S kolícěm muž legoša (Mikl. IV. pg. 482.). — Kdo jest kdy slychal v časech minulých aneb nynějších o toliku králův (Zikm. pg. 140.). — Z původních vazeb těchto vznikla assimilace činem čtverým:

a) Genitiv spodobuje se pádu číslovky neurčité tvaru původního: Ve mnozě jsem zemíech byl (Výb. I. 118.). — Po několikě letech (Arch. I. 161.). — Po několikě dnech (Pass.. 535.).

b) Neurčitá číslovka mnoho a koliko zůstává nesklonnou a genitiv se spodobuje žádanému pádu číslovky: Po mnoho dnech (Pass. 573.). — Po mnoho časích (Půh. I. 285.). — Věz, což jest pravil před mnoho dobrými (Arch. I. 191.). — Poslali list

s mnoho visutými pečetmi (Arch. I. 7.). — Po několiko dnech jeho sv. Basilius navštívil (Pass. 170.).

c) Neurčitá číslovka (mnoho, koliko) objevuje se ve všech pádech s koncovkou genitivnou, a genitiv závislý spodobuje se žádanému pádu číslovky: Mluvil jsem o tom s mnoha lidmi (Us.). — S kolika vozy (Žer. L. I. 104.).

d) Číslovky neurčité berou na se tvar adjektivný: Pan Krajeř přitáhl s *mnoho* Němci a Švamberk s Němci *mnohými* (Let. 47.). — Po mnohých časech (Pass. 375.). — Před mnohými lety (Pass. 387.). — Bohu se poručil a po *malých dnech* zemřel (Pass. 216.). — V malých dnech umřel (Pass. 244.). — V malých letech velmi prospěli (Anth. II. 201.). — Teď v *krátkých dnech* soud v Trnavě držán býti má (Žer. Záp. II. 151.). — Po *některých dnech* (Pass. 230.). — Po některých časech (Pass. 599.). — Chán když na myslivost jezdí, pod stany, jichž některé sto pospolu jest, některou neděli bydlí (Har. II. 148.). — Při *tolikých vědách* pamět se cvičiti musí (Jung.).

Pozn. Podlé této obdoby říká se též: *Tolikých* (= tolik) má dlouhá a přece hýří. Zachoval si *pěkných, hezkých* (= mnoho) peněz. Letos máme *pěkného* (= hojně) ovoce.

Sem náleží též: V *drahně letech* se nezběhlo (Žer. Záp. II. 46.).

Substantiva *půl* a *čtvrt* měla by se dle přesných zákonů skladby logické ve všech pádech pojiti s genitivem. Avšak genitiv spodobuje se v pádech nepřímých žádanému pádu těchto substantiv, při čemž *půl* zůstává nesklonným, *čtvrt* se buď skloňuje buď nesklonuje: Na půl čtvrtu stu přestati může (Žer. L. I. 144.). — Před půl létem (Mitr. 138.). — Po čtvrt létě (Mitr. 96.). — V tom čtvrti létě, toho čtvrti léta (Arch. I. 199.).

Pozn. Přívlastek druží se pak k substantivu závislému, ač podlé smyslu sluší vlastně substantivům *půl* a *čtvrt*: *Toho čtvrt léta* mají nám službu vésti (Arch. I. 226.). — *Celého čtvrt léta* (Mitr. 159.). — V *každém čtvrt létě* služba se platí (Mitr. 140.).

3. *Komparativný genitiv* zvrátneho zájmena *sebe* spodobuje se tím způsobem pádu svého komparativu, že se zaměňuje v zájmeno přisvojovací: Protiví se lidem sobě rovným i *svým* (= sebe) starším (Štít. Nauč. 161.). — Vzechceš ssaditi vyššího svého (= sebe, Štít. Nauč. 161.).

Atrakce relativa v řečtině tak častá po řídku se vyskytuje v češtině; mám před rukama jeden toliko příklad: Porus sebrav množstvie slonův, *jimižto* Indičci mají obyčej s *nimi* bojovati, vytáhl jest proti Alexandrovi polem (Anth. I. 121.). Původní vazby jsou tyto: Něco se do sněmu připsalo, *ješto o tom* lidé nevěděli (Arch. I. 91.). — Páni všichni, *ješto jich* pečeti jsou při tomto listu, mají k tomu hradu příleci (Tov. 27.).

Opacné atrakce *demonstrativa* nalezl jsem též jeden příklad: Rudolf *tém zemiem, kterýmž* chce, nikdy jich jest neměl (Výbor. I. 439).

Pozn. Naopak přechází i čeština jako řečtina ráda z vazby vztahné ve vazbu demonstrativnou (dissimilace): Mlčím o jiných věcech, *kteréž* k nám z dalekých krajín přivázejí a my *je* za drahé peníze kupujeme (Anth. II. 195.). — Po levé straně města jest Pontus Euxinus a jezero Maeotské, při *nichž* vůkol mnozí národové bydlejí a mnohé řeky do *nich* tekou (Anth. II. 222.).

Za atrakci můžeme též považovati genitiv adjektiva výrokového, táhnoucího se k podmětu zájmena rodu středního: Já rád ke všemu svolím, *což* jest *slušného* (Arch. I. 86.). — Učiním rád, *co* je mně *možného* učiniti (Arch. I. 100.). — Učiním, *co mého možného* (Us.). — *Což* zuostane *nezmazaného*, to tomu, *ktož* vkládá, zuostane (Tov. 59.). — U Boha *nic* není *nemožného* (Suš. Ev. Mat. 3.). — *Nic* mi není tak *divného*, jako . . . (Us.)

Srovn. též: Kdyby ne tebe, mohl jsem už mítí *kus napsaného* (Us.).

4. *Sloveso řídicí a infinitiv splývají* v jedno, pročez doplněk závislý na infinitivě nespravuje se tytýž co do pádu infinitivem, nýbrž slovesem řídicím: Tak *neslušie světa* milovati (Štít. Nauč. 113.). — *Neniet* bezpečno súditi *takových věcí* (Štít. Nauč. 326.). — *Nebylo* potřebí pro tak nevelikou věc *stavův* obsýlati (Žer. Sn. 68.). — Dáti jim *všeho* nechťel (Tov. 0.). — *Nechťel pravdy* pověděti (Blah. 41.) — *Nerodte srdcí svých* zatrzovati (Štít. Nauč. 262.). — *Nesmím* jemu *pravdy* pověděti (Star. Skl. V. 104.). — *Nesměl* jsem *pravdy* mluviti (Let. 516.). — *Nemohli* stačiti *doluov* dělati (Let. 65.). — *Štastných těch lidí* najíti *nemohou* (Lab. 52.). — Takové smlúvy *nedají knih* svědomí otevřiti (Štít. Nauč. 80.). — Prokop *neměl* *nižádného práva* zapsati *toho zboží* (Arch. 190.). — Dáváme *plnú moc* a *právo těch tři tisíc* zlatých vzíti (Tov. 89.). — *Sena* jim jísti dajte (Dal. 64. 36.). — *Daj* mi *vody* píti (Výb. I. 932.). — *Slova božieho* kázati *nepřestal* (Pass. 377.). — *Styděl se toho* před Bohem i pomysliti (Štít. Nauč. 169.). — Ta bázeň jest *báti se* ztratiti *té odplaty*, jižto Buoh svým dáva (Štít. Nauč. 250.) — *Svých hlav* *nestrachovali* se pod meč podchýliti (Štít. Nauč. 205.). — *Jechu se* všichni *pravdy* tajiti (Star. Skl. IV. 359.). — *Jal se* dělati *kostela* (Pass. 479.). — *Jal se toho spolku* trhati (Blah. 4.). — *Všech paní* *je se* haniti. *I je se s ňú među* píti. Kněz *je se* v Praze *kostela* činiti (Dal. 3. 23. 13. 35. 29. 35.). — Črti *hledají těch* sklamati (Štít. Nauč. 78.). — Budou mi *přítí drobtuov* sebrati (Ctib. Hád. 2.). — Ne všechněm *se toho* najíti *dcstává* (Lab. 49.). —

Pomohl mu toho na horu přinést (Blah. 94.). — Někteří se i *hlav* provrtovati *pokoušeli* (Lab. 34.). — Tito slyším, že se jmenovati *těch věcí učí* (Lab. 43.). — Bratr *mocen* jest *svého statku* dáti, komuž se jemu zdá (Tov. 82.). — Dávno jsem *žádostiv* byl *té noviny* slyšeti (Žer. L. I. 146.). — Ta se jest *písmu* v své mladosti čísti *naučila* (Výb. I. 1149.). — *Na učích* se čísti *holčinám* sv. Marie Panny (Výb. I. 509.). — *Nauči* ji *provazóm* plésti. *Uč* mě *mazancóm* jiesti (Jir. Nákr. §. 347.).

Pozn. Nepovšimnutí této vazby bylo snad příčinou, že *mluvnice* naše uvádějí *tytýž slovesa, jako by se pojila s genitivem, jimž jediné akkusativ přísluší*. Mezi taková slovesa počítá na př. *mluvnice* Zikmundova *jísti* a *píti*, kteráž sama o sobě jiného pádu než akkusativ nikdy nemají.

5. *Partitivnost děje* attrahuje k sobě partitivnost *předmětu* (genitivus partitivus za přesně logický akkusativ). Z té příčiny vážou se s genitivem *některá* slovesa složená s předložkami: *po, na, při, pod, od*: *Vlasta* na kůň sedla a meče sobě podati kázala (Háj. 8.). — Tu jim postúpi pokoje svého (Star. Skl. IV. 267.). — Potáhneš-li na huslech jedněch strunu výše, potáhnutí i bardunův (Štít. Nauč. 282.). — Jiný řetězu sobě potěžkával (Lab. 80.). — Lépeť jest hladu potrpěti než zbyti dědictva (Štít. Nauč. 55.). — Též toho neštěstí pocítil (Žer. Záp. II. 20.). — O to s ním páni často mluvili, aby toho polepsil (Let. 9.). — Jakož tělesný pokrm posilňuje života tělesného, také nevidomá moc této svátosti posilňuje života duchovního (Štít. Nauč. 322.). — Neprátelův posilňovali (Let. 305.). — Pochybujících potvrzovala jsi řečí svou (Ctib. Hád. 4.). — Povýším sluhy spravedlivého nad krále nepravého (Ctib. 12.). — Tiem pocti mrtvých (Štít. Nauč. 59.). — Syn boží pochválil viery jeho (Štít. Nauč. 326.). — V tvém jménu, hospodine, pozdvihnu *rukú svú* (Štít. Nauč. 328.) a *Ruce* pozdvihnúti ve jménu božím (Štít. Nauč. 328.). — Hlavy naklonil (Let. 483.). — Telefus svého štítu nasadí (Troj. 203.). — Spatřím některé uch nastavující (Lab. 46.). — Číhali, kde co písklo, ucha nastavující (Lab. 77.). — Pakli kdo také ruky přičiníti chtěl, skřípalo to a vrzalo (Lab. 46.). — I přizdvihnu hlavy a hledím (Lab. 107.). — A já hlavy přizdvihna a zraku podnesa čistě přirozeně na věc hleděti jsem mohl (Lab. 12.). — Pakli té pře odložiti chceme? (t. j. na jinou dobu, Lab. 68.). — Odloženo jest té věci do pondělka (Žer. Záp. II. 18.). — Kdež nemůžeš panovati, *žádost* a *pílnot* odtud odlož (t. j. docela, všecku odlož. Anth. I. 120.).

6. *Plnot* a sytost *děje* attrahuje k sobě genitiv *předmětu*, podlé analogie slov *plnot* a sytost hmotnou označujících (pln, syt čeho, naplniti se čeho): Co jsem se našala, snopů navázala. Ti sedláci ubozí, což se oni navozí kamene (Erb. 329. 426.). —

Dosti som sa nachodil a natlačil blata. Dost som sa nachodiu tmavých nocí nabludiu. Dost som sa nachodiu i sveta nabludiu (Zpěv. I. 120. 197. 200.). — To jsme se toho žita namlátili (Us.).

O vazbě přechodníkové v jazyce štítenském.

Napsal dr. J. Gebauer.

Jazykem štítenským nazýváme jazyk český, jakým psal Štítuný. Obraz jeho, který se nám podává v Naučení křesťanském (vyd. od A. Vrfátka, v Praze 1873), pokládáme za dosti úplný a bereme jej za obraz češtiny štítenské vůbec, jakož jsme již jednou učinili v těchto Listech (1874. str. 252). Nyní o jeho vazbách přechodníkových pojednati chceme, a to na základě dokladů z Naučení křesťanského vybraných. O nich připomínáme, že jsou úplny, když se jedná o odchylku od známé pravidelnosti aneb o věc nedosti jistou nebo neustálenou; kde však o věci nepochybné jest řeč, tam na místě všech dokladů, které by se z Nauč. křesť. sehnati daly, jenom po několika jich podáno jest.

Půjdeme cestou analytickou; pravidlo nechť se nám vždy samo z dokladů ukáže.

Především zapotřebí bude ukázati, na čem přítomné rozdělení přechodníků a dokladů zakládáme.

Každá i rozvitá věta ze dvou jen členů se skládá, podmětu a přísudku; jiné články, totiž doplněk s předmětem, příslovkové určení a přívlastek, jsou články druhu nižšího a jednak ku podmětu, jednak ku přísudku patří. Ve větě holé i podmět i přísudek výrazy holými vyjádřeny jsou; ve větě rozvitě jeden neb oba ti členové výrazy rozvitými se vyjádřují. Jak se rozvíjí výraz podmětu, na tom nám zde nesejde; ale jde nám o rozvíjení přísudku. Holým výrazem přísudku je vždy sloveso, pokládáme-li i ve větách, jako jest *Bůh jest věčný*, *jest* za vlastní přísudek a *věčný* za jeho doplněk. Každé pak sloveso, ať činného, ať trpného významu, vlastně nějaký děj vyslovuje (Mikl. Synt. 264). Rozvíjecí části při přísudku mohou tedy vůbec jen to vyjádřovati, čím pojem děje se determinovati může, neboť ony rozvíjecí části jsou jen slovné výrazy těchto determinací. Determinace pak každého děje může býti trvám jen dvojí: 1. materialní, kterou se děj slovesný co do obsahu svého doplňuje, na př. *Bůh stvořil — nebe i zemi*, a 2. formální, která udává věci mimo obsah děje slovesného, tedy okolnosti, za kterých se děj slovesný vyslovený sbíhá, na př. *Na počátku stvořil bůh nebe a zemi*. Podlé tohoto rozdílu v determinaci rozdělují se také rozvíjecí výrazy v přísudku; ty, které vyslovují determinaci materialní, jmenují se doplňky (předmět jest jedním druhem doplňku);

ty pak, které determinaci formální vyslovují, jsou příslovková určení. V obojí funkci může být i a bývá i přechodník a dle toho rozeznáváme tedy přechodník doplňkový a příslovkový čili (dle terminu v řecké mluvnici Niederlově zavedeného) určovací. Při tom však připomenuto budiž, že rozhodnutí o přechodníku příslovkovém není vždy snadné, ano že podle rozdílného pojetí subjektivního tž přechodník v též větě jednak za příslovkový, jednak také za přívlastkový pojiti se může, t. j. za takový, jako by byl rozvíjecím výrazem (převlastkem, anebo přístavkem, kterýž je druhem přívlastku) při podmětě, na př. *pastýři, stád svých střehouce, bděli*; proto odporoučel by se zase nejvíce terminus, jakého Miklosich ve své syntaxi (str. 825. a j.) užívá, jmenuje tyto přechodníky *apositionálními*, přístavkovými, kdyby nebylo míti zřetel i k těm v češtině staré hojným příkladům, kde přechodník má při sobě spojku, jaká přístavku nesluší; zdá se nám v tom být i podoba se spojkovým participiem řeckým, srovnáme-li na př. *Συμβουλευσοι καίπερ νεώτερος ἄν* (Niederle §. 798.) a štítenské *A i Lot* byl dobrý a se zlými bydle 55.*) Jiné doklady tohoto způsobu jsou v Nauč. křesť.: *Že panny jdú za beránkem . . . a spievajíc 10.*; — *Když pozná neupřímost světská . . . a již jsa přivázan manželstvem k světu 12.*; — *Kdyžby ve cti a v pokoře bydlila s nimi a strpiec, byloliť by nelibo co 14.*; — *Mnohýt se ukáže priatelem a nejsa 56.*; — *Když blížnieho svého nemiluje a vida jej 73.*; — *Ano lotři, zloději nechtie slúti zlými a tak nečiniec, aby mohli býti dobří 91.*; — *Budeť řeči taková žena a jako kakás modla pripraviec sé 117.*

Nejhojněji přichází z těchto přechodníků v češtině přechodník příslovkový; ve staré češtině pak kromě toho i přechodník doplňkový dosti často se vyskytá.

Mimo to nalézá se v češtině staré i dosti příkladů, kde přechodník ve větě podřízené sloveso určité zastupuje.

Jak v jazyce štítenském přechodník v této trojí funkci se bře, o tom chceme zde pojednati, a to nejprvé A. o přechodníku příslovkovém čili určovacím, pak B. o doplňkovém a naposled C. o tom, který ve větě podřízené zastupuje sloveso určité.

ad A. *Přechodník příslovkový*. Probrati chceme nejprve doklady s přechodníkem přítomným (sloves imperfektivních), pak s minulým a naposled s budoucím. Budoucím totiž v krátkosti jmenujeme přechodník sloves perfektivních s koncovkou ovšem touž, jaká jest u přechodníku přítomného, ale s významem budoucnosti, jakož perfektivní povaha slovesa s sebou přináší, na př. *ponesa, vyjda atd. naproti přítomnému nesa, jda* (sr. Hatt. ml. §. 68., 3. 6., Miklosich, Synt. 820., 3. 6., Zikm. Skl. §. 264., 2. 6.). Dále chceme činiti rozdíl, jakým způsobem jest vyjádřeno sloveso,

*) Čísla znamenají strany ve vydání Vrtátkovu.

ku kterému přechodník příslovkový bezprostředně náleží, zdali indikativem, imperativem nebo konjunktivem, anebo jeli infinitiv na místě slovesa určitého.

I. Přechodník přítomný (sloves imperfektivních) jest a) ve větě s indikativem

1. minulým: Takť sú bývaly šlechetné dievky, v čistote čakajíc manželstva a služiec bohu a střeňúc se všie křehkosti 7.; — ježto (panny) majíc příklad od nie též učinily 9.; — ukázalf sem, jakž moha mluvé o tom 51.; — A i Lot byl dobrý a se zlými bydle 55.; — že byla šlechetná žena, to víno a chleb na hroby tak stavějíc a s chudými jedúc a pijíc (máti sv. Augustina) 58.; — Tomuť sú učili prietelé onu Sáru, . . . pústějíc ji od sebe s mužem 61.; — pracovali pro dobré jiných, vidúce v tom vóli boží 73.; — přijal křest od sv. Jana, jsa již v třidcátém létu 188.; — I mělt je nemalé utěšenie . . . David, na žaltář huda a u veselém duchu prozpěvuje 77.; — tak je onen anjel zahynul a člověk prvni, toho, k němuž je buoh stvořil, nedržiece 280.; — ješto sú zaň slíbili křtiec jej 315.; — jenž bděli, stád svých střeňúce 329.

2. Přechodník přítomný jest ve větě s indikativem přítomným: sú to nemúdré panny, kteréž stojie po takých frejích, dráže vážiee svět a viece žáda jíc chvály 7.; — Ješto pak tiem vyhrozu jíc se a rozpaku jíc od stavu panenského řkúc 13.; — I má svú čeleď hospodář napomínati . . . a pravě jim . . . co mieníme svátky světiec 57.; — jen vóle své hleda jíc lidé; onen v hrdosti . . . pna se nad jiné, onen freje hledaje pasa svoji oči smilně, onen . . . dráždě jiné a rozněcuje, onen v obžerství se kochaje 46.; — Stav duchovních táhne lidi . . . svým příkladem, . . . a modlitbami ve dne i v noci bohu vzdávaje chválu, posty, utrpením nahrazuje (indik.) obmeškánie v tom . . . a učí 69.; — Kak móż kto řieci: miluji boha, nevida boha? když blížnieho svého nemiluje a vida jej 73.; — Ješto pak nechtie člověka páni od sebe pustiti nemajíc k němu izádné viny 89.; — páni berúc lichvu nechtie slúti lichevníci 91.; — stojí vždy kúřec se dýmem pustá země 139.; — poněvadž (člověk) spě nemá vóle svobodné a rozumu 137.; — máme i jiné úmysly hodné zřediti, vážec v pilnosti ty úmysly 270.; — I máť člověk . . . své snažnosti přičiniti, odjímaje přěvady . . . krotě čichy tělesné a táhna od marnosti 279.

3. Přechodník přítomný jest ve větě s indikativem budoucím: a druží snad z závisti, chtiee jedné sami slúti múdrí, budú prvě hyzditi knihy 4.; — (panny) v ní (p. Marii) budú jmieti utěšenie, s ní stojiee v témž panenském jednom řádu 9.; — malěř, chtiee krásný obraz učiniti, nejprv položí bielú barvu 10.; — ktož bojiec se menšie práce . . . i vklonú u větší 13.; — poprzníť své myslí, oblubujíc takové věci, pilna jsúc té marnosti, kochajíc se v těch rozkošech 21.; — obnoví

jie žalost jejie, řkúci jie 42. (dle Mikl. Syntax 819. bylo by sloveso řici perfektivní a tento příklad by patřil do III. 3.); — ješto až ukrutní budú bojiec sě hřiechu i v podobném utěšení 44.; — (hospodář) slúže bohu, k témuž roznieti i svú čeleď 56.; — (jiní) budú skrovniti sě v takých věcech, příkladem jich služieci bohu 70.; — (někto) bude protiviti sě vůli božie, tiskna sě proti nie, právě jako proti ostnu 92.; — (člověk) starších poslušestvie nedrže i duši umrtví 150.; — budeš... daróv svých pozívati, jeda a pije s pocestnými a s vdovami 295.; — ten sě neprávě kaje, ktož cizie máje nevrátí 300.; — drž svój stav rádně, tiem budeš mlče lépe jiné kárati, nežli by je řeči káral 305.; — Múdrý, slyše, múdřejší bude 53. — Tuto připomínáme, že za indikativ budoucí vzato jest každé sloveso, které tvarem svým k tomu ukazuje, na př. i *nevrátí* ve třetím příkladě od konce. V jistých případech může však takové sloveso míti význam ohledně k budoucnosti a přítomnosti neobmezený a neurčitelný, řekli bychom aoristický, jako *nevrátí* v příkladě právě naznačeném.

b) Přechodník přítomný jest ve větě s i m p e r a t i v e m : odskoč jie (tělesné milosti) nemeškaje 23.; — A vždy sě chraňte hřiechu, ... pyčíc dřevních a čistieci se den ode dne lépez lépez 33.; — Táhněte sě k svatosti upiémě, ... rozmlúvajíe o bohu, ... o bohu mysléc, ... uprúc veň zrak srdce svého, zřieci k jeho moci 33.; — boha sě bojte, vždy žádajíe pomoci jeho 44.; — vezměte duchem svatým naučenie ... mluvieci spolu chválu boží, zpievajíe duchovnie píesně, veseléc sě v hospodinu 64.; — truchlejme, žalostieci ztráty duchovnie 283.; — Ale tuto radu slyše člověk, opust náramnú lakomú pěči 305.

c) Přechodník přítomný jest ve větě s k o n j u n k t i v e m : po nichž (věcech) by (děti) táhly úmysl k vůli božie, čtúc sobě v těch knihách 3.; — v nichž by odpočíváli, tvá slova v svých srdcích přežívajíe 3.; — aby tichostí své panenstvo ozdoby a učieci sě práci hospodářské, jsúc u svých starost neb služieci 6.; — kdyby byl který stav většieho dostojenstvie, (bůh) jsa všemohúci byl by z toho volil matku sobě 9.; — ktož by žádost obliboval v mysli, kochaje sě v takovém myšlení 32.; — aby více byla pilna ... prosieci za sě ... vzdávajíe ... držíc ... slyšieci ... čtúc 33.; — aby počestnost ... držáli takových neznabuoh neposlúchajíe 46.; — aby jeden druhému spasenie hledal, od hřiecha odvodě, k dobrému napomínaje a boha zaň prose 48.; — aby diety jeho, čest a šlechtnost vidúc před sebu, to vložíly v srdce 56.; — ale nežť by bylo kradúc jiesti, radšě tu nebývajte, když nejste robotni, kdež byste kradúc musili jiesti 67.; — aby (stav moci světské) ... duchovním i lidu obecnému hledal pokoje, zlě trápě a neřádné, ješto ... nepokoj činie a neřád, bořieci pravdu 69.; — A s právem bychom i o svých bližních pilnost měli ... onen sě bohu modle za ně, onen je v dobrém napomínaje a rozum jich osvécuje a jiný dobrý příklad jim dá-

vaje 111.; — af by lidé, vidíce vaše dobré skutky, chválili otece vašeho 167.

d) Přechodník přítomný jest vedlé infinitivu: V těle jsúc i býti živu kromě těla, nenie zemský, ale nebeský život 9.; — O radosti nad tu radost! netoliko jedné tomu řádu nebeskému ... tak se dívati, ale i samému býti v tom blahoslavenství, tvář vidúc svatě trojice a všech milost vidúc k tobě, až i božím všem jsúc vzácnu 109.; — (tobě služebnici) nahodit se, nelibost někomu učiniti, nevidúc, co se jemu líbí 110.; — Hříech jest, netbajíc dobrého, v němž nenie proměny, přidržeti se dobrého, v němž jest proměna 111.; — třetí (čas jiesti neb píti) jest s hostem, s přítelem, milost přeznivá ukazujíc, pojiesti neb napiti se 134.; — A to je pak slib nevěrný: ústy slíbiti ..., nemieníc toho držeti 212.; — To je pak v pravdě milovati: nejen mluviti, ale i skutkem milovati ... pomáhajíc sobě dobrého v svatosti a v šlechetnosti 213.; — pokorať jest mysli své ponížiti, vidíce své nedostatky 215.; — Třetí vstupuň pokory jest: jsúc i velikým býti pokornu 217.; — bylohi by lépe, opustiti to, což móż kto držeti v pravdě, a pak lúdiť a pochlebovati, chtiec potrebu mieti 223.; — Prvý (stupeň skrovnosti) bude pokorně strpěti nerepcíc 225.; — Ale jiněť by bylo, zlé něco hyzdiť, chtiec vystřieci bludu 233.; — I nenieť múdrě, v žalári věziec, veselu býti, nevěduc, na smrtli z něho vyveden budeš 239.; — Ale dobrá jest naděje, v boha ufajíc činiti dobře 268.; — Po-něvadž je nelze, k životu přijíti, nedržiec těch prikázání 290.; — Blaženějieť jest, jsúc svobodnu a svatú obětí očistěnu, vyjiti odtud, než ... 324.; — A mnoho jest rozbrojných překážek v manželství, všim a celým srdcem táhnúti k bohu, nedvojiec jeho i k zemským věcem 331.

V každém z příkladů od *a* až *c* uvedených mohli bychom si — když tu přechodníky za příslovkové pojímáme — za přechodník položití větu, a to větu příslovkovou toho neb onoho druhu (časovou, podmínečnou, připouštěcí atp.), podřízenou; jindy mohla by to býti i věta téhož řádu, jakého jest sounáležitá věta se slovesem určitým; na př. Jenž bděli, stád svých střeħúce 329. = Jenž bděli, když stád svých střeħli, anebo Jenž bděli a stád svých střeħli. V každém případě dostali bychom sloveso určité za přechodník, aniž bychom ve smyslu něco podstatného změnili. V příkladech pak pod *d* uvedených mohli bychom i za infinitiv i za přechodník vhodnými změnami a bez porušení smyslu dostati dvě slovesa určitá, na př. I nenieť múdrě, v žalári věziec veselu býti 239. = není moudré, aby byl člověk vesel, když v žalári vězí. Takovými změnami dostáváme za větu s přechodníkem anebo za infinitiv s přechodníkem dvě věty s dvěma určitými slovesy, při kterých jednak podmět, jednak čas rozeznati a srovnávati se může. Učiněmeli takovou zkoušku s přechodníkem přítomným u štítaného, ukáže se nám, že v češtině štítanské

totéž pravidlo pevnou platnost mělo, které většinou u dobrých spisovatelů starých a v češtině nové všeobecně se uznává, totiž: přechodník přítomný žádá stejnost podmětův a současnost dějův, ať to jsou děje minulé, přítomné, budoucí anebo času neurčeného.

II. Přechodník minulý jest

a) ve větě s indikativem, a to

1. minulým: ten k nám přišel skrze pannu, byv v svatém životě jejie 9.; — ostavši u velikém zboží... kryla se je světského hluku 30.; — že, pokánie... učinivši, věč všeho nechavši, kochala se v hospodinu 36.; — Jakož v smilné bujnosti vysoko táhnúc hlavu nesla, chřbet zkřepčivši, tuto hlavu... sklonila... k zemi padši 36.; — A Dobeš, lek se toho, vece 42.; — A tak, i ostyděv se, ukázal sem 51.; — však své ženy obyčeje příjem se, ztratil boží milost 44.; — Tu odvedše ji u věrné milosti tomu ji učili 61.; — že dva nedvědy přisedše zdávila je 68.; — A i sv. Petr, byv v tom utěšení, když Kristus na oné hoře Tábor byl se před nimi proměnil, v jasnost, však potom byl padl, zapřev jeho, pána svého 74.; — z niež (pomsty) sú oni (sbožní) jediné zvláštní boží milostí vyšli, k bohu se od svéta obrátivše 106.; — paní, oškřekši se, vece 137.; — ta hubená zvěř ten dar boží obrátila k horšiemu svému, v závist upadši 153.; — Když Kristus trpěv umřel, ... 175.; — my, nepoznavše cesty božie, zstali sme na čestě nepravosti 270.; — (sv. Augustin) ale napadv knihy kacieřov Manicheov, ... podržal se jich bludu 291.; — lid obecný, slyšav od boha to desatero božie prikázanie, řekl Mojžiešovi 301.; — To pak kacieři tak tvrdě vzeli, že řekli, že pro ižádnú věc nemáme přísahati, z rady prikázanie učinivše 304.; — svátosti zákona starého, dovedše nás k této našim svátostem, minuly 307.; — A tak Adam, vzem hrdost v srdce, sňrešiv, neseznal se v své vině 334.

2. Přechodník minulý jest ve větě s indikativem přítomným: ješto, volivše chotém syna božieho, kralují s ním a budú věčně kralovati 19.; — ti, ješto hořie v milosti božie, odtrhše se věcí světských 70.; — Čtvrtí pak ohýrale zlé činie, ... opustivše stud a bázeň boží 148.; — Divné viděti, ano zvěř ne na čtyřech nohách stojí, ale na dvou, zdvihši se proti nebi 152.; — že jiní stojie neb vstanú, padše 193.; — (duše) proč jdeš od boha, po svém tělu se obrátivši 210.; — neb sme hříšni... zrodivše se z žen 215.; — jenž padše chtie opět vstáti 332.

3. Přechodník minulý jest ve větě s indikativem budoucím: mnohý, byv přitelem, promění se 56.; — a tak, celý den kvasivše, pojedú různě, zpivše se druží 59.; — starší, mnoho kracovavše, jměvše rozličné ctnosti, své duše jako krásný obraz připravivše, a k tomu poprchly jich duše prachem hřiechov, pójdu do očistce 104.; — budú lidé... rozkoši více milující, než boha, podobnost dobroty majíc ale zavrhše pravú službu

boží 196.; — hanbu budete mieti, od toho marného, ješto nie je libé bohu, pustiti nechtévše 260.; — ješto v pokojném náboženství, vše jako minuvše, jen samého boha přidržie se 272.; — A takéž někto, dobré mjev bydlo utěšené, bude s žalostí zpomínati na to 284.

b) Přechodník minulý jest ve větě s imperativem: Nalezše, co se mořem velikým miení, ... vízme, kteří sú to větrové ... 146.; — A tak slyševše o těch třech božích přikázáních ... poslyštež ještě o těch sedmi 298.; — Slyševše vůbec o sedmeře kostelní svátosti, také poslyšte o každé zvláště 310.

c) Přechodník minulý jest ve větě s konjunktivem: (která by beze slibu u panenství zemřela) nesvítězila by nad tělem, chutně v své vůli to jměvši, že by mohla po žádosti těla, slíbilolit by se, postúpiti 17.; — Kdyť by kto dával úrok někaký tak z své vůle, nezaslíbě, byť věč chtěl jej dávat, a druhý také, nebyv tiem dlužen (= který nebyl dlužen), ale z své vůle učinil by se dlužníkem 17.

d) Přechodník minulý jest vedle infinitivu: Takéž ito nenie slušné, dlúho dlivše k bohu obrácením a pokáním, pak dosti pokánie neučiniti 130.; — dobreliž jest, odřekše se dábla ... i zrušiti ten slib bohu 182.

Tutéž proměnu přechodníku a infinitivu v náležitý určitý tvar slovesný, o jaké nahoře při přechodníku přítomném byla řeč, mohli bychom učiniti i v těchto větách s přechodníkem minulým; a zase by se ukázalo, že čeština štitenská téhož pravidla šetří, které u dobrých spisovatelů starých větším dílem a v češtině nové všeobecně se uznává, totiž: přechodník minulý žádá stejnost podmětů a zastupuje sloveso děje minulého, předchozího a nesoučasného s (minulým, přítomným, budoucím aneb i neurčitelným) dějem druhého slovesa určitého.

III. Přechodník budoucí (sloves perfektiálních) jest a) ve větě s indikativem, a to

1. minulým: to sem nesmysléc slíbila 18.; — jakožt je často leticos takového (co nebylo od boha), počna se, zmišávalo 177.; — Veliká je to muka, ale hodna takové oblátní smělosti, aby, ktož sám vzejda chtěl býti nade všemi, neměl kam jíti anebo kde odpočinúti 152. — Všecky tyto tři příklady (všec jsme jich v Nauč. křesť. nenalezli) jsou odchylky od pravidla a doleji ještě jednou mezi odchylkami o nich jest řeč.

2. Přechodník budoucí jest ve větě s indikativem přítomným: A býváť to, žeť böh i zde mstí toho nad takovými, ješto, svých slibův nesdržiec, chodie za muž, že mievají někdy neščestie znamenité ... 16.; — která drží panenstvo, nezaslíbiec jeho bohu, dobré jest 17.; — Ješto když, mysl ustanové slibem, statečný člověk pamatuje, že ... 17.; — učiniec slib (čistoty) v nemoci, řkú pak, zhojiec se: to ... 18.; — Protož kto chtie, práce zbudúc tohoto světa, věčnú radost v nebesiech

mieti, majú najprvé... 63.; — lepší sem za to život dađa, než bych jemu nevěren byl 67.; — „Počestné“ to slove, ješto lidé činie počest hospodě, ... k některým hodóm přinesúc své dary 89.; — To, když (někdo) přemáhá pokušení, v hříech nezajda, jest kořen šlechetnosti 170.; — Ano děťátko, urodě se, ihned jest rozumné stvoření 173.; — dítě, narodě se, bude (praesens) pravý člověk 275.; — onoť (tělo) má, obrátě se, po tobě jíti 210.; — Neb často i zlí ... bývají dobrými, obrátieć se 288.; — a bývať to, že, nechťě někdo mála v úkladu přetrpěti, zajda v súdy neb u války, musí více přetrpěti 304.

3. Prechodník budoucí jest ve větě s indikativem budoucím: ktož ozeleje té tělesné žádosti... i svítězí nad žádostí těla svého 9.; — ktož zde ten svátek tak cítí bude aneb držeti v svéj mysli, nepovole k ničemuž zlému... 33.; — a děvka, oškřeknuć se na ni (pannu), obnoví jie žalost jejie 42.; — jinoch, svůj stav přestúpě, přestúpí božie přikázanie 43.; — (jiní lidé) vezmúť milost k bohu budú proň skrovniti se v takých věcech 70.; — A když kto tak bude sám se milovati, od boha se odvrátě 76.; — Někto, uzře chuzšíeho a snad urozenějšíeho od svých předkóv, ... bude jím v svém kvasu smiech pobíjeti 92.; — mnohá (duše) u většie cti a chvále bude, z očistce vyjdúc, než... 104.; — Budeť řeći taková žena a jako kakás modla pripravieć se 117.; — Múdrý, ... slovo uslyše, přistúpí k němu 136.; — některá, dopustieć se šefedstva toho, plakati téměř nepřestane 136.; — budú šefedně činiti, viery bohu slíbené zapomenúc 140.; — když kto, počna mieti dobrý úmysl, a nedokoná toho 145.; — takový viet, s púšťě přijda vyvrátí a zboří dóm svědomie 147.; — jako když již zlá kůže, opustieć stud, ... nebude se ani lidí styděti ani boha báti 148.; — pohyna v náboženství a potratě dar v spatřování vysokých věcí, pohyne také i v tělesných dobrých skutciech 151.; — Pak v zúfanie upadne, vezma sobě v úmysl, že... 162.; — (rozšafnost) spatřěć, že všecko světské jest marnost ..., odtáhne mysl od milování tohoto světa 202.; — uslyše někto, že v něčem jeho pomlúvají, bude řeći 235.; — A ktož počna život dobrý ... i skoná jej v nečistotě 258.; — A když budem činiti to dobré, ješto buoh dal nám to moci, to což na nás záleží učinieće, dobré jest v něm naději mieti, že... 268.; — upra svůj zrak v tu pravdu, ... vesele na ni a mile patřiti bude 273.; — a pokloně se hospodinu budeš... daróv svých požívati 295.; — že... přijma tu svátost bude mieti velikú moc 330.

b) Prechodník budoucí jest ve větě s imperativem: — ustanovieć mysl v tom počni 12.; — odskoč jie (tělesné milosti) nemeškaje, nedada se jie zmoci 23.; — (hříešní) obratte se k božie milosti, přijmúc hodné pokánje ... a rozněcujie se ... 36.; — vydaj súd pravý, když jsi súdce, a, súd vydada, zaplať zaň (za chudého, s nímž máš milosrdenství); tak spolu

s milosrdenstvom zachováš pravdu 82.; — závisti se pilně vystřihajte, pomniec, žef... 96.; — vezmúc prvú úrody obilé svého, jdiž na to miesto 295.; — v oči děj*) jemu (bližnímu) samému, odveda jej 233.

c) Přečhodník budoucí jest ve větě s k o n j u n k t i v e m : aby (děti) mohly, naleznúc to, co sem jim psal, boha lépez lépez poznávati 3.; — kteráž by panna, ustanoviec svú mysl, pustila od světa, jej za choť vezmúc 6.; — ač by pak, žádosti své nepřemohúc, v šeredstvo upadli 6.; — by počnúc dobře dokonali 6.; — a, vzhroze od něho (manželstva), bych na koho vzděl osidlo 13.; — kdyžby ve cti bydlila s nimi, a strpieci byloliť by nelibo co 14.; — pakliby dobré počnúc nedokonala 14.; — aby... u větší hřiech padly, nesdržiec slibu 16.; — Kdyť by kto dával úrok někaký tak z své vôle, nezaslibě, ... a druhý také, nebyv tiem dlužen, ale z své vôle učinil by se dlužníkem, věcť slibě dávati: zdali neukázal by více ten milosti... 17.; — ač by... pak chtěl, k bohu se navrátě, bydliti čistě 35.; — aby (hospodář) neupřieliše v něčem v neřád nezašel 52.; — aby úst svých neprznili jimi (řečmi), ani čie mysl, vpustiec ji (řeč) v uši jeho 64.; — (čeled) aby hospodů svú milovali a, hrdoť vyvrhúc z srdce pokorně a mile poslušni jich byli 65.; Nechceť buoh, by kto, ukradna, pro buoh dával 67.; — byť (= aby) Kristus nenalezl tebe tak nerodna, přijda k tobě v svých údech 73.; — aby tu chválu onomu odvedli, něčím ohyzdě jeho múdré pověděnie 79.; — (lidé stojí po učení) aby skrze to bohati byli, úřadov velikých dosáhnúc 79.; — aby (král) hrdoť nepůšťal v srdce, vždy na to pomně, že se je takéž urodil holoplíštětem nestatečným 85.; — ač kdy učinie komu, unáhléc se, protivnost 87.; — I hřešil by popravce, pustě zlého toho nepravě 95.; — by dietě, ihned po křtu umra, bylo většího dóstojenstvie 104.; — abychom, odchýléc se od zlého, dobré činili 110.; — nechceteli, byť vás hřiech zprznil... , žádost vaši podniket k libosti tělesné... a v pýše zapále srdce vaše 114.; — zdali by potom, poznaje se, ... hledal božie milosti 125.; — budeli syn, neutratě toho, což má od otce, více přidobývati, bohatější bude, než by, to zmrhaje, teprv chtěl znova dobývati 128.; — jesto by rádi vyšli z poslušenstvie svých starších, vyrostúc skoro 156.; — Když bychom svú vůli odchýléc se od zlého i přistúpili k dobrému 163.; — abychom, odtud vstanúc, ... počeli jíti 171.; — aby člověk, uvěre tomu, mohl skrze tu vieru dojiti plného poznánie 180.; — aby v něm roznietil milování k sobě, přemoha svú dobrotú zlost jeho 232.; — aby otevra srdce četl v knihách těch svědomie svého 262.; — Nenie toho zvierete, by přes rok, počna, svúj plod nosilo, neporodě 258.; — aby pak člověk, dada jemu srdce své, byl naplněn sladkostí

*) Tak trvám má se čísti, a ne *die jemu*.

jeho 266.; — Aneb co by otcové světi, uzříec boha neb anjely neb uslyšiec, . . . mohli poznati, že je to buoh neb anděl . . . ? 278.; — by on přijda dotekl se mých neduživých miest 308.; — Když by se k němu obrátil, v něho uvěře, po něm postúpě věrú, poznaje, že je vše tak dobře 321.; — nehřešil by, svátost tuto přijma 327.; — aby ten svrchní biskup . . . vejda i posvětil jej 329.

d) Přechodník budoucí jest ve větě s i n f i n i t i v e m : lépe jest držeti čistotu nezaslíbiec než zaslíbiec 16.; — Slíbiec čistotu držeti větší jest dobré, než naslíbiec 31.; — Nemúďfe v slib vniknutí nenieť hodné, a, vniknúc v slib, zrušiti jej nenieť hodné 37.; — Ani mni, byť nebyl hřiech, ukradnúc sniesti, leč by poslednie núze k tomu přitiskla 67.; — chválím to, komuž dá buoh té duchovnie sladkosti (exstase) okusiti, a to však z toho vezma sílu hřiechu se brániti 74.; — I sluší nám . . . nechati marného, přemohúc žádosti přirozenie porušeného 117.; — I bylo by dobré, . . . k bohu se obrátiec chutně života polepšiti 126.; — Lakota jest k chuti jedenie neb pitie žádost bezpřemně obrátiti, myslí velnúc k téj libosti 133.; — Nemúdrét jest oslepenie, dadúc se synu božíemu, pak, vezmúc se jemu, dáti se zlé kóži neb zlosynu 140.; — Slíbiec nesplniti nenieť viera 145.; — kteráž miení, bez muže ostanúc, slúžiti bohu 167.; — a jest (člověku) k zaslúžení věčné chvály, přijmúc držeti pravú vieru 174.; — ctnost jest, vše opustiec, chudu býti 223.; — Dobréť by bylo, opustiec všecko, zbýti cti tohoto světa 223.; — Byli by (při zpovědi), povědúc stav, pronésti koho, měl by tu zpoviedati se toho, kdež neznají onoho 337.

Proměnu přechodníku a infinitivu v náležitý tvar slovesný určitý, jako nahore ve větách s přechodníkem přítomným a minulým, i v těchto větách s přechodníkem budoucím provésti lze. Za pomoci pak takové proměny nalézámě o přechodníku budoucím v jazyce štitenském toto pravidlo: přechodník budoucí předpokládá a žádá stejnost podmětů; zastupuje sloveso děje takového, který s dějem sounáležitého slovesa určitého jest nesoučasný, a to nesoučasný v budoucnosti a předchozí. Stýká se tedy přechodník budoucí z pravidla se slovesem smyslu budoucích o. Tři příklady pod a) 1. uvedené, kde přechodník budoucí vedlé indikativu minulého stojí, jsou nepatrná výjimka z pravidla; více jsme jich v celém Nauč. křesť. nenalezli. V příkladech pod a) 2. je sice vedlé přechodníku budoucího indikativ tvaru přítomného, ale smyslem nejsou to indikativy přítomné, nýbrž znamenají čas v přítomnosti a budoucnosti neurčitelný, aoristický, někama kamskoli od přítomna do budoucna spadající; věta na př. kto chtie, práce zbudúc tohoto světa, věčnú radost v nebesiech mieti, mají nejprvé atd. 63. nedá se na praesens obmeziti a má právo, aby obsah její i v budoucnosti platil. V příkladech pod a) 3. položených jest přechodník budoucí vedlé slovesa určitého, které i tvarem i smyslem budoucnost znamená.

Totéž platí o příkladech pod *b*, neboť imperativ vždycky také k budoucnosti se táhne, obzvláště při slovesích perfektivních. Taktéž co tak zvaným konjunktivem nebo (dle Miklosiche) potencialem se ve slovanštině vyslovuje, buď určitě do budoucnosti spadá anebo relativně budoucí jest, vzhledem totiž k ději věty řídící, a má tedy budoucí přechodník i v případech pod *c*) položených sloveso děje budoucího vedlé sebe. A totéž lze konečně tvrditi o příkladech pod *d*), kde je přechodník budoucí vedlé infinitivu. Summou tedy ukazují všechny příklady Nauč. křesť., až na tři nejprv uvedené, že v jazyce štitenském přechodník budoucí zastupuje, jak praveno, sloveso děje takového, který s dějem sounáležitého slovesa určitého jest nesoučasný v budoucnosti. Že to má býti kromě toho i děj předchozí, vidí se z každého příkladu.

Ale tato pravidelnost, kterou jsme o přechodníku budoucím u Štitného dokázali, béře pokázu u spisovatelů pozdějších. V Novém Zákoně bible Kralické (ve vyd. z r. 1601) se sice stejné pravidlo zachovává, ale odchylek jest nepoměrně více, jakož na jiném místě jsme ukázali (v Čas. Č. Mus. 1870, 247 sl.), a u Komenského sotva stopa pravidla by se našla; není tedy divu, že i v pšsemnictví novočeském dlouho nepovšimnuto zůstalo a že se namnoze dosud porušuje.

Těchto pravidel *) o syntaktické platnosti jednotlivých přechodníků je v Nauč. křesť. přísně šetřeno; o d c h y l e k se

---

*) Kdybychom měli v jedno shrnouti pravidla, která jsme o přechodníku příslovkovém čili určovacím u Štitného našli, a kdybychom, stavíce češtinu štitenskou za vzor češtině spisovné nové, je měli obrátiti a pověděti, ne co znamená který přechodník, ale kdy se kterým přechodníkem věty stahovati směji, — jako toho *ve školách* potřeba bývá — podali bychom pravidlo takové:

1. Dvě věty (a podobně pak i více vět) mohou se stáhnouti přechodníkem, když mají *a*) společný podmět a *b*) když se proti tomu smysl nevzpírá.

2. Jakým přechodníkem se věty M a N stáhnouti mají, o tom současnost anebo nesoučasnost jejich dějů rozhoduje;

a) jsouli děje M a N současny (jako na př. *bdění a střežení stád*), stahují se věty vždycky přechodníkem přítomným (sloves děje neskonaleho čili sloves imperfektivních), ať se oba děje v minulosti, v přítomnosti anebo v budoucnosti sbíhají; na př. Pastýři bděli stád svých střehouce — Pastýři bdí stád svých střehouce — Pastýři budou bdíti stád svých střehouce; — který děj má přechodníkem tímto vyjádřen býti, o tom smysl a pojetí rozhodují: přechodník stojí vedlé svého slovesa jako příslovkové určení, budíž tedy přechodníkem vysloven ten děj, který jako určovací vedlé děje druhého pojat býti může; táž věta: Pastýři bdí a stád svých střehou — může v přechodníkové vazbě dvojako pojata býti; ve stažení: Pastýři bdíce stád svých střehou je střežení za hlavní a bdění za vedlejší, určovací děj pojata; ale naopak ve stažení: Pastýři střehouce bdí;

b) jsouli však děje M a N nesoučasny (jako na př. *pochod vojska do pole a zahánání nepřítelů*), tedy poměr nesoučasnosti zvrubněji ohledati se musí; všech možných případů je tu pět, totiž:

poměrně velice málo nalézá a neznáme jich více, než tuto udáno bude. O některých z nich dá se ukázat, že přece nejsou proti pravidlu a bez pravidelnosti nějaké, třeba se právě neshodovaly s pravidlem žádaným. Pro přehled rozdělíme si je takto:

1. jest jiný přechodník, než jakého žádáme podle pravidla s ostatních příkladů sňatého;
2. neukazuje se stejný podmět, když se dá za přechodník náležitá věta;
3. jiný děj jest vysloven přechodníkem, nežli očekáváme, a
4. výšin z vazby přechodníkové.

ad 1. Jiného přechodníku žádali bychom za minulý ve větě: Jisté budú něco velkého v nebesích mieti mimo jiné, ješto v těle *byvše* měly něco netělesného 9.; a sice chtěli bychom tu mieti *jsúce*, jelikož náležitým přeměněním přechodníku do věty

1. M a N jsou nesoučasny v minulosti, oba děje se sběhly v minulosti, M dříve, N později: vojsko vytáhlo do pole a zahnilo nepřítele;
  2. M je minulé, N přítomné: vojsko vytáhlo — a zahání —;
  3. M je minulé, N budoucí: vojsko vytáhlo — a zažene —;
  4. M je přítomné, N budoucí: vojsko táhne — a zažene —;
  5. M a N jsou nesoucasny v budoucnosti, oba děje se stanou v budoucnosti, M dříve, N po něm: vojsko vytáhne — a zažene;
- tu kdykoli se stahuje, vyjádruje se přechodníkem děj dříve sběhlý, M; a sice stahuje se v prvých třech případech přechodníkem minulým:

1. vojsko vytáhši do pole zahnilo nepřítele;
2. „ vytáhši — zahání —;
3. „ vytáhši — zažene —;

v případě čtvrtém věty se nestahují; a v posledním případě stahují se přechodníkem budoucím (sloves děje skonaleho, perfektivních):

5. vojsko vytáhnouc — zažene —.

Že se vazby přechodníkové mnohdy ani přes formální možnost užití nemůže, poněvadž se smysl proti ní vzpírá, toho netřeba obšírně dokazovati. Tak na př. v přísloví Modli se a pracuj všechny formální podmínky pro vazbu přechodníkovou máme, ale přece nerekneme Modle se pracuj ani Pracuje modli se; jedno i druhé dalo by jiný smysl, než jest ve přísloví, řekli bychom tedy s přechodníkem něco jiného než přísloví říci chce. Také ve větě Vojsko ustoupilo do tábora a zahnilo nepřítele jsou všechny formální podmínky pro přechodník minulý, ale tou vazbou by se zajisté učinilo smyslu násilí; bez přechodníku stojí tu totiž oba děje beze spojení vnitřního vedle sebe, kdežto vazbou přechodníkovou bych z prvního učinil nějaké příslovkové určení k druhému; a tím by se stalo v příkladě přítomném násilí smyslu: ustoupení do tábora není ani podmínkou, ani příčinou, ani čím podobným pro děj druhý, zahánání nepřítele. Hleděti tedy při vazbách přechodníkových jenom k pravidlům a podmínkám formálním, na tom není dosti; musí býti kromě toho a především i slušný zřetel k obsahu, nevzpírali se proti záměně určitého slovesa přechodníkem.

Že se také ve 4ém případě nesoučasnosti (M přítomné, N budoucí) přechodníkem nestahuje, příčinu toho v nebezpečí dvojsmyslu vidíme. Kdybychom tu totiž vyjádřili M přechodníkem přítomným — vojsko táhnouc zažene —, znamenalo by to M budoucí a současné s N; kdybychom dali přechodník minulý — vojsko táhši n. vytáhši zažene —, vyslovili bychom zase děj M jako minulý; a přechodník budoucí by se tu pro M dokonce nehodil.

děje současné se dostanou. Avšak možno jest i to, že přechodník minulý sloves imperfektivních také znamenati mohl toho, kdo v minulosti v ději nějakém setrval, jako se to vidí při určitém zakončení *byvší*; a pak hodil se ovšem dobře pro spojení dějů v minulosti současných, jako v příkladě přítomném. Jeli tento výklad zde případný, tedy se jím také vykládá *pěvše* v Jaroslavu: křestěné padachu trapnú žízniu, vypražená ústa otvierachu, pěvše chrapavě k materi božiej k niej svá umdlá zraky obracechu atd.; tu zajisté *pěvše* týmž právem stojí, jako nahoře *byše*. Týž výklad hodil by se dále na příklady: budeť hodno chvály a veliké cti: v těle *byvše* i přemoci žádost těla 9., z niez (pomsty) sú oni (sbožní) jediné zvláštní boží milostí vyšli, k bohu se od světa obrátivše, pomoc jeho *měvše* 106., a kterúz (milost) je u veliký čtvrtak ukázal apoštolóm, tak s nimi *večeřev* milostivě 329.; ale v obou posledních příkladech také děje v minulosti nesoučasné rozuměti se mohou a přechodníky jejich pak i podle pravidla obecného dobře obstojí. V jiném příkladě: Když by kto dával úrok někaky tak z své vôle, *nezaslibě*, byť věč chtěl jej dávatí, a druhý také, *nebyv* tiem dlužen, ale z své vôle učinil by se dlužníkem, věč *slibě* dávatí, zdali neukázal by více ten milosti atd. 17. není v *nebyv* odchylka žádná, ješto *nebyv* (= který nebyl dlužen) a *slibě* (= kdyby slíbil) jsou přechodníky řádu nestejného.

Jiný přechodník mohl by se dále žádati, a to budoucí na místě p ř í t o m n ě h o, ve větách: Múdrý *slyše* múdřejší bude 53., Ale tuto radu *slyše* člověk opust náramnú lakomú péci 305., Co pak my chcem *netrpiece* vyjítí odsud 218. a „Co *čině* měl bych život věčný?“ 290.; avšak v prvních třech dobře i děje současné rozuměti se mohou a mají, čtvrtý pak jest citat a snad také by se téměř výkladu poddati mohl.

Jiný konečně přechodník měl by podle pravidelnosti ostatních býti na místě b u d o u c í h o ve větách: to sem *nesmysléc* slíbila 18., jakožť je často leticos takového (co nebylo od boha), *počna* se, zmisávalo 177., a ktož sám *vzejda* chtěl býti nade všemi 152.; tu za přechodník budoucí žádali bychom minulý a jenom poslední příklad mohl by se snad tak pojtí, aby přechodník budoucí byl na místě, totiž kdyby *vzejda* bylo ve střídě s inf. *býti* a s ním zároveň záviselo na *chtěl*: kdo chtěl *vzejda* býti nade všemi (= kdo chtěl, aby vzešel a byl nade všemi). — Ve dvou jiných případech čekáme přechodník přítomný za budoucí: A tak všemi třmi rohy mysl ohýrala protiví se bohu; prvým jeho dobrotě a milostí, chvály jemu nevzdávajíc, . . . druhým rohem protiví se pravdě boží, v své hrdosti krívé *vznesúc se*, mniec do sebe velikú věc . . ., a třetím stojí proti moci boží, ne-tbajíc naň 160., a Těz ktož směren není, opatrnýt není, aniť jest statečné mysli, *dada* se přemoci nesměrnosti 201.; v prvém pokazuje hlavně také ta okolnost k přechodníku přítomnému, že

i ostatní přechodníky stejného řádu se *vznesúc se* jsou času přítomného (nevzdávajíc, mniec, netbajíc), a stran druhého poučujeme se odjinud, že *dada* je významu perfektivního a budoucího: aby člověk, dada jemu srdce své, byl naplněn sladkostí jeho 266. Znáám jest podobný příklad z Čestmíra RK.: jalóvku šu kúpi ot pastuchy... dada za ňu kón i s uzdu.

ad 2. Jiné odchytky od pravidelnosti vůbec platné jsou, kde podmět, z něhož děj přechodníkový vychází, není zároveň podmětem slovesa a děje druhého, čili když jsou podměty *n e s t e j n y*. Takových vět nalézá se v Nauč. křesť. několik, ale počet jejich jest u poměru k té veliké hojnosti přechodníků pravidelně užitých velmi nepatrný. Jsou to věty tyto: A řkuť i to, že v panenském jsúc stavu neb ve vdovském, snáze móż tu stavu čistota zachována býti, než v manželském jsúc čistota manželská 13.; na to se rozmysl, že lopot a práce i pótky nelibé také za mužem jsúc potýkají 19.; O tom řeči podrževši, že je pravá viera naše, znamenajtež také i to 181. (v. Listy fil. 1874, str. 53.); A pán (který žádal Elisea za uzdravení a dostal po poslu vzkaz, aby se zmyl v Jordaně), uslyšav to od posla, bude jemu protivno, bude řeči:... zdali v mé zemi není řek lepších? 308. Ledacos bý se mohlo přivesti, co by snad i z těchto vět některé z počtu odchylek vytrhlo (na př. výšin ve větě poslední zrušil by se, kdyby se přeskočila věta vložená a *uslyšav* spojilo s *bude řeči*), ale nechceme se o to pokoušeti a máme za to, že tu jsou přechodníky tak absolutně položeny, jako jinde v památkách starých slovanských dativus absolutus ve smyslu latinského gerundia se nalézá (Mikl. Synt. 614.—619). Z takovéhoho absolutivního užívání přechodníků, které u Štítného jen velmi zřídka co odchylka od pravidla se vyskytá, ale v stol. XV. až XVII. náramně se rozšířilo, vyvinuly se a zůstaly ty některé přechodníky, kterých i dobří spisovatelé novočeští absolutivně užívají, jako ve světě mnoho jinak jest, nežli by rozumně *mysle* mohlo a mělo býti, — Má ti služba na měsíc nařizena býti, na jeden měsíc třiceti dnův *počítajíc* — Aby bylo kázáno pokání, počna (počnouc) od Jerusalema atp. (Hatt. ml. str. 88.). To jsou přechodníky takřka ustrnulé a zárodky některých již u Štítného nalézáme, v těchto totiž větách Nauč. křesť., které co další odchylky od pravidla uvádíme: A! co je bylo moudrých a vzácných lidí, ješto dosti nemůdré děti ostavili, ješto čest i zbožie promrhaly a k hanbě byly rodu svému! *mlěiec* o tom, co sme před sebu vřdali toho 15.; Šestý kór, dolóv *čtúc*, anjelský slovů postates 94.; a snad také čti v knihách takých... neb *čtúc* posluchaj a myslí přemietaj 22. Avšak v posledním příkladě spíše (odsutím koncového *e*, v. Listy fil. 1874, 262.) skrácený přechodník než absolutivum před sebou máme; k tomu zajisté poukazuje obdobná věta: aby více byla... pilna, ... *čtúc* neb *čtúice* (= gen. m. *čtúca*) slyšiec takové knihy 33. Z takovéhoho správně

utvořeného začátku vysvětlujeme si absolutivum, které v listinách českých jako astrnulá frase se opakuje: vyznávámy všem tiem listem, ktož jej uzříe neboli čtúce uslyšie (Výb. I. 1044. z r. 1400) ktož jej (list) čísti anebo čtúce slyšeti budú (tam. 1049., r. 1402) atd. Konečně pak patří k odchylkám tohoto druhu ještě tyto věty v Nauč. Křesť., kde přechodník s větou bezpodmětňou se stýká a kde tudíž o shodě podmětův ani řeč býti nemůže: Neb byvše živu umřietit jest, a všecky činy, všecky žádosti každého buoh súditi bude 8.; Kochavše se v světských radostech upadnutí je v túhu s hořem 161.; neb přítelief jest i bolejšc chovati 197.; A paklit nevyjde mysl z svého zlého obyčeje, z tohoť přicházie zastaralá tvrdost, že již člověk věda, že izádné zlé nevyjde bez pomsty, lkáti jest túhú pro všelikú marnú libost a útěchu 161.

ad 3. Ve dvou případech jest jiný děj vyjádřen přechodníkem, než bychom čekali, totiž děj pozdější: a ten věčný choť svatých panen *přijde* v svůj čas, *nalezna* vás ustavičny 28 (m. přijda nalezne); Protož *čin*, ktož co móż, za své hřiechy; ... to však *učině*, co je jemu na zpovědi rozkázáno 339. (m. čině učiň, anebo lépe bez přechodníku).

ad 4. V jednom konečně případě také výšin z vazby přechodníkové odchylku od pravidelnosti způsobil: starší mnoho pracovavše ... k tomu poprchly jich duše prachem hřiechův, pójdu do očistce 104.; věta předposlední k přechodníku se nepojí, ale ovšem věta poslední.

ad B. Přechodník doplňkový. Toho našli jsme v Nauč. křesť. jen tento příklad: Dieť sám Kristus o těch, ješto jsou svět milujíc 247. Miklosich (Synt. 822.) vazbu takovou za neslovanskou prohlašuje. Jinde ve staré češtině doplňkový přechodník též jako rozvíjecí výraz vedlé předmětu se nalézá, na př. Nečiň se mněje, ale věda (Tkadl. II. 74.), Chovaj se ocasa nezbudá (tam. I. 22, s narážkou na bájku, proč má opice krátký ocas), Ač se činíš nevěda (tam. I. 78.); podlé logické souvislosti a podřízenosti žádali bychom zde ovšem akkusativy anebo instrumentaly: činíš se nevědoucí, nebo nevědoucím, ale že zde je forma zvratná a tudíž předmět s podmětem jednotejný, shoduje se přechodník s podmětem v nominativě. Obdobné příklady slychají se dosud v dobré mluvě obecné: vidím se nucen, cítím se zdráv, cítím se opuštěn, dávám se přemožen, cítím se nešťasten atp. začez nemístným nátlakem logiky druhdy se volí říkati: vidím se nucena (akk.), nebo nuceným, fem. vidím se nucenu n. nucenou, cítím se opuštěna n. opuštěným atd. I v latině a řečtině obdobné příklady se naskýtají: Sensit delapsus in hostes, *Μέμνησαι ταῦτα ἀποκρινόμενος* (Niederle §. 791).

ad C. Přechodník v zastoupení slovesa určitého ve větě podřízené, tedy přechodník přísudkový č. praedikativní ve vlastním smyslu slova, jak jej také Miklosich (Synt. 823.) nazývá, nalézá se ve spojení s relativy v těchto

stách Nauč. křesť., ovšem podřízených: jakž moha mluvě o tom
1.; — móż mluviti k jiným, jako jsa z nich jeden 81; — že
y jen jemu (světsk. zboží) robil, . . . a kudyž moha dobýval
ho 222. — (K tomu ještě tyto doklady ze Tkadlečka: Nenieť
ai kto radě I. 21.; — Nenieť mi již kto odtuše v protivných
echutech I. 21., s čímž srovnati jest Nenieť, kto mně již dodá
eselú odtuchu I. 19. — A křičiem časem, kde věda II. 64.;
— Věz čeho pykaje a oč sobě tesknosti čině I. 46; — A také
šuc mezi neznámými tak jest bydlila, jako s přátely, zpomiená-
c v své mysli, aby jie nebyl kto v čem potrhna řečí kte-
rakú I. 54.)

O předložce *do* a *z*.

Napsal Fr. Bartoš.

Předložka *do* určuje směr k cíli na otázku „kam?“ —
Užívá se jí:

I. Místně:

1. O místě, do kterého pohyb se děje, které jest cílem
pohybu (opp. předložka *z*):

a) Činem hmotným:

Kněz chtě do Polan jíti (Dal. 43. 2.). — Ciesář do Čech
přijde (Dal. 59. 3.). — Musít vám do Němec jíti (Dal. 63. 53.).
— Mláda jide do Říma (Dal. 32. 11.). — Do Alexandře sé
brachu (Kat. 76.). — Kůň ho do Babylona ponese (Anth. I. 46.).
— Do města ho nepustichu (Dal. 58. 17.). — Do vsi jsme do-
jeli (Mitr. 40.). — Dostaneme se do ulice (Lab. 26.). — Jak
se do lesa volá, tak se z lesa ozývá (Mudr. 87.). — Ubod
v kuoň běžel do propasti (Anth. I. 164.). — Koráb do písku
se zaryl (Mitr. 23.). — Do sedla dosedl (Mitr. 69.).

Pozn. Střídnou předložkou jest v téže přičině *v* s akk.

b) Činem pomyslným:

Ten chasníček jí do oka padl (K. Poh. 179.). — Do očí
tak, krom očí jinak (Us.). — Když přišel do let mládeneckých,
nelbil se mu obyčejný život (K. Poh. 394.). — Když syn do
většího rozumu přišel (K. Poh. 585.). — Koně šly den co den
do sebe (K. Poh. II. 124.). — Zlí duchové lidi do hry vábili
(K. Poh. II. 199.). — Odejdu někam do práce (K. Poh. II. 209.).
— Do toho práva nemají (K. Poh. II. 219.). — Ty věci všechny
do potazu vzaty (Žer. Záp. II. 150.). — Dcera si vzala do
zalbení kočku (K. Poh. 655.).

2. O místě, až ku kterému se co rozprostraňuje, až po
které co sahá (opp. *od*):

Boleslav Polany pobi, země do Krakova doby (Dal. 32. 56.).
— Svatopluk Uhry pobi, země do Střihomé doby (Dal. 57. 8.).

— Přemysl do moře země držese (Dal. 91. 26.). — Chtěli vzdělati věži až do nebe (Štít. Nauč. 255.). — Proti východu jest zídka vzvýší do pasu (Pref. 360.). — Se mnou potkali se dva Turci zutí do kolenou (Har. II. 44.). — Ve krvi do hlezmf (= kotníků) brodie se (Dal. 62. 17.). — Králová ot počátka do konce všecko povědě (Kat. 436.). — Len do kolen, konopí po uši (Mudr. 424.).

Pozn. Střídnou předložkou jest v téže příčině *po* s akk.

3. O způsobě, které co následkem děje slovesného nabývá: Sedlák musel haluze porubati, do otépek svázati a drva do sáhů složiti (K. Poh. 611.). — Postavíte se všichni do řady (K. Poh. II. 217.).

Pozn. Střídnou předložkou jest v téže příčině *v* s akk.

II. Časově:

1. O časovém clli, až po který se co děje, kterým se co obmezuje a končí (opp.: *od*).

Svíčky netřeba než do dne (Mudr. 50.). — Všecko bylo do vína hotovo (K. Poh.). — Od jutra do večera sta Vlastislav (Dal. 20. 3.). — Bylo bojováno až do noci (Troj. 407.). — Pracuje do noci *) (Us.). — Do kuropění seděch (Anth. I. 30.). — Do sie chvíle živili smy se (Anth. I. 162.). — Ta propasť jest známa všem do dnešního dne (Výb. I. 321.). — Protáhn se to až do pěti hodin (Žer. Záp. II. 104.). — Půhon odložen do čtvrtku (Žer. Záp. II. 78.). — Daj mi, Bože, do těch vánoc dobyt (Suš. Pís. 522.). — Zelený rozmarýn, budeš se zelenat jenom do nových vín (Suš. Pís. 407.). — Nikdy až snad do soudného dne nebude zbitých taká síla (Anth. I. 46.). — Vlk slíbil do smrti masa nejisti (Anth. I. 105.). — Aspoň ráz do smrti se najím (K. Poh. 527.). — Všeho do času, pán Bůh na věky (Mudr. 262.). — Štípají komáři do času (Mudr. 262.). — Do času mlčím (Štít. Nauč. 204.). — Neodpovědě ni slova, do času ves svůj hněv schova (Dal. 45. 38.). — Vám jest přisřuzena psota, byste ji měli do života (Anth. I. 97.). — Ješto je bylo do slibu dobrovolné, to po slibu bude z dluhu (Štít. Nauč. 303.). — Nepřijde-li do dne do roka (K. Poh. 153.).

2. O době, během které se co vykoná aneb i opětuje:

Do roka domř nedojde (K. Poh. II. 118.). — Do roka si hospodář hezký pomohl (K. Poh. II. 124.). — Do téhodne chová jeho (Výb. I. 201.). — Abych všecko měl do téhodne (Anth. I. 163.). — Do dvou nedělí má jemu dosti učiněno býti (Všeh. 2.). — Do čtrnácte dní musí býti všecko hotovo (K. Poh. II. 126.). — Do hodiny musila jíti z hradu pryč (K. Poh. 496.). — Vypověděl je ven z města toho dne do západu slunce (Bart. 69.). — Do dne devátého umříti musí (Suš. Pís. 664.). — Očkaj mia do leta sedmého (Suš. Pís. 94.). — Čiňte to jednu do roka

*) ad multam noctam, in die Nacht hinein.

neb třikrát do roka (Štít. Nauč. 325.). — Postí se dvakrát do téhodne (Štít. Nauč. 282.).

Pozn. Strídnou předložkou bývá v téže příčině *za* s akk. — Ve spojení s příslovkami číselnými klade se též doba, během které se děj opětuje, do pouhého genitivu: To také v obyčeji měl, že vždy *jednu dne* jedl (Pass. 614.). — Dvakrát léta kvá osenie (Výb. I. 1107.).

III. O počté přibližném, když se činem přibližným počet věcí vytyká, až po kterou mezi na nejvýše jde, které nepřesahuje:

Tím způsobem do několika set tolarů za hodinu vytisknouti se může (Har. I. 3.). — Mnozí do některého sta psů loveckých měli (Har. I. 86.). — Od mostku až na místo, kde Arnášův dům byl, do dvou tisíc krokův jest (Har. I. 160.). — Do tisíce lodí měli (Har. I. 284.). — Janičářů bylo do mnoha set (Har. II. 61.). — Bylo velbloudů do padesáti a mezků do čtyřiceti (Har. II. 61.). — Bylo jich v počtu do tří set osob (Žer. Záp. II. 55.). — Peněz bylo do devíti zlatých (Žer. Záp. II. 117.). — Půhonů nových do dvou set bylo (Žer. Záp. II. 166.).

Strídnými předložkami jsou v téže příčině *k* s dat., *na* s akk., *s* s akk., *za* s akk.

IV. O stupni a míře děje slovesného:

Pili jeden po druhém tak spěšně, že se *do vůle*, až *víc nemohli*, napili (Har. II. 65.). — Nahleděvše se do vůle, obrátili jsme se zase dolů (Har. I. 165.). — Po městě do vůle jsme se natoulali (Mitr. 65.). — Když se do vůle nabili, zase se udobrili (K. Poh. 381.). — Ona mu řekla, že se *do vůle boží**) nebojí (K. Poh. II. 188.). — Budeme míti vody *do Boha*** (K. Poh. 528.). — Letos je ovoce do pána Boha (Us.). — K tomu máme pitie ctného *do nerody**** (Anth. I. 94.). — Najedli sa *do rozpuku* (Sborník 92.). — Hodují až *do němoty***** do sebe cpajíce a lejíce (Lab. 61.). — Žid jej *do smrti* udávi (Dal. 87. 10.). — Hadové čarodějníka do smrti uštípali (Post. 5571.). — Raněn jest až do smrti (Výb. I. 524.). — Když toho krále potom až do smrti probodl, utekl zase (Har. I. 164.). — Mnoho jich netoliko *do chromoty*, ale i do smrti potlučeno (Har. I. 147.). — Zatloukli hada do smrti (Poh. II. 48.). — Česali se až *do krve* (Lab. 84.). — Bludům až do krve se zprotivili (Žal. 69.). — Za času Rokycany mučili některé bohabojné lidi na skřipci pro víru až *do umlčení* jich (Bart. 149.). — Válku domácí začali, mnoho let mezi sebou se zabíjejíce až *do zemlčení* (Har. I. 270.). — Časté jízdy s velikými outratami

*) = pokud vůle boží jest, aby se nebála.

** = kolik Bůh dá, dost.

*** = do nechuti, až se nám omrzí.

**** = až jsou jako nemá tvář.

až do vyprázdnění pokladův našich jsme činili (Let. 364.). — Svády z toho bývaly až do bitky (Bart. 117.). — Jez do syta a dělej do potu (Mudr. 132.). — Jedl do sytosti (Výb. I. 177.). — Ani chleba do sytosti nebylo (Mitr. 120.). — Sladkého do syta se nenajíš (Mudr. 239.). — Jez do polosyta, pij do polepita, vyjdou ti na plno léta (Mudr. 295.). — Báh odstúpi od něho svú pomocí do ostatka (Štit. Nauč. 160.). — Tu zemi do ostatka zkazie (Arch. I. 9.). — Sedlák ho nemohl do konce zbyti (Poh. II. 123.). — Do zniku, do znaku, do čista, do pusta něco sebrati, les vyrubati (Sborník 89.). — Na nuzné a chudé do posledního halěře*) nakládal (Žal. 111.). — Do posledního peníze*) všickni obloupeni a odřeni byli (Hos. 118.). — Kvítečky opadly do lístečka jednoho*) (Suš. Pís. 196.).

V. O směru a vztahu:

1. Ve spojení se slovesem *býti* na označenou činnost, ku které kdo chuť a náklonost má:

Co je vám do smíchu? (Us.). — Je mi do pláče (Us.). — To dievča je do roboty ako osa (Sborník 96.). — To je šuhaj do skoku, do boja ani (= jako) iskra (Sborník 96.). — Člověk i do rady i do zvádý**) (Jung. Slov.). — To mu bolo do piesni, do noty***) (Sborník 97.). — Mužóm do smiecha nebieše (Dal. 89.). — Králico, nebude ti do smiecha (Anth. I. 42.). — Vám je do smíchu, ale nám pohříchu (Mudr. 183.). — Již mi nebude do spanie (Star. Skl. I. 120.). — Není mi do zpěvu, do tance, do skoku, do žertu, do pláče (Us.).

2. Ve spojení se slovesem *býti* na označenou předmětu, s nímž komu činiti jest, jenž se koho týká:

Co tobě do toho? (Lab. 67.). — Co je komu do toho? (Bož. Ném. I. 252.). — Znamenaj, co je do nie (Výb. I. 73.). — Což jest do mé rady? (Výb. I. 877.).

Pozn. Střídnou předložkou bývá v téže příčině *po* s lok.

3. Ve spojení se slovesy a adjektivy: *vědětí, míti, chtítí, nadítí se, doufati, stěžovatí si, divítí se, líbí se mi, zdá se mi, jest, divno, zřejmo, zjevno jest* a p., na označenou předmětu, ku kterému výrok se táhne:

To jáz do něho vědě (Výb. I. 220.). — Vedioše jistě do něho, že velika moc ot něho vychodieše (Star. Skl. II. 41.). — To do se dachu vědětí (Dal. 47. 24.). — Žádného bludu do sebe nevím (Blah. 112.). — Vyžlec ctnost do sebe jméjiese (Anth. I. 167.). — Sv. Václav všecky tiehé a pokojné měl do sebe obyčeje (Háj. 72.). — Co jsem do vás chtěl, doložil jsem (Žer. L. I. 77.). — Do tebe mie se nadítí (Dal. 34. 54.). — Nebyl bych toho do vás nikdy nadál (Žer. L. 51.). — Ztratě

*) ten v to počítaje, nevyjímaje.

***) omnium horarum homo.

****) = voda na jeho mlýn.

obec, neúfaj do hrada (Dal. 3. 9.). — Neúfaj do rodu svého ani do smysla chytrého (Dal. 40. 14.). — Všiu silú úfá do sebe (Star. Skl. II. 28.). — A to proto, aby žádný do své dobroty neúfal (Pass. 288.). — Každý v svém nebezpečení k tomu své útočiště má, do jehožto pomoci úfá (Pass. 6.). — Jiné naděje neměj do mne (Anth. I. 165.). — Hořecký stěžuje si do poručníkův svých (Žer. Záp. II. 32.). — Služebníci častokrát stěžují sobě do pánův svých (Hos. 91.). — Divi se do tebe (Pass. 625.). — To mi se do tebe nelíbí (Pass. 491.). — Co se vám zdá do zlého člověka tohoto (Pass. 290.). — I toť je do spravedlnosti, že jsou pod její jménem všechny ctnosti (Štít. Nauč. 205.). — Co dobrého do vás záci? (Výb. I. 946.). — Divno mi do sestry naší (Ctib. Hád. 10.). — Lakotní pamět i rozum tratie, jako je zřejmo do opilcův (Štít. Nauč. 133.). — A jest zjevné zlé do světa troje (Štít. Nauč. 113.). — Jest mně do tebe velice lítostivé (Žer. Sn. 54.). — Když dietky uzříe bázeň božie do svých starost (Štít. Nauč. 40.). — Zdali není zjevná zlost do závistného? (Štít. Nauč. 121.).

Pozn. Střídnými předložkami bývají v téže příčině *o s lok.*, *na s lok.* a *v s akk.*

4. Ve spojení se slovesy *dáti se* a *pustiti se* na označenu děje nastupujícího:

Kráva dala se do střečku (K. Poh. 371.). — Dali se do řeči (K. Poh. 386.). — Baba se dala do hlasitého smíchu (K. Poh. 413.). — Do hrozného křiku se dala (Poh. II. 111.). — Mlynářka dala se do pláče (Poh. II. 223.). — Císařová dala se do stavení (Har. I. 120.). — Mnich se dal do kupování potrav (Har. II. 19.). — Do čítání svatých písem se dal (Žal. 51.). — Dal se do vykládání (Žal. 23.). — Dejme se do toho. Jen s chutí do toho (Us.). — Sedlák se dal do pacholka, že je velká řezanka (Erb. Pís. II. 156.). — Pustil se do nás (Us.). — Dívky pustily se do přádl (Bož. Něm. I. 254.).

Pozn. Střídnou předložkou bývá v téže příčině *na s akk.*: Dali se na útěk. Dalo se na déšť (Us.).

O předložce z.

Předložka *z* (starč. *iz*) určuje 1. místo, z jehož nitra ven pohyb se děje (tkvění v místě tom označuje předložka *v*), 2. místo, od něhož pryč pohyb se děje (tkvění na místě tom označuje předložka *na*). S významem *místním* stýká se těsně význam *časový* předložky *z* (*z jitra* = od jitra pryč), — pak význam *průvodový*, odkud co pochodí, z čeho co zhotoveno jest, k čemu co jako část k celku náleží; — *příčinný*, odkud různé pocity a děje jako z pramene plynou, — a konečně i neabstraktnější význam *způsobový*.

Pozn. Předložka *z* pozbyvši samohlásku *i* stala se zněním a často i písmem totožnou s předložkou *s*, pokud se jí užívá s genitivem. Někteří píší *z* předu, *z* strany, jiní *s* předu, *s* strany; píšeme *z* jitra, ale *s* večerem i *z* večera, *s* půlnoci atd.

Užíváme tedy předložky *z*:

I. O místním východisku *vnitřním*, odkud ven pohyb se děje:

Aj-říče les řvaniem *iz* úvala (Anth. I. 20.). — Vyrzichu *iz* Tatar přemnožstvie (Anth. I. 25.). — Z Arabie přichodí ryzie zlato (Anth. I. 38.). — Václav z Prahy vytěže (Dal. 28. 17.). — Když jde nouze do domu, jde láska z domu (Mudr. 242.). — S hněvem z komnaty vynide (Dal. 63. 21.). — Kateřina z chrámu jíti chtiče (Kat. 1255.). — Kam se poděl kůň z konírny (K. Poh. II. 92.). — Z černa lesa vystupuje skála (Anth. I. 10.). — Věje větríček z kniežeckých lésóv (Anth. I. 30.). — Ze skály vyprýštila voda (K. Poh. II. 66.). — Všechny lodí vytáhly kotve z moře (Pref. 502.). — Vyletěla křepelenka z prosa (Suš. Pís. 637.). — Zakukala zezulenka z jalovca (Suš. Pís. 198.). — Z vězení se vylámal (Žer. L. I. 53.). — Páni z okna vyhlédali (Suš. Pís. 573.). — Vyrázi z junošu dušu dušicu (Anth. I. 16.). — Spěšné dílo z rukou padá (Mudr. 258.). — Řeč vzněla z mých úst (Kat. 1577.). — Jarota mu z žhavý zraků pláše (Anth. I. 28.). — Z húsliček sladký hlas vycházel (Anth. I. 62.). — Vysadi jej z tvrda sedla (Anth. I. 29.). — To mi z písma známo (Anth. I. 38.). — Zralé zrní samo se z klasu sype (Mudr. 264.). — Mladý kůň roste do peněz a starý z peněz (Mudr. 425.). — Vyšlo z kroje a obyčeje (Anth. III. 3.). — Dietě z té nemoci zdrávo vstalo (Pass. 130.). — Ciesář z toho vidění se próbral (Pass. 109.). — Kněz z dětinných let vystúpi (Anth. I. 33.). — To ta paní uslyševši jako z smysla vystúpivši na zemi padla (Výb. I. 269.). — Je již vňuz z uma vyňata (Star. Skl. II. 29.).

Pozn. Přívlastkem užívá se tohoto poměru na označenou místa, odkud kdo, co rodem, bytem, původem jest. Sněchu sé všiccí páni z dalných vlastí, z dalných krajů (Anth. I. 28.). — Daniel vėzal u krále z Babylona (Kat. 2684.). — To je čert z pekla (K. Poh. 697.). — Všickni domáci žádali o dar z ciziny (K. Poh. 454.). — Michal dal otcí svému toho ovoce z zahrady v kopci (K. Poh. 200.). — Tomu bych dala jehlicu z vlasóv (Anth. I. 30.).

II. O místním východisku *zevném*, odkud pryč pohyb se děje:

Tehda z země vstav sv. Pavel nic nevidieše (Pass. 184.). — Tak sé hnachu z toho místa (Dal. 10. 79.). — Nemůžeme z místa (Lab. 30.). — Převáželi kamení z místa na místo (Lab. 17.). — Trás je hnáše z bojiště (Anth. I. 14.). — Třetí den z mrtvých vstal (Kat. 1307.). — Z té plavby sešlo (Har.

II. 144.). — Hřeci kameň vrhú z praku (Anth. I. 44.). — Císař v střílení z luku cvičiti ho dal (Mitr. 52.). — Malý strach šel z nich na Pražany (Let. 346.). — Každý z hromady co se mu vidělo uchyťtě běžel (Lab. 54.). — Dobře jest poznati svú moc a z miery své nevyházeti (Štít. Nauč. 150.). — Z mála Bůh požehnává (Poh. II. 17.). — Uděl rád z toho mála (Štít. Nauč. 58.). — Vele Čstmír z zad udeřiti na hrad, vele z předa přeskočiti hradbu (Anth. I. 17.). — Dobře z předu i z zadu oči míti (Mudr. 251.). — Opatrnost z daleka vidí věci (Štít. Nauč. 202.). — Z níзка vstoupí k najvyššiemu (Štít. Nauč. 153.). — Půjdu z tu odtud pryč (K. P. 373.). — Pán navrátiv se z modlitby nalezl je ani spí (Pref. 311.). — Já přicházím z modlitby (Kam. Pís. I. 34.). — Až já z trávy půjdu, maličko ponesu (Suš. Pís. 525.). — Přišli z jahod, z hřibů, z kuroptví, ze svatby, z hodů, ze svátků (Us., opp. byli na jahodách, na hřibeč, na svatbě atd.)*)

III. O čase, na označenou doby, od které děj počátek béře:

Z jutra chtě stádo vyhnati (Dal. 36. 11.). — Král z jutra vzhůru vsta (Star. Skl. IV. 54.). — Z večera kvas, ráno rada (Mudr. 427.). — Ze dne v den před Bohem i lidem k lepšímu prospieval (Výb. I. 579.). — Jedinu družu nám iměti po púti vsiej z Vesny po Moranu (Anth. I. 10.). — Však jsem to z mladosti slýchal (Anth. I. 32.). — Ostříhej čest z mládí a zdraví pod starost (Mudr. 105.). — Byl z mladu velmi světský (Štít. Nauč. 333.). — Katerina bieše v rozkoši z mladu (Kat. 2273.). — Trn se z mladu ostře pučí (Anth. I. 34.). — Z prvu, z novu (Us.).

IV. O stavu, z něhož kdo (co) buď sám o sobě aneb pomocí jiného vystupuje, ve spojení se slovesy: *obloupiti*, *očistiti*, *vybaviti*, a p.:

Obloupil jablko z kůry (K. Poh. II. 182.). — Poddaného mého zabil a z peněz obloupil (Žer. Záp. II. 105.). — Z poctivosti se obloupiti nedal (Anth. II. 354.). — Báli se, aby jich někdo z peněz *neobrať* (K. Poh. 379.). — Vy ste nás z šetkého obrali (Zpév. I. 29.). — *Vyprášil* šat z prachu (Us.). — Zlato z písku vodou *vyprali* (Háj. 5.). — *Pleje* pšenici z koukole (Erb. Pís. III. 12.). — Štěp svůj svévolně ze všech odrali poupat (Jung. I. 6.). — *Zolíkati* tě budou z roucha (Kam. I. 42.). — Had zvléká se z staré kůže (Blah. gram. 308.). — *Vyrovávají* se ze všeho, což českého jest (Jung. I. 6.). — Ze všeho roucha *obnaženi* sú (Let. 41.). — Oškube hospodin hlavy dcer Sionských a *oholí* je z jich krásných vlasův (Výb. I. 751.). — Až sa já *obetru* z potu krvavého (Suš. Pís. 150.). — Buoh jej *vyvedl* z hřiechu (Štít. Nauč. 125.). — Vyvedl ženu z bludu a z pověry (K. Poh. 391.). — Člověk z ďáblovy moci byl *vy-*

*) Ale: Jdeme *od* oběda, *od* snídaně, *od* večere.

svobazen (Pass. 266.). — *Vyprost* ny z osidl krutých Tatar (Anth. I. 27.). — *Propustil* ho z púhomu (Žer. Záp. II. 78.). — Kněze z okov *vypravichu* (Dal. 85. 45.). — Z toho mne *nevyvadil* (Půh. I. 181.). — Bóh *vykúpil* nás z hříecha (Výb. I. 773.). — Hospodin chce nás z neduhu *vyhojiti* (Štít. Nauč. 306.). — Ta svátost má z hříecha smrtedlného *vyhojiti* (Štít. Nauč. 332.). — Králové *sléčení* dokonale z ran svých (Troj. 378.). — *Vymodlím se* z toho (K. Poh. 719.). — Známi jí z toho *rozbírali* (= vymlouvali jí to, K. Poh. 656.). — Žena ze všeho *se vyznala* (Poh. II. 80.). — Vyznal se z hříchu smrtelného (Suš. Pís. 12.). — Vojáci *zpovídali se* z hříchův svých (Har. I. 255.). — Z bídy a chudoby se *nevymlouváno* (Bart. 237.). — V Alexandrii z peněz jsem *se vydal* (Har. II. 265.). — Kde pak ta smrt těch šípů tak mnoho béře, že se z nich nikdy *nevystřelí* (Lab. 20.).

V. O látce, z níž co zhotoveno jest:

Po vodě kytička plyje z viol a růží (Výb. I. 51.). — V hlavách té sieni bieše stolice královská z slonových kostí, z zlata a z cedrového dřevie ustavená (Anth. I. 119.). — Vzal píšťalu z rákosí a pískal (K. Poh. 312.). — Vijte věnce z polských květův (Výb. I. 36.). — Bůh člověka z hlíny stvořil (Kat. 1875.). Člunek můj jest z ptačí vlny (Anth. II. 105.).

VI. O původu, z něhož co jako z pramene vychází, v němž co počátek má, ve spojení se slovesy *býti, pojiti, naroditi se*:

Z hrdošti čertu radosti (Mudr. 97.). — Z pohrůžek hloupému strach (Mudr. 118.). — Z malého oblaku velký déšť (Mudr. 250.). — Hrozný by z šalmějí, z bubnov šal (Anth. I. 40.). — Dívka byla z královského stavu (K. Poh. 497.). — Já jsem synek z dobrého chování (Suš. Pís. 331.). — Přísloví jde z rozumu (Mudr. 1.). — Z trpělivosti mnoho dobrého pochází (Ctib. Hád. 23.). — Jan Hus z sedlských rodičů posel (Žal. 50.). — Každý hříech pochodí z některých úhlavních hříechův (Štít. Nauč. 142.). — Co se z kočky zrodí, myši lapá (Har. II. 245.). — Kristus z čistej panny se narodil (Kat. 1892.). — Králi z Boha narozený (Suš. Pís. 68.). — Oldřich z Boženy syna měl (Dal. 41. 33.). — Pražané z studentů živnost měli (Žal. 53.). — Závistivý z zloby tyje (Anth. I. 32.).

VII. O počtu a celku, z něhož se co jako část vytýká:

Jeden z zástupu přistoupiv vece (Anth. I. 164.). — Z těch jeden člověk bieše mladý (Anth. I. 94.). — Vol ze dvěho jedno sobě (Kat. 3201.). — Z těch mají tři přísěci (Půh. I. 260.). — S pány sedie čtyřie z vladyk (Všeh. 4.). — Sami my ze všech národuov budem cizím jazykem mluvíti? (Všeh. XX.). — Ale to z vás každá věz (Výb. I. 73.). — Kdož by z obce takového zastával, takovému aby hleděno bylo k hrdlu (Arch. I. 205.). — Někteří z mimojdoucích zaslechli (Lab. 16.). — Kázete, co z viery menie (Let. 504.).

Pozn. 1. Za obyčejný nyní germanismus „vyvolili atd. *ze svého středu*.“ říká se správné „*ze sebe*“: Dva z sebe na radu vyslali (Všeh. 11.). — Zbojníci se radili, koho by měli ze sebe voliti za vůdce (K. Poh. 401.).

Pozn. 2. Je-li celek předložkou *z* určený přísudkem, *pomíjí se příslovka jeden*: Byli proti němu pravice, že jest z roty Pikhartské (Let. 446.). — Ty jsi z uředníkuov člověka tohoto (Pass. 285.). — Svým vlastním vyznáním toho potvrdil, že z rebellantů byl (Prot. 235.). — Komisaři relací činili, že sic našli některé podezřelé, ale ti že se, aby z vypovězených byli, neznají (Lab. 96.). — Když všechny svůj svátek svěřily, nechtěla Madla býti z jiných (Bož. Nēm. IV. 91.).

Pozn. 3. I podmětem užívá se tytéž ellipticky takovéto vazby: Právili, že by *z rytířstva* ty věci nésti měli (Let. 452.)*

VIII. O změně ve spojení se slovesy *býti* a *učiniti*:

Šlechetný štěp bývá z pláni (Anth. I. 34.). — Z malé jiskry velký oheň bývá (Arch. I. 75.). — Z jasna bývá mračno (Arch. I. 118.). — Z proutku veliký strom bývá (Mudr. 266.). — Z vrány nebude sokol (Mudr. 173.). — Z žaludu nebude než dub (Mudr. 404.). — Po chvíli byl z strachu smích (Lab. 77.). — Duch svatý z pyšných pokorné činí (Pass. 392.).

IX. O příčině:

1. O příčině věcné, ve spojení se slovesy: láti, reptati, smáti se, žertovati, napomínati, viniti, nařkati, pohnati, žalovati, souditi, odpovídati, trestati, kárati, kázati, chváliti, prositi, děkovati, záviděti:

Z toho králevá jim nela (Kat. 237.). — Páni, vy nevíte tu dobra svého lajuce ze sňatka mého (Dal. 41. 30.). — Poněvadž ty se v kostele leskneš, proč z těch opon, ješto tebe ostřiehají, repceš (Štít. Nauč. 73.). — Sú tu lidé nic dobrého, vysmějú se z chudobného (Suš. Pís. 258.). — Všeci se z Jana smáli (K. Poh. 176.). — Přítelē vždy ušetřuj a z něho nikdy nežertuj (Mudr. 233.). — Hospodář z těch peněz napomenut (Pass. 671.). — Ona nemá jeho z nižádných škod napomínati (Půh. 206.). — Tvrdě krále napomínali z dluhu (Let. 224.). — Mnohé ty artikule, z kterých nás viní, že by ti knězi vypovědění kázali, Cahera sám jest kázal (Bart. 114.). — Z toho, z čeho jej viní, práv jim bude (Žer. Záp. II. 28.). — Odpovídal, z čeho jej nařkl (Půh. I. 200.). — Prvé nás z ničehož nevinili a nenařkali (Bart. 111.). — Když by kto chtěl z hlavy bratra svého neb jiného přítele koho pohnati, k zemskému soudu ten řád má zachovati (Výb. I. 609.). — Když rovný rovného podle urozenie z hlavy pohaní, máta se bítí s mečí a se štíty (Výb. I. 622.). — Tu naň z dvojí věci žalovachu (Pass. 290.). — Všickni mají plně pozorovati, z čeho žaluje a z jaké sumy (Tov. 46.). —

*) Srovn.: Napřed jeli *stavu rytířského* (Mitr. 10.).

Z svého smutka žaluje božej milosti (Výb. I. 389.). — V čem zastížen, z toho souzen (Mudr. 342.). — Všichni lidé musie z svých děl odpoviedati (Kat. 2015.). — Bude odpovídati z toho, z čeho jej vinil (Žer. Záp. II. 21.). — Tresce jeho z tej nemilosti (Pass. 244.). — Svého tovaryše z křivého slova trestal (Pass. 302.). — Eli netresktal svých synů mužsky ze zlého (Štít. 98.). — Trestkal jsem z některých světských obyčejův (Štít. Nauč. 240.). — Z toho kárá prorok (Štít. Nauč. 7.). — Buoh káral Davida z hřiechu toho (Štít. Nauč. 139.). — Kárali mne z chyb (K. Poh. 403.). — Z čehos jiné kárala a trestala, proč se sama toho dopouštíš? (Anth. II. 29.). — Má kárán býti z neobyčejnosti (Tov. 103.). — Zachaeus přijal do svého domu Spasitele; a z toho jej písmo chválí (Štít. Nauč. 223.). — Boha chval z darův jeho (Štít. Nauč. 25.). — Pán Bůh rač z toho pochválen býti (Žer. L. I. 53.). — Ještě tebe prosí z toho, aby se škody nestalo (Kat. 3371.). — Ciesář jim z toho poděkova (Kat. 68.). — Václav děkuje bratru z kvasu ctného (Dal. 30. 30.). — Poděkoval jim z přiezni a ze cti (Let. 119.). — Já jim z takové milosti děkuji (Prot. 197.). — Poděkovavše z hospody šli jsme (Pref. 401.). — Hospodář mu děkoval ze služby (K. Poh. 687.). — O přeohydzná smělosti z toho záviděti, z toho reptati, že se Buoh pyšným protiví (Štít. Nauč. 152.).

Posm. Touž vazbu mají substantiva i adjektiva souznačná: A tak měli z toho kratochvil a smích (Bart. 150.). — Nečiň ze mne více smiechu (Pass. 221.) — Jen smích a hříčku z nich sobě strojili (Lab. 58.). — Posměch sobě netrop z chudiny (Mudr. 113.). — Budiž ze všeho chvála Pánu Bohu (Bart. 90.). — Pánu Bohu jsme z té šťastné cesty čest a chválu vzdávali (Har. II. 258.). — Člověk cti a chvály zasloužil z vítězstva (Štít. Nauč. 253.). — Z takového vítězství vzdal Jason díky bohům (Troj. 57.). — Z toho vinu Čapkovi dával (Let. 90.). — Vydať počet z brava svého (Dal. 64. 8.). — Ze všech skutkův, z každé řeči vydáš počet (Výb. I. 907.). — Chtěl jim ze všeho bezprávie a násilí dosti učiniti (Výb. I. 571.). — Páni sobě za dvorstvo přijechu, z něhož lotróm za zlé jměchu (Dal. 102. 4.). — Jedni chtěie mnoho uměti, aby z toho slovatni byli (Štít. Nauč. 251.)* — Nebyl jemu vděčen z toho (Výb. I. 858.). — Z takových porušení svých práv býti musím (Žer. L. I. 119.). — Z toho před právem zemským práv býti chce (Žer. Sn. 73.).

2. O původu pocitů a vášní ve spojení se slovesy: hněvati se, žehrati, horliti, rmoutiti se, želeti, káti se, radovati se, plešati, těšiti se:

Maxencius hněval se z toho silně (Kat. 2237.). — Z toho se súdece rozhněval a kázal jej kyji bítí (Pass. 203.). — Z toho se židé rozhněvavše Josefa jeli (Pass. 313.). — Bude z toho

*) Dawniej pomiędzy szlachtą, z wesołości słynął (Mick. Tad. 43.).

žehráti na ně a hněvati se (Štít. Nauč. 1 6.). — Jeremiáš prorok žehral z toho (Štít. Nauč. 300.). — To slyšíce obce velmi se z toho bouřily (Let. 350.). — Ciesar třásl se jako z omraza (Kat. 2208.). — Horlí z toho (Štít. Nauč. 227.). — Mútím se z toho, že jsi Patrokla zahubil (Troj. 306.). — Nemnuť se z toho (Ctib. Hád. 7.). — Zaplakáše, želeje z hřešení (Pass. 289.). — Z dobrých skutkův netřeba se káti (Mudr. 28.). Neradujte se příliš ze štěstí, aniž se zarmucujte z neštěstí (Jung. I. 58.). — Když se někomu zle vedlo, jiní z toho plesali (Lab. 122.). — Hrabě byl velice potěšen z toho (Poh. II. 77.).

Pozn. Touž vazbu mají souznačná substantiva i adjektiva:

Bude mně hněv z toho (Výb. I. 214.). — Velikou radost z té práce měla (Poh. II. 20.). — Bude z toho mieti líbost (Štít. Nauč. 333.). — Z jejich zahynutí radost měli, z jejich obživujícího učení žalost (Žal. 16.). — Z malého pána malý strach (Mudr. 326.). — Pokání činil z bludův svých (Bart. 239.). — Z darův božích chce hrd býti (Štít. Nauč. 216.). — Sluší je napomenutí, aby z panenství svého nebyly pyšny (Štít. Nauč. 26.). — Král radosten byl z toho (Let. 112.). — Král byl z toho velmi teskliv (Let. 310.). — Zdaje się, żeś ty nierad z przybycia mojego (Mick. Tad. 292.).

3. O původu stavu passivního:

Báli se, by z té mdloby neumřel (Výb. I. 274.). — Z takových řečí nejedni bratři počali mdlít (Blah. 12.). — Ze mdloby veliké padal (Har. I. 145.). — I usnu z těžkého truda (Kat. 705.). Veliká potopa stala se jest u města Kúrímského z náhlého deště (Let. 81.). — Bylo veliké horko, že se z toho horka lesové zapalovali (Let. 208.). — Z dopuštění božeho taková škoda se stala (Žer. Sn. 47.). — Mohlo by se to někomu přihoditi z opilstva a z nepaměti (Let. 370.). — Někdy z pýchy bývá někdy z závisti, někdy z hněvu, někdy z lenosti, někdy z lakomstva, někdy z lakoty, někdy z smilstva, že člověk potupí Boha (Štít. Nauč. 116.).

4. O původu děje aktivního (pohnátce):

Z velkého hladu syrové ryby jedli (Har. II. 71.). — Vlk loupí z přirození, a člověk ze závisti (Mudr. 109.). — Chudý z nouze hřeší (Mudr. 175.). — Častokráte člověk z hněvu vypoví na druhého (Anth. I. 106.). — Jestli že kto jen z bázni dbá na Buoh a nic z milosti, v smrtelném jest hříechu (Štít. Nauč. 115.). — Kovář to neudělal z urvalosti (Poh. II. 55.). — Tehdy ciesar z svej milosti vsiej roboty zemju zprosti (Dal. 29. 33.). — Bratři jí věno z milosti dali (Tov. 83.). — Zlé bohda z úmyslu nebude činiti (Arch. I. 77.). — Nesmiem raditi k takové chudobě z dobré vůle (Štít. Nauč. 302.). — Moudrá i v tom se hlava pozná, že co musí z dobré vůle koná (Mudr. 282.). — Před obědy loď z kratochvíle objela nás všechny kolem (Pref. 501.). — Hříechové úst jsou: lež z úmysla, křivdu z netbání pověděti

(Štít. Nauč. 141.). — Turci mnoho křesťanů kupců toliko z podezření do vězení vzali (Mitr. 156.). — Z jediného slova žena muže zabijěše (Dal. 11. 28.).

5. O původu poznatku, ve spojení se slovesy: viděti, poznati, vyrozuměti, souditi, dověpiti se a p.:

Z palce obra poznáme (Mudr. 206.). — Hrnec se poznává z klepání, blázen z tlachání (Mudr. 81.). — Sud z podstaty a ne z pohledu (Mudr. 267.). — Soused z věcí spatřených a řečí slyšených snadno se dověpil, co tam kutí (K. Poh. II. 251.). — Otec měl z toho lepší rozum (K. Poh. 337.).

X. O předmětu, z něhož poměr náhrady původ béře, ve spojení se slovesy dávati a platiti:

Z chatrného pokoje pět zlatých na měsíc dávali (Žal. 54.). — Platy z těch kopanin dávali musejí (Žer. Záp. II. 152.). — Kolik platíte z toho krámu? (Us.)*

XI. O přiměřenosti a způsobu:

1. Žádám i přikazuji z úřadu svého (Tov. 3.). — Pořučil jsem mu z úřadu svého (Žer. Záp. II. 77.). — Z úřadu svého vám zapovídám (Háj. 363.). — Z císařova rozkázanie jedú tam (Kat. 214.). — Sv. Kateřina byla z rozkazu císaře Maxentia trápena (Pref. 475.). — Sem přivezen z poručení mého (Žer. II. 93.). — Tomu z práva chtěchu, aby dievka zemi vládla (Dal. 8. 5.). — Úředníkom z práva plná potřeba ve všem dána býti má (Tov. 72.). — Nenie to z mé moci (Anth. I. 163.). — Z usouzení obecního ptáno se (Žer. Záp. II. 10.). — Prošli jsme z společného usnešení našeho (Žer. Sn. 67.). — Z vnuknutí a rady mé k stavům se utekl (Žer. L. I. 14.). — Jak vy mne znáte a jmenujete z mojego jména? (Poh. II. 208.) — Kdož co podává, má to dskami ze jména jmenovati (Dsky I. 209.). — Z roboty to dělati musejí (Har. I. 76.). — K poslušenství každý zavázán z dluhu (Štít. Nauč. 303.). — Já nesloužil z platu ze žádného (Suš. Pis. 705.). — Lidem z peněz, z poct, z darův všelikých mluvie (Všeh. XXX.). — Přemysl v Řezně kámenie sě hnieše přes celý den ze dvou peněz (Dal. 76. 14.). **) — Každý den z chleba slůžista (Dal. 76. 48.). —

Pozn. Týž poměr přiměřenosti označujeme též předložkami *dle*, *podle* a *po*; poměr náhrady předložkou *za*.

2. Třieská jakžto z hromu (Anth. I. 150.). — Kdo nám potřeben, toho z paměti známe (Mudr. 58.). — Město Moskva z míry veliké a široké býti se zdá (Hos. 2.). — Bylo velmi ve-

*) Srovn.: Dává se jim *od* mlie groš, jak jiným poslóm *od* mlie se platí (Tov. 30.). — Sedlákům *od* vozů jsme zaplatili (Mitr. 188.). — Co ti dal *od* toho? Co's dal *od* kabátu, *od* šiti? (Us.). — Navečerevě se počtli jsme s našim hospodárem, co jsme dlužni *za* stravu i *od* hospody (Pref. 498.).

**) Z wieku mu i z urzędu ten zaszczyt należy (Mick. Tad. 34.). — Mały z postawy (ib. 31.).

líké horko z míry (Pref. 353.). — Jakžto s právem bylo z čina (= v skutku, Kat. 93.). — Z nepty (= z nenadání). — Františka mu děkovala z nelásky, ale Tonička mu z lásky poděkovala (Poh. II. 24.). — Jaromír vyhofal z kořen (Let. 142.). — Králová mu všecky řeči z kořen povědě (Kat. 434.). — Obořili města ze dna (Troj. 80.). — Šla z rovna k zlatníkovi. (K. Poh. 421.). — Kolář pískal hned z čerstva hned z dlouha (K. Poh. 243.). — Z múdra si vedeš, z múdra si chodíš (Suš. Pís. 547.). — Z hrda (z pyšna) si vyšlapuje (Us.). — Hodiny z temna bijou (Suš. Pís. 575.). — Z temna mluvil (Žer. L. I. 34.). — Z ticha se posadil (K. Poh. 740.). — Kněz před ním pade velmi z krotka (Anth. I. 40.). — Nenie toho dostojna, by hlédala na mé líce ani z jasná ani z nice (Kat. 776.). — Kázal mi se z nízka pokloniti (Lab. 91.). — Z hluboka si vzdechl (Lab. 108.). — Oře z plýtká (Us.). — Z husta (Blah. 83.). — Pústevník z cela poče se k tomu staviti (Kat. 440.). — Ani netrvalo tři hodiny z plna (Suš. Pís. 584.). — Z těžka (Arch. I. 87.). — To dostati mohla z snadna (Kat. 247.). — Z čila vece svej mateři (Kat. 307.). — Jeho jsem nikdy z dospěla ani znala ni viděla (Kat. 285.). — Sv. Katerina korunu inhed z dospěla královej na stavu hlavi (Kat. 2573.).

Roztrídění hlásek českých podlé jich uclánkování*).

Od dr. J. Gebaura.

Mluvidla jsou tělesné nástroje mluvení a dobře dají se na tři kusy rozložiti: plíce, průdušnici se šterbinou hlasovou, a mluvidla ústní.

První kus jsou plíce; jejich úkol při mluvení jest nabíratí vzduch a vytiskovati jej zase ven.

*) Slavný jazykozpytec B. Delbrück odporoučí při studium jazyka mateřského také fyziologii řeči. Mluvě o studích jazykovědeckých na německých univerzitách, praví při výkladě o studium němčiny: *Zugleich mag bei dem Deutschen hingewiesen werden auf die Wichtigkeit der Lautphysiologie. Wer sich an deutschen Dialecten auf eine genaue Auffassung des Gehörten eingeübt hat, wird auch anderen Sprachen eine lebendigere Auffassung entgegenbringen und namentlich vor dem Irrthum geschützt bleiben, als lebe die Sprache auf dem Papier und nicht vielmehr im Munde des Menschen. Dass ein Sprachforscher [die Organe kennen muss, mittels deren wir sprechen, liegt wohl auf der Hand, und es ist nur zu verwundern, dass man so lange auf diese Dinge fast gar keine Rücksicht genommen hat. (Das Sprachstudium auf den deutschen Universitäten, Jena 1875, str. 22.)*

Druhý kus jest průdušnice se štěrbinou hlasovou. Průdušnice (trachea) jest trubice v hrdle, skrze kterou chodí proud vzduchu do plic nabíraného a naopak vychází proud dechu z plic vypouštěného. Zevní stěna průdušnice jest chruplavkovitá, vnitřní pak blánová. Blána této stěny vnitřní vybíhá na ústí průdušnice do dvou blánových svazů (Stimmbänder) na přič trubice položených. Otvor mezi oběma svazy nechany jest tak zvaná štěrbiná hlasová (jinak i hlasivka); tuto možno jest více méně súziti za pomoci svalů, jimiž oba blánové svazy více méně se napnou. Za svazů nenapjatých vychází proud dechový bezezvuký (na př. při dýchání); ale za svazů napjatých a štěrbinu tudíž súžené nemá proud dosti volného místa, tře se tedy o blánové svazy, tyto rozechvějí se a tím z proudů dechového povstává proud zároveň z v u k o v ý (na př. při rachání, mluvení, zpěvu).

Můžeme tedy skrze průdušnici podlé vůle své pustiti z hrdla proud dechový anebo proud z v u k o v ý; dechový naproti zvukovému také bezezvukým čili němým*) nazývati můžeme. Každý z nich pak podlé síly své buď mírný anebo p r u d k ý (silný) jest, což také ve vůli naší jest dáno.

Proud zvukový mimo to pak ještě bývá buďto čistě t o n o v ý, když svazy tak napneme, aby jejich chvění bylo tak akustický (zejména stran počtu výchvějí za jednu sekundu) pravidelné, jako jest pravidelné na př. chvění jazýčku nebo struny na nástroji hudebním dobře naladěném, — anebo bývá nečistý d u n i v ý, když svazy tak napjaty nejsou.

Proud dechový a proud zvukový v rozličných způsobech svých jsou takřka surový materiál, z něhož učlánkováním povstávají skutečné hlásky; tedy h l á s k a = učlánkovaný zvuk**). Učlánkování vykonávají mluvidla ústní, která jsou *třetí kus* celých mluvidel našich a která proto také po výtce mluvidly článkovacími nazývati můžeme. Jest jich celá soustava od ústí hrdla až ke rtům.

Učlánkování pak jakožto práce jejich, jakožto akt v tom záleží, že otvor ústní, kterýmž proud bráti se má, v žádané podobě a míře n a s t r o j u j í, buď dutinu z něho tvořice, buď v úzkou průlinu jej súzující anebo dokonce jej zatarasující a tím proud zadržující a přerývající. Při tom pracují vždycky párem***), jedna část zhora a jedna zdola, totiž: kořen jazyka zdola a zadní patro a čípek zhora; střed jazyka zdola a střední patro čili podnebí zhora; předek jazyka zdola a přední patro,

*) Absolutně němý ovšem není, neboť i dech zbujuje ve svazích šumot; ale v naší přítčné může se za němý bráti, když se jedná o kontrast ke zvukovému. Srv. Brücke, Grundzüge der Physiol. u. Systematik der Sprachlaute, Wien 1856, str. 8.

***) Pročež netřeba říkati: „článkovaná“ hláska.

***) Cf. Merkel, Stimm- u. Sprachorgan, 831.

dáseň a zuby zhora; a dolní i horní zuby a rty. Nejdůležitější částí mluvidel ústních jest jazyk; proto se také jméno jeho metonymicky na řeč a jednotlivé způsoby její přenáší.

Hlásek jest nekonečná rozmanitost. Mnohé z nich opakují se skoro ve všech jazycích, jsou snad všem jazykům společny, na př. *a, i, b, m* atd.; ale kromě těch jest také mnoho takových, které jenom v jednom anebo jenom v několika jazycích přicházejí, na př. českopolské *ř*, hrubé *l, y*, angl. a novořecké *th*, sanskrtské cerebrálky, semitaké hrdelnice a j.

My pak, majíce nyní ukázati, kterak se článkování hlásek děje, budeme si především jenom hlásek českých hleděti, a to jen jednotlivých, ne také dvojhlásek a skupenin hláskových.

Při článkování každé hlásky jest nám dvě hlavní věci na zřeteli míti:

- A. jakého nastrojení mluvidel ústních, a
- B. jakého proudu žádá která hláska?

A. Chceme tedy článkování hlásek pozorovati především vzhledem k rozmanitému nastrojení mluvidel ústních; jak jest proud, to prozatím jenom stran síly jeho a jenom při některých dle potřeby připomínáno bude. Pro názor podáváme také průřezný nákras mluvidel, pořízený dle obrazce č. 20. Czermakových *Populäre physiologische Vorträge* (Wien, 1869).

I. První pár mluvidel článkovacích jest kořen jazykový zdola a zadní patro i čípek zhora. Leží na samém ústí hrdla, a proto jmenují se hlásky zde článkované hrdelnými. Jsou to *a, h, ch, g, k*, hrdelné *r* a hrdelné *n*. Průlina, kterou se běře proud mezi kořenem jazykovým a zadním patrem i čípkem, jest při *a* něco málo sůžena; — při *h* a *ch* jest užší, a jde na *h* proud mírný, na *ch* prudký; — při *g* a *k* jest úplně zatarasena, ale jen na okamžik a protrhuje se to zatarasení při *g* mírným, při *k* prudkým proudem. — Hrdelné *r* a hrdelné *n* druhdy také z českých úst se slyší. Při onom chvějící se čípek o kořen jazyka bubnuje a každým nárazem proud přerývá, při tomto čípek a kořen jazyka průlinu ústní zavrou a proud ujíti musí nosem.

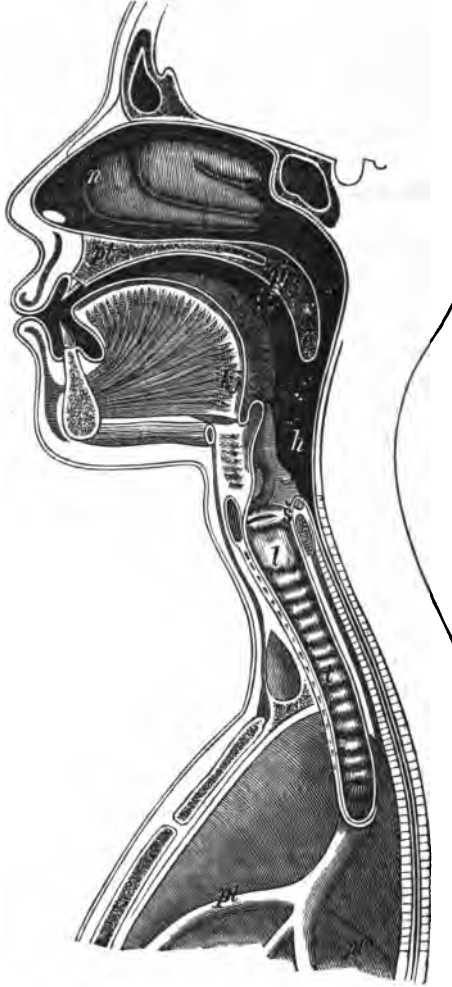
II. Druhý pár mluvidel článkovacích jest střed jazyka zdola a střed patra čili podnebí zhora. Hlásky zde článkované slovou proto podnebnými (*palatales*). Jsou to: 1. *i, j*; 2. *l, d, n; š, ž, č, dž, s, z; v, rj*.

1. Hlásky *i* a *j* jsou podnebnice v eminentním smyslu, podnebnice vlastní; při obou vztýčí se střed jazyka k podnebí a nechává jeň úzkou průlinu, která při *j* proudu povoluje;

2. ostatní pak ze jmenovaných podnebnic jsou střední předpatrových čili na předním patře (v. III.) článko-

vaných hlásek; rozdělení i jména těchto také na ně se přenáší a rozeznávají se:

- podnebnice zubné *t, d, ň,*
- sykavé, a to hustší *š, č, s,*
a řidší *ž, dž, ž,* a
- jazyčné *l* (měkké čili *lj*) a *rlj*.

č = čípek.
h = hltan (hrdlo).
kj = kořen jazykový.
l = chřtán (larynx).
n = nosní dutina.

pl = plíce.
pm = patro měkké (zadní).
pt = patro tvrdé (přední).
t = průdušnice (trachea).
š = šterbina mezi svazy hlasovými.

Podnebné sykavky husté *š*, *š* článkují se průlinou těsnou a při tom *š* proudem mírným, *š* prudkým; podnebné sykavky řidší *š*, *š* stran proudu týmž způsobem se různí, ale průlina pro ně blíže k přednímu patru se tvoří; — při *š* a *š* jest průlina zatarasena a zatarasení protrhuje se při *š* za mírným, při *š* za prudkým nárazem proudu; — při *šš* a *š* jest zatarasení asi jako při *š* a *š* (nebo při *š*, *š*) a protrhuje se proudem žetovým a ešovým, t. j. jakmile se zatarasení protrhne, ihned nastrojí se jazyk proti podnebí tak, aby proud skrze průlinu jdoucí zazněl v *š* nebo v *š* (*šš* a *š* jsou tedy smíšeniny z *š* + *š* a *š* + *š*); — podobně je staré *řj* smíšenina, totiž *ř* s příhlaselem jotovým, a taktéž se zajisté původně článkovalo *ř*, totiž jako *řj*: v celku nastrojení elové, ale kromě toho (skrze *j* či vůbec skrze palatalnost) vztýčoval se i střed jazyka k podnebí*); — při *ř* konečně jest průlina též zatarasena, jako při *š* a *š*, ale neprotrhuje se a proud neuchází ústy, nýbrž nosem.

III. Třetí pár článkovacích mluvidel jest přední část jazyka zdola a přední patro až k dásni a zubům zhora. Rozmanitým oužením a až přehrazováním průliny ústní na tomto místě povstávají hlásky *l*, *l*, *r*, *s*, *z*, *c*, *dz*, *ř*, *t*, *d*, *n*. Kdyby jim bylo potřebí společného jména, mohly by se nejpřiměřeněji nazývati předopatrovými. Obyčejně pak dělí se na menší skupení, totiž

- a) zubné *t*, *d*, *n*,
- b) sykavé *s*, *z*, *c*, *dz*, k nimž i pozdější české vřískavé *ř* přičítá dlužno, a
- c) jazyčné *l* (střední), *l* (hrubé) a *r*.

Pozn. Vytýkati by se mohlo tomuto rozdělení, že jsou pojmenování nestejnorodá a dílem od místa (sykavé — dle hlasu, zubné — dle místa uclánkování, a jazyčné — jako by neměl jazyk při každé hlásce důležitý a větším dílem i hlavní úkol); avšak na obranu jejich je zase starý a všeobecný usus. Naproti tomu co se věci tkne, jest totéž rozdělení zajisté dobře založeno.

Při zubných *d*, *t* zavírá se průlina ústní vztýčením konce a předního okraje jazyka k patru a otvírá se při *d* proudem mírným, při *t* proudem prudkým; — při *n* vzepře se přední část a celý okraj jazyka k přednímu patru, zatarasuje úplně a pevně průlina ústní a proud zvuku musí vyjíti z hrdla dutinami nosovými.

Při sykavkách *z* a *s* nechá se mezi vztýčeným koncem jazyka a hoření dásní nebo popředím patra velmi těsná průlina, skrze kterou při *z* mírný proud, při *s* prudký proud se prodírá a třením sykot vyluzuje; — při *dz* a *c* jest průlina

*) Viz výklad Merklův v poznámce druhé odtud.

zavřena jako při *d* a *t* a protrhuje se jako na *z* a *s* (*dz* a *c* jsou smíšeniny z *d* + *z* a *t* + *s*). *)

Co se jazyčnic týká, tedy při středním *l* (novočeském) opírá se konec jazyka o přední patro a po obou svých stranách nechává proud zvučkovému volný průchod, kdežto při hrubém *l* konec jazyka o dolení dáseni se opře a prostředek k přednímu patru vztýčí, čili, jak Hus **) praví, hoření zuby přes dolení se posunou; — při *r* jest postavení jazyka podobné jako při *d*, *t* nebo *n*, ale konec jazyka nezůstává tu v postavení svém nepohnutě, nýbrž chvěje se a ve chvění tom o přední patro takorůba bubnuje (při hrdelném *r* činí tak čípek o kořen jazykový); — *ř* povstalo z *rj* a článkovalo se původně, jak už pověděno, jako *r* s příhlasem jotovým, který následoval; nynější pak *ř* jest sykavé, při němž počíná se článkovati *r* a do jeho nastrojení vpadne se hláskou sykavou ***).

IV. Čtvrtý pár článkových mluvidel jest ret a protější řada zubů, a to při obyčejném našem vyslovování dolení ret a hoření řada zubů, ačkoli by také naopak býti mohlo. Hlásky zde článkované jsou *v* a *f*. Při obou jest průlina ústní, kterou se proud brátí má, s jedné strany (zdola nebo zhora) rtem a s druhé, protější strany řadou zubů lehce zavřena; při *v* přerušuje a rozdírá se toto zatarasení mírným, při *f* mocnějším, v obou případech proudem trvalým a ne jen jedním nárazem jeho. Obě ty hlásky obyčejně k retným se počítají; ale podlé učlánkování svého lépe by se jmenovaly retozubnými i.

*) *c... = ts*, wo im Moment der Explosion für *t* die Enge für den Reibungslaut *s* hergestellt wird (J. Czermak, Physiol. Vortr. 122.).

**) Sciendum, quod *l* (měkké) generatur linguam ad superius palatum sive dentes aequaliter tenendo... sed *l* (hrubé) generatur linguam in fine sub dentibus ponendo et superiores dentes ultra inferiores protendendo (Hus, o Orthografii, Slav. Bibl. II. 180.). Podobně popisuje se učlánkování hrubého *l* polského a lužického; die Adamowicze liší se od středního *l* tím, že jazyk průlinu ústní více v předu, mezi oběma řadama zubů v prostředku přehrazuje a proud po obou stranách propouští, kdežto die Schmidta „wird beim polnischen *l* die Zunge ganz in die Wölbung gedrückt, welche der Gaumen vorn mit den Alveolen der oberen Schneidezähne bildet. Diese Erklärung, dokládá Merkel, scheint mir am wahrscheinlichsten zu sein, so wie auch, dass das polnische *l* sich vom sogenannten *l* mouillé nicht wesentlich unterscheidet“ (Merkel, Stimm- und Sprachorg., 863—865). O zpomenuťem pak výše *l* mouillé, podobněm zajisté ku slovanskému měkkému *l*, *lj*, praví se tamtéž, že při něm „stemmt sich der mittlere Theil der Zunge gegen den Gaumen, mit niedergesenkter und an die untern Vorderzähne gedrückter Spitze.“ A Brücke, I. c. 72., praví o tomtéž: Beim Mouillieren des *l* werden in dem Augenblicke, wo sich auf der Zunge die Rinne für das *Jot* bildet, die beiden seitlichen Oeffnungen zwischen Zunge und Backenzähnen geschlossen, aus denen während des *l* die Luft hervorströmt.

***) Nach demselben Principe (jako se v benátském mudzery za lat. mulier z příhlasu jotového v *lj* vyvinul sykavý) geht das *ry* (*r* mouillé, tedy *rj*) der slavischen Sprachen in einzelnen derselben in *r[zy]* (böhmisches *ř*) über. Brücke, I. c. 72.

V. Pátý a poslední pár článkovačích mluvidel jsou oba rty. Hlásky, které se zde článkují, jmenují se proto *retnými*; jsou to *u, b, p, m*. Při *u* sůžena jest průlina ústní oběma rtoma, ale proud nalézá ještě dost volného průchodu; při *b* však a při *p* sevřeny jsou oba rty a proud musí si násilným jich protržením cestu proklestít, což se stává při *b* za nárazem mírnějším, při *p* za nárazem prudším; při *m* konečně jest průlina na téměř místě a týmž způsobem zavřena, ale zatrasení toto neprotrhuje se, nýbrž proud vychází dutinama nosovými.

VI. Zbývá nám, abychom ještě o článkování hlásek *e, o, y* promluvili. Když (zvolna) vyslovujeme *ai*, máme mluvidla nastrojena nejprve na *a* a to nastrojení je takové: průlina na hrdle je vztyčeným kořenem jazykovým mírně soužena, ostatek jazyka trvá při tom ve své obyčejné, klidné poloze a ústa jsou mírně pootevřena. Za *a* přestrojujeme mluvidla na *i*, což tím se stává, že povztyčujeme střed jazyka k patru. Ale to povztyčení potřebuje nějakého času, třeba se sebe rychleji dělo; dříve se zajisté jazyk povztyčí jen trochu, asi na polovici, a potom teprv na celou náležitou výši, kde se článkuje *i*. A právě tam, kde jest povztyčen asi na polovici, článkuje se *e*; článkuje se zde při vyslovení dvojhásky *ai* samo sebou, ozve se samo, i kdybychom tomu nechtěli, místo *ai* slyšíme *a(e)i*. Totéž děje se, když vyslovujeme dvojhásku *ia*; slyšíme *i(e)a*. Můžeme tedy říci: při článkování *e* jsou mluvidla s polovice na *a* a s polovice na *i* nastrojena; nastrojení *a* a nastrojení *i* jsou tu kompromissem takřka zlomena a každého necháno půl. Hláska *e* jest tedy hláska hrdelně podnebná. — Podobným způsobem jeví se *o* býti hláskou hrdelně *retnou*, povstavajíc nastrojením s polovice na *a* a s polovice na *u* a ozývajíc se taktéž mimoděk ve dvojhláskách *au, ua = a(o)u, u(o)a*; a stěeské *y* hláskou *retopodnebnou*, povstavajíc nastrojením s polovice na *u* a s polovice na *i* a ozývajíc se mimoděk ve dvojhláskách *ui, iu = u(y)i, i(y)u*.

Tři tyto hlásky *e, o, y* jmenují se vzhledem k takovému to uclánkování svému, při kterém pokaždé dvě jiná nastrojení takřka zlomena jsou, samohláskami *lomenými**); ale při tom zůstávají přece samohláskami jednoduchými. Naproti nim jsou samohlásky *prvotné a, i, u*, z nichž lámáním a skládáním všechny ostatní odvodit se mohou; tyto ostatní pak proto také *podružnými* slovou a jsou jednak *lomené*, jednak *složené* (dvojhásky a trojhásky). —

B. Pozorujme nyní článkování hlásek se strany druhého faktora, se strany *proudu*.

*) Brücke, *Physiol. der Sprachlaute* 19, nazývá je *Zwischenlaute*.

Proud z průdušnice skrze štěrbinu hlasovou vystupující jest, jak už vyloženo, rozdílný jednak kvalitativně: buď jen dechový čili *bezezvuký*, němý, buď *zvukový* a v tomto případě dunivý nebo tonový, — jednak kvantitativně: buď prudký nebo mírný. Při hláskách českých je proud mírný vždycky zároveň zvukový (někdy dunivý, někdy tonový). Proud prudký naproti tomu je vždycky němý (t. j. pouze dechový a beze zvuku), kde prudkým býti musí a kde tedy prudkost jeho je věcí podstatnou; kde však síla proudu je věcí vedlejší, jako na př. u hlásek plyných, které z jakéhokoli proudu učlankovávají se mohou, tam i prudký proud musí býti zvukový. Ovšem i hlásky z proudu němého učlankované jsou slyšitelné a mají své znění, na př. *k*, *t*, *ch*, *s* a j.; ale toto znění jejich nepochází od proudu zvučícího, není to zvuk, který chvěním svazů ze štěrbin hlasové vystupuje, nýbrž jest to šumot, který povstává teprve v průlině ústní, když se proud dechový němý skrze člankovací páry mluvidel ústních tře a prodírá.

Učlankování pak děje se, když proud (v některém z těchto svých způsobů) buďto na okamžení se přeryje, anebo když buď skrze nastrojení ústní, buď nosem vychází. Když má proud nosem vyjítí, zatarasí se některým párem člankovacím průchod v ústech; když pak ústy vychází, je dutina nosní čípkem jako záklopkou zahrazena.

Majíce zřetel jednak k těmto fyziologickým rozdílům a jednak ku skutečným hláskám českým rozeznáváme stran proudu především dvoje hlásky: jedny člankují se tím, že se proud na okamžik přerývá; druhé pak tím, že proud jistým nastrojením mluvidel člankovacích netržitě se pouští. Při tom připomínáme, že mluvíme o člankování hlásek jednotlivých, nikoli skupených do slabik a slov. Ale i ve spojení slabičném a slovním má každá hláska svůj kvalitativně i kvantitativně určený proud; proud ze štěrbin hlasové vystupující musí tedy tak se měniti, jak toho hlásky ve slově spojené potřebují.

Hlásky, které se člankují okamžitým přerytím proudu, jmenují se v mluvnících hlásky němé (*mutae*). Jakkoli jen jedním okamžikem se člankují, jsou v něm přece dva akty: přehrazení a odhrazení proudu, čili zatarasení jeho a zase puštění, na př. při *t* ve slabikách *ata*; chceme-li se o tom přesvědčiti, tedy vyslovujíce *ata* setrvejme chvílku na *t* a uslyšíme *at + ta*: první *t*, ve slabice *at*, je prací aktu prvního, a druhé *t*, ve slabice *ta*, prací aktu druhého. Podlé prvního z těchto aktů nazývají někteří*) hlásky tyto Verschlusslaute (na př. ve slabice

* Chladni v rozpravě Ueber die Hervorbringung der menschl. Sprachlaute u. Gilbertových Annalen der Physik u. Chemie sv. 76.; po něm Brücke ve své Physiologie der Sprachlaute 1856, 30; pak Czermak l. c. a j.

at), a podle dražého aktu volili jiní*) si zase pro ně jméno Explosivlante (na př. ve slabice ta). Název hlásek okamžitých**) trvám jest pojmenováním nejpřiměřenějším — jednak naproti hláskám, které za proudy netržitého se článkují a které proto trvacími nazveme, jednak proto, že jméno hlásek němých všem nepřisluší, neboť jen polovice jich za proudy skutečně němého se článkuje, jak hned uvidíme, polovice pak za proudy zvukového.

Těchto totiž hlásek okamžitých čili němých jsou opět dva druhy podle toho, jestli mluvidla článkovací na okamžik přeryla proud mírný dunivý (zvučný), anebo proud prudký němý (bezezvuký). Přerýtím proudy mírného dunivého***) povstávají hlásky zvučné čili jasné (mediae), přerýtím proudy prudkého němého hlásky bezezvuké čili temné (tenues). Jelikož pak týměž nastrojením mluvidel článkovacích i proud prudký němý i mírný dunivý přerýti se může, tedy má každá temná svou sounáležitou jasnou. V češtině máme hlásky okamžité (němé)

1. bezezvuké čili temné: k, t, t, p;
a k nim 2. zvučné čili jasné: g, d, d, b.

Poznam. Že jest nastrojení mluvidel článkovacích při temné a sounáležitě jasné hláске v celku stejné, o tom snadno každému jest se přesvědčiti.****) Němci jmenují jasné weich, temné pak hart. †). Ale C. Merkel (l. c.) nazývá je einfach a aspirirt a o obojích tvrdí, že svazy při nich jsou nečinny, že tedy z proudy toliko dechového, němého se článkují. Naproti tomu J. Czermak, rodilý Pražan ††) a chovanec Purkyňův, dokazuje (l. c. 119—121), že při jasných jest proud zvukový (Purkyňův †††)

*) v. Brücke, l. c.; Merkel, l. c.

***) Tak jsou nazvány ve Schleichrovi Compend. a Lit. Gram.

****) Joh. Czermak, Physiol. Vorträge, Wien 1869, str. 121.

†) To i fysiologové tvrdí, na př. Merkl, l. c. str. 852; Czermak l. c. 120.

††) Schon die Inder theilten die Consonanten in *tonlose* u. *tönende*; später hat man an die Stelle dieser exacten Bezeichnungswiese die allegorische und ziemlich unpassende von *hart* u. *weich* treten lassen. Brücke, 8. Tatáž výtka platí i latinským terminům *tenuis* (hl. temná) a *media* (hl. jasná); lépe by bylo nazývatí jasné *zvučnými* a temné *bezezvukými*.

†††) Při výkladech o fysiologii hlásek je národnost auktorova zajisté věcí důležitou.

††††) Mezi moderními fysiologi byl J. Purkyně první, který o článkování hlásek lidských soustavně bádati se jal. Výzkumy své uveřejnil v polském *Kwartalniku naukowém* (r. 1836 v rozpravě nadepsané *Badania w przedmiocie fysiologii mowy ludzkiej*, kterou pak sám do němčiny přeložil) a jimi často se dokládá E. Brücke ve svých *Grundzüge der Physiologie u. Systematik der Sprachlaute für Linguisten u. Taubstummenlehrer* (Wien, 1856). Dílo Brückovo jest dosud nejlepším svého

Bláhlaut, proud dunivý), při temných pak že jest v jícnu absolutně ticho, že šterbinou tedy jen proud němý, dechový probíhá; a proto také nazývá jasné tönend a temné tonlos. Známé jest, že v Sasích a Durinsku nerozeznávají dost určitě sounáležitě hlásky jasné a temné, na př. *d* a *t*. Schleicher to pojmenoval „partielle Taubstammheit“ (Czerm. 120) a Merkel (1863) (docent v Lipsku) zajisté podlé takové výslovnosti rozdíl mezi jasnými a temnými hláskami měřil, když ony jednoduchými, tyto aspirovanými pojmenoval; proto přidržujeme se v této věci výkladu Czermakova. —

Druhá část hlásek, která kromě t. zv. němých všechny ostatní v sobě zahrnuje, v mluvnicích společného jména nemívá. Podlé proudu sluší jim název hlásek trvacích*) (jako tak zvaným němým názvem hlásek okamžitých), jelikož se, jak už praveno, tím článkují, že proud jistým nastrojením mluvidel článkovacích netržitě se pouští.

Podlé toho, jaký tento proud jest, povstávají opět hlásky rozličné.

Do jistého nastrojení mluvidel ústních jde proud prudký bezzvuký (němý), anebo jde do téhož nebo zajisté velmi podobného nastrojení proud mírný dunivý**), a podlé toho rozeznávají se také zde sounáležitě hlásky

1. bezzvuké čili temné: *ch, š, č, s, c, f* — a
2. zvukné čili jasné: *h, ž, dž, ž, z, dz, v*.

Rozdíl mezi oběma jest tentýž, jaký nahoře.

Mimo to však jsou hlásky, kterým síla proudu jest věci nerozhodující, které se článkují z proudu mírného jednoduše stejně jakož i z proudu prudkého. Jsou to hlásky 3. tak zvané plynné a 4. samohlásky. Liší se stran proudu vespolek tím, že při plynných jest proud zvukový dunivý, při samohláskách pak proud tonový čistý.

K hláskám plynným počítají se: podnebnice *j*; hlásky elové, totiž hrubé *l* a měkké *l'*; hlásky erové, totiž tvrdé *r*, měkké *rj* a z něho povstalé sykavé *ř*; a hlásky no-

---

druhu; C. Merklův obsáhlý spis *Stimm- u. Sprachorgan* atd (Lpz. 1863) v naší příčině daleko za ním zůstává, spisy J. Czermakovy (v *Sitzungsberichte* vídeňské akademie třídy přírod., 1865. II. a *Populäre physiol. Vorträge*, Wien, 1869) je v celku potvrzují a jen Helmholtz (*Lehre von den Tonempfindungen*, Braunsch. 1863) objevením tonové povahy samohlásek je podstatně doplnil. Další práce, která fyziologům ex professo na tomto poli nastává, jest zkoumati, kterak ne jednotlivé hlásky, ale celé jich skupeniny a řady v řeči plynné se článkují a kterak při této mechanické práci mluvidel jednotlivé hlásky se vynechávají, přidělávají, mění a přesmykují. Některé pokusy tohoto způsobu popsal jsem v ČCMus. 1872. Gb.

*) Tak nazývá je Schleicher (dauerlaute), ale samohlásky uvádí vedle nich.

**) Czermak, Phys. Vortr. 121.

sové (nasales), při nichž průlina ústní jest zatarasena a proud dunivý nosem *) vychází, totiž hrdelné *n*, podnebné *ň*, zubné *n* a retné *nn*. Zatarasením průliny ústní liší se hlásky nosové ode všech hlásek jiných, při kterých naopak průlina nosní se přikrývá a zatarasuje čípkem do zadu vztýčeným **).

Samohlásky jsou *a, í, u* a lomené *e, o, y*; prvé naproti těmto nazývají se prvotnými, jakož zase naproti samohláskám ostatní hlásky souhláskami se jmenují. Každá samohláska má svůj zvláštní proud tonový, ***) kdežto souhlásky z proudů netonových se člankují; kvantita proudu jest u samohlásek věcí vedlejší, proud může co do síly býti jakýkoliv. Každý z těchto tonových proudů drží v sobě jeden ton základní a několik vedlejších tonů. ****) Otvor ústní přetvoří se pro každou samohlásku zvláštním nastrojením ve zvláštní dutinu, která k tonu sounáležitého proudu jest přiměřena v tom smyslu, aby ton proudu měl v ní svou resonanci.

Poznam. Co dosud vykládáno, platí o mluvení hlasitém. Naproti tomu při šeptání nevydávají svazy žádných tonů; proud ze štěrbiny hlasové vycházející jest tu jenom dechový anebo na nejvýše také šumný. †) — —

Na úvahách předcházejících zakládá se následující rozřídění hlásek českoslovanských, a sice hlásek toliko jednoduchých, tedy s vyloučením skupenin souhláskových, hlásek jotovaných (se zachovaným příhlaselem jotovým), dvojhlásek a samohlásek dlouhých; jenom smíšeniny *c, č, dz, dž* (a staré *rj*) vynechati nebylo lze. Hrdelné *n* do tohoto rozřídění také pojato jest, ježto v češtině skutečně přichází; na př. *tenký, tenkrátě* atp. i se zubným *n*, i s hrdelným *n* se vyslovuje (jako v něm. *denken*). Naproti tomu není sem pojato hrdelné *r*, které z českých úst jenom při chybném mluvení náhradou za obyčejné jazyčné *r* se slyší.

*) Helmholtz, Die Lehre von den Tonempfindungen, 1863, str. 177.

**) Brücke, Physiol. d. Spr. 28 a j.

***) Helmholtz, l. c. 163.

****) Helmholtz nejen lidské samohlásky na tony musikální rozložil, ale také experimentálně skládáním tonů samohlásky lidské napodoboval. Podlé jeho nálezu jest při samohlásce *u* základním tonem proudu *f*, při *o-b*ⁱⁱ, při *a-b*ⁱⁱⁱ, při *e-b*ⁱⁱⁱⁱ, při *i-d*^v, při *ü* (*y*) - *g*^{vi} nebo *as*^{vii} (Lehre v. d. Tonempf. str. 172—173).

†) Helmholtz, l. c. 171; Czermak, Physiol. Vorträge 109 a Sitzungsberichte vídeňské akademie (třída přírod. 1865, 2, str. 639), kdež mezi jiným se praví: Beim Flüstern wird der Ton der Stimme durch Reibungsgeräusche ersetzt, welche völlig identisch sind mit jenen der verschiedenen h-Laute und auf dieselbe Weise erzeugt werden. Při šeptání a při hlásce *h* štěrbina hlasová se sází, při dýchání je docela rozevřena. Czermak na udaných místech vyslovuje tedy, že při šeptání dechový šumný proud jest, a odporuje tedy Helmholtzovi, podlé něhož by svazy při šeptání žádné práce neměly. Totéž co Czermak tvrdí Brücke l. c. str. 8.

Roztřídění hlásek českých

Hlásky jsou		A. vzhledem k n					
		I. na hrdle hl. hrdelné	II. na podnebí hl. podnebné				
			vlastní	střídnice předpatrový			jaz
				zubné	sykavé		
				husté	řidké		
přerytý hl. okamžitě čili němé	prudký, beze- zvuký hl. bezezvuké čili temné	k		f			
	mírný, dunivý hl. zvučné čili jasné	g		đ			
nehřitý h l. t r v a c í	prudký, beze- zvuký hl. bezezvuké čili temné	ch			š, č	ś	
	mírný, dunivý hl. zvučné čili jasné	h			ž, dž	ž	
dle síly jakýkoliv	dunivý hl. plynné						
	jde nosem hl. nosové	ň		ň			
	jde ústy hl. plynné ostatní		j				l,
	tonový samohlásky	a	i				

podle jich uclánkování.

Učlání, jež se děje							
III. na popředí patra hl. předopatrové			IV. rtom a suby hl. retozub- né	V. rtoma hl. retné	VI. lomené hl. lomené		
zubné	sykavé	jazyčné			hrdelně- podnebná	hrdelně- retná	reto- podnebná
t				p			
d				b			
	s, c			f			
	z, dz			v			
n				m			
	ř	l, l, r					
				u	e	o	y

Pozn. J. Czermak (P. phys. Votr. 123) roztřídil hlásky nehledě jaký jest proud podlé síly, a sestavil následující obrazec:

Lautgruppe	Verhalten der Stimmritze:		Verhalten der Nasenklappe	
	laute Stimme oder Reibungsgeräusch	stumm		
1. Vocale (Diphth.)	reine	a, e, i, o, u... etc.	—	gehoben und geschlossen
	nasalirte	a~, e~, o~..... etc.	—	offen und gesenkt
2. Nasenlaute oder Resonanten	m, n, ng	—	—	dto.
3. Verschlusslaute	b, d, g	p, t, k	—	gehoben und geschlossen
4. Reibungslaute	w, z, j	f, s, ch	—	dto.
5. L-Laute	l	—	—	dto.
6. R-Laute	Zungen-r, Gaumen-r	—	—	dto.

K čemuž dokládáme, že *h* jakožto hlásku šeptavou o sobě staví, a že nejen hlásku *c* ale také *š* a *ž* za složeniny pokládá. Pro potřeby grammatické činí se ještě dále rozdl mezi hláskami tvrdými, obojetnými a měkkými, širokými a úzkými, jednoduchými a skupenými.

Měkké jsou vlastně hlásky podnebné; ale kromě těchto berou se i sykavé předopatrové hlásky *ř* a *c* za měkké; tedy; podnebné *i, j,*

„ jazyčné *l, rj* a z toho povstale sykavé *ř,*

„ zubné *d, t, ň,*

„ sykavé hustší *ž, š, dž, č,*

„ „ řídkší *ž, š* a předopatrové *c.*

Hlásky *c* a *ř*, jakkoli nejsou podnebné nýbrž předopatrové, přece za měkké brátí se mohou, jelikož prvé v češtině vždycky stojí za řídkší podnebné *č* (vyjmouc ovšem slova cizí, na př. *plac*, kdež *c* jest tvrdé), a jest naproti *k* a *č* touž měrou měkké jako *é* a *á* proti *k, ch* a *ž, š,* — a jelikož *ř* povstalo za podnebné *rj*. Měkké hlásky retné (*mj, bj, pj*) a retozubné (*vj, fj*) skládají se z náležitých hlásek tvrdých a připojeného přiflasu

jotového (*m + j, b + j* atp.) a jsou tedy vlastně složeniny, nikoli hlásky jednoduché, třeba by při nich *j* slaběji znělo. Tvrdé naproti tomu jsou *g, k, h, ch, d, t, l* (*hrubé*), *r, n*. — Tvrdé samohlásky jmenují se jinak také širokými a měkké úzkými; úzké čili měkké jest *i*, široké čili tvrdé jsou *a, o, u, y*. — Některé hlásky dále jsou obojetné, t. j. v některých případech tvrdé (široké), v některých zase měkké (úzké); totiž *e*, novočeské střední *l*, jakož i novočeské přední sykavky a retnice. — Ze skupenin hláskových důležito jest poznati i oblíbené skupeniny souhláskové i samohláskové. Skupeniny samohláskové v češtině písemné jenom dvoučlenné přicházejí a dvojhásky slovou, totiž *ia, ie, iu, uo, au, ou*. Z nich prvé tři jsou měkké, počínajíce samohláskou měkkou, poslední tři tvrdé. Každá z nich jest dlouhá, jelikož dvě samohlásky v sobě drží. Hlásky *ě* a *ů* nejsou dvojhásky.

O přepisování textů staročeských, se zvláštním ohledem k Rukop. Královédvorskému.

Napsal dr. J. Gebauer.

Staré texty dvojm způsobem se vydávají: buď v opisech diplomaticky věrných, buď v prepisech čili transskripčních. Opisy podávají starý text literu za literou a čárku za čárkou, prepisy pak podávají domnělé znění starého textu za pomoci pravopisu dílem vůbec obvyklého, dílem schválně vynalezeného. Opisy poslouží dobře, když jde o zevrubné poznání textu, prepisy pak čtení a porozumění velice usnadňují; jedny i druhé mají své dobré účely a proto nejlépe jest opatřeno takové vydání starého textu, které podává paralelně i opis i prepis.

Transskripcie pak může býti především dvojí; jednu jmenujeme slovní a druhou grammatickou. Transskripcie slovní přepisuje každé slovo podle znění v rukopise naznačeného, méně k tomu hledíc, jak se to s grammatikou srovnává, a více o to dbajíc, aby slovo v prepise tak se vyslovilo, jak to psaní textu původního naznačil; tedy na př. dat. *nozě*, jeli v textu psáno *nozie* nebo *nozye* atp., a *noze*, nenlí v textu jotace ničím označena. Naproti tomu transskripcie grammatická přepisuje každé slovo tak, jak toho mluvnické žádá, kladouc dejme tomu *nozě* i za psané *noze*. Transskripcie slovní podává tedy takřka dialekt písafův, a transskripcie grammatická opravuje jej a restauruje takřka staročeštinu spisovnou. Transskripcie slovní na tom se zakládá, že forma psaná v celku a jistou měrou jest i obrazem formy slyšené téhož času, kdy se napsání stalo; transskripcie pak grammatická na stanoveních historické mluvnické spočívá.

Oba tyto způsoby mají svůj účel a své dobré místo. Transkripce slovní podává co možná nejvěrněji staré znění; ale transkripce grammatické nevyhnutelně jest zapotřebí pro theoretickou mluvnici (zejména pro nauku o hláskách, o tvoření a ohýbání slov a pro slovník) a pro citování z paměti. Kdož pak by dovedl citovati jedinou staročeskou větu, kdyby ji měl a musil napsati v transkripci slovní a nesměl to učiniti v transkripci grammatické!

O opisech pouhých praví Kalajdovič (v Předslóví k Pamjatnikam Ross. Slovesnosti XII věka, str. IV.), že izdanije slavjanskich pamjatnikov s sochraněnjem raznoobraznago i neutverždenago pravopisanija služiti tolko paleografičeskimi primětami, zatměvajuščimi často dostojinstvo i krasotu čtenija. Kalajdovič má tu na mysli památky staré cyrilské, jejichžto pravopis plný titěrných nápadů čtení velice znesnadňuje. Avšak i o původních textech staročeských skoro totéž říci by se mohlo; i jejich pravopis je z pravidla takový, že by byl na závadu čtenáři, který pravopisu novočeskému jest zvyklý. Na pouhém opise jejich mohlo by se přestávati, kdyby se vydávaly jeaom pro toho, kdo starými texty ex professo se zabývá; majili však přijíti do rukou obecnstva, kterému jde o jejich obsah a ne o jejich pravopis, tedy jest přepsání jich věcí nevyhnutelnou.

A nejen pro „širší obecnstvo“, nýbrž, jak už praveno, také pro vědeckou mluvnici českou jest nevyhnutelně nutno transkribovati; bez forem transkribovaných nebylo by ani lze na př. paradigmata sestaviti, nemluvě ani o slovníku, jehož spořádání vyžaduje pravopisu ustáleného a pevného.

Avšak netřeba se šfíiti o potřebě transkribování, když ji snad nikdo nepopírá a když naopak mnohokrátě skutkem jest uznána. Miklosich v syntaxi podává doklady podle svých předloh a netranskribované, ale v prvých třech dílech své mluvnice podává formy transkribované; Šafařík transkriboval staročeský text v Aelteste Denkmäler a ve svých Počátcích stěeské ml.; Výbor ze staré literatury české jest v přepise; atd.

Při této zásadné shodě o potřebě přepisu panuje však veliká neshoda stran provedení. Přepisy Hankovy pomíjím. — Šafařík pak jiným způsobem přepisuje 1840 v Aelteste Denkmäler a jiným 1845 v Počátcích staročeské mluvnice (v M. Thunových Gedichte aus Böhmens Vorzeit z téhož roku, ku kterým jest Úvod od Šafaříka, je přepis skoro stejný s Výborovým a vzat je bezpochyby z Výboru), ale jeden i druhý způsob na svém místě důsledně provádí; hlavní rozdíl mezi oběma jest ten, že prvý kvantity neoznačuje, druhý označuje. Zase jiného způsobu jest přepis ve Výboru 1845, s nímž souhlasí M. Thunovy Gedichte aus Böhmens Vorzeit z téhož roku, Erbenův Život sv. Kateřiny 1852, Vrtátkův Štítný a j.; je to způsob

snadný a dosti důsledně proveden*). — Mluvnice Květova přijala v celku týž způsob, ale nedůsledně si v něm počíná zejména vzhledem ku dvojhláskám a kvantitě. Za dvojhlásky udává a píše *ia*, *ie*, *iu* (v §. 23. vyd. 2.). Dvojhlásky jsou ve všech jazycích, i ve staré češtině přirozeně dlouhé; učili tedy Květova mluvnice skloňovati na př. *stien*, *sieho*, *stiemu* atd., mění neprávem kvantitu slabiky, a skloňují akk. *siu* a instr. *siú* atp., tedy dvoje dvojhlásky rozeznává, *iu* a *iú*, atp., a tak z nedůslednosti do nedůslednosti upadá; neboť akk. je krátký *tu* a rovněž tak krátký *su* čili *sju*, instr. pak je dlouhý *tú* a *siu*; *siú* vedlé *siu* by mělo jen tenkráté místo, kdyby byla příčina nebo potřeba rozeznávati ve staré češtině dvojhlásky delší a kratší, ale té potřeby není. A taktéž jest nedůsledné *ia* a *ie* na př. ve *vsia*, *vsie*; kdyby to bylo správné, měli bychom v češtině nové nom. žen. *vší* a stř. také *vší* a nikoli *vše*, gen. *všího* a nikoli *všeho* atd. Naopak jindy zase slabika etymologicky nutně dlouhá v mluvnici Květově za krátkou se vydává, na př. 3. pl. *neboja se* m. *nebojá se* nebo *nebojia se* (§. 184), a j. Ve všech těchto věcech je transkripce Výboru správnější a pravdivější a když se J. Kofínek odhodlal transkribovati Rkp. Zel. i Král. dle způsobu Květova, tedy jen na újmu své velmi záslužné práce jednal a nedůslednosti odtud plynoucí zajisté sám cítil, když mu bylo psáti na př. *jich boje* (3. sg.) *sě*, *sovy neboja se*, *vlna se vale*, *kto tak smýšle* atp. místo *bojě se* a *bojje se* atd., anebo *vsiu zemiu* (akk.), *trčiu* (3. pl.) a *buřiuce nebe*, kdež *iu* po prvé činí slabiku krátkou a po druhé dlouhou, a kdež dlouhá slabika v dokladě druhém psána dvojhláskou *iu*, v dokladě pak třetím dvojhláskou čárkovanou *iú* a krom toho také jenom krátkou samohláskou *e* (na př. *smýšle*)! — Transkripce Jirečkova od předešlých tím nejpatrněji se liší, že na vytýkání slabik podnebných obzvláště záležitosti si dává. Čeština stará měla mnohem více slabik podnebných než nová a byla tím k polštině velmi blízká; během času pak takoruka tvrdne, slabikám podnebným čili měkkým dává měniti se v nepodnebné čili tvrdé. Tuto vlastnost češtiny staré hledí transkripce Jirečkova důsledně vyjadřovati a ukládá si úlohu podlé mého zdání velmi nesnadnou, ano nemožnou; neboť jisto jest, že mnohé podlé etymologie palatální slabiky již ve XIII. a XIV. stol. bez jotace zněly a jestli že se tedy v přepise jotují, tedy se tím činí jazyk v přepise starobyljším, nežli je v textě. Kromě toho také kvantita v přepise Jirečkově nestejně se znamená, na př. *Polenié*, *oružie*, *búřie* (gen. sg.), *všech* v. *všeho* (v Anthol. I.² str. 22—23.), *adjeti* a *sdiše* (tamt. 10. a 16.), atd., nehledíc ani k té nestejnosti, že se spřežky *se* užívá z pravidla

*) Chyby jako vok. vraze m. vraže na sl. 16., 18. jsou grammatické a jimi kvalita prepisu netrpí.

ve slabikách dlouhých a tedy za dvojhlásku, a obdobné spřežky *ia, ie* naproti tomu ve slabikách krátkých se kladou.

Ze jmenovaných dosud způsobů přepisování pokládám za nejlepší druhý Šafaříkův a po něm Výborový. Rozdíl mezi oběma jest větší na pohled než v podstatě. Skutečný rozdíl je v tom, že Šafařík rozeznává *l* a *ḷ*, Výbor pak jen jedno *l* píše. V ostatním je rozdíl více jen typografický. Šafařík totiž píše *ě* jen ve stříde se stb. *ř* a jinde vesměs ve slabikách podnebných samohlásky *jo*tuje a píše tedy ve slabikách krátkých *je, ja, ju* a v dlouhých čárkované *jé, já, jú*, na př. *zemje, zemja, zemju* a *suďje, zemjách, semjú* atp., kdežto Výbor v těchto případech v slabikách dlouhých píše dvojhlásky *ie, ia, ie*, na př. *viada, tužšia, pod oceliu* anebo samohlásku čárkovanou s označením měkkosti při souhláse předcházející, na př. *šěžní*, a ve slabikách krátkých měkkost způsobem novočeským označuje; odchylky v té příčině ve Výboru se naskýtají, jako *vsu zemiu* (akk.) m. *vsu* nebo *vsju zemju*, *božia* m. *božia* vedle *tužšia* atp. povstaly, jak za to mám, nedůsledným zanedbáním pravidla jinde patrného.

Druhá transkripce Šafaříkova je tedy dokonalejší než Výborová, ano to, co v této dobrého, již v oně důsledně jest provedeno. A přece způsob Výborový více se rozšířil a oblíbil, než Šafaříkův. Příčinu toho shledávám v tom, jak který způsob je blízký a podobný pravopisu novočeskému: tomuto jsme uvyklí a způsob od něho odchylný již oku našemu podivným býti se zdá. Proti Šafaříkovské psané formě *utjetjé* nelze nic podstatného namítati, jakmile *j* za literu *k* poznamenání palatalnosti se schválilo; ale přece trvám každý za přiměřenější uzná přepis *utětie*, učiněný dle způsobu Výborového. Příčina je v tom, že tento drahý přepis s povahou pravopisu novočeského více se srovnává, než onen prvý, a má tedy ovšem jen subjektivní základ, v naší totiž navyklosti; avšak s účelem přepisu dobře by se srovnávalo, kdyby se také k této okolnosti hledělo, neboť přepis proto se děje, aby se text z pravopisu neobvyklého a nepovědomého vyvlékl a v takové formě přepsal, v jaké by se nejsnadněji četli čtenáři, který pravopisu novému jest zvyklý.

Tolik o dosavadních způsobech přepisování. Jsou nestejný a na mnoze i v jistých a bezpečných věcech sobě nedůsledny od téhož pravidla se odchyľující, kterého jinak patrně šetří. A přece by bylo žádoucí, aby se staročeské texty rukopisné vydávaly v prepisech co možná stejných a aby aspoň ve věcech jistých pravidelnost se nerušila; zůstane zajisté dosti těch nestejností, kdy přepisovatelé ve věcech nejistých každý svým náhledem a taktem se řídití budou. Přispěti k takové žádoucí shodě jest účelem řádků následujících, v nichžto některé náhledy své na uvážení a posouzení podávám. Obmezují se při nich na jeden staročeský

text, totiž na Rkp. Král., k vůli snadnosti příkladů *) a poněvadž je RK. ze staročeských textů nejznámější; ale netřeba podotýkati, že v příčině transskripce i o jiných textech platí, co o jednom důvodného se nalezne. —

Všecky případy transskripce jsou jednak takové, ve kterých přepisovatelé na rozpacích nebudou, jak by transskribovali, a ve kterých tedy zajisté všichni shodují se a shodovati budou; a jednak opět takové, o kterých přepisovatelé se neshodají. Tak na př. nominativ *čas*, který v MVerb. je napsán *czas* a v kronice Trojanské *czas* a *czafs* atd., všichni zajisté jednotejně přepíší způsobem novočeským *čas*, neboť rozdíl ve formě psané jsou v tomto a podobných případech jen rozdíl písarské a rozdílná výslovnost se jimi zajisté neznamená; ale lokál téhož slova vypadal by podlé pravopisu XIV. stol. *czaffye*, *czaffie*, *czafye*, *czafie*, *czaffe* a *czafe*, a přepisovatelé budou tedy nestejně transskribovati ten *čas* a onen *časē* a jiný snad *časē*.

Stran případů prvých, nepochybných, netřeba domlouvati se, poněvadž v nich nestejnosti mezi přepisovateli není, jestli že se jen všichni ustanovili na tom, aby transskribovali pravopisem novočeským čili prostředky těmi (třeba náležitě rozmnoženými), které dává na ruku pravopis novočeský. Ale ovšem zapotřebí jest dohodnutí stran případů druhých. Mezi těmito pak jsou ovšem některé, o kterých na ničem jistém ustanoviti se nelze; tak na př. žádný důmysl nerozhodne, jak se psané *wsdy* od písáře nějakého textu dejme tomu v polovici XIV. stol. skutečně vyslovovalo a má-li se podlé té výslovnosti transskribovati *všdy*, *vědy*, nebo dokonce *vzdy* (cf. *vezdejší*). V těchto případech nemožno nic napřed stanoviti; jen známost jazyka a dobrý takt přepisovatelům v každém takřka jednotlivém případě raditi mohou. — Ale naproti tomu jest i mezi těmito pochybnými a neustálenými případy mnoho takových, ve kterých úmluvou dala by se shoda nejen kompromissem docíliti, ale i pevně a důvodně založiti. A o transskribování v případech tohoto posledního druhu zde dále je řeč.

Empiricky je dělím na troje, ježto se jedná o shodu v přepisech stran kvantity, stran palatalních slabik a hlásek a stran některých jiných sporných věcí.

I.

Ohledně kvantity jde o dvě věci: jak se má délka slabik označovati a které slabiky jsou dlouhé ve staré češtině vůbec a zejména v tom textě, o který jde, tedy v RKrál.

Novočeský pravopis označuje délku způsobem dvojm., totiž buď čárkou položenou nad samohláskou dlouhé slabiky,

*) Tyto citují se z Vrátkova vydání fotografického; strana a rádek číslicemi v podobě zlomku se udávají.

buď dvojhláskou dvěma literama vypsanou; na př. *úkol* — *oukol*. Oba tyto způsoby dobře vedlé sebe se srovnávají a zásadou dobře na přepisy staročeské přenéstí se dají: staročeská dlouhá slabika se samohláskou jednoduchou znamená se čárkou na samohláске, na př. *kóh*, *dúho* — a staročeská dlouhá slabika dvojhlásková měj ve své dvojhláске i označení délky a nečárkuj se, na př.: *bieše*, *krvíu*. Mimochodem buď tu i připomenuto, že čeština Rkp. Královédvorského má jen dvojhlásky *ia*, *ie*, *iu*, které všechny mají *i* za prvý člen; dvojhlásky *au*, *uo*, *ou* jsou vesměs pozdější.

Někdy však neukazuje rkp. rozhodně, máli se napsati dvojhláska anebo jednoduchá čárkovaná samohláska; tak na př. *zřeti* (v Jarosl. 11/23) ukazuje se býti předěláno ze *zřieti*, instr. *žizniu* v Jarosl. psán *žizniu* i *žiznu* (11/33 a 11/28) atp. V těch a takových případech možno trojím způsobem přepisovati text staročeský: buď veskrze psáti dvojhlásky, kdekoli by měly býti po etymologii a at jsou v originále naznačeny či nejsou —, buď veskrze psáti jen dlouhé samohlásky a rukopisné *í*, kde jest, za pouhé označení měkkosti nebo jotace bráti —, buď držeti se pozitivní formy rukopisu a psáti dvojhlásku, kde ji rkp. má, a čárkovanou samohlásku jednoduchou, kde rkp. nemá *í*. — V prvých dvou případech byl by přepis grammatický, ovšem v principu rozdílný, neboť jednou by se psalo veskrze *zřieti*, *žizniu*, *nociu*, *božia*, *tužšia*, a podruhé jen *zřeti*, *žiznú*, *nocú*, *božá*, *tužšá*. Patrně, že se tím i výslovnost poněkud rozdílná naznačuje; ale to leží v povaze přepisu grammatického, že rozdíly stírá a stejnost zavádí. Nehledíme-li k tomu a máme-li zřetel jen ku kvantitě, tedy *zřieti* a *zřeti*, *nociu* a *nocú*, *tužšia* a *tužšá* atp. za jedinstojné, a obě transskripcie grammatické, dvojhlásková i čárkovací, za stejně oprávněné pokládati se musí. Má-li se však kromě kvantity i jotová výslovnost označovati, tedy musí trvám grammatická transskripcie prvá přednost míti před druhou. — V případě třetím byla by transskripcie slovní a psala by se věrně podle rukopisu dvojhláska nebo hláska čárkovaná: *žizniu* (11/33) a *žiznú* (11/28), *krvíu* (krvíu, 23/9) a *nocú* (24/13, *nocu*) atd.

Avšak důležitější pro přepisovatele jest otázka, které slabiky ve staré češtině, zejména v češtině Rkp. Kr. jsou dlouhé. Důsledné označování délky začíná se v českém písemnictví teprve s Bratřimi; před nimi známo jest sice i dvojení samohlásek (XIII.—XVI. stol.) i čárkování jich (dle pravopisu Husova), ale ani jednoho ani druhého způsobu není v žádném známém staročeském spise tak zachováno, aby se na něm známost staročeské kvantity jako na svědectví pozitivním zakládati mohla. Co tedy v tomto ohledě známe, jest kvantita česká od písemnictví bratrského počínajíc, v celku tedy kvantita novo-

česká. Přenést tuto novočeskou kvantitu tak, jak jest, také na Rkp. Kr., bylo by snad s povážením; proto jest nám tuto věc zvláště do úvahy vzíti.

Jazyk český změnil se za posledních pět nebo šest set let všelijak, a bezpochyby také stran kvantity; některé krátké slabiky se prodloužily, některé dlouhé skrátily. Ale naproti tomu zajisté také mnohé dlouhé slabiky zůstaly dlouhými, a mnohé krátké krátkými.

Vizme především, které novočeské dlouhé slabiky z dobrých příčin i v staré češtině Rkp. Královédvorského za dlouhé pokládati máme.

Novočeské dlouhé slabiky jsou jednak délky etymologické, jednak délky fonetické.

Délky etymologické mají podstatnou příčinu svou v původu slova; jazyk RKrálovédvorského jest k tomuto původu o pět set a více let bližší než my, novočeské etymologické délky jsou od příčiny své o tolikéž vzdálenější než RKr., a udrželi se v nich i přes to účinek oné příčiny, tedy jej můžeme právem i pro češtinu RKrálovédvorského vindikovati. Za tou příčinou pokládáme všechny slabiky, které jsou v novočeské formě etymologicky dlouhy, také za dlouhé v RKr. Na př. *bieše* vedlé stb. *běaše*, *zatemniše*, *božia*, *tuři* atp.

Délky fonetické nemají pevné příčiny v etymologickém původu svém, nýbrž jsou účinkem příčin jiných, jejichž působení nedůsledné a nespolehlivé jest; nebylo by tedy bezpečno, kdybychom v RK. pokládali za fonetické délky všechny ty, které i v češtině nové máme, a kdybychom neměli k tomu jiného důvodu než ten, že tytéž slabiky v češtině nové dlouhy jsou. Tu tedy po jiném měřídlu ohlédnouti se musíme.

Dílem již v památkách ze stol. XIII., dílem za nedlouho po RK., v XIV. a XV. stol., vyskytují se v písmě dvojhlásky *uo*, *au*, *ay* tam, kde před tím se psávalo jen jednoduché *o*, *u*, *y*; a jednak dříve, jednak touž dobou, jednak později nalézá se často *ie*, *ej* za očekávané (dle původu slova a analogie novočeské) jednoduché *i*, a podobně litera hlásky *i* neb *y* se čte za žádané *é*. Podobné změny vyskytují se i v němčině a v jazycích romanských a není trvám pochybnosti, že povstaly za příčinou délky. S toho můžeme tedy bezpečně pravidlo sníti: pozdější české slabiky s rozloženinami *uo*, *au*, *ay*, *ie*, *ej* a se súženinami *i*, *y* byly ve starší češtině zajisté dlouhy. (Pravidlo toto platí sice o délkách fonetických i etymologických, ale zde jenom o fonetické jde.)

Počátek těchto proměn jest, jak už pověděno, dílem z doby s RK. současné, dílem z doby nemnoho pozdější; pročež můžeme pravidla, dobytého právě pro starší češtinu vůbec, zajisté a bezpečně při přepise RK. se držeti a psáti na př. *búra*, *bóh*, *vieru* atp.

Při etymologických délkách znali jsme pevnou příčinu a šlo nám o délku jakožto účinek její; při fonetických délkách tuto právě v úvahu vzatých naopak ze známých účinkův pozdějších o kvantitě jakožto příčině jejich poučeni jsme hledali; avšak vedlé toho zbývají ještě některé fonetické délky, kterých z účinkův jejich poznati nelze a které bychom in suspensio nechati měli, poněvadž ani jinak nevíme, jak nějaké jistoty se dobrati. To by platilo zejména o všech novočeských fonetických délkách se samohláskou *á*, neboť *á* (jediné ze všech samohlásek dlouhých) nemění se v histor. češtině kvantitou slabiky své nikdy; tak na př. slušně mohlo by se pochybovati o tom, že jako nč. *rána* bylo i stč. *rána* dlouhé, ano na základě rýmu *za ny* ∼ *rany* v Mastičkáři (Výb. sl. 76) mohlo by se naopak tvrditi. Ale na důvody, jako jest tento, nelze dáti, ano jisto jest, že staročeští veršovci v rýmech kvantity hrubě nedbali; vždyť v téměř Mastičkáři rýmuje se také *smiech* ∼ *měch* (Výb. 69), *rúcho* ∼ *ucho* (t. 81), *chudý* ∼ *onudy* (t. 82), *ne-pokúšie* ∼ *duše* (t. 72), *komára* ∼ *stará* (t. 72, dle Mat. Verb. *comaar* zajisté dlouhé), *pánu* ∼ *stranu* (t. 70, dle litevsk *põns* jest v *pánu* délka bezpochyby prastará) atd.

S větším právem, nežli se k nespolehlivým rýmům ukazuje, můžeme trvám v příčině naší poukázati k veliké shodě, která strany kvantity mezi spisovnou češtinou novou a starou vůbec se shledává; neboť to, co jsme dosud o etymologických a fonetických délkách jistého a pravděpodobného našli, zahrnuje v sobě valnou většinu slabik českých *) a musíme tudíž vzhledem k tomuto číselnému poměru přiznati, že mezi češtinou okolo r. 1300 a češtinou spisovnou přítomnou vzhledem ku kvantitě v *ě t š í m d í l e m* shoda se ukazuje. Z této tedy, jakož se domnívám, důvodně poznané většiny dá se trvám per analogiam spíše očekávati nebo předpokládati shoda i stran dlouhých slabik s *á*, dá se spíše souditi, že i stč. *rána* bylo dlouhé jako jest nč. *rána*, než uvěřiti snad domnění opačnému, jež by pro starou češtinu krátké *rany* vindikovalo, odvolávajíc se k rýmu v Mastičkáři. Ovšem, nelze ani prvý náhled opatřiti důvody bezpečnějšími, než jest právě dotčená analogie; ale kdyby už bylo vybrati si pro přepis RK. buď jedno buď druhé, tu nemohl bych se rozhodnouti proti němu.

Tolik o délkách novočeských, které za příčinami více méně pevnými a bezpečnými bych bral za měřidlo kvantity staročeské. Shledávám a uznávám tím velikou shodu v té věci mezi češtinou okolo r. 1300 a češtinou spisovnou novou — ale nikoli stejnost; neboť vedlé této shody v díle větším jsou i neshody, třeba byly menšinou.

*) Počítáním v některých kusech přesvědčil jsem se, že ta většina na 4/5, ano na více páčiti se může.

Tyto pak neshody mezi kvantitou staročeskou a novočeskou jsou a mohou vůbec býti jen dvoje: 1. stará čeština měla některé délky, které se skrátily, a takové staročeské délky neměl by žádný přepis bez poznamenání mechaty, kdekoli tomu psaná forma nasvědčuje, na př. *po-dlé* n. *podlie* (též *podlí*, z *po* a akk. neutr. *dlie*, jako franc. *selon* = secundum longum n. longitudinem), ačkoli se ně. jen krátké *e* vyslovuje a i psává, a podobně *třie*, *čtyřie*, *třiedeset*; anebo 2. čeština nová má některé fonetické délky z doby pozdější, jež do textu starého přeneseti by bylo s chybou, a tu opět přepisovatelův dobrý soud a takt nejlépe poradí; na př. instr. *ranú* a ne *ránú*, neboť novoč. *ránou* jest jen dialektické vedlé lepšího a spisovného *ranou*.

II.

Ohledně podnebných souhlásek a slabik jde zase o to, které za podnebné se mají bráti, a dále jak se jejich podnebnost v přepise má označovati.

Máme před sebou staročeský rukopis nějaký a jde nám o to, které slabiky jeho textu jsou podnebny a tudíž co podnebné v přepise označiti se mají. K poznání těch slabik mají nám tři věci dopomáhati, totiž historická mluvnice, písemná forma staročeská a čeština přítomná. Historická mluvnice totiž poučuje nás, které slabiky podlé původu slova podnebné by býti měly; písemná forma literami svými ukazovati má, která slabika podnebná byla; a čeština přítomná chová v sobě zásobu živých příkladů, jejichž podnebné slabiky snad stejně anebo aspoň podobně se vyslovují, jako před staletími se vyslovovaly.

Jde-li o přepis slovní, tedy bude třeba toho se držeti, co písemná forma rukopisu ukazuje. Jde-li však o přepis grammatický, tedy bude zapotřebí z toho, co má převahu v rukopise anebo vůbec v té době, ze které rkp. pochází, učiniti pravidlo a tomuto pravidlu podříditi i jednotlivé odchylky, t. j. psáno-li na př. pravidelně *fkrzye*, *fye*, *nozye* atd. a vedlé toho také výjimkou lok. *sluze*, transskribovati nejen *shrzě*, *sě*, *nozě*, ale také *sluzě*. Vyžaduje toho tedy grammatický přepis v tomto ohledě, aby přepisovatel znal jazyk té doby, ze které pochází přepisovaný text, a aby svědomitě rozeznával, co i v textě přepisovaném jako majorita a pravidlo se ukazuje, a co výjimkou jest. Jak nahoře už připomenuto, měnil se jazyk český na této stránce od sklonku XIII. do počátku XV. stol. tím směrem, že za jotované slabiky namnoze nejotované nastupovaly, na př. *ruce*, *noze*, *se* za bývalé *rucě*, *nozě*, *sě* atd.; text přepisovaný snadno by dostal a proti právu v přepise ráz mladší, kdyby se bezohledně přepisoval s *ce*, *ze*, *se*, anebo naopak dostal by ráz

starší, kdyby se rovněž tak bezohledně přepisovalo s *čě, zě, sě*. Přepisovateli nezbude nic, než aby o každé po etymologii podnebné slabice vyšetřil, jak v celém textě a i jinde v též asi době je psána, a s toho teprv aby si sňal pravidlo pro přepis grammatický.

Stran otázky druhé, jak se má označovat i podnebnost, panuje nestejnost a nedůslednost, jako stran kvantitativy. Já o té věci soudím takto:

1. povaha a účel přepisu s sebou to přinášejí, aby se pro novočeské čtenáře přepisovalo pravopisem novočeským, pokud tento stačí; tedy na př. psané kněz a chtěiu přeps. *kněz, chtějí* (dle Šafaříkova způsobu *knjez, ale chtějí*);

2. ježto však pravopis novočeský nestačí, aby se jim všechny stupně měkkosti staročeské v přepise vyznačily, tedy necht se prostředky jeho pro potřebu přepisovatelů rozmnoží, a sice literami *l'* (pro podnebné *lj*) a *š, ž* (pro řidší sykavky podnebné).

S tím mohl by přepisovatel textů staročeských podlé mého zdání docela vyjít, a sice takto:

1. Hlásku *ř* znamenal bych všude literou *ř*, ať si jde po ní samohláska měkká anebo hláska jiná; je v tom nedůslednost naproti tomu, co následuje, ale pravopis novočeský také tak činí (na př. *křik*, ne *krík*, naproti *vzněk*), a dále bez této nedůslednosti nebylo by lze v přepise slovním vyjádřiti některé dialektické stopy*) starých textů, na př. *uderiti* v RKr. Kdyby platilo pravidlo, že *r* před *i* zní měkce jako *ř* (obdobně

*) Dialektické stopy, jež transkripce slovní podržeti musí, jsou snad v každém rukopise. V kodexu RKr. pokládám za takové kromě 1. nahore položeného *uderiti* m. *udeřiti* ještě 2. slabiky *me, be, pe*, ve místo *mě, bě, pě, vě* (srov. *mekej, bežet, peknej, veděl* mnohých českých dialektů m. spisovného *měkký, běžeti* atd.). Tak v Ludiši 15/15 čteme *rumenci* místo žádaného *ruměnci*; — v Beneši 7/2 *obe straně* m. *obě straně* a ve Zbyhoni 25/20 dvakrát *tobě*, ale podruhé ukazuje rkp. dosti patrně, že písař napsal původně *tobe*, že však hned se opravil a *ie z e* předělal; — v Čestmíru 17/9 čteme *petkrát* m. *pětkrát*, v Zábaji 21/14 *pej* m. *pěj* a 22/23 *spej* m. *spěj*; — v Beneši 6/27 *vijte vence z polských květův* m. *vence a květův*, tamtéž 7/8 *zveř leský* a v Jaroslavu 9/14 *zveř plachý* m. *zvěř* a 9/12 *vele*, kdežto v Zábaji 24/27 *uiele* — *věle* se čte. I v dlouhých slabikách vynechána jest někdy jotace, totiž v Jarosl. 7/28 *ktivěse* m. *ktivěše*, v Rózi 28/3 *rozkuětavši* m. *rozkvietavši* a bezpochyby také v Zábaji 24/26, čteme-li tu *víceczstvom* (k nom. *vícecztrie*) a ne *víceczstvo* (k nom. *víceczstvo*). V Beneši 6/24 napsal písař *hovedce* původně bez jotace, ale zpozorovav omyl opravil jej, napsal i nad rádkem mezi *w* a *e* a z *hovedce* učinil tedy *hoviédce*. 3. Několikrát vyskytují se také bez označení měkkosti slabiky ze zubných souhlásek a samohlásky *e* složené, jako na nemz za grammatické na němž 10/15, *idefe* za gram. *jděše* 17/16, *tezci* za gram. *těží* 18/1 atd. Podobné příklady v rukopisech střeckých častěji se nalézají, ale mají-li se v kodexu RKr. za stopy dialektické (srov. *tech, tem, tema* atd. v nářečí mýtskolitomyšelském, ČCMus. 1863, 333 a 334) anebo za nedopatření písařovo pokládati, nevím; dle pravidla jinak v kodexu šetřeného žádali bychom zde jotace. Na to však upozorňuji, že ve

jako *ni* = *ni*), tedy by se psané *uderiti* četlo *uderiti*; ale RK., který jinak za *ř* pravidelně píše *rs*, má slovo *uderichu*, *uderí*, *uderílí*, *uderítí* devětkrát a vždycky jen s *ri* (6/1, 6/4, 10/16, 13/5, 15/16, 20/9, 23/1, 23/2, 27/19, a mimo to je v celém rkp. jenom devětkrát *r* za žádané *rs*), a jelikož se na Moravě dosud dialekticky i tam, kde se jinak *ř* vyslovuje, za *uderiti* mluví *uderit* (na Hané a mezi Slováky), tedy máme v těchto slovích RK. stopu dialektickou před sebou a přepis slovní má ji tedy také vytknouti. Aby toto nebylo nemožné, byl bych za to, aby i v prepisech litera *ř* tak mimo pravidlo diakritisovaných liter *ň*, *ď*, *ť*, *š* a *ś* zůstalo, jako v pravopise novočeském. — Touž literou *ř* znamenal bych dále i starší české skutečně podnebné *rj* (na př. *bůra* v RZel., vysl. asi *búrja*), i pozdější jeho střídnici, *vřiskavé ř*. Nedá se upřít, že *vřiskavé* znění této hlásky velmi starého původu jest, anať už ve XIII. stol. *spřežku rs* a *rs* se vyjadřuje a pravopis obyčejně za výslovnosti teprve po čase pokulhává; avšak vzhledem k tomu, že táž hláska má v nejstarší památce české za sebou samohlásku širokou, která teprve později se přehlasuje (*bůra* — *búře*), dlužno trvám za to míti, že nejstarší historické *ř* nebylo v češtině tak tvrdě sykavé jako jest *ř* nynější, nýbrž že mělo v sobě ještě přehlasovací moc, že bylo skutečně podnebné a znělo s příhlasem jotovým, což možno naznačiti *spřežkou rj*. Historický přechod výslovnosti od *rj* ku *vřiskavému ř**) zajisté náhle se nestal, nýbrž delší dobu se táhl, a tu se mohly zbytky

slovích *křestan*, *křesténé* atp. v Jaroslavu (jinde v RK. slov těch není) za slabiku podnebnou *ta*, *tě* vždycky jen *ta*, *te* bez jotace se píše: 7/20 *krsieftan*, 7/30 *krsieftenfti*, 9/2 *krsieftene*, 9/9 *krsieftan*, 9/12 *nakrsieftani*, 9/18 *wzkrseftani*, 9/33 *krsieftani*, 10/13 *krsieftan*, 10/29 *ikrsieftan*, 10/30 *krsieftene*, 11/3 *krsieftan*, 11/7 *krsieftene*, 11/14 *krsieftene*, 11/28 *krsieftene*, 12/3 *krsieftan*, 13/18 *krsieftene*. — ačkoli dle písarského způsobu, v RK. jinak zachovaného, podnebné slabiky *ta* a *tě* nebo *sta* a *stě* psaly by se *stia* a *stie*. Máme tu před sebou slovo, které cizího jsouc původu pravidlu domácí mluvnice se vymýká. Dle slovanaké mluvnice očekávali bychom *křestan*, *křesténé* anebo *křeščan*, *křeščéné*, jako *měščan*, *měščéné*, *měšťan*, *měšťéné* a p. Také v Živ. sv. Kateřiny přichází to slovo častěji a nikdy se žádaným *šč*, nýbrž vždy jen *-sta* a *-stye*: o *kreftankey wierze* v. 915, *krzeftanike bydlo* 1108, *nad krzeftany* 1200, *krzeftanka* 2437, *krzeftanfy* 2940, *zkrzeftanov* 2956, *krzeftany* 3031, *krzeftankeho* 3947 a *krzeftylene* 2229, vedle správného *krčczena* 1704 a *krzczen* 1994. A také novočesky říkáme *křestan* místo *křeščan*. Z toho patrně, že latinské *christianus* (starobornoněm. *kristan*) hláskoslovným pravidlům českým úplně se nikdy nepodobilo; že by však skladatel nebo pisár Jaroslava svým dialektem dokonce *křestan* a *křesténé* docela tvrdě byli vyslovovali, nechtěl bych tvrditi, neboť slabika *sta* i jinde se psává bez jotace, na př. *stata* (*stata*) v Kateř. 3207 a 3473, a podobně *dietatka* (*děťátka*) 958.

*) O tomto přechodě viz poznámku z Brückových Grundzüge der Physiol. und Systematik der Sprachlaute 72, přiloženou k rozpravě předcházející na str. 158.

starého *rj* dlouho ještě slyšeti vedlé vřískavého znění *ř*. Hranici mezi onou starší a touto pozdější výslovností nelze však stanoviti a proto volil bych pro obě tutéž literu *ř*.

2. Ostatně znamenal bych měkkost slabik a souhlásek takto:

a. před následující samohláskou *i*, *í* a před dvojhláskami, které se samohláskou *i* se začínají, totiž *ia*, *ie*, *iu* (jiné ve starších textech nejsou) psal bych

α) měkké retnice bez diakritického znaménka, ježto měkkost od následujícího *i* sama se vyrozumívá, tedy *mi*, *bi*, *pi*, *vi* . . . *mia*, *bia*, *pia*, *via* atp. (slabiky podobné s *f* velmi zřídka přicházejí);

β) měkké zubnice taktéž a z tétéž příčiny, tedy *ni*, *di*, *ti* . . . *nia*, *dia*, *tia* atd.;

γ) měkké sykavky řidší *c*, *š*, *s* taktéž a z tétéž příčiny, tedy *ci*, *si*, *si* . . . *ciu*, *ziu*, *siu* atp. a nikoli *ci*, *ciu*, *ši*, *šiu* atd.;

δ) měkkou jazyčnici *l'* taktéž a z tétéž příčiny, tedy *li*, *lie* atd. a nikoli *li*, *lie* . . .;

b. v palatální slabice krátké se samohláskou *e* znamenal bych měkkost celé slabiky kličkou na *e*, totiž literou *ě*; tedy

α) *mě*, *bě*, *pě*, *vě*;

β) *ně*, *dě*, *tě*;

γ) *cě*, *zě*, *sě* — anebo jen *ce*, *ze*, *se*, a podobně

δ) *lě* anebo jenom *le*, podlé toho, k čemu by jazyk a mluvnické poukazovaly (při přepise grammatickém), — anebo čeho by psaná forma vyžadovala (v přepise slovním), tedy jednak dat. *sluzě* — jednak *sluze*, *dvě pólě* (nom. dvoj) — *póle*, atd.;

c. v palatální slabice krátké se samohláskou *a*, *u*, (*o*, příkladů s *o* jest velmi málo) znamenal bych měkkost jen tam, kde za *a*, *u*, (*o*) nastoupila přehláska anebo kde výslovnost měkká vůbec se udržela, a znamenal bych v tom případě

α) retnice způsobem Šafaříkovým a poněkud i novočeským (cf. *nappjat*) literou *j*, tedy *mj*, *bj*, *pj*, *vj*: *zemja*, *zemju*;

β) zubnice literami *ň*, *ď*, *ť*;

γ) střední sykavky *ž*, *š* a jenom *c*, nikoli též *č*, poněvadž samo *c* je proti *h* a *č* tou měrou měkké, jako *ž* a *š* proti *h*, *ch* a *š*, *š*; ostatně pak *ž* a *š* jen tam bych psal, kde jednak psaná forma (jotací) k tomu ukazuje, jednak kde z přehlasování anebo z novočeské výslovnosti *ž*, *š* dá se souditi o bývalém znění palatálním, tedy na př. dat. *kněžu* pro přehlasované *knězi*, *vsá* pro přehl. *vsě* a pro novočeské *vše*;

δ) měkkou jazyčnici *elovou* psal bych literou *l'* v týchž případech jako *ž* a *š*, tedy na př. *l'ud*, gen. *prietel'a* pro přehlasované *lid*, *prietele*;

d. před souhláskami a na konci slov odchyloval bych se od nové češtiny jenom při *ž*, *š*, jež bych psal, kde novočeská vý-

slovnost se obrátila k *ž, š*: tedy *wzdy* a *wes* přepsal bych *vždy* a *veš* pro novoč. výslovnost *vždy, veškerýj*.

Stran jiných podnebných souhlásek a slabik, zejména *č, ž, š, ča, ža, ša* atd., nebylo mezi přepisovateli neshody a nebude zajisté; všichni tu zachovávají pravopis novočeský.

Poznam. V Příspěvcích k historii českého pravopisu a výslovnosti staročeské (str. 13. atd.) znamenám podnebnost hlásek a slabik způsobem poněkud jiným, než tuto odporučím; zejména užívám tam hrubého *l* a ne měkkého *l'*. Od *l* upustil jsem z ohledů praktických. Zkusil jsem totiž, že snáze jest transskribovati s *l'* v míře právě udané, než důsledně *l* v přepise provésti. Jinak jest rozdíl mezi *l* a *l'* takřka jen typografický.

III.

V pravopise českém dvě zásady se křížují, an jest dílem etymologický, dílem fonetický. Pravopis RK. je taktéž dílem etymologický, dílem fonetický, ale jinou měrou; jest totiž více fonetický, než náš novočeský pravopis. Kdyby se přepis v této věci držel věrně rukopisu, tedy by slušelo psáti nejen *mnostvie* a *k pachrbu*, ale také *otud* (14/31), *očik* (20/2), *břech* (24/8), *řechci* (23/24) atp., kteréžto formy by sice neurážely ucho, ale zajisté oko pravopisu novočeskému zvyklé; kdyby naproti tomu věrně se držel způsobu novočeského, zase do jiných nesnázi by přiváděl, na př. kdyby se ve Zbyhoni psané *iafe* (25/26) přepsalo *já jsem* (m. *jáz-sem*), bylo by to výjimkou jediné *já* (m. pravidelného *jáa*) v celém RK. Takové nesnáze připravuje rkp. zejména tam, kde souhlásky sykavé se skupují.

Přepisy dosavadní vedou si v této příčině více méně libovolně; píší na př. *vícestvíe*, ale naproti tomu *rozstúpichu* (důsledně by bylo, v obou slovích buď *zst*, buď jen *st*), *vsici* a *sežžech*, ano rukopisné *wzkocichu* (v Čest. 15/24, Záb. 24/1) přepsáno jest jednou *wzskočichu*, jednou *wskočichu* atp. Libovlnost taková vhodnou se mi býti nezdá a proto hleděl bych se jí dle možnosti zdržeti. Volil bych tedy, řídit se v té věci pravopisem novočeským, etymologickým a psáti *víceczstvíe*, *hrobeče*, *sbierajte*, *wzskočichu*, *množstvíe*, *mužska*, *břeh* atp. jednak a hlavně proto, že přirozeným účelem transskripce jest, aby se text dle možnosti převlékl ze psané formy staré do pravopisu novočeského, a jednak maje za to, že znění i přes etymologické napsání zůstane stejné, *víceczstvíe* = *vícestvíe*, anebo skoro stejné *mužska* ~ *muska*, *břeh* ~ *břech*; jen v přepise slovním transskriboval bych podlé rukopisu foneticky tam, kde by tím i znění podstatně se změnilo, na př. *podte* (12/19), *súci* (18/5).

Transskripce způsobu takového, která by jednak na všecko stačila a jednak přepisovatele do rozpaků nepřiváděla, nebude

asi snadně možná; důslednost theoretická musí vždycky příčinám praktickým v něčem povoliti a ustoupiti. Za takové praktické ústupky buďtež považovány i některé věci, ve kterých se transkripce tuto vyložená a odporoučená prohřešuje proti důslednosti theoretické.

Latinská četba v quartě.

Napsal V. Ot. Slavík.

Ze všech klassikův latinských, jejichžto díla čítají se v Rakousku na školách středních, není druhého, který by tak *jednomyslně* byl se přijímal za vhodný základ příslušného vyučování jazyku latinskému, jako stávalo se až dosud Caesarovi v quartě, kde čítají se jeho „*Commentarii de bello Gallico*“. A kdežto n. p. v tertií tu *Corn. Nepos*, tam zase *Historia antiqua* a ještě jinde čítají se *Memorabilia Alexandri Magni*, v sextě pak aspoň sem a tam některý ze čtyř předepsaných auktorův latinských se vypouští, a též v ostatních třídách dle okolností a potřeb děly a ději se jiné odchylky v oboru četby latinské: čítaly se až dosud v quartě bez všeliké výjimky vždycky a všude „paměti“ výše uvedené, leda že přečteno jich tu více tam méně, jak právě s sebou nesla methoda a předešlá průprava třídy.

Teprv v nejnovější době objevil se v Listech fil. a paedag. — roč. I. str. 305. a násl. — nový náhled, asi v ten smysl, že by místo Caesarových *Zápisův o válce galské* měla se zavésti ve quartě chrestomathie, složená *po většině* z týchž Zápisův Caesarových, *kromě nich* však ještě z výňatků ze spisů Sallustiových a Ciceronových a z díla Liviova, nehledě ani k potřebným výňatkům básnickým; „*kompilace*“ to tedy, jakou tž p. posuzovatel na str. 148. a 149. téhož roč. L. f. a p. u srovnání s jednotným spisovatelem (Nepotem) sám byl odsoudil. Avšak neshoda tato nebyla by nám pohnůtkou k veřejné rozpravě o věci té; také nejsme z těch předpoklatých úzkostlivců, kteří ve změně výše dotčené vidí snad ohromné jakési nebezpečí pro vyučování jazyku latinskému a připouštějíce, že i s takovouto chrestomathii — *musí-li* již býti zase jednou něco nového — bylo by lze dosíci třeba *těž* předepsaného cíle, byli bychom pomlčeli, kdyby náhled novotě té přející nebyl plýtvat přízni svou na vrub osvědčeného Caesara, jenž toho jistě nezasluhuje, by netoliko sám byl odsuzován, nýbrž i ti by upadali v podezření jakéhos polobarbarského snad vkusu, kteříž obírajíce se s ním po delší dobu nacházejí v něm ještě něco více nežli skoro jen válečné výpravy, svedené bitvy a p. a nevidí také ve slohu jeho,

byť se ho užívalo v quartě i měrou plánem organizačním předepsanou, nijaké závady, nýbrž spíše výhody pro vyučování latině v třídě té.

Též skladatel této rozpravy měl příležitost vícekrát již a v okolnostech různých vyučovati latině v quartě, mimo to obíral se zvláště Zápisky o válce galské — opatřuje český výklad jejich — v míře velmi rozsáhlé, a domnívá se tudy, že nedopouští se nijaké neskromnosti, jest-liže v příčině této, jsa náhledu jiného, dovoluje si též pronést odůvodněné mínění své, dovolává se pro všestranné uvážení záležitosti té spravedlivé zásady: „*Andiatur et altera pars*“.

Úvaha o věci této skládá se přirozeným způsobem ze dvou částí, z nichž prvá hledí k Caesarovi, různic od sebe obsah a formu, druhá pak k odporučované jeho náhradě, pokud mluví o ní úvaha Listů fil. a paed. výše označená.

A. Co Caesarových *Zápiskův o válce galské* se týče a jich působení na mladistvé mysli našich quartanův, tu především poznamenati sluší, že spisovateli článku tohoto, jakkoli vícekrát již vyučoval latině v třídě té, nebylo pozorovati dosud nikdy jaké „omrzlosti“ ze čtení *Zápiskův* těch, leda u žáků slabě připravených na *počátku* roku nebo u nepovolaných jednotlivců po celý rok (jako ve *všech nemilých* jim předmětech); ba chuti spíše vždy přibývalo — jako při každé práci obyčejné — zároveň s ubýváním nesnáží, když i prostřední, nejčetnější to část třídy — nejen několik předních — beze značného namáhání, kterým učitelé více horliví než moudří nejvíce odpuzují od předmětu svého, mohli dostávatí úkolům čím dále, tím větším, až dosaženo též u této části žactva, která především má býti učiteli měřítkem postupu a požadavků jeho, v 8. nebo 9. měsíci quarty cíle, o němžto mluví Organizační osnova jakožto žádoucím výsledku četby latinské, předpokládajíc *delší* — asi po 1 rok trvajíc — *obírání se týmž auktorem* i v gymnasium *vyšším*, anadí na str. 111.: „Im Obergymnasium werden die Schüler, wenn sie längere Zeit, vielleicht *ein ganzes Jahr*, bei der Lektüre desselben Prosaikers verweilen, in der *letzten* Zeit so weit eingelezen sein, dass sie auch ohne vorhergegangene Präparation sich darauf verlassen können, nach Lesung der lateinischen Sätze eine wenigstens mittelmässige Übersetzung in der Muttersprache geben zu können.“ Z toho jde tuším, že cíl ten v *quartě* neváží snad příliš lehce; by pak kdo nemístným jej pokládal, toho nelze se nadíti; a jest věru obzvláštním potěšením pro učitele, když — jak pisateli dvakrát se stalo — celá téměř třída s radostným zápalem chápe se práce, která rychle jí od ruky jde, a tak mnohý příle nebo aspoň se smíří s nenáviděnou jindy latinou. Pak ovšem lze přiblížiti se aspoň požadavku Organ. osnovy v příčině této, jež na str. 24. tomu chce, by přečetla se *valná většina* *Zápiskův* těch. Aby při tom i nejlepší žáci shle-

dali zaměstnání poučné i půvabné, o to postaráno skoro v každé kapitole místy, tu obsahem, tam zase formou méně snadnými nebo i nesnadnými, a třeba-li, dovede zajisté postarati se učitel řádný sám, jakož vůbec platí zde: „Duo si faciunt idem, non est idem“. Že pak zkušenosti a náhledy právě uvedené přese všechny opačné zkušenosti páně kollegovy přece máme za podstatné a odůvodněné, zakládá se v okolnostech následujících:

1. Zápisky o válce galské, vykládající postupně a zhusta velmi nesnadné podmanění četných národkův a národův galských válečnou mocí římskou, jsou obsahem tím nade všecky jiné auktory latinské přiměřenější věku a povaze našich quartanův, mladíků to 13—15letých, kteří nejsou-li tělesně churaví, v činech hrdimých a mohutných výjevech síly fysické — třeba ne v *umění strategickém* — více než v čemkoli jiném sobě libují, i pro soukromou zábavu svou shánějí se nejvíce po vypsáních válek obzvláště historických, tak že ve stránce této netřeba se obávati jakési nechuti jejich k obsahu takovému. Jakož pak Caesar nezřídka vplétá — třeba jen stručně — ve válečné vypravování to i *popisy krajín, národův, jich zvláštností a mravů*, věci to stáří onomu velice přístupných; nelze věru diviti se, že obsah Zápiskův jeho u mladíků těch patrné dochází záliby. Náhledu tomu svědčí tuším i Organ. osnova, ustanovující ještě pro třídu bezprostředně následující, totiž pro quintu za četbu valnou většinou popisy válečné: Iliadu, Xenophontovu Anabasis vedle Cyropaedie, Livia, z něhož nejčastěji čítá se kniha I. obsahu většinou válečného nebo XXI., druhá válka punská.

2. Vedlé tohoto celkem válečného rázu Zápiskův o válce gall. nalezne učitel paedagog v nich velmi hojně příležitosti, by upozorňováním na jednotlivé zvláštnosti *povahy nat' ἑξοχῆν římské*, jejímžto zajisté důstojným představitelem jeví se Caesar, *těž i k jiným věcem, rozhodně vzdělavatelným*, obracel mysl mladistvé, maje zření jednak ku *křehkostem lidským*, kterých není úplně prosta, ovšem ani ctihodná celkem povaha římská, jednak — a to mnohem častěji — *ku smýšlení a počínání skutečně vzornému*, poněvadž Caesar, píše sám o sobě, snažil se spíše zidealizovati povahu a všeliké činy i záměry své, slouže tím, třeba mimoděk, v míře značné potřebám vychovatelským. Či může zůstatí bez účinku — obzvláště upozorní-li na to vhodné a na svém místě i učitel — když muž schopností tak vynikajících, a té váhy a důležitosti, kterou v dějinách světových má Caesar, před každým činem vážnějším tak všestranně a obezřele *rozvažuje* všeliké okolnosti, uváživ pak vše s mužnou *odvahou*, ale prostou všeliké *lehkovázností*, *rozhoduje se rychle*, a rozhodnuv se jedenkrátě přistupuje v čas *nejpříležitější* s veškerou *opatrností a potřebným důrazem* ku provedení svého zámyslu, užívaje vždy osob a prostředkův co *nejspůsobilejších*? Kde, mnedle, nahromaděno ještě — a lehká mysl mládeže potřebuje

častého opakování důležitých pravd a poučení, mají-li nésti ovoce — tolik a přese všecku podobnost přece tak různých příkladův, kterak v nejrozmanitějších případech a poměrech života — nikoli pouze vojenského — musí vésti sobě ten, kdo chce dojítí žádoucího výsledku? Platí zde v plné míře: „Historia est magistra vitae“. — Jak *důkladně zná* Caesar *lidskou povahu*, jak *střízlivě a chladně* o lidech soudí, zvláště tam, kde jde o užití jich ku provedení záměrů důležitých, a jak *bystře* prohlíží zvláště ty, s nimiž jest mu činiti. Což tu divu, jest-liže muži *takovémuto* všecko se daří, zejména tam, kde po způsobu politiků vůbec v prostředcích právě nevybírá a důmyslně užívá římského: „Divide et impera“, zjevy to, o nichž se stanoviska morálního náležitě poznamenání učiniti paedagog jistě neopomine.

3. Caesarovy Zápisky o válce gall. poskytují nejhodnějšího poučení o *válečných starožitnostech římských*, jež těsně souvisí se *státním životem národa římského*: sestavování vojska římského a různé jeho částky, všeliké způsoby pochodu a boje, obléhání měst a zřizování i hájení táborův letních i zimních, potravnictví a picování, stavbu lodí i mostův, všeliké druhy zbroje i zbraně a jich užívání seznají zde žáci tak zevrubně, jako nikde jinde, a dostane-li se jim i žádoucího *znázornění* věcí těch, pak zvláště sotva bude lze mluvití o jakési ochablosti žákův, zároveň však veliký pokrok bude učiněn v poznávání bojovního národa římského v jedné z nejdůležitějších jeho stránek, a četba latinská na vyšším gymnasiu usnadněna v míře veliké. — Ostatně obsahují Zápisky o v. g. i dosti četná poučení aspoň o některých stránkách *státního života* velikého národa římského.

4. O *poměrech a mravích starých Gallův* máme ve spise tomto zprávy nejzevrubnější po různu roztroušené, zejména pak v knize VI. sestavené a srovnané s *obyčeji a mravy starých Germanův*, tak že kniha tato vedlé Tacitovy Germanie jest přímo nejdůležitějším pramenem historickým v příčině té a se stanoviska *historického* nejvýše cení se z celého díla Caesara, jak svědčí mimo jiné Drumann — Geschichte Roms III. 330., — kteréhož místa proto dotýkáme se zvláště, že nepřiznivci Caesarovi, vytrhnuvše je ze souvislosti, na úkor *celého* díla Caesara se ho dovolávají, kdežto v souvislosti nejde z něho nic více než, že *historik* maje i jinde více méně hojně prameny o tom, co v ostatních částech Zápiskův jest obsaženo, za nejdůležitější pokládá popis mravův a obyčejů starých Gallův a Germanův (v knize VI.), o nichž v celé literatuře římské — kromě o Germanech u Tacita — nikde není zpráv tak důležitých. — Ostatně zpravují nás Zápisky ty též aspoň o některých poměrech a zvláštěnostech *starobritských* — v knize IV. a V. — jsouce i v této části jedním z nejstarších pramenův historických.

5. Konečně obsahují *Zápisky o válce galské dva velkolepé zjevy*, které jednak mohutností zápasících sil, jednak neobyčejnými schopnostmi náčelníkův nad jiné napínají pozornost čtenářův, majíce v sobě zároveň hojnost látky, *učitelé i vychovatelé* stejnou měrou výborně sloužící. Mírně totiž tuhý a statečný zápas *Ariovistův* s Caesarem v kn. I., jež hojnými dialogy nabývá živosti místy až *dramatické* a důmyslnými dedukcemi svými výborně hodí se ku probuzení a oživení *citu právního*.

Druhý ze zjevů těch nacházíme v kn. VII., hrdinské to skutečně zápolení potlačovaného národa zvláště proti válečnické převaze mocného potlačitele, v němžto mohutně jímá každou mysl šlechtnou tu Vercingetorigova horoucí nadšenost, obrovské jeho namáhání a tragický pád pro volnost národa a svobodu vlasti, tam zase dojemná obětavost celého národa, jež pro blaho kmene svého a obhájení národní samostatnosti neváhá sám zmařiti požárem i vlastní dědiny a města svá, nelekaje se ani smrti hladem, a onde konečně vůdcovská genialnost a železná vytrvalost vojska, jež přes to všechno neodolatelně maří všecken odpor a překážky v cestu se stavící.

Toť tuším jsou věci zajímavé a poučlivé dosti, tak že ani *učitel* ani *paedagog* nepotřebuje stýskati na nedostatek látky příhodné, a k jich objevení netřeba snad jakéhos drobnohledu filologického, nýbrž lze je bez velkého namáhání nalézt i žákům vytknouti.

Přecházejíce nyní k *slohu Zápiskův o válce galské*, máme především činiti s výčtkami oné úvahy v Listech f. a p., že prý u žáků v dalším průběhu čtení „chuť k Caesarovi očitě klesá, ježto *nesnadnosti mluvnické přestávají* a látka sama *opakováním týchž nebo podobných frází* všeho kouzla pozbývá.“

Co „*obyčejných nesnadností mluvnických*“ se týče, o ty není v Záp. o válce gall. pro quartana méně postaráno, nežli pro kteroukoli třídu jinou auktorem tam předepsaným. Jsouť zajisté: nepřímá řeč se všemi různými vztahy náměstkovými, způsobovými a časovými, jíž vhodně užití se může i na cvičení v slohu listovním; souslednost časová v celé rozmanitosti své dle závislosti a subjektivního pojmání děje, ba i význam a užívání zvláště některých tvarův časových, věty relativné a j. nejdůležitější a nejněsnadnější části skladby latinské, jež, majíce zapotřebí dlouhého cvičení a častého opakování nenechají se věru odbyti krátce, ani odmítnouti v quartě pohodlnou frází, že auctor nemá býti rejdištěm grammatiky, jež ve třídách nižších i při výkladu auktora staví se patrně v popředí též Organ. osnovou, která dí mluvíc o četbě latinské na str. 112.: „Soviel indessen leuchtet ein, ohne Eingehen auf Spezialitäten, dass auf den frü-

heren Stufen der Lektüre die grammatische Seite der Erklärung ein *bedeutendes* Gewicht haben muss; denn die Verbindung der Worte und Sätze muss genau aufgefasst werden, damit sogleich vom Anfange her der sittlich wie wissenschaftlich verderblichen Oberflächlichkeit, dem blossen Herumrathen gesteuert werde“ etc. A věci těch, pro quartu předepsaných, jakož i některých jiných, také ne právě snadných, na př. přerozmanitých ablativů absol., různé užívaných předložek a p. jest v Caesarovi *všude* hojnost nemalá, nechť čtou se knihy kterékoli; byl by to tedy zjev a skok neobyčejný, kdyby *takovýto* auctor v stránce grammatické měl býti s *míry* snadným žákům, pro které ještě roku předcházejícího vidí se potřebným vydání Corn. Nepota s *různým písmem v různých druzích vět.* *) Také odporučené *kommentovaných* vydání *Zápiskův* těch pro školy veřejné nezdá se aspoň svědčiti tomu náhledu, jako by na místech kompetentních *přes míru* snadným byl se zdál auctor ten. **)

Aby pak „nesnadnosti mluvnické přestávaly“ při dalším čtení auctora, *tot právě účelem* vyučování toho — nikoli *vadou* — a teprv tenkrátě tvrditi lze, že žáci seznali sloh toho neb onoho spisovatele, když dle výše uvedeného výroku Organ. osnovy překonány nesnáze ty; a že to u Caesara není právě hračkou, viděti lze z toho, co pověděno výše. — Ostatně nevíme, že by zvláště již v *nižším* oddělení škol středních — vyjma případy neobyčejné — *zvláštní* jakési nesnáze grammatické byly *většinou* třídy — a o tu zde právě jde — příhodným vnaqidlem ku čtení auctora, ba ani to není jisto, zdaž by *zvláštními* obtížemi takovými nestal auctor se aspoň *celku* spíše ještě „nudnějším a nezáživnějším,“ jelikož dle zásady rovněž osvědčeného učitele i paedagoga *Önd. Wilhelma* ***) sluší tu na paměti míti, že máme zde činiti se *žáky* nižšího ústavu, nikoli s *kandidáty filologie*, kterým by snad *zvláštní* nesnadnosti grammatické byly jakousi vzácnou pochoutkou.

Na gymnasiích *realných*, kde nyní latina i pro nastávající realisty jest předmětem *povinným*, staly by se takovéto *zvláštní* nesnadnosti zbytečným jenom kamenem úrazu.

Obyčejných tedy nesnadností grammatických nalezneme v *Záp. o válce gall.* všude s dostatek, nedostatek však „*zvláštních* nesnází“ a „*valných* obtíží“ takových nečiní — aspoň *většinou* žactva — auctora „nudným a nezáživným“, ba rozmnoží

*) Viz Patočkovo vydání Corn. Nepota, schválené vys. c. k. ministerstvem 2. září 1873, č. 9546.

**) Organ.-Entwurf str. 112. poznám.

***) Prakt. Paedagogik str. 76. a 119., kde dále přímo dokládá se: „Schwierigkeiten suchen man bei keiner Arbeit absichtlich auf; man vermeidet sie, wo sie vermieden werden können, wenn nicht besondere Strebsamkeit zur Uebung im Schwierigen anspricht.“ — Viz též *Komenského Didakt.* k. XVII.

spíše chuť jejich ku čtení, jak na str. 308. odst. 2. úvahy své tvrdí p. kollega sám, mluvě tam o zvláštním upravení Sallustiova Catiliny a dokládaje: „Co do formální stránky — a k té patří přece též grammatika — řeči Sallustiovy, ta nebude tuším činiti žákům *valných obtíží*, ba vstípkice si snadno některé ty jeho zvláštnosti čísti budou Sallustia, takto prakticky upraveného, *zajisté rádi*;“ a také v 1. odst. na též stránce uvádí nedostatek takový jakožto okolnost, pro kterou by se Ciceronovy řeči Catilinské do quarty mohly připustiti, kdyby nebylo nesnází věcných, pravě: Ze stránky formální arci nedělají řeči ty quartanům „*zvláštních nesnází*“ . . . , ale stránka věcní zdá se ref. na quartu nesnadnou.“ — Hledíce k *fraseologické* stránce *Zápis-kův o válce gall.* máme za to, že kárané p. kollegou „opakování týchž nebo podobných frasi“ není u Caesara snad o nic větší, než sem a tam u některých klassikův jiných na př. v Xenofontově Anabasi, ba sám Homer, hledíme-li k ustáleným jeho epithetám a obratům řeči, uvažujeme-li celé, tak často se vracející *verse úvodní*, jako: *Τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη . . .* a *závěreční*: *ὧς ἔφατ'* . . . a j., ba i celá *místa* slovo za slovem se opakující, a poněkud i Vergil může proti výčitce té býti záštitou; a přece čítá se *bez „omrzelosti“* Homer a Vergil ve dvou ročnících vyššího gymnasia, v míře tedy neméně rozsáhlé než Caesar; ostatně i v Platonově mluvě přicházejí některé obraty dialogické velmi často, řečnické pak: *ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι* stalo se téměř pořekadlem. Máť zajisté každý druh slohu jakousi míru ustálených obratův, bez nichž nesnadno jest se obejíti, každá látka své zvláštní výrazy, a každý spisovatel své zvláštnosti, častěji se objevující, v kterých záleží právě *ráz jeho slohu*; tak jest i u Caesara.

Že pak sloh Caesarův tak skrz na skrz jest klassický, tak vzorně jasný a celkem i stručný, nemůže ani opakování totožných nebo podobných frasi býti se škodou zvláště v ústavě *nižším*, kde třeba teprv žákům vstěpovati ponětí frase a důležitost i váhu její ve skladbě a látce každého jazyka, *náležitá* pak znalost frasi nezbytnou jest podmínkou *dobrého* překládání. Takoveto opakování týchž nebo podobných výrazův a obratův poskytuje však překladateli českému také výborné příležitosti, by nemoha užiti vsudy téhož překladu důkladněji přemýšlel o tom, který překlad kam hodí se nejlépe, při čemž nezřídka bývá nucen, pro nedostatek příhodného výrazu novověkého též hlouběji sáhnouti do zásoby jazykové ve slovníku — čeho by jinak snad neučinil — a tak studuje jazyk cizí zároveň důkladněji pěstuje též materský jazyk svůj. Upozorňujeme zde jenom na různé významy lat. *res*, na lat. pluraly neutr. na př. *bona, mala* a j., jež nezbytně rozdílně musejí překládati se na místech rozdílných, a kterak i některé častější ablativi absol., některá gerundiva a participia perf., ze spojek na př. *atque* na rozličných místech rozličně třeba

přeložiti. Frase pak jenom *podobné*, na př. při určování času, místa a j. tím méně jsou na závadě, poněvadž bez toho vyžaduje se, by každý člověk vzdělanější nespokojil se takovou chudobou jazyka, která *jedním* toliko způsobem umí promluvit o témž předmětu.

Okázáno tedy, že vytýkaná Caesarovi „jednotvárnost“ formy jednak aspoň podstatně není horší než u některých klasikův jiných, obzvláště uváží-li se, že se přece jen v případech *krom-obyčejných* přečte přes 5 kněh jeho *Zápiskův* — ne tedy dílo celé —, jednak že působí na studium jazyka i materského velmi příznivě. A proto zdá se mi, že beze *všech* obav *mohlo* a snad i *mělo* by zůstatí při osvědčeném ustanovení Organ. osnovy v příčině lat. četby v quartě, aspoň pokud neobjeví se podstatnější, méně subjektivní příčiny změny její.

Mínění toto ještě více utvrzuje se v nás, pozorujících též ostatní stránky nad jiné klassického slohu Caesarova, jenž obsahuje zároveň hojný výběr vhodných dokladů všeho téměř grammatického vyučování v quartě, a také proto již výborně jest tam na místě.*)

Vyjadřujet zajisté sloh Caesarův skoro bez výjimky *myšlenky jasně formou průhlednou a způsobem naskrze přiměřeným*, neurážíje nikde „debitam puero reverentiam“; jest tudíž nad jiné způsobilým návodem, na němž přede vším přičítati se mohou *jasnému myšlení, správnému zavírání* jakož i *určitému, stručnému a vždy přece přiměřenému výrazu* myšlenek svých obzvláště mladíci, od kterých buďsi další studie nebo život praktický v nejbližší již době vyžadují vydatnější měrou důkazů samostatného myšlení a způsobilého se vyjadřování, mající zvláště pro ty, kdo rokem tím opouštějí studia humanistická, zajisté mnohem větší cenu a váhu, nežli *domnělé* poznání „literární činnosti Římanův“ třeba jen „v hlavních směrech činnosti jejich,“ na něž v *quartě* i průpravy i času ba i věku nedostává se.

B. Vyloživše, čeho při Caesarovi zdálo se nám potřeбі, přistupujeme ještě k druhému základu, o který opřel ct. p. kollega v *List. fil. a paed.* náhled svůj, dávaje přednost před Caesarovými *Zápis*ky o v. g. chrestomathii po návodu jeho (viz strana 308. a 309.) sestavené, *k záměrům* totiž a *nadějím*, jež slučuje

*) Slovnítný učitel a paedagog dr. V. Schrader, školní rada v Prusku, praví — Erziehungs- und Unterrichtslehre für Gymnas.- und Realsch. 2. Aufl. — mluvě o vyučování latině v témž ročníku gymnasia na str. 345: „Für die Tertia — u nás quarta — ist Caesar durch keinen anderen Schriftsteller zu ersetzen, mag man nun seinen gallischen Krieg für die ganze Klasse oder in der oberen Abtheilung derselben — druhé oddělení třídy té, naše quinta — auch den Bürgerkrieg gebrauchen wollen.“ Též na realkách vykazuje „Pamětím o v. gall.“ celý rok a sice sekundu, u nás ročník pátý (str. 399.). A školy pruské nestojí ve filologii za našimi.

s knihou takovou, bera z nich zároveň pohnůtky k jejímu zavedení v quartě. Hledě totiž především k oné části quartanů, která opouští rokem tímto studia *humanistická*, ubírajíc se dílem do realky nebo některé školy odborné, dílem pak vstupujíc v život praktický, má p. koll. za to, že by knihou takovou *měl a mohl* vpraviti se žákům těm jakýsi „malý obraz literární činnosti Římanů v hlavních směrech jejich“, v němžto by „vedlé Caesara a trochu Ovidia poznali ve quartě aspoň u výtahu též auktory jiné, o nichž častěji slychali a čtali.“ Tato sama o sobě skutečně pěkná myšlénka má však dvě vady, a sice 1. že bez podstatné změny dosavadní vyučovací osnovy ani na gymnasiích pouhých, neřku-li reálných, plnou měrou nelze ji uskutečniti, a 2. že to, co by se mohlo z ní uskutečniti, z platných zajisté příčin stává se povážlivým; i bojíme se, aby náhled, založený na takovémto základě, nebyl jen pěkným přeludem, který by věru sotva pozbýval váhy tím, že padá v obor školství.

Dle organizační osnovy (vydané pouze v jazyce německém) jest účelem vyučování latině v nižším oddělení pouhých gymnasií: „Grammatische Kenntniss der lateinischen Sprache, Fertigkeit und Uebung im Uebersetzen eines leichten lateinischen Schriftstellers.“ *) O jakémsi „obrazu literární činnosti římské“ tedy ani zmínky, a to — opakujeme — v gymnasiích *pouhých*, nemajících v oboru svém ani *kreslení* ani *rýsování* ani *krasopisu* a věnujících latině počet hodin větší než gymnasia *reálná*; a přece nebyly po vědomí našem *nikde* dosud lehkými shledány požadavky nižšího gymnasia (pouhého), dosti často však jesti slychati stesky na přetížení mládeže v ústavech těch zejména pak v oboru filologickém, a to ne vždy od lidí věci nepřejících. Jak, mnedle, mohl by obstáti v týchž okolnostech požadavek patrně zvýšený, a jak teprv bylo by možno žádati toho na gymnasiích *reálných*, jež pěstují — a sice obligatně — vedlé *všech* předmětův gymn. také výše uvedené předměty reálné, jazyku latin-skému nějakou hodinu však ubírají? Toť věru nedobré pravidlo učitelské: čím *méně* času, čím *více* požadavků, tím buďtež *větší!* Nimia nocent; a zvýšením požadavků v oboru tomto, jemuž běžné mínění bez toho valně nepřeje, ještě přes míru Organis. osnovy zjednal by se dle náhledu našeho podstatný základ lichým stížností, samou pak horlivostí pro věc škodilo by se jí snad citelně; pročež videant consules! Vždyť teprv pro *vyšší* gymnasium stanoví v oboru tomto Organis. osnova za cíl: „Kenntniss

*) Zde budiž zároveň opraven omyl, který zajisté mimoděk vloudil se v Matauschkovu sbírku Normalií, vyd. 3. str. 207.; kde při 4. třídě praví se: . . . „3 oder 4 Stunden Lektüre in Caesar de bello gallico oder“ — místo *und* — „der vorgeschriebenen Chrestomathie;“ poněvadž Organis. osnova str. 24., odkazujíc na Ovidia *nebo* chrestomathii, dle souvislosti míniti může jenom četbu *básmickou*, k *prosaické* jenom Caesara předpisujíc. O chrestomathii *prosaické* není tam zhoła ničeho.

der römischen Literatur in ihren bedeutendsten Erscheinungen und in ihr des römischen Staatslebens.“

Mluvíti o „obrazě literární činnosti Římanů“ třeba i v rámci tak obmezeném, jak výše uvedeno, u chlapců 13—15letých zdá se nám tím méně býti na místě, že *ani vyučování jazyku materskému*, jehož praktickou znalost přinášejí chlapci již do třídy *první*, *nedostupuje cíle toho*, jsouc vědomo sobě, že ve věku tom a nemajíc potřebné přípravy aesthetické nemůže postihnouti mládež třídy té ještě vnitřní ceny spisu toho neb onoho, pročež by v případě nejlepšího toliko odříkávati musila mechanicky diktaty učitele svého. A jestliže v oboru tomto ještě *abiturientům* škol středních vytýká se — bohužel často právem — *planá* jakási *domýšlivost*, která, nabyví sotva z nejmenší části vlastním čtením mnohdy dosti nejasného rozhledu o literatuře národní, sem a tam s nenesitelnou arrogancí vystupuje odříkávajíc úsudky nezřídka nepochopené: čeho teprv bylo by se nadíti, kdyby každý nedospělý quartan, přečta několik listův latinské čítanky své způsobem dosti povrchním, — anoť přece o umělecké stránce četby té skoro naprosto nelze s ním mluvíti —, odcházal s tím přesvědčením, velmi lacině nabytým, že v „klasických vědomostech“ svých odnáší si třeba v malém „obraz literární činnosti Římanův v hlavních směrech jejich“, ačkoli dle vlastního mínění p. odporčovatěle při *jediny*ch dvou řečích knihy takové „učitel, který je s žáky ve quartě čísti bude, nesmí arci o uměleckém jich složení a řečnickém umění vůbec ničeho ani připomínati.“

Jak by asi počínal sobě *takovýto* „klasický učenec,“ přijda do života obecného, proti soudruhům svým, a co by mu asi z toho pošlo? — V tom vězí právě výše dotčená *povážlivost* záměru toho, pokud by snad bylo lze jej provésti. Platíť zajisté i zde pravidlo, jež Quintilian (X. 3., 10.) stanoví o spisování: „Cito scribendo non fit, ut bene scribatur; bene scribendo fit, ut cito.“

Že pak tu není také na místě, pomýšleti snad na analogii s čítankami českými, plyne jak ze sestavení tak z účelu a užívání knih těchto, jakož i z různého postavení vyučování jazyku materskému na školách středních. Máť se zajisté čítankami českými dostati žactvu nižších tříd ve smyslu Org. osnovy (str. 28. §. 32, 1.) *hojnost příhodné látky vzdělávací* vůbec, při čemž vědomosti jazykové stojí teprv na místě druhém — v latině zase právě naopak —; proto sestávají čítanky ty z množství článkův obsahem i formou velmi různých, nehledících ani k souvislosti spisovatelův, roztroušených nezřídka po celé knize, ani ku zvláštěm slohu jejich, pokud jenom jest správný. Neníť toho též potřebí; o literární přehledy tu nejde, a praktickou znalost jazyka materského jakož i živý cit pro nejdůležitější aspoň zvláštěnosti jeho slohové přinášejí žáci obyčejně již z domu a ze škol

nižších majíce upozornování toliko zapotřebí a opravování mluvíva již ovládaného, kdežto při vyučování jazyku latinskému mají se věci v některých kusech přímo naopak, na všecken způsob však zhola jinak.

Stránka *jazyková*, zvláště pak *grammatická* znalost jazyka toho stojí zde v popředí, a cit pro slohový ráz *mrtevěho* jazyka třeba tu teprv vštěpovati a od materštiny různiti, ba velmi často i mluvívo teprv opatřovati: krátce tam pěstovati toliko třeba a zbavovati nemístných výběžků bujný strom, rostoucí již v rodné půdě své, zde však sázeti teprv do půdy domácí sítě cizopasně a pečovati o to, by ujmouc se nezakrnilo a nezvrhlo se pod sluncem cizím, nýbrž dospělo původní krásy a mohutnosti své. A různé tyto práce sotva bude lze vykonati *týmž* způsobem.

Účel vyučování latinského vyžaduje toho pilně, by nejen stránce grammatické*) věnovala se i při čtení auktorů v nižším gymnasiu péče zvláštní, nýbrž aby žák *úplně vnikl i v obsah četby své**)* a v *myšlení a slohu spisovatelově takřka zdomácněl*, což však četným střídáním auktorův po způsobu navrhované chrestomathie přímo zamezuje se. A přece praví sama Organis. osn. v instrukci o četbě latinské na str. 113.: „Dass endlich der Schüler mit den vom Schriftsteller behandelten Gegenständen bekannt, und dadurch erst *in dem Gedankenkreise des Schriftstellers heimisch gemacht werde*, ist zwar eine unerlässliche Forderung, ohne deren Erfüllung alle übrigen Seiten der Erklärung ihres wesentlichen Erfolges entbehren würden;“ načež vykládá, že není snadno, nalézti v tom pravou míru, a pokračuje: „Ohne es zur Pedanterie in logischer Zergliederung kommen zu lassen, muss man doch stets bedenken, dass die Schriftsteller, welche für die Schüler ausgewählt sind, es *verdienen, ihrem Gedankengange streng aufzumerken, und dass in dieser Aufmerksamkeit ein wesentliches Bildungsmittel liegt.*“ Též *Wilhelm* ve své „Prakt. Paedagogik“ označiv vlastním účelem četby: „*vollständige Auffassung und gründliche Verarbeitung des Gelesenen*“ vykládá na str. 91.: „Die Schüler sollen durch den Unterricht mit dem Schriftsteller allmählich vertraut werden, sich in denselben, wie man sagt, *einlesen*“. Wenn aber nach *mehrmonatlichem* Lesen die Schwierigkeiten nicht geringer werden wollen“ etc. — Všecko to předpokládá však *delší* prodlení a *důkladné* obírání se četbou téžoh spisovatele, ale zhola nemožným stalo by se, kdyby dle návrhu p. kollegova v I. běhu quarty měl odbyti se Caesar, v II. pak poslední 2 měsíce věnovaly se četbě básnické a o předcházející 3 rozdělit se měli Sallustius, Livius a Cicero, při jehožto řečích „by však“ — dle vlastního mínění p. navrhovatele — „učitel o uměleckém jich složení a fečnickém umění vůbec ničeho ani připo-

*) Viz Organis. os. str. 112, tohoto pojedn. str. 12.

***) Kómenského Didaktika vyd. 1849. kap. XVII. základ VII.

minati nesměl.“ Po *takovémto* přečtení auktorův těch mohla by většina quartanův honositi se výše označeným „obrazem literární činnosti Římanův“ asi s týmž výsledkem a právem, jako honosivají se nedbalí nebo neschopní studující, že *prošli* 6—8 škol, nejsouce přece k ničemu. Na posilující strávení bylo by aspoň sotva lze pomýšleti při *takovémto* hltání učiva, ba tušíme, že nemohlo by *naskrze* jíti ani o *věrný a slovný* překlad, jak žádá jej Organ. osn. na str. 113. násl. a plnou váhou přesvědčující zkušenosti své odporučuje *Wilhelm* str. 78. dokládaje ku konci: „wie sehr dagegen die Gestattung *freier* Uebersetzung zur Gewöhnung an *seichte Flüchtigkeit führen muss*, braucht nicht erst durch Berufung auf die Erfahrung nachgewiesen zu werden.“ *) Úplně mimo zřetel však musila by za *takovéhoto* kvapu zůstatí ona *bedlivá péče a správnost jazyka materského*, již ukládá Organ. osn. učíteli na str. 113.: „Zur Treue gehört, dass der Lehrer weder den Schülern noch sich selbst ein nur halb und ungefähr treffendes Wiedergeben der lateinischen Worte, Wendungen, Satzverbindungen nachsehe, während er dabei *jede Verletzung der Gesetze der Muttersprache, namentlich auch in Wortstellung und Satzfügung, ebenso als Fehler behandelt*, wie das beim Uebersetzen in das Lateinische als sich von selbst verstehend angesehen wird.“ A přece jest *vzdělávání jazyka materského na základě jazykův klassických* právě onou stránkou filologie, která kromě vzácných pokladův literatury řecké a římské *především* oprávnjuje a odůvodňuje důležité postavení vědy té ve školách všech národův novověkých. Žel bohu, že právě stránky tak důležité pro rozvoj každého jazyka méně než kterékoli jiné dbávají dosti často až dosud i filologové čeští.

Na konec budiž ještě k tomu jen ukázáno, že po právě ani *Schenklovou chrestomathii z Xenofonta* nemůže se krýti, ani různých vydání školních — „Epitome“, „Editiones castigatae“ nebo „in usum scholarum“ — dovolávati „kompilace“ pro quartu navržená, poněvadž onano vydání, sestávající *naskrze jenom* z jediného spisovatele, zachovávají všudy *totožnost slohu* vypouštějící větším dílem toliko věci pro školu se nehodící; tuto však jde o *pestrou směsici slohův* různých spisovatelův a *obsah* žactvu valnou měrou *nedostupný*. Co pak vhodného výběru četby klassické se týče, kterou nečtouce všecko napořád dle zvláštních okolností a potřeb v každé quartě jinak volíme; potřeba výběru *takového* právě důtklivě toho žádá, by neměl *takovýmto* nevalným „výtahem auktorův“ různých učitel ruce svázány a spíše z *celého* auktora mohl vybrati, co pro *různé* třídy uzná *nejlepším*.

Hledíce tedy k tomu, co výše vyloženo, nemůžeme ovšem sdíleti náhled p. kollegův ani o *vadném opatření* Organ. osnovy,

*) Srovnej též Dr. W. Schrader's Erziehgs- und Unterrichtslehre. 2. Aufl. 1878, str. 378.

pokud se týče *latinské četby v quartě*, ani o *navržené její opravě*, poroučejíce ostatně bedlivému uvážení kruhů příslušných věc tu, prvé než by snad pro *domnělý* výsledek ceny rovněž *pochybně* zavrhnouti se mělo zařízení dlouhou řadou let *osvědčené* a učiněné po zralé jistě úvaze od mužův, jako byl přední původce Organ. osnovy prof. *Fr. Exner*. Máť zajisté filologie klassická do sebe tolik *ceny vnitřní* a takovou *důležitost pro rozvoj všech jazykův a literatur novověkých*, ba i *pro účely praktické*,*) že i bez *pochybného* výsledku onoho podrží vážné postavení své též u nás jako u všech národův nejvzdělanějších, ani *praktické* jistě Angličany a Němce nevyjímaje, a sice tím spíše, čím méně sháněti se bude po lesklých bludičkách, věnujíc všeliké síly své pouze *záměrům bezpečným*.

Zpráva o některých změnách škol středních, jež navrhuje c. k. zemská školní rada česká.

Aby rozšířen byl společný základ různých odborů vzdělání vyššího a nemusilo se rozhodovati o životním povolání chlapce v letech takřka děckých, kdy skutečné schopnosti a náklonnosti jeho sotva že mohly býti zpozorovány a poznány, tím méně oceňeny; k tomu zaražen ve vlasti naší nový druh škol středních, totiž *realné gymnasium*, jež slučujíc základy vzdělání humanistického i realistického během patnácti let pevnou půdu si zabezpečilo vedle starších gymnasií a realek *pouhých*.

Kromě přátel a podporovatelů nového poměrně zařízení tohoto vyskytli však se hned z prvopočátku a jsou až posud, kdo pochybuji o možném sloučení různých základů těch, majíce za to, že jednak čas vyučovací nestačí obsáhnouti tolik různých předmětův, leč by mládež patrně byla přetížena, jednak že *bytelně* a *podstatně* muselo by se umenšiti v požadavcích *pouhých* gymnasií i realek, kdyby spojení obojích mělo státi se bez přetížení mládeže.

Nelze nepřipustiti, že v *pochybnostech* právě uvedených spočívá hlavní a vlastně *jediná* nesnáze realních gymnasií, k jejímuž odstranění již nejednu změnu vzalo původní zařízení ústavů těch, které podnes nemůže býti považováno definitivním. Důležitost však a velická váha základní jeho myšlenky, *sloučiti* totiž *aspoň do jisté míry výhody vzdělání humanistického s dobrými stránkami studií realních*, a *vyhnouti se tak neblahé jednostran-*

*) Organisationsentwurf für G. und R. Vorbemerkungen S. 5. sq. — Vortrag des k. k. böhm. Landesschulrathes v. 7. December 1872.

nosti směřu obou, chvalitebný tento zajisté směr gymnasií realních zjednává školám těmto co den v lidu větší obliby, zároveň pak působí, že též na místech kompetentních bedlivě hledí se k jich zdokonalení.

K nejdůležitějším jistě změnám ve školách těch náleží bez odporu zamýšlené *úplné sloučení obou dosavadních oddělení* — gymnasiijního a realního — *v jednu jedinou nižší školu střední jakožto společnou přípravnu* pro vyšší gymnasium a vyšší realku, které umožniti se má *vyhloučením jazyka řeckého a francouzského se společně připravny té* a odkázáním předmětův těch na příslušné školy vyšší.

Poněvadž vážný již sám sebou v ohledu didaktickém záměr tento ještě mnohem větší důležitosti nabývá, tou okolností, že zároveň s jeho uskutečněním měly by pominouti všechny nižší realky a nižší gymnasia *nynějšího* způsobu, přeměnicí se v takovou přípravnu společnou; a protože záměr ten, týkající se valnou měrou též kruhů filologických, na místech rozhodujících běře se již opravdově a vážně: myslíme, že nebude od místa, jestliže „Listy filologické“ zevrubněji seznámí své ctěné čtenáře se zamýšlenými změnami, které se jich namnoze velice týkají.

Učiněn totiž od zemské školní rady pro Čechy již koncem roku 1872 ministerstvu vyučování návrh na sloučení dosavadních nižších škol realních a gymnasiijních v jeden jediný společný a nerozdílný základ obou směrů studií vyšších — *realní gymnasium*, na němžto *nevyučovalo by se jazyku řeckému ani francouzskému, za to však byly by kromě krasopisu, jenž odpadá, všechny ostatní předměty nynějšího gymnasia realního, i latina, kreslení a rýsování všechněm žákům bez rozdílu společně a obligatně*, nynější pak různění v oddělení gymnasiijní a realní, mající platnost na ten čas bez toho jen ve 4 hodinách co týden pro třídu III. a IV. — řečtina v gymnasiijním a francouzština a krasopis v oddělení realním — přestalo by úplně. Jazyk řecký odkázán na gymnasium (vyšší), francouzský pak na (vyšší) realku; krasopis zcela vypuštěn z předmětů školních i na realce.

Důležitý pro rozvoj středního školství návrh ten vznikl z *kromobýčejného návalu* žactva, hrnouceho se v posledních letech k ústavům směru realistického, z čehož by až příliš snadno vezejti mohla *škodlivá jednostrannost* v míře snad ještě větší, nežli druhdy, kdy pěstováno u nás výhradně téměř studium humanistické. *Vyhověti* tedy aspoň až do jisté míry *jednomu*, a *zameziti zároveň druhé*, bylo za takovýchto okolností patrným úkolem příslušného úřadu školního, jehožto rozřešení byl by pouze theoretický důmysl hledal již v jakémisi ústavu, stojícím jaksi uprostřed mezi *pouhou* realkou a gymnasiem *pouhým*, kdyby školy takové nebylo již stávalo v *realním gymnasiu*, delší již řadou let osvědčeném na místech a v okolnostech různých.

Takovýmto způsobem obrácen tedy takřka mimoděk zřetel

školní rady zemské na realní gymnasium, o jehož zařízení žádaly nadto a žádají v novější době všechny téměř obce městské v Čechách, stojící po střední škole buďsi již vlastní nebo státní. Mělo-li však dostati se realnímu gymnasiu úkolu tak důležitého, by stanouc se *normou* nižších škol středních vůbec, netoliko nahradilo, nýbrž i převýšilo výhodným zařízením všeliké dosavadní školy ty; pak slušelo zajisté tvářiti co nejbedlivěji, zdaž nynější jeho zařízení jest již tou měrou dokonalé, že by nemělo potřebí oprav žádných, a za tou příčinou prozkoumatí opětné všeliké zkušenosti nabyté ve školách druhu tohoto.

Při takovémto uvažování a zkoumání pak shledáno, že

a) nehoví dosti zamýšlenému cíli: *brzké poměrně rozcházení se žáků v odbory* gymnasijsní a realní, jež nastupujíc již po 2. třídě realně-gymnasijsní působí, že studium *jazyka latinského*, všem žákům bez rozdílu tak důležité a potřebné, nepřestuje se s náležitou opravdovostí, ani zvláště nastávajících realisté netoliko sami jen leda bylo je vykonávají, nýbrž v nemalé míře nedbalostí tou i ostatním jsou na závalu. Přímo pochybným jeví se však výsledek vyučování tohoto, poněvadž přestávajíc již *třetím* rokem, nemůže vykonati nic poněkud důkladnějšího, a málo jenom pro život prakticky potřebného; což ostatně skoro touž měrou platí též o *kreslení* pro pozdější *gymnasisty*. b) Tím pak, že již ve třetí třídě odbor gymnasijsní obírá se řečtinou, realní zase kreslením, rýsováním, chemií a po návrhu vídeňské enquetní komisse též franštinou, vrhají se v nedospělé žactvo *těže* třídy směry tak různé, že i z paedagogických příčin jen s těží možno se s tím spřáteliti. c) Konečně nelze též schvalovati nahromadění pěti jazyků ve školách nižších — latiny, řečtiny, češtiny, němčiny a franštiny, — z nichž u nás z příčin pochopitelných zvláště na školách českých každému žákovi po pravidle *čtyřem* jest a bude vždy učiti se.

Na odstranění těchto, jakož i některých jiných vad, o nichž v následujícím se promluví, navrhl s pilným doporučením zem. školní rada změny výše označené, jsouc přesvědčena, že tím zároveň jak realistickému tak humanistickému studiu opatří se základ pevný a všelikým potřebám hověcí, jenž i se *stanoviska škol realních i gymnasijsních* zajisté *včasným* jeví se a *žádoucím*.

A. Se stanoviska škol realních.

Přenechavše záhy školám měšťanským a odborným pěstování vyššího průmyslu, staly se nyní realní školy téměř výhradně přípravou pro *techniku* jako gymnasia pro *universitu*. Ale že nedostávalo se jim k tomuto úkolu živlu *obecně vzdělávacího*, hledala se náhrada ve studiu jazyka francouzského a anglického, které však nemohlo se vyrovnati ve stránce této až dosud, a po

přesvědčení zem. školní rady nevyrovná nikdy vzdělávací síle obecně uznávaného a stoletými osvědčeného studia jazykův klasických, zejména pak latiny, anýž 1. pro chudobu grammatických tvarův jakož i pro nedostatek přísné logiky v soustavě své vůbec nevpraví jazyky ty žákům nikdy ono vzdělání rozumové, onu logiku, jež měrou tak hojnou plyne ze studia latiny a bohaté jeho grammatiky, nehledě ani na citelný nedostatek způsobilého učitelstva jazykův těch a ještě chatrnější, pouze *parléřskou* metodu vyučovací, jež jistě ani po dlouholetém usilování nevzmůže se na onu sílu ducha i srdce zároveň jímající a vzdělávací, jakou vyznamenává se po století již pěstované, opětně zkušené a ustálené studium latiny.

2. Zavedením latiny ve 4 nižších třídách školy střední zjednal by se bez obtíží jednak veležádoucí základ obecného vzdělání žákům reálním, jednak dostalo by se i technikům toho, čeho v životě praktickém při terminologii vědecké ba i v běžném hovoru kruhův vzdělaných tak trpce postrádali po vlastním vyznání naši architektové, ingenieuri a p. cvičenci škol technických.

3. Oprava výše uvedená jest nyní tím více na místě, co realky přenechavše pěstování směru průmyslnického školám měšťanským staly se průpravami studií technických, jimž nejde již o přehavě choutky všedního prospěchu, tím více však mělo by záležitosti na důkladném vzdělání obecném.

4. Konečně jest jazyk latinský nejvlastnějším základem většiny novověkých jazykův kulturních, na němžto zejména vyučování *franštíně ve (vyšší) realce* velice bylo by usnadněno, působíc též hojnější měrou i u vzdělání obecné.

B. Se stanoviska gymnasiijního.

Rovněž jako realistům byla by navržená oprava i pro gymnasia jenom prospěšna; neboť:

1. Byvše po 4 leta soustavně vyučování v kreslení a rýsování seznali by značnou toho výhodu netoliko medikové nýbrž i právníci ba i knězi při příležitostech rozmanitých.

2. Pilná potřeba vyučování žákův gymnasiijních v kreslení, a až do jisté míry i v chemii uznána již v enquetních poradách vědenských r. 1870; navrženou pak opravou bylo by jí vyhověno.

3. Jedinou závadou, jež by snad se stanoviska gymnasiijního vytknouti se mohla opravě navržené, bylo by obmezení řečtiny pouze na (vyšší) gymnasium, o čemž však *všickni čtyři zem. inspektori škol středních, oba dva humanistické v to počítaje*, jednomyslně vyslovují pevné přesvědčení své v ten smysl, že se tím neublíží, zvláště hledí-li se na přiložený návrh nového plánu vyučovacích, — ani vyučování gymnasiijnímu vůbec ani jazyka řeckého zvláště, jelikož: a) počet hodin řeckých rozmnožil

by se na 7 v témdni a vyučování samo dělo by se mnohem intenzivněji u žáků nadto značně dospělejších a opatřených velmi důkladnou přípravou grammatiky latinské.

b) Na takovémto základě a za těchto okolností bylo by lze v 7 hodinách za týden jistě probrati aspoň důležitější části tvarosloví řeckého ještě v quintě, tak že by již v sextě mohlo se přikročiti k lektuře.

c) Takto nevzešlo by z navrženého odkladu řečtiny do oddělení vyššího, pro něž ostatně byly se vyslovily již hlasy velezávažné, nijaké skrácení nýbrž jen *soustředění* předmětu tomu, jímž přiměřená metoda vyučovací, *aspoň* rovných výsledků může dodělati se, jako za nynějšího stavu věcí, zvláště uvážili se, že by bylo činiti pouze se žáky, kteří majíce náležitou přípravu zároveň cítí se k věci povolányi.

C. Se stanoviska obojích škol.

1. Jakmile netřeba pozastavovati se nad věcí posledně uvedenou, jest navržena oprava *pro oba školy* nejen veledůležitá, nýbrž i žádoucí, poskytující vedlé výše uvedených i té výhody neocenitelné, že studující mohou o životní dráze své rozhodovati teprv v 15. neb 16. roce, když schopnosti a náklonnosti své s důstatek byli již poznali, čímž značně umenší se počet nepovolanců ve směrech obou, poněvadž nebudou více 10—11letí chlapani se posylati do gymnasia neb realky jen proto, že v místě nebo jeho blíží se nachází, odkud pak (zvláště z realky) přestoupení ku směru druhému velice bývá nesnadné.

2. Opravou touto usnadnilo by se nazírání a pojímání vzdělaného světa vůbec, protiva pak mezi humanismem a realismem zajisté by se zmírnila.

3. Konečně i to váží mnoho, že též ve městech menších, kde nyní obyčejně pouze *jeden* druh škol se nachází, mohli by rodiče na spojené škole syny své až do 15.—16. roku podržeti v domě otcovském.

Z těch příčin odporoučí zem. školní rada co nejvřeleji návrh svůj, navrhující ku konci ještě rozšíření vyšší realky ze 3 na 4 ročníky, jímž by se pomohlo jednak nynějšímu přetížení žactva 34—36 vyučovacími hodinami*) v témdni, — v čemž nejsou ještě hodiny pro nově nařízenou franštinu, — jednak zjedнала by se žádoucí rovnost studií realních s gymnasijsními, v mnohém ohledu i k dosažení rovného stupně dospělosti potřebná.

My pak dovolujeme si poručiti tímto veledůležitý návrh ten všestrannému a zralému uvážení mužů, kteří se znalostí věci pojí zároveň lásku k ní, majíce za to, že dobré věci může se tím jen prospěti.

Sděluje V. Slavík.

*) Viz rozvrh hodin a předmětu na násl. str.

Složené oddělení nižší (realní a gymnasiální zároveň).

Třída	Nábož.	Latina	Jazyk vyučovací	Zeměpis a dějepis	Počty	Přírodopis, fyzika a lučba	Rýsování	Kreslení	Druhý jazyk zemský	Úhrnem
I.	2	7	3	3	3	3	3	5	(3)	26 + (3)
II.	2	7	3	3	3	3	3	4	(3)	27 + (3)
III.	2	7	3	3	3	3	3	4	(3)	27 + (3)
IV.	2	7	3	3	3	3	3	4	(3)	27 + (3)

Vyšší gymnasium.

Třída	Nábož.	Latina	Řectina	Jazyk vyučovací	Zeměpis a dějepis	Počty	Fyzika	Přírodopis	Filosofie	Druhý jazyk zemský	Úhrnem
I.	2	5	7	3	3	4	—	3	—	(3)	27 + (3)
II.	2	5	7	3	3	4	—	3	—	(3)	27 + (3)
III.	2	5	7	3	3	2	3	—	2	(3)	27 + (3)
IV.	2	5	7	3	3	2	4	—	2	(3)	27 + (3)

Vyšší realka.

Třída	Nábož.	Franština	Jazyk vyučovací	Zeměpis a dějepis	Počty	Fyzika	Přírodopis	Lučba	Rýsování	Kreslení	Druhý jazyk zemský	Úhrnem
I.	2	5	3	3	5	—	3	—	3	4	(3)	28 + (3)
II.	2	4	3	3	5	—	3	—	3	4	(3)	29 + (3)
III.	2	4	3	3	4	4	—	2	3	4	(3)	29 + (3)
IV.	2	4	3	3	4	5	—	2	3	2	(3)	28 + (3)

Úvahy a zprávy.

Latinská cvičebná kniha pro I. gymnasiální třídu.

Sestavil J. Riss. 3. vyd. 1873.

Cvičebná kniha Rissova, jak jsem ze zkušenosti vlastní se přesvědčil, celkem dosti činí potřebám žactva, jemuž jest určena. Maje tedy za to, že i při nastalé jí konkurenci na některých ústavech potrvá, rád bych některými poznámkami přispěl k žádoucí její opravě, zejména pokud se týče české skladby a fraseologie.

Cvičebné látky poskytuje kniha Rissova nejen dostatek, nýbrž i značný nadbytek, což poněkud ode zlého jest. Pořádaje vydání nové dobře učiní p. skladatel, všimne-li si návodu Wilhelma, kterýž o cvičebné knize tento školní praktikus podává ve své „Praktické paedagogice“ na str. 40. a nsl., kdež i látka velmi prakticky rozvržena jest, jak by nejlépe bylo jednotlivé části latinského tvarosloví po sobě probíratí a dle toho cvičebnou knihu uspořádati. V Rissově knize mnoho jest výminek při deklinacích substantiv, jež odkázati bude teprve třídě II. Téže třídě ponechati bude zájmena quisquis a quicumque (§. 39.), zájmena neurčitá (§. 40. a 41.), ostatní číslovky (§. 45.) a pak z míry hojná nepravidelná perfecta a supina.

Ze skladby připouští „Osnova org.“ jen tolik, kolik *ne-sbytně* potřebí jest, aby žák latinské tvary náležitě si osvojiti mohl; vylučuje tedy všechny *sbytečné* neshody a nerovnalosti skladby latinské a české, které žáka neznajícího ještě ani skladby své materštiny matou a jemu nepřekonatelné obtíže ukládají. Tuto mezi p. skladatel značně překročil nakupiv syntaktických obtíží, s něž obec našich primánů býti nemůže. V příkladech Rissovy knihy jest příliš mnoho sloves, adjektiv a substantiv, jichž vazba v obou jazycích odchodna jest. Přidáno-li v závorce, jaký jiný pád položiti jest, není s prospěchem žactva, kteráž hned od počátku náležitě rozuměti má, čemu se učí, *proč* tak či onak se děje. Ve třídě II., když žáci v pravidelném tvarosloví již utvrzeni jsou a též skladbu své materštiny poněkud seznali, bez

obtíže důležitější odchodné vazby latinských sloves, substantiv i adjektiv probíráti lze, zvláště, budou-li systematicky dle sourodých kategorií sestaveny. Tu snáze osvojí si žák pravidlo, že na př. český genitiv odluky, dosahu a dělivý ve spojení s těmi a těmi slovesy v latině akkusativem se vynáší, že za latinský akkusativ Čech tytýž dativ klade a p. Ale z cvičebné knihy pro I. třídu určené všechny takové příklady vymýtiti jest. Jsouť pak v Rissově knize tyto:

1. V nichž český genitiv překládati jest lat. nominativem a naopak: *Divitiae non semper optimis contingunt* (30.)*

2. Český genitiv lat. akkusativem: Mužové hájí vlasti (6.). — *Varujte se úkladův a p.* (8. 10. 18.). — *Agni lupos fugiunt* (11. 15.). — Mrtvého lva ani plachý zajíc *se nebojí* (11.). — *Non praesepe bovem, sed bos praesepe requirit* (15.). — Chleba a vody *požaduje* příroda (50.). — Svého zdraví vždy *šetří* (34.). — *Homines quo plura habent, eo maiora cupiunt* (29.).

3. Český genitiv latinským ablativem: Ohnivému koni uzdy, ne ostruhy třeba jest (16.). — *Animus liber est cura et angore* (11.). — *Libera te metu mortis* (33.). — *Nihil magno viro dignius* (26. 29.).

4. Český genitiv lat. dativem: *Obtemperate praeceptis* (7.) *Poslouchej zákonův* (12.).

5. Český dativ lat. akkusativem: A bonis bona *disce* (19.). — *Vitia etiam sine magistris discuntur* (7.). — *Poetae ediscuntur* (12.). — *Conscia mens recti famae mendacia ridet* (19.). — Malým chybám jiných *se posmíváte* (38.). — Hlad učí mnohým věcem (19.). — *Isocrates multos adolescentes eloquentiam docebat* (53.). — *Violare alterum* (42.). — Rád odpustil jsem těm, od nichž mi bylo *ublíženo* (68.).

6. Český instrumentál latinským akkusativem: Rodičům *jsme* áctou *povinni* (29.). — *Superbos contemnit* (37.).

7. Český pád předložkový lat. pádem prostým: *Mortuo leoni et pavidi lepores insultant* (11.). — *Germania frugiferum arborum haud ferax, sed pecorum fecunda erat* (18.). — Itálie jest *úrodná na stromy ovocné* (18.). — Mnozí v neštěstí na myslech *klesají* (19.). — Veliká část zvířat *vyniká* bystrostí smyslův *nad člověka* (23. 51.). — *Equis vetulis teneros antepone* solemus (8.). — Novému příteli nemá se *dávati přednost před starým* (86.). — *Maiores nostri divitias virtuti posthabuerant* (52.). — *Gaudium dolori iunctum est* (66.). — Lidé obyčejně jiným nehody své *sa vinnu dávají* (vertere, 42.). — *Romulus succedit* Numae Pompilio (6.). — *Aetas succedit* aetati (12.). — *Non aliud magis in contumeliam Persarum feminae accipiant, quam admovere* lanae manus (42.). — *Difficilis est cura rerum*

*) Čísla znamenají §§ cvičebné knihy Rissovy.

alienarum (23. 33.). — *Z touhy po zlatě* svěřají se lidé bouřlivému moři (34.). — *Pauci veniunt ad senectutem* (19; č. docházejí, dočkávají se staroby). — *Raro ad me (č. mi) scribis* (33.).

Pozn. 1. Někdy pan skladatel zbytečně odchytil se od vazby lat. moha užiti téže vazby české: Pavouk plete síť na mouchy (16, = muchám). — Křehké lodi svěřují lidé životů svých (17; místo *správného* akkusativu: životy své). — Mnoho víry přikládáte k pověstem lživým (24, = pověstem). — Sprostíte se strachu před smrtí (33, = smrti). — Agesilaus rozdělil dary, jež mu král Tachus poslal, mezi otroky (60, = otrokům). — *Kým* prosby nepohnou (65, = koho). — První a nejlepší ze všech vítězství (36, = všech vítězství). — Štěstí má mnoho proměn (12, = mnohé proměny).

Pozn. 2. Druhdy bývá v latině a v češtině opačný poměr mezi substantivem „řdicím“ a závislým na něm genitivem: *Maria variis piscium generibus plena sunt* (16; č. rybami různého druhu). — *Zama quinque dierum iter a Karthagine aberat* (48; č. pět dní cesty). Srv. pět zlatých mzdy, odměny, služby a p. Takové příklady též bude ponechati třídě vyšší.

Pozn. 3. Genitivu zápornému v I. třídě vyhnouti se nelze aniž potřebí.

Slovesa 3. konjugace v *io* lépe ponechati na druhé pololetí: *sapio* (6.) *effodio* (7.) *conspicio* (8.) *pario* (12.) a j.

Některé příklady nesnadny jsou:

1. *Slovosledem*: *Irretit muscas, transmittit aranea vespas* (5.). — *Patrium habet deus erga bonos viros animum* (8.). — *Non placidam membris dat cura quietem* (13.).

2. *Obsahem věcným*: *Crescit velut arbor aevo fama Marcelli* (12.). — *Bonae leges e malis moribus procreantur* (13.). — *Perfectae eloquentiae speciem animo videmus, effigiem auribus quaerimus* (23.). — *Philosophia in se non in fortuna collocat omnia* (34.) a j.

Sem počítati dlužno přečetné příklady, v nichž jest řeč o věcech a osobách zákům I. třídy neznámých. Taková neznámá vlastní jména zůstávají bez výkladu jalovým zvukem bez věcného obsahu a vykládati jich bez citelné ztráty času nelze. S některými ovšem již priman seznamovati se může, jako jsou: *Romulus*, *Cicero*, *Caesar*, *Augustus*, *Plato*, *Homerus* a m. j. *Ale*: *Academici*, *Agricola*, *Amphictyon*, *Antigonus*, *Antisthenes*, *Arbactus*, *Archytas*, *Ariovistus* a m. j. vynechati bude.

3. *Vazbou a fraseologií*: *Hněv na uzdě mějte* (5.). — *Ne-quividem* (6.). — *Bonus civis respicit patriae fortunam* (11.). — *Neque caecum ducem neque amentem consultorem adhibe* (18.). — *Res et tempora mutari solent* (24.). — *In civitate boni mores maiore auctoritate erant quam scriptae leges* (29.). — *Mezi udatným a zbabělým jaký jest rozdíl* (34.). — *Quum sis mortalis, quae sint mortalia, cura* (47.). — *Quid sit futurum*

cras *fuge* quaerere (47.). — Difficile est consentire, quod capere non possis (49.). — *Nelze* s jistotou udati (79.). — Isokrates říkával, že ti, jimž jest (4., conj. imperf., proč ne: jimž by bylo?) krásné tělo . . . (93.).

Hledíc ku skladbě české a ku správnému překládání z latiny do češtiny a naopak toto poznamenati sluší:

1. *Přísudkem* bylo by hojněji užívati neurčitých tvarů adjektivních, než se posud děje. Tu měli bychom se více spravovati příkladem Štítného nežli Veleslavínovým; řeč česká nabyla by tím nejen větší určitosti, nýbrž i jakési uhlazenosti a elegance. Některá adjektiva v rodě mužském ovšem pozbyla již neurčitého zakončení; nebudeme zajisté psáti dobr, tepl, horek, vysok a p. Ale v ostatních rodech a v celém mnohočtu tvarům neurčitým nic nevadí: Dobrá kniha jest užitečná, užitečná kniha jest dobrá, užitečné knihy jsou dobré a p. V té příčině mnohé příklady knihy Rissovy opraviti přijde: Duch nešlechetného nikdy není *pokojný* (19 = pokojen). — Herodes byl k židům *ukrutný* (20 = ukruten). — Catilina byl státu římskému *nebezpečný* (23 = nebezpečen). — I těžká práce jest *prospěšná* (17 = prospěšna). — Sladká (= sladka) jest půda otčiny (17.). — Lakota jest *nenasytna*. — Bitva jest *strašna* (16.). — Smrt chudým i bohatým jest *společná* (19.). — Vejce vejci jest *podobno* (17.). — Slunce jest všem lidem *společno* (17.). — Starí Římané byli *udatni* a *bojovní* (18.). — Všickni dobří jsou *váženi*, všickni zlí *nešťastni* (19.). — Spisové moudrých mužův jsou velmi *užitečni* (27.). — Války byly *krvavy*. — Nezralé hrozny jsou *trpky*. — Podoba země jest *kulata*. — *Mily* jsou dary přátel. — Široké řeky jsou *prudky* (9.). — Zuby psův jsou *ostrý* (13.). — Odpovědi bývaly *temny* (18.). — Rozmanitý jsou rody zvířat (18.). — Katilinovi byly občanské války *mily* (46.).

Posn. Co, něco, nic, pojí se v češtině pravidelně s genitivem adjektiva. Špatna jest tedy vazba: V životě smrtelníkův nic není *ustavičné*, nic *stálé* (19 = nic stálého, nic ustavičného). — Nic není *sladší* (= sladšího) nad lásku rodičův (26.) a j.

2. Jazyku českému ne bez příčiny vytýkají, že oplývá přílišným počtem sykavek. Této kakofonie z dobré polovice bychom zbyli, kdybychom se vraceli k bývalé lepotě jazyka našeho a nezaváděli novot, jež nejen vazbu českou zbytečně porušují, nýbrž i hojnost nových sykavek v jazyk náš uvádějí. Jest to přede vším novomodní vazba s *co*, která všecky téměř přísudkové instrumentály, přísudkové akkusativy s předložkou *za* a původní porovnačí, libozvučnou spojku *jako*, vytlačila. Za druhé zbytečná vazba reflexiva, jichž starší jazyk nezná: *zelenati*, *viklati* (Kom.), *otázati*, *dotýkati*, *spoléhati*, *omrzeti* a mnoho jiných sloves naší bychom v starších spisech bez *se*, kdybychom hledali. — Též transgressiva, participia, substantiva verbalia sloves zvratných užívají starší spisovatelé bez *se*: S jedním *radujícím* všichni se radují,

rmoutícím rmoutí (Kom. Lab. 122.). Vystěhování, navrácení, vybavení a p. m. *vystěhování se*, nebo dokonce *vystěhování-se, navrácení-se*, atd.

Nejvíce zbytečných sykavek naplemeněno tím, že v době novější staročeské passivum téměř všecko vytlačeno jest tvarem mediálovým. Že takové přílišné užívání media ve smyslu lat. passiva novým jest poměrně zjevem, o tom může se každý přesvědčiti, komu o to jde, z důkladné monografie Kotsmichovy,*) kdež věc ta daty statistickými nade vši pochybnost postavena jest. Poněvadž pak škole přední úloha připadá, napravovati, co jinou neblahých poměrů dob minulých porušení a zkázu vzalo, jest o to co nejvíce dbáti, aby knihy školské psány byly řečí přesnou a slohem ryze českým. Avšak nejen libozvuk, věc u nás ovšem málo ceněná, zde rozhoduje, nýbrž přede vším důvody didaktické. Čemu zaváděti nesprávné tvary české od latiny odchodné, když máme přesné tvary s latinou úplně shodné? Z té hlavně příčiny přejeme si, aby všechna novomodní media-passiva přesnými staročeskými passivy nahrazena byla. Jsouť pak to: Dobře se vychováváš (1. = jsi vychováván). — Moudrostí zdobí se život (5. = jest zdoben). — Slzami umenšuje se stráž (5. = jest umenšována). — Žáci se vyučují od učitelův (6. = jsou vyučováni). — Příklady žáci se povzbuzují (7. = jsou povzbuzováni). — Města se opevňují (7. = jsou, bývají opevňována). — Válkami se rozvazují svazky přátelství (7. = jsou, bývají rozvazovány). — Neřesti těžce se vykořeňují (7. = bývají vykořeněny). — Válkou se pustoší pole (7. = bývají pustošena). — Roucha ozdobují se zlatem (8. = bývají zdobena). — Nemoci trpkými léky se léčí (8. = bývají léčeny). — Topol sází se (10. = bývá sázen). — Žáci hrozbami se pobádají (10. = jsou pobádáni). — Rhodns se vychvaluje od básníků (10. = jest vychvalován). — Hvězdy se ve dne zatemňují paprsky slunečními (11. = jsou zatemňovány). — Květina po vůni se poznává (11. = bývá poznána). — Básně Homerovy čítají se ve školách (13. = jsou čteny). — Měsíc se osvětluje světlem slunečním (15. = jest osvětlován). — Mírným spánkem občerstvují se těla lidská (15. = jsou občerstvována). — Blesky způsobují se často veliké požáry (15. = bývají způsobeny). — Křehké tělo řídí se nesmrtelným duchem (17. = jest řízeno). — Trestem od bezpráví se odvracuješ (63. = jsi odvracován). — Nejzávažnější čin se neposuzuje ode všech stejně (63. = nebývá posuzován). — Dobří studem pobádají se k ctnosti (63. = jsou pobádáni). — Oběd Lacedaemonských se kořenival (64. = býval kořeněn). — Města se opevňovala hradbami (64. = byla opevňována). — Mužům poskytovala se výživa (64. = poskytováno

*) O poměrech časových passiva českého hledíc k jazykům staro-klassickým. Program slov. gymnasia brněnského z r. 1869.

bylo). — Ve válce bojovalo se od Římanů (64. = bojovalo bylo). — Před časy sločinci na kříž se přibíjeli (64. = bývali přibíjeni).

3. Kde pan spisovatel lat. *passivum* skutečnými tvary *passivními* i v češtině označuje, chybuje zase tím, že *jedněch a týchž* tvarů užívá a) za *perf.* a *praes.*, b) za *perf.* a *plusqpf.*, z čehož věru nemalé zmatky a veliké překážky didaktické plynou. I o tom mohl p. spisovatel náležitěho světla nabyti z dotčené monografie Kotsmíchovy. Označujeme pak jednotlivé časy českého *passiva* takto: *Praes.* jsem zván, bývám přemožen. *Impf.* Byl jsem zván, býval jsem přemožen. *Perf.* jsem nazván, jsem přemožen. *Plusqpf.* Byl jsem nazván, byl jsem přemožen. *Fut.* budu zván (nazván), budu přemožen. *Fut. exact.* (až) budu nazván, přemožen.

Dle toho opravití bude tyto příklady:

a) *Praesentia*: jste smířeni (1. = mířeni, smířování). — My všichni jati jsme (= jímání) láskou k vlasti (63.).

b) *Perfecta*: Regulus byl (= jest) přemožen. — Cineas byl (= jest) poslán. — Naděje naše byla (= jest) sklamána. — Alcibiades byl (= jest) vychován. — Krátký život byl (= jest) nám od Bohu dán. — Catilina byl (= jest) vypořezán. — Alba byla (= jest) vzata (66.). — Clitus *jest* probodnut. — Tys nazván [byl]. — Dobře jste [byli] vychováni. — Třicet lodí *jest* zajato. — Pausanias *jest* pochován (67.). — Radnice, v níž Caesar zavražděn byl, *jest* krátce potom zadržena (68.). — Sallustius popisuje, jak krutá bitva svedena *jest*. — Kdož může vypočítati, kolik válek od Římanů *jest* svedeno. — Soudce hledí k tomu, co spácháno *jest*. — Nelze udati, kterého roku tyto kraje od našich předkův *jsou* osazeny (79.).

Pozn. Skutečná media a vazby bezpodmítné *jest* ovšem ponechati: Často se klameš (2.). — Mravy se mění (13.). — Vypravuje se (1.) a p.

4. *Participium futuri pass.* *jest* zákům I. třídy jedním toliko způsobem překládati: *infinitivem s dativem*: Jest nám pracovati. Zákům *jest* čísti užitečné knihy. Tímto překladem zvykají žáci přesným vazbám českým a nejsnáse takto překládají; třeba jim jen na paměť uvéstí, že jsou to vazby *passivné*, že tedy český *akk.* se promění v *nom.* a *sum esse* s tímto podmětem v čísle se shodne. Opisné vazby *museli* a *míti* nejsou předně české, za druhé *jest* je zákům Báh ví jak převraceti než je náležitě přeloží. Všecky takové příklady třeba tedy nahraditi přesnými vazbami českými: Kyj kyjem *musí se* (= *jest*) vyraziti. — Jeden *nemá* bojovati se dvěma (= jednomu není bojovati). — Společné nebezpečí *musí se* (= *jest*) svorností zaháněti. — Žáci Pythagorovi *museli* (= zákům bylo) po pět let mlčeti. — Ode všech lidí *budou se museli* jedenkráté úty vydati (= všem lidem bude vydati). — S přátely šťastnými *máme*

se (= jest se nám) radovati (86.). — Zbožnosti *jest vzdávati* chválu. — Rady moudrých přátel *jest nám poslouchati*. — I po špatné žni *jest rolníku stíti*. — Neřesti *jest z kořene vymýtití*. — Více víry *jest nám přikládati* tomu, co vidíme (87.).

Posn. Infinitivem *jest* též překládati genitiv gerundia závislý na substantivech (§. 97.), jakož i za časté supinum na *u* a akkusativ gerundia s předložkou *ad*. Poněvadž v té příčině naši filologové velmi často chybují, podávám zde několik příkladů českých, jimiž by se spravovati mohli: Zda nevíš, že mám *moc* ukřižovati tě (Pass. 294.). Ti toliko *právo* měli k nim choditi (Blah. 39.). — *Žádost* má slovo boží slyšeti (Star. Skl. V. 94.). — Udělá se mi *chut* podívati se (Lab. 37.). — Měl *svobodu* k nim vcházeti (Blah. 80.). — Mám *obyčej* ráno vstávati (Star. Skl. V. 125.). — Oheň *dobr* *jest* se zhríeti (Pass. 132.). — V tom sklepě *jest* voda *dobrá* píti (Prof. 317.). — Mandragora *jest* ovoce *krásné* hlédati, ale jísti není *chutné* (Štít. Šest. 127.). — Dobrým *mila* by byla pravda slyšeti i od oslice (Štít. Šest. 2.). — Břímě Páně *jest přelehké* nésti (Bart. 176.). — Zdáše se jí nésti *těžek* (Vyb. I. 898.). — Což je ta cesta *tvrdá* oraf (Erb. Pís. 183.). — Ty věci *potřebny* jsou křesťanu rozuměti (Štít. Nauč. 33.).

5. Ostatek *jest* mluva v českých příkladech správná, vytýkáme jen toto: Poslouchej, žáku, rozkazův učitele (7. = učitelových). — Krev rozlévá se skrze žíly do těla (15. = žilami). — Včely, hmyz *to* užitečný, snášejí med (20.; toto nyní přečasté appositivně *to* *jest* zbytečná vymoženost doby novější). — V přístavech lodi jsou bezpečny před návalem vln (22. *lépe*: od návalu). — Všech *movitých* věcí *movitější* *jest* moudrost (26. Proč nevolíme raději *polské* slovo „*ruchomý*“, když nám *pohyblivý* nestačí?). — Hannibal *vsal* jed (94. komu? = Jedu *požil* jako léků *užíváme*).

Osnova org. žádá (str. 105.), aby slova latinská od I. třídy počínajíc čtena byla přesně dle kvantity a přízvuku. Za tou příčinou bylo by záhodno, aby cvičebné knihy I. a II. třídy všechny dlouhé slabiky nejen ve slovníku, nýbrž i v příkladech ležatou čárkou označovaly. Byla by to ovšem práce poněkud zdlouhava i nesnadna zvláště při korektuře, ale s velikým prospěchem žactva. Kniha však Rissova neoznačuje kvantity v „Seznamě slov dle jednotlivých (45) odstavců“ a v celém Slovníku česko-latinském. Takto ovšem nemožno žákům dosti činiti požadavku dotčenému.

Konečně přáli bychom si, aby od I. deklinace počínajíc všechna slova umístěna byla ve slovníku abecedním a ne dle jednotlivých odstavců; neboť vynechá-li učitel v jednotlivých odstavcích po několika větách, stávají se pak seznamy ty neaplňnými a učitelé pořád *jest* kontrolovati, které slovo v seznamě poznamenáno není.

F. Bartoš.

Ciceronova řeč proti G. Verrovi o dílech obrazných.

Přeložil J. Pavel Tomášek*). Bibliothéka klassikův sešit 37—38 a 44.

Překlady klassikův řeckých a římských, nehledíc ani k věcnému jich obsahu, mají v literaturách moderních význam dvojitý. Bylyť ony jednak bohatým pramenem, z něhož jazykové moderní formálně i materiálně se vzdělávali, jednak též jako prubírským kamenem formálně dokonalosti a lexikálně bohatosti, jaké jeden každý jazyk v jisté době dospěl. Kdo by na př. porovnal německé překlady z konce minulého a z počátku tohoto století, pak překlady z let asi třicátých s překlady doby naší, shledal by zajisté nesmírný jich rozdíl v obou příčinách. Jsouť věrným odeskem jazykového rozvoje právě té doby, v které vznikly. A kdyby u nás přední stylisté doby Puchmajerovy o překlad některých klassikův se byli pokusili, a přední stylisté doby naší překlad těchž klassikův pořídili, jevil by se nám zajisté nemenší rozdíl obojích překladův. Takového porovnání nám ovšem dopřáno není, tolik však na překladateli děl klassických žádati smíme, aby překlad jeho měl ráz mluvnické dokonalosti a slohové vytříbenosti nejlepších spisův doby naší, ovšem pak aby daleko nepokulhával co do slohové obratnosti za překlady našich dřevních humanistů ze století XVI.

Probírajíce překlady naší „Bibliothéky“ s potěšením ovšem sledáváme, že valná většina překladů těch jest skutečným obohacením naší literatury, anť nejen výtečná díla řecká i latinská širším kruhům přístupna učinily, nýbrž i ku zdokonalení a vytříbení slohu českého valně přispěly. K těmto překladům však nelze počítati překlad řeči Ciceronových pořizený J. P. Tomáškem. Čeho se tu vlastně nedostává, nepadno říci několika slovy.

Z každého řádku vidíme, že máme před sebou překlad začátečníka, který si as přílišné práce nedal, aby pozorným čtením dobrých spisův českých osvojil sobě důkladnou znalost české skladby a české fraseologie i synonymiky. Jeho sloh všecek jest nejasný, kostrbatý, nečeský, často až nerosrozumitelný. O vytříbenosti, lepotě a libozvuku period Ciceronových nikde ani stopy.

Nemohouce všecky poklesky a nesprávnosti překladu opravovat, vytkneme jen některé věci, abychom ukázali, jak chatrnou má znalost náš překladatel české skladby a české fraseologie, hledíce toliko k životopisu p. překladatelem sepsanému, a ke IV. řeči Verrinské.

Z míry častý jest předně nelogický genitiv místo správného akkusativu :

*) Podáváme úvahu tuto s některými změnami, jimiž úsudek páně Bartošův nezměnil se podstatně, nýbrž jen v příčině formálně se zmínil.

Jichšto za velmi krátký čas zkontrol (str. 9.*). — *Nevyšlýšaných občanů* dal odpraviti (str. 12.). — Gabinius okřikne *prosičích* (str. 15.). — Sliboval *pokojného pobytu* (ib.). — Tu našel konečně *pokoje a ochrany* (ib.; = *došel*). — Žádného díla mu nezanechal leč toliko *jedné* velmi staré dřevené *podobizny* Štěstěny (k. 3.). — Vyvolám *ostatních* (k. 9.). — Co praetor v Sicilii mohl od stříbrného nádobí Sikulův *své lakoty a svých rukou* zdržeti (k. 15.). — Vyzýval *nejpřednějších* a nejváženějších *lidí* k sobě (k. 34.) a j.

Že přesné fraseologie české málo dbáno, toho důkazem jsou tyto vazby a fráse:

Nimirum didici, dum in istum inquiero, artificum nomina „naučil jsem se totiž *mezi vyšetřováním* proti Verrovi i jmenům umělců“ = vyšetřuje; vl. sbíraje důkazy proti Verrovi (k. 2.). — Noli isto modo agere cum Verre „*nemáš* takto jednat“ = nechtěj (nerod) jednat, nebudeš jednat; srv. „nepokradeš!“ (k. 5.). — In tabulas referre „do knih *zanést*.“ U nás slepice „*zanášejí*“, sice mluvíme: zapsati, vložiti do knih (k. 6.). — Předvedl jsem jej *co svědka* = svědkem, za svědka (k. 7.). — Primo dixit se istum publice laudare, „že Verra chválí *se strany obce*“ = od obce (k. 7.). — Nunc de peripetasmatis quemadmodum te expedias, non habes „ale teď *nemáš prostředků*, abys se z oněch koberců vymotal“ = nevíš jak se vymotati (k. 12.). — Illa quidem certe pro lepusculis capiebantur, patellae, pateraè, turibula. K místu tomu poznamenává Halm: pro lepusculis, „was man dafür ansehen konnte. Wir könnten sagen: so wurde wenigstens *Kleinwild* gefangen.“ A dle toho aneb snad dle jiného *německého* překladu čteme přeloženo „aspoň to chytali *jako malou zvěř*“ (!) Předně nepřisluší v češtině jmenům hromadným a hmotným adj. „*malý*“ nýbrž „*drobný*“; za druhé neoznačuje ono německé „was man dafür ansehen konnte“ spojka *jako*, nýbrž předložka *za* (k. 21.). — Credo tum, cum Sicilia florebat opibus, magna artificia fuisse in illa insula „tehdyž, když Sicilie ještě *mocí* kvetla, *musily* tuším býti veliké dílny umělecké na tom ostrově“ = Mám za to, že za dob, kdy Sicilie oplývala blahobytem (obihem), veliké *as* byly dílny umělecké na tom ostrově (k. 21.). — Incredibile est, quam multa fuerint „není k uvěření“ = neuvěřil bys (k. 21.). — Signum, quod advenae non solum visere, verum etiam venerari solebant „socha, kteréž (sic) přichozí netoliko ohledati nýbrž i ctíti *uvyklí*“ = ohledávali, ctívali (k. 58.). — Je-li „špinavá lakota“ (str. 103.) tropus český, o tom pochybujeme. „Špinavý člověk“ neznamená nám než člověka nemytého. Co Němec svým „schmutziger Mensch“ označuje, pro to máme případné významy „*skrblík* a *stuchlík*.“

*) str. označuje stránky životopisu v seš. 37.

Jak nepěkné se nesou okrouhlé periody Ciceronovy v našem překladě, toho podává říkajíce každá kapitola nějaký příklad. Na doklad položíme zde hned počátek řeči:

Venio nunc ad istius, quem ad modum ipse appellat, studium ut amici eius, morbum et insaniam, ut Siculi, latrocinium: ego quo nomine appellem, nescio; rem vobis proponam: vos eam suo, non nominis pondere penditote. Genus ipsum prius cognoscite, iudices; deinde fortasse non magno opere quaeritis, quo id nomine appellandum putetis.

„Přicházím teď k *milovnictví* Verrovu, jakž to sám, anebo k jeho nemoci a šílenství, jak to přátelé jeho, anebo k jeho loupežnictví, jak to Sikulové jmenují. Já nevím, jakové jméno *mu* (komu?) dáti mám. Chci *tu* věc (kterou?) předložit; vy ji považte dle její vlastní a ne dle váhy, jejího jména. Pozorujtež prvé, soudcové *na věci bytnost* (jak tomu rozuměti?), po tom snad naleznete bez obtíže, jak ji pojmenovati máte.“ Zdá se tu věru, že spíše překládáno z německého překladu, nežli z latinského originálu. Hned slovosled jest všecek ryze německý; „*milovnictví*“ bude asi něm. „Liebhaberei“, „*mu*“ něm. „dem“, „*tu věc*“ *die Sache*“ a „*na věci bytnost*“ nemůže býti než překlad jakési mlhovitě fráse německé.

Pokusme se, převádějíce slovo za slovem, o překlad jiný a vizme, nelze-li naší materštině dodělati se překladu lapějšiho a správnějšiho:

„Přicházím nyní k jeho, jak to sám nazývá, libůstce, jak přátelé jeho, nemoci a choromyslnosti, jak Sikulové, loupežnictvu: já kterakým jménem bych to nazvati měl, nevím; věc vám vyložím: vy ji svou vlastní, ne váhou jména važíte. Oč vlastně *tu jde*, napřed poznejte, soudcové; potom snad bez obtíže shledáte, jakým jménem myslíte že by to pojmenovati bylo.“

Konečně připomínáme, že zbytečně a napofád přivěšovati tížná písmenka *ž* a *č* nikterak není s ozdobou řeči české, lépe když vyzvukuje slovo plným vokálem: Nelibo jest čistí napofád: pozorujtež, věztež, považtež, přípustiž, jakž? jakož, kamž? odkudž? pročže? kteříž, povímž a p.

F. Bartoš.

Das Sprachstudium an den deutschen Universitäten.

Praktische Rathschläge für Studirende der Philologie von B. Delbrück. (Jena, 1875.)

Pod tímto titulem vydal známý jazykozpytec Delbrück skrovnou brošurku, jejíž praktický účel jest, poraditi studujícím filologie, obzvláště filologie klassické, jakým způsobem by měli své studium odborné spojití se studii jazykovědeckými. Delbrück má ovšem university a studenty německé na zřeteli, ale co do věci platí jeho rada i pro studující české a i pro studium

soukromé, a proto neváháme jeho znalecké náhledy a rady ve výtahu dosti obšírném v „Listech filol.“ podati.

Nejprvé o potřebě a prospěšnosti studií jazykovědeckých se rozepisuje a praví, že pro studujícího filologie nebývá věcí nesnadnější, než vybrati si přiměřené přednášky z oboru srovnávací jazykovědy. Při klassické filologii podporují ho aspoň jednak vědomosti již nabyté na gymnasiu, jednak tradice university; pro jazykovědu však nenalezne příhodného ředidla ani u docentův ani u posluchačův a tím se stává, že málokterý nepropadne jednostrannosti, buď že se jazykovědou na úkor ostatních, zvláště realních stránek filologie klassické zabývá, buď že zas těmto na úkor jazykovědy veškeru pozornost a píli věnuje. Proto zajisté není od místa, studujícím klassické filologie několika pokyny posloužiti, jak by s prospěchem a bez jednostrannosti srovnávacím jazykozpytem se zanášeti měli.

Obyčejně pokládají se slova o nutnosti jazykovědných studií zbytečnými; ale jinak souditi bude každý přečta si Sybelovy výtečné řeči o německých universitách (v Bonně 1874), kde též praví, kterak nemálo povážlivou věcí vidí se mu býti, že na mnohých universitách srovnávací jazykověda v rozměrech přílišných do filologických seminářů se vtírá. „Jest ona,“ dí do slova dále, „z nejnadějnějších nauk přítomnosti, kteráž ovšem dle jednohlasného svědectví znalců teprve v začátcích svého vývoje trvá. Na každé universitě by měla býti zastoupena a žádný filolog by neměl svá studia akademická skončiti, aby nebyl nahlédl do působení jejího. Avšak budoucí učitel gymnasiální neměl by též ani krok dále postoupiti v této věci. Má práce, zvláště seminární, hojně před sebou a ta jest nezbytna pro pozdější činnost jeho učitelskou. Oddá-li se tu srovnávacím jazykozpytu, jest to pouze — nemohu to jinak pojmenovati — mrhání času. Staré jazyky jsou a zůstanou nejlepším vzdělávacím prostředkem naší mládeže, linguistice však do toho účelu nic není.“ (Str. 62—63.)

Slovům těm nemáme však rozuměti, jakoby možno bylo mluvnici na dvojí způsob vědecky se zanášeti, jednak totiž přibírajíc srovnávací jazykozpyt, jednak bez něho. Nikoliv, řeckou a latinskou mluvnici lze jen tenkrátě vědecky se zanášeti, kdy pozorování jazyka některého spojuje se s výzkumy srovnávací mluvnice jazyků indoevropských. Věda, která z této kombinace vzniká, slove *historickou mluvnici*. Nejlépe to dosvědčí příklady. V řeckém hláskosloví důležitá jest nauka, že v řečtině hlásky *j*, *v*, *s* buď zcela aneb z části vymizely. Co hlásky *s* se tkne, jest na jisto postaveno, že v řečtině mizí *s*, které v době předřecké mezi dvěma samohláskama stálo. Důležitost pozorování toho vysvitne z následujících příkladův. Dle nynější nauky skloňovalo se *μῆνος* v nejstarší řečtině takto: *μῆνος*, *μῆνσς*, *μῆνῆι*, *μῆνος* atd. Souhlasné slovo v sanskrtě jest *mánas* a skloňuje se: *mánas*, *mánasas*, *mánasi*, *mánas* atd. Zjevno tedy, že dříve

se skloňovalo řecky *μένσος* a *μένει*. Attický tvar *μένους* liší se od indického *mánasas* tím, že předně na místo původního a zachovalého v indickém v řečtině *s* aneb *o* nastoupilo, za druhé že *σ* mezi samohláskami vymizelo, a za třetí že *so* v *ou* se stáhlo. Toto zcela jednoduché pozorování vysvětluje nám rozličné věci. Předně že *σ* v *μένος* není znakem nominativu jako v *λόγo-s*, nýbrž kmenové; můžeme tedy tvrditi, že ke jménům středního rodu nikdy *σ* za znak nominativu nepřistupovalo a zbyli jsme se takto obtížné výjimky, ješto jako vůbec neutra, tak ani *μένος* nominativního *s* nemá a tak pouhým kmenem jest, jako na př. *ἄστυ*. Za druhé vysvětlí, že latinská slova jako genus generis právě tak se skloňují, jako *μένος μένους*. Před nynějším generis bylo dle návodu staré latiny generos a to povstalo z *genesos*, neboť převelikým počtem dokladů jest dokázáno, že pro latinu platí pravidlo: staré *s* přechází za týchž poměrů v *r*, za kterých v řečtině mizí. Za třetí se vysvětlují teď dativy množné jako *γένεσ-σι*, v nichž není *σ* skrze metrum zdvojeno, jako se obyčejně učilo, aneb komparativy jako *σαφέσ-τερος*, složeniny jako *ἔπεσβόλος* a j. v. To teď ovšem samo sebou se nám rozumí, ale nemělo by se při tom zapomínati, že tato tak zásadně důležitá pozorování státi se mohla jen pomocí srovnávacího jazykozpytu. — Neméně objasňuje historie hlásky *σ* flexi slovesnou. Tak na př. má *φιλέω* v budoucím čase *φιλήσω*, ale *τρέω* — *τρέσω*. Rozdíl ten se nám osvětluje ze sanskrutu. Souhlasné sloveso v sanskrtě je tras, přítomný čas zněl tedy kdysi v řečtině *τρέσω*, z něhož *σ* vymizelo dle pravidla již známého. Starší tvar futura však zněl *τρέσ-σω*, jehož dvojité *σ* později se zjednodušilo, tak jako *μέσος* z *μέσσος* povstalo aneb *τόσος* z *τόσσος*. Podlé praktického Buttmana „zdvojovalo se“ zde *σ* ve fut. a aor. zase za příčinou metra!

Staniž se také zmínka o tom, kterak ze sanskrutu též se vysvětluje, proč *πλέω* v budoucím čase nezni *πλέσω*, nýbrž *πλευσοῦμαι*. Souhlasné sloveso sanskrtské zní *plu*, v řečtině tedy *πλυ* (srv. *πλύ-σις*, *πλυ-τός*). S kořenovým *υ* dějí se teď v přít. čase tytéž proměny, jako *s* v *υ* v kořeně *φυγ*. Z *φυγ* stalo se *φενγω* a z *πλυ* *πλεύω* čili jinak psáno *πλέψω*. V přít. čase zmizelo před samohláskou *υ* proměňvši se v polosamohlásku, v bud. čase zůstalo před souhláskou. — Ještě dotkneme se slovem zdánlivé nepravidelnosti přímnožku, která se taktéž vysvětluje z osudu hlásky *s*. Jistá slova totiž, na př. *ἔχω*, mají v augmentované slabice *ει*. Toto *ει* ve jmenovaném slovese takto se vysvětluje: Sloveso s řeckým souhlasné v sanskrtě zní *sah*, znělo tedy v řečtině kdysi *σέχω*, z toho imperfectum *ἔσεχον*, po ztrátě hlásky *s*: *ἔεχον*, konečně *εἶχον*, kdežto v aoristu *ἔεχον* původní náslovné *s* ještě se zachovalo. U jiných sloves na př. *ἀνέομαι* vysvětluje se zdánlivá nepravidelnost v přímnožku tím, že v násloví *υ* vymizelo,

Tolik o σ , o kterém by se ostatně celá kniha napsati mohla; podobně působilo poznání historie hlásek v a j . Otázka o digammě nehodláme rozebírat, jen tolik budiž vyzknuo, že digammované tvary nově na nápisích nalezené úplně dotvrdily bezpečnost metody srovnávacího jazykozpytu. Každý větší nález nápisový potvrzuje tvary methodicky domyšlené; tak na př. $\delta\acute{\epsilon}\Phi\epsilon\upsilon\alpha\iota$ a $\acute{o}\lambda\Phi\omicron\varsigma$ dávno jazykozpytcové žádali, až nedávno na kyprických nápisích objeveny byly.

Ale snad nejužitečnějším stalo se poznání historie hlásky i neb j . Že a jak tvary $\mu\acute{\epsilon}\lambda\alpha\iota\upsilon\alpha$ a $\mu\acute{\epsilon}\lambda\alpha\upsilon\alpha$ povstaly z $\mu\acute{\epsilon}\lambda\alpha\nu\text{-}\iota\alpha$ aneb $\kappa\rho\epsilon\iota\sigma\sigma\alpha\nu$ z $\kappa\rho\epsilon\tau\text{-}\iota\omega\nu$, $\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\varsigma$ z $\acute{\alpha}\lambda\iota\omicron\varsigma$, $\phi\upsilon\lambda\acute{\alpha}\sigma\sigma\omega$ z $\phi\upsilon\lambda\alpha\kappa\text{-}\iota\omega$, rázem se objasňuje z nalezených proměn hlásky i aneb j , kterým srovnání jazykův učí. Avšak stažič tu pouhé naznačení té věci.

Dosud byly uváděny doklady z hláskosloví a z nauky o flexi, bylo by však též možno, příklady uvést z nauky o tvoření kmenů, skládání slov, o přízvuku a ze skladby. I pro skladbu dobývají se nejdůležitější základní názory ze srovnávací mluvnice; dokázáno to ovšem posud jen pro nauku o pádech, způsobech a infinitivu, ale zajisté i na celém ostatním poli táž pravda se nalezne. Jest zajisté i laikovi nápadno, že jeden a týž pád tolik významů mívá, jako na př. latinský ablativ. Ve vazbě *patria expulsus* označuje místo roztluky, v *manu ferire* prostředek, kterým se něco děje, ve vazbě *hoc loco* místo, kde se něco nalézá. Dávno tu již se rozeznával místní a prostředkový ablativ, ale logický ten rozdíl historickou cenu dostal teprve výzkumy srovnávací mluvnice. Víme teď, že v předlatinských dobách kromě nynějších latinských pádů ještě lokálů a instrumentálů se užívalo, a že latinský ablativ s oběma splynul tvarem a tudíž ovšem i smyslem. Jinak se to rozdělí událo v řečtině, která taktéž několik starých pádů pozbyla; v řeckém genetivu vězí genetiv a ablativ, v řeckém dativu dativ, lokál a instrumentál. —

Tím snad s dostatek důtklivě naznačeno, že při vědeckém studiu latinské a řecké mluvnice vědomosti jazykozpytné naprosto scházeti nesmějí. Proto též není možno, klassickou filologii absolvovati a pak teprve studiu jazykovědnému se věnovati, nýbrž mluvnice a jazykověda spolu a zároveň požívati se musí. Různiti grammatiku na filologickou a linguistickou část, jak to Sybel činí, naprosto nelze, jak as už vidno z uvedených příkladův. — Ještě k jednomu výroku Sybelova, kde totiž praví, že jazykověda dle jednohlasného svědectví znalou teprve v začátcích svého vývoje trvá, dlužno se vrátiti, aby mu nebylo zle rozuměno. Slova jeho jsou ovšem platna, ale jen potud, pokud slibují jazykozpytu velenadějnou budoucnost; avšak zamítnouti jest ten výklad jejich, jakoby summa nynějšího jazykovědného poznání podobala se filosofické soustavě, která by z nenadání ve vinách systému jiného zaniknouti mohla. Jsouť přehojné vědecké výzkumy, mezi nimi

již dříve uvedené, tak jisty, jako vůbec výsledky historického badání jisty býti mohou. Jiné ovšem části jazykovědy jistoty té dosud postrádají, jako otázka o postupné rozluce jazykův indo-evropských a p.; u jiných pak otázek, jako na př. o původu přípon pádových a osobných, možna jest jen podmíněčná jistota. Avšak takové otázky nepřednášejí se začátečníkům, nýbrž už zralejším posluchačům, a těm se ukáže, jak zdravá kritika střední cestu volí mezi úsudky přeháhlenými na jedné straně a nezralým skepticizmem na druhé.

Z toho všeho zajisté vysvítá, že posluchači, kteří vědeckým studiem grammatiky se zanášejí, bez jazykozpytného studia obejíti se nemohou. Vědomosti ty nemají scházeti ani učitelům gymnasiálním, aby mohli učivo grammatické tak utvářiti, by co nejméně nepravého učeno bylo, jak to praxe vyučovací žádá. Žákům ovšem jinak se jest učiti grammatice, nežli studujícím, ale učitelé gymnasiální i univerzitní z téhož pramene čerpati mají; liší se od sebe jen měrou toho, co každý pro sebe podržuje.

Ponkázav takto na nutnost jazykovědných studií přistupuje Delbrück k tomu, aby udělil posluchačům praktických pokynů, jak by si měli studia tato zaříditi.

Při tom z předu hned vytýká v souhlasu se Syblem, že šest semestrů filologovi nestačí k tomu, aby veškerou látku zmohl. Ovšem jest možno po šesti semestrech mírnou zkoušku aneb jakous takous dissertací složití, avšak všestranně vzdělati se dle požadavků nové doby a navyknouti vědecké práci, jak nabyta býti má ve spolecích a seminářích, to jest nemožno. Zákon musí ustanoviti quadriennium. — Dobrý zajisté jest zvyk, poslední tři semestry věnovati více seminářům a samostatným pracem domácím, než návštěvě kollejí, a proto si přáti jest, aby jazykovědné přednášky najmě prvním pěti semestrům připadly, a z toho stanoviska vycházejí též následující *návrhy*, které ovšem cum grano salis přijíti dlužno a které z věcných důvodů se činí.

Nikdo nepočínej studií svých filologických na universitě studováním srovnávací mluvnice, ano srovnávati možno jen ty jazyky, které již známe; proto dlužno napřed učiti se jednotlivým jazykům. Studium srovnávací mluvnice patří do posledních semestrův, ano nepřipravuje, nýbrž shrnuje. Začítí pak jest se sanskrtem v prvním aneb druhém semestru. Dávody pro to jsou vědecké i praktické. Vědeckým důvodem jest důležitost sanskrtu pro srovnávací grammatiku, kterou jí propůjčuje původnost vokalizmu, průzračnost skloňování i časování, nauka o tvorbě slov i o komposici. Tu jazyk sanskrtský jest pochodní v chodbách jazykovědy více než který jiný jazyk. Praktický pak důvod jest tento: Jelikož posluchač znalost řečtiny a latiny aspoň v podstatě na universitu již s sebou přináší, ze sanskrtu však snad ani abecedy nezná, jest též studium sanskrtské grammatiky něco zcela jiného, než přednáška o lat. a řecké. Ono jest více elementární.

Nového jazyka nelze jinak ovládnouti, než učíme-li se jako žáci. Sanskrtu bez pomoci učitelovy se naučiti, jest velmi nesnadná a časomorná práce, any mnohé drobnosti jen ústně se tradají. Není-li však jiné rady a pomoci, než samostatně se učiti, jest nejlépe použití k tomu mluvnice Boppovy a německého zpracování M. Müllera (v Lipsku 1868)*) a nikoli Stenzlerovy knížky, která k přednáškám se hodí. Benfeyovy obě mluvnice pro pokročilého nevyhnutelně potřebné chovají pro začátečnicka přílišné obtíže. Kellnerova jest nepotřebná. Po takovém začátku bylo by na místě, poslouchati pro utvrzení ještě dvě dvouhodinné přednášky výkladové.

Kromě sanskrtu, patří jak známo ještě tyto jazyky k indoevropskému kmenu jazykovému: Franština, řečtina, italština, keltština, slovanština, litevština a němčina. Všechně patří na universitě se naučiti nelze; nevyhnutelnými však jsou řečtina a latina, pak němčina (pro studující německé, čili slovanština pro slovanské). Co se řečtiny a latiny tkne, jest přede vším poslouchati jazykovědnou přednášku o řečtině, ana tato prajazyku skoro tak blízka jest jako sanskrť, zachováví přese vši původnost nejvěrněji stopy starobylé. K tomu přistupuje hojnost dialektů, jež nyní postupem vědy epigrafické čím dál jasnějšími se nám stávají. Nad to řečtina ještě ze školy nám známa jest, a tak máme hlavní důvody toho; proč řečtinu dlužno považovati za *nejvýhodnější cvičiště nastávajících jazykozpytců*. Hláskosloví, tvarosloví i skladba nejvydatněji mohou býti v ní prozpytovány, neb v žádném jiném jazyku nelze starobylé indoevropské živly tak dobře od novějších rozeznati. Na řečtinu tedy na universitě zvláštní péle vynaložiti se musí. Též studie epigrafické ve filologickém vyučování více by se pěstovati měly. — Poněvadž pak na mnoze v přednáškách o řecké mluvnici nebere se náležitý ohled na stránku jazykovědnou, dobře bude, když posluchač na vlastní studium odkázaný srovná řeckou mluvnici Curtiovu s nějakou starší, třeba menší Krügerovou. Stran odchylek možno se orientovati z výkladů Curtiových ke školní jeho řecké mluvnici (v Praze 1870 2. vyd.) vydaných, kde též uvedena jest potřebná literatura, aby samostatně každý dále mohl pracovati. Najmé odporučiti jest studium Curtiových Grundzüge der griechischen Etymologie. Úvod zevrubně probrati se musí, ze seznamů učiní se pak tabulky hláskové a studují se opět větší souvislé části druhého dílu. Po těch průpravných studiích jest záhodno zpracovati některý dialekt z nápisův, a sice tak, že se ujistíme písemně o stavu hlásek, tvarosloví a nápadných syntaktických zjevech.

Velká původnost řečtiny jeví se zejména ve stavbě slovesné.

*) Také Burnouf et Leupol: *Méthode nouvelle pour étudier la langue sanscrite* (Paris 1871) začátečnickovi dobře poslouží, spolu s knihou cvičebnou: *Choix de morceaux sanscrites týchž auktorův*. Red.

Režisování koncovek v delší a kratší, v aktivně a medialně, optativ vedlé konjunktivu, přímnožek, aorist s s, vše to přešlo z indoevropských dob do řečtiny, v latině však se to ztratilo. Též v souhláskách, zejména v aspirátách, jedné z nejtěžších kapitol latinského hláskosloví, jest latina méně původní než řečtina; ovšem v některých jiných částech zas jest starobylejší. Dále jsou italské dialekty z věcných i formálních důvodů nesnadnější od řeckých. Zkrátka latinou se zanášeti dlužno jaksi na indoevropském základě, po řečtině, ač ovšem určitých předpisů činiti nelze. Mnozí filologové svůj běh latinskou mluvnici počínají, jsouce k tomu poměry donuceni. Možno-li však, jest lépe počíti řeckou. Také při latině neradno jest zapomenouti na epigrafiku a lze-li to, jest dobře poslouchati přednášku o Plautovi. Studium vědecké mluvnice latinské bez učitele podniknouti, jest nesnadnější nežli při řečtině, a sice následkem povahy nynějších prostředků pomocných. Za správné studium lze odporučiti starší nápisy v prvému svazku C. I., taktéž prvé vydání Corssenovy knihy o výslovnosti, vokalismu a přízvuku starolatiny; druhé vydání následkem vsutých polemik a jiných nemístností ztratilo na ceně proti prvému. Vedlé toho použijme malé mluvnice od Schweizer-Sidlera (v Halle 1869).

Německou mluvnici možno na dvojí způsob zanášeti se: z *praktických* względů, úvodem do stádia něm. literatury, a tu přednášku možno poslouchati v každém semestru, kdy k tomu potřebná chvíle jest; čte-li se však německá mluvnice ze vzhledů podstatně *vědeckých*, patří taková přednáška do posledních semestrův a má ji předcházeti výkladná přednáška z oboru němčiny staré. (Mutatis mutandis platilo by totéž o slovanštině.) Zároveň tu budiž poukázáno, jak důležité znáti fysiologii hlásek; jest zajisté nevyhnutelno, aby jazykozpytec znal i ústroje jazyka, a divno jen, že na to dosud skoro nic váha nekladena.

Dokázav nerozlučnosť klassicko-filologických a linguistických studií shrnuje Delbrück návrhy své ku konci krátce v jedno a dí: filolog nestuduj méně osmi semestrův; sanskrtskou grammatiku studuj v prvých semestrech; k ní připoj eviění, u kterých na Vedy větší váhu položiti jest, než na klassický sanskrť; studium o srovnávací grammatice náleží na konec akademických studií.

F. Bý.

Mluvnice česká pro nižší třídy středních škol.
Sepsal Dr. M. K o v á ř. — Druhé, opravené a rozmnožené vydání. — V Praze 1875. M o u r e k.

Organis. plánem vyměřen jest pro vyučování jazyku mateřskému na nižších třídách gymnas. tento úkol: „Správné čtení a mluvení, jistota v užívání jazyka bez chyb mluvnických a pravopisných“ atd. Škola, chtějíc tomuto úkolu učiniti zadosť, vyhledává 1. přiměřené čítací knihy, 2. vhodné mluvnice, na nichž obou slohová eviění slovem i písmem zakládá.

Není tedy mluvnice sama *účelem* českého vyučování, nýbrž má být *prostředkem*; aby však *dobrým* byla prostředkem, k tomu dle zdání mého nezbytně potřebí jest, by ten, kdo uvažuje se v sepsání mluvnice, předně v náležitě míře si osvojil nepochybné resultaty, jichž v oboru českého mluvnictví posud dobádáno, pak aby z látky mluvnické vybral tolik, co jí jest přiměřeno pro potřebu školní, konečně aby látku svou řádně rozdělil, upravil a jasně i správně podal. Nesnadný to úkol, nespasnější, nežli se leckomu zdá; vyžaduje vedlé oborových vědomostí svědomité práce, obezřelosti a didaktického taktu, kterýž bývá ovocem samostatné, ve škole nabyté zkušenosti.

S nemalou tedy dychtivostí bral jsem do ruky mluvnici, kterou p. dr. Kovář v druhém opraveném a rozmnoženém vydání školám našim podává; dychtivost moje byla mimo to ještě z té příčiny podstatnější, že jsem již první vydání této mluvnice (r. 1873) prohlédl a poznámky svoje p. spisovateli zaslal. Nabyt jsem sice přesvědčení, že ono první vydání pro četné vady do školy se nehodí, než doufal jsem, že p. spisovatel v 2. vydání knihu svou řádně opraví. Však jaké bylo moje podivení, když hned v předmluvě k tomuto opravenému vydání četl jsem významná slova: „Seč síly mé byly, hleděl jsem vyhověti přáním vysloveným, avšak *všem tak různým* náhledům a požadavkům *na ten čas* zadost učiniti nebylo lze.“ — Škoda, přeskoda, že *na ten čas* nebylo lze; snad se však přece dočkáme od p. spisovatele někdy mluvnice, která všem tak různým požadavkům soustavně vyhoví a ta bude zajisté divem divoucím!

Vzhledem k této grammatice nesmí p. spisovatel na to toužiti, že by kniha jeho byla mlčením pomínuta; dostalo se jí zajisté posouzení v Nár. List. 1874, pak co do stránky jazykové od Fr. Bartoše v Komenském 1874, čís. 28., 29. a, pokud se týče hláskosloví a tvarosloví, od M. Blažka ve Věstníku bibliograf. 1875, čís. 4—7. Vida však, že úvahy tyto nevztahují se k celé knize a že následkem svého umístění snad mnohemu neznámý zůstaly, sebral jsem poznámky své, kteréž jsem hned po vyjití tohoto 2. vydání učinil, a podávám je v Listech u veřejnost. Myslím, že konám dobrou věc, když, hledě jediné ku prospěchu našich škol, kladu tyto řádky v Listy filologické, jimž to předkem a vlastně náleží, aby o školních knihách z oboru filologie častěji úvahy přinášely. Neboť posudky v jiných časopisech podávané snadno zůstanou tajny kompetentních čtenářův.

Čhtějíc bezpečného úsudku o mluvnici Kovářově nabytí, uvážíme I. *látky kvantitu*, II. *kvalitu*, III. *spořádání* a IV. *slohové provedení*.

I. Co do *kvantity* látky, nemůžeme si nařikati do spisovatele, že by byl skrbílkem; na 308 stranách řádné osmerky možná zajisté již docela slušnou summu pravidel postaviti. — Mluvnice jeho dělí se na dva díly: tvarosloví a větosloví;

v onom jedná o hláskosloví, ohýbání a tvoření slov, a přidává dodatkem souhrn pravidel pravopisných; díl druhý obsahuje větosloví, metriku a vidy.

Již z tohoto rozvrhu patrně, že ta látka dostatek; myslím však, že je jí v některých částech až příliš mnoho pro nižší třídy středních škol. Tak bych omezil nauku o hláskosloví v těch kusech, kterým žák niž. tříd bez toho snadně neporozumí, na př. obšírným pravidlům o jerech, nosovkách atd.; v tvarosloví zbytečny jsou rozenému Čechovi ty dlouhé seznamy jmen dle rodu; dostačilo by, kdyby se jen nesprávnosti v užívání tomto se vyskytující (na př. líc žen. r.) byly vytkly.

Za to však pohřešujeme ve skladbě nauky o užívání časův a způsobův, infinitivu a přičestí. Že o přímých větách tázacích, pak o důležitých vzhledem k jazykům klassickým větách podmínených atd. nedostatečně pojednáno, tím vinen system skladby.

Však obšírnost látky nebyla by nejhorší vadou této mluvnice, kdyby, co tu podáno, bylo

II. *kvalitou* svou dobré. Nemůžeme však než opakovati známý výrok:

a) Co v této knize jest dobré, to jest značnou měrou vzato odjinud;

b) co však jest vlastní, to velmi často nemá podstaty.

a) Věci z brusů nových a originalností překvapujících sice v knize školní, určené pro nižší třídy stř. škol, nehledáme; každý spisovatel grammatiky může a má užívati výsledkův, jichž grammatická věda se dodělala, ale má jich užívati rozumně a slušně. To však bohužel o přítomném díle nemůžeme říci; p. spis. z jiných mluvnic *do slova a nerozumně opisoval, po školácku permutoval a bez rozvahy kompiloval.*

Jak nešťastně vypisoval z Hattalovy Srovnávací Mluvnice, na to místo mnohých dokladův jen tyto uvádíme:

V §. 16. vykládá p. spis. o hiatu, užívaje při tom hojně §. 121. Hatt. Sr. Ml.; dle čísla 6. téhož §. 16. „zbavujeme se prý náslovných samohlásek

a) předsutím *j* — před náslovné *a, e, i*: já m. az, jablko v. Apfel, jsem m. jesmь z aami, *jím* m. *jasmь* z aami (sic!); spis. patrně velmi rychle vypisoval z Hatt. Sr. Ml. §. 123. 1. a vypustil: *jamb, jadmь, admi.*

§. 18. jedná o střídání samohlápek. Nejčastěji se střídá *a* 1. s *a*, totiž *a*) v předložkách (sic!) *pa* a *pra* m. *po* a *pro*: *pačešy, parahy, patoky, pazdeří, pamět, proti, počet, pomoe* atd. — Nevěděl jsem hned, co chce toto *proti* mezi uvedenými příklady; §. 128. 1. Hatt. Sr. Ml. mne poučil, že p. Kovář vynechal po slově *pamět* důležitý skratek *atd.* Mimo to neuvádí příkladův na předponu *pra-* *pro-*.

V násled. odstavci b) čteme: „*a* střídá se s *o* ve slovích půjčených a s jinými jazyky společných: *ocet, oltář, kostel,*

komín, komanata, moře atd. m. lat. acetum, altare, castellum, camera, caminus, caminata, mare“ atd. Divíme se, jak se v řadě lat. jmen vyskytuje camera, jemuž mezi českými nížádné slovo neodpovídá; p. Kovář na tu nešťastnou komoru, ve chvatu z Hatt. vypisuje (§. 128., 1. c.), zapomněl!

Že pramenům svým nerozuměl, toho pádný doklad spaťruje se v §. 224., 3.

Vykládá totiž spis. o instrum. vztahu a v poznámce praví: „Tento instr. rozeznáváti se musí od přívlastku a předmětu v témže pádu stojícího: Potkal jsem muže *verústem* a *postavou* podobného otci. Na žádném místě *životem svým* bezpečen nebyl.“ — V prvním příkladě jest dle domnění p. spis. instrumentál přívlastkem, v druhém pak předmětem. — Myslím, že obojím instrumentálem značí se vztah. P. spis. povrchně četl §. 38., III. 1. Srovn. Ml. Hatt., v němž se praví, že instr. vztahu stýká se *a)* s gen. jakosti (odtud jeho přívlastek), *b)* s předmětem.

Jinak hleděl p. Kovář své časté vypůjčování pravidel a příkladův z Hatt. Sr. Ml. zakrývati tak, jak to žáci dělávají, opisující úlohy od jiných; pozměnil totiž sem tam ve vypůjčeném textu některé slovo nebo slovosled, na př. v §. 213., 3. praví: „Infinitivem pronáší se předmět *b)* po těchto (jen?) přídavných: hotov, schopen, povinen, na př. Jsem hotov to učiniti. Každý je povinen rodičů svých poslouchati.“

Srovnajme Hatt. Srovn. Ml. §. 65., 3. e.

Podobně užil v hláskosloví, tvarosloví i ve skladbě mluvnice Kunzovy. (5. vyd. r. 1873.)

Ejhle některé ukázky:

Kunz §. 3. „Nejjednodušší slyšitelné *hlasy* mluvy lidské nazýváme hláskami.“ Kov. §. 2. „Nejjednodušší slyšitelné *zvuky* mluvy lidské *služí* hláskami.“ — Sr. též Kunz. §. 17., 5. a Kov. §. 5., e., Kunz. §. 14. a Kov. §. 6., Kunz. §. 28., 1. a Kov. §. 9., 1. (růžja, vůlja, krásné formy!), Kunz. §. 41. a Kov. §. 16., 1., 2., 3., 4.; Kunz. §. 222. a Kov. §. 134., Kunz. §. 223. a Kov. §. 135., Kunz. §. 224., 225. a Kov. §. 136. atd., zvláště pak Kunz. §. 234. a Kov. §. 151.

Takových nevinných opisův jest v mluvnici této mnoho. Úžasno však jest, kterak z §. 16. Kunzovy mluvnice zrobil p. dr. Kovář svůj znamenitý §. 5. Kunzova mluvnice totiž učí, že čeština (t. j. česká mluvnice) všímá si ještě jiných samohlásek, posud zachovaných v některých nářečích slovanských; jsou to prý jery a nosovky. O prvých, totiž jerech, učí Kunz, jak zněly a že je nalézáme teliko ve třech nář. slov., totiž ve stblh., v novoblh. a v nářečí slovinském. O nosovkách mluví Kunz teprv v §. 18. — Učení Kunzovo není tu ve všem přesné, ale přece ujde; p. dr. Kovář: z něho však nerozumným opisováním (jinak toho nazvati nelze) spáchal tuto nauku:

§. 5. „Čeština neobejde se při ohýbání a tvoření slov ještě bez jiných samohlásek, ze staré bulharštiny pošlých, které dosud v některých nář. slov., jako v nové blh., slovenčině a ruštině se zachovaly. Jsou to ѣ, ъ, а, е.“ — Vizme, jaké nepravdy z této nauky vyplývají:

a) Poněvadž tyto posud v některých nář. zachované samohlásky ze stblh. pošly, tedy snad jest stblh. dle p. spis. *matkou* těchto některých slov. nář., tedy i ruštiny.

b) Zachovaly se *všecky* tyto hlásky ѣ, ъ, а, е v nové blh., slovinštině a ruštině. — Dle Mikl. Lautl. S. 262 má sice novoblh. jery, nemá však nosovek, v rušt. ѣ jest jen litera, nosovek v ní není naprosto; slovenčinou pak co si myslí p. Kovář, to mi neznámo; zdali to řeč Slovincův či Slovákův?

Naproti tomu zapomněl na polštinu, v níž nosovky posud žijí. — A těchto nesprávností dodělal se p. Kovář jen tím, že se jal souditi o věcech, kterým ani za mák nerozumí.

Týž §. 5. však i jinak úvahy jest hoden; vykládá v něm totiž p. spis. d) že „po slovostředním *l* a *r* mezi dvěma souhláskama oživují ѣ a ъ co *u*, řídčeji co *ou* a *e*; pak zastupují *l* a *r* zhusta souhlásky (sic!): slunce, člun, dlouhý, sloup, křest, krk, srdce, vlk, vlna“ atd.

Rozumějme dobře: 1. *ѣ* a *ъ* oživují co *u*, řídčeji co *ou* a *e*; tedy:

α) *ѣ* oživuje co *u* (řídčeji *ou* a *e*), či *ѣ* oživuje co *u* (řídč. *ou*) a *e*?

β) *ъ* oživuje co *u* (řídč. *ou* a *e*) či *ъ* oživ. co *u* (řídč. *ou*) a *e*?

Pan spis., chtěl-li již tuto nauku přednésti, měl pojednati o ѣ a ъ zvlášť.

2. co značí věta: „*pak* zastupuje *l* a *r* zhusta *souhlásky* (patrně omyl m. samohlásky)?“

Rozbřeskne se nám, nahlédneme-li tam, kam i p. dr. Kovář se díval, ovšem povrchně, totiž na §. 17., 4. Kunzovy mluvnice. Tu čteme: „Po *l* a *r* stojících ve slovostředí mezi dvěma souhláskama klademe m. *ѣ* a *ъ* buď *u*, řídčeji *ou* a *e* *aneb nic*. V případě *posledním* (to je *pak* páně Kovářovo!) mají hlásky *l* a *r* platnost samohlásek.“ — Pan Kovář vypustil spěchem nešťastná slovec *aneb nic*, z „případu posledního“ urobil dvoj-*smyslné pak*, mezi příklady však ponechal: krk, srdce, vlk, vlna!

V Přípom. k §. 99. str. 77. uóí, kterak „vznikla určitá příd. jm. připojením ukaz. zájm. *ji*, *ja*, *je* k pádům příd. neurčitého. Nejprve skláněly se prý obě části, později zanikly koncovky první částky *spodobněním*, přehlasováním, vysutím a stažením.“ Toto pravidlo opsal p. Kovář prostě z §. 180. Kunzovy mluvnice, nedbaje toho, že nešťastné *spodobnění*, o němž sám ve své mluvnici nic neví, jej prozradí.

Jiný příklad *nekritického opisování* je v §. 5. 2. b, kde se praví, že „místo *ę* zaujaly nyní *mezi tvrdými* souhláskami *a, á, mezi měkkými* však jejich přehlásky *e, é a í*, na př. *měso - maso, vezati - vázati, kuřeta, kuřete - kuřata, kuřete*“ atd. — Což kdyby záček některý vtipnější zeptal se pana spisovatele, proč ve slově *kuřata* drží se *a* i *po* měkké souhláске *ř* a proč v gen. *kuřete* jest *e* před *tvrdým t*?

Jiný zajímavý případ takového nekritického opisování najdeme v §. 242. Pozn. 1. „Užívání neurčitého dativu (jenž jest dativem středním) s osobami ženského rodu a množného čísla *zdá* se býti nesprávné, místo něhož nastupuje též instr. neb dativ určitý; *může* však dle obdoby příkladu: buďte *tíše* nebo *po tichu* dobře státi; na př. Sluší nám poslušnu neb poslušným neb poslušnými býti zákonův“ atd. — První věta: Užívání — nesprávné vztahuje se k §. 72. Hatt. Srovn. Ml. „Užívání neurč. dat. *rovnou, podobnu* atd. s osobami ženského rodu anebo množ. čísla mám za poblouzení;“ druhá věta: „*může* — státi“ jest vypůjčena ze Zikm. Gramm. (1865), §. 195., 2, Pozn. — Tato grammatika totiž učí, že „jako se m. my jsme *tíši* říci *může*: my jsme *tíše*, my jsme *po tichu*, podobně praví se i při vazbě dativu s inf., když se místo: „rozkázal jim býti *tichým*“ položí: rozkázal jim býti *tíše*, *po tichu* anebo *bez předložky*: rozkázal jim býti *tichu*.“ — Tento výklad jest však velmi nepodobný, neboť: Musilo by se nějakým skutečným příkladem doložit, že tato přechodná, střední vazba: „rozkázal jim býti *po tichu*“ — skutečně existovala; 2. a kdyby i to bylo, jsou takové experimenty, jako zde vynechání předložky *po* násilné, pravdě nepodobné. — Zůstaneme raději při výkladu, že zde máme druh atrakce, totiž dativ s infinitivem, jen že český jazyk během času nehleděl k rodu a číslu, klada všude dat. jedn. muž. rodu. — Mimo to stilisoval p. dr. Kovář své pravidlo velmi neurčitě: *zdá* se, *může* však atd.

Než přestaňme na těchto ukázkách, jež bychom dle potřeby i rozmnožiti mohli; jde z nich na jevo, že p. dr. Kovář pramenům svým místy nerozuměl, že *beze znalosti věci kompiloval*, že pramenův svých oceniti nedovedl, slovem že jich dobře neužil.

b) Vizme již některé kusy, které za *vlastní jmění* spisovatelovo pokládati můžeme. Stýkají se tu chyby věcné s chatrnou stilisací, tak že nesnadno v každém případě stanoviti, čím chyba způsobena. Uvedeme též jen některé, jak se nám namanuly:

V §. 13. 3. stupňuje se *é* v *á*: *smějí - smáti se*; *přejí - přáti*, *hřeji - hřáti*, a přece *sám* dle §. 169. ví, že u sloves *V/4* jsou dva kmeny, přítomný a infinitivný a že v tomto dlouhá samohláska vznikla *stažením*.

Nauce o stahování v §. 15. 2., jak ji p. spis. podává, nerozumím; věc je arci nesnadná.

Dle §. 16. 1. zbavuje se čeština středoslovného histu též vsouváním hlásky *v*: pavouk m. pauk, převor m. prior; a pan spis. dodává v závorce: „ne však pavuza či pavezá od vůz“.

1. Není pavuza = pavezá; ono jest jméno slovanské, složené z předpony *pa* + *uza*, stblh. *aza* = vinculum, *aže* = funiculus, sr. úže Ruk. Kr.; toto, značící druh štítu, jest dle Šaf. původu celtického. (Sr. Matzenauer, Cizí slova.) 2. Jest otázka, chtěl-li p. spis. říci, že ve slovech pavuza, pavezá souhláska *v* není vsuta, poněvadž ta slova pochodí od vůz (dle Rosy), či tvrdí, že obě slova nejdou od jména vůz? — To jest vada v stilisaci a nevědouce, které jest vlastně mínění páně spisovatelovo, nemohli bychom proti němu co do věci polemizovati. — Avšak nastojte, v opravách na počátku knihy čtete: „dej od vůz *a* vázati.“ Tedy tato dvě původem a významem rozličná slova pocházejí zároveň od vůz i vázati! — Či slova vůz, stblh. vozъ a vázati stblh. vezati k *jednomu* se odnášejí kofenu?!

Týž §. 16. v odst. 5. obsahuje nauku, že „v češtině žádné slovo *nepočínalo* a nepočíná (se) samohláskami slabými *ъ* a *ь*, nosovkami *ą* a *ę*, jakož i samohláskou *ě* neb *y* a *i* (vyjma spojku *i*)“.

Tu dlužno se zeptati p. spisovatele: 1. Jak mohlo se které slovo v češtině počínati nosovkami, když jich dle §. 5. ani v nejstarších pís. památkách není stopy? 2. Že v stčest. nebývalo *i* v násloví? Viz jen *iz*, *imě*, *iměti*, *ihra*, *ihned*!

§. 35. 5. a. 3. c. (ó radostného citování!): „Hrdelnice *h*, *ch*, *k* před *i* a *í* rozlišují se ve tvoření slov v *ž*, *š*, *č* též před příponami *ina*, *iště*, kde v stblh. před nimi stálo *ь*“

Poznámka 1. téhož §. takové má znění: „U přípon -cký, -ský, -ství neb -stvo od kmenův na *ch* a *k* rozlišená souhláska nepíše se: český m. češský, řecký m. řečský, ptactvo m. ptačstvo atd.“ — Co jest rozlišená souhláska kmenův na *k*, na př. v slově řečský, ptačstvo? Patrně *č*; ta nepíše-li se, dostaneme: řeský, ptačstvo, katoliství atd. Takovými a podobnými chybami oplývají i jiné §§. hláskosloví, v kterých si p. spis. chtěl samostatně věsti.

Přidána jest v §. 41. nauka o dělení slov na slabiky. Vidouce, jaká libovůle právě v této stránce u nás zavládla, byli bychom p. spisovateli vděční za podaná pravidla, — kdyby byla ta pravidla správná. Hned první nauka vzbuzuje obdiv svou stilisací: „Souhláska, která jest mezi dvěma samohláskama neb *jednou polosamohláskou*, táhne se k samohláске druhé“ atd. Což kdyby žák se tázal: Kterak může býti souhláska *mezi jednou polosamohláskou*?

Druhé pravidlo: „Když více souhlásek mezi dvěma samohláskama, tu musí se hleděti *a*) k odvození, *b*) k té okolnosti, které skupiny souhlásek v násloví běžny jsou.“ — Ale co si medle počneme, kdy se oba případy křížují?

Že konečně nesnadno dáti víru pravidlům o dělení slabik v takové knize, která na str. 27. dělí: o-bliče-j, o-brok, dr-hlen, kle-snul vedlé nalez-nu, každý uzná.

V nance o časom. a přízvuku bylo poukázati k chybné výslovnosti: bjéži, léži, bóži m. béží, leží, boží atd.

Nauka o *slov ohýbání* jest velmi obšírně podána (od str. 29. až 170.), kterážto šifka způsobena jest zbytečnými pro Čecha pravidly o rodu, opakováním jednoho pravidla na více místech, vkládáním pravidel syntaktických do tvarosloví atd. *Ubozí žáci, kteří by se těm seznamům jmen učiti musili!*

Z velmi značného množství nesprávností v této části se nalézajících jen něco na pochutnání:

Dle §. 49. jsou rodu muž. pluralia tantum *b*) na -e: všecka jména měst a dědin (hlavně na -ice); v poznámce pak 5. *d*) uvádí některá jména místní na -ice v rodě ženském. Měl dáti žákům na ruku, jak možná jména obojí rozeznati; neboť že takového ředidla je třeba, dokazuje p. spis. sám, neboť klade Teplice mezi plur. a Votice zase mezi singul. Že český *grammatik* píše Lobosice, jest více než divno.

Nevím, co bych si počal ve škole s tímto pravidlem (§. 53. Výnimky): „Některá podstatná jména, *obojetnou* souhlásku za koncovku mající, řídí se dle muž. na *z* a *t*: test 2. dle meč: následující na *-n*: ječmen, křemen, kámen.“ Tedy *t* a *n* obojetnými jsou souhláskami (sr. §. 7. 3.); dále jména na -en: ječmen, křemen mají prý -e, ale dle §. 54. *a*) tvoří *všechna* na -en (tedy i leň, sen, leden, jelen?) gen. -a? — Konečně, rozumím-li dobře, má -e v gen. též účel, úděl a úhel (což takto psáno nyní značí angulus); korunoval však p. spis. toto znamenné pravidlo dodatkem: „ač prý kolísají (co? též cíl?) mezi vzory dub a meč“.

§. 59. 6. „Příponu *í* mají nyní pouze bratří, kněží a *koní*.“ — P. spis. vypustil před jménem „koně“ důležité slove: dílem (Hatt. Sr. Ml. §. 200., 2.) nebo *částečně* (Kunz §. 141., 3.). Či může p. Kovář doložití formy koní (nom., akk., vok.) a koními?

Ke vzoru ryba počítají se podle §. 65. *b*) „jména muž. rodu na -a v gen., akk., vok. a *dílám* i v *instr.* jedn. č.;“ tedy: sluhem, vévodem? Podobně v §. 73., Pozn. 3.

Pominouce tvarosloví jmen příd., zájmen a číslovek, zastavíme se u veledůležitého v češtině slovesa:

Slovesa vyháněti, vycházeti a pod., jež v 1. vyd. položil do III. třídy, vřadil v tomto 2. oprav. vydání sice pod V/1, avšak přece na str. 118. zůstavil vyháněti v III. třídě.

§. 149., 1. b. Přípom. „Při časoslov. první a páté třídy není rozdílu mezi kmenem přítomným a infinitivným.“ Sám však u vzoru *tru* (§. 160., 6., a, b) liší tvary kmene příta od tvarův kmene infin.; podobně u sloves V/2 třídy (§. 165., b, c, d).

§. 149. 2. „Sponou slají samohlásky ty, které spojují kmen s příponami. U časoslov I., II. a VI. třídy jest jí v přít. čase *e*; u časosl. III., IV. a V. třídy je sponou *a*.“ — Přiznávám se, že tomu nerozumím a rád bych se poučil, kdyby p. spis. tento svůj výrok určitěji vysvětliti a příklady doložiti si neobtěžoval. — S tím divně souhlasí téhož §. 149., 3., a 6. nauka: „Bývalá přípona 3. os. mn. -ntě, odvrhnuvši -tě, zaměnila zbylé -n se sponou buď v -ú, buď v -já, přehl. v -í: nesou, pijí“ (na slovesa III. a IV. tř. nemá příkladu); dle hořejšího pravidla je však u sloves I. tř. sponou -e; nyní bych rád viděl, jakým divem z formy: nes-e-ntě povstane stblh. nesatě, č. nesú, nesou?

§. 154. Přípom. 1. „Dříve zněl přechodník ženského i středního rodu jako mužský.“ Důkaz? Pan spis. četl asi povrchně poznámku mu zaslanou a v ten smysl znějící, že dříve forma přechod. střední rovnala se mužské. Nevěřil-li poznámce, mohl se poučiti z Šafaříkových Počátků (§. 56., 58.), — ví-li o nich.

Z nauky o tvoření slov:

V §. 177. 4. od zájm. koř. sě odvozuje p. Kovář též „zastaralé vezde, z něhož přídavné vezdejší a vezdy (= vždy).“ — Náhodou nepovstalo ani vezde ani vezdy z koř. sě, obě slova vznikla z vesě (opatrně dodal p. spis.: *snad*) —; ostatně sám v násled. §. 178. d. odvozuje vždy (vezdy) od neurčitých čísl.; konečně vezdejší netáhne se k vezde, než k vezdy (sr. vezdejší chléb — panis quotidianus; význam slova vezdejší = pozemský vznikl chybným vztahem ke zdejší).

V souhrnu pravopisných pravidel, která zajisté v grammatice pro nižší třídy stř. škol nejsou zbytečná, učí na str. 187: měkký (ale i měký)!

Odkud asi vzal pravidlo na str. 189, h: „Střední jména na -dlo od kmenů časoslov I. třídy dlouží kmen: prádlo, žrádlo?“ — Hádám, že z grammatiky, která slovesa: práti, žráti pod I. třídu staví, nehledě k tomu, že sám v §. 168. je klade ke třídě V/3.

Skladba, pokud systému a pravidel se týče, jest zase školácká parafrase skladby Hattalovy a Kunzovy nauky o větách; jen že definice stávají se tím permutováním mnohdy nesprávnými; co do příkladů však nenásledoval skladby Hattalovy v tom, aby *všecky* doklady bral z *dobrých* spisův anebo z bohatých našich sbírek přísloví (která bez toho až příliš nám v zapomenutí ucházejí); pan spis. vymýšlel si totiž sám příklady. V tomto 2. vydání je těchto vlastních výrobkův sice méně, ale přece dosti; jak některé jsou nesprávné, banální a pro mládež nepřislušné, ukázal již Fr. Bartoš.

Velice žádostiv bych byl na př. nějakého dobrého příkladu při §. 214. 1. na genitiv předmětový u přídavných: dovedný, podezřelý. — Oč že p. spis. měl před sebou nějakou *německou*

skladbu a nešťastně z ní asi vybral: einer Sache fähig, verdächtig? Či nalezl snad v *dobré* literatuře domácí tyto vazby? Nechť se s doklady netají! Přídavné jméno potřeben (týž §.) má ovšem dvojitou vazbu, totiž gen. a vedlé něho dat. s předl. *k*, ale v rozličném smyslu a v takových případech bylo přičiněti dobré příklady.

V témže §. 214. 2. e. vidí gen. *odluky* též u sloves *zá-dosti*, *požívání*, *poslouchání* a *účastenství*. Divná to odluka! — Že ostatně poznámky 3., 4., 6. neobstojí, každý sezná, kdo si je pozorně přečte.

S podobnými vadami setká se čtenář, jehož trpělivosti za-jisté již nad slušnost užívám, i v nauce o jiných pádech před-mětových. Jen toho podotýkám, že ty pluky sloves, neseřazených ani dle významu ani dle abecedy, byly by *mučením pro žáky* a sice *mučením neprospěšným, škodlivým*.

Z ostatních poklések uvedeme ještě pravidlo o skrácování přísllovečných vět přechodníkem. V §. 244. vykládá totiž pan dr. Kovář, že „přechodník času minulého stojí, udál-li se děj ve vedlejší větě dříve, než děj hlavní věty.“ — Jak medle potom vysvětlí žákovi vazby, jako: Šíp smrti *přiběťe*, učiní všemu konec? Kom. Či nebylo p. spisovateli známo pojednání Ge-baurovo o přechodníku sloves jednodobých a končících v Novém Zákoně Kralickém (Čas. Mus. Kr. Č. 1870, str. 247)? Bylo-li, tedy, chtěje parou pracovati, je tak ignoroval, jako rozpravu Fr. Bartoše o genitivě.

Slovosled probrán též velmi povrchně v jediném §. 247., ač jest nauka tato velmi potřebna, protože slovosled nové če-štiny skoro úplně se nám poněmčil.

Než zatím dosti těchto mrzutých, suchopárných observací; také něco pro veselí pokolení budoucích básníkův přidal p. spis. ve své „*Metrice*“.

Hned na počátku §. 251. učí: „Mluva básnická jmenuje se *řečí vázanou* čili *poesíí*; dle 3. odstavce jest zase poesie *uměním* a formou její *řeč*.“ — Tedy řeč jest formou řeči vázaná? — Dále: „*Metrika* obsahuje v sobě prosodii čili časomíru.“ — Ne-uznává-li tedy p. dr. Kovář prosodie přízvučné, neměl o ní po-jednávat. Dle §. 252. existuje i *časomíra přízvučná*, totiž v jazycích *moderních*. — Na str. 272. praví: „U dvojslabičných slov považuje se podle *přízvuku* ve výslovnosti prvá slabika za *dlouhou*, druhá za *krátkou*.“ Tot věru roztomilé míchání dvou rozdílných principův, časomíry a přízvuku!

Že pak při tak neopatrném kompilování i *odporův* nebude nedostatek, nikomu tuším nebude s podivením; exempli gratia vytkneme jen tyto:

Dle §. 8. jest *j* v měkké předcházející souhláске *bytně* obsaženo (opsal z Hatt.): duša; avšak již v §. 9. *krátké a (vlastně ja)* přehlasuje se: růže z růžja, vůle z vůlja (z Kunze).

Podlé §. 21. 2. a) vedme m. vedáme, však dle §. 25. budme m. budáme, vezte m. vezete. Sr. též §. 151.

Sloveso *trnouti* jest dle §. 32. 4. = trpnouti a dle §. 38. 3. = drbnouti.

§. 110. „*její* — jest *genitiv*“; hned však na to: „*její* vzniklo z gen. žen. jej + ji, dle obdoby dnešní.“ Tedy to ubohé její, jehož skloňování, ač tak dávné jest, mnozí tak náramně se štítí, neví ani, čím jest.

§. 173. 2. „Prý (obecné prej m. praj z *praví*) jest zároveň 3. osoba mn. od zastaralého *praju* či *prám*.“

V §. 205. „Podmět a výrok nazývají se hlavními částmi věty;“ ale hned po tom zná p. dr. Kovář tyto hlavní části věty: 1. Podmět (§. 206.), 2. výrok (§. 207.), 3. sponu (§. 208.), 4. shodu (§. 209.).

Než, majíce ještě něco podotknouti, netrapme se vyrovnávaním takových a podobných odporův.

III. Co se *sporádání látky* týče, rádi vyznáme, že p. spis. aspoň *vůli* měl, aby látce své dodal přehlednosti; k tomu zajisté dle jeho úmyslu směřuje sebrání všech mužských jmen do jedné tabulky, podobně učinil u jmen ženských a středních; proto podává též přehledy deklinace podst. jmen, zájmen a sloves. Jinde však přehlednosti hrubě neposloužil; vizme jen to rozčlánkování v §§. 18. a §. 35., v nichž citování jest velmi nesnadné.

Ze nauky uvedené v §. 96. a, 3., pak §. 143., 146. atd. nenáleží do tvarosloví, ale do skladby, jest patrné.

IV. Lehká povrchnost, moderní a novinářský chvat, které zajisté mnohé z uvedených posud vad způsobily, spatřují se zřejmě i v nesprávném *stilisování*.

Ejhle! §. 15. 2. Pozn. „Stahování se děje *c*) u časoslov V. třídy, jež mají před *e* měkkou souhlásku, *kteřáž* (t. j. souhlásku) jest vlastně přehláskou z *a*: vraceti m. vracati atd.

Jak porozumí náš žák tomuto pravidlu (§. 210., 4.): „Jména hromadná: lid, zástup, čeleď atd. přicházejí s výrokem množ. čísla, jiná zase s výrokem střed. rodu jedn. čísla a *jiná jinak?*“

Za pouhé *nedopatření* považujeme: §. 10. Pozn. 2. *ne*-podnebné samohlásky m. podnebné; §. 18. β. 2. a věce m. věce; §. 51. Pozn. vypuštěno slovo: jmenné; stilisaci pravidla v §. 143. 3. Pozn. 2. „Tvrdí-li se co s jistotou, bere se m. přítomného někdy čas budoucí: ‘Tak budeš-li činiti, blažený *jsi*.‘“ atd. atd.

Abyste konečně grammatika, jež má vésti žáky ku správnému užívání jazyka mateřského, sama v pravidlech i příkladech této správnosti, nám zvláště velice potřebné, setřela, toho zajisté slušně žádati můžeme; v této však knize nájdeš na každé téměř stránce poklésky tohoto druhu, a to poklésky hrubšího již zrna. Poněvadž však v tomto ohledu Fr. Bartoš z této mluvnice již

florilegium učinil, tedy pomínouce, co částečně právem káráno bylo, jen k těmto kvítkům poukážeme:

V §. 16. skloňuje p. spis. *průzev* (hiat), gen. *průzvu*; slovo toto však z koř. zě (zěji) právě tak utvořeno, jako z koř. dě: oděv, oděvu, z koř. smě — úsměv, úsměvu atd. Jinde má průziv. (Z 1. vyd.)

V §. 15. skrácuje *í* ve slově třída v *i*, ač pošlo z *ě*; podobně píše řídčeji; však *řid* imperat. dobře opravil v *řed*.

V §. 46. píše příjmení.

Co do lexikální stránky vytknouti sluší; *střežiti* (str. 21. a 211.); *vyřčují* (§. 121. Pozn. 3.); *odpomoci*, *předhasovati* (str. 213) atd. atd.

Dále spojky: *byť by* (§. 184. 3. Příp. a §. 189. 4. d.); *pakli*, *pakliže* bez poznámky (§. 189. 4. c.); *zdali* ve smyslu podmínečném jest, pokud vím, jihočeský provincialismus.

Sed haec hactenus!

Uváživše svědomitě na základě uvedených dokladův hlavní stránky mluvnice, kterou pan dr. M. Kovář v 2. oprav. vydání školám našim podává, dospíváme bohužel k tomu nemilému resultatu, že by pan spis. sobě lépe byl posloužil, kdyby jí vůbec byl nevydal; neboť mluvnice tato i co do kvantity a kvality látky i co do stilisace takovými chybami oplývá, že *hříchem by bylo zaváděti ji do jakýchkoli škol*. — Co Fr. Bartoš o této knize pronesl, že „kdo jen poněkud zná spisovný jazyk český, jakého se dočítáme ve spisech doby starší i v lepších spisech novějších, byť nebyl filologem ex professo, *nemůže než žasnouti nad tím, kterak se to státi mohlo, že takové dílo došlo příznivé kritiky znalcův a následkem toho ministerstvem schváleno jest za knihu školní*.“ a co M. Blažek na konci své úvahy praví, že *litovati bychom musili upřímně těch žákův, kterým by dle knihy té učiti se bylo jazyku mateřskému, tomu musíme na-prosto přisvědčiti, ač chceme-li býti spravedliví*. Touto pak spravedlivostí a upřímností povinni jsme i jazyku svému mateřskému i své mládeži i panu spisovateli. Ignác B. Mašek.

Ukázka Slovníku grammaticko-fraseologického od prof. Fr. Kotta. 1875.

V letošním programmē akad. gymnasia Staroměstského v Praze uveřejňuje p. prof. Kott ukázkou z grammaticko-fraseologického slovníku, jenž má obsahovati „celou *grammatiku* ve formě slovníku: zvukosloví, tvarosloví a skladbu.“ Dílo toto bude míti prý 110 tištěných archův a bude tudíž dosti obábné a pokud z ukázky lze pozorovati i dosti záslužné. Leč máme za to, že podobná díla nevydávají se pro učence, nýbrž hlavně pro to, aby vyhověla potřebě tam, kde by se pocitovala; dílo takové píše se tedy i pro laiky i pro studentstvo, národní učitelstvo a vůbec pro každého, kdo tu a tam potřebuje poučiti se o pravopise,

o ohýbání neb o vazbě některého slova, o frázi, o tom neb onom úkaze hláskoslovném a pod.; proto by nebylo bývalo na škodu, kdyby tu a tam vysvětluje nějaký tvar nebo nějakou vazbu byl p. spisovatel stručně udal důvod, neb ten přesvědčuje, nikoliv tvrzení samo. Aby pak nebylo obavy, že by se těmito užitečnými ba nutnými přímětky přes potřebu zvětšil objem spisu, upozorňujeme na to, že by všechny podobné přídatky neobnášely ani čtvrtiny článkův, v nichž se o realiih pojednává. Takové články o realiih vyňaty jsou na větším díle ze „Sl. Nauč.“ v němžto nebo v jeho výtahu (Malém Sl. Nauč.) najde poučení o podobných věcech, kdo ho potřebuje. Lépe tedy bude, vynechají-li se podobné články, jež jsou v slovníku grammaticko-fraseologickém zcela zbytečné, zabírajíce jen hromadu místa. Tak na př. zcela by se mohl vypustiti článek „Afrika“ od 5. řádku až do konce, pak větší část článkův: Batterie, Bednář, Bradla, Kov, Koželuh, Loď, Metr, Tripel, Vzduch; zkrátiti se mohly články: Mlýn, Smlouva, Švec, Zákon, Zub. Stane-li se to, bude to dílu zajisté na prospěch.

V díle takovém, jako jest slovník gram.-fraseol., musí spisovatel býti na pozoru, aby sbíraje a vybíraje ze spisů jiných vyhýbal se poklěskům svých pramenů. Za takový přejatý poklěsek bývá pak sám před čtenářem odpověden. K takovým případům patří věta: „Instr. *mnú* povstal stažením z cyrillského *многа*, čes. mnoho“ (str. 20., a). Výrok tento přijal p. spis. z Květa, jenž sám sice ovšem nic podobného nemyslí, než pouze nedobře stylisoval; správně by se tedy řeklo asi, že v předhistorické době zněl v češt. instr. mnoho, jako jest v stblh. *МНОГЪ*, rus. *МНОГО*, a to že se stáhlo ve *mnú*.

Mnohdy nejsou opět pravidla a definice hrubě přesny; na př. str. 23., b praví p. spisovatel o vazbách jako: Ku mnoha žákům, při mnoha žácích, s mnoha žáky: „zde jest mnoho adject. a srovnává se se substantivem v pádě“ — jako by mnoha byl dat. neb loc. neb instr. Podobně na str. 24., a nejasně pověděno, že předložka *nad* pojí se s acc. na otázku kam? „o místě k vytknutí běhu činnosti výše čeho.“ Rovněž nehrubě správně řečeno tamže, že táž předložka pojí se s instr. na otázku kudy? a kde? „o místě k vytčení směru a položení vzhůru (snad nahore?) na čem.“ Str. 24., a: „U sloves značí *nad* větší neb přílišnou míru děje,“ a za doklady k tomu uvádějí se mimo jiné tyto věty: Zajíce *nadháněti*. Zdali by jej mohl kde *nadjeti*. Zde však má *nad* zcela jiný význam, totiž přetvšení, předstihnuti. Str. 30. konec prvního a začátek druhého sloupce není dosti přesně vyjádřen; klade prý se v jihozáp. a středních Čechách na místě *-úv, -ova, -ovo* (tedy pro všechny tři rody) přípona *-ovic*; avšak hned na to se dí, že tamže „klade se přípona *-ovo* ve všech třech rodech,“ a konečně se tvrdí, že se v témž podřetí sklánějí

„tato jména přídavná v nom. a accus. jako v písmě: otcův dům, otcova louka, otcovo pole!“ Co je tedy pravda? Zdá se, jakoby výroky tyto byly vyňaty ze tří rozličných spisů vesměs si odporujících; ale taková sbírka odporných úsudků žádala kritického rozhodnutí. Nedostatek podobný několikráte jsme spozorovali.

Lapsus calami zajisté jest, že „*lze* jest *neosobné*“ (str. 22, b), kdežto se níže zřejmá dí, že *lze* není sloveso.

P. spis. měl by si mnohdy stručněji počínati a necitovati mnohé věci za sebou skorem stejné, chtě snad doslovně uvésti, co v tom neb onom spise stojí. Spíše měl by ze všech vybrati succus a spracovati jej. Srv. *Lze* a j.

Omylem se uvozují některé doklady tam, kam vlastně nepatří, jako na str. 13, a patří poznámka třetí do předešlého sloupce, kde se mluví o *jednom* accusativě (předmětném); spíše by na tomto místě mělo státi pravidlo, jak se věty činné s dvěma accus., předmětným a výrokovým, přenášejí v rod trpný.

Konečně podotýkáme, že p. spisovatel mnohdy i v názvosloví jest nedůsleden, užívá na př. str. 17, b názvu *stará bulharština*, jinde opět (14, a) *staroslovánština* a na str. 20, a konečně *cyřillština* („z cyřillského“). Dle toho by se laik domníval, že se tu mluví o třech rozličných jazycích. Podobně nazývá p. spis. 17, b aor. *nesech* I. aoristem, kdežto přece jest II., neboť I. aor. zní *nes*, stblh. **НЕСЪ**.

V celku jest ukázka pracována se snahou chvály hodnou, a celé dílo, doufáme, bude dobrou příruční knihou každému, kdo hlouběji chce vniknouti v ústrojí jazyka českého.

Jen to radíme p. spisovateli, by byl opatrným, když se má některý výraz nebo některá vazba prohlásiti za nesprávnou, neboť v mnohých „brusech“ kaceřuje se ledacos, co zcela správné jest; jakož i doufáme, že pokynův našich i formálních i těch, které ještě hodláme podati, si povšimna dílo své zdokonalí, by vyhovělo i přísnější kritice, než naše jest. Hodláme totiž v následujících řádcích označiti, čeho bychom si přáli, by bylo buď změněno nebo přidáno.

11, a. Bohužel, že jazyk náš neustálým přehlasováním a úžením samohlásek dostal se někdy až k takovým tvarům, jež mu nejsou nijak k ozdobě, jako na př. subst. střed. rodu na *-í*, z nichžto hlavně slova na *-ství* a *-stvo* spisovateli příležitost šíře se o nich rozepsati. S mnoha stran už činěny návrhy, jak by se nahradily tvary takové; mezi nimi jest i ten, jehož se pan spisovatel zastává, by se užívalo (kde by nebylo pochyby o rozdíl mezi slovy na *-ství* a *-stvo*) tvarův na *-stvo*, jako: prý se vůbec mluví: darebáctvo, bohactvo. A kde se tak mluví? Jeť sice *bohactvo* v RK., ale pochybujeme, že by se ujaly tyto a podobné tvary, a budeme asi sotva s to, třeba jen v písmě, bychom provedli takovou opravu. Lépe jest v tom slovenština,

leč tam se už čeština nevrátí. Zde opravdu platí: *facta infecta fieri nequeunt*.

11. *b.* Na konec článku *Afrika* píše p. spisovatel „Nížina“ chybně, neb subst. to je tvořeno od comp. *níž*, tedy *nížina*, jako *výšina* od *výš*; od posit. *nížký* by se vytvořilo *nížčina* jako *vysočina* od *vysoký*.

12, *a.* P. spis. praví, že u Prahy slýchati za gen. tvary jako: rybách, neb docela: vojákách, suknách, slepicách. Za to ručí ovšem svojí zkušeností. K tomu dokládáme, že v Plzni a kolem ní slýchati gen. na *-ách* u fem. na *-a*, u neuter na *-o* a někdy i u masc. s tvrdým zakončením: od pannách, do stodolách, u zahradách, několik polenách, ba i: tu nemoc má od dobrých kouskách a pod. Ostatně už Šafařík v Starožitnostech str. 792., pozn. 51. praví, že pod Krkonošemi podobně říkají: do stodolách a j.

Co do loc. na *-och*, užívají ho Slováci pravidelně u masc.: chlapoch, duboch, mužoch, ľuďoch, mečoch a pod. — Na Pláště (sev. od Plzně) užívá se v loc. plur. všech rodů u subst. s tvrdou nebo širokou koncovkou *-ach*: po stromach, na hruškach, šveskach (m. švestkach), jabkach (m. jablkach) atd. — Naopak zase slýchati v Praze zkažené: vypravuje o knih, o matek, o mých bratrů a pod.

12, *a.* Acc. místa na otázku kam? klade se nyní ovšem zřídka, ale právě pro to mělo se uvesti více zbytků té vzácné vazby, pokud jsou známy, jako: *dům* od domu choditi, běhati, žebrati atd. (srv. Štft. Nauč. křest. 32, 6: Mladé vdovy *dóm* od domu běhudlny a *kvas* od kvasu); *ven*, sloven. von, vonka, jest též accus. (stblh. *ВѢНЪ*, rus. *ВОНЪ*; loc. *внѣ*, stblh. *ВѢНЪ*); sloven. iti *dom* = mor. jíti *dom*; sloven. *hor* (strany masc. srv. shora, poshora, horem), na př. tak som *hor* skočila, ako by nespala (Koll. Zpiev. I, 261, 12, 8) a j.

12, *b.* Při pozn. 4.: „Mnohá slovesa pojí se s acc. jména v pojmu slovesa obsaženého“ měly se uvesti zvláštější doklady: oči si vyočiti, krok kročiti, boj bíti (Koll. Zpiev.), spáti sen, usnouti sníček, sníti snisko (tamže), slib slibovati (viz Hatt. slov. §. 362.) a pod.

13, *a.* P. spis. považuje vůči hledě vazbu acc. c. inf. za českou, leč neprávem, neboť jest napodobením latiny neb řečtiny (v stblh.), pročež se jí střežiti sluší; jen u sloves *viděti* (*zříti*) a *slyšeti* oblibila si čeština předmětnou větu infinitivnou, na př.: vidím otce psáti, slyším matku mluvití.

14, *a.* Obecná mluva neužívá, jak p. spisov. udává, v instr. plur. pouze *-ama*, neb *-ma*, ale i *-ema*, a sice prvé z koncovek těch z pravidla u substantiv s tvrdou nebo širokou koncovkou, zřídka jinde, jako: husama (vedlé husma), loktama, zetama (zet, a = zeť, ě) a j.; *-ema* pak a *-ma* při ostatních koncov-

kách, a sice prvé z nich obyčejně tehdáž, když předcházejí aspoň dvě souhlásky, jako: kyčlema, mandlema (i co plod i co 15 kusů), kachlema, pytlema, uhlema, kotlema, soudcema, dněma, kaplema, vochlema, vovcema; řídčeji po jedné souhláске: králema, mečema (vedlé mečma), řidelema, korbelema, košilema, ba i: dlema, rucema (vedlé rukama); obyčejně však stává *-ma*: mužma, košma, nožma, lidma, penězma, dětma, polma, nedělma a pod. Vedlé: za řadrama, pod schodama — slýchati zhusta: za řadry, a na Plaště vždy: komora pod schody.

14, a. „Někdy klade se *i* chybně místo *ani*.“ Lépe by bylo řečeno, že *i* se někdy klade ve významu *ani*, ano *i* samo o sobě jest zcela na místě, vytykajíc pouze některý pojem ve větě záporné, na př.: Avšak i člověka na něm (hradě) nebieše. Dal. Vzvazují na lid břemena, a sami i prstem dotknúti se nechtie toho (Štít. Nauč. křest. 305.). Nezacpávej i nyní ucha svého. Br. I tolik na posledy tuto pominouti nemohu. Har. (Jung. s. v. J.) Vždyť zcela správně říkáme: I při nejlepší vůli toho nedokážeš (= ani).

14, b. Co synonymum k adj. „bázlivý“ udává p. spis. mimo jiné i „strašlivý.“ Ovšem se nalézá v starších spisích „strašlivý“ v tom významu, leč vedlé něho i „strašivý,“ jehož p. spisovatel zcela opomíjí, ač zasluhuje zajisté přednost před adj. „strašlivý,“ jež má nyní obyčejně význam „strašný, hrozný.“

15, a. Po slovech *brániti* a pod. klade prý se *vždy* vedlejší věta *záporná* s *aby*, věta kladná pak že jest chybnou. Leč neprávem se stanoví takové pravidlo, a kladou se jazyku meze, jichž nemá. Neboť kladná věta liší se zde od záporné jenom rozdílným subjektivním pojetím, podle něhož podřízená věta jednou to vyslovuje, co činiti zabráněno jest, a podruhé to, co tím bráněním implicity se přikazuje; na př. Zabránil jsem mu, aby tam nechodil. Zabránil lidu, aby hřešil = Zabránil lidu *hřešiti* (Br. Eccl. 46, 12). Zabraňují lodím, aby vpluly do zálavu (Sych.).

17, b. Přejichod z *s* do *ch* mohl p. spis. vysvětliti z jazykův slovan. samých, k čemuž se velmi dobře hodí stblh. aor. II. Má totiž stblh. aor. II. koncovku **СЪ**, jež se připojuje u sloves I. třídy bezprostředně ke kmeni zavřenému, který se stupňuje za náhradu vysuté souhlásky kmenové, na př. **НЕСЪ** m. **НЕС-СЪ**, **БАСЪ** m. **БОД-СЪ**, **УНСЪ** m. **УЪТ-СЪ**, **ЦЕНСЪ** m. **ЦЕЪТ-СЪ**, **ПРНКСЪ** m. **ВЕД-СЪ**, **ПОГРЕСЪ** m. **ГРЕБ-СЪ**; stupňovatí nelze **НАСЪ** m. **НАД-СЪ**; v **РАСПАСЪ**, **НАУАСЪ**, **КЪЗАСЪ** není nic vysuto, neboť **А** = **ЪН**, **ЪМ**. Toto **СЪ** však už záhy přecházelo v **ХЪ**, že u některých sloves nalézáme oba tvary, u jiných pak jen ten neb onen, na př. **КАХЪ** = **КАСЪ**, **ПОВЕХЪ** = **ВЕСЪ**, **ОБРЕХЪ** m. **РЕТ-ХЪ**, **ПРННХЪ** = **НЕСЪ**, **РЕХЪ** m. **РЕК-ХЪ**,

ТѢХЪ m. **ТЕК-ХЪ, ПАХЪ** = **ПАСЪ** a j. Ostatně i v češt. samé udrželo se *s* v aor. II. před *t*: nesesta, neseste.

18, b. „Širší tvar *chtějí* jest lepší, poněvadž a) jest původnější, b) že imperativ jest *chtěj* a. c) že lid tak mluví.“ — Vše tyto důvody jsou nepravé, a marně hájí p. spis. *chtějí* proti správnému *chtí*, jež sice není tak libozvučné jako první tvar, leč to nerozhoduje v příčině správnosti jazyka. Uvedeme své protivné důvody. — Ad a). *Chítí* časuje se v ind. praes. mimo 3. os. pl. dle třídy V, 2 (tesati) s kmenem *chti* (choti), při čemž se musí *t* rozlišiti v *c*, tedy: chcú, chci m. chti-u, chceš, chce, chceme, chcete (dual: chceva, vě, chceta, tě); 3. os. pl. pak s týmž kmenem dle III, 2 (hořeti, kde se však rozlišuje jen 1. os. sg., na př. styzu, styzi, hlezi, ale 2. os. stydíši, hledíši): *chtí*. S tím se shoduje stblh. **ХОШТЪ, ХОШТЕНН, ХОШТЕТЬ, ХОШТЕРЪ, ХОШТЕТА, ХОШТЕМЪ, ХОШТЕТЕ**, ale **ХОТАТЬ** (n. — **ТЪ** v památkách hlah.). — Ad b). Druhý důvod je k dovození tvaru *chtějí* zcela nevhodný, ana přece 3. os. pl. se netvoří od imp. A bychom i chtěli stanovití takové mechanické pravidlo, nelze přece všude dle něho se řídití, neboť — bychom užili opačného příkladu — slovesa III. třídy vzoru *uměti* (1.) od jmen odvozená ustálila se ve spisovné češtině nové na nesprávném imper. na *i*, m. na *-ěj, ej*, dle něhož bychom museli tvořiti 3. os. pl. na *-í* m. na *-ějí, -ejí*. Na př. bujni m. bujněj, nehubeň m. nehubeněj, neoněm (мѣ) m. neoněměj, tučni m. tučněj, nežel m. neželej a pod. Chceme-li však seznati pravý imper. slovesa *chítí*, podívejme se jinam do slovanštiny, na př. na stblh. a na slovenštinu, jež jej tvoří jako ind. dle V, 2: **ХОШТН**; **-РЪ, -ТА, -МЪ, -ТЕ**, čemuž se úplně rovná sloven. *chci; chcime, chcete*. Dle toho by zněl v češt. imp. *chci; chceva, chceta; chcemy, chcete*; ale v češtině shodoval by se s ind. (v stblh. a slovenšt. jest jinak), proto tvoří se dle III, 1: *chtěj; -va, -ta, -my, -te*, a v 2. os. sg. dialekticky též dle III, 2: máme totiž od širšího kmene *choti* mor. imp. *choť* (m. *choť-i*), sloven. *choť, choc* = rus. **ХОТЬ**, ovšem s významem spojky připouštěcí (ač, třebaš, byť i), jakož i přechodník praes. téhož kmene: rus. **ХОТЯ**, (chtě, srv. *samoctiee* RK.), sloven. *choťas* (= *choťa-si*), *chocaj*, zkažený: choďa významu spojkového jest. Co do *choť* srv. imper. *buď*, jehož se užívá též co spojky. Na př. *Choť bys ty vyplakala černé oko, nic na plat*. — Ad c). Ne všude mluví lid *chtějí*, tak na př. v podřechí Plzeňském a Plaském říká se jen *chtí* (jen v městech říkají dle spisovné mluvy vedlé *chtí* i *chtějí*), jako vůbec v krajině té neuzívají koncovky *-ějí, -ejí* v 3. os. pl. ani tam, kde by se jí správně mělo užívati (III, 1: *uměti; V, 1 na -eti, -ěti* m. *-ati*); ba i když se oslovuje poněmčilým „voni“, neuzívá se v podřechí tom koncovky *-ějí, -ejí*, kdežto přece v jiných krajinách, kde se též zhusta nešetří rozdílů mezi

koncovkou touto a mezi *-í*, v tom případě se užívá *-ějí*, *-ejí* i u těch sloves, jež tvoří 3. os. pl. jen na *-í*, jako: vodějí, nosejí, hořejí, držejí, činějí atd. Ano i *ví* a *jí* se říká (ba i píše, v. Plz. Listy ze dne 14. října t. r., 1. sloupec feuilletonu) v podřečí Plzeňském a Plaském m. vědí, jedí.

19, b. „V již. Čechách stává přípona *-ice* m. *-ová*.“ Na Plzeňště, Plaště a Příbramště užívá se týchž tvarův s příměskem příhany, na př. Kozl-ová, s příhanou Kozl-ice. Vedlé toho užívá se i *-ka*, ale bez příhany, takže některá jména mají jen *-ová*, jiná kromě toho i *-ka*: Boudová, Šteřlová; Marš-ová, *-ka*, Kabát-ová, *-ka*, Škubal-ová, *-ka*; někdy se při *-ka* krátí kmenová samohláska: Slámová, Slamka, Nováková, Novačka, Vlasáková, Vlasačka.

19, b. „*-ici*. Přípona adj. vedených od sloves v inf. v *-iti*, *-íti* zakončených.“ To jest nehrubě správné, neboť o koncovce *-íti* platí věta tato jen tehdy, když je *í* původní, jinak musí nastoupiti místo *-í* prvotní samohláska, na př. tříti — třecí, sítí — secí, plíti — plecí, mlíti — mlecí, zřítí — zřecí, žítí (žati) — žací a pod. Co zvláštnost uvádíme: *jičí* hodiny (usit. v Příbrami) co opak bicích hodin.

19, b. 20, a. P. spis. praví, že gen. a acc. zájmena *já* jest: mne m. mě. Ač pak u gen. dobře podotýká, že *mě* není doloženo, přece u acc. nechává platiti oba tvary. Leč neprávem, neb ten jest jen *mě*, jako gen. pouze *mne*. Ovšem se už záhy oba tyto tvary začaly míchati tak asi, jako u subst. užívá se od dávna tvaru gen. za acc. Už v stblh. užívá se někdy místo acc. *MA* genitivného tvaru *MENE*, nikoli však naopak.

22. b. „*Lze* = *jest* snadno, možno, třeba.“ „*Lze* = *jest* možno.“ Nedobře zde stojí sloveso *jest*, ano přece *lze* není slovesem nýbrž adv., a proto „*Lze* = snadno, možno“ neb „*Lze* jest = jest snadno, možno“. — Že by *lze* znamenalo také *třeba* (necesse), sotva dovede dokázati p. spis., jenž vyňal význam ten z Jung. slovníka; leč tento sám udává jen jedno místo, totiž Dal. hl. 5 (Výb. 91, 5—12): „Byste byli tepruv vyšli, bych mohl tu úlehl vzorati, viec *bylo by nelze* oráču chleba kupovati; ale že ste uchvátili, a mně v roli překazili, móż to slyšeti každý rád, bude v zemi žiezň a často hlad.“ Ale zde má *nelze* svůj význam: „nesnadno, těžko, z těžka, s těží, sotva, asi ne.“ Tedy význam místa jest zřejmý: Sotva by bylo oráči*) chleba kupovati = sotva by musel (by byl nucen — poněť to leží ve vazbě: jest s dat.), z těžka by musel, asi by nemusel, nemusel by tuším chleba kupovati. Na „třeba“ zde není možno mysliti. — Fráze: „dnes je tam *nelze*“ = dnes je tam psota,

*) Je to věta bezpodmítná a dat. *oráču* patří do přísudku *k jin. kupovati*, tedy vazba dat. s inf.; cf. co jest na nohú státi zvěři. Stít. Naut. 152. Red.

zlá pohoda, plískanice; „bude ti *nelse*“ = bude ti zle, běda. (Usit. na Plaště.)

29, a. P. spis. míní, že ve větě: „Koně mají pohyblivé uši“ stojí duál *uší* místo *plurálu*. Tomu však není tak, neboť se nechce udati *součet* uší všech koní, nýbrž jen jaké každý kůň o sobě má uši; nejlépe to vysvítá z vět, v nichž části těla udávají se singularem při plurálním podmětě, na př. Koně mají mrštný ocas, slonové mají dlouhý chobot atd. Není třeba, by se zde kladl pl.: mrštné ocasy, dlouhé choboty.

30, a. Při důležitém tomto článku jest nám se pozdržeti trochu déle. Nejprvé podotýkáme, že k pozn. 1. „Za starodávna nečinil se přísně rozdíl mezi *úv* a *in*“ — mohl se stručně připojiti důvod asi těmi slovy, že se při tvoření přisvoj. adj. na *-in* hledělo více na koncovku než na rod; ukazovala-li jen koncovka k rodu žensk., tvořilo se toto příd. jm. příponou *-in*, jako dosud jinde ve slovanštině, na př. Hankův = srbch. Gankin, stč. pastušin. Záliba v koncovce *a* u českých masc. jeví se mimo některá appellativa (pastucha, sluha, vozka, vojevoda, basista, houslista a pod.) a dosti častá vlastní jména hlavně tím, že obecná, tedy živá mluva národa přeráda dává křestním jménům takový útvar, aby se mohla končiti hláskou *a*, nepřestávajíc ovšem býti masc., na př. Bárta, Benda, Běra (Bořivoj), Crha, Jindra, Karla, Kuba, Láďa (Ladislav), Leksa, Mácha (Matěj), Mikula, Oldra, Ondra, Říha, Stáně (přehlas. místo Stáňa = Stanislav), Šéba = Šebesta, Těma, Váňa, Vančura, Vaňura, Váša, Vašata (Vácslav), Vávra, Vojta, Zíha (= Zýga, Zikmund) a j. Rovněž ráda přetvořuje češt. v ten způsob jména vlastní osob (příjmení), čehož dokladův opět v živé mluvě hojně se nalézá.

K pozn. 3. dodáváme, že na Plz., Plaště a Manětíně přivlastňuje se jedné osobě u masc. koncovkou *-ovo*, u fem. *-ino* pro vše pády, rody a čísla (udělal to přes *otcovo* zákazy, *matčino* šaty se mi líbí); i od vlastních jmen lze tvořiti taková adj. přisvoj., a sice u masc. vždy, u fem. však jen tenkrát, končí-li se na *-ka*, na př. Dítě (gen. Dítěte) — Dítětovo, Dítětka — Dítětčino, Kabát — Kabátovo, Kabátka — Kabátčino, Novák — Novákovo, Novačka — Novaččino atd. Tvoří-li se fem. jinak, nemůže míti přisvojovacího adj., na př. Bouda — Boudovo, ale Boudová — Boudový (gen. sg.) a pod. — I na Příbramě a na Milévěti užívá se přisvojovacích adj. na *-uj* (= *úv*): Houskuj kabát, tatínkuj syn a pod. Jsouť i vlastní jména toho druhu: Havlůj (m. Havluj — v Pokroku 1875, č. 103 v insertech). — Tvary: Šilháně m. Šilhanová a pod. nejsou nic jiného, než jména mládat (dětí atd.) tvořená od kmenův jmen obecných i vlastních, jako: osle, kachně, krutě, hřibě, kuře, kotě, housě (kmen *hus*); tvary takové od jmen vlastních mívají příměsek posměšný do sebe a jsou neutra (jako v Krkonoších), na př. Čermák — Čermáče, a od jeho kmene

Čermáčátko, jako oslátko, kuřátko a pod. Dle těchto řídí se v Krkonoš. i křestní jména: Anežka — Anežče, Francka — Frančtě, Ančka — Ančtě, Pavlína — Pavlíně, Kačena — Kačíně a j. (Kouble v Mus. 1864, 1, 53).

K pozn. 4. Koncovku *ovic* nalézáme na Plzeňstě staženu v *oic* (dvojslabičně), na Příbramstě, pak na Plaště a Manětínstě v *ojc* (jednoslabičně), v jihových. části Manětínska pak se vyslovuje *ouc* a kolem Krašovic i *úc*. Koncovkou touto přivlastňuje však se celé rodině, na př. sládkoic (-ojc, -ouc) syn, Bondoic (-ojc, -ouc) pole a pod. Sr. Erb. nár. pís. str. 86: Honza Žilojc. Totéž se děje s jmény místními končícími se na -ovice: Kraloice, Kralojce, Kralouce, Krašťuce, Štichuce (-ouce).

Nedosti úplně pojednal p. spis. o přísvoj. adjektivech na *-iu*, řka, že se jich užívá jen tenkrát, „stojí-li bez přívlastku“. Leč nejen že stará čeština poskytuje hojnost dokladův, jimž se přičíí toto pravidlo, ale i v nové češt. a v slov. nalézáme přísvoj. adj. s *přívlastkem*, který je v oně vyjádřen slovem *páně*, jež není nic jiného, než zkažený, neb mnohdy pouze přehlasovaný tvar přísvoj. adjektiva: *pán*, *pána*, *páně*, na př. *dům páně* (m. *pán*) *sousedův*, *knihovna páně* (m. *pána*) Šafaříkova, *pole páně* Trnkovo a pod.

Slovenština pak ráda v nár. písních a pověstech klade k přísvoj. adjektivu *přívlastek* vyjádřený gen. adj., zájmena neb číslovky; na př. *V nášho pánovom dvore stojí ráže na stole*. Koll. Zpiev. I, 307, 61, 1—2. *Nášho král'ova dcera je ehorá*. To je brat *toho tátošov*, čo na ňom drak chodí. Ten zámek je *jednej Ježibabin*. To byla žena *mladého král'ova* (sr. Hatt. slov. mluvn. §. 349).

Strany staré češtiny můžeme rozeznati čtyři*) rozličné způsoby v té příčině:

a) jako v slovenštině určuje se přísvoj. adj. genitivem adj., zájmena neb číslovky. V tej vojscě jeden král'ov Babylonského podkonie. Pass. Dcera Jindřichova staršího z Lipého. Pulk.

b) Zvláště často přistupuje přístavek, oyšem v gen., k přívlastku vyjádřenému přísvoj. adjektivem: Dci Kublajeva chána. RK. str. 8. Elišku krále Václavovu dceru. Pulk. Bě dci Ižakarova rodu krále Davidova. LAN. Však ty bieše choť osovna ciesařova syna mého. LKat. 1275—6. V domu Davidově, dětiete svého. ŽW. Dci slovuťného kniežete Pertoldova. Pass. Na slova Eliášova proroka. ŽSO. Podle Izaiášova proroka účinka. ŽSO. Ten bieše krále Priamov blízký přítel. KTr. Tří bratří a synové krále Priamovi. KTr. Psán rukú Václavovú toho času komorníka vyšehradského probošta. Rkp. 1339. S přístavkem *král'* nalé-

*) Dostí na třech; novočeský výraz slova *Izaiáše proroka* zněl by podlé nich staročesky: 1. slova *Izaiáše prorokova*, nebo 2. slova *Izaiášova proroka*, aneb 3. *Izaiášova prorokova*. Red.

záme příklady takové i v nové češtině dosti často: smrt krále Václavova a pod.

Zvláštní spodobení přísvoj. adjektiva k pádu přístavku nalézáme ve větě: Jediné znamenie Jonova (m. Jonovo) proroka. EM.

c) Zhusta se tvary obou přívlaskův zvrátí, an přístavek stane se přísvojovacím adj., toto pak položí se do gen. subst. na př. Aby řeč Esajie prorokova naplnila sie. Ev. 12, 38. Dceru císařovu Theodosie. Pass.

d) Někdy konečně i přístavek u přísvoj. adj. změní se v tento tvar: Na císařově Dioklecianově dvoře. K dvoru královu Svatoplukovu. Pass. Z králova Herodova města. Paš. Bratr Boleslavův vojvodin. Pulk. *). Téhož druhu je česká vazba: dům páně (m. pán) sousedův; s registry úřadu páně (m. pána) Lvova (Vel.) a pod. — Týž úkaz jeví se ostatně i v jiných slov. jazycích, na př. ad a) stblh. **ѢЗЪ ИМА ГОСПОДЪИЕ СЪТВОРЪШАЛОГО НЕБО И ЗЕМЛЪЖ.** Hornoluž. **) Hofanskoh' (= ho) Šipšikovy dvór (Horského č. z Hory Šipšikův dvůr); žoltoh knadžove perko (žlutého strnadovo pírkó); jeje štvortoh mužovy kupny list (jejiho čtvrtého mužův kupní list). Ad. b) stblh. ***) **ѢЗЪ ДОМОУ ДАВНОКЪ, ОТРОКА СВОЕГО. БРАТА ВЛАДИМИРА ЖЕНА. ѢЗЪ ДОМЪ МАРИНИЪ, МАТЕРЕ ЮЛНОВЪ. ѢЗЪ ДОМОУ СИМОНОВЪ ОУСМАРЪ. РАЗОРЕННИЕ ІЕРОУСАЛИМКО, ГРАДА ЖИДОВСКА.** Malorus. Zapys knáza Muchajlov; po smerty pana Andrejevoj. Rus. ЛѢта Ольгова, русьскаго князя. Nest. Юрьева печать Ивановича. Pol. Na księdza Alexandrowa dziedzinę. Był sluga pana Borkowym. Przy śmierci Dytmarowej, pierwszego biskupa prazkiego. Hornoluž. Krala Davidove slova; našeho kněza (= pana) hetmanova džóvka (dcera). Mimoходом řečeno nelíší se od této vazby nijak ona, v níž místo přísvoj. adj. stojí přísvoj. zájmeno, na př. stblh. **ТЕБЕ РАДН ПРНІАХЪ ОБРАЗЪ ТВОЙ РАБА, ДРЪЖИТЕ НАКАЗАНІЕ МОЕ, ОТЬЦА ВАШЕГО.** Srb. што је било наше, господина војеводе Радосава. Srp. Že jsi hřešil, není tvůj samého to pád, ale i náš. Br. Ty jsi naše všech naděje. Kanc. Naše žalost některých v radost jest obrácena. Har. (Zikm. skl. 306). V lat. je vazba tato pravidlem mimo: omnium nostrum u. vestrum, vedle: noster n. vester (i nostrum, vestrum) omnium. Srp. Cui nomen meum absentis honorí fuisset, ei meas praesentis preces non putas profuisse? Cic. pro Planc. 10. I v staré hněm. nalézáme: mīn armer Kriemhilde nōt; mīn selbes swert

*) Doklady stčes. vyňaty jsou ze Šaf. Poč. §. 97. a z Jir. Nákr. §. 291.

**) Jordan gramm. §. 148.

***) Mikl. gr. IV, str. 13.

(Mikl. l. c.). Sem zajisté patří též vazba: „čí jiného? něčí n. ničí jiného,“ ano *čí, něčí, ničí**) jest též přísvoj. adj. s touž koncovkou jako *boží, člověčí* a pod.; na př. Pokřik zase pomalu tišil, až i utichlo všecko, a *něčí jiného* (pověst) zníti začala. Kom. lab. 27, 3. Podřečí Plaské vedlé této vazby častěji říká: čí jinej (jiná, jiný)? něčí n. ničí jinej (jiná, jiný), spodobujíc přívlastek „jiného“ v pádě s předmětem řeči, na př. Je to tvý (= tvé)? Né, *to je něčí jiný* (neutr. dle *to*). Podal si mi to svou knihu? Ba né, *něčí jinou* (dle kniha). Koupil sem zahradu tvýho švakra a tvý tety. A čí eště? Už *ničí jinou* (dle zahrada). Též spodobení nalézáme i jinde, na př. v srb. *чије ино* (= čí jiné — neutr.); *што се њему по његовом самому* (= po jeho sama rozzumu) *уму чини да је онако*; Rus. *нашъ батюшковъ широкой дворъ м. нашего б.* (= батюшки); *нашъ матушкинъ високог теремъ м. нашей матушкинъ* (= матушки). Hornoluž. na mojím nanovym dvori m. na mojoho n. na mého otcově dvoře; ve mojej nanovej za'rodži m. ve mojoho n. (v mého otcově zahradě). Srv. pol. syn Chrobry Bolesława m. Chrobrego B. (Mikl. gr. IV. 15.). — Ad c). Malorus. se koroleva hramota Vladyslava (= list králův Vladislava). Hornoluž. Jana teho chćenikova hłova (Jana Křitelova). — Ad d) stblh. *лано Акраамово патриархоко*. Srb. *сољ калуђерова Никонова*. Malorus. vyhrabyl dom Stechnov namistnykov; kňaz Yvanov čelovik. Rus. *придохъ князь Михайловъ; въ матери его мѣсто въ княгинино въ Марьино*.

Při této příležitosti hodlám se zmíniti ještě o téhož pana spis. článku „O některých výtkách“ ve Filolog. listech II, 1, str. 75 sl.

Mezi prameny uvádí se tamže v č. 2. Kazimluv od *Jung-manna*; omyl tento, jenž se nalézá i ve spis. Jung. u Kobra vydaných, opravil už Zelený v Životě Jung. str. 377. v pozn., ukázav, že pochází „Kazimluv“ od *Fr. Palackého*.

Str. 78. zastává se p. spis. vazby „plný čím“, řka, že „M. Hattala praví, že vazby *plný čím* starší užívali a že se jí ve slovenčině posud užívá.“ Leč vizme, jak se srovnávají s tímto výrokem místa, na nichž mluví Hattala o vazbě té. Především je to v Srov. mluv. §. 26, str. 32; tam když bylo řečeno, že genitiv řídí kromě jiných adj. *plný*, na čehož doklad uvádí se z Koll. Sl. dc. II, 99, 1 a 3: Jak tě vítat, země, *plná* cti i posměchu — dí se dále: „V slovenčině *plný* přichází zhusta i s instrumentálem [tedy *genitiv* nijak se nevyučuje!]. U Čechů naproti *plný bez výnimky* řídí *genitiv* tak, jako *naplněný instrumentál*.“ Dále v „Obraně“ (str. 26) a v ČCMus.

*) S podivem jest, že ni u Jung. ni u Čelak. nenalézá se *ničí*, jehož se přece tuším všude užívá; aspoň na Plaště, Plzeňstě a Příbramstě je zcela obyčejno.

(1858, 527); tuto dostává genitiv přednost, poněvadž jakožto genitiv látky zastupuje vymizelý v slov. jazycích ablativ, neboť zajisté tam, „kde latina ablativu látky podružně užívá, totiž u sloves a přídavných *abundo, impleo, satio, plenus, satur* a podobných, jest i ve slovančině čistý *genitiv pravidlem*, předložkový pak a *instrumentál* jen *vynímkou*. Nejlépe to vysvítá z vazby běžné u nás od nejstarších dob až podnes s *plný a naplniti*. U onoho [rozuměj plný] jen *slovenčina* zná se i k *instrumentálu* [tedy ovšem kromě gen.], který je nyní u tohoto [rozuměj *naplniti*] i v *češtině* výlučně v užítku; za starodávna naopak byl i *genitiv*.“ Pak uvádí se hojně dokladův vazby „naplniti a naplněn čeho“ a pod. z češt., stblh. a stsrb., kromě několika s instr. *Succus* těchto výrokův jest tedy, že *plný* pojí se v *češt. pouze s gen.*, v *slovenštině* pak *s gen. i s instr.*, a nikde není řečeno, co p. Kott tvrdí, že „vazby *plný čím* staří užívali.“

S tím se shoduje, co řečeno v té příčině v Mluvn. sloven. §. 377, 2, že totiž v slovenšt. *vedlé gen.* slychati i u sloves *najest sa, napit sa, nasytit sa* i u adj. významem jim podobných „instrumental' o mnoho častej nežli za *starodávna*, menovite s *plný, sytý* a dl'a tých i s *bohatý a hojný*.“ Na pr. Vrecko plné bolo dukátov; máte vrecka plné *dukátmi* (Pov. 407. 413).

Zbaviti koho od čeho není tuším latinismus, ana slovesa toho druhu pojí se s ablativnou předložkou *od* (отъ) i v stblh., a to mnohem častěji než v češtině, jež vyniká nad onu znamenitě užíváním prostého či bezpředložkového genitivu. Leč původnější jest bez odporu prostá vazba genitivná: *zbaviti koho čeho*, an gen. zde není jiným než ablativným a užívání pádův bez předložek jest, o tom se nesmí pochybovati, prvotnější; teprv později užito předložek, zde na př. ablativného *od* (отъ) m. pouhého abl. (gen.). Srv. Hatt. O abl. ve slov. a litv. v Mus. 1858, 4, 523 sl.

Ušima dlouhými musí se vyložití tak, že už záhy začal se v přívlastku a přísudku *kasiti* dual, jako v řečt., kde i při *duo* zhusta stává pl.; známoť, že, řečt. pozbyla 1. os. dualu act. Pročež ovšem jest správnější *ušima dlouhýma* a pod.

Fr. Prusík.

Dictionnaire des antiquités grecques et romaines

(v. Listy fil. I. str. 77.) obsahuje v sešitu 2. a 3. celou řadu důkladných a zajímavých článků a množství zdařilých ilustrací. Hned článek „Alphabetum“ v 2. seš. str. 188.—218. od F. Lenormanta zasluhuje v plné míře, abychom zde o něm promluvíli. Známo, že veškery abecedy nynějšího světa vzdělaného původu jsou foinického. Od Foinikův přijali totiž písmo hláskové Řekové,

od těchto Římané a od nich během času veškeren západ. Foinikové pokládají tudy vůbec za vynálezce našeho písma. Avšak již ve starověku setkáváme se s některými patrně z dávné tradice vzniklými pověstmi, dle nichž Egyptané vlastními a původními vynálezci písma jsou. Tacitus pak zdá se toho míti i důkladnou povědomost, že Foinikové písmo od Egyptanů toliko přejali a dále rozšířili (Ann. XI. 14.). — I podává spisovatel v tomto článku na základě badání nejnovějších, obzvláště egyptologa Rugé, důkazů bezpečných, že písmo foinické vzniklo z egyptského *hieratického*, zejména z toho, jakého užíváno bylo za trvání *staré říše*, aspoň vždy před vpádem t. zv. Hyksos. Zásluha Foiniků jest při tom ta, že platnost charakterů hieratických hláskosloví svému přizpůsobili, jakož později učinili opět Řekové s písmem foinickým.

Z podané abecedy hieratické a foinické (nejstaršího dosud známého rázu) na jevo přichází, že 15 znamének foinických s tolikéž hieratickými úplně se srovnává, ostatních pak 7 méně sice ale přece vzorům svým se podobá. — Dále rozebírá spis. druhy písma, jež se z foinického vyvinuly; jsou pak to: *řecké*, jehož rozeznání a sledování lze patero druhů a to nejstarší t. zv. kadmejské (na ostrově Theře a Thesalii) foinickému nejpodobnější, aiolodorské, korintské, attické, ionské; *maloasijské*, jakéž vyskytuje se na nemnohých některých památkách v Lykii a Frygii a které patrně z řeckého se vyvinulo; *etruské*, kteréž nevzniklo přímo z foinického, nýbrž z řeckého aiolodorského, a z tohoto vyšlé druhy jihovýchodní: umbrijské, sabellské a oskijské, a severní: euganejské, rhaetské a sallasijské; *latinské*, jež ukazuje k písmu řeckému jakožto přímému zdroji svému, zejména v osadách řeckých v jižní Italii (Kumy, Rhegium) a Sicilii (Messana, Himera) užívanému.

Archaeologische Zeitung. V díle 7. podává Graser, jenž dosavadní známosti o plavbě antické a zřízení lodi spisy svými důkladně rozšířil a opravil, vyobrazení authentické kopie větší vypouklé řezby řeckou trojveslovou loď znázorňující a příhodným textem vysvětluje zřízení její, kteréž ve všem theorii jeho potvrzuje.

Tamtéž podává Förster (archaeol. v Mnichově) důvodně mínění své o významu důležité malby nazývané „*svadbou aldobrandinskou*“. Na Esquilině v Římě byla totiž r. 1606. objevena starožitná malba na zdi, kterouž zjednal sobě umění milovný kardinál Aldobrandini; nyní nalézá se v knihovně vatikánské. Předmět této malby byl od učenců až na doby naše nejrůzněji vykládán. Förster přichází k výsledku, že jest tato malba římská kopie proslavené svadby „Alexandra s Rhoxanou“ od Aëtiona (kvetl kol. 107. ol., dle Plin.) a to starší všech známých maleb kampanských (t. j. než malby v Herkulaneu, Pompejích atd. objevené).

Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung

v. A. Kuhn. (V. Listy filol. 1874 str. 317—319.) Sborníku tohoto vyšly dále osmého dílu sešit druhý a třetí. Sešit druhý obsahuje mimo jiné i rozpravu Vsevoloda *Millera* o infinitivě litevskoslovanském. Jak prof. Ludwig (Der Infinitiv im Veda) ukázal, vyjádřuje jazyk vedský kategorii infinitivu 23- nebo 24tými formami slovními; naproti tomu v jazycích indoevropských jiných pro tutéž kategorii jen jedna anebo nejvýše čtyři (v řečtině) formy se ustálily a sám na př. klassický jazyk sanskrtský má jen jednu formu infinitivní *-tum*. Další pak rozdíl jest ještě ten mezi vedštinou a jazyky indoevropskými jinými, že zde formy infinitivní na významé infinitivním již ustrnuly, kdežto ve vedštině dávají se poznati za pády (gen., dat., lok., ablat. nebo akkus.) jmen podstatných významu dějového (nom. actionis), a to nejen formou svou, ale i vazbou a platností syntaktickou. Od nich pak náležitého objasnění dostávají také infinitivy jazyků ostatních a zejména také infinitivy litevskoslovanské. Tyto obecně se vykládají za pády kmenův příponami *-ti* a *-tu* utvořených a Millerův výklad totéž učí a jistou měrou i potvrzuje se stránky hláskové a syntakticky.

1. Slovanský *infinitiv -ti* končí se v litevštině také s *-ti*, ale dialekticky také s *-tė*, což předpokládá původní (pro litevskoslovanské) zakončení *-tai* a ukazuje se býti dativem ku kmenu *-ti*, jako vedský inf. *-taje*, na př. *pítaje* stb. *píti*. 2. Druhý slovanský *infinitiv -to*, nazvaný *supiném*, je zase akkusativ ku kmenu *-tu* a odpovídá litevskému inf. *-tu* a vedskému i sanskr. *-tum*: *datum* stb. *dat*. 3. Kromě těchto zachovaly se ve slovanštině stopy a zbytky *infinitivu -tu*, zejména *bytu* od *by* (Mikl. Formenl. 93, Synt. 846), a tento tvar pokládá Miller také za dativ, t. ku kmenu *-tu*, a srovnává s ním vedský infinitiv *-tave*, *-tavai*, který je též vlastně dativ. — Hlavním tvarem infinitivním ve slovanštině jest tvar s *-ti*, v sanskrtě zase tvar s *-tum*; t. j. z těch mnohých druhů forem, které ve vedském sanskrtu za infinitiv se berou, zvítězila v sanskrtě klassickém forma významu akkusativního, ve slovanštině pak (a litevštině) forma významu dativního. Tento pak dativní význam vyhledává Miller dále ve zvláštních některých staroruských vazbách infinitivních za pomoci obdobných vazeb jiných, zvláště vedských. Zejména hledá dativní význam infinitivu, kde tento jest za dativ účelu (na př. i gna viděti nevidaněnuju rať), za partic. necessitatis, (byť tebě otъ toje ženy udavlenu, molodymъ pěti slava), ve spojení s jestь, bě, bystь (kako ti jestь piti smrtěnuju čašu, otsjuda ničego ne vidatь), ve spojení s některými jmény (vremja rabotatъ) a ve významu imperativním (až ubijetъ mužь mužь, to mьstiti bratu brata). Ano atrakcí prozrazuje se, že dativní význam infinitivu drahdy se ještě cítil, když k vůli tomuto významu předmět na infinitivě

záviatý ze svého pádu do dativu přestoupil: vy plotěnici sušte! a postavimъ vy choromomъ rubiti našimъ (dat. m. akk.: chrámy naše). Na konci připomíná Miller, že za infinitiv passivní běže se v litevskoslovanštině inf. zvrtný, zřídka že i aktivním zastoupiti se může; příkladů slovanských jest velmi málo, ale takových, jako v lit. žemė sunki art, je přece dosti, na př. y přeložení českém téhož příkladu (země jest tvrdá orati, cf. což je ta cesta tvrdá orat, Erben, nár. pís. 434) je tak passivní infinitiv jako v litevštině, a podobně v bajce o Lišce a džbánu: (džbán) zdáše sě jiej nésti těžek — težeks mi nésti, mój pane! atp. — Dále má týž sešit celou řadu úvah od *Baudouina* de Courtenay. Nejvýznamnější jsou z nich o A. A. *Kryšského* dissertačním spise O nosovýchъ zvukachъ vъ slavjanskichъ jazykachъ. (Varš. 1870, úv. nepřiznivá), o Luc. *Malinowského* Beiträge zur slav. dialektologie: I. Über die Oppelnsche Mundart in Oberschlesien (Lpz. 1873, hláskosloví a tvarosloví) a Ant. *Semenowicze* Über die vermeintliche Quantität der Vocale im Altpolnischen (Lpz. 1872); ve spisku posledně jmenovaném dotvrzuje spisovatel, co vůbec o kvantitě polské se soudilo, totiž že ani stará polština dlouhých a krátkých slabik nerozesnávala, rovněž tak jako polština nynější, a že aa, ee, oo atd. a čárkované á, ó, é . . . ve starých rkp. neznamenají slabiku dlouhou, ale tu zvláštní výslovnost těchto hlásek, kterou grammatikové nazývají „pochýlenou“ (súženou). Mimo to pak více méně obšírně oznámeny a zpomenuty tu jsou práce: A. *Budiloviče* Izsledovanie jazyka drevneslavjanskago perevoda 13 slovъ Grigorija Bogoslova po rukopisi imp. publ. bibl. XI. věka (Petrohr. 1871); Vinc. *Pola* Historyczny obszar Polski, Rzecz o dialektach mowy polskiéj (Krak. 1869, — Vinc. Pol počítá také běloruštinu a maloruštinu k nářečím polským!); Stoj. *Novakoviče* Fiziologija glasa i glasovi srpskoga jezika (Bělehr. 1873); Jos. *Jirečka* Nákrės mluvnicė staročeské (v Pr. 1870); Henr. *Sucheckého* Modlitwy Waclawa, zabytek mowy staropolskiéj (dle pravopisu a jazyka z 2. pol. XV. století), odkryty przez Aleks. hr. Przędzieckiego; wiadomośó o nich z rozbiorem filologicznym i lingwistycznym (Krak. 1871); A. *Kryšského* Kwestyja językowa: o bezzasadnym odróźnianiu rodzaju nijakiego od męskiego w deklinacyi przymiotników (Varš. 1873) a Aemil. *Kaluzniackého* Descriptio codicum slovenicorum, qui in biblioth. universitatis Jagell. inveniuntur (v programě Anenského gymn. v Krak. 1871). — V posledním pak sešitě, třetím, přinášejí Beiträge rozpravu Luc. *Malinowského* Über die Endung des gen. sing. masc.-neutr. der pronominalen und zusammengesetzten Declination im russischen und kaschubischen. Koncovka tato, v stb. -go, zní velkorusky a kašubsky -va, -vo a Malinowski myslí, že se tu výslovnost svedla analogií hojných jmen na -ov, -ev, která mají v gen. -ova, -eva (?). — Beiträge vyjdou jen

ještě ve dvou sešitech, jimiž se osmý díl ukončí; potom splynou, jak redakce a nakladatelstvo v tomto posledním sešitě oznamují, v jeden sborník s Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, unter Mitwirkung von Ernst W. A. Kuhn, Aug. Leskien und Joh. Schmidt, herausgegeben von A. Kuhn. Jak známo, vychází Zeitschrift od r. 1851 a obmezuje se na jazyky staroklassické a německý; pro ostatní jazyky indoevrop. založeny 1857 Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slavischen Sprachen a vydávaly se zároveň a vedlé Zeitschrift, nyní pak obé splynouti má, poněvadž, jak se v oznámení čte, studium jazykozpytné tak se samo v sobě rozšířilo, že těch mezi, jakými od sebe rozděleny byly Zeitschrift a Beiträge, v žádné práci jazykovědecké zachovávatí nelze.

J. Gebauer.

Zprávy osobní.

A. Z gymnasií.

V Jindř. Hradci dán jest p. M. Růžička, ředitel, do výslužby a udělen mu rytířský kříž rádu Františka Josefa I. Na jeho místo jmenován p. Al. Vaníček, ředitel na gymn. v Třebíči. — Do Jindř. Hradce přesazen jest p. Václav Škaloud, prof. v Třeboni a pan Jos. Capek ustanoven suppl. uč. fil. — V Benešově stal se ředitel p. Amb. Malý provinciálním vikářem a na jeho místo dosazen jest tamnější prof. p. Norb. Diviš. — Do Budějovic přesazen jest Fr. Tůma, prof. z Něm. Brodu, a p. Fr. Bareš dosazen za suppl. učitele dějep. — Do Hradce Králové dosazen p. J. Třášak za suppl. uč. fil. — V Klatovech ustanoveni jsou suppl. uč.: pro fil. p. Fr. Ruth, pro dějep. p. Voj. Němeček. — V Praze na akad. gymn. zemřel pan Jindř. Niederle, prof. klass. fil. a člen zkušební komise pro kandidaty gymn. učitelství, čestný člen Jednoty českých filologů atd. dne 8. září 1875. — Pp. Vojtěch Hrnčíř, Robert Novák a Josef Třesohlavý jmenování jsou suppl. uč. fil. a p. Bělohlávek suppl. uč. přírodopisu. — Do Rychnova dosazen p. Dr. Fr. Kouřil za suppl. uč. — V Slaném jmenování jsou pp. Herman Hink suppl. katechetou, Jos. Kučerka, Jos. Lacina, Jos. Pírko suppl. uč. fil. — V Německém Brodě jmenování pp. Fulgent Ledvinka professorem, Dr. Jos. Forchheim skut. uč. dějepisu, A d. Prokop, dřívě suppl. uč. v Karlíně, skutečným uč. kreslení.

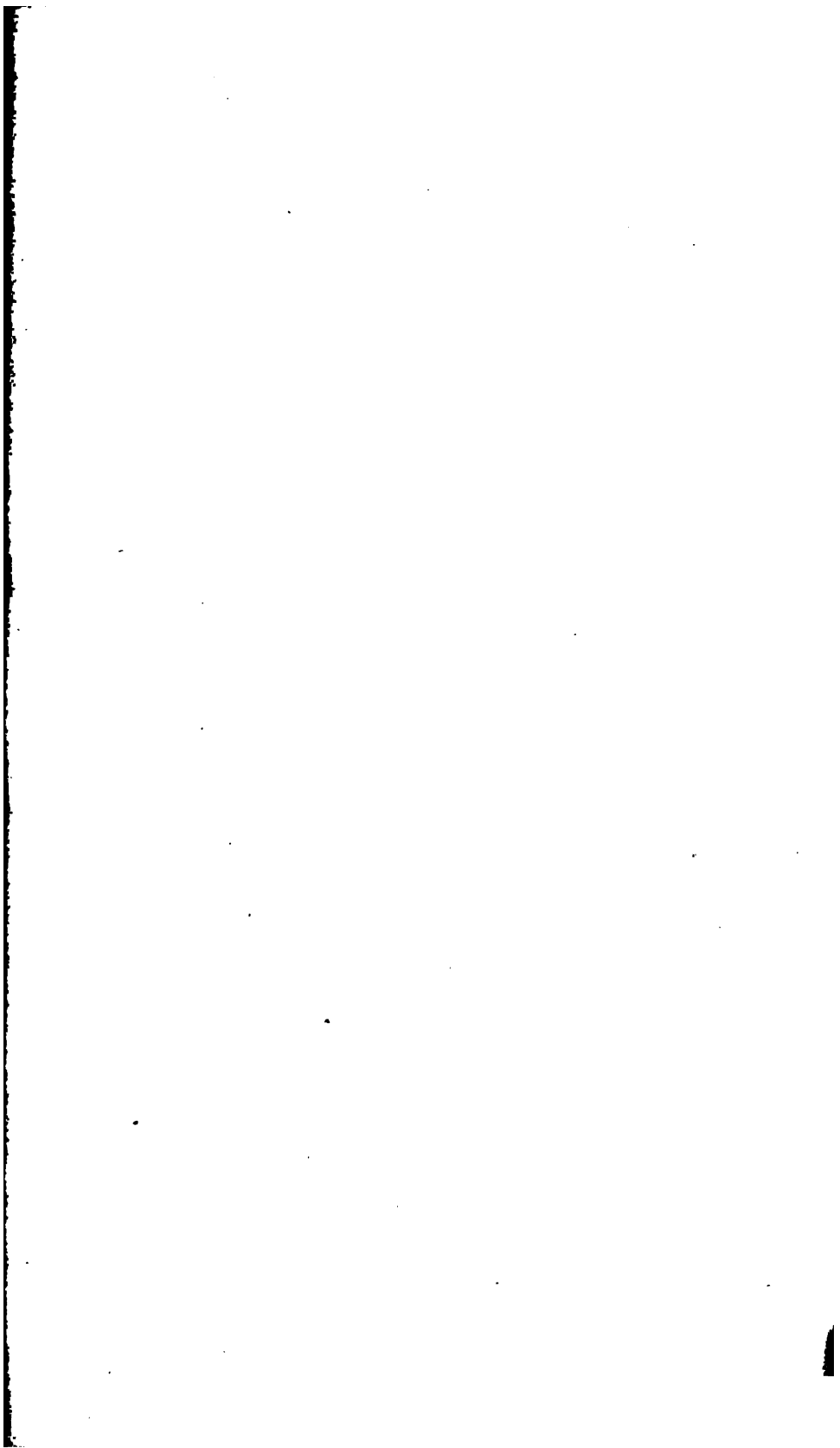
B. Z gymnasií realných.

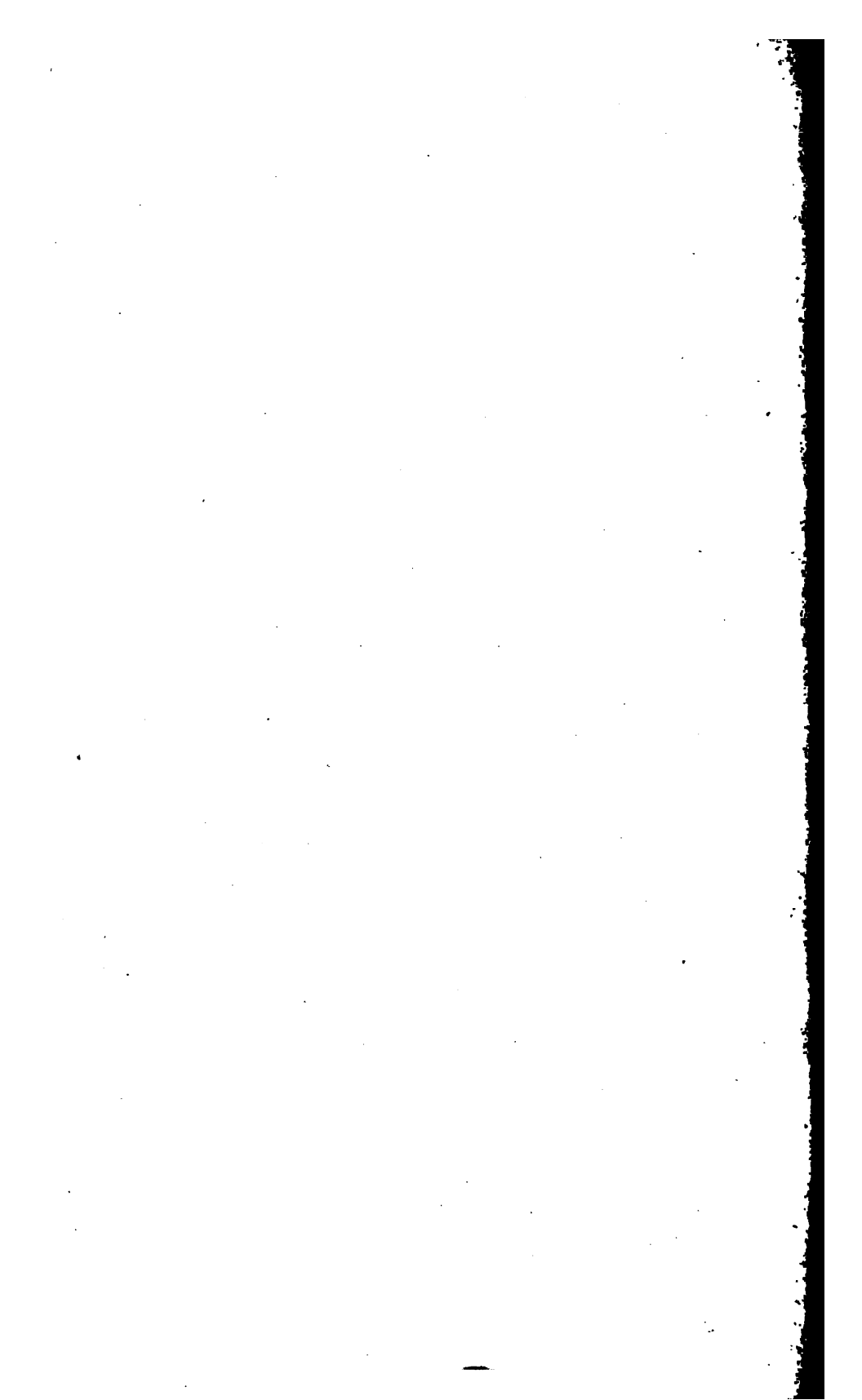
Do Domažlic přesazen jest p. Hanuš Tůma skut. uč. z II. st. realn. gymn. v Praze a dosazen za suppl. uč. pp. Jan Slavík a Ferd. Liška. — Do Chrudimi přesazení jsou pp. Ed. Souček, prof. fil. z Prachatic, Tom. Plánský, suppl. uč. fil. z Klatov, Jan Barták, suppl. uč. z Třebíče; dosazení jsou pp. Voj. Krupka za

suppl. uč. fil. a Fr. Chum za suppl. uč. dějep. — V Pelhřimově ustanoven suppl. uč. dějep. p. Ed. Janáček. — Do Plzně dosazen p. Jul. Koráb za skut. uč. z Rychnova; skutečným uč. přírodop. jmenován p. J. Hanuš. — V Praze na I. státn. realn. gymn. dosazen p. Ad. Hejduk za prof. kreslení z Písku; p. Fr. Tesař za suppl. uč. math. a deskř.; p. Tom. Řehoř za suppl. uč. přírodop.; p. Jos. Hůla za assistenta kreslení; pp. Josef Král, dříve výpomocný uč. na obec. real. gymn. v Praze, a Voj. Viravský za suppl. uč. fil. Na II. státn. realn. gymn. přesazeni jsou pp. professoři Kárel Doucha z Třeboně, Ondřej Franta z Hradce Králové, Bohumil Bauše z Tábora; dosazeni pp. Dr. M. Kovář za skut. učitele a Boh. Malý za suppl. uč. Na obecním realn. gym. jmenován tamní p. prof. M. Pokorný na místo zesnulého p. Václava Zeleného ředitelem; suppl. uč. p. Karel Himer přesazen z Litomyšle jako skut. učit. fil.; přesazeni jsou pp. Dr. Fr. Houdek z české vyšší real. školy v Praze a prof. K. Duchek z Budějovic, Dr. Jos. Novák jako suppl. učitel z I. státn. real. gymn. v Praze. — Do Tábora dosazen p. Aug. Sedláček za skut. uč. dějep. z Rychnova; p. Ot. Hejnic za skut. uč. math. a deskř. z realn. šk. v Jičíně; p. Fr. Šafránek za suppl. uč. přírodop. z učitelského ústavu v Jičíně. — Do Třeboně dosazen za ředitele Norb. Hajnovský, dříve prof. v Hradci Králové; p. Karel Brož za suppl. učit. math. a fys.; p. Fr. Wajs dříve suppl. uč. na akad. gym. za skut. uč. fil.; přesazeni jsou pp. suppl. uč. Jan Krsek z Jindr. Hradce a Jos. Kovář z obec. realn. gymn. v Praze.

C. Ze škol realných.

Do Hradce Král. dosazeni jsou pp. Macháček za suppl. uč. dějep., Gust. Pozděna za vedlejšího uč. tělocviku. — Do Jičína dosazeni jsou pp. Josef Vaněček, dříve suppl. uč. v Oséku, za skut. uč. math. a geom.; Ferd. Vaněk za suppl. učit. kreslení; Fr. Řehák za suppl. učit. math. a geom.; Tom. Zákasník za suppl. učit. pro dějep. — Do Kutné Hory dosazen jest skut. uč. p. Fr. Klár, dříve v Rakovníku; za suppl. uč. pp. Jos. Veger pro dějep. na místo zemřelého p. prof. Noska, Fr. Machovec pro geom. a Karel Míle pro kreslení; pan Jos. Zeis jmenován skut. uč. kreslení; pro tělocvik dosazen za vedlejšího uč. p. Josef Klenka. — Do Karlína dosazeni jsou pp. Jos. Škoda za skut. uč. kresl. z Něm. Brodu, Frant. Kunstovný za suppl. uč., Fr. Heller, dříve uč. na obecné škole, za vedlejšího uč. tělocviku. — Do Litomyšle dosazeni pp. Bart. Číhaň za skut. uč. čest. a němč., dříve suppl. učit. v Slaném, Aug. Kolářik, dříve assistant na technice, za skut. uč. math. a deskř., Josef Stěpánek za suppl. uč. čest. a němč., Ant. Kvítek za suppl. učit. geom. a arithm., V. Cerný, suppl. uč. franč., Karel Hoče za vedlejšího učitele tělocviku; skut. uč. jmenován p. Dom. Cípera. — Do Písku dosazen p. Fr. Mouček, suppl. uč. kresl. — Do Pardubic dosazeni za suppl. uč. pp. Ant. Libický pro mathem. a deskř., Vilém Westfál pro čest. a němč., Jos. Lerach, dříve suppl. uč. dějep. v Litomyšli. — V Praze na českou vyšší realn. šk. přesazeni pp. Dr. V. z Cintulů, suppl. pro dějep. a franč. z Pardubic, Al. Studnička, prof. kreslení, z I. státn. realn. gym. v Praze a dosazen jest Cenek Ibl za suppl. učit. dějep. a franč. — Do Rakovníka dosazeni jsou pp. Al. Hoffmann za suppl. uč. čest. a němč., Aug. Hlaváček za suppl. uč., dříve na ústavu hospodářském v Táboře, Fr. Šubert za skut. učit. franč. a čest., dříve suppl. učit. v Litomyšli, Engelbert Jindřich za skut. uč. kresl., dříve suppl. uč. v Třebíči. —k.

6657

1890

LISTY

filologické a paedagogické.

Vydávají se

nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktori

LIDSKÝ, I. KVIČALA, J. GEBAUER.

AUG 5 1966

**UNIVERSITY OF CALIFORNIA
BERKELEY**

ROČNÍK DRUHÝ.

SEŠIT IV.

V PRAZE.

Knihtiskárna: Hynek Militký a Novák.

1875.

Obsah sešitu čtvrtého.

Pojednání.

	Strana
Vergiliana. Podává Jan Kvíčala	241—252
O slovanských kmenech na U. Od Dr. Leopolda Geitlera . .	253—286
O předložkách <i>za a na</i> . Napsal Fr. Bartoš	287—304
Moravská národní píseň o třech dcerách. Od Dr. J. Gebaura	304—308

Úvahy a zprávy.

Poznámky k některým výtkám, jež učinil pan prof. Fr. Prusík v Listech filologických. Od Fr. Kotta	309—313
Výbor z literatury české doby střední. Sestavil B. V. Spiess. V Hradci Králové. Nákladem Jana Pospíšila. 1876. Dr. J. Gebauer	313—316
Archiv für slavische Philologie. Dr. J. Gebauer	316—319
Revue de linguistique et de philologie comparée (publ. par A. Hovelacque, E. Picot et J. Vinson). 1873—1875. Dr. J. Gebauer	319—320
Zprávy osobní	320

Vergiliana.

Podává Jan Kvičala.

(Dokončení.)

Na místech v seš. 2. a 3. na str. 87—96 tohoto časopisu uvedených, kteráž k této kritické úvaze příležitosti poskytla (jichž počet by lze bylo značně rozmnožiti) rukopis pražský liší se ode všech ostatních rukopisů. Jsou pak mnohá jiná místa, na nichž rukopis tento neposkytuje samojediný čtení pravého nebo pravděpodobného, nýbrž sdílí je s jinými rukopisy. Míst těch jest převeliké množství, zde pak prozatím jen o několika místech chci podati úvahy, a sice o takových, kde rukopis pražský s *málokterými* jinými rukopisy nebo pouze s jedním rukopisem v podání důležitého čtení se srovnává.

A e n. I 148 sqq.

Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
Seditio, saevitque animis ignobile volgus,
Iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat;
Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent arrectisque auribus adstant;
Ille regit dictis animos et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor cet.

Pražský rukopis spolu s nemnohými jinými ve verši 148 má čtení *magna* místo *magno*. Vykladatelé praví, že *magno in populo* proto jest vhodné, že onen *jediný* muž, jenž zuřivost lidu rozbourěného utiňuje, protivou *magno in populo* velmi pěkně a důrazně se vyznačuje a vytýká. Též praví vykladatelé, že právě *in magno populo* často seditioes se vyskytují. Nechci tyto důvody zlehčovati, nýbrž zůstavuji je v důležitosti a váze, kteráž jim přísluší; ba dokládám ještě, že *magnus populus* dobře se srovnává s *velikým a mohutným* mořem. — Ale s druhé strany lze naproti těmto důvodům položiti jiné, kteréž svědčí čtení druhému *magna*.

1. *Magna* seditio jest výraz proto velmi vhodný, že se dle toho čtení veliká bouře mořská porovnává s *velikým vzbou-*

řením národa. Je-li národ větší či menší, jest jednostejno. Že básník měl *magna seditio* na mysli, přichází na jevo z verše 149 sq.

saevitque animis ignobile volgus;
Iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat.

2. Je-li *magna* pravé čtení, snadno lze naleztí příčinu porušení textu; slova *hned* následující *in populo* poskytla příležitosti a příčiny k tomu. S menší pravděpodobností by bylo předpokládati opácnou změnu.

Chtěl-li by pak kdo namítnouti, že výraz *in populo* bez epitheta nepěkný jest a že epitheton *magno* se pohřešuje, *seditio* pak že beztoho vždy se jeví v *národě*: byla by odpověď na snadě, že totiž čtením *magna in populo* naznačuje se protiva mezi vzbouřením *národa* (t. j. *seditio* v obyčejném a vlastním významu) a vzbouřením *moře*; *in populo* *seditio* opp. *pelagi fragor* (v. 154). *Seditio* zajisté mohlo míti také tropický význam i mohlo se slova toho o vzbouření moře užívati, jakož dokazuje Statius Theb. IX 112 *seditio maris* a Manilius II 90 *seditio pelagi*.

Konečně také ještě k utvrzení čtení *magna* lze poukázati k souměrnosti aspoň formální mezi *magna* in *populo* *seditio* a *cunctus pelagi fragor*. *Magna* = *cunctus*, *in populo* = *pelagi*, *seditio* = *fragor*.

A e n. I 509 sqq.

Cum subito Aeneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum
Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
Dispulerat penitusque alias avexerat oras.

^D Ribbeck v kritických poznamenáních praví: „AVERTERAT Fy AUEXERAT (D col. rubro) M; *advexerat* probavit Lachmannus ad Prop. IV, 6, 63: cf. Haeckermann explic. Verg. 15.“ Srovnej také ještě Peerlkampovo poznamenání k tomuto místu. Také v pražském rukopise psáno *aduxerat*.

A e n. II 260 f.

laetique cavo se robore promunt
Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Ulixes.

Heyne píše: „*cavo se robore promunt maior librorum pars*; et sic proprie(?) hac in re dicitur. Enimvero Longob. Pierii, quem etiam Ge. Fabricius respicere videtur, *produnt* habet; quod sane exquisitius, *se prodere*. Itaque Heinsio illud probatum ad Claudian. IV Cons. Honor. 643, et Ovid. V Fast. 508.“

Wagner pak k tomuto poznamenání připojil přídavek („vid. Cort. ad Lucan. I 625).“

Také pražský rukopis podává čtení *produnt*. Dle mého mínění nelze tvrzení Heyneovo, že *se promere* jest *vlastním* výrazem o této věci (*proprie hac in re dicitur*) za pravé pokládati. Nelze zajisté dokázati, že kdo kdy *se promere* o osobách ven se beroucích napsal. Výraz *vites promunt se* (t. j. vyrazí Colum. III, 12, 1) není dostatečnou analogií. Také se *se promere* nebo *promi* samo o sobě zdá býti divným a nepřiměřeným výrazem. Nemám ovšem také žádného příkladu po ruce, jímž by význam frase *se prodere* = *vydávati se někam* fakticky se dokázal.*) Ale možnost a přiměřenost toho významu dokázána jest užíváním výrazu *se edere* (Plaut. Most. III, 2, 9 *clanculum ex aedibus me edidi foras*), *se dare* (Cic. Fam. XIV 12 *in viam quod te des hoc tempore nihil est*; Verg. Georg. IV 528 *se iactu dedit aequor in altum*), *se abdere* = pryč se ubírat (Plaut. Pseud. IV, 7, 5 *ex conspectu heri sui se abderunt*; Caes. B. G. VI 5 *ne desperata salute aut se in Menapios abderet*). Také lze možnost toho významu obdobou jiných jazyků dokázati. Taková zajímavá obdoba a shoda naskytuje se v českém výrazu „*vydávati se někam*“ a v německém „*sich begeben, sich herausbegeben*.“**)

Dále čtení pražskému nasvědčuje také to, že o činu opácném ve verši 401 básník praví:

pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum et nota conduntur in alvo.

Ostatně co se čtení obyčejného *se promunt* týká, na snadě jest domněnka, že výraz *se produnt*, poněvadž se mu nerozumělo a poněvadž se na obyčejný význam slova *prodere* „zraditi“ pomýšlelo, proměny *se promunt* zakusil. K tomu pak dokládám, že *prodere* také na několika jiných místech, kde má význam poněkud neobyčejný, se porušilo. Tak na př. Ov. Fast. V 518 naskytuje se také různé čtení *promit*, *promsit*, *promisit*. V Ovidiových Proměnách pak IV 656 Heinsius bezpochyby právem *prodidit* (proti čtení *protulit*) v text přijal.

A e n. III 169 sqq.

Skřítkové, jichž podobizny Aeneas z Troie s sebou vezl, praví jemu ve snách radíce, aby Kretu opustil:

*) Význam „vydávati“ slova *prodere* lze ovšem příkladem dokázati; na př. Ovidius Fasti V 518 *prodit fumoso condita vina cado*.

***) Také řecká frasa (ovšem z pozdější doby) podobá se těmto výrazům, t. *didónai éavtón eis éρημους* u Diodora V 59.

Surge age et haec laetus longaevo dicta parenti
 Haud dubitanda refer, Corythum terrasque requirat
 Ausonias; Dictaea negat tibi Iuppiter arva.

Tak se čte obyčejně; neboť *requirat* ve verši 170 jest rukopisy nejlépe zaručeno. Několik rukopisů, mezi nimi též *Bern. a* mají čtení *requiras*, v jiných (a k těm patří také pražský a dle Wagnerovy zprávy i Palatinus) psáno *require*. Druhé osobě (tedy čtení *require* nebo *requiras*) nasvědčují tuším důvody pozoruhodné.

Přechod od třetí osoby *requirat* (t. Anchises) k slovům *negat tibi* (což přece jen o Aeneovi lze vyložit) jest nepěkný a drsnatý. Dle zájmena *tibi* očekáváme též v předcházející větě *require* n. *requiras*, poněvadž obě věty *Corythum terrasque requirat Ausonias* a *Dictaea negat tibi Iuppiter arva* jsou v patrném a přesném logickém spojení (první naznačuje *následek*, druhá *příčinu* tohoto následku). Jestli to nepřirozený a ne-libý způsob mluvení, praví-li se: „*Anchises* nechť vyhledá *Ausonii*, protože *tobě* *Iuppiter* niv *Dikejských* nechce dopřáti.“

Jiný důvod proti obyčejnému čtení *requirat* jest, že hlavním a vlastním vůdcem plavby není *Anchises*, nýbrž *Aeneas*. *Jemu* praví skřítkové 159 sq.:

*Tu moenia magnis
 Magna para, longumque fugae ne linque laborem.
 Mutandae sedes.*

Jemu praví 161 sq.:

Non haec *tibi* litora suasit
 Delius aut Cretae iussit considerare Apollo.

Původ čtení *requirat* sluší snad v tom vyhledávati, že starověcí čtenáři *haec dicta* vztahovali k slovům *následujícím*; ale přijme-li se čtení *require*, jest věta „surge age et haec laetus longaevo dicta parenti haud dubitanda refer“ *ukončením předcházejícího* sdělení a *haec dicta* má význam *vzpět ukazující*. K této větě pak, kterouž se předcházející výklad ukončuje, připojuje se s úsečnou stručností *asyndeticky* příkaz *Corythum terrasque require Ausonias*, jakož na př. také III 96 k předcházejícímu sdělení *asyndeticky* se přidává rozkaz: *Antiquam exquirite matrem*.

A e n. IV 288 s q q.

Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
 Classem aptent taciti sociosque ad litora cogant,
 Arma parent cet.

Ve verši 288 psáno v několika rukopisech, z nichž také pražský jest, *fortemque Cloanthum*, kteréž čtení kritikové zavrhují dokládajíce, že v Aeneidě XII 561, kde týž verš se vyskytuje, v rukopisech (vyjma Parrhas.) též psáno *fortemque Serestum*. Dále praví kritikové, že *fortemque Cloanthum* vzniklo upomínkou na verš Aen. I 222 nebo spíše ještě na v. I 510.

Kdyby Brunckova domněnka (ad I 343) pravá byla, že *Sergestus* a *Serestus* jest *totéž* jméno (jen dle metrické potřeby poněkud přeměněné), byla by ovšem otázka tato ihned dokonale rozřešena; místo *Serestum* by se *musilo* čísti *Cloanthum*. Avšak i nedůvěřujeme-li domněnce Brunckové, shledáme jiné důvody, které na našem místě čtení *Cloanthum* podporují.

1. Spojení podobných jmen *Sergestus* a *Serestus* v *též* verši jest kakofonické a původcem této kakofonie zdá se mi býti někdo jiný než básník sám; nebo nemůžeme souditi, že i v takovýchto věcech básník jakéhosi podání starého se přidržoval. V takovýchto podrobnostech užíval zajisté básník neobmezené volnosti a právě proto nevěřím, že básník kakofonické *Sergestumque* vocat *fortemque Serestum* volil moha místo *Seresta* jiného bohatýra jmenovati.

2. Aeneovi záleží na rychlém upravení lodí, aby mohl co nejdříve od Karthaginy odplouti. Kdo byl k opatření všeho toho, čeho k tomu účelu potřebí bylo, způsobilejší, *Cloanthus* či *Serestus*? Podlé jiných míst Aeneidy musí se tuším na tuto otázku odpověděti, že *Cloanthus*. Jeho zvláštní obratnost a způsobilost v této příčině přichází v Aeneidě tím na jevo, že při závodě lodním, jenž v páté knize se popisuje, byl vítězem. Se *Serestem* potkáváme se v popise bojů na suchu vedených IX 171, X 541 *); že byl velitelem lodním zvláště zkušeným a způsobilým, nedává básník nikde na srozuměnou; nebo verš V 487 nedokazuje, jakž se samo sebou rozumí, ničeho.

3. Lodního zápasu v 5. knize vypsáného byli dle Aen. V 114 sqq. účastni čtyři mužové, a to zajisté ti, kteříž jsouce lodnictví nejzkušenější nejspíše v takový zápas mohli se dáti, totiž *Mnestheus*, *Gyas*, *Sergestus*, *Cloanthus*. I nezdá se býti jen nahodilou shodou, že právě tři z těchto mužů dle čtení, kteréhož se proti obyčejnému podání ujímáme, také IV 288 vedle sebe se uvádějí.

*) Servius (k Aen. X 541) míní, že byli *dua* *Serestové*: „*Serestos duos intelligamus, unum in castris et unum cum Aenea. Nam Troiani nondum erupere de castris, ut intelligamus eum quem supra (IX 171) dixit. Ergo duo sunt. Nec mirum, cum et ipse dixerit, quod exemplum esse possit Assaracique duo (X 124).*“ Ale to by byl básník zajisté sám zřejmě podotkl; musíme nepochybně uznati, že se Vergilioví zde jakož i na několika jiných místech přihodil *lapsus memoriae*.

A e n. VI 515 s q q.

Cum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama et armatum peditem gravis attulit alvo.

Heyne praví: „alvus cod. Ge. Fabricii; minus docte.“ Ale zajisté multo elegantius! Také pražský rukopis podává čtení *alvus*. Už Peerlkampovi obyčejné čtení se nelíbilo; on praví k verši 516: „melius esset *gravi alvo*.“ I zdá se skutečně po předcházejícím *gravis* přídavek *alvo* zholat zbytečným; nebo v čem jiném než *alvo* byl by dřevěný kůň vojíny přinesl? Takové výslovné přidávání věci, kteráž sama sebou se rozumí a kteráž ani jinak býti nemůže, jest nelahodné i mohli bychom právem básníku vytknouti, že, jen aby verš doplnil, *alvo* přidal. Tato výčitka pozbývá však podstaty a oprávněnosti, čte-li se *gravis alvus*.

A e n. I 446 sqq.

Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine divae,
Aerea cui gradibus surgebant limina nexaeque
Aere trabes, foribus cardo stridebat aenis.

Místo *nexaeque* čtou mnozí *nixaeque* táhnouce se k svědectví grammatiků Proba a Servia „multi *nixae* legunt, non *nexae*.“ V pražském rukopise psáno *nexe* t. j. *nexae*, kteréž čtení také v rukopise Gudianském se naskytuje. Snad není také nepodobna domněnka, že toto čtení *nexae* i Serviovi bylo známo. Nechci ovšem právě toho se dovolávat, že u Servia není psáno „multi *nixaeque* legunt, non *nexaeque*“, nýbrž „multi *nixae* legunt, non *nexae*“; ale další poznamenání Serviovo „versus sane ipse hypermetros est“ zdá se býti zkomoleným zbytkem poznamenání delšího, v kterémž původně čtení *nexaeque* činící verš (zdánlivě) hypermetrickým proti čtení *nexae* se hájilo tak že snad po slovech svrchu uvedených následovalo pokračování, „avšak přece hájíme čtení *nexaeque*.“

Já soudím, že forma místa tohoto, kteráž se v rukopise pražském nalézá, „aerea cui gradibus surgebant limina, nexae aere trabes (totiž erant), foribus cardo stridebat aenis“, velmi pozoruhodná jest. Touto formou zajisté objevuje se

- a) úplně uspokojující vazba grammatická,
- b) zcela bezvadný a přiměřený smysl.

Co se vazby týká, jsou zde dle čtení pražského tři souřadné členy*), v kterýchž slova důležitá a důrazná (kteráž tudy

*) V pražském rukopise není *que* u slova *nexae* nedopatřením vynecháno; že se čtení pražské skutečně za trojčlenné skupení vět pokládalo a vykládalo, o tom svědčí interpunkce v rukopise tom se naskytující: „limina . nexe Aere trabes . foribus.“

také s důrazným přízvukem třeba vysloviti) jsou *aerea*, *aere*, *aenis*. Srv. Aen. IV 138 a 139, kdež o Didoně se pravi:

Cui pharetra ex auro; crines nodantur in aurum;
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.

Tato obdoba jest tím vhodnější, poněvadž na tomto druhém místě celé skupení tří vět také slovem *cui* počíná. Též u Ovidia Met. II 107 sq. a u Statia Theb. VII 43 jest podobné trojčlenné rozdělení. — Co se doplnění imperfecta *erant* v druhém členu týká, srv. na př. Aen. IX 675

Portam, quae ducis imperio commissa (t. erat), recludunt,

dále Forbigerovo poznamenání k Verg. Buc. I 54 a Bachovo poznamenání k Ovidiovým Proměnám VII 361. Na našem místě nebylo třeba výslovně *erant* položit, poněvadž v *prostředním* členu mezi *surgebant* a *stridebat* doplnění imperfecta *erant* jest velmi snadno a přirozeno.

Co se smyslu týká, vykládám „mědi byly veřeje spojeny t. j. hořejší spojení veřejí, hořejší práh č. podvoj*) (limen superum) byl z mědi.“ Dle našeho výkladu ve verších 448 a 449 celou tripartici nic jiného se nepopisuje než měděná brána. Že pak jest to velmi přiměřeno, že po zmínce o měděném prahu, limen inferum (v 1. členu) měděný práh hořejší, limen superum se připomíná (v 2. členu) a pak to, co mezi těmito dvěma *limina* jest, totiž měděné veřeje, jest na bíledni. Nelze proti tomu namítnouti, že slovo *trabes* k naznačení veřejí výraz příliš neurčitý a nejasný jest; nebo právě při tom výkladě místa, jež jsme podali, lze *trabes* způsobem velmi snadným a přirozeným o *veřejích* vyložit. Ježto zajisté v prvním členu o prahu se mluví, v třetím členu o *foribus aenis* a v prostředním členu výklad o bráně na snadě jest: co by jiného mohly *trabes* znamenati než veřeje?

Výklad v novější době častěji opětovaný a na čtení *nixaeque* se zakládající, že *aere* měděné sloupy a *trabes* veliké trámy střechy, zvláště architrazy, znamená, musí se dle mého mínění zavrhnouti. Chtěl-li by kdo namítnouti, že by bylo s podivením, kdyby Vergil při popisování tak velikolepého chrámu o hlavních ozdobě, totiž o sloupech chrámových mlčel: zapomínal by, že není nikterak dokázáno, že básník také sloupy chrámu měděné si představoval. Kdyby tomu tak bylo, byl by ovšem Vergil sotva

*) Podobně se hořejší práh jakožto část brány výslovně připomíná a proti prahu klade v Odyssei VII 89 a 90

σταθμοὶ δ' ἀργύρεοι ἐν χαλκῷ ἕστασαν οὐδ' ὄψ',
ἀργύρεον δ' ἐφ' ὑπερθύριον, χρυσῆ δὲ κορῶνῃ.

Srv. ještě Her. I 179 πύλαι... χάλκεαι πᾶσαι, καὶ σταθμοὶ τε καὶ ὑπερθύρα ὁσαύτως.

zamlčel, že také sloupy byly z mědi; ale což nemohl básník si mysliti, že sloupy tohoto chrámu, jako jiných slavných chrámů, jejichž i zbytkům posud se obdivujeme, byly z mramoru? — Ostatně se mně zdá, že básník veršem 448 a 449 ani nechtěl *velikolepost* chrámu naznačiti, nýbrž že verši těmi dává spíše na srozuměnou, že hojně dary,*) kteréž v tom chrámě se nalézaly, dobře a jistě tam byly uloženy; za tím právě účelem tuším básník se ubíral vykládaje obšírně a zevrubně *pevnost* brány chrámové. Kdyby se bylo básníkovi chtělo zde dle příkladu Homerova nějaký *báječně velikolepý* chrám popisovati: byl by drahý kov, zlato nebo stříbro, volil. Ale básník bera se, jakž svrchu podotčeno, za *jiným* účelem volil právě onen kov, jenž i v latině i v řečtině často se připomíná, má-li se naznačiti *tvrdost, pevnost, nedobytnost*. Srv. tyto příklady:

Hor. Epist. I, 1, 60 hic murus aeneus esto.

Hor. Carm. III, 16, 1 sq., kdež vedlé sebe jest turris aenea robustaeque fores.

Hor. Carm. I, 3, 9 robur et aes triplex.

Aerípes (jako řecké χαλκίπους) znamená také toho, kdo *silných*, neumdlévajících nohou jest.

Taktéž *aenipes* u Ovidia Her. VI 32

Narrat ahenipedes Martis arasse boves.

Z řeckých památek pak srv. na př. II. VIII 15

ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι καὶ χάλκεος οὐδός

kdež na jevně, že básník *pevnost* Tartaru chce naznačiti, z něhož nelze vyvážnouti nebo osvobozenu býti. — Nebo II. XVIII 369 sq.

Ἡφαίστων δ' ἔκανε δόμον Θέτις ἀργυρόπεζα,
ἄφθιτον, ἀστερόεντα, μεταπρεπέ' ἀθανάτοισιν,
χάλκεον

kde též výrazy ἄφθιτον a χάλκεον vespolek se srovnávají a doplňují. — Odys. X 3 sq. praví básník chtěje *pevnou* zeď naznačiti

παῖσαν δέ τέ μιν (t. okolo ostrova) πέρι τεῖχος
χάλκεον, ἄρρηκτον.

Χάλκεον ἦτορ***) jest srdce neochabující a všelikému umlčení vzdorující, *χάλκεος ὕπνος*****) jest *tuhý, tvrdý* spánek smrti; *χαλκίπους* †) znamená Erinýi pevným a mohutným krokem se beroucí.

*) Srv. v. 447 donis opulentum.

**) II. II 490.

***) II. XI 241.

†) Soph. El. 482.

Jiný důvod proti výkladu, jež zavrhneme, jest že by nehlý a nevhodný nepořádek vznikl, kdyby básník nejprve měděný práh, pak sloupy chrámu a pak vraceje se zase k prvnímu členu měděnou bránu připomínal. Taktéž se podobá, že *surgebant* by nebylo vhodným výrokiem o *trabes*, kdyby právě toto slovo veliké trámy střechy, zvláště architraby, znamenalo.

Ostatně nechci toho tajiti, ačkoli se mi čtení *nexae* více líbí, že týž výklad věcný, jež za pravý pokládám, také při čtení *nexaeque* dobře může obstáti. V příčině formální byl by ovšem dvoji výklad možný:

buď jest *nexaeque aere trabes* (totiž *erant*) druhý člen, spojený s prvním pomocí spojky *que**)

nebo celé místo pouze dvojjmenné rozdělení obsahuje, ale takové, že první člen ze dvou částí, *limina* a *trabes* se skládá, v kterémž případě slovo *surgebant* výrokiem patřícím k oběma předmětům by bylo. Že *surgebant* o *trabes* = *postes* přiměřeným výrokiem by bylo, o tom nelze pochybovati.

A en. VI 33 a násl.

Quin protinus omnia

Perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
Adforet atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi.

Ve verši 34 poskytuje pražský rukopis (a mimo něj tuším ještě jen jeden) čtení *perlegerent oculi nisi*; *nisi* jest mezi *oculi* a *iam* drobnějším písmem a, jak se zdá, jinou rukou vlozeno. Rozumí se samo sebou, že čtení *perlegerent oculi* zajisté možné jest, nechť soudíme, že jen jediný Aeneas nebo Aeneas s několika druhy to, co na bráně chrámové vyobrazeno bylo, prohlížel (tedy *oculi* buď = *oculi eius* nebo = *oculi eorum*). — Že *perlegerent oculi* také v příčině grammatické zcela bezvadné a správné jest, nelze pochybovati; taková personifikace také v latině nezřídka se naskytuje, ačkoliv ovšem není tak oblíbená jako v novějších jazycích. Srv. na př. Terent. Phorm. V, 1, 8 nisi me animus fallit aut parum *prospiciunt oculi*, meae nutrice gnaetae video. Také nelze namítnouti, že k slovu *perlegere* potřebí bylo přídavku *oculis*, aby pojem „prohlížeti“ vznikl; neboť *perlegere* i bez ablativu *oculis* samo o sobě může význam ten míti; srov. Ovid. Fasti I 591

Perlege dispositas generosa per atria ceras.

*) Ale ovšem *asyndeton* jest mnohem lepší a důraznější vazba; srv. pozn. v těchto Listech II, str. 96.

Jiná otázka jest ovšem, jsou-li jaké důvody na snadě, kteréž by nás mohly k tomu přivesti, abychom běžného čtení se zřekli a *oculi* za pravé čtení přijali. Takovým důvodem rozhodujícím by bylo, kdybychom mohli dokázati, že Aeneas jenom s průvodčím Achatem k Sibylle se odebral, že pak Achata napřed poslal (v. 34 *praemissus Achates*) a že sám jediný mezi tím ta vyobrazení prohlížel. Mně se zdá, že tato *praesumce* aspoň není nemožná naproti obyčejnému mínění, že Aeneas od *několika* druhů provázen jsa k Sibylle šel a *společně s nimi* bránu chrámovou prohlížel; i chci místa, kteráž v této příčině uvážiti třeba, probrati.

Že Aeneas několik soudruhů s sebou vzal, nikde zřejmě se nepřipomíná; zřejmě připomíná se jen, že *Achates Aenea* provázel, a sice mimo verš 34 i ve verši 158 sq.

Cui (totiž Aeneae) fidus Achates
It comes et paribus curis vestigia figit.

Ve verši 9 sqq. ovšem čteme:

At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
Antrum immane, petit, magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates aperitque futura.
Iam *subeunt* Triviae lucos atque aurea tecta.

Ale pochází-li verš ten skutečně od Vergilia, bylo by možno *subeunt* o Aeneovi a Achatovi vyložiti a předpokládati, že Aeneas *potom*, totiž po *subire* Achata k Sibylle napřed vyslal.

Než pravost tohoto verše lze na základě vážných důvodů popřati:

a) Když čteme ve verši 5 a 6

Iuvenum manus emicat ardens
Litus in Hesperium

pak ve verši 6—8 *dvojlenné* rozdělení

quaerit *pars* semina flammae
Abstrusa in venis silicis, *pars* densa ferarum
Tecta rapit silvas inventaque flumina monstrat

pak zase slova *naproti těmto* položená ve verši 9 sqq.

At pius *Aeneas* arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
Antrum immane, *petit*

miní tuším každý, že Aeneas *samojedíný* k chrámu šel; i překvapuje *zajisté náhlá* zmínka ve verši 13 *iam subeunt Triviae lucos*. Takový výklad básníkův byl by kusý a nesouvislý.

b) I kromě této divné změny čísla jest verš 13 takřka odtržen od předcházejících vět; očekáváme aspoň *iamque* místo *iam*. Není pochybnosti, že by vypravování počínající veršem 14 lépe *hned bezprostředně* po verši 12 následovalo.

c) Slova *subeunt aurea tecta* mohla by ovšem sama o sobě znamenati „přibližují se k zlatému chrámu“; avšak poněvadž *subeunt lucos*, což s tím bezprostředně spojeno, znamená „vstupují v háj“, měla by slova *subeunt tecta* důsledně znamenati „vstupují v chrám“, což ovšem by zase nebylo lze srovnati s veršem 40 a 41:

Talibus affata Aenean — nec sacra morantur
Iussa viri — Teucros vocat alta in templa sacerdos.

Má-li verš 13 znamenati „vcházejí v háj a k zlatému chrámu“, jest sloh nesprávný. Tato nesprávnost mohla by se ovšem snadno odstraniti, kdyby se s nepatrnou změnou čtlo

Iam subeunt Triviae lucos adque aurea tecta*)

jakož na př. Aen. VIII 359 nalézá se vazba „ad tecta subibant“: ale poněvadž v tomto verši i jiné závady se naskytují, nejsme tuším k takové změně a opravě oprávněni.

Vymýtí-li se verš 13, má se posud věc tak, že dle básníkovy vypravování Aeneas *sám* šel k chrámu. Achata než na cestu se vydal nebo hned jakmile na cestu se vydal, napřed vyslal, jak z verše 34 sq. se dovídáme, o čemž Servius ve výkladě k verši 34 připomíná: „Praemissus Achates, κατὰ τὸ σιωπῶμενον intelligimus.“

Našemu výkladu místa zdá se ovšem že odporuje verš 40 sq. nec sacra morantur iussa viri. Forbiger na př. praví k verši 34: „perlegerent“; nam praeter Achaten etiam alios socios secum duxit. Vid. v. 40 sq.“ Ale *viri* lze také *jen o Aeneovi a Achatovi* vyložití. Ovšem namítne se, že není pravděpodobno mínění, že tyto dva mužové *samojedíní* příkaz od Sibylly daný ve verši 38 a 39

Nunc grege de intacto septem mactare iuencos
Praestiterit, totidem lectas de more bidentis

bez prodlení vyplnili. Avšak vypravování básníkovy jest zde v jedné jako v druhé příčině neúplné, kusé a řekl bych skoro

*) Srv. na př. *aque* Georg. IV 347; Ovid. Met. III 631; *equae* Ov. Met. I 468, II 647; *inque* Ovid. Met. I 485.

skoupé. Neboť i kdybychom přidali se k mínění, že s Aeneem ještě několik Troů šlo, musili bychom přece otázku položit: „Což Aeneas předvidáje prorocky, co mu Sibylla rozkáže, hned jakmile na cestu se vydal, sedm býků mladých a sedm vybraných ovcí s sebou vzal?“ Při obou výkladech musíme jednoduše, ač chceme-li všechny podrobnosti v soulad uvést, předpokládati, že Aeneas uslyšev nařízení Sibyllino někoho na pobřeží mořské odeslal, aby buď tam obět vykonal anebo, což více pravdě se podobá, potřebná zvířata obětní Aeneovi přivedl. Tímto poslem mohl však také Achatés býti, jehož návrat by pak Aeneas byl očekával. Než — a to jest naše mínění — takové otázky jsou asi zbytečné a příliš zvědavé. Nesmíme básníka, jenž sotva na všechny momenty a podrobnosti tak myslil, jako my rozbírající vše dopodrobna činíme, příliš přísně kontrolovati a nezbyvá asi nic jiného než abychom tento příklad připočtli k těm případům, v kterýchž také Vergilius „*dřímá*“*).

Dle našeho výkladu musí se také ve verši 41 *Teucros* a ve verši 54 *Teucris* jen o Aeneovi a Achatovi rozuměti, jakož také o jiných společnících Aeneových prázdná zmínka se nečiní ve verši 158 a násl.:

Cui (t. Aeneae) fidus Achatés
It comes et paribus curis vestigia figit.

Konečně podotýkám, že dle našeho výkladu jest parallelou vhodnou Aen. I 312

ipse (t. Aeneas) uno graditur comitatus Achate
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Srv. také ještě Aen. VIII 463 a násl.

Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat
Sermonum memor et promissi muneris heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, *illi comes ibat Achates.*

a Aen. VIII 520 a násl.

Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Aeneas Anchisiades et fidus Achatés.

---

*) Srv. Wagner quaest. Virgil. XXXX.

O slovanských kmenech na U.

Od Dra Leopolda Geitlera.

§. 1. Poznání úplného paradigmatu deklinace na *u* v slovančině náleží právě minulé době, jakž vysvitá z Miklosichovy Formenl. der altsl. spr. in Paradigmen proti starší jeho grammatice. Pradávné pozvolné její vymírání dosáhlo již v nejstarších starobulharských památkách takových účinků, že se nám o instr. i lok. pl. zachovaly vlastně jen dva, tři dosti dlouho nepovšimnuté příklady. Vše, co se nám z bývalé *u*-deklinace zachovalo, je vlastně jenom pouhým zbytkem. Obyčejně se řídí bývalý *u*-kmen jenom v některém pádu dle *u*-deklinace, málokteré slovo (СЪИМЪ, ДОМЪ) se jí ještě neodcizilo. Adjektivní *u*-deklinace vyhynula v slovančině úplně, zbytky její mezi příslovkami ukryté jsou pranepatrné. Vše pohltila analogie mohutné *a*-deklinace, která i na úkor ostatních deklinací projevila ve všech jazycích velikou přitažlivost, a v slovančině tím větší, tím více se rozmáhající, čím je které slovanské nářečí méně zachovalé neb mladší. Naprosto ovšem nezavládla; již v staroblh. znamenáme, že se pádová přípona *ov*, původně jen *u*-deklinaci náležející, vtírá i mezi čisté *a*-kmeny. *A*-deklinace všech živých nářečí slovanských je vlastně smíšeninou obou těchto deklinací.

§. 2. Mnohem mohutnější a dosud všude patrné stopy zanechali kmenové na *u* ve tvoření slov. Z nepatrných počátků před-slovanských vyvinuly se uvnitř slovančiny čím dále tím četněji odvozeniny od *u*-kmenů, které i bez toho bohatý obor slovanských přípon ještě více rozmnožily i jemu skutečně zvláštního rázu dodaly. Pro každou prvotní slovanskou příponu lze naléztí hojná analoga v litevčině; ale nesčíslná slovanská *ov* i *av* i všechny s nimi souvisící příponové formace jsou jedním z předních důkazů, kterak slovančina i na své půdě vyvíjela i rozmnožovala svůj příponový material. Ona nyní slouží nejdůležitějším vztahům a celým grammatickým kategoriím: přivlastňující přídavná na *ov*, látku, energii znamenající na *ový*, *ovatyj*, *avý*, šestá třída časoslov atd.

Vedle tohoto konstatování více specifického slovanského majetku poskytne nám přesné rozlišení splynuvších *ü*-kmenů a *ä*-kmenů prostředky, kterými seznáme u přípon slovanských proud opácný, ochuzující. Dvě četné řady přípon počínající s *ä* i *ü*

(*āri ūri, āti ūti, āka ūka* itd.) splynuly v jedinou (**ОРЪ (ЪРЪ), ОТЪ (ЪТЪ), ОКЪ (ЪКЪ)**) tím, že *ā* i *ū* vůbec se setkalo v jediném **О (Ъ)**, a to již za dob všeslovanských. Vymírání *ŭ*-kmenů se pak nedálo pouze tím, že *a*-deklinace brala vrch, nýbrž i rozšířením pomocí nějaké přípony; na př. velká část bývalých slovanských adjektiv na *ŭ* vymizela a přešla do *a*-deklinace rozšířením příponou *kā*, čímž vznikaly tvary na *ŭkā*. Avšak v nynější formě slovanského **-ОКЪ (ЪКЪ)** skrývá se i prvotné *-ākā*, jež původ z *a*-kmenů vzalo. Jenom přesné rozlišení prvotných *ŭ*-kmenů od nynější massy *a*-kmenů může s větší neb menší jistotou v jednotlivém případě ukázati, zdali dotyčná s nimi souvisící přípona **-ЪР- -ЪЛ- -ЪК-** zněla kdysi *-ār -āl -āk* aneb *-ūr -ūl -ūk*, čímž nabudeme poznání o mnohých kdysi existujících nyní zcela setřených neb ztracených příponách slovanských.

§. 3. Poměr slovanských *u*-kmenů k *a*-kmenům ukazuje na jejich pozvolné hynutí; vznik jejich můžeme opět stopovati, když je srovnáme s kmeny na *i*. Minulost *u*-kmenů skutečně vede k *i*-deklinaci, k *i*-kmenům, vznikly z *ui*-kmenů ztrátou záslovného *i*. (Tato plodná myšlenka projevena poprvé prof. A. Ludwigem, Agglut. oder Adapt. 7.) Stopy tohoto bývalého *i* nalezneme v slovanské *u*-deklinaci a to i mezi krátkými *u*-kmeny (**СЪИИЪ**) i mezi dlouhými (**ЛЮБИИЪ -ūi**), jež se posud skoro zcela k *i*-deklinaci hlásí. Poměr *u*-kmenův a *i*-kmenů proniká i slovanskou flexi i slovanské tvoření slov a náleží k nejzajímavějším a nejemnějším, avšak zároveň nejméně prozkoumaným stranám našeho jazyka. Vznik *u*-kmenů ze starších *ui*-kmenů spadá ovšem do doby tak staré, že se zdá, jakoby se našeho cíle skoro ani nedotýkal. Vždyť doba litevskoslovanská (i litevčina) poskytuje již vyvinuté, čisté, od ostatních přesně rozlišené kmeny na *u*, s kterýmžto dědictvím slovančina naložila dle svého již běžné naznačeného způsobu. Zdá se, jakoby našemu účelu s dostatek vyhověl historický opis osudův *u*-kmenů v slovančině, nehledě k tomu, kterak zněly v době nepoměrně starší samé litevskoslovanské. Avšak, kdybychom si i byli neobrali za úkol, vysvětliti etymologický původ některých pádů slovanské *u*-deklinace, pokud se od dosavadního mínění odchylujeme, čímž nutně též o *i*-deklinaci zavádíme; nemohli bychom přece v příčinách jistých velmi četných zjevů v slovanském tvoření slov (když se na př. objeví místo očekávaného *u* kmenové **ТЪНЪКЪ** tennis sansk. tanú) neuváděti

četnějších mimoslovanských analogií důležitých pro vznik u-kmenů, jelikož se právě jejich příčiny lze dopídití jenom pomocí *hypothesy, že se kmenové na u kdysi uzavírali ještě samohláskou i*. Viz na př. dole vyložené tvoření slovanských komparativů na **HH**.

Tímto jsme zároveň naznačili rozsah následující rozpravy.

§. 4. (Přídavné kmeny na *ui, vi*). Kromě latiny, která místo přídavných na *u* jazykův ostatních poskytuje ještě veskrz staré *ui* (le(g)vis, sansk. laghú), zachovaly se takové tvary i v samém sanskrtu jen velmi zřídka (gá'grvi vigil, dá'dhṛvi ferens, túrvi superans, ghrṣvi alacer, gívri z garvi fragilis, senex, várvi vorax), v řečtině v lokálech *ταχέε-σσι, ταχέ-σι* z *ταχϜι-σι* (A. Ludwig, Agglut. oder Adapt. 128). V složeninách: sansk. urvy-úti (der weithin hilfe bringt), zend. urvy-apa (breitströmend) urvi-kaodha (mit weitem helme gerüstet) urvi-verethra (mit breiten waffen versehen) proti *εύρου-*. Zend. dri(gh)vis (pauper), drivi-ka (paupertas).

Když takové tvary s *vi* přešly do a-deklinace, vznikaly i a (ja)-kmeny (sansk. pârvy-á primus, o bývalém pûrvi parvi podáme níže ještě zajímavý slovanský doklad), což se v slovančině státi musilo, jelikož se tato zbabila přídavných jednoho zakončení na *i* vypadajících (Fonolog. staroblh. §. 22.) i z prvotného **ПЛАВЪ** (palvъ, álá **AA** Fon. §. 70.) vzniklo **ПЛАВЪ-Н ПЛАВЪ-М ПЛАВЪ-ИЕ**, či **-НН -НМ -НИЕ** (Fon. §. 95. 3.) ř. *πολϜι-ός. ΠΛΑΚΕ-ΤЪ* (color caeruleus) z *palvi-тъ*. O druhém způsobu, kterým taková adjektiva přecházela do a-deklinace (**ПЛАВЪ** lit. pâlwas), promluvíme později.

Jinak srov. ještě odvozené staropr. satui-nei (2. os. sing. praes. satias) a lit. sótus (satur). **-КЪ** vězí též v adj. **СΟΥ-МАЗНЕЪ** (§. 8.).

§. 5. Od tvarů na *ui (vi)* vznikají všechna přídavná na *u* a některá na *i* ztrátou záslovného *i* aneb předcházejícího *u*. Změny ty počaly již v dobách pradávných, poněvadž úplný tvar na *ui (vi)* jest v zachovaných památkách jazykových již jen výjimkou a to tak řídkou, že se ovšem zdá, jakoby kmeny na *u* byly prvotnými neskromolenými tvary a na pohled osamělé lat. *ui* rozšířením prvotného *u*, přechodem do i-deklinace. Srov. sansk. urú (latus) a urvi-úti (§. 4.). Zend. dri(gh)vis (pauper §. 4.) a drighu (id.); zend. kaçu (parum) a kaçvi-ka. Sansk. gágarú-ka (vigil), zend. gághauru a uvedené již sansk. gá'grvi (§. 4.). Sansk.

ghřšu a ghřšvi (§. 4.). Zend. taru (penetrans), sansk. túrvi (z tarvi, superans, verbální kmen sansk. turv superare vznikl též z tarvi). Ze sansk. ġivri (ġarvi, fragilis, imbecillus, senex) lit. adj. gurū (friabilis, fragilis), od sansk. ġar (gebrechlich werden, in verfall kommen, morsch werden, sich abnutzen, altern). Lat. aqui-folius vedlé acus; accipiter z acvi-piter, sansk. ācu-pátvan („rychloletný“), avšak acu-pedius. Lat. gravis (z garvi- ř. βαρός) pozbylo *i* v zend. gouru (molestus) a prodloužilo takto vzniklé *u* v odvozeném ΓΟΡΟΥ-ΧΑ (sinapi, amarum), o jehož souvislosti s těmito slovy hned se přesvědčíme; avšak celá se přípona zachovala ještě v sansk. gurvi-ní (praegnans). Sem patří gotská přídavná na *us*, hardus (durus); v tomto jazyku s řídkou důsledností pronikl zákon, kterým se záslóvi zkrátilo vždy o jeden stupeň hláskový; jen kmeny na *u* se budou i nadále uváděti co neoprávněná výjimka, jestli nebudeme i pro ně předpokládati starší na *ui*.

§. 6. Vysutím *u* z *ui* vznikly mnohé *i*-kmeny, které často přešly do *a*-deklinace. Takto vzniklé *ja*-kmeny vyskytají se v mnohých kosých pádech litevské i gotské přídavné deklinace na *u* (Got. dativ. sing. masc. hardj-amma a lit. dat. sing. masc. karczám z kartj-am kartui-am, od nominativů hardus durus, kartūs bitter, barsch). Totéž v lot. dat. sing. masc. dfilám z dfilj-am lit. giliám od gilūs (profundus), jen že se *ja*-kmen v lotyšském jazyku tak rozmohl, že zachvátil i nominativ, dfilsch (profundus, z dfilj-as dfilui-as), zcela jako ve drůsch (z drůsj-as lit. dransūs audax) milsch (z milj-as lit. mylūs amabilis), tumsch (z tumsj-as lit. tamsūs obscurus). Podobně v staré němčině, v gotském jazyku (kaur(ja)s z karui-as, lat. gravi-) a v litevčině; v níž se často *u*-kmeny i *ja*-kmeny přímo střídají (kurtūs surdus kūrczas t. j. kurt(u)i-as, apstūs copiosus āpsczas, statūs contumax, stāczas). Bývalé *i* přídavných na *u* se také prozrazuje tím, že příponu *ai*, kteráž v litevčině adverbia tvoří (gerai od geras bonus), přehlasuje v *ei* dle zákona v litevčině vládnoucího (Schleicher, Lit. Gram. str. 66.): kartūs (durus) karczei (z kart(u)i-ai); gražūs (pulcher) gražei, saldūs (suavis) saldžei, āiszkus (manifestus) āiszkei, právě jako od jiných *i*-kmenů, didēi (z didi-ai) od didis (magnus). Se všemi těmi úkazy setkáváme se v slovančině: ΓΟΡЬ-КЪ (amarus, molestus, fortis) je pomocí -КЪ rozšířený kmen na *i*, před nímž se vytratilo *u*; zachované v sansk. gurū (schwer, gross, wichtig), zend. gouru (molestus), lat. gravis (garvi-), (viz §. 5.).

Vysutí *u* před *i* je ovšem pradávno, předslovanské, jelikož se nyníjšími i vůbec uvnitř slovančiny platnými zákony vysvětliti nemůže. Totéž *i* se vrací v ř. βρι-αρός, βρι-θω z βαρFi-αρός proti βαρός, a v sansk. gari-mán (gravitas). Rovněž stojí ТЫНЬ-КЪ vedle sansk. tanú, jiným způsobem skomoleného, jež je však doplňuje, a vedle úplného lat. tennis, staroněm. dunni (z dunvi assimilací). Někdy slovančina makavě kolísá mezi *u* a *i*; příklady takové vynikají překvapující jasností, jelikož se obě sebe na vzájem doplňující formy ještě uvnitř slovančiny vedle sebe zachovaly. Z ОТАГЪУАТН (gravare; starší O ještě ve ОТАГОУАТН ass. 97. 8.) vyplývá bez odporu bývalé ТАГЪ-К- s významem gravis, lit. tingùs (piger) — srov. ЛЪГЪКЪ (levis) a ОЕЛЪГЪУАТН (levari) — jež se má ku ТАЖЬ-КЪ (gravis), jako *u* : *i*, jako sansk. tanú k ТЫНЬ-КЪ, aneb lit. statùs k stati-as (stáczas), s tím malým toliko rozdílem, že se toto ještě rozšířilo příponou *a*. ТАГЪ- (tengu), ТАЖЬ- (tengi) se patrně doplňují v společném starším tingui, z něhož vznikly; či snad se raději sřekneme nutné historické souvislosti obou forem a oddělíme ТАГЪК- od ТАЖЬК-, předpokládajíce pro každou formu zvláštní od druhé zcela neodvislou příponu? Zcela jako lit. kurtùs ku kürczas aneb lit. tamsùs k lot. tumsia-s, má se uvnitř slovančiny БЪДРЪ ku БЪЖДРЪ (vigil), srovnáme-li lit. budrùs. Prvotné budrii se rozštěpilo v budru a budri. Z budru (od něhož odvozeno БЪДРОВАТН) se vyvinulo БЪДРЪ, -А, -О jako МЛАДЪ, -А, -О, od sansk. mrdú (tener, mollis), avšak jeho bliženeц přešel, poněvadž přídavná i-deklinace se ze slovančiny vytratila, do a-deklinace, čímž vznikl na př. mužský tvar postupem v mé Fonol. vyloženým: -dri-as, -дрео, -дрео, -дрје, -дрје, -дръ, ждръ. Srov. nyní některé kosé pády deklinace lit. budrùs, o níž známe, že ukazuje ja-kmen, s obdobnými slovanskými pády od -БЪЖДРЪ: gen. sing. budrio — БЪЖДРА; acc. pl. budrius — БЪЖДРА (got. acc. pl. hardj-ans od hardus durus), gen. pl. budriú — БЪЖДРЪ, aneb kosé pády lit. fem. budri a fem. БЪЖДРА: gen. sing. budriós — БЪЖДРА; dat. sing. budrei (z budri-ai) — БЪЖДРИ, i snadně se přesvědčíme, že i v slovančině kdysi existovala přídavná u-deklinace, v jejichž kosých pádech zápasil u-kmen i ja-kmen, právě následkem dvojí ztráty, jež původní zakončení kmenové *ui* utrželo. Ztráta tato spojena zároveň s rozmáhající se a-deklinací zp sobila ovšem tak veliké rozdíly, jež mezi formami téhož pádu

v lit. spatřujeme: gen. sing. masc. budraús (od u-kmene) vedlé bűdrio (od ja-kmene). Se stanoviska historického můžeme **БЪДРЪ** pokládati za nominativ ku genitivu **БЪЖДРА**, srov. nom. budrűs a gen. bűdrio. Ja-kmen pouze mohl zachvátiti i nominativ (**БЪЖДРЬ**), ale nemusil; z lit. gen. bűdrio nevyplývá nutně nějaký nom. budrias, jaký se skutečně vyvinul od kurtűs: kűrczas. Máť se tedy **БЪДРЪ** ku **БЪЖДРЬ** též jako lit. tamsűs k lot. tumsch (tumsias). — **СТЫДЬ-КЪ** (turpis) ze **СТОУДЬ-КЪ** předpokládá, jakž níže vyložíme, přídavné na *u* (srov. též odvozené **СТОУДОВАТИ**, pudore afficere) i má se ku **БЕСТОУЖДЬ** (impudens) jako **БЪДРЪ** ku **БЪЖДРЬ**. — **ЖЕГЪ-КЪ** (urens, **ЖЕГОВАТИ** urere) vedlé **ЖЕЖЪ-КЪ**, jako **ТАГЪ-К-** a **ТАЖЪ-К-**. Zcela tak **МАКЪ-КЪ** (mollis) vedlé tvaru, jež na základě č. mačkati (z ***МАУЪ-КАТИ**) s jistotou předpokládám: ***МАУЪ-К-**; základní tvar menkui. Okolnost, že odpovídající lit. minksztas (mollis, z minkas vsutím *st*) je a-kmenem, našemu výkladu nevaďí.

Později ukážeme, že v **МАКЪ-КЪ** skutečně vězí slovanský kmen na *u*. — Srov. **ХЫТРЪ** (callidus, citűs) lit. kutrűs (emsig, hurtig, rűstig; lit. kűtras listig je vypűjčené, strany k—X viz Lit. Stud. p. 70, szakà) a ***ХЫШТРЪ**, jež vězí ve **ЗЛОХЫШТРЪ-НИКЪ** (malignus) zároveň s ***ХЫТРЪ** ve **ЗЛОХЫТРЪ-НЪ**. (***ХЫТРЪ**: **ХЫТРЪ** jako **ТЬНЪ-КЪ** ku sansk. tanű). — Srov. adverbialní lokal **БЛИЗОУ**, adverbialní i-kmen **БЛИЗЪ** a **БЛИЗЪ-КЪ** (propinquus), v němž později nalezneme kmen na *u*. — Rovněž adv. **СРЕДОУ** (in medio a staropr. sirsdan, s vsuto) a adv. **СРЕДЪ**. — I **БРЕЖДЬ** (praegnans) se má ku brandus (gefullt) jako **БЪЖДРЬ** ku budrűs. Ъ odpovídá někdy nosové skupině (Fon. §. 52.); avšak r. берёжая кобыла (jež Dalъ jenom jednou jako dialekt. uvádí) svěďčí o prvotném berdja-, což souvislosti obou slov nijak nevaďí. Máť se berd- k lit. brand-, jako r. дерзкій k dransűs (Joh. Schmidt, Zur Gesch. d. indog. Voc. II. 488). Ze skupiny er + cons. se pak mohlo snadně dle výkladů mé Fonologie vyvinouti i ere + cons., pak **РЪ** + cons. (**БРЕЖДЬ**). — **ДОУПАЛЬ** (cavus) lit. dubűs, vedle got. a-kmene diups (profundus), o čemž se ještě zmíníme. — Ostatní podobné příklady jeví střídání kmenového *u* i *i* ve formě volnější, co do přímé souvislosti od sebe vzdálené; lze předpokládati, že se ui-kmen již dávno roztrűštil v *u* i *i*, načež se každy z jednotlivých kmenů bral zvláštní cestou

vývoje, již se od druhého až nad míru vzdálil. Uvedu pouze: **ЖЖЕ** (funiculus), jež vedlé u-kmene **ЖЗЪ-КЪ** sansk. aňhú předpokládá i-kmen **Ж3i**, který přešed (jako lat. mari-, **МОРМЕ**) do a-deklinace, přechody **-3ia**, **-3EO**, **3EJO**, **-3EJE** (kterýžto stupeň vývoje máme skutečně v r. **ОСТРЕѢ**, **ЛѢВБѢѢ**, jen že se vlivem ruského přízvuku tuto podruhé vyvinulo **-ejó**, pravím podruhé, neboť přehláska **jo** v **Ѣ** je všeslovanskou, předruskou), **ЗЫЕ**, **-ЗИЕ** došel formy **ЖЖЕ**. — **БРЪЗЪМ** (syrtis) **БРЪЖАН** (fluentum), jež souvisí s **БРЪЗЪ** (celer) a s **βραχύς** (Curtius, Grundz. 3. vyd. 274.), předpokládá i-kmen **БРЪЗЪ**, z něhož pomocí přípon **ЪМ**, **АН**, vzniklo **-ЗЪМ**, **-ЗЪН**. Prvý tvar vysul **Ъ** přímo (**БРЪЗЪМ**), druhý teprv po zamezení hiatu (**-ЗЪЪМ**, **-ЗЪМН**, **-ЗМН**, **БРЪЖАН**). Právě okolnost, že se ve dvou formách týmž příponovým útvarem vzniklých, zjevuje jednou **З**, podruhé **Ж**, prozrazuje kmenové **í**. Podobných dvojúdých tvarů jsem uvedl ve Fon. více; vhodnou analogií pro náš případ je r. **ЗМЪЯ** vedlé **ЗМАНМ** (Fon. str. 91.). — Uvedu-li ještě **ЖНЖДА** (sucus) ze **ЖНДĭ-ā** a **ЖНДЪ-КЪ**, **ЖНДОУ-НАЕЪ** (sucosus), jsem si toho ovšem vědom, že **ЖНДĭ** nemusilo vzniknouti z **ЖНДui-**, že může býti čistým i-kmenem; avšak poslední příklady jsem právě jenom proto uvedl, abych ukázal, jaké asi následky roztrfístění prvotného **ui** v kmeny **na** **u** a **í** u tvoření slov míti mohlo, tu i tam skutečně mělo.—Z lit. **naudau-ti** **naudūti** (nutzen), **naúsw-ā** (z **naudw-a**) vyplývá bez odporu dávný u-kmen; lze však pochybovati, zdali se vedlé něho může **НОУЖДЪ** (necessarius) posouditi jako **БЪЖДРЪ**. Takových příkladů by se zajisté ze slovančiny mohlo uvésti velmi mnoho; i pení pochybnosti, že se mezi nimi ještě naleznou i takové, jež počet příkladů jako **БЪДРЪ** **БЪЖДРЪ** skutečně rozmnoží. — Pouze **í** ve slovančině zachovalo v adv. **ДОВОЛЬ** (satis) vedlé lit. **priwalūs** (das nöthige, was man braucht; auch bedürftig einer sache). — Podobně v r. **теперь** (dial. **тепере**, **теперя**, **топеря**), **теперн-ча** (nunc); **топерь** (nunc primum). Srovnáme-li však ř. **πρωί** (z **πορF**), zend. **paoiri** (z **parvi**), sansk. **pūrvy-á** (primus), snadně se přesvědčíme, že pozbylo samohlásky **u** před **í**. Ano, zároveň našli jsme nový doklad neskomolené přípony **-vi** v slovančině, neboť č. teprv, slovin. stoprv, stoprav („maxime“ srov. něm. erst, viz Mikl. Lex. pod **ПРЪВЪ**) vzniklo z **teprъvъ**, chr. stoprvicе (re: nter). Sluší uvážiti, že teprv, toprv nemůže býti masculinum (jal by z **toprvъ**) nějakého adjektiva, jelikož prvá část této slo-

ženiny je zájmeno středního rodu; aniž je skráceninou z teprv **ТОПРЪКО**, **ТЕПЕРВО**, neboť tyto co do kmene rozličné tvary které pouze dokazují, že **ТЕ-ПЕРЬ** vůbec ztratilo v před záslavným *i* (Ъ), vznikly jako sansk. půrvas primus ztrátou kmenového *i* a přechodem do a-deklinace. Nemáme nijaké příčiny, proč bychom te-prv od výše uvedeného *parvi* příbuzných jazykův od dělili. Staroč. tepruv, tepru z **ТЕПРЪВЪ**. Takto získané teprv se má uvnitř slovančiny k **ТЕ-ПЕРЬ**, jako lat. tennis k **ТЬНЪ-КЪ**. I r. **ТОПЕР(Ъ)ЧИ** je rozšířeno s k. Slovin. adv. prvlje (z prv(ъ)je), se snad přímo rovná sansk. půrvyám (z parviam, zuvor, zuerst längst, bisher); jestli však prvlje máme za komparativ neut. musíme opět předpokládati i-kmen parvi-, jak později. vyložíme Sansk. parut (anno superiore) se myslím zcela mylně pokládá za kompositum z para (remotus, ultra) i vat, ut (annus) (Fick Indog. Wört. 141.); vzniklo i s ř. *πέρυσσι* (dor. *πέρυσσι*) z paruiti a znamená „prve, dříve“; tatáž forma ztratila však *u* v r. dial. **ТЕ-ПЕРЕТЬ-КА**. **ПЕРЕТЬ** (z pariti) právě doplňuje ř. *πέρυσσι* v parviti. Lit. adv. pérnai (anno superiore) pernyksztis (annus superioris) je zároveň důkazem, že sanskrtské parut nemusí býti složeninou; vzniklo z perinai, per(u)inai, i vězí opět v r. **ТЕ-ПЕРЕНЬ-КО**. Předpokládané peruina- máme též s malou obměnou v **ПРЪКЪ-НЪ** (primus), z **ПЕРЪКЪ-НЪ**. Co se pak týče samého **ТЕ-ПЕРЬ**, znamenáme, že je složeno s ukazovacím zájmenem, jež znělo **ТЬ-**; srov. **ТО-ПЕРЬ**, stoprv. V ruštině se někdy ač zřídka vyvinulo *e* z **Ъ**, oč ještě zavádíme. Složenina ta je litevsko-slovanskou: srov. lit. dabār a příklady, jež jsem o kolísání temné a jasné souhlásky uvedl v Lit. Stud. 54.; i pol. dopiero dalo proniknouti změně temné v jasnou. Sansk. adj. parutna z paritina, ř. *περυσινός* (z *περυσίνο-*) nalézáme v lit. dabārtinas (gegenwärtig, jetzig) z ta-paritinas, jako předpokládané paruiti v lit. dabarczu (jetzt, Lit. Stud. 80.), adverbialní instrumental z dabartiu, ta-pariti-u. Tatáž forma vězí v ruském **ТЕ-ПЕРЕШННЬ**, ***ПЕРЕШННЬ** vzniklo z **ПЕРЕ(Т)ШННЬ** vsutím eufonické sykavky, jež se do mnohých lit. i slov. slov obyčejně po hrdelných a zubných souhláskách co fonetický parasit vloudila. Odkládaje na ten čas opsání tohoto zvláště v slovančině nepovšimnutého úkazu, obracuji pozornost pouze na poměr **КЪШЬ** lit. utis (pediculus) i na ostatní podobné případy v Lit. Stud. 71. uvedené. Jako další doklad dodávám ještě tyto: lit. wėdinti (kühlen) vedlé

(d)sinti; **КОТЪКА** i **КО(Т)ШЪКА** lit. katě (catus); č. ostýchati
osty(d)sati (ch = s) vedlé styděti; chorv. smušen (confusus)
ovin. zmešnjava (confusio) i **МЖТНТН** (turbare); **КРЪСЪ** (circu-
s, solstitium, č. okres) z **КРЪТС-**, lit. skrýtas (umkreis, y = k
ko v lýsé **ЛЪХА** area); **РОУ(Д)СЪ** (flavus), č. ry(d)šavý, lit.
rudónas (roth, hellbraun), č. rudý; lit. baslis (pfahl, pflock)
badsilis, **БОДЪЛЪ** (spina); **РЕШЕТО** (cribrum, též **РЪШЕТО** uvádí,
ex. Miklosich) lit. rétas (id.), dial. r. **РЕШКА**; chorv. grša a
ЪТАНЪ (guttur); chorv. rehav a **РЪДЪКЪ** (rarus), (chorv. h = s);
čercha, čeršati a črta, črtati; **БЪШЪМЪ** (absolutus, universus)
ШИНЪ (omnino, prorsus), lit. butinas (wirklich), butinai (wirk-
h, gänzlich, allerdings); lit. barsýlas (senex „barbatus“) vedlé
brzdá i **БРАДА**; lit. gėdras (hell, klar, vom wetter) pagėdrólis
chimmer, widerschein am himmel) gaisrà (id.); **КОПЪТО** (un-
la) **КОПЫСАТИ** (effodere); **ВНЪРЪ** (turbo) i **ВЪТРЪ** (ventus)
i. wě(t)sulas (id.) i mnohá jiná, o nichž pojednám ve zvláštní
zpravě. Tím jsem zároveň odvolal své mínění ve Fon. §. 152. 9.
vzniku forem jako **ДЪНЕСЪМЪ ДЪНЕСЪМЪ** projevené; za pří-
ponu dlužno vždy pokládati -tina (-tsina, -tšina), vyjma ovšem
ary jako **НЕСЕСЪМЪ**, v nichž je **С** kmenové. Našli jsme tedy
ov. ***ПЕРЕТЪМЪ** z paritina, jež zároveň s lit., sansk. a ř. tvarem
čedčí o bývalém indoevropském přídavném paruitinas (prior).

Z příbuzných jazykův uvedu pouze ještě některé případy o
plísání přídavných u-kmenů a i-kmenů, jež se na vzájem v *ui*
oplňují: sansk. krídí (ludibundus) vedlé krídú (id.); zend. zaēnu
trenuus) a zaēni (vigil); zend. arezu sansk. řgú (rectus) a zend.
rezi. Ř. *ἀγγι* i *ἐγγύς*. Lat. angiportus z anguiportus, sansk.
hú (angustus).

§. 7. V ženských přídavných tvarech na *u* se zachovaly
epochybné stopy starého *i* neb *ui*. Pokud se *i* neodsulo, byla
uková přídavná jednoho zakončení (v latině, gravi-s m. f. grave
gravi), když se vytratilo, vznikla opět přídavná jména jednoho
končení, avšak vypadala na *u*; proto sanskrť mužský tvar od
enského často ani neliší: katú (acer, masc. fem. neut.), kádrú
ig icans e gilvo), tanú (tenuis), mrdú (tener), páťú (solliers), prthú
at s), bahú (multus), bhírú (timidus) itd. Podobně got. hardus
uus, masc. fem.) a i sama litevčina jenom na pohled právě
i mužského podstatné rozdílné femininum vyvinula: gražūs
pu her), platūs (latus), saldūs (suavis) jest prvotně vedlé fem.

graži, plati, saldi pouhou fonetickou dissimilací téhož základního graži, platui, saldui, jež s počátku jako lat. tenui- k označení obou rodů sloužilo. Masc. pozbylo *u*, fem. však *i*. Sansk. *gívrī* (*garvi*, *fragilis*, *imbecillus*, *senex*) se rozštěpilo v lit. *guru-s* a *guri* (*friabilis*, *fragilis*). V plati saldi nevzniklo, jak se obvykle za to má, *i* z *iā*, neboť toto se v zásloví litevském stahuje vždy jenom v *é*. Participií *praes. i praet. act. fem.* se tu dovolávají nelze; fem. *áuganti áugusi* jsou jako saldi, plati pouhými fonetickými dissimilacemi vedlé mužských tvarů *áugas* (*áugant-s*) *áuges*, jež se od nich liší pouze ztrátou kmenového *i*, jelikož všechny tak zvané souhláskové kmeny vypadaly na *i*. *áuganti*, *áugusi*, plati, saldi jsou číré nerozšířené neefektované kmeny, jež tuto slouží k označení nom. sing. fem. Vůbec co do způsobu, kterým litevčina nakládá se záslovným kmenovým *i*, odsouvající je i dissimulující takto masc. od feminina, vládne mezi part. *praet. i praes. act.* a přídavnými na *ui* přesná analogie. Kde lit. *áuganti* (rostouc) řeckému *φερουσα* (*-οντι*), jež samo vzniklo přechodem *i*-kmene do *a*-dekl. (srov. *σπευδόντεσσι*, z *-οντι-σσι*) k vůli odvodí z *-anti-ā*, nevšímá si litevského zákona o záslovném *iā* = *é*; a kdykoliv se uvádí jeho tak zvaná výjimka saldi, plati, kdež se (opět snad ř. *πλατεῖα* k vůli) odvozuje *i* z *iā*, uvádí se opět jenom *áuganti* a *áugusi*, kdež by bylo opět třeba druhými nepochybnými příklady dokázati, že se záslovné *iā* mění v lit. také v *i* vedlé pravidelného *é*. I ženská jména lit. *patī* (*materfamilias*), *vēsni* (*hospes*), *martī* (*sponsa*) nevznikla z *-iā*, nýbrž liší se od mužských lit. *i*-kmenů (*wagis fur*) obyčejným nedostatkem nominativního *s* u ženských jmen. Také *ja*-kmen pádů kosých (*saldžós* z *saldi-ós*; *pacžós* z *pati-ós*) nesvědčí o tom, že nominativy *saldi*, *patī* vznikly z *iā*, povážíme-li velké množství litevských statných *i*-kmenů, jež přecházejíce do mužské *a*-deklinace rod *i* kmen zároveň mění jsouce v pádech kosých *ja*-kmeny, v nominativu však tím, čím byly, *i*-kmeny (Schleicher, Lit. Gr. p. 115, *gentis f. affinis*, gen. *gentēs i gentio gēnczo*; *aulis f. alveus*, gen. sing. *aulēs i aúlio*), aneb poměr *budrūs* gen. *búdrīo*. *Ja*-kmen mohl ale nemusil zachvátiti nominativ (§. 6.). Srov. též dat. sing. *wág-iui* i nom. *wagis*. V nominativu *i*-kmenem zůstává saldi, plati (a i *áuganti*) přijalo v ostatních pádech přípony ženské *a*-deklinace, poněvadž přídavná *i*-deklinace v lit. (jako v slov.) vůbec vymřela. Rozštěpení starého *ui* v *u* a *i* po-

žila litevčina k zevniternímu pouze fonetickému rozlišení rodů v nom. sing., jež se s počátku od sebe lišily pouze nominativním s (-nis m. ui f. — pak -us -i). Také slovančina měla zajisté kdysi některé přídavné u-kmeny, jichž ženský tvar se (jako got. hardus a uvedené sanskrtské příklady) ničím nelišil od mužského. O tom snadně se přesvědčíme, když uvážíme, že nelze na př. slov. fem. МЛАДА vedlé sansk. mřdú (tener) pouhými fonetickými prostředky odvoditi z nějakého staršího základního tvaru. Jenom sanskr. a řečtina vyvinuly pravé od mužského tvaru podstatně rozdílné femininum od přídavných na u: mřdú tvoří sice též fem. mřdú, avšak vedlé toho i mřdví (z- vi-ā). Prvotné mřdvi se rozštěpilo v -u i -vi, prvý tvar si oblíbilo masc., druhý (v lat. i masc. i fem.) se rozšířil pomocí ā, jako ῥδελ-α(Fα) aneb lotyšský ženský tvar mila (z mili-a proti lit. nerozšířenému meili amabilis). Jest na blledni, že se dle slovanských fonetických zákonů pomocí všech těchto přípon ženských (-u, -vi, -viā, -iā) fem. МЛАДА od nepochybného u-kmene МЛАДУ odvoditi nemůže. Ani z nějakého fem. МЛАДКА, jež by bylo mohlo povstati, jako lit. lengwà od sansk. laghú (levis). Mám tedy za to, že prvotné mladu bylo kdysi i masc. i fem. (jako náhodou sansk. mřdú). Po vyhynutí u-deklinace přestoupilo přímo do a-deklinace i stalo se adj. trého zakončení. МЛАДА jest tvar analogií vzniklý. Zeela tak dlužno posouditi lotyšské přídavné a-kmeny plats sald vedlé lit. platūs saldūs. Vůbec neměla slovančina nikdy pravého ženského tvaru (-vi -eīā) od přídavných na u, vyjma některé z nich vzniklé ja-kmeny; pročež se jazyk tak často, jak později uvidíme, chopil rozšíření u-kmene obyčejně pomocí -КЪ (ΛβΓЪ -КЪ sanskr. laghú, levis), jen aby se zbavil konce s -u, jímž se rod nelišil, a aby tím i zevniterně patrného označení rodového (Ъ -А -0) dostihl, jež starobh. velmi přesně vyvinula. Pozornosti hoden je zajisté též ruský ia- (ne ja-) kmen смотрea (нянька, пѣстунья, dohlížitelka), který bezpochyby souvisí s lit. isz-matrūs (providus, cautus, perspicax), a to s ženským tvarem isz- matrī, který v ruštině přestoupil do a-deklinace: -iā, -ija, -ea (v starobulh. byl by pokračující vývin stvořil -ЪЯ, -НЯ For. §. 95. 4.).

§. 8. (Nominalní kmeny na vi, ui.) I tyto ztratily záslovné i, i a mnoze ovšem již v pradoách indoevropských. Nicméně se jich zachoval v lit. a slov. ještě dosti veliký počet, byť i z části

ve formě rozšířené neb odvozené. **ВРЪВЪ** f. (funiculus, z **ВРВЪ**), lit. wirwė (id.), z wirwi-ā, jest již rozšířené, právě jako wirwas, jež však již ztratilo *i*. — **ТЕТРЪВЪ** (phasianus) vzniklo z tetervi, přešlo v **ТЕТЕРЪВЪ** (srov. r. тетеревъ), načež se stáhlo **ЕРЪ** v **РЪ** známým způsobem. (Fon. §. 66.) Pomocí tohoto tetervi lze všechny ostatní příbuzné na pohled nepravidelné tvary vysvětliti: zcela se zachovalo v staropr. tatarvis (**ТЕТРАВЪ** Mikl. Lex.) a v lit. teterwinas (birkhuhu), tilvi-kas (der grosse brachvogel, strandläufer) titilvi-kas (jež uvádí Mikuckij), ztratilo i rozšířilo se jako lit. lėngwas (sansk. laghú, levis) v lit. teterwas, k němuž se nese r. тетеревъ; rovněž ř. *τετραΨων*, o jehož syllabě āv při u-kmenech se vyskytující později promluvíme. Pradávným vysutím *u* před *i*, sansk. tittiri (t. j. titiri) ř. *τέτρι-ξ* a **ТЕТЪРЪ**, jež v nominativu pl. **ТЕТЕРЪ** (Mikl. Lex.) vězí (z **ТЕТЕРЪ** -**РЪ**). Do ženské a-dekl. přestoupil tento i- kmen: **ТЕТЕР(Ъ)А**. Celá přípona se vytratila v lit. týtaras, sansk. tittiras i *τέτρα-ξ*. — **СТРЪВЪ** m. (cadaver), ze **СТЪРЪВЪ** sansk. starí (sterilis) ze star(u)i, ř. *στειρα*, ze *στειρα*, *στειρFu-a*. Řecký tvar je zároveň makavým důkazem, že příponou ženských přídavných na *u*, -*εία* (z -*Fu-a*) je pouze *a*, nikoliv -*ia*, jestli vůbec uznáme, že v něm vězí **СТЪРЪВЪ**, prastarý to tvar, který nemohl vzniknouti z a-kmenů **СТРЪВ-Θ**, lit. stėrw-a nějakým přechodem do i- dekl., poněvadž tato sama (zvláště mužská), právě jako u-dekl., v slovančině ode dávna zakrývá. O opačném postupu, na který jsme již několikrátě narazili, pojednáme později ve zvláštním paragrafu. — Zajisté zajímavým příkladem je **МЖЪВЪ** (vir), v němž vězí celá přípona -*vi* jen s malou obměnou. Na souvislost se sansk. mánu (homo) se již mnohokrátě poukázalo. Slovanský tvar je úplnější, vznikl z manui, manvi, přechodem *v* v *g*. Především sluší uvážiti, že **МЖЪВЪ** náleželo kdysi i-deklinaci; srov. **МЖЪВН** acc. pl. (55. 5. sup.) a nom. pl. **МЖЪВЪ**, který uvádí Miklosich (Vgl. Gram. I. 152.). Přípona nom. pl. mužské i-deklinace je -*ias* (sansk. aryás od arí inimicus) -*ies*; -**Ъ**, -**ИЕ**, vysutím -**Ъ**, -**ИЕ**, **МЖЪВЪ** (staroč. mužjé jako hostjé), pak **МЖЪВЪ**. Viz Fon. §. 95. 2. **МЖЪВЪ** mohlo ovšem též povstati přímo z **МЖЪВЪ** vysutím **Ъ**, před zamezením hiatu. Pak by bylo rovno nom. pl., jako **ДЕСАТЕ**, **ПЕЧАТЕ** (341. 14. sup.) (z -**Т(Ъ)Е**). Staroč. gen. pl. mužj by zněl v starobh. **МЖЪВНН**. I netřeba snad podotknouti, že v staré češtině a v starobulharčině každá stopa i-deklinace prozrazuje bývalý i-kmen, poněvadž i-dekl. jenom

vyvírá. Nové i-kmeny se netvoří. Ostatní pády (gen. **МЖА**) ovšem již i v starobh. zachvátila a-deklinace. Z předpokládaného manvi pak mohlo snadně vzniknouti mangi, **МЖЪ**; četné příklady o změně *v* v *g* (**ΒΑΧΥΜΗΝΙΩ ΓΑΧ-**, eruca) netřeba ani uváděti, ale mlčením nemohu opominouti okolnosti, že starobh. vůbec skupin **ЖЕ**, **АЖ** ani nezná, a že se jazyk vzniknuvšího ***МЖЪ** musil vůbec nějak zbaviti. (Part. praet. act. I. **РАСПАВЪ**, **НАУАВЪ**, **ПОЖАВЪ**, Miklosich Formenlehre p. 123, jsou vyňata z památek mladších i vedlé starších **РАСПЫВЪ**, **НАУЫВЪ** zcela neorganická. Vznikla tím, že se analogií přijalo **В** dotčeného participia z druhých tříd: **МНЛОВА-ВЪ**, právě jako v č. počav, staroč. četv, Výbor, I. Úvod 105. Ostatně toto **-АЖ** zajisté již znělo **АЖ**, **МЖ**). Rozhodným dokladem o přechodu *nv* v *ng* jest zajisté kořen **ТАГ-** (trahere, tendere), srov. ř. *tánu-mai*, sansk. *tanō-mi*. Srov. dále **ΔΑΓΑ** (arcus, iris), sansk. *dhanú*, *dhánva* (arcus).*). Kmen manvi (homo) nalézáme i v některých pádech got. manna. Nom. pl. mans vznikl zajisté z manns a toto assimilací z manvs (jako komp. minniza z minviza minus lat. minu-ere), jež opět dle zákonu o záslovní gotském se táhne k staršímu manvias, manvjas jako komp. vairs pejus z vairsis, vairsjas, neb též nom. pl. reiks z reikjas lat. *regēs* z -ies, -ias. Srov. též nom. pl. f. alhs templum, nahts nox, vaihts res od nepochybných i-kmenů (lat. arcilat. nocti- **ВЕШТЬ**). Rovněž acc. pl. mans, který se u i-kmenů často rovná nom. pl. (sansk. *aryás* nom. i acc. pl. od *ari inimicus*). Jest tedy nom. pl. mans úplně roveň nom. pl. **МЖЖЕ** (z **МЖЖЕ** manvi-as). Ostatní pády got. manna ovšem se ponejvíce řídí slabou deklinací (pl. dat. mannam z manvam se ztrátou kmenového i). Rozhodným důkazem o *nv* = *ng* jest zajisté **СОУМАЖНЕЪ** (adj. **ΝΕСОУΜΑЖΝΕЪ** **СОУДНН** durus, *ἀδυσώπητος* Mikl. Lex., „bezohledný, který neuvažuje“), téhož kořene s **МЖЪ**. Slovin. sumežljiv (suspiciosus), kdežto forma sumnežljiv je buď jinak utvořena, anebo, což pravdě se podobá, vznikla fonetickou analogií, kterouž mn-forem sumniti, sumnja (suspicio) vniklo i do tvaru su-ežljiv t. j. ***СОУ-МАЖЪ-ЛНЕЪ**. Totéž **МАЖЪ-** mengi vězí v **ОУМАЖНЕЪ**, jelikož formy na **НЕЪ** vznikají prodloužením i-ienů (lit. *далис pars dalýwas particeps*; **ОГНЬ** — **ОГННВО**;

*) Lit. *dangùs* (coelum) však souvisí s *dàngtis* (tectum) dě *ti* (tegere).

TATNEA chorda, sansk. **tánti**, **ΛΕΝΝΕΞ** segnis, **ΛΕΝЬ** pigritia, **ΡΕΥΝΕΞ** facundus, **ΡΕΥЬ** oratio). S *mengi však srov. menvi, jež vězí v lit. adj. imanus izzmanús (prudens, sapiens), pramanus (ingeniosus), sumanus (id.), atmenus (memor). — Přípona **-ЕЬ** vězí též ve složenině **МЕДВЕЪДЬ** (ursus „mel edens“). Kdyby u-kmen **МЕДЬ** (sansk. mádhū, *μέθυ*) byl prvotně zcela neskomo- leným, vzniklo by z předpokládaného madhu-ādi ve slovančině pouze **МЕДОЪДЬ**, **МЕДОМЪДЬ**, jako **МАСОМЪДЬЦЬ** (carnem edens), jelikož slovančina v složeninách dala pominouti rozdíl u-kmenů a a-kmenů (Fon. §. 12. 5) a krátké ů před **Ъ** pouze v o proměnití může, v tedy musilo existovati již před složením (sansk. mádhvi fem. dulcis). Z prvotného medvi-ādi (srov. sansk. urvi- ůti §. 5.) se však se vši přesností vyvinulo **МЕДВЕ-ЪДЬ**, **МЕДВЬЪДЬ**, **МЕДВЕЪДЬ** („mel edens“). Srov. adj. **МЕДВЬ-НЬ** (mellis) a **ВРЪХЪ-НЬ** (supremus, přípona ůni) též od u-kmene (lit. wirszūs cacumen), jež však kmenového *i* pozbylo. Zcela tak je odvozeno slovin. ledve-n (***ЛЕДВЬ-НЬ**) od lotyšského u-kmene ledus (glacies), čímž jsme se dopřídili nového dokladu pro **-ЕЬ**. R. **МОДВЯННЬЙ**, jako **ЖЕЛВЯНОЙ** od **ЖЕЛВЬ** (testudo), z **-ЕЬ-ЪН-**. I v **ОМЕДВНТИ** (dulce reddere) nalezneme později **-ЕЬ**. — Zend. maoiri (formica) vzniklo z marvi, jako zend. paoiri z parvi (§. 6.). Tento i-kmen přestoupil v slov. do a-deklinace, marvias, i utvořil známými přechody mǎřáveo **МРАВЕЈО**, **-ЕЈЕ**, **ЕЈЬ**, kdež se postup rozštěpil: s jedné strany povstalo **-ВЕИ** (r. муравей), **-ВЬН**, úplnou assi- milací **МРАВНИ**, s druhé opět **-ЕЈЬ**, **-Е(Ь)ЈЬ**, **ВЛЬ** (r. муравль). y v r. муравей vzniklo z o, ѣ; tato sporadická změna vyskytá se též v **МУРАВА** slovin. morava (caespes); ano i místo měkké polohlásky stojí v **ЖУРАВЛЬ**, neboť že vedlé **ЖЕРАВЕЛЬ** byla v slovančině i forma **ЖЬР-**, jeví chorv. ždrao (grus, ze ž(ь)ra(v)l). Ř. **μύρμος**, **μύρμηξ** z **μυρμ-**, již ztratilo i. — Zcela tak dlužno posouditi **СЛАВНИ** (luscinia), jehož poměrně nejstarší tvar máme v ruštině (**СОЛОВЕЙ**) a v novobulh. dial. slavej (viz Mikl. Lex. pod **СЛАВНИ**), druhý stupeň v starochorv. slavaj (ze slavъj, gen. slavja, jako r. **СОЛОВЬЯ**, ze slavъja), z čehož **-НИ** vzniká úplnou zpětnou assimilací. Přes to všecko uvádí se tento nejmladší hlás- kový stupeň vždy co starší, a r. **-ЕЙ** prý z něho vzniklo dissimilací. Již J. Schmidt (zur Geschichte des indog. Voc. II. 136.) vyslovuje domnění, že **СЛАВНИ** souvisí s r. **СОЛОВЕЙ** (**ЖЕЛТОВА- ТНЬЙ**, též čakavské slavi flavus), avšak pravá příčina ruského

ОЛО v СОЛОВЕЙ vězí v tom, že se *l* i *v* stýká v lit. szalwas, szalwis (ze szalwi-as, aesche, salmo thymallus; tak pojmenován od žlutých břišních ploutví). V dolnoluž. syłowik vyvinulo se z Ъ, О (srov. *СЪЛОВЬ, jež Schleicher Polab. Spr. 225. 5. na základě jednoho polabského tvaru předpokládá) zcela jako ve výše dotčeném r. МУРАВЕЙ, *u*, s tím toliko rozdílem, že se se-slabilo v *y* (Ъ). O ostatních sem spadajících odrůdách tvaru СЛАВНИ se ještě zmíníme. — Nehledě k ЗЕЛЪ m. (testudo), jež vzniklo ze ЗЕЛЪБЪ (srov. ЖЕЛЪБЪ) a k УРЪБЪ (z УЪРЪБЪ, vermis), jehož *к* vzniklo zajisté z *m* (lit. kirmis), jelikož se *m* i *v* někdy střídá (УРЪМЪМЪ, УРЪВЪМЪ), konstatujeme příponu -vi ještě v těchto již rozšířených tvarech: МРЪЕН-ЦА (mica) staroněm. adj. maro, marawi, murawi (tener, marcidus) (J. Schmidt, zur Gesch. II. 26.). — УРЪКЕНЪ (ruber) vedlé УРЪВЛЕНЪ, УРЪВЛЕНЪ (color coccineus) vedlé УРЪКЕНЪ, povstalo ze společného tvaru УРЪВЪЕНЪ buď vysutím Ъ, buď zamezením hiatu -ВЪЕ a vysutím Ъ -ВІЕ, ВЛІЕ, zcela jako ОСТАКЕНЪ — ОСТАВЛЕНЪ (§. 111. Fon.); kmen takto získaný УСРЪБЪ, УЪРЪБЪ srovnávám se sansk. čá'ru (carus, pulcher, co do poměru významů srov. r. краснѣй a č. krásný), jehož dlouhé ā (proti slov. е, ѡ) pokládám právě tak za sekundární prodloužení jako sansk. dà'ru proti δόρυ (J. Schmidt, zur Gesch. II. 241.). čá'ru vzniklo tedy ze čarvi. — ГЖЖЕН-ЦА (vimen). — Z litevských jazykův uvádíme: kmen gilvi, jenž vězí v lit. gilus (profundus) a se rozšířil v lot. dŕelwe (loch im morast) ze dŕelwi-ā. — lit. kirwis (securis) z kir(t)wis (kertù seco), jako též sem spadající smárwé (foetor) ze smar(d)wé (СМРАДЪ). — Lit. želwýs (truncus) suntarwé (foedus), gérwé (grus), ů'szwé, vše již rozšířeno pomocí *α*. Lit. didpilwis (ventriosus), od pilwas (venter, od pilti implere), jež však již pozbylo *i*; *ПЕЛКЪ vězí v našem plévník, plívník („obsahující, naplňující“) z pelvň-ník, jež předpokládá *ПЕЛКЪ-НЪ (srov. УРЪВЪ-НЪ, ПРЪВЪ-НЪ, slovin. klavnica securis z kalvň-nica, o čemž se hned zmíním); týž kmen vězí v č. plíveň (z pelvň-nň, prostrannost za plotní, die bonse). Č. plevel (plévník) z *ПЕЛКЪ-АЪ i rovná se tvaru slovin. čermel (t. pis silvestris) od čmrl fucus (ze črъmьl), v němž jsme našli kmen УРЪВЪ- (m — v). Staropr. Pilwit, Pelwit (plívník). Kmen parvi (ježž dlužno rozeznati od parvi v теперь §. 6.) srovn. se sansk. purú ř. πολύς. — Lit. kálvis (faber) kalwé (officina fabri) srov. se slovin. klavec (viatorum instrumentum) ze kalvň-c,

klavnica (securis) z kalv^h-nica, käläv^h-nica. — Lit. ateiw^s (ad-vena) z at-eiwi-as, kelefwis (viator, kélias via i efwis, „cestou jdoucí“), karefwis (pugnator, miles, z káras bellum i efwis „do vojny jdoucí“); eiwi od kořene i (ire) srovn. se sansk. áyú (mobilis, vivus). „aivi“ se má ku áyú jako zend. tavi ku sansk. táyú (fur), s tím toliko rozdílem, že je *j* v áyú druhou částí dvojhlásky ai, kdežto v táyú zamezuje hiat, který vznikl tím, že se odsulo i (tá-u). Tých poměr, zdá se, vládne mezi dvěma dialektickými ruskými tvary, jež uvádí Dalj, **райдуга** i **равдуга** (iris). Z prvního tvaru vzniklo obyčejné **радуга** jako **БЫКОЛЪ**, **БОУКОЛЪ** z **БОУНКОЛЪ** (bubalus). **равдуга** lze vysvětliti z **равь-дуга** i pakli lit. u-kmen rojus (paradisus, **РАЙ**) nemáme, jak slušno, za vypůjčený, má se **рай** ku **равь** jako **ТАЙ** (clam) sansk. táyú ku tavi. **радуга** „nebeský, rájský luk“ (je to vlastně souřadná složenina, Miklosich Vgl. Gram. II. 378). Všecky ostatní příbuzné tvary, jež se vedlé sansk. áyu (mobilis, vivus; vita, aevum) uvádějí (Fick, Wört. d. indog. Spr. 3. vyd. 27.), sansk. éva (gang, sitte), ř. *αἴφρων*, *αἴφρολος* a i lit. per-eivā (vagabundus) již ztratily kmenové *i*. Ostatně netřeba řecké též sem spadající adv. *αἰεί* odvozovati z *αἰφέι*, ono zajisté zachovalo neporušený kmen *αἰφί*, jelikož se digamma mění v *ε* (A. Ludwig, Entstehung der A-declination, p. 184). Sansk. urú, *εϋρός* tedy z urui, urvi (fem. urví) a to vězí v **РАВЬНЪ**, (planus; **РОВЬНЪ** = **ВЕРЬНЪ** Mikl. Lex. č. rovný), jež vzniklo z ůrvi -**НЪ** (že se prvotné va objevuje v slov. co u, o tom viz Fon. §. 92.) **РВЬНЪ**, **ОРВЬНЪ** (Fon. str. 55) **РАВЬНЪ**, **РОВЬНЪ**. O tomto srovnání nelze pochybovati (významy se zajisté shodují), poněvadž se mu dostává znamenitého dokladu v odvozeném sansk. uruśyāti (das weite suchen), jež se skrývá v **РОВЬСЬНОСТЬ** (aequalitas), od sanskrt-skoslovanského *ůrvisi si (latus, planus), uru(i)śy-, čímž jsme zároveň našli nový slovanský příponový útvar -visi. — **ГЛАВЬНЪ** (titio) z **ГОЛВЪ-НЪ**, r. ГОЛОВНÁ, sansk. ġúrñi (ardor) z ġurui-ni ġarui-ni (Fick, Vgl. Wört. 78.).

§. 9. Rozštěpení kmenového *ui* v *u* a *i* plodí u jmen i u tvoření slov tatáž kolísání mezi u-deklinací a i-deklinací, jako u přídavných ui-kmenů. Dva paralelní tvary s *u* a *i* se i tu doplňují u společné starší *ui*. **ХРЖСТЬ** (scarabaeus, nom pl. **ХРЖСТОВЕ**, Mikl. Lex.), lit. kramstūs (vorax; mordax, k—x viz Lit.-Stud. 70 pod szakà) se má ku **ХРЖШТЬ**, pol. chrząszcz jako

БЪДРЪ ku **БЪЖДРЪ**. — Nom. dual. i-kmene **ПРЪСН** (pectus) lit. pirszis (id.) vedle staročeského u-kmene **prs** (dual. nom. Ludjekova prsy, gen. z širokú prsú Ruk. Král.) a sansk. párcu (costa). — Složené **МАЛЪЖЕНЪ** dual. **МАЛЪЖЕНА** (maritus et marita) vzniklo, jak se pravdě podobá, změnou *n* v *l*, která je sice mladou, více nahodilou a dialektickou, přece však nepochybnou (slov. alebo, lež, zasl'úbit anebo, než, zasnubit; Hattala, Srov. Mluv. 155.). Pol. manžonek. Prvá část složeniny předpokládá *mānu* (homo, sansk. má'nu-ša), jež srov. s *manvi, **МЖЖЪ** (§. 8.). — Ř. *δόρυ*, *δορ(F)ί-κτερος*; celé -vi v sansk. *dārvidā* (picus arborarius, z darvi — lignum, arbor, dā secare, baum-hacker), *darvi* (cochlear; „ligneus“) i sansk. *darvi-kā* (planta quaedam, collyrium) sem náleží. Ostatní známé tvary pozbyly *i* a přešly různým způsobem do a-deklinace; **ДРЪВО** lit. *derwā*, avšak i na slovanské půdě se zachovala stopa starého *i* v složenině **ДРЪ-КОЛЬ** (*δόρυ*, *fustis*). Prvá část **ДРЪ-** souvisí s **ДРЪВО**, *δόρυ*. **ДРЪ-КОЛЬ** nikoliv **ДРЪ-КОЛЬ**, vyskytá se v evangeliu Ostromfrově, v památce, která **Ъ** i **Ь** nejpřesněji liší, na kteroužto důležitou okolnost jsem myslím poprvé obrátil pozornost ve Fonologii, použiv jí k výkladu o assimilaci po plyných hláskách; čemu také přisvědčuje Miklosichem v Lex. uvedený vedlejší tvar **ДРЕ-КОЛЬ**, poněvadž z **ДРЕ-** vzniká pouze **ДРЪ-**, nikdy **ДРЪ-**. **ДРЕ-** se nese ku dri a srovnáme-li ještě sansk. *drus* (arbor, lignum) a *δρυς*, znamenáme, že se ze základního drii prastarým, před slovanským (poněvadž dle slovanských fonetických zákonů nemožným) vysutím *u* před *i* vyvinulo dri-, **ДРЕ-**, **ДРЪ-**. Srov. ř. *δρι-α* pl. (houšť). Dle toho dělíme *δρυι-νός*. Máme tedy v slovančině oba v příbuzných jazycích pro „arbor lignum“ se vyskytující tvary, drii i darvi, toto ještě zvlášť s neskolenou příponou, ač i v rozšířeném **ДРЪВНІЕ** (z *ДЕРВІ-а*, *ДЕРЕВЕЈО*, *ДРЪВНІЕ*) a **ДРЪВНИЦЕ** (arbuscula) z **ДРЪВЬ-ЦЕ** (-*ь*ь*ь*це, -*ь*н*ь*це, -*н*н*ь*це). I ř. *δρυμός* *δρυμά* (ū-ū kolísá) je v slovančině: **ДРЪМЪ** m. **ОНМЪ** **ЛОГННЪ** **ΟΥЗРЪ** **НЪКОГО** **ГРЕДОУЩА** **БЪ** **ДРЪМЪ** **ПОДЪ** **ГОРОЮ**, men. rih. 115. vox obscura, Mikl. Lex. Makavě značí silva. Slovo to, vňaté z památky srbské, vyskytá se posud v živé mluvě téhož kmene slovanského: odvozené čakavské *dr̕mún* (silva, na ostrově Irku). Památky srbské jak známo užívají **Ь** místo **Ъ**. Máme t dy v slovančině všechny možné odrůdy téhož darvi: darvi, *c rva*, dr̕, dri. — Druhá část naší složeniny **-КОЛЬ**, ja-

kožto i-kmen (instr. pl. **ДРЪКОЛЪМН**) se má k vedlejšímu tvaru **КОЛЪ** (palus) opět jako **ТАЖКЪ-КЪ** ku **ТАГЪ-КЪ**, **ДРЪ-** ku **ДРЪСЪ**. Neboť **КОЛЪ** bylo zajisté kdysi kmenem na *u*, k čemuž ukazují rozšíření **КОЛЪКЪ** (o čem později) a slovanské kalvъ-, jež dle §. 8. vězí v slovin. klavec, klavnica. Lit. kú'las (palus) je vypůjčené, lit. ũ neodpovídá slov. o. Ostatně srov. sansk. čáru (telum). — **ПОЛЪ** (latus), známý kmen na *u*, a fem. **ПОЛЬ** (id.), od něhož snad odvozeno **ПОЛЕ** z **ПОЛЬ-О** (campus). — **ЖГОУ-ЛЕ** (anguilla) a **ЖЪ** (z **ЖГЪ**, anguis); úplný tvar v lat. anguis (jako adj. tennis), který vysul *u* v lit. angis (srov. fem. saldi, plati), odsul *i* a zachoval stopu dávného *u* (vyjma ve **ЖГОУ-ЛЕ**) též ve **ЖГЪ-РЪ**, lit. ungu-rýs (anguilla, z angurýs jako ugnis ze sansk. agni) a co **О** v **ЖГО-РНИШЪ**, **ЖГО-ЛЕ** (id.). — **ГЛАДЪ** (fames, kmen na *u*, **ГЛАДОВАТИ**) got. gredus (id.) vedlé masc. **ГЛАДЪ** (id.); vzniklo tedy sansk. grdhú (cupidus) z ghrdvi a **ГЛАДЪ** se má ku **ГЛАДЪ** jako lit. gardus (suavis) k fem. gardi. — Z příbuzných jazykův uvedu o roztržštění kmenového *ui* v *u* a *i* jenom ještě několik dokladů z toho velikého množství, jež by bylo lze uvést, i to pouze tak, jak jsem se jich příležitostně dopídlil. Lit. pētus pl. tant. (meridies, tempus meridianum, regio meridiana) vedlé peitwýs (ventus australis) a pētýs (id.). — **ОРЪ** (equus) anglos. aru (paratus, promptus) zend. aurv-a (celer). — Got. magus (puer) vedlé fem. mavi (z magvi-ā puella) avšak i od masc. starosaské magu máme acc. pl. megī (z meguī) dle i-deklinace. — Got. snaiws (ze snaigu-) a lat. ninguis, právě jako sansk. babhrú vedle zend. bawri (z bawrwi babrwi, fiber) a sansk. tarkú (fusus) vedlé lat. torquis. — ř. **πέλυξ**, **πέλιξ**, **πέλλιξ** (z **πελφι**) a lat. pelvis, **πέλλα** již bez *i*, z **πελφ-α**. — Sansk. dardru, dadru (scabies) srovnává Fick s lit. dedervi-nė (lichen) i s lat. derbi-osus (derdvi-osus). — Sansk. kšu (cibus) a zend. khshuis n. (lac), ze společného ghasvi. — Sansk. dhānu (syrtis) nemohlo zníti v řečtině **δενυς** neb **διυς**, jelikož *v* známou ekthlipsí před nominativním *s* za své nebéře. Pakli však počneme od dhanuis ***διυφις**, dojdeme vysutím digammy a ekthlipsí *ι* před *s* k ***διυς**, konečné k **διυ** i **δις**. Prvotný i-kmen **δις** (**διωός**) se právě tak stal souhláskovým jako **υύξ** z **υυκτις υυκτός** i jiná. Z téže příčiny bylo nyní souhláskové **δνυξ** **δνυχος** kdysi kmenem na *i*, který však pozbyl *u*, lat. unguis; ztrativ *i* rozšířil se takto vzniklý u-kmen v staropr. nagu-tis, **НОГЪ-ТЪ**. — Staroněm. zahar je

kmenem na *i* vedle *δάκρυ*. Jiné doklady snadně by bylo lze nahromaditi, nehledě k mnohým odvozeným neb rozšířeným (sansk. *tani-mán*, *gari-mán* vedlé *tanú* *tenuis*, *gurú* *gravis*) a k známým homerickým lok. pl. *νεκύε-σσι*, *δούρε-σσι* (z *δορυε-σσι*, *δορυ-σσι*, tedy opět *darvi*-) vedlé skomolených (*v-σσι*, *-ε-σσι*, *-εσι*, z *-Fl-σσι*).

§. 10. Vhodnou fonetickou analogií pro kolísání a rozštěpení *ui* (*vi*), *u*, *i* jsou změny, které postihly příponu lokalu plur. Nejstarší tvar hom. *-σσι* ze *-σFl*, *svi* pozbyl *i* v sansk. *-su* starobh. *-X̣*; vysutím v (*u*) vzniklo žmudské *-si*; rozšířením pomocí *a*, zend. *hva* (srov. zend. *abl. adha* a sansk. *-át*). Kterak se záslavné *i* již v pradávných dobách ztrácelo, jeví vznik souhláskových kmenů; že se *v* mohlo ve žm. *si* vysouti, jeví lit. *sápnas* (*somnus*), sansk. *svapna*; *СѦМѢ* lot. *swak(a)s*, lit. *sákas* (*sucus*). Starolit. *sa* rovněž ze *sva* (zend. *hva*). Hornolit. *-se* ze *si*.

§. 11. (Kmenové *i* v slovanské u-deklinaci). Jest na bíledni, že nám jest pokládati tvary *νέκχι*, *δουρί* (z *δορυ*, *darvi*), *ἄστει* za neflektované kmeny, které tuto slouží dotýčným pádovým vztahům, že jsou beze vši pádové přípony.*) Lokálního *i* není, jestiž kmenové, byl i tak zvaný cit jazykový t. j. vědomí o významu přípony na př. ve *φέρουσι* s tímto *i* spojoval lokální význam, jakž se i nám nyní zdá, když *i* pokládáme za prvotný znak lokalu (neb dejme tomu hned za zbytek předložky *in*, která by ovšem byla velice způsobilou propůjčiti kmenu lokální vztah, kdyby běželo o jazyk agglutinující), ačkoliv právě opáčně jazyk, tím že užíval kmenů na *i* v souvislé větě jako lokalů, konečně i tento vztah v tomto *i* skutečně soustředil. Protiva agglutinace i adaptace právě jest i ta, že ona klade tak zvané vědomí o funkci některé přípony hned na počátek vzniku dotýčné flexivní formy, tato pak tomuto vědomí teprv pozvolna k některé s počátku co do funkce třeba velmi neurčité formě ve větě přilnouti dá. (Viz též O stavu a pokrocích srov. jazykozpytu, Čas. Č. Mus. 1873, 1. 2.) Jak málo jazyk s počátku o toto lokální *i* (při u-kmenech i při tak zvaných souhláskových kmenech) dbal, jeví okolnosť, že se

*) Sem spadá též got. dat. sing. *mann* z *manv*, dle zákona o zásloví z *manvi*, jako dativ *naht* (lat. *nocti*-) z *nahti*. S *manvi sr. vnej opět *МЖЖЬ* (§. 8.). Rovněž zendské instrumentaly *paçū*, *pa u* z *paçui* *paçui* (jako *νέκχι* co instrum.).

vyskytají nominativy na *i* a opáčně, lokaly bez *i* od týchž kmenů (A. Ludwig, Infinitiv p. 9.). Vedlé nom. *véxv-s* jakožto pouhé fonetické dissimilace dat. lok. *véxvi* stojí poučné případy uvedených nominativů na *ui* a s druhé strany lokaly na pouhé *u* (sansk. mádhv, Infinitiv im Veda p. 40.). Právě lokální *i* jest z nejjasnějších, nejsnadněji přístupných důkazů, kterak se bádání o vzniku flexivních forem nemohou oddělití od tvoření slov. V ostatních pádech u-deklinace ovšem se již namnoze vytratilo kmenové *i* (avšak *-úε-σσι* t. j. *-vi-σσι* proti sansk. ušu); stopy jeho prozrazuje i slovanština v lok. sing., zvláště pak v nominativu pluralis. Sluší však připomenouti, že se *u* bývalých *ui*-kmenů jeví v jednotlivých pádech v různé podobě: co *u* (nom. sansk. súnús), co *ū* (nom. dual. súnú'), jehož odrůdou je roztažené před samohláskami *üv* (nom. pl. apasyúvas od apasyú sedulus), aneb stupňováno co *av* (t. j. avi, súnávas nom. pl.), a *āu* (t. j. āvi, sansk. súnāú). Tytéž kmeny nalezneme i u tvoření slov. Konečně sluší pro následující výklad míti na zřeteli i tu okolnost, že se v této formě pádové může kmenové *u* objeviti v této různé podobě, krátké, dloužené, roztažené i stupňované: nom. pl. má v sansk. příponu *avas* (súnávas), *uvas* (apasyúvas), *vas* (zend. paçvas), *ūs* (yuvayús od yuvayú nach euch beiden verlangend); loc. sing. má *ō*, *āu*, *avi*, *vi*, *u*; abl. gen. sing. *ōs* i *uvas*, (Benfey, Handbuch der Sanskritsprache §. 728.); acc. pl. vedlé *ūn* též *vas* (paçvás), *uvas* (çundhyúvas od çundhyú adj. mundus). Může se tedy týž pád zakládati na různém kmenu, co se týče podoby samohlásky *u*, tu krátké, dlouhé, onde opět stupňované. I tohoto kolísání odlesk nalezneme u tvoření slov.

§. 12. (Lokal singul. od u-kmenů v slov. i lit.). Z prvotného *avi* se vyvinulo *av* *au* (staropr. sirsdau **CPEDOV** in medio, **CBINOV**), avšak celé *avi* se zachovalo v polabském ***BHNIBI** (wannaf, Schleicher, Polabische Spr. §. 71.), jež se má k obyčejnému **BHNOV** (foras), jako sansk. loc. *sá'no*, *o* = *au*, (od *sá'nu* tergum) k loc. *súnávi* (A. Ludwig, Infinit. im Veda, 10). Pamětihodné jest, že polabština ještě i jinde poskytuje **-BBI** vedlé staroblh. **OV**, kde lze etymologií taktéž odůvodniti **B** ze záslavného bývalého *i*. Přípona dat. sing. a-kmenů *āi* (staropr. *wirdai* verbo) proměnila se již za litevskoslovanské doby v *ūi* (srov. lit. *sótus* vedlé suitei adv. ze *sūt-* a **CBITB** satur, strany litslov. přechodu *ā* v *ū*, Lit. Stud. 49.) i rozštěpila se pravděpodobně již za téže

doby v ū i ūi, (staropr. dat. griku peccato; žmudské ou, Lit. Stud. 55., ou = ū) lit. -ui (rágui se skrácením ū v u), v slov. na pohled pouze ϩΟΓΟΥ; avšak polabské dativy sing. masc. drauggáf, bidyáf, jež by dle výkladu Schleicherova (Polab. Spr. p. 113.) zněly *ДРОУГЪЕЪ, БОГЪЕЪ (-ŭi -ŭvi, Fon. §. 33., -ОЪ -ЪЕЪ), svědčí o tom, že i uvnitř slovančiny existovalo úplnější ūi. Příponu avi máme též v adv. ДОМОЕЪ (domum); je to sice dativ cíle (Miklosich, Vgl. Syntax 579.), avšak pro těsnou formální a syntaktickou shodu ano totožnost lokalu a dativu (A. Ludwig, Inf. 11.) pokládáme ji za totožnou s -ЪЕЪ v polab. *БЪНЪЕЪ, jen že zeslabení ОЕ v ЪЕ u ní neproniklo. Ostatně se vyskytá též ДОМОЕН a nejspíše z toho aneb z domovů vzniklé r. a luž. domoj (crej* ze crev calceus). Sem náleží i r. ДОЛОВЪ (infra, deorsum) staroč. dolóvъ. Druhá dativně-lokalní přípona zněla ve slovančině ūi, kteráž se v sanskrtě se ztrátou *i* vyskytá jen při dlouhých ūi-kmenech (čamŭ loc. od čamŭ lanx, Benfey, Handbuch 302.; tanŭ loc. i nom. corpus, A. Ludwig, Inf. 11.), kterouž však i krátkým u-kmenům připisujeme, jelikož se, jak později uvidíme, krátké i dlouhé u-kmeny v deklinaci i v tvoření slov střídají. (Ostatně srov. též zend. pačŭ z pačŭi od paču pecu, §. 11., jež se sice užívá co instr. sing., přece však i sem náleží, považíme-li, že se v *vékvi* stýká vztah lok., dat. i instrum.) Toto ūi zkrátilo ū v u v lit. dat. sing. súni (kteréžto ni třeba rozeznati od ui = ai v rágui, rágas), pozbylo *i* a přešlo pravidelně v ОУ, ДОЛОУ (infra, deorsum) ДОМОУ (domum, slovin. domu), poněvadž nelze formy ДОЛОУ, ДОМОУ jakožto odvozené od pravých u-kmenů a i pro vedlejší ДОМОЕЪ, ДОЛОВЪ pokládati za dativy a-deklinace. Máme tedy v slovančině dvojí ОУ v dat. sing.: první je = ai, druhé = ūi. Z čehož jde zároveň na jevo, že se ve slovančině vyskytají pro dat. sing. dvě přípony: stupňované -avai СЪИНОЕН (sansk. sŭnave) a dloužené ūi, СЪИНОУ. Nelze tedy ОУ pokládati za příponu výhradně dativu sing. a-dekl. náležející; avšak právě splynutí tvarů ϩΟΓΟΥ, СЪИНОУ byla zároveň s podobnými zjevy při druhých pádech (nom. acc. instr. sing. itd.) také příčinou, že se slovanská u-dekl. i a-dekl. vůbec smísila. — Pro těsnou syntaktickou i formální shodu dat. i lok. mohli bychom tuto příponu ūi předpokládati i pro lok. polab. *БЪНЪЕЪ. Pakli totiž *i* se neodsulo, vzniklo nutně roztažením dlouhého ū před samohláskou ŭvi (Fon. 99. 2.), z čehož mohlo

povstati **-ORĚ -ĚĚĚ**. Jest na bíledni, že jest těžko rozhodnouti, zdali **ĚĚĚ** se táhne k ävi aneb k ůvi, poněvadž i ä i ů v slov. splynulo v o (**Ě**). Ostatně nalezneme lokaly na ůi ůvi později u výkladu slovanské ůi-deklinace (lok. **УРЪМЪЛЕН**), což již tuto k vůli úplnosti strany možných odrůd slovanského lokalu u-kmenů podotýkám. — Jinou příponou lok. sing. bylo v slov. i lit. **ui**, které však se vyskytá pouze v rozšířené formě **-uiām**, kterážto přípona i u ostatních i-kmenů tvoří lokal (sansk. **ávyām** od **ávi**, **ovis**). Zkrátila se v **-ujam**, **-ujem**, **-uje** lit. **sūnujē**, právě jako lok. sing. od i-kmene lit. **akis akyjē** (z **akijē** prodloužením *i* v *y* před *j*, jako v dóvyju **crucio** místo **dóvyju**, **ДЛВЛК**, jež se vyskytá v supraselské památce místo **ДЛВЛК**), ***akiē** (v žmudských knihách jsem našel lok. **žwierie** od **žwērīs fera**) **akiem**, **akiam**, **akiām** (sansk. **ávyām**). Přípona **-iām** tvoří v slovančině vůbec lok. sing. i-kmenů; **КОСТН**, **ЗАТН** vzniklo přechody z **-iām**, **-iam**, **-iem** (litslov. tvar. lit. **-iē**, **ijē**, **-yjē***) **-ĚĚ**, **-ĚĚ**, (zamezením hiatus), **-HĚ** (assimilací **Ě** ku **j**) **-HĚ** (vysutím **j**, čili druhým proudem při slovanském hiatus činným, zúmyslným jeho tvořením) **-HH** (úplnou assimilací, kterýžto důležitý přechod se nalézá **assem. 100. 8, МЕСЕЧНН****) od

*) **-iem** jest litevsko-slovanskou obměnou staršího **iām** již proto, poněvadž pomocí fonetických zákonů pouze uvnitř slovančiny vládnoucích dojdeme od **iām** pouze k **Ě**, nikoliv k **e**. (Fon. §. 163.) Že krátké **e** již za dob litslov. i ve příponách hojně rozšířeno bylo, o tom viz Fon. §. 8., aneb **voc. РОЖЕ** **ragē**. Že se **iām** mohlo vůbec zkrátiti v **ām**, jeví přípona gen. pl. **ām** (**aw**) a z ní vzniklé **Ě**.

) Tento tvar není osamělý. Dle mého mínění vězí v nom. dual. slov. i-kmenů tatáž přípona, která vyplývá z ř. tvarů **πόσιε, **όσσε** (**όσιε**) t. j. **ia** (Leo Meyer, **Gedrängte** Vgl. der lat. und gr. Decl. p. 61). **ia** přešlo v **ie**, **ĚĚ** a přechody právě naznačenými v **H**. Avšak předposlední tvar postupu, **-HH**, před důležitý proto, že celému vývinu cestu do minulosti ukazuje, lze stvrditi opět jedním příkladem **ΚΑΛΗΝΗ** (sup. 164. 3.). Vedlé toho nelze upřítí, že v nom. dual. slov. i-kmenů, **-H** může vězeti obdobné dlouhé sansk. **ī**, ač nevzniklo snad i toto zcela obyčejným stažením z **iā**, pouhé to odrůdy ř. a slov. **ie**. Je-li délka sansk. **ī** v nom. dual. i-kmenů původní, splynulo i prvotně **ia** i **ī** v slov. **H**. Pamětihodné jest, že i tento slov. nom. dual. **ΚΑΛΗΝΗ**, **ΚΑΛΗ**

i-kmene **НЕСЕСЬ**, konečně **-М** obyčejným stažením dvou stejnorodých hlásek v jednu. Lok. **НЕСЕСН** nemůže být sansk. nábhasi, **Н** není **й**, případy, jež k takové shodě ukazují, jsou temné a nejisté (Fon. §. 76.). Srov. zcela analogický vznik prvního **Н** ve **ХВАЛШИИ** (Fon. §. 95. 9.) a instr. **НМЪ** od středních na **НМ** (Fon. §. 95. 6.)*) Jest tedy **ЗАТН** = lit. gentyjě. Srov. nyní lok. od slov. **ui**-kmenů **СТРЪЕН** t. j. **СТРЪЕН**, **СТРЪЕи́а́м**, **МЪЖН** t. **manviām** se sansk. lok. sing. **dhenvá́m** od sansk. **dhenú** (*vaccá*), makavě z **dhenviām**, a s lit. lok. **sūnujē** (z **ui-ām**). Znamenáme, že se kmen na **ui** (**vi**), jehož se dle **madhu(i)**, *vékvi* (§. 11.) mohlo přímo užívatí za lokal, rozšířil ještě příponou **-ām**, která i od ostatních **i**-kmenů tvoří lokal sing. I rovněž tak, jakož se od prvotného kmene i lokalu lit. **sūnui** utvořilo **sūnujē**, čímž vznikl opět jenom lokal, vzniklo tímž rozšířením ze sanskrtského kmene i lokalu **nábhasi**, **НЕСЕСН** (**Н** = **iām** = lok. lit. **debesyjē**), ze sansk. **mātāri**, **МАТЕРН** = lit. **moteryjē**, ze sansk. **ácmani**

prozrazuje stopy přípony **-iam**. Lit. part. praes. act. i part. praet. act. byla prvotně (jakož i v ostatních příbuzných jazycích) kmeny na **i** a jsou jimi v některých pádech dosud (srov. §. 14., na konci), na př. v nom. acc. dual. másc., pro něhož se vyskytají dvojúdé tvary **áganczu ágancze**; **águsiu águse** (**áugi** *crecere*). Obě odrůdy se sbíhají nutně ve společné starší příponě **-iam**: s jedné strany se vyvinulo **-iem -ie** (**-ancze** t. j. **-antie**, **-use** t. j. **-us(i)e**), s druhé opět **iam**, **ium**, **iun** (aneb **iam ian**, **iun**) **iū** (**-anczu**) z **-antiū** t. j. **-antiū**, **-usiu** t. j. **-usiu**. Tedy **КЕЛЕН-iam**, **-iam**. Zdali dokonce i **πόσιε** vzniklo z **iam**, jest pravděpodobné, v slov. a lit. však nepochybné. O bývalé veliké rozšířenosti přípony **ām**, **am**, která se s různými pádovými kmeny pojila, srov. §. 13. Máť se **águsie** k **águsiu** jako **žemē** (**žem(i)ē**) k **žemiu** (§. 13.).

*) **ХВАЛШИИ** tedy prošlo fasí **ХВАЛ-НМ-ШИИ**, kterou skutečně máme ve formě **КЪЛННМШИИ** (Lit. Stud. 72 pod **wapěti**). — Strany všech přechodů pak, jež mám za skutečné kdysi ve slovančině bývalé a jež jsou na základě daných forem a nejjednodušších fonetických zákonů sestrojené tvary, zakládám se na své Fonologii a jsem si toho velmi dobře povědom, jak velice se odchylují od obyčejných názorů o slovanském hiatu, o jeho **zamezování** a **tvoření**, o **assimilaci**.

КАМЕНН = lit. akmenyjè. Dle toho se zdá, že se přípona **-ām** v slov. a lit. ještě více rozmohla, než v sanskrtě; avšak později nalezneme příponu **ām** i u týchž sanskrtských kmenů. (Viz §. 13.) Znamenáme, že se má lit. **sūnūs** k lok. **sūnujè** ne pouze jako, sansk. **dhenú** k **dhenvá'm**, ale i jako i-kmeny **МАТЕРЬ**, **НЕБЕСЬ**, **КАМЕНЬ** k svým lok. sing. v slov. i v lit., a vůbec jako **ávi**, **КОСТЬ** k lok. **ávyám**, **КОСТН**. Nalezli jsme tedy z různých příponových odrůd v §. 11. uvedených pro lokal na litev.-slovanské půdě stopy tvarů na **ávi** (**ОВЬ**, **ЪВЬ**), z toho vzniklé **au** (**ОВ**), na **ūi** (**ЦРЪКЪВН**), na **ui** (v rozšířeném **ui-ām**) a pro dativ ještě zvláště **avai** (sansk. **ave**, **ОВН**) i **ūi** (lit. **ui**, **ОВ**).

§. 13. (Přípona **ām** v slovanské, litevské a sanskrtské deklinaci vůbec). Přípona **-iām**, o které jsme se v §. 12. co lokální zmínili, měla do sebe ještě i jinou pádovou platnost, o kteréž tuto zaváditi musíme, aby snad z nějaké možné námitky nevzniklo nedorozumění, nehledě k tomu, že se dopídíme nových zajímavých srovnání pro lok. sing. u-kmenů. Instr. sing. kmenů na **i** tvoří se v litevčině buď pomocí přípony **-imi** (akimi od akis oculus) buď pomocí **-iè**, **akiè**, jež dialekticky zní i **akių** (Lit. Stud. 56.). Obě odrůdy, **-ių** i **-iè** vznikly z **iām** (**iām iām ian** a z toho buď **ia**, **ię**, **ie** aneb **iun**, **ių**). V starobulh. si oblíbily **-ЕМЬ** (= lit. **imi**) mužské i-kmeny, ženské však původní **iām** (= lit. **iè** aneb **ių**, srov. instr. sing. fem. zájmena **СН**, **СЕК** a lit. **szie**) ve formě **-ИЕМ** (**-iām**, **-ЕМ**, **ИМ**, zamezením hiatu **-ИЕМ**, jež se vyskytá, assimilací **Ь** ku **ј** pravidelné **-ИЕМ**, **КОСТИЕМ**, aneb též vysutím **Ь** staroč. **kost(Ь)jú**). Že tento rozdíl jest sekundárním, jeví právě litevčina, kdež mužské i ženské i-kmeny bez rozdílu pomocí obou přípon instr. sing. tvořiti mohou, jakož i pamětihodný slovanský příklad: **ДЬНЬ** masc. (dies) tvoří instr. **ДЬНЕМЬ** i **ДЬНИЕМ**. To-li vše shrneme, co jsme dosud o příponě **-iām** v platnosti lok. i instr. pověděli, lze vyličiti její život takto: Pádová přípona **-iām** vyskytá se pouze v jazycích asijského pořadí, v slovančině a litevčině. V ostatních jazycích analoga pro ni nenalzáme. (O příponě gen. pl. **iām** od i-kmenů, která mnohem dříve našeho **-iām** vznikla, zde nemluvíme. **-iām** v sing. jest zvláštním důkazem o užší příbuznosti slovančiny a sanskrtu, ano jeví, kterák se v společném jejich prajazyku po odštěpení ostatních indoevropských plemen pádový system novými formami obo-

řácoval proti původní jednoduchosti ano chudobě co do počtu pádů, kterouž ukazuje zvláště řečtina, důkaz tím vážnější, čím méně se obyčejně v příčinách užší příbuznosti sanskrtu a slovančiny dbá důvodů z vývinu grammatiky vážených.) S počátku byl význam přípony -iām, či lépe ām, neboť i náleží vždy kmenu, dosti kolísavý, znamenala i lok. i instr. sing. V sanskrtě je ām obyčejným lokalem i-kmenů, avšak A. Ludwig (Agglut. oder Adapt. 98.) odkryl též stopy instrumentálního užívání. Pravidelně označuje však ávyām lok. sing., ávyā instr., kterážto druhá forma jest pouhou dissimilací první. (O odsutí *m* viz Infinitiv im Veda 7.). Za následující doby litevskoslovanské poskytla jiná fonetická dissimilace prvotného iām v iām i iem jazyku zajisté vítaný prostředek, aby pomocí těchto odrůd i zevniterně odlišil lok. od instr. sing. kmenů na *i*. Instrum. si oblíbil iām (lit. -iē, -иек, jak výše vyloženo), lok. iem (lit. -ije, -yje, -и). V podstatě se tedy neliší instr. КОСТНЕК od lok. КОСТН, ПАТН. Pouze mužské i-kmeny došly v slovančině skutečně rozličného naznačení lok. a instr. sing.: druhá forma totiž pro instr. -imi pojila se s počátku se všemi i-kmeny vedlé iām, až konečně v slovančině uvázla v mužské i-deklinaci (ПАТЕМЬ) s významnou výjimkou ДЪННЕК masc. — Týž kolísavý poměr strany označování lok. a instr. znamenáme při pádové příponě -ām i v ženské ā-deklinaci: -āi (v sansk. dat. sing. áčvāi, v lit. jen dativ žēmai, v lot. jak se zdá, jen lok. zima(i), Bielenstein, Lett. Spr. II. 17., v slov. i dat. i lok. ЗИМА) rozšířilo se pomocí -ām (právě jako lokálně-dativní -ui v lit. lok. -ujē z -uiām jak výše vyloženo), -āiām, -ājām. I toto ājām jest specifickým majetkem lit., slov. i sanskrtu, i tato přípona označovala i lok. i instr., i zde teprv fonetická dissimilace odloučila lok. od instr. i zevniterně. (Agglut. und Adapt. 98.). -ājām si v sansk. oblíbil lok., -ājā (skrácením a ztrátou *m*) instr. Slov. instr. -оек = ajām, ājām však se ze slov. vytratilo (užívá pro lokal formu dativu -ai). Opáčně v lit. zachovalo se -ājām ve formě -oja, oje (rānkoja, Schleicher, Lit. Gram. 172.), avšak -ājām se vytratilo. Lit. Stud. 56. jsem sice odvodil lit. instrum. rankā z rankājām, z něhož snad mohlo vzniknouti přechody -ajām, -ajan, -aja, -aje, -a (srov. loc. sūnujē a sūnūi), kdyby nebylo východolitevského instr. ranku t. j. rankū, o němž lze asi sotva předpokládati, že vznikl z rankajan -aju

stažením -ajų v ū, což bychom museli připustiti, pakli o totožné druhé formě rankà za to máme, že vznikla z ājam. *) Seznávše takto nerozdílnost instr. a lok. sing. při formách na -ām, můžeme konečně stotožniti sanskrtské adverbialní instr. u-kmenů aṣuyā' (celeriter) mithuyā' (falso) zend. aṣuyā-ča, vzniklé z ujām — ui-ām s litevskými lokaly u-kmenů sūnujē t. j. sūnui-ām. Instr. sing. od sansk. dárū (lignum) darvīyā t. j.

*) Mám totiž nyní za to, že pruskolit. rankà t. j. rankā a východolitevské rankų se táhne k zvláštní formě instr. f., který vypadal na -ām. Stopy jeho nalézáme v sanskrtě (instr. dhārā t. j. dhārām od dhārā flumen, guttae) a v lot. galwu t. j. galwų, -ām, od galwa caput, (Bielenstein, Lett. Spr. II. 23.). Lze tedy předpokládati, že byl i ve slovančině, ale zdali se stopy jeho zachovaly, o tom bych pochyboval, jelikož se vedlé instr. sing. fem. УНСТЖ (Fon. §. 101. 4.) na pohled sem spadajícího vyskytají skutečně takové přechodní tvary, jež k sekundárnímu vzniku instr. na Ж z obyčejného tvaru na ОЖ makavě ukazují. (-ОЖ, -ЖЖ, -Ж, Fon. §. 91. 1.), jelikož i obdobné pol. a. č. ou vzešlo z -ОЖ týmiž proměnami (staroč. ú z oju, jako moju mú), a, což zajisté jest důvod nejzávažnější, jelikož se v tom nářečí slovanském, ve kterém se vůbec kombinace aja, oje i podobné nestáhly v jedinou samohlásku (jako v č., pol., ano z části i v staroblh.), v ruštině totiž, také kombinace -ОЖ, oju nestáhla v u: vyskytát se pouze -ou, -eū. Pro přechod -ОЖ, který vznikl vysutím j, mohu nyní uvésti znamenitý doklad ze staré srbštiny; nelze zajisté o tom pochybovati, že instr. sing. f. na -ОВЬ (t. j. ov, jelikož již Ъ se nevyslovovalo) ВЪРОВЬ, ЛОЗОВЬ, ГЛЛКОВЬ, vznikl z -ou, -oju, -ОЖ (Daničić, Облиці р. 37.). — Že lit. rankų vzniklo přímo z rankām, o tom ještě zvlášť svědčí okolnost, že i ženské iā-kmeny ve východní litevčině tvoří instr. sing. na -ių (wórszkių od wórszke coagulum lactis) t. j. -iun, -ian, -iam, -iām, vedlé pruskolit. warszkē t. j. -ieų, -ian, -iām (Lit. Stud. 37.). Kdybychom totiž, jakž jsem na dotyčném místě v Lit. Stud. skutečně učinil, východolitevské rankų odvodili z rankajų, musili bychom nutně i wórszkių a jeho odrůdu warszkē odvoditi z warszkiajų, eventualně -iejų, iejan etc., což se mi zdá býti velmi neshodným. (Aneb srv. instr. prekiā t. j. prekią od prekia

darviām srov. s příponou -viām, již jsme našli v lokalech **СТРЪВН**, **УЖЖН**, sansk. dhenvá'm a i s instr. dhenvá', aneb neutr. instr. mádhva od mádhu (dulce) (t. j. opět dhenv(i)ā(m), madhu(i)ā(m)). V příponě -ui-am, -viām pak již přede mnou nalezen vzácný důkaz ui-kmene. Uvážíme-li dále, že se i přípony iām může vytratiti v sanskrtě (lok. dhenvá'm; lok. ávāu od ávi ovis vedlé druhého lok. tvaru ávyām, makavě z aviāu aviām, āu = ām),

pretium, který by východolit. zněl prekiū). K odvození lit. prekiā, warszkè z -iajām svádí dokonce i instr. **ЗЕМЛІЄЖ** t. j. **ЗЕМІЄЖ**, **ЗЕМЬІЄЖ** (sup. 351. 9.), ***ЗЕМЬІЄЖ** -iājām. Avšak oba tvary instr. i na iām i na iājām lze při ženských iā-kmenech obrániti. V sanskrtě se totiž vyskytá instr. (adverbialní) vipanyá' cum admiratione, mirabiliter z vipanyām, pro něž máme skutečný doklad (A. Ludwig, Agglut. oder Adapt. 98.), kterýž se rovná lit. instr. wórszkiū warszkè, žemiū zemè (-iām), vedlé vipanyāya t. j. vipanyayām = **ЗЕМЬІЄЖ**. Ovšem lze namítnouti, že jest žemè kmen na iā, a že, když jeho instr. odvodíme od žemiām, právě iā-deklinaci žemè vncucujeme pád i-deklinace, jelikož ho makavě stotožňujeme s instr. akiè (akiām) od akis, jako že skutečně východní litevčina neliší inst. akiū od žemiū, a tomu je i tak. Inst. žemè žemiū je totožný se sansk. instr. ávyā(m), od i-kmene ávis. Avšak tato námitka by as vplynula jenom z těch ponětí, jež o ia-kmenech obyčejně máme. Vždyť všechny ia-kmeny vznikly tím, že kmenové na i přešli do a-deklinace t. j. lépe řečeno, že se themata na i v tom kterém pádu rozšířila příponami počínajícími s a. Srov. dat. sing. **ЗЕМЛН** t. j. **ЗЕМЬІН** -МЪ (ржцъ) -Miai a dat. sing. ávyāi od i-kmene sansk. ávis. Lok. dālgyje od ia-kmene dālgis (falx) vedlé akyjè akis. Poměr lit. instr. žemè t. j. žemiū a **ЗЕМЛІЄЖ** jest tedy ten: i-kmen zemi (ostatně zachován v č. na zem, r. o земь, на земь, земь земью = порохъ, порохомъ, рыхлый, рассыпчатый, Dalj) rozšířil se příponou ām a utvořil instr. (lit. žemè -iū, vipanyām); aneb se dat. i-kmene zemi, zemiai (srov. ávyāi *vipanyāi-), rozšířil pomocí ām, čímž vznikl instr. na -iaiām, vipanyāya(m), **ЗЕМЬІЄЖ** jako instr. ačvayā(m) od ačvāi. iām se zachovalo pouze v lit. při ženských iā-kmenech, v slov. pouze iājām při týchž kmenech. V -ІЄЖ je tedy prvé j pouze eufonické, druhé etymologicky oprávněné.

že se i záslovné m v sansk. odsouvá, snadně uznáme, že je sansk. instr. mā t(a)rā' = instr. МАТЕРЬКЪ = lit. lok. moteryjè (iām), kdežto lit. instrum. moterimì si oblíbil příponu *imì* za litslov. doby vzniklou. moterimì jest opětný důkaz, že přípona imì nenáležela výhradně mužským i-kmenům, jako nyní v slov. (ЕМЬ); a s druhé strany nelze pochybovati, že i v lit. existoval instr. mōteriām. -imì právě jen někdy vytlačilo příponu též instrumentální iām. Z též příčiny se vyskytá v lit. instr. akmenimì, debesimì (avšak lotyšský instr. debbesij t. j. -iām), v slov. instr. КАМЕНЕМЬ, НЕБЕСЕМЬ vedlé sansk. instr. ácmanā, nábhasā (t. j. iām), avšak těmto sanskrtským tvarům odpovídající nalézáme v lit. lok. akmenyjè debesyjè (-iem z iām) a v slov. lok. KAMENH, НЕБЕСH (-iem z iām), kdežto sanskrt pro lokaly týchž kmenů ještě užívá číré kmeny ácmani, nábhasi, mātāri. Týž poměr vládne i mezi sansk. lok. viçá, instr. viçā' a lok. ВЪСН, instr. ВЪСЬКЪ od i-kmene ВЪСЬ. Srovnáme-li zcela jiný způsob, kterým ostatní indoevropské jazyky tvoří instr. sing., shledáme, jak ostře se odloučil společný pádový vývin sanskrtu, slov. i lit., proti původnějšimu jednoduššimu pádovému systému ostatních jazyků, jež se před vznikem lok. a instr. na iām od prajazyka odstěpily:

Lze ostatně za to míti, že se indoevropská přípona dat. (i lok.) sing. masc. āi (ř. φ, slov. OΥ z āi = lok. Ъ, jelikož od dat. ВЛЪКОВУ lok. ВЛЪЦЪ jenom foneticky liší, viz též §. 12. ρΟΓΟΥ) od mužských a-kmenů též rozšířila pomocí ām, zcela jako ostatní lokálně-dativní kmeny, o nichž jsme v tomto paragrafu pojednali, a to opět pouze v sansk. a v lot., čímž vznikla opět jenom týmž jazykům vlastní nová forma dat. a lok. na ājam vedlé starší na āi od mužských a-kmenů: existenci lokal i dat. označujícího tvaru totiž prozrazuje lot. lok. mužských a-kmenů wakkaraja (am abend, Bielenstein, Lett. Spr. II. 18.) vedlé aju (pakalaju hinten), eju, berfeju (an der birke), makavè z aju, ajam, ājam; dle toho soudím, že sanskr. dat. sing. áçvāya od áçva (equus) vznikl z áçvājam, t. j. rozšířené áçvāi (एकवा). V slov. stopy tohoto ājam zajisté vyhynuly. Srov. též strany -am výklad tvarů áugancze, áuganczu v poznámce k §. 12.

§. 14. (Nominativ plur. v slov. a lit. u-deklinaci.) Nom. pl. СЫНОВЕ vznikl ze СЫНОВЕЪ, nesmírně častým ač nepovšimnutým vysutím Ъ. (Fon. §. 101. 6.) Jest tvarem i-deklinace. Tato

pravda sice již vyplývá z toho, co jsme pověděli o u-deklinaci vůbec, většina pádů již pozbyla kmenového *i*, i sansk. nom. pl. *sūnāvās* vznikl z *sūnavias*; my však nalezneme v slovanské formě, jakmile ji dle analogických slov. nom. pl. na *-ĕ* i dle fonetické povahy slovančiny přesně rozebereme, přímý důkaz o skutečné stávajícím slov. *-avias* jakožto pádu *i*-deklinae i zároveň zvláště vzácného důkazu o tom *i*, jímž se kmenové na *u* prvotně uzavírali. Stotožnění forem **СЪИНОКЕ** *sūnāvās* jest jeden z nejstarších výsledků srovnávací metody, a na pohled velmi jednoduchým. Záslovné *ās* však se uvnitř slovančiny nemůže změnit v *ĕ*. Mění se vždycky v *o* (**ИСО**) nebo **Ъ** (**РОГЪ**). Po hláskách měkkých ovšem vzniká *e* ze záslovného *as*, avšak teprv přehláskou (*-jas*, *-jo*, *-je*, **-jĕ**, **ГРАЖДĀ**, **КОНĀ**, Fon. §. 24.), a takový případ nic nedokazuje. Též lotyšských některých plur. tant. (*raggawas traha*, *dĕirnavas mola*, *palavas palea*) nemůže se použití pro výklad slov. **-ОКЕ**; jsouť nom. pl. fem. od ztracených singularů *raggawa*, *dĕirnawa*, o nichž ostatně ještě se zmíníme. Již v §. 8. jsem se zmínil o příponě nom. pl. *i*-kmenů. Přípona *-ias* přešla již za litevsko-slov. doby v *-ies*, což jeví shoda obou jazyků, stáhla se v lit. v *-ys* (*ákys* od *akis oculus*), v slov. v **-ĕĕ**, **-ĕĕĕ**, **-ĕĕĕ**. Proti náhledu, že je **-ĕĕĕ** nejstarší tvar, nelze ani polemizovat. Nom. pl. fem. **КОСТИ** vznikl též z *-ies*, *-ie*, jako lok. **КОСТИ**, **ЗАТИ** (§. 12.) z *-iem*, *-ie*, aneb **И** ve **ХВАЛШИИ** (Fon. §. 95. 9.), a v **-ИМЪ** (Fon. §. 95. 6.).*) **КОСТИ** a **ПЖТИЕ** se liší jenom foneticky; lit. toho rozdílu nezná, i mužské i ženské *i*-kmeny tvoří nom. pl. na *-ys* t. j. *ies*, jako v latině (*ignēs*, navěs z *ies*, *ias*.) Z **-OVIĒS**, tedy vzniklo **-OKĕĕ**, vysutím **Ā** **-OKĕ** zamezením hiatu **-OKĕĕ**, vysutím **Ā** **-OVIĕ**, slovenské *-ovie*, t. j. ovje. Polského *-owie* proto se nelze dovolati, poněvadž se v tomto nářečí vůbec před *e* vtírá *j*; rovněž chorvát-

*) **КОСТИ** tedy z **КОСТИИ**, kterýžto přechod lze opět aspoň jedním tvarem stvrdit, nom. pl. fem. **ТРИИ** (**ТРИИ СТАРЪИШИИ** sup. 189. 13.), z toho stažením pravidelné **ТРИ**. (Srov. **НЕБЕСИИ**, **ИЕЛЕНИИ** §. 12.) Poněvadž lit. *trīs* a lat. *trēs* (to i ono z *tries*) rozdílu mezi masc. a fem. ještě nečiní, původní *trias* však rovněž v *tries* **ТРĒЕ**, **ТРĒĒ**, **ТРĒИЕ** jakož i v **ТРИЕ**, **ТРИИ**, **ТРИ** se změnit mohlo, znamenáme, jak pozdní jest zvláštní forma fem. v slov. **ТРИ**, a jak nahodilý rozdíl mezi **ПЖТИЕ** a **КОСТИ**.

ského ovi, jež by ovšem pro totožnost přípon ПѢТ-ЬЕ, КОСТ-Н, vedlé ORÉ t. j. ORЬЕ bylo vítaným důkazem, kdyby nebylo mladou formou vzniklou analogií mužských a-kmenů, od nichž si ove vypůjčilo i z nom. pl. teprv pod konec 14. století (Daničić, *Историја облика српскога или хрватскога језика*, p. 59.). Uváženi hodna jsou též slov. kolektiva, jež se pomocí Ѧ od různých kmenů tvoří: r. -ОВЬЯ, slovenské овѧ, СЫНОВЬЯ z *СЫНОВЬ-Ѧ; pravopis ruského slova ovšem věc nerozhoduje, lze ho však etymologicky obrániti, aniž mohou formy ХОЗЯЕВА, ГОСПОДА (od i-kmene ГОСПОДЬ) tento náš důkaz oslabiti. Vznikly buď pozdní analogií, buď vysutím Ъ (srov. dat. ГОСПОДОУ, Fon. §. 57.). Obracuje pozornost ještě na dlouhé é č. -ové, jež zajisté mohlo vzniknouti z -ovje jako u i-kmene hosté ze staroč. host(Ь)je, poukazují konečně k hlavnímu důkazu, dle něhož všecka -Е v nom. pl. slovanských deklinací vznikla z -ЬЕ a bez výjimky k i-deklinaci se táhnou. V Lit. Stud. p. 58. i 59. jsem všecky nom. pl. na -Е jakož i nom. pl. tak zvaných konsonantických kmenův i v slov. i v lit. vysvětlil jako tvary i-deklinace. Nejráznější důkaz se zajisté zakládá na tom, že i takové kmeny, o nichž nikdo nepochybuje, že jsou pravými i-kmeny, se vyskytají s -Е v nom. pl. (ПЕЧАТЕ z -Т(Ь)Е. Rovněž v staré srbštině, ЛЮДЕ (Daničić, *Облиці* 65.). Předpokládáje tuto vůbec celý onen výklad v Lit. Stud., uvedu pouze ještě některé dodatečné důkazy. Od i-kmene lit. deszintis ДЕСАТЬ vypadá nom. na -Е i -Н jako v staré češtině, desjete, desjeti, opětný důkaz o identitě přípon ПѢТ-НІЕ i КОСТ-Н. Od lit. i-kmene keturì nom. pl. ЧЕТЫРНІЕ vedlé ЧЕТЫРЕ (58. 16. sup.) buď přímo z -р(Ь)Е aneb z -р(Ь)Е, (staroč. čtyř(Ь)jé) poněvadž staroblh. j po р zhusta vysouvá (Fon. §. 120.), a tyto tvary opět vedlé ЧЕТЫРН. Nom. pl. МАТЕРН vedlé hornoluž. maceře, srb. slovin. matere jeví opět kolísání staroč. desjete a desjeti, jež ani jinak, než z -ies, -ЬЕ nelze vysvětliti. Strany pluralů na -ѦНЕ, -ѦНЕ od jmen národů, ačkoli se v ostatních pádech správají analogií a-deklinace, pamatuj ještě tyto zbytky i-deklinace: ak. pl. ЄЮПѢНН (Cloz. I. 316.); loc. СЛАВЯНѢХЪ (ostr.; 25., 3. ass.) ГРАЖДАНѢХЪ (267. 29. sup.); КОРНИТѢНѢХЪ (409. 11. sup.); ЖАТЕЛѢНѢХЪ (31. 22. sup.; 163. 7. ass.); dat. СОЛОВУНѢНЕМЪ (273. 19. sup.); ХЕРСОНѢНЕМЪ (421. 16. sup.). Vzniklo tedy ѦНЕ z ѦН(Ь)Е, lit. nom. pl. -onys (z õnies ānies) od karaliauczonis (královčan). Přípona je -ѦНЬ, -āni, jejížto i se v singu-

laru rozšířilo pomocí **-НЪ**, a prodloužilo, čímž vzniklo **PHMAK-
HNNЪ** jako **FOЛЖEHHЪ** od i-kmene **FOЛЖЕЪ**, **УЕЛHДHНЪ** od **УЕЛHДЪ**.
(Srov. **-ivas** od i-kmenů §. 8. u výkladu slova **COУМАЖHЕЪ**; na
prodloužení kmenových samohlásek před přístupujícími příponami
narazíme ještě několikrát.) Srov. ještě nom. pl. **КОЛЪPE** (48. 7.
sup.) od **КОЛHPHHЪ** (optimum unus); **ТАТАPHHЪ** a staroč. ta-
teré (z **-P(Ъ)E**) vedlé tateřjé (z **-P(Ъ)E**). **СЖЕЪДЕ** (Mikl. Lex.)
staroč. súsédé a r. gen. pl. **СУСЪДЕЙ** dle i-dekl., a **СЖЕЪДHНЪ**,
tedy **СЖЕЪД(Ъ)E**. Že nom. pl. **КАМЕНЕ** od i-kmene **КАМЫ**, **КАМЕНЬ**
(který pouze v nom. sing. a gen. pl. ztratil i t. j.
souhláskovým se teprv stal) vznikl z **КАМЕН(Ъ)E**,
jeví staroč. kamenjé, tvar velmi důležitý, anto rozhoduje vznik
formy **КАМЕНЕ**. Když se totiž v **-НЪE** zamezil hiat, **-НЪE**, vzniklo
vysutím **Ъ** právě tak v staré č. **-njé**, jako v hostjé (Srov. **ПЕУАТЕ**,
-ТЪE, **-ТHЕ** a pečejjé). Stará čeština bez příčiny *j* po *n* nevsouvá,
nemá v ní *j* před *e* toho všudybylského významu do sebe, jako
v ruštině nebo v polštině, kdež se vtírá před každé *e*, pokud to
vůbec povaha předcházející souhlásky snáší. Že se i lit. nom.
pl. ákmens musí odvoditi z **-ias**, **-ies**, **-es**, **-s**, ukázal jsem Lit.
Stud. 58. Na témž místě mnou z úst národa i ze starších knih
litevských vážený přechodní tvar na **-es** vyskytá se též u Nessel-
manna (nom. pl. ászmenes od aszmů' acies), ano i v samé Schlei-
cherově Lit. Gram. 192 se uvádí jeden podobný příklad: nom.
pl. szunés ze szunies vysutím *i*, aneb stažením *ie* v *y* szunys;
to *i* ono = lat. canēs z canies. Jen nom. szů' szun ztratil *i*.
Proti apodiktickému, neodůvodněnému mínění Schleicherovu, že
je nom. pl. ákmenys vymyšleným tvarem, nemohu ovšem nic ji-
ného uvést, než že se takové tvary v ústech lidu, v starších
i novějších knihách litevských vyskytají.*) Že pl. ákmens vznikl
z ákmenies, jeví tuším nezvratně pl. óbels děwers od nepochyb-
ných i-kmenů obelis (pomum) děweris (levis) (Schleicher, Lit.

*) Též v povídce Genawejté (Lit. Stud. 75.) jsem našel
voc. o akmenis, dle pravopisu té knihy akmenys. Voc. pl. se
rovná nom. Sem patří též i lotyšský nom. pl. asminis od asmens
(acies) vedlé lit. pl. ászmenys, ászmenes, ászmens, vše z **-ies**.
S lot. pl. tant. f. assinis (cruor) srov. **СТРЪЖЕНHIE** pl. od **СТРЪ-
ЖЕНЬ** (medulla) jako od **КАМЫ**, **КАМЕНЬ** — **КАМЕНЕ**, z něhož se
jenom náhodou nevyvinulo **КАМЕНHIE**.

Gr. 188.). Jestli však pl. óbels odvodíme z jakéhosi obeles, obelas, jakž se i **ΚΑΜΕΝΕ** odvádí direktně ze sansk. áçmānas, přiznáme pouze, jak se i-kmeny stávají souhláskovými. Viz ještě nom. pl. **-ᾗΠΤΕ, -ᾗΠΕ, ΤΕΛΕ, -ΤΕΛΗΕ** č. -telé (Lit. Stud. 59.). Strany nom. pl. part. praes. act. **-ᾗΠΤΕ** poukazují ještě zvlášt k svému článku „O stavu a pokrocích srov. jazykozpytu“ (Časopis Musea č. 1873 p. 154.). Tuto pouze ještě pozornost obracují k lot. nom. sing. fem. téhož part., jenž vypadá na -ūti t. j. anti. Již Bielenstein Lett. Spr. 2. 178 je ve zjevné nejistotě, proč nezní ūte neb ūscha, poněvadž myslí, že ūti vzniklo nepravidelným stažením z ūtiā (srov. ř. *ουσα* z *ουτια*), jež by ovšem v lot. jazyku mělo přejíti v ūte (e = iā) aneb ūscha (ūtja). Jest však očividně čirým kmenem, právě jako lit. nom. sing. fem. áuganti, o němž jsme již v §. 7. podotkli, že i jeho i nemohlo vzniknouti z iā. Shoda obou jazyků jeví, že je tvar anti předlitevský, že o nějakém nepravidelném stažení iā v i uvnitř lit. nebo lot. vzniklém vlastně ani řeči býti nemůže. Ale o předlit. tvaru anti se nemůže dokázat, že vznikl z antiā. Příponou ā se kmen anti skutečně přioděl, když se ho v lot. užívá jako adjektiva, pak pravidelně zní ūscha. Totéž se stalo v slov. (**ᾗΠΤΗ** z **ᾗΤΙΑ** jako **БОГЪИИ** z niā Fon. §. 95. 4.). Tento i-kmen se tedy posud v nom. pl. **-ᾗΠΤΕ** (z **ᾗΤ(Ἔ)Ε**) spravuje i-deklinací, kdežto v ostatních pádech přešel do a-dekl., čímž se stal ja-kmenem.

§. 15. (Nominativy pl. na -ūs, -ūis). Nemohlo tedy ani **-ORĚ** vzniknouti z -avas, jakž chvatné porovnání tohoto sansk. tvaru se slovanským bez náležitého šetření jemnějších fonetických vlastností slovančiny tvrdí, naopak **-OR(Ḷ)Ě** předpokládá starší sanskrtský tvar -avias. Druhou odrůdu sansk. nom. pl. na -vas s nestupňovaným u sansk. zend. paçvas od paçu (pecu), jež tedy vznikla též z -vias, srov. s nom. pl. **СТРЪВН** od **СТРЪВЪ** (cadaver) a s tvarem manvias, který jsme našli v got. a slov. nom. pl. manns, **МЪЖЕ** (§. 8.), aneb s lat. tenuēs t. j. tenuies. Třetí forma nom. pl. na -ūs vyskytá se skoro ve všech jazycích indoevropských: vedické yuvayūs (od yuvayú nach euch beiden verlangend; Benfey Handbuch d. Sansk. §. 741, poz. 3.); zend. paçūs i zkrácené paçus; lat. fructūs; ř. *ᾗρχύς* (Leo Meyer, Gedrängte Vgl. d. gr. und lat. Decl. 69.); lit. súnūs; v lot. nom. pl. fem. zkrácené pelūs (palea), dñirnūs (mola), raggūs (traha), že bylo dlouhé, jeví ještě dat. pelúm, lok. pelús (Bielenstein,

Let. Spr. 1. 218., srov. sansk. ūbhyas, -ūšu, od dlouhých ū-kmenů, jež se co do svého vývinu nemohou oddělití od ů-kmenů, jak později ukážeme). Benfey vykládá ū ve yvayūs stažením z ůvas, yvayavas, což však jest nemožné (o vzniku přípony -avas pro nom. pl. hned se zmíníme); Schleicher vykládá zend. pačūs pačus, opět stažením z pačvas (Comp. 516.), což není právě nutné, neboť i zendské instr. pačū, paču nevznikly z druhé formy instr. pačva, jelikož pačū paču jest čirým kmenem i zároveň instr., právě jako ř. *véxvi*, pačva však k pačviām se táhne (dle §. 13.); i ū lat. fructūs se nepokládá za původní, spatřuje se obyčejně v -ūs přípona -avas, která prý přešla v lat. v -óvōs, -ōvēs, -ous, -ūs, což kdybychom i se stanoviska fonetického připustili, bez odporu za nemožné uznáme, když uvážíme, že by latina, která zároveň se slovančinou (ve shodě skutečně znamenité) s takovou tuhostí zachovala i všech kmenů, která místo sansk. nom. pl. mātāras poskytuje matrēs (ias, jako v ΜΑΤΕΡΗ slovin. matere) místo bhārantas, ferentēs (ias = *ЖИТЕ*), místo nom. pl. comp. sansk. -jañsas -iorēs (iosias = *-ЖИЕ*), že by týž jazyk pravím, sansk. nom. pl. u-kmenů -avas musil poskytnouti nutné ve formě -avias t. j. -ovies, -ovēs, jakéž ze slov. *-OR(L)E* myslím jasně a makavě vyplývá. Zdali by se však z fruct-ovēs mohlo vyvinouti fructūs, o tom bych pochyboval. I ř. *ἄρκυς* pokládá L. Meyer za stažené z *ἄρκυες* (*véxves*); stopy indoevropského nom. pl. na ūs ovšem neměl na zřeteli. Skutečně nešťastný jest však pokus Bielensteinův, odvoditi lot. nom. pl. pelus z pelavas stažením; pelavas totiž jest druhý nom. pl. fem., který se vyskytá vedlé pelus, předpokládá nom. sing. fem. pelawa, který je pravidelně, jak později vyložíme, odvozen od u-kmene, nehledě k tomu, že nemáme nijaké analogie, dle které by se stažení lot. ava v u jenom poněkud mohlo odůvodniti. Lit. sūnūs konečně ani Schleicher se neodvážil pokládati za stažený tvar (ku př. z -avas, což by bylo zcela nemožné), praví Comp. 519.: sūnūs mit dehnung anstatt der steigerung. Nutný následek tohoto seznání však sotva Schleicherovi na mysl připadl. Zkrátka, my, vidouce v tolika jazycích nepochybné stopy zvláštního nominativu pl. na -ūs, pokládáme ho skutečně za pouhou fonetickou odrůdu nom. sing. ů, sūnūs, -sūnūs.

Již u výkladu lok. sing. u-kmenů jsme našli, že mohl vypadat na ui i na ūi (§. 12.), později, až se dotkneme kmenů

na ūi, přesvědčíme se, že jest kolísání mezi u a ū i v dekl. i v tvoření slov při těchto kmenech cosi obyčejného. Avšak vládnoucí jazykozpytnou metodu Schleicherovu to skutečně charakterisuje, že každý z výše dotčených učenců, očividně jeden neodvisle od druhého, se snažil, odvoditi příponu -ūs z tvaru, který i jinak je uznán za flexivní, tu stažením z -avas, onde z -avas aneb z *usg*, každý se svého stanoviska a opět svým způsobem na úkor skutečným fonetickým a tvaroslovným zákonům, zkrátka odstraniti nepochopitelnou, nepohodlnou formu na ūs, — nebo jaký by to byl pád, který nemá pádové přípony, jaký by to byl nom. pl., který nemá ani toho -as, obyčejně u takových kmenů se vyskytujícího? Je-li tedy sūnūs pouhou fonetickou odrůdou tvaru sūnūs (a hojně další důkazy ještě podáme), a sūnūs vzniklo ze sūnuis, táhne se i sūnūs k sūnūis. Když konečně i-kmen sūnūi přijal příponu -as, u takových kmenů vůbec nom. pl. tvořící, vznikla nová forma nom. pl. na -ūias, známým v slov. lit. a sansk. prastarým roztažením ū v ūv před samohláskou (Fon. §. 99. 2.), -ūvias, vysutím i (srov. avas) sansk. -ūvas (apráyúvas od ápráyu perennis, Benfey, Handbuch §. 741.), aneb v slov. z -ūvias, -ūvies, -ОУІЄ, -УІІЄ, konečně -УІЄ, čímž jsme našli příponu nom. pl. dlouhých slovanských ū-kmenů (УРЪКЪЕ). Zároveň znamenáme, že se СЪИНОКЕ nemusí ani co do první části přípony rovnati sansk. tvaru sūnávas, že mohlo též vzniknouti z třetího stupně právě uvedeného fonetického postupu z -ūvias jednoduchým vysutím Ъ, jenom že by se bylo О neseslabilo v Ъ-, ač to právě tvrditi nelze. (Srov. *КЪНЪКЪ v §. 12.)

Z různých příponových odrůd uvedených v §. 12. pro nom. pl. kmenů na u našli jsme tedy na litevskoslovanské půdě tyto: -vias (МЖЄ, СТРЪЕН, sansk. vas), -avias (СЪИНОК(Ъ)Є sansk. avas), -ūis (lit. ūs sansk. ūs), -ūvias (УРЪКЪЕ, sansk. ūvas).

(Dokončení.)

O předložkách za a na.

Napsal Fr. Bartoš.

Předložka *za* pojí se s akkusativem, genitivem a instrumentalem.

I. s *akkusativem* označuje předložka *za*:

1. směr děje slovesného na druhou stranu předmětu, který položen jest mezi východiskem děje a jeho cílem, na otázku kam?

Za moře země dáň dáváše (Anth. I. 33.). — Víra za moře zaletěla (Mudr. 251.). — Slunce za horu zašlo (Pass. 363.). Zašel měsíček za kopeček (Suš. Pís. 256.). — Jedu orat za vodičku (Suš. Pís. 244.). — Jeden se za list skryje, a druhý nemůž ani za dub zastoupiti (Mudr. 157.). — Dali ptáčka za okno (K. Poh. 172.). — Hřeci kořist počechu za řadra klásti (Anth. I. 47.). — Za předlůhé stoly sedú (Anth. I. 28.). — Pútníci za stuol sedli (Pass. 240.). — Kalamář za pás a za ucho péro (Lab. 35.). — Viz za se, před sebu uzříš (Anth. I. 154.).

Pozn. Z tohoto poměru vyvinul se poměr *cíle* děje slovesného ve rčeních *za muž jíti*, *vdáti se*, *dáti*, *snoubiti*: Kateřina nerodi za muž jíti (Kat. 140.). — Já za žádného nepójdú (Kat. 346.). — Já pájdú za něho (K. Poh. 626.). — Dcera její za pana Puchmíře vdána jest (Žer. Záp. II. 122.). — Čechové Elišku za Jana dachu (Dal. 106. 3.). — Jednu dceru dal za Voltmara, druhú za vévodu Glogovského (Výb. I. 463.). — Za něho té snúbím (Výb. I. 290.). — Malovec snoubil a smlouvil dceru za pana Černčického (Let. 413.).

2. Styk děje slovesného s předmětem, kterýž jistou svou částí dějem slovesným dotčen jest, ve spojení se slovesy: *jati*, *vzítí*, *chytiti*, *chopiti*, *lapiti*, *věsti*, *táhnouti*, *zdvihnouti*, *škubati*, *držeti*, *přivázati*, *oběsiti*, *viseti*, *kousati* a p.:

Král ciesaře za obojek je (Dal. 83. 47.). — Mládence za ruku ujav do kostela vedl (Pass. 172.). — Adama za ruku vzav tak k němu promluvil (Pass. 320.). — Pana z Kounic za plášť vezmouc mezi jiné uvedl (Žer. L. I. 36.). — Pak na sebe láli za uši se chytajíc (Lab. 64.). — Souseda ho uchopila za ruku (K. Poh. II. 251.). — Vola za rohy, člověka za jazyk lapají (Mudr. 76.). — Upustiec za rohy úsilno za ocas chvátati sluší (Dal. 57. 39.). — Svě staré rodiče za ruku vodí (K. Poh. II. 145.). — Za obojek ves svět vodí (Star. Skl. I. 131.). — Za provazy tiehli (Kat. 2783.). — Pacholci marináři táhnou za ta brdla (Pref. 45.). — Maria za paži vzdviže Katerinu vzhóru (Kat. 1054.). — Zdechlého lva snadno za bradu škubati (Mudr. 180.). — Hajtman země kuon za uzdu drží (Tov. 11.). — Otce svátého za ruku podržel (Pass. 172.). — Dvě lodičky jsou k lodi přivázány za provazy (Pref. 46.). — Inhed ji kázal za vrkoče obě-

siti (Pass. 341.). — Mnohý visí za ostruhu (Anth. I. 46.). — Kocour ukousl ševce za palec (K. Poh. II. 246.).

3. Osobu, za kterou, na místě které kdo co činí, jejíž zástupcem kdo jest :

Kmotrové za dietě odpovídají (Štít. Nauč. 184.). — Štír za kněz slíbí v boj jíti (Dal. 18. 36.). — Pan biskup i za tovaryše svého odpověděl (Žer. L. I. 9.). — Řekl mí, že neví, bude-li moci za císaře to připověděti (Žer. Sn. 79.). — Postavil za sebe rukojmě (Žer. Záp. II. 79.). — Poručil pacholku, aby zaň bděl (Pref. 53.). — Přinutili Šimona, aby kříž za Pána Krista nesl (Pref. 361.). — Slíbfš-li za druhého, sázej ze svého (Mudr. 346.). — Já budu za tebe tu kaši obirati (K. Poh. II. 191.).

4. Osobu, v jejíž prospěch kdo co činí ve spojení se slovy: prositi, modliti se, bojovati, umříti a p. :

Dokud živi rodiče, cti je, a za mrtvé modli se (Mudr. 399.). — Tehdáž za stádce to pobožné bojovali svatí andělé (Žal. 72.). — Nebudeme moci více proseb za vás činiti (Arch. I. 11.). — Jest hotov za svého jazyka čest umřieti (Dal. 69. 3.).

5. Věc, která jiné věci na roveň se staví, která jest náhradou, výměnou za jinou věc; která má hodnotu věci jiné:

Dar za dar, slova za slova (Mudr. 49.). — Čest za čest, službu za službu (Mudr. 86.). — Chudému skýva za bochník (Mudr. 176.). — Něco za něco, nic za nic (Mudr. 49.). — Bude život za život (K. Poh. 681.). — Soused za přítele stojí (Mudr. 412.). — Sto peněz zlých nestojí za jeden dobrý (Výb. I. 346.). — Stálo to za tu práci (K. Poh. II. 73.). — Žert druhdy za pravdu stojí (Mudr. 82.). — Vévoda kázal nový groš raziti a haléf, jichžto dvanácte za groš platilo by (Výb. I. 459.). — Chlouby za sto zlatých a bohatství za zlámanou gřešli (Mudr. 103.). — Každá ovečka za dva toлары (Suš. Pís. 228.). — Takové vědro obnáší za velikou konev (Bož. Něm. IV. 44.). — Dnes bude dáno tobě za minúcie panstvie toto neminúcie kralovanie (Kat. 3005.). — Za smrtelného muže neumierajícieho krále zíščeš (Kat. 3009.). — Toho jsem škoden za dvě stě hřiven (Páh. I. 135.). — Zaplať za voničku (Suš. Pís. 303.). — Za byl kopřivu změnichu (Dal. 71. 8.). — Ne za málo sobě to počítej (Pass. 418.). — Podlé spravedlnosti se nám *za dosti* stalo (Žer. Sn. 67.). — Sic by dobrá vuole za nic nebyla (Tov. 105.). — Za nic jich sobě neváží (Mitr. 116.). — Zač statek koupěn byl? (Žer. Záp. II. 153.). — Jeho múdré řeči za vlas nerozuměješ (Kat. 533.). — Těch novin nikomu nezjeví za žádný vlásek (Kat. 845.). — Mnohý a za vlas jest neškodil (Žal. 141.). — Ani za nehet neodstoupí i (Žal. 91.). — Jeho nohy ani za mák od blata ušpiněny neby (K. Poh. 585.). — Ani za prach mák (Us.). — Nemá posedek na jednom místě ani za okamih (Sborník 92.). — Ty za pláň nestojíš (Anth. I. 96.). — Nebojte se, hospodáři, jsem váš

to, že to koně utáhnou (K. Poh. II. 123.). — Není tě za tolik (nejsi s to, Us.).

6. Přísudek, který čemu přisuzujeme, vypovídající, jakou platnost co má, na místě čeho, čím co jest:

Zvyklost za právo jest (Všeh. XXIX.). — Král musil na tom přestati, což v zemi za obyčej jest (Žer. Sn. 57.). — Jak za pořádek a obyčej jest (Žer. Záp. II. 139.). — Jaká by brána k nefádům otevřina byla, kdyby to za právo bylo (Žer. Záp. II. 171.). — Za právo jest při tom sůdu, že každý má třikrát obeslán býti (Všeh. 8.). — Voda z pramenuov jim za nejzdravější nápoj byla (Háj. 1.). — Žádá, aby stavům za obtížné nebylo (Žer. L. I. 13.). — Tvé krve proletie jest tobě za křtěníe (Pass. 341.). — My jiným národuom jsme za posměch (Háj. 10.). — Za zrcadlo vši poctivosti a svatosti byli (Žal. 21.). — Je za hlupáka (Us.). — Já nebudu za zloděje (Us.). — Budete mi za lid, a já vám za Boha (Ctib. Hád. 19.). — Kněz když nic nemjěješe, za jiného chlapa bieše (Dal. 76. 10.). — Kteříž jsou nám za stranu odpornou byli, jsou v městě Pražském (Bart. 113.). — V kostele kalvinista za faráře byl (Mitr. 17.). — Byl u nás za pacholka (Us.). — Byl jsem ve mlýně za práška (Suš. Pís. 743.). — V kterémžto vojště Maksencius za starostu byl (Pass. 370.). — Byl jsem dán za pachole komorní (Mitr. 5.). — Mezi těmi šesti jeden za rotmistra byl (Blah. 47.). — Bylo tam velice mnoho lidí za otroky (K. Poh. 474.). — Češi za ludi stachu, dokud turneje neznachu (Dal. 84. 15.). — Jestřáb za svědka stál (Erb. Pís. III. 171.). — Božej a Mutyné za starosty ostasta (Dal. 56. 3.). — Neučinil-li by tomu dosti, za klamaře zůstane (Tov. 113.). — Za falešníka má zůstati (Všeh. 6.). — Ostaň u mne za pacholka (Poh. II. 133.). — Dám sa za husára (Zpěv. I. 359.). — Půjdu do kláštera, dám se za frátera (Erb. Pís. 145.). — Jara se k němu za tovaryše dal (K. Poh. 169.). — Dáš se učiti za zahradníka (K. Poh. 105.). — Jdem za husara (Zpěv. I. 15.). — Žádný mu nechtěl jíti za kmotra (K. Poh. II. 98.). — Půjdeš mi za kmotříčku (K. Poh. II. 261.). — Odvedem ho za rekruta (Suš. Pís. 570.). — Spravil se za Valacha (K. Poh. 76.). — Princka převlekla se za hadrnici (K. Poh. 243.). — Sloužil u něho za kuchaře (K. Poh. 33.). — Dostal službu za pasáka (K. Poh. 70.). — Kaplan se mi za druha opět dostal (Mitr. 121.). — Syn se má dostati za plukovníka (K. Poh. 337.). — Nemalý jich díl hlubinám za podíl se dostává (Lab. 27.). — Těmto poslóm sě to zdieše za veliký div nad divy (Kat. 93.). — Mně by zdálo sě to za veliké ščestie (Kat. 2488.). — Zdáše sě mi velmi za nepodobné (Anth. I. 164.). — Králi nezdálo se to za slušné (Let. 184.). — To za divné se zdáti může (Anth. II. 168.). — Vidí se mi za slušné (Anth. II. 115.). — Druh s druhem za umrla ležesta (Anth. I. 44.). — Mezi jinými za mrtvého vytažen Jakub Ulický (Prot. 306.). — Také rány trpěl, že jeho tu za

mrtva odešli (Výb. I. 470.). — Zranivše ho za mrtvého odešli (Pref. 357.). — Krále Réma za mrtvého zdvihli (Troj. 256.). — Někdy za pána, někdy za zemana se vydává (Žer. Záp. II. 114.). — Poněvadž se oni sami za ty hlásí a vydávají, nemáleží nám jináč než za ty je uznávati (Žer. L. I. 9.). — Necheu se za súdeu jmieti (Dal. 3. 18.). — Vlasta to za právo chtěla, aby dievka za muž jměla, kteréhož by sama chtěla (Dal. 14. 20.). — Vršovici Kochana za starostu jměchu (Dal. 34. 2.). — Žáby za král peň jmějěchu (Dal. 55. 43.). — Václav ženy nikdy nemějěše, sirotky za dietky jmieše (Dal. 27. 38.). — Pasobřišci své břicho za böh mají (Výb. I. 233.). — Měj mě za hospodáře (Kat. 3202.). — Kdo tě napomíná, měj ho za přítele (Mudr. 232.). — Vy mne za blázna máte (Star. Skl. V. 39.). — Rohože za postel jměchu (Dal. 37. 9.). — Dva bochníčky chleba za stravu mají (Mitr. 116.). — Za naučení toto měj (Všeh. 36.). — Rač nám nejmieti za chlúbu (Kat. 36.). — V kostky jhrátí za čest jmají (Dal. 102. 18.). — Neměj ty to za hru (Lab. 76.). — Múdrý mu za dobré jmieše (Dal. 67. 17.). — To mu za zlé neměj (Dal. 17. 9.). — S dobrým za dobrého jmien budeš (Star. Skl. V. 95.). — Ot jeho ran jiskry jděchu, že jeho za dábla mněchu (Dal. 64. 24.). — Publikáni za zjevné hřífšníci jmíni byli (Blah. Gram. 184.). — A což mi to zlato, to kladu za blato (Suš. Pís. 10.). — Za nemocna položen byl (Všeh. 40.). — Za marnost jsem položil, déle se s tím meškati (Lab. 47.). — Polož to za hřích muoj (Ctib. Hád. 2.). — Modlitby jeho za hřích položili (Žal. 64.). — Pocty a dary súdcové za hanbu a za potupu sobě pokládají (Všeh. XXVIII.). — Nepočtu vám za vinu (Dal. 86. 12.). — Šimon Magdalenu za hřešnici počítáše (Pass. 532.). — Ten za moudrého muže bývá počten, kterýž nic o své umě nečiní (Anth. II. 244.). — Nechci tě víc za kmotra znáti (Erb. Pís. 91.). — Soudce výrok jeho za dobrý uznal (K. Poh. 431.). — Páni rozsudek za pravý uznali (K. Poh. 681.). — Uznal to za dobré (Žer. Sn. 38.). — Mluvili, což za potřebu uznali (Žer. Záp. II. 166.). — Co pak ty nás děláš za blázny (K. Poh. 82.). — Vraha za kněze zvolichu (Dal. 99. 2.). — Kazimír korunován za krále polského (Let. 147.). — Vlastu za kněžau vzěchu (Dal. 8. 12.). — Za přítele vzě vraha svého (Dal. 96. 14.). — Vsjak za oružie jme cep protivu vrahóm (Výb. I. 36.). — Z nás každý sobě vzal za braň, co mu se vidělo (Pref. 429.). — Jednu vezme za kuchařku a druhou za zahradnici (K. Poh. II. 20.). — Kovář si vzal anděla za patrona (K. Poh. II. 55.). — Pros ho, aby tě vzal za učeníka (K. Poh. 386.). — Vzal ho do práce za nádenníka (Us.). — Princezna nechtěla Jana za manžela (K. Poh. II. 136.). — Toho za choť pojala (Kat. 284.). — Kristus za sluhu ji přijal (Kat. 960.). — Král muož chlapa za vládku vyvýšiti (Tov. 123.). — Staří Egyptčané řeku Nilus za boha ctili (Har. II. 177.). — Již jeho viec za buoh vzyváti nebudú

(Výb. I. 286.). — Turci pátek za neděli světi (Mitr. 67.). — Křesťany za blahoslavené jsem velebil (Lab. 60.). — Za bloudného jeho odsoudili (Let. 470.). — Za heretiky je odsoudili (Lab. 44.). — Husa za kacíře odsoudili (Lab. 61.). — Nic jim nepomohlo, ale za křivé jsou odsouzeni (Bart. 69.). — Co lidé odsoudí za proklaté, to bůh souditi bude za svaté (Bart. 254.). — Za chyby to odsoudili (Blah. Gram. 238.). — Úředníci užívání bývají za komisaře (Mitr. 54.). — Někteří za janičary se zapisují (Mitr. 9.). — Také tomu čaušovi za naše strážné přidání byli čtyři přední janičari (Mitr. 63.). — Král mu dceru za ženu dal (Anth. I. 163.). — Ten kofík za odměnu dostal (K. Poh. II. 122.). — Čert za pokutu tři roky sloužil (K. Poh. II. 122.). — Horntci poslali králi za dar pěkný zvon (Let. 318.). — Král psal z Uher do Čech za novinu všem stavům, že polovici svého vojska přes Dunaj přepravil (Bart. 263.). — Při nálezu se za právo zachovává, že žádného nálezu žádný z nejvyšších úředníkův zemských tří nevnáší (Všeh. 62.). — Nechci toho za pravé jistiti (Anth. II. 203.). — Za pravdu tobě říci směji (Anth. I. 149.). — Chceť nás v omyl uvésti krásně, za pravdu nám pravě básně (Výb. I. 857.). — Starší mladším ukazovali to za tajemství (Lab. 58.). — *I* svou moc tratí a za konsonant zní (Blah. Gram. 11.). — Co jste zač? (Us.).

Pozn. 1. Většina těchto vazeb ryze slovanských vytištěna v moderním slohu českém germanismem „*co*.“

Pozn. 2. Že vazba „*co* jest to za člověka“ a p. není původu německého, dokázal professor Kvíčala v „Dodatku“ k I. knize svého překladu Herodotova na str. 157. „Původně měly ovšem takové věty jiný význam; znamenalať na př. věta „*co* jest to za člověka?“ původně: „jaká věc jest to místo člověka?“ neměla tedy předložka *za* zde jiného významu než na př. ve větě „on jest mi za otce.“ Však záhy užíváno této vazby i tak, jak se jí nyní užívá, totiž jako poptávání na vlastnost něčí, tedy „kteraký, jaký jest to člověk.“ — Jak přirozeně se tento pozdější význam z onoho původního vyvinul, viděti z těchto příkladů: Váženo jest, co mu mělo dáno býti za odpověď (Žer. Záp. II. 89.). — To jemu ode mne pověz, a coť dá za odpověď, povíš mi na Lito-myšli (Blah. 13.). — Co mají za povinnost jáhnové (Blah. 41.). — Otázali, co za statek má (Tov. 75.).

V nářečích moravských užívá se této vazby s *nominativem*, tak jako v polštině a němčině: Co je to za člověk. — Co to za muzika hrá (Suš. Pís. 695.). — A to nejen s tázacím *co*, nýbrž i s ukazovacím *to* na označenou podivu: To je za krásný písek! — To je za dobré pivo! — Což za krásný vůz a vzácný pán jede k nám! — To byl bože za komár (Suš. Pís. 694.).

I v jiných pádech té vazby užíváno: Co za hrozného výstupku ses dopustil! — Dals mně to, Matušku, dals mně to za dary! (V. Prasek, Progr. Ol. 1875, str. 22.)

7. Věcnou příčinu děje slovesného

a) ve spojení se slovesy: trestati, kárati, trpěti:

Pomni na to, že tě Bůh ztresce za to (Suš. Pís. 229.). — Komu Bůh dal syny, uč je a kárej za viny (Mudr. 406.). — Nic víc jemu za to říkáno nebylo (Blah. 50.). — Bůh vám to udělal za to, že jste nám záviděli (Poh. II. 190.). — Tato se jim pokuta za to činí (Tov. 72.). — Což jest škod mimo to, za to Beneš jemu má právo činiti (Půh. I. 264.). — Jižž jest trpěl za to dosti (Star. Skl. I. 192.).

b) Ve spojení se slovesy: děkovati, obětovati, odměniti se:

Kdo neděkuje za málo, nepoděkuje ani za mnoho (Mudr. 49.). — Obětuj bohóm za vícestvie v zadech, za vícestvie v předě (Anth. I. 18.). — Bohatí za své prvorozené děti beránek ofěrovachu (Anth. I. 77.). — Odsloužím se ti za to (K. Poh. II. 86.).

c) Ve spojení se slovesy býti a moci:

Já za to nejsem (Us. = nemohu, neručím). — Já za to nebudu (Suš. Pís. 729.).

d) Ve spojení se slovesy: styděti se, hanbiti se, plakati, báti se, rmoutiti se:

Zlé věci činie, avšak se ještě stydie za to (Štít. Nauč. 148.). — Člověk rozumný by se za to styděl, aby měl takové dětinské klevety oznamovati (Bart. 96.). — Prohlédše na nedostatky své za sebe styděti se musíme (Did. 46.). — Za své mudrování se zastyděl (Bart. 135.). — Kdo se za vlastní řeč stydí, hoden potupy všech lidí (Mudr. 227.). — Za vynaloženou práci svou se hanbili (Lab. 53.). — Za chudé přátely se hanbil (Anth. II. 244.). — Všecky za to bylo hanba (Poh. II. 180.). — Daj nám za hříechy plakati (Výb. I. 329.). — Za své hříechy čiň pokánie (Anth. I. 92.). — Od toho času poče králová smutiti za to (Kat. 359.). — Čím se smutíte sobě stýskajíce za mě (Kat. 3277.).

e) Ve spojení se slovesy: báti se, lekati se, starati se:

Lakomý chová zbožie boje se za ně (Štít. Nauč. 131.). — Co je těm báti se za tělo, jesto sami nuzie svá těla? (Štít. Nauč. 147.). — Vidúc to lidé počechu se zaň báti (Výb. I. 410.). — Vězni báli se sami za sebe (Let. 301.). — Za sebe se nevelmi báli (Blah. 44.). — Velmi se v hlavu udeřil, tak že jsme se zaň lekli (Let. 508.). — Lekám se za tě (Troj. 239.). — Máti pečlivě zaň se starala (Troj. 520.).

f) Ve spojení se slovesy: prositi, žádati, modliti se:

Hovora je se za dušu Boha prositi (Dal. 34. 60.). — Ját je za vajce poproši (Anth. I. 96.). — Jestli mu drozda dáš, za bažanta tě požádá (Mudr. 52.). — Velice se Bohu za to modlése (Pass. 644.). — Za to se pánu Bohu modlili (Žal. 9.).

8. Míru a) prostorovou, kterou se co rozprostraňuje:

Ta skála stáše od Kúřimě za dvě míli (Výb. I. 186.). — Bylo od města hlavného za osm mil vlaských nějaké městiště (Troj. 500.). — Ještě tam hradišče bielé ot Mýta blíž za pól

míle (Dal. 56. 13.). — Odtud za čtvrt míle jedouc přišli jsme na jeden vrch (Žer. Záp. II. 86.). — Ten vrch za půl míle zdělí a zšíří za čtvrt míle může býti (ib.). — A to dobře trvá za patnáctery hony (Troj. 495.).

b) Míru časovou, kterou děj slovesný vyplňuje:

Král za dvě léta v jiném kraji bydlil (Pass. 51.). — Asi za dvě léta u vězení zůstávala (Žer. Záp. II. 87.). — Jiní za tři léta v věži bychu (Dal. 85. 46.). — A to činil jest za let dvaceti (Výb. I. 387.). — Jason na ostrově Kolchis za měsíc zůstane (Troj. 59.). — Za dva měsíce v žaláři držáni (Prot. 38.). — Řekové posílí k králi Priamovi, aby jim dal příměří za tři měsíce (Troj. 303.). — Příměří mezi nimi uloženo za tři neděle (Anth. I. 105.). — A to trvalo za několik neděl (Bart. 224.). — Kaza jej za (= na) tři dni zavřieti (Pass. 170.). — Priamus za tři dni v té trval jest žalosti (Anth. I. 117.). — Potom za třiceti dní ústavně bojováno jest (Troj. 325.). — Pozdrzevše se u těch nechutných louží za půl hodiny jeli jsme odtud (Har. II. 66.). — Za dlouhou chvíli ve mdlobě byla (Bart. 259.). — Král Jan pobyv za chvíli v zemi opět se přeč vzdvihl (Výb. I. 489.). — Někteří dlouhé vězení trpěli za dlouhý čas, jiní za deset let (Bart. 149.).

9. Čas, jehož průběhem děj slovesný se buď dovršuje buď opětuje:

Co v něm vězí, za krátký čas poznáš (Mudr. 266.). — Vice spozoruje host v cizím domě za hodinu, než hospodář za rok (Mudr. 418.). — Za nedlouho byla skála naložena na vůz (K. Poh. 611.). — Žeň bývá jednou za rok; dvakráte za rok nebývá léto (Mudr. 261.).

10. Jakost a způsob děje slovesného:

Mniší zelice za obyčej jeděchu (Dal. 37. 5.). — Sv. Petronyla za obyčej nemocna bieše (Pass. 398.). — Kristoforus za obyčej přes řeku lidi nosieše (Pass. 573.). — My jsme se již potázali a za jeden člověk srovnali (Tov. 75.). — Již jsme se smluvili za jeden člověk (Blah. Gram. 245.). — Tu se ustanovili páni s pány Pražskými za jeden člověk (Let. 90.). — Ne všichni jsú. za jedno (= jednak) silni (Štít. Nauč. 77.). — Bůh s teběu, to věz za celo (Kat. 1952.). — Chtíčimú nic není za těžko (Mudr. 281.). — Za časté stonali (Žer. Záp. II. 42.). — Pan Dočí se uvolil za spravedlivé učiniti (Žer. Záp. II. 13.). — Za dobré by bylo, aby . . . (Žer. Sn. 36.). — Za druhé to doložil (Žer. Záp. II. 171.). — Kráva za své vzala (Mudr. 507.). — Chasník dostal za vyučenou (K. Poh. II. 5.).

II. S *genitivem* označuje předložka *za* čas, v jehož průběh co spadá, s kterým současně se co děje:

Za dávných časův jeden cesař bieše (Kat. 1.). — Za jednoho času za mých mladých let projeli jsme hranice (Žer. Záp. II. 85.). — Varro svědčí, že za jeho času korec obilí vsetý sto korců

vydával (Har. I. 286.). — Za oných časov, za starých bohov, za boha Peruna nesmela žiadná v dome samotná byť postelkyňa (Zpěv. I. 5.). — Opatřil se za času (Tov. 73.). — Sluší to za času obmysliť (Troj. 475.). — Jindřich Korutanský za svého vládnutia málo neb nic dobrého učinil (Anth. I. 98.). — Chrám sv. Žofie za křesťanů daleko větší byl (Mitr. 64.). — Za starého krále bylo dobře (K. Poh. 133.). — Sv. Blažej byl jest za toho ciesaře, jenžto slul Diokletian (Pass. 201.). — Sněm Florentský držán byl za papeže Eugenia (Hos. 68.). — Újezdští za předešlých pánův svých nerobotovali (Žer. Záp. II. 118.). — Za Berky všecky naše práva a obyčeje se rušily (Žer. Záp. II. 175.). — Mnozí za nás neuměli (Štít. 10.). — Což oni sami učili a za nich bylo, to nám přičítají (Bart. 103.). — Za pokoje a za řádnov nižádný na to nesahal (Dsky I. 125.). — Šťastný, ktož za zdraví obmyslé, co má býti naposledy (Štít. 281.). — Paní za svého zdravého života toho žádnému ve dsky nevožila (Páh. I. 200.). — Oldřich, vévoda Korutanský, nemaje dětí, Otakara učinil jest dědicem korutanským za svého zdravie (Výb. I. 436.). — Vojen synoma zemju za života rozdělil (Dal. 16. 5.). — Za zdravého života dobře činiti, po smrti času nebude (Mudr. 10.). — Ten nebožtík to jinému za zdravého rozumu dal a poručil (Pref. 17.). — Ludmila za své mladosti také se modlám pohanským modlíla (Výb. I. 310.). — Spitihněv umře za věka mladého (Dal. 25. 5.). — Rozdaj přátelóm své zbožie za sily (Výb. I. 249.). — Utec za zdravé kůže (Us.). — Za chuti at jest dostal (Lab. 68.). — Nejlépe zaplatiti za paměti (= dokud nezapomeneme, Us.). — Za řeči prohodil (Us.). — Za zubův se chleba najstí (Mudr. 261.). — Za mízy jest lýčí dřítí (Mudr. 260.). — Ta naše jedlička za léta za zimy vždycky se zelená (Suš. Pís. 371.). — Za pěkného počasí i baba loď uřídí (Mudr. 154.). — Pohončí jeho za slunce nezastane (Tov. 36.). — Kdybych byla chodila za slunečka domů (Suš. Pís. 194.). — Za tmy tajně táhli k městu (Troj. 68.). — Pohanku sej za pěkné rosy (Mudr. 424.). — Za deště chalupa se nepokřývá a za jasného dne bez toho do ní neteče (Mudr. 501.). — Kdo za deště seče, za sucha sklízí (Mudr. 423.). — Krávy nebudou mívat za rosenky trávy (Suš. Pís. 481.). — Lidé vycházejí za chládku a večerního času (Har. I. 65.). — Vyšli jsme časné za chladu (Us.). — Za šera odešel (Us.). — Za živa do těch temností se dostávali (Lab. 84.). — Tak za starodávna bývalo (Lab. 28.). — Hýřil za mladu a pod starost umírá z hladu (Mudr. 58.). — Dala hrušky obéraf za zelena (Zpěv. I. 252.). — Hřebík když do dřeva osykového za syrova vrazí (Blah. Gram. 301.). — Jilek za mala ode pšenice málo se rozeznává (Suš. Ev. Mat. 179.). — Jeho králování konce nemá, jedno za vše jest za nova (Kat. 527.). — Miluj mě za černa, za bíla se tě neprosím (Mudr.). — Chodíval k nám za svobodna (Us.).

III. S *instrumentalem* označuje předložka za

1. Tkvění a rozvoj děje slovesného za předmětem, na otázku kde?

Za Prahou se promodrují vsi, za vrchy vzhod šedý projasňuje (Anth. I. 21.). — Když Ježíš za řekú Jordanem byl, roznemohl se Lazař (Anth. I. 78.). — Mužie za Vyšehradem stojéchu (Dal. 10. 29.). — Malá za velikú se kryjéše (Dal. 55. 53.). — Bránili se za těmi vozy jako za zdí (Let. 60.). — Snadno za křovím střileti (Mudr. 166.). — Posadí se za stolem (Čtib. Hád. 6.). — Michal měl za kloboukem zlaté peří (K. Poh. 203.). — Užitečněji jedna svíce hoří přede mnou než tři za mnou (Blah. Gram. 300.). — Nestojím já za ňou v kráse ani v práci (Zpěv. I. 192.). — Peníze báh ví za kým zůstaly (Mitr. 191.). — Manželka má ty peníze, které za pánem jsou, mi darovala (Žer. L. I. 52.). — V kraji olomúckém za úředníky a za výběrčími sedmá tisíc se nachází (Žer. L. I. 131.). — Peníze kníže za sebou ponechává (Hos. 82.). — Inventář za sebou má (Žer. Záp. II. 30.). — Berka také něco za sebou má (Žer. Záp. II. 43.). — Postoupil, což má za úřadem (Žer. Záp. II. 121.). — Pohledávati peníze za kým (Us.). — Nevědělo se, byla-li za mužem čili svobodna (Žer. Záp. II. 141.).

2. Pořad, kterým věci jedna za druhou jdou, ve spojení se slovesy ruchu podmětneho i předmětneho:

Bra sě Záboj v les, lesem za Zábojem sbory; bra sě Slavoj v les, lesem za Slavojem sbory (Anth. I. 11.). — Teplá krev za dušiciu teče (Anth. I. 16.). — Za mnú, za mnú, chrabro na Polany (Anth. I. 21.). — Češie za Polany neběžechu (Dal. 36. 18.). — Já brzy za pánem přijel (Žer. L. I. 28.). — Plavili jsme se za nimi (Pref. 499.). — A tak oba jsouce myslí nevážné, za svou vášnivou libostí toliko šli (Bart. 90.). — Za štěstím jdou přátelé (Mudr. 234.). — Za pýchou palice chodí (Mudr. 97.). — Koně za ovsem běží, a osli ho dostávají (Mudr. 150.). — Posláno jest za ním (Žer. Záp. II. 103.). — Peče buchty s mákem, posílá za vojákem (Erb. Pís. 30.). — Hučie divá řeka, vlna za vlnú se valie (Anth. I. 14.). — Zkoušel klíč za klíčem (K. Poh. II. 220.). — Byl jsem za synem v městě (Us.). — Když býval za ovcemi, skákával přes klády (K. Poh. II. 186.). — Sedlák sebral klobouk a hned za rozkazem na zámek se ubíral (K. Poh. II. 124.).

3. Pomyslný směr děje slovesného za předmětem, který jest příčinou touhy a žalu:

Teskním, bože, teskním za synáčkem hezkým (Suš. Pís. 199.). — Soused za tebou teskní (K. Poh. II. 113.). — Kovářovi zemřeli rodiče, on za nimi tuze teskliv byl (K. Poh. II. 51.). — Žal mi je za tebou (Zpěv. I. 6.). — Neplačte, matičko, za tím synem (Suš. Pís. 570.). — Není ani jednoho večera, co by za tebou nepoplakal (K. Poh. II. 113.). — Každá věc za svým

pánem křičí (Mudr. 345.). — Povolávali a pohvizdovali za nimi (Lab. 65.).

4. Příčinu věcnou, za kterou co následuje, ze které co plyne:

Na tom Rudém moři poněkud ještě Turek panuje, a to za příčinou pevností dobře opatřených (Har. II. 142.). — Nenadarmo Mrtvé moře slove, za příčinou svého zlého a jedovatého dýmu (Har. I. 174.). — Za slušnými příčinami jsem se vymlouval (Žer. L. I. 20.). — Posly své k J. M. za pilnými příčinami vypravím (Žer. Sn. 90.). — Za důležitými potřebami zemskými posly k J. M. C. vypravili (Žer. Záp. II. 101.). — Slyšeli jsme tvé múdré řeči pořádnost, ale za jinú neprázdní, svým bohóm slůžice, všemu jsme rozuměti nemohli (Výb. I. 293.). — Netbají na buoh za tiemto světem (Štít. Nauč. 257.). — Válel se nahým tělem po kopřivách, aby za tú bolestí minulo jej to pokušenie (Štít. Nauč. 136.).

5. Příčinu předstíranou, záminku:

Za prieměřiem pozvachu jich na svoj hrad (Dal. 12. 4.). — Za mírem jich cti zbavichu (Dal. 14. 38.). — Mezka mírem vylúpi knězi oči (Dal. 33. 10.). — Král mu káza za věrú k sobě sníti (Dal. 50. 9.).

6. Čas, průběhem jehož se co děje:

Neprátele s otcem naším jednali, aby s pole táhl a hrad papienský za tím příměřiem špižoval (Anth. I. 102.). — Za tím (Us.).

O předložce na.

Předložka *na* pojí se s akkusativem a lokalem.

I. S *akkusativem* určuje předložka *na*

1. místo, k němuž pohyb směřuje, jehož dochází, vrchu jeho dotýkaje

a) činem hmotným:

Na skálu vystúpi silný Zábój (Anth. I. 10.). — Jest nám dokročiti na sě miesto (Anth. I. 18.). — Vznide pastýř na most (Anth. I. 21.). — Kněz káže poslu, by sě páni všicci sněli na hrad (Anth. I. 28.). — Potom vstúpil na nebesa (Kat. 13. 10.). — Andělé nesú tělo na tu horu na Sinai (Kat. 3466.). — Vyjidechom na pole (Anth. I. 101.). — Vlny přenesechu své zvěsty na druhý břeh (Anth. I. 14.). — Skoti sě dřevo na voj (Anth. I. 13.). — Drva vlozichu na rámě (Anth. I. 17.). — V tu chvíli přišel had na sieň (Anth. I. 167.). — Svatým slovem lidi na dobrou cestu vedl (Pass. 226.). — Navrátil jsem se na své místo (Žer. Záp. II. 154.). — Nehýbej sě ani v pravo ani na levú ruku (Anth. I. 163.). — Puštěn koráb na vodu (Mudr. 11.). — Muž svatý vynide k nie na jevo (Kat. 875.). — Vskoči na of jarobujný (Anth. I. 29.). — Udeři svým mečem na štít stříbrn (Anth. I. 25.). — V tom zaklepal kdosi na dvěře (K. Poh. 430.).

Pozn. Pouhý směr kam? označuje *akk.* s předložkou *na* ve spojení se slovesy klidného tkvění při určování geografickém: na východ, na západ. Ta brána stojí na západní stranu (Pref. 359.).

b) Činem pomyslným:

Ani sa mi na oči neukazuj (Šbor. 87.). — To jemu na mysl tanu (Dal. 76. 20.). — Ani nám na mysl nevstoupilo (Prot. 207.). — To těžce Sizimus na mysl vze (Výb. I. 283.). — Zuřivý na se vzal obličej (Prot. 283.). — Súdce jim da na vuoli, které by sobě chtěli voliti košile (Pass. 204.). — Bázeň veliká spadla na ty, kteříž je viděli (Žal. 12.). — I spadl los na Matěje (Pass. 232.). — On na Jindru vše sčítal (= sváděl. Blah. 19.). — Čekej, až na tě dojde (Us.). — Žádali odkladu, až přijde na pňhon (Žer. Záp. II. 105.). — Neprátelé na smrt jejich nastupovali (Žal. 16.). — Dosadili ho na úřad (Har. I. 190.). — Pohan obrátil se na vieru křesťanskú (Anth. I. 167.). — Dědové jsú na to svědci (Anth. I. 43.). — Měl list na sto hřiven (Pňh. I. 241.). — Ten list svědčil na osm set hřiven (Pňh. I. 163.). — Toliko deset zl. mu na ty peníze odvedl (Žer. Záp. II. 155.).

2. Směr pohybu ku předmětu, jenž jest cílem činnosti podmětové, činem hmotným i pomyslným,

a) ve spojení se slovesy činnosti nepřátelské: jíti, vraziti, házeti, střílet i p.:

Česie na Polany jidú (Dal. 71. 15.). — Vrazí kruto na Kublajevica (Anth. I. 28.). — Na Tatary liuto vyrazichu (Anth. I. 23.). — Sokol udeřil na psa (Anth. I. 167.). — Mor na l'udi vstúpi (Anth. I. 48.). — Král posla voje na hrady (Anth. I. 39.). — Sarpedon oddal se udatně na Palameda (Troj. 359.). — U kostela děla zasadivše jechu se na město stříeleti (Let. 160.). — Na tvrdý špalek tvrdý klín (Mudr. 87.). — Nenie mi nikto na přieky (Kat. 498.). — Soud na něho usadili (Blah. 4.).

b) Ve spojení se slovesy: hleděti, dívati se, pozorovati, volati, mysliti, pamatovati, zapomínati, dbáti, ptáti se, hádati, těšiti se, smáti se, věřiti a p.:

Na svú matku hleděl (Kat. 766.). — Páv na krále mile hlédáše (Anth. I. 150.). — Já na to se dívati nemoha, prchl jsem (Lab. 106.). — Pozrěsta lisfma zrakoma na králevy voje (Anth. I. 12.). — Bedlivě jsem na to pozoroval (Lab. 86.). — Dej pozor (pamatuj, ohlédej se) na zadní kola (Mudr. 437.). — Lubor na zemany zývá (Anth. I. 29.). — Boleslav je se na l'udi volati, na Václava žalovati (Dal. 30. 50.). — Zapísknu na vás (K. Poh. II. 217.). — Odvolá se na pány (Pňh. I. 263.). — Vlk na ovce rád vždy vyje (Anth. I. 32.). — Věz to, žeť na to chci mysliti velmi snažné (Anth. I. 99.). — Mysli často na přítele, ale častěji na nepřítel (Mudr. 235.). — Pomniž na to, synu milý (Anth. I. 153.). — Rač na bratrův díel pomniet (Dal. 49. 12.). — Vzpomeňte si na svého děda (Anth. I. 41.). — Kněz

na svú žalost zpomína (Anth. I. 33.). — Na má dobrodiní ne-zpomínate (Mitr. 71.). — Všichni na nás zapomenuli (Mitr. 161.). — Už jsem zapomněla na bílou růžičku (Suš. Pís. 362.). — Říedký se naň toho domní (Výb. I. 225.). — Na sny nedbaj (Pass. 99.). — Na všechny věci tohoto světa málo dbal (Pass. 509.). — Poče se ptáti na lid a na obyčej jeho (Anth. I. 166.). — Tázal jsem se na ten solný sloup pilně mnichův hory Sion (Pref. 347.). — Hádali na našeho Martina (Pís. nár.). — Těším, raduji se na svátky (Us.). — Dítě se na matku směje (Us.). — Nevěřím na strašidla (Us.).

c) Ve spojení se slovesy nepřijemného hnutí duchovního a jeho projevu: hněvati se, zlobiti se, láti, klnouti, stýskati si, žehradi, plakati, kvíletí, vzdychati, žalovati, naříkati a p.:

Zazli se Čestmír na Kruvoj (Anth. I. 17.). — Meduláněné na Čechy se hněvají (Dal. 59., 45.). — Na nerozumného se hněvati, nerozum (Mudr. 113.). — Orestes byl hněviv na Pyrha (Troj. 509.). — Proto se velice na pastýře zlobili (K. Poh. II. 169.). — Pak na sebe láli a klnuli (Lab. 64.). — Sedlák na žádnou robotu sobě nestýská (Erb. Pís. 93.). — Hus na hříchy žehral (Žal. 29.). — Rychle plač zde na své hříechy (Výb. I. 905.). — Sirotci naň plakachu (Dal. 92., 40.). — Na kvíelí Pán Buh (Anth. II. 9.). — Na své hříechy vzdychachu (Pass. 479.). — Žalujeme na Vlčka i na jeho syny (Půh. I. 183.). — Poviemť jednu vinu na ni (Kat. 770.). — Běduje a naříká na své rodiče (Us.).

d) Ve spojení se slovesy dáti se a býti:

Inhed se na běh oddala (Pass. 322.). — Jiní se na běh oddachu (Dal. 15., 32.). — Češie na rozkoš se dachu (Dal. 79., 1.). — Otcí naši na pokoj se dali (Dal.). — Mniši oddali se na modlení (Har. II. 74.). — Dievky se dachu na lsti (Dal. 12., 1.). — Dávají se na pokání (Anth. II. 322.). — Dalo se, bylo, jest na déšť, na čas (Us.). — Věže již na zboření jsou (Mitr. 24.). — A nad námi hory na spadnutí visely, že strašlivé bylo na ně hleděti (Har. II. 66.).

e) Ve spojení se slovesy: slušeti, náležeti, svědčeti a obdobnými adjektivy:

Tak se mnú učíň, jakož na mój rod slušie (Anth. I. 98.). — To, králi, slušie na tě (Anth. I. 153.). — To na ně nenáleží (Mitr. 8.). — To nesvědčí na panenky (Pís. mor.). — Věc ta nehodna na muže moudrého (Žal. 129.). — Byl na chudé laskav (Výb. I. 201.). — Na tebe (na vás, na takového boháče etc.) jest to málo (mnoho, dost, není to nic, Us.).

Pozn. Touž vazbu mají adjektiva: dobrý, zlý, hněviv a p.; v nářečích moravských též *podoben*: Syn jest podoben na otce, dcera na matku.

f) Ve spojení se slovesy: spoléhati, spouštěti se, bezpečiti se:

Nespoléhej na cizí trošty (Mudr. 93.). — Na lbezna slova se nepouštěj (Mudr. 93.). — Na janičary se císař turecký nejvíce bezpečí (Mitr. 9.). — Neskládej se na cizí pomoc. (Us.)

3. Účel, ku kterému děj slovesný se nese:

Mám na trávu iti (Zpév. I. 292.). — Pošla na kvítečky (Suš. Pís. 196.). — Šel na jablíčka (Suš. Pís. 255.). — Šly děvčátka na jahody (Suš. Pís. 164.). — Poďme na maliny (Zpév. I. 291.). — Zmeškav léto, pozdě do lesa na maliny (Mudr. 261.). — Šli do lesa na drva (K. Poh. 172.). — Šel do lesa na zvěř (K. Poh. 144.). — Diověa na vodu ide (Zpév. I. 77.). — Jan poslal na víno (Poh. II. 66.). — Jde na pivo (Suš. Pís. 525.). — Žena šla na maso (K. Poh. 515.). — Pojedem na hon do pole (Erb. Pís. II. 15.). — Tiberius na lov jel (Anth. I. 162.). — Turci na loupež jdou (Mitr. 188.). — Šel na vojnu (Výb. I. 1075.). — Král se na vojnu zdvíže (Anth. I. 35.). — Jeli na picování (Let. 110.). — Šimon Jezu Krista na oběd zval (Pass. 186.). — I jezdili hejtmané do města na kvas (Let. 269.). — Pozva jeho na hody (Dal. 30., 4.). — Ježíš šel na hospodu s nima (Anth. I. 81.). — Mám tu na nocleh osobu duchovní (Poh. II. 205.). — Až kohouti po půl noci odkokrhají, teprva spat a na odpočinutí se odbírají (Har. II. 248.). — Pořád hleděl, aby se s ním mohl na řeč dostatí (K. Poh. 427.). — Dva sedláci přišli na soud (K. Poh. II. 70.). — Šli na poradu (K. Poh. II. 256.). — Přišla jsem k vám na službu (K. Poh. II. 17.). — Na modlitbu k cirkvi jdíeše (Dal. 30., 27.). — Vzali si děvče na starost (Bož. Ném. I. 237.). — Pražané vytrhli na pomoc jim (Let. 122.). — Pozva sobě na pomoc rodiče svého (Dal. 103. 3.). — Pána Boha jsem si na pomoc žádala (Suš. Pís. 475.). — Služebník na pomoc volal (Mitr. 32.). — Dítě nám bude kdysi na pomoc (K. Poh. 161.). — Král se svým vojskem za ním na posilu šel (K. Poh. 341.). — Dal mu peníze na výživu a na útraty (K. Poh. 207.). — Koupili obilí na chléb (K. Poh. 163.). — Chléb pekli na prodej (Dsky I. 175.). — Na mše svaté dával (Poh. II. 51.). — Co si vezmeš na památku (K. Poh. II. 73.). — Tak se dobře vedl, až jest byl všem jiným na příklad (Pass. 352.). — Na čest sv. Marku krásný kostel jsú učinili (Pass. 346.). — Panna séjíeše modlitby Jesu Kristu na čest (Kat. 1187.). — Podejmem' škodu nemalú, všecko jednomu na chválu (Anth. I. 47.). — Na milost sé dala (Dal. 39., 90.). — Toby i tvým budúcím na věčnú hanbu a potupu ostalo (Arch. I. 21.). — Nechtěli se zastaviti v městě a to na potupu a k hanbě Pražanom (Let. 136.). — Smluvili se *na* tvú záhubu (Kat. 67.). — Rúchú tvář tvú svatú na smiech zavázali (Pass. 290.). — Václav jel na korunování na Rýn (Let. 2.). — Na ztvrzení toho spolku všickni pečeti své jsou přitiskovali (Blah. 3.). — Tomu všemu na svědectvie a na věčné potvrzení tento list dávám (Výb. I. 451.). — To jest bylo na znamenie

pravdy (Anth. I. 90.). — Všetci sa mu klaňali na znak, že ho za svojho kráľa uznávajú (Pov. 368.). — Toť spasiteľné dietě, ježto jest na utěšenie všemu světu přišlo (Anth. I. 77.). — Zvonili na klekání (Blah. 56.). — Jedno druhému bylo na odpor (Lab. 55.). — Vstoupil mu na odpor (Lab. 39.). — Vlasta všem na život odpovědě (Dal. 15., 3.). — Na život odpovídají (Dal. 39. 73.). — Toho na biskupstvo posvěť (Pass. 39.). — Pelhřima na biskupstvo zvolichu (Dal. 75. 17.). — Saul od Samuele na království pomazán byl (Har. I. 164.). — J. M. královská ráčil jest volen býti na království římské a včerejšího dne měl korunován býti na císařství (Žer. Záp. II. 77.). — Oni na vojáka mě odvésti dali (Suš. Pís. 576.). — Na to židův chovají, aby na ně lichvili (Štít. Nauč. 99.). — Na to přijela, aby na nás zvěděla, kde jest schováno to dřevo (Pass. 37.). — Kněze na to namluvichu (Dal. 58., 17.). — Dá jemu na to vieru (Kat. 579.). — Já jsem na to, abych takové prováděl (Lab. 9.). — Mám na to dosti dobrých lidí (Půh. I. 177.). — Blýská se na čas (Us.). — Na rozmyšlenou jsme sobě vzali (Har. II. 48.). — Celá ves se sbíhala na podívanou (Bož. Něm. I. 239.). — Pravila jsem na rozchodnou (Božena Něm. I. 299.). — Podával příteli ruku na přivítanou (Bož. Něm. I. 327.). — Po těch řečech na smrt je odsoudili (Bart. 282.). — Na oheň ho odsoudili (Žal. 15.). — Chceš nás dříve času odsúdit na zatracenie (Anth. I. 106.). — Panna Maria uhlédavši syna svého milého, an na smrt jde, velikým zármutkem a žalostí upadla (Pref. 362.). — Královú vyvedú před město na popravu (Kat. 3014.). — Kristus pán z města na popravu veden jest (Pref. 298.). — Na muky ji vediechu (Výb. I. 298.). — By na bezživotie dán (Výb. I. 278.).

Pozn. Téže vazby užívá se ovšem také přívlastkem: Koupil mně střevíčky na svátek (Suš. Pís. 360.). — Šijú mi tam kabátek na všední den na svátek (Suš. Pís. 576.). — Spatřil jsem nemálo prodávajících na ty rány masti (Lab. 20.). — Jakúbka činí společníka na zisk i na ztrátu (Půh. I. 149.).

4. Účín a výsledek plynoucí z děje slovesného, způsobu, jakého co následkem děje slovesného nabývá:

Kyji na smrt jej ubichu (Pass. 548.). — Hrom čtyři tisíce na smrt zabi (Kat. 2894.). — Na smrt se roznemohl (Pass. 175.). — Někteří na smrt stonali (Žer. L. I. 95.). — Ezechiáš bieše na smrt nemocen (Pass. 4.). — Chorý je na úmor (Sborn. 90.). — U Boha modlitba na zmar nepřichází (Mudr. 8.). — Pro svou velkou dobrotu přišel na psotu (Us.). — Na poly ho přefal (Us.). — Rozdělili se na čtyři strany (Let. 144.). — Řeka na mnoho struh a příkopův se dělí (Har. II. 145.). — Lavice na kusy se zlámala (Pass. 578.). — Skály lodi na kusy roztříštily (Har. II. 120.). — Na drobty to zřezali (Kat. 2802.). — Sému hlava na dvě rozščepeň (Anth. I. 27.).

— Vlasy na vrkúčky spletené měla (Mitr. 87.). — Les na drva sdělal (K. Poh. II. 126.). — Ty stromy se rozsypaly na prach (K. Poh. II. 207.). — Bodaj se jí hlava na prach rozsypala (Suš. Pis. 287.). — Tělo na prach spálené (Har. II. 126.). — Bylinu harmalu pálí Arabové na popel (Har. II. 195.). — Semlel ječmen na mouku (Us.). — Proměnil vodu na víno (Us.). — Večer tich tu projde na noc chladnu, den se rozhoříeva na poledne (Výb. I. 48.). — Čarodějník nás poučuje na čarodějstvo (K. P. II. 211.).

5. Příčinu, která za následek má děj slovesný:

Vstachú voje na kniežecie slova (Anth. I. 16.). — Půhon odložen na žádost strany (Žer. Záp. II. 22.). — Potom na všeliké zprávy jinak se rozmyslili (Blah. 3.). — Na to rozkázání bylo utišení (Suš. Pis. 16.). — Roznemohl se na horkou zimnici a syn na touže nemoc stonal (Žer. L. I. 90.). — Na morní nemoc se rozstonal (Žer. Záp. II. 164.). — Několik neděl na červenku stonaje státi jsem nemohl (Mitr. 109.). — Kaplan na podobnou nemoc se rozstonal (Mitr. 120.). — Chatillon na červenku umřel (Žer. L. I. 67.).

6. Prostředek a nástroj děje slovesného:

Všecky dvéře zavřeny, na zámky zamčeny (Suš. Pis. 43.). — Já jsem si ho zamkla na devět zámečků (Suš. Pis. 236.). — Chalupy byly jen na petlice zavřeny (Bož. Něm. IV. 61.). — Veslo jest přiděláno k lodi na železné háky (Pref. 40.). — Troubili na troubu (Neh. 4. 18.). — Na trubičky trúbieše (Star. Skl. V. 44.). — Na bubny bubnovali (Let. 408.). — Píská na lupínek (Suš. Pis. 358.). — Byl v lodi zvonec, na který zvonívali na poutníky (Pref. 41.). — Na zlatou udici snadno ryby lapati (Mudr. 362.). — Čísti na brýle (Us.). — Na své oči to viděl (K. Poh. II. 152.). — Vícekrát bys mne na oči nespátlil (K. Poh. II. 212.). — Tak hlasitě mluvivali, že to náš pán na své uši slýchával (Mitr. 92.). — Na nohy tu skočí junův deset (Anth. I. 22.). — Počech hleděti spoleh na loket (Star. Skl. V. 81.). — Klekl na kolena svá (Anth. II. 373.). — Na ty peníze sebráno veliké vojsko (Žal. 73.). — Na ty peníze živ budu (K. Poh. II. 121.). — Páni chtějí ku papeži poslati na svůj náklad (Let. 231.). — Poutníci povinni budou na svůj náklad sobě jídlo i pití kupovati (Pref. 14.). — Zemané na svůj groš na vojnu jedú a na svůj vlastní náklad bojují (Hos. 83.). — Na obecní groš dochování jsou smrti (Let. 432.). — Ktož ty konšely vedl, stravu jim dáti musil, aby na své nepracovali (Tov. 118.). — V Hospodinu ulehna svú nadějí budeš moci na žaltář pěti: „Nebudu se báti“ (Štít. Nauč. 152.). — Meč seče straně na obě (Anth. I. 34.). — Oltář prostě z kamení narovnaný a na vápno nezděný (Har. I. 156.).

Pozn. 1. Ellipticky: Učí se na housle (hrátí), na flétnu (pískatí) a p.

Pozn. 2. Sem náleží též akkusativ s předložkou *na*, jehož užíváme na označenou předmětu, kterým se dokládáme věrujíce a přísahajíce: To na duši a víru svou připovídáme (Mitr. 171.). — A protož aby nám každý z vás pověděl na své svědomí pod věčným zatracením pravdu (Bart. 146.). — Vždyť já vidím na mou věru (Lab. 67.). — Dokládal se mi na svátost (Bož. Něm. I. 330.). — Povídá, na pravdu že jí to všecko dá (K. Poh. 642.). — Ach, na můj hloupý rozum! (Suš. Pís. 194.). — Na česť a víru vězení prázdnen učiněn (Žer. Záp. II. 107.).

7. Způsob děje slovesného:

Nalet myš všetečná přihodí se k tomu (Ctib. Hád. 34.). — Sebrachu se nalít čaroději (Anth. I. 23.). — Tak na kvap nám toho vykonati nelze (Žer. Záp. II. 164.). — Kamení kázali na spěch voziti (Let. 345.). — Dobyli na překot Bozděchova (Let. 38.). — Vyjdi z této země na rychlost (Troj. 104.). — Ta dcí na div slična bieše (Anth. I. 28.). — Sv. Petronyla na div krásna byla (Pass. 395.). — V zlaté dva kly na uhel červena (Dal. 73. 21.). — Skála se zdvihla na zvrat (K. Poh. II. 135.). — Vše na odbyt ledabylo dělal (Lab. 28.). — Na pokon (= konečně, Zpév. I. 8.). — Radostí na kříž na zemi padl (Pass. 352.). — Ruce na kříž roztáhl (Let. 507.). — Kněz zře všady dlí i na překy (Anth. I. 39.). — Vadili se na oko a pod tím jednali svá šibalství (Let. 203.). — Dva ja starší boli na oko hodní šuhaji (Pov. 75.). — Tu vodu na čtirobu pili (Har. I. 177.). — Užívá na lačný život (Us.). — Porazi je na hlavu (Let. 186.). — Bere od kupce na dluh, na úvěr (Us.). — Ta kapla jest na valný sklep sklenuta (Pref. 190.). — Na silu (= násilně) ne-bierem, nikomu neškodím (Zpév. I. 354.). — Na moc lék vypil (Us.). — Dítě bylo na vlas jejímu dítěti podobno (K. Poh. I. 264.). — Na vlas nikam nemohli (Lab. 31.). — Draci to hned všetko na vlas vykonali (Pov. 330.). — Spořádali se na způsob kola (Hos. 130.). — Nález učiněn na tento způsob (Žer. Záp. II. 116.). — Na všecek způsob ti to dám (K. Poh. II. 133.). — Psali na ten rozum (Žer. L. I. 11.). — Na ryňku množství na rozličnou formu stavených kaplic stálo (Lab. 57.). — Žena zkríkla na svatá slova (= na Ježíš, Maria, Josef, K. Poh. II. 190.). — Zahradník povede dřevo, aby rostlo na výš neb na široko (Štít. Nauč. 220.). — Kaž sem té panně na málo jíti (Kat. 1537.). — Kvetl na jalovo (Štít. Nauč. 167.). — Na lichu mluvil (Suš. Ev. Mt. 2.). — Útraty nesli na jalovo (Bart. 228.). — Šel k němu na novo (K. Poh. 481.). — Udělali hostinu na novo (K. Poh. II. 48.). — Všecky snopy byly na čisto vymláčeny (K. Poh. 610.). — Přivázal koně na dlouho ke stromu (K. Poh. 311.). — Kvardian dal připraviti na studeno několik pečení (Har. I. 159.). — Drží ho na krátko (Us.). — Sedlák mu to na jisto sľibil (K. Poh. 429.). — Na práznó pracovala (Kat. 318.). — V zimě nebude tak na pilno (Bož. Něm. I. 236.). — Na darmo (Žer. L. I. 10.). —

Uchystala oběd na rychle (Us.). — Na bílo se to děje (Žer. I. 12.). — Slova napsaná na zeleno, červeno, černo, bílo barvena býti mohla (Lab. 42.). — Obarviti něco na modro, černo, žluto etc. (Us.). — Prodávati, kupovati na drobno, na hrubo, na libry, na vědra etc. (Us.). — Téhož léta dělali jsú polské haléře v Čechách a prodávali je na hřivny (Let. 98.). — Rozumu nikdy nazbyt (Mudr. 251.). — Na ránu, na ráz, na jednou. Mně je na nic; udělalo se mi na nic (Us.). — Na obrátku vše se změnilo. Učinil to na zdařbůh. Obilí bylo na trhu na dračku, na uchýtku (Us.).

5. Míru prostorovou:

Na loket zdižena v povětrí stojí (Pass. 323.). — Seděli od oken na čtyři lokte (Blah. 46.). — S obou stran dveří jsou lavičky na sáh zdýlí (Pref. 182.). — Jordan zšíří jest na deset i dvanácte kroků (Pref. 342.).

9. Počet přibližný:

Ta hra trvala skoro na hodinu (Pref. 515.). — Sultan na dvě hodiny o všelijakých věcech se radil (Mitr. 154.). — Bylo jest na padesáte osob čeledi patronovy (Pref. 54.). — Město Jerusalema stálo pusté na padesáte let (Pref. 300.). — Sě chasa mu bieše na sto chlapův (Arch. I. 21.). — Na sto mužův Lučavských jest od ran padlo (Háj. 33.). — Na tři sta jich juž ležieše (Dal. 10., 90.). — Budu míti škorně čistá, na niež haklíkón na tři sta (Anth. I. 97.). — Na pět set těch lidí jdieše (Dal. 82., 5.). — Na šest set na Děvín přibra (Dal. 8., 21.). — Povodeň na dva tisíce lidí ztópila (Dal. 105., 8.). — Kněží na tisíce mívali (Har. II. 125.). — Diváků měli jsme okolo sebe na tisíce (Mitr. 114.). — Žoldněfuov bylo na několik tisícův (Let. 39.).

10. Vztah přísudku a přívlastku adjektivného:

Žižka byl slep na obě oči (Let. 46.). — Na jedno oko jest slepý (Mitr. 72.). — Praha v ty časy byla velmi silna na lid (Let. 28.). — Jazyk řecký na slova bohatší jest nežli latinský (Všeh. XX.). — Nebuď velmi skup na zbožie (Vyb. I. 859.). — Mladý na léta, starý na rozum (Mudr. 305.). — Hejtman ležel tehdáž nemocen na nohu (Blah. 51.). — Vidím město jakési na pohledení pěkné (Lab. 12.). — Boļa ona na zrast hodne velká (Fov. 56.). — Niet jej ani stínu na krásu daleko široko (Sborn. 93.). — Na poctivost jsem ti rovná, na pýchu na statek není možná (Suš. Pís. 212.).

11. Čas *a*) po který co trvá nebo trvati má:

Neplní mi listu již na jedenácté léto (Půh. I. 222.). — Nespraví ten nic do roka, kdo nezavře na čas oka (Mudr. 112.). — Přestáno jest na tom na ten čas (Žer. L. I. 33.). — Na ten čas koliks chalup tam viděti (Har. I. 99.). — Na ten čas jsme toho opominuli (Žer. Záp. II. 76.). — Na věky s Bohem

přebývati žádají (Anth. I. 76.). — Jedeš-li kam na den, bež chleba na týden (Mudr. 253.).

b) Čas, ve který děj nastupuje:

Na každý den něco činím (Anth. I. 97.). — Postila sé na však den (Štít. Nauč. 30.). — Na druhý den vyšel z hradu (K. Poh. 178.). — Na noc přišel do hory (K. Poh. II. 205.). — Na čtvrtou noc princezna povídala (K. Poh. 693.). — Na třetí neděli dala jí macecha ještě více kaše obíratí (K. Poh. 704.).

(Dokončení.)

Moravská národní píseň o třech dcerách.

Od dr. J. Gebaura.

V druhé polovici středního a na začátku nového věku pěstuje se ve křesťanské Evropě — a tak také v zemích československých — dvoje básnictví, cizinské a národní.

Skladby směru cizinského jsou dostatečně známy; zachovaly se v hojných rukopisech a skoro ve všech spisovných jazycích Evropy střední a západní. Naproti tomu zachovalo se skladeb směru národního jen málo písmem a nemnoho nespolehlivou tradicí ústní.

Co k tomu nutí, abychom takové dva směry rozeznávali, jest forma skladeb a ještě více *látka*, kterou si ti a oni básníci k uměleckému vypracování obírají: básníci národní volí si totiž látku ze života národního domácího a z tradice domácí, kdežto básníci cizínští z pravidla takové látky sobě vyhledávají, v jakých vzdělané občanstvo těch časů bez rozdílu národnosti si libuje a které jsou větším dílem původu *cizího*.

Příkladů, že by básník národní z pramene cizího byl čerpal, je zajisté velmi málo a proto má následující píseň moravská*) zvláštní vzácnost do sebe.

Měltě tatiček tři dcery,
všecky na vydaj byly.

Jak nejstarší vydaval,
tři sta tolarů s ňu dal.

Buděš mě dcero živiti,
jak něbudu mocť robiti.

Budu tatičku, toť budu,
do vaši smrti, dali Bůh.

Jak tu prostřední vydaval
dvě sta tolarů s ňu daval.

Buděš mě dcero živiti,
jak něbudu mocť robiti.

Budu tatičku, toť budu,
do vaši smrti, dali Bůh.

Dy tu najmladší vydaval,
hole stěny ji věnoval.**)

*) Sušil, Mor. nár. písně 1860. č. 119.

**) Var.: sto tolarů ji zadaval.

Buděš mě dcero živiti,
jak něbudu mocť robiti.

Ona do komůrky vešla,
stary sotorek ***) přiněsla.

Budu tatičku, toť budu,
do vaši smrti, dali Bůh.

Dy němožete dělati,
jditě si chleba žebrati.

Něminulo sedym roků,
šel tatiček v slabem kroku.

Vzal hůlečku a zaplakal:
Čeho sem se tož dočakal!

A šel najprv k svej Verušce,
k svoji najstarší dcerušce.

A šel k tej najmladší dceři
a vehazel v strachu do dveři.

Buděš mne dcero chovati,
ja už němožu dělati.

Buděšli mne včil chovati,
Dy ja němožu dělati?

Ona do komůrky vešla,
stary provaz *) odtad něsla.

A hned do komůrky vešla,
pěkny kolač mu doněsla.

Dyž němožete dělati,
jditě se do lesa věšati **).

Tu matě tatičku, jezťě,
moje děti mně kolibte.

Vzal hůlečku a zaplakal:
Čeho sem se ja dočakal!

Dcerko, dcerko moja mila,
tebe sem najvēc bijaval,
včil sem u tebe milost dostal.

Vzal hůlečku, šel ze dveři,
šel ke svej prostřední dceři.

Dobře stě to mně dělali,
že stě mne z mladu bijali. —

Buděšli mne ty chovati,
dy už němožu dělati?

Vedlé toho podává Sušil také „jiné čtení a pěni,“ které od předešlého se liší nejvíce veršem šestislabičným a koncem, jenž takto zní:

Přišel k třetí dceři
sňal klobúk u dveři.

Já vás budu chovat,
vy mně děti hlídat.

Zdař Bůh, dcero milá,
daj mi kúsek chleba!

Sedněte tatičku,
vařím polévečku.

Vítám vás tatičku,
sivý holúbečku.

Ja ji jest nebudu,
hořem jest němožu.

*) Var.: kamen tvrďy.

***) Var.:

Dyž němožete robiti,
jditě se do vody topiti.

***) mošnu.

Co je vám tatíčku,
sivý holubečku?

Jedna provaz dala,
abych se oběsil
a k ní věc nechodil.

Druhá chleba dala,
abych se udávil
a k ní věc nechodil.

Já na ně doběhnu,
jim domluvat budu.

Než na ně doběhla,
jedna zkameňala.

Není ovšem nemožno, aby obsah této písně byl vlastní umělecká invence básníka národního; hlavní motivy její, nestejná láska se strany otce a opáčně nestejná vděčnost se strany dcer, jsou takofka přirozené plody obecné křehkosti mravní a zajisté tak často ve skutečných případech života vezdejšího se naskytají, že by i básníci rozdílných časův a národů na ně připadatí mohli, aniž by druh druhu napodoboval. Ale možné a pravdě podobné je také to, že básník písně moravské látku svou si samostatně nevymyslí, nýbrž vypůjčí, obzvláště když se dá dokázati, že zajisté měl příležitost, aby zvolenou látku svou z pramene cizího poznal a sobě vypůjčil.

Pramenem tím mohly býti *Gesta Romanorum*, t. j. sbírka povídek rozmanitého původu a obsahu, se kterými se v básnických plodech směru cizinského na mnoze setkáváme a které jednak jsou výtahy z takovýchto skladeb, jednak zase pozdějším skladatelům téhož směru látku poskytovaly. Sebrání jejich stalo se někdy na sklonku XIII. anebo na začátku XIV. století bezpochyby v Anglii, načež pak během XIV. a XV. stol. v přemnohých opisech latinských a překladech jinojazyčných po celé západní a střední Evropě se rozšířily*). Co k jejich rozšíření nad míru přispívalo, byla praktická potřeba. Přidána jest totiž ku každé povídce nábožná „moralisace“ a povídky i moralisace opisovaly se pro kazatele, kteří jich ve svých výkladech užívali; moralisace jsou ovšem větším dílem násilné a povídky na mnoze hrubě nemravné, ale svým časem se bezpochyby obě líbilo.

Veliká čásť příběhů v těchto povídkách sbíhá se na půdě římské anebo aspoň za nějakého panovníka, jehož jméno trochu po římsku zní, dílem pak jsou to věci z historikův a vůbec ze spisovatelů římských; odtud jméno celé sbírky, *Gesta Romanorum*. Jednotlivé opisy a tisky neshodují se ve všem, ten má více onen méně, ten ty a onen jiné povídky; ale z většího dílu přece tak se shodují, že viděti jest, kterak to všecko dohromady patří. Zejména povídka, která jest pramenem naší písně moravské, z některých (a zejména také ze jmenovaných českých) sbírek

*) Obsírněji píše o tom *Oesterley*, *Gesta Romanorum*, Berlin 1872, v úvodě, zvl. 253—269. Viz také článek *J. Jirečkův* v *ČCMus.* 1862 str. 362. sl., kde zejména o rukopisné sbírce české universitní a olomoucké jest řeč: jinou rukopisnou sbírku chová Česká mus. (Výb. II. 909.).

jest vynechána. Ve vydání Oesterleyové čte se pod č. 273. a obsah její jest následující:

Římský panovník Theodosius měl tři dcery a tázal se jich, jak ho milují; nejstarší odpověděla, že více nežli sebe, druhá, že jako sebe, a třetí, že tolik, kolik jest hoden, nic víc a nic méně. V odměnu za takou lásku vdal otec dceru nejstarší za mocného krále, druhou za vévodu a třetí pravil, že ji tak bohatě neprovdá, jako obě sestry její starší, a dal ji jakémusi hraběti. Na to měl nešťastnou válku s králem egyptským a musil utéci ze svého císařství. V tísní své psal dceři nejstarší; manžel její chtěl přispěti s pomocí válečnou, ale dcera protivila se tomu, že by to stálo mnoho peněz, a nabídla otcí jen pět rytířů družiny do vyhnanství. Otec zarmoutil se a psal dceři druhé prose o pomoc; ta zase přemluvila chotě svého, aby otcí více nenabídl, než stravu a šat do smrti. Zase zarmoucen a sklaman psal dceři nejmladší prose o pomoc a sděluje, jak nevděčně se k němu obě dcery starší zachovaly; tato pak prosbami obrátila se k chotí svému a pohnula ho, že sebral vojsko a vyhnaného otce zase na ztracený trůn uvedl. Otec blahorečil pak hodině, kdy se mu dcera nejmladší narodila, a učinil ji dědičkou celého svého císařství.

Poznati tuto povídku nebylo nesnadno. Jak nahoře praveno, vybírali si kazatelé z Gest příklady pro svá kázání a téměř každá fara měla nějaký jejich opis*); mimo to jest tato povídka jedna z těch nemnohých, které pravdivým a na mnohé příběhy života vezdejšího velmi případným obsahem a mravním jádrem na kazatelnu obzvláště se hodily, a sice jedna z nejkrásnějších celé sbírky; proto smíme míti za to, že se také skutečně s kazatelnou častěji slýchala a že tou cestou snadno mohla přijíti známost její také do té vrstvy lidu obecného, ve které se pěstovaly písně národní a ze které pochází moravská píseň o třech dcerách.

V písni této jest ovšem ledacos jinak, než v Gestech: místo císaře Theodosia je venkovský hospodář a všecko ostatní je takofka na tutěž míru svedeno a na poměry vesnické uděláno; ale to by mohla býti pouhá adaptace, jaká bývá právě známkou básnictví národního, a rozdílem mezi osobami a okolnostmi v povídce latinské na straně jedné a v písni moravské na straně druhé nevyvracela by se genetická souvislost mezi bájí písně moravské a jejím pramenem, ježž nalézáme v Gestech. Možná, že již kazatel byl národním básníkem a že povídku s dějem římským ve smyslu básnictví národního na poměry své obce si převedl. Ale budiž tomu jakkoli, moravská píseň o třech dcerách může míti v Gestech svůj original a je-li tomu tak, tedy je vzácným příkladem, že básnictví národní také z pramenů cizínských čerpalo, ale při tom vypůjčené látky ve smyslu svém předělávalo.

*) Jireček, I. c.

Jiná jest otázka, odkud se povídka o císaři Theodosiovi a jeho třech dcerách do Gest dostala, neboť Gesta, jak už praveno, jsou jen kompilace a jednotlivé jejich kusy mají z pravidla originaly své v pramenech starších. Určité a nepochybné odpovědi k této otázce ovšem nelze se nadíti, takovou byl by jen první sběratel Gest sám podati mohl; ale aspoň pravdě podobné jest, že original povídky o třech dcerách se nalézá v kronice *Tysiliové*, biskupa Waleského na sklonku VII. stol., který o králi Llyrovi vypravuje, jakou nevýslovnou lásku mu obě dcery jeho starší, Gonerilla a Regan, vyznávaly, kdežto nejmladší Cordeilla jen pravila, že jej jako otce miluje, a za to beze véna za krále Aganippa do Gallie provdána jest, kdežto prvé dvě dcery za knížata z Cornwallu a Skotska se vdaly a polovici říše věnem dostaly*). Odtud přišla tato povídka do kronik a sbírek jiných, zejména také do kroniky Monmouthovy (*Historia regum Britanniae*, XII. stol.) a do všeobecné kroniky Holinshedovy (1577), která byla zamílovaným pramenem Shakespearovým**). Shakespeare zvolil si její báji za hlavní předmět své velké tragoedie o králi Learu a z této tragoedie povstala zase anglická ballada o králi Leiru***); jisté okolnosti nasvědčují tomu, že jest ballada mladší a dle tragoedie složena, nikoli naopak †). Vůbec tedy ukazuje se, že povídka o třech dcerách v Anglicku již od VII. stol. známa byla. Ježto pak sebrání Gest také na anglické půdě se stalo ††), tedy se velice podobá, že povídka o císaři Theodosiovi a jeho dcerách v latinských Gestech podlé povídky anglické složena jest.

S latinskými Gesty mohla se pak po celé Evropě rozšířiti a tu i tam také básnictví národní zúrodniti; příklady toho mohou býti uvedena píseň moravská a ovšem také podobné písně a pověsti národů jiných †††).

*) *Simrock*, Quellen des Shakespeare 1870, II. 229.

***) Ch. Knight, Studies of Shakespere, Lond. 1851, str. 339.

***) *Percy*, Reliques of ancient english poetry 1790, I. 192.

†) *Simrock* op. c. 228.

††) *Oesterley*, str. 262. sl.

†††) Některé takové uvádí *Simrock*, op. c. 231—234. Mezi nimi také naši píseň moravskou, kterou znal z *Wenzigova* překladu (*Westslawischer Märchenschatz*, Lpz. 1856); německou pohádku z Grimmových *Kindermährchen* N. 179., kde dvě starší sestry otce jako cukr a jako nové šaty rády mají, nejmladší pak jak sůl; pak romanci španělskou a j. *Johannes Pauli* († ok. 1530) vydal pod titulem *Schimpf und Ernst* sbírku povídek, podobnou ku Gestům, a mezi nimi také povídku o otci, který jmění své třem dcerám rozdal a pak ani živobytí od nich nedostával; stavěl se tedy, jako by měl ještě uschované peníze, a hned byly naň laskavy a měl se do smrti dobře; když však dcery po smrti jeho uschované peníze hledaly, našly kyj a na něm nápis, že ten má být ubit, kdo dětem rozdá a sám pak nouzi má. Nápis, praví povídka, byl *anglický*, a tím prozrazuje se bezpochyby anglický původ i této povídky, která zajisté od originalu ještě více se odchyluje, nežli píseň moravská.

Úvahy a zprávy.

Poznámky k některým výtkám, jež učinil pan prof. Fr. Prusík v Listech filologických II., 224., posuzuje mé Výňatky z grammaticko-fraseologického slovníku.

Pan P. vytýká mému slovníku, že obsahuje mnoho článkův o realiiích, jež na větším díle ze Slov. naučného vyňaty a ve slovníku grammat.-fraseologickém zcela zbytečny jsou a že bych tedy větší část článkův: Batterie, Bednář, Bradla, Kov, Koželuh, Loď, Tripel, Vzduch vypustiti, články pak: Mlýn, Smlouva, Švec, Zákon, Zub zkrátiti měl; stane-li se to, bude prý to dílu zajisté na prospěch. — P. P. posuzoval obsah mého slovníku dle titulu a měl tedy ovšem pravdu. Ale věc se má jinak. Můj slovník není totiž pouze slovník grammaticko-fraseologický, nýbrž slovník český vůbec; ale poněvadž jsem z něho mnoho slov, k nimž jsem žádné látky nesebral a která velmi zřídka se objevují aneb v novější době chybně utvořena byvše nyní opět již vymizela a kromě toho mnoho nových technických terminův posud neustálených vypustil, tedy jsem se ostýchal slovník svůj nazvati slovníkem českým, aby mi snad někdo právem nevytýkal, že jím můj slovník není neobsahuje, pokud možná, všech slov; a proto jsem volil název skromnější: Slov. grammaticko-fraseologický. Avšak nyní se mi zase vytýká, že mám v něm mnohé věci, které podlé titulu do něho vlastně nepatří, a tak jsem přišel z deště pod okap. Proto svůj slovník, bude-li tištěn, raději ještě doplním a dám mu jméno „Český slovník, hlavně grammaticko-fraseologický.“ Neboť abych články, v nichž jména nástrojův, názvy částí lodi, mlýnu atd. zaznamenány jsou, ze slovníku vypustil, k tomu bych se nesnadno odhodlal, poněvadž jsem postavil slovník *hlavně pro laiky* a myslím, že právě těm podobné věci vhod budou. Ostatně pak mé sbírky takových realii se týkající nejsou pouhými výpisky ze Slov. naučného, nýbrž výpisky z mnohých spisův tak, že v něm mnohé věci pohromadě jsou, které posud po mnohých knihách roztroušeny a proto většine čtenářův nepřístupny byly.

Mám prý si druhdy stručněji počínati a necitovati mnohých věcí za sebou skoro stejných, spíše vybrati succus jich a jej zpracovati. Srv. Lze. — Nevěděl bych, jak bych měl článek „Lze“ skrátiti, neobsahujeť nic zbytečného. Z pravidla tak činím, jak pan Pr. radí. Místy ovšem, chtěje věc objasniti aneb různá mínění vedlé sebe postaviti, doslovně uvádím, co v tom neb onom spise o jedné a též věci stojí. Tak to dělal i Jungm. ve

svém slovníku a posud tak činí Miklosich ve svých grammatických spisech.

K slovům ukončeným ve -stvo m. ve -ství dodávám: lakomstvo, obžerstvo, lenstvo (lenost), Št., dědictvo, manželstvo, smilstvo, Št. N. kř. 55., 12., 116.; panenstvo držeti, Št. N. kř. 17; opilstvo, Let. 370.; zběstvo, mistrovstvo, udatstvo, bohatstvo, poselstvo (= poselství), opilstvo. Alex. atd. — ,Všbec se mluví: zlodějstvo, darebáctvo, bohactvo.' Tak píše p. Bartoš, tedy se těchto slov užívá na Moravě.

Pan Pr. má vazbu akkusativu cum infinitivo za nečeskou, za pouhé napodobení latiny neb řečtiny, již se stříci máme. — Tedy jí nemáme užívati? Jiní grammatikové jsou shovívavější. Miklosich (Skl. 1872) praví, že tato vazba jest *snad* napodobením latiny a řečtiny (wohl in Folge des Einflusses der lat. und griech. Sprache) a uvádí za příklady: Všecky rozkazy své o všech věcech pravé býti poznávám. Br. Znamenal sebe býti nemocného. Háj. Pomsty žádostivého ho býti znal. Hatt. II., 266. — Bartoš (Instrumental, str. 7) učí: Jako infinitivem časoslova býti přísudek pravidelně v instrumentale spůsoby nominálné se pojí, tak užívá se též vazby v akkusativě s infinitivem. Císařovna křestankou se býti vyznala. Har. II., 80. Hlásal se býti krevním přítelem. Kom. Lab. 63. Pravidl jej býti písařem. Žer. Záp. II., 155. Kunrád arcibiskup podobojím se býti prohlásil. Prot. 36. Kým mne praví býti lidí? Sš. Ev. Mk. 36. Královna viděla sa býť přemoženou. Pov. 396. Vybrati 9 mužů, které hodnými býti úřadu kněžského soudili. Prot. 57. — Zikmund nemá jí za špatnou ničeho proti ní nenamítaje a ve své skladbě (str. 656—658.) mnoho příkladův k ní uváděje.

Pan Pr. píše: Obecná mluva neužívá, jak p. spisovatel udává, v instr. pl. *pouze* -ama neb -ma, ale i -ema atd. V mém článku: '-ema' slova 'pouze' není a co pan P. o -ema povídá, to mám v článku '-ema' v liteře E.

K příkladům, kde se *i* ve významu *ani* klade, dodávám: Netoliko sami sebu, ale i (ani) cizími křestanská čeleď nemá se posmievati. Št. kn. šest. 117. Z chlapského řáda nikoli i (ani) jednoho v čest (v čestný úřad) nevoli. Alex. 1097. Aby se v tom domu i (ani) ot hromu ijednej škody nestalo. Kat. 3371. Tam i (ani) jeden chud nenie, ani slep, ani belhav. Št. Nechtěj i (ani) vrahu tej škody. Výb. Běžela mezi kvasany (hodovnfky) i (ani) zvana nejsúc. Št. Avšak i (ani) člověka na něm (na hradě) nebieše. Dal. Nezacpávej i (ani) nyní ucha svého. Br.

Pan P. píše dále: Po slovesech *brániti* a pod. klade prý se vždy vedlejší věta *záporná s aby*, věta kladná pak jest chybnou. Leč neprávem se stanoví takové pravidlo a kladou se jazyku meze, jichž nemá. Neboť kladná věta liší se zde od záporné jenom rozdílným subjektivním pojetím, podlé něhož podřízená věta jednou to vyslovuje, co činiti zabráněno jest, a po-

druhé to, co tím bráněním implicity se přikazuje; na př. Zabránil jsem mu, aby tam nechodil. Zabránil lidu, aby hřešil = Zabránil lidu hřešiti. Br. — Abych věc vyšetřil, vyhledal jsem vazby sloves: překážeti, zapovědfti, zabrániti, zdržeti, hájiti, varovati se a shledal jsem: Překazil mu, aby pravdy neposlouchal. Br. Lidem překážejí, aby se šťastnými nestali. Us. Oblakům zapovím, aby nevydávaly více na ně deště. Br. Co toho hájí, aby jsi učeným nebyl? Jel. Zapověděl, aby jim jísti nedali. Svěd. Zabrániti nemůžeme, aby zima nepřišla. Br. Nemohu se zdržeti, abych hrozných soudův neměl ohlašovati. Br. Zdržte se, abyste jich utrhavě nepomlouvali. Flav. Nemohl se toho zdržeti, aby vám toho neoznámil. Háj. Hájím domu, aby tam nikdo nevezl. Us. Varuj se, abys neupadl. Bern. Varuj se, abys s ním nijak nemluvil. Br. — Tedy všude vedlejší věta se spojku *a* s kondicionalem záporného slovesa. Cf. vazbu po slovese ‚báti se‘. Bojím se, že otec přijde. Dám-li aby m. že, kladu sloveso záporné: Bojím se, aby otec nepřišel. Proto napsal Zikmund: Po těchto slovesech klade se spojka *a* s optativem k vytknutí úmyslu, aby se jmenovaná činnost ve skutek nepřiváděla. Odtud na jevě jest, že v příčinách těch věta vedlejší *vždy záporná jest*. A Bartoš (o Konditionale III., 3.) píše: Ve větách zakazovacích po slovesech: zapovídati, brániti, hájiti, zdržovati, chovati se, stříci se (klade se kondicional) *vždy se zápolem ne*. — Místo tohoto kondicionalu může státi také infinitiv se slovesem kladným: Varuj se, abys neupadl. Bern. Ale: Varuj se té věci dopustit. Bern. Nebráňte jim jíti ke mně. Br. Poznámky činiti nikdo nebrání. — Proto se domnívám, že kladný infinitiv věty: Zabránil lidu hřešiti. Br. Eccl. 46., 12. svedl pana Pr., aby z něho učinil kladnou vedlejší větu: (Zabránil lidu), aby hřešil (m. nehřešil). Proto také má býti: Zabraňuji lodím, aby neuplyly do přístavu. — To jest posud mé přesvědčení.

Potom napsal p. P. (str. 232.): ‚Nedosti úplně pojednal p. spis. o přisvojovacích adjektivech na -ův řka, že se jich užívá jen tenkrát, stojí-li bez přívlastku.‘ Měl jsem ještě přidati: ‚a netáhne-li se k nim vztahné zájmeno.‘ Znam sice příklady: Přišel do zahrady kmotra, který ho k obědu pozval. Země jest Hospodinova boha tvého. Br. Ale myslím, že za příčinou srozumitelnosti a jasnosti zde raději genitivův užíváme, tedy: Přišel do zahrady kmotra, který . . . Us. Země jest Hospodina, boha tvého. Br. A kdo nyní podlé starších spisův píše: Duše Hektorova, toho převelmi pracovitého muže. Mudr. K dvoru k královu Svatoplukovu. Pass. Dcera Jindřichova staršího z Lipého. Pulk. Elšku krále Václavovu dceru. Pulk. Slova Isaiáše prorokova. Slova Isaiášova prorokova atd.? — Proto jsem ono pravidlo napsal. Chybil jsem ovšem, že jsem i na tomto místě úplně nevyložil, jak naši předkové přisvojovacích adjektiv užívali a jak jich posud v Horní Lužici a na Slov. užívají; učinil jsem

to sice v článku ‚Přívlastek‘, ale nedopatřením se stalo, že jsem v článku ‚-ův‘ k tomu ukázati opominul. Podobné vady při revisi celého díla se odstraní.

V Listech filolog. jsem kdysi řekl, že adj. ‚plný‘ z pravidla s genitivem se pojí, ale že vazba s instr. není špatná. — Tehdáž, když jsem to psal, neznal jsem sám žádného dokladu ze starší literatury; dnes uvádím jeden: Košík stříbrný šafránem plný. Pass. 638. (Pass. z r. 1495. Viz Bartoš o Instrumentale, str. 48.)

Na str. 225. vytyká p. P., že jsem na str. 24. podal pravidlo ne hrubě přesné a nejasné: ‚Nad‘ pojí se s akkusativem na otázku kam 1) o místě k vytknutí běhu, činnosti, výše čeho. Nad nebesa se vyvýšil. Br. Nad stál jsem to zavěsil. Jg. — Tak jsem ovšem napsal, ale nevidím v tomto pravidle žádné ne-
správnosti, žádné nejasnosti.

Na str. 226. píše: ‚ale taková sbírka odporných úsudkův žádala kritického rozhodnutí.‘ Není vždy snadno z náhledův sobě odporujících náhled pravý vybrati. Ukazuji jen ku článku ‚Akkusativ‘, který jsem v pozdější době doplnil a opravil. Bartoš praví, že k označení kolikosti původně akkusativu se užívalo a že nám zde činiti jest s větami bezpodmětnými a uvádí mimo jiné tyto příklady: Jest vína v láhvi trochu, trošku, kapku. Jest jich hromadu. Polovici nás nespalo. Pref. Mohlo býti as hodinu na noc. Pref. Když pak polovici svátku se vykonalo. Jest jich hromadu. Kolik máte ještě žita na poli? Odpověď: Bude ho tam ještě kopu. V komoře jest žita měřicu, mouky měřku. Us. na mor. Slovensku. (Maticе Moravská 1870., str. 120.) Miklosich zase učí: . . . . ., mohli bychom za to míti, že ve větě: ‚pět jich padlo‘ atd. pět akkus. jest a že věta jest bezpodmětná. Ale tomu odporují věty jako: Hromada jich tu bylo. Na stromě sedělo kopa ptákův. Erb. Polovice města Prahy shořelo. Háj. Nahrnulo se hrůza myší. Na Slov. Ludí bylo neslýchaná síla Na Slov. atd. Z těchto příkladův jde, že, označuje-li podmět množství, výrok v neutru stojí neřídě se rodem *podmětu*.‘ (Syntax, 34., 54.) — Kdo z nich *) má pravdu?

Na str. 227. píše: Nižina chybně, neb subst. to jest tvořeno od komp. níž, tedy nižina, jako výšina od výš. — Ale před příponou -ina dlouhá kmenová samohláska se kráťvá: důl — dolina, mýdlo — mydlina, býlí — bylina, louka — lučina, skála — skalina, péro — peřina, hloubka — hlubina, tedy

*) Zde dlužno připomenouti, že se Miklosich na jiném místě (Synt. 390—391) k této věci ještě jednou vrací, vedle svého také Bartošův pozoruhodný, jak praví, výklad přivádí a dokládá: „Die syntax der numeralia cardinalia von pět bis desětz möchte ich nun so modificieren, dass diese numeralia als acc. anzusehen seien. Seite 53. 55. in anderen fällen hat sich der nominativ gleichfalls als indeclinables wort festgesetzt.“

možno i „nižina“ psáti. Ostatně srovnej: Zvučte nížiny země. Br. (Viz Jungm. slovník.)

K akkusativu místa na otázku kam a k akkus. předmětu vnitřního, o nichž p. P. na str. 227. mluví, mohl jsem z Hattalovy, Zikmundovy a Miklosichovy grammatiky a z ostatních sbírek ovšem více příkladův uvésti, ale spokojil jsem se třemi a pěti příklady maje za to, že ty dostačují, a nemoha všech důležitých pravidel mnohými příklady doložiti, aby slovník příliš nevzrostl.

Fr. Kott.

Výbor z literatury české doby střední. Sestavil B. V. Spiess. V Hradci Králové. Nákladem Jana Pospíšila. 1876. Str. 395, 8°. Pan sestavovatel jmenuje dobou střední v literatuře české dobu od Husa do bitvy bělohorské, a dělí ji zase na dvě doby menší, prvou od Husa do Ferdinanda I. a druhou odtud po bitvu bělohorskou; tím i jeho Výbor na dva díly se rozpadává. Každý pak z nich obsahuje ukázky písemných plodů srovnané podle obsahu a druhův umění slovesného; na prvním místě jsou totiž ukázky z biblí, za nimi z postill, z listů, ze spisů právnických, dějepisných, cestopisných, zeměpisných, přírodopisných, grammatických a ostatek z rozličných spisů zábavných a básnických.

Práce je v sestavení tom patrna, ale užitek z ní jenom skrovný bude anebo žádný. Vina toho je dílem ve věci, dílem na straně pana sestavovatele; ve věci, ježto nemožno jest vybrati mnoho krásných a dokonalých ukázek z takové literatury, jako je česká v XV. a XVI. stol., a na straně p. sestavovatele, ježto ve mnohém ohledě na prospěch Výboru svého trvám jinak si počínati měl, o čemž tuto několik slov.

P. Spiess jmenuje dobu od Husa do bitvy bělohorské dobou *střední* a tím dává uhodnouti (zjevně toho nepraví), že literaturu před Husem a literaturu po bitvě bělohorské za dva (ať opět drobněji dělené, ať nedělené) díly považuje, jež právě onou „střední“ dobou od sebe rozděleny jsou. Taktéž jmenuje Jos. Jireček jednu dobu literatury české dobou střední, totiž dobu od Husa do úpadku českého písemnictví v XVIII stol., a naproti ní jmenuje dobu před Husem starou a dobu od znovuzrození literatury české novou. P. Spiess vymezuje tedy své střední době jiné hranice, než Jireček, zejména *odtrhuje od ní dobu od bitvy bělohorské* do úpadku v XVIII stol., a toho nemohu nikterak schvalovati.

Každému je ovšem volno, aby si rozdělil literaturu českou tak nebo jinak, a v skutku máme také rozdělení několikeré, Dobrovského, Jungmannovo, Šemberovo, Jirečkovo a snad ještě jiná; ale na tom mělo by při každém rozdělení nejvíce záležeti, aby mezníky, podle kterých se začátky a konce jednotlivých dob stanoví, nebyly snad jenom události z politické historie anebo z jiných okolností vzaté, nýbrž aby znamenaly skutečné

obraty proudu literárního. A v tom ohledě jest podlé mého soudu nejpřípadnější rozdělení Jirečkovy, v němž je Hus mezníkem mezi dobou starou a střední, a potom úpadek českého písemnictví v XVIII st. zase mezníkem mezi dobou střední a novou. Hnutí husitské bylo nejen náboženské a politické, jím i názor světový a vkus literární proměnu vzaly, literatura česká po Husovi je v celku svém jiné povahy, než byla před Husem, proud její zahýbá dobou Husovou do jiného směru, než byl předešlý, a proto Hus a doba jeho za rozhraní literární historické mezi dobou starou a střední se berou. A s tímž právem bere se úpadek českého písemnictví ve stol. XVIII za takýtéž mezník mezi dobou střední a novou; i zde následoval svět myšlenkový jiný a nový a následovala literatura jiná a nová nejen časem, nýbrž také látkou.

Tyto dvě události v historii literatury české, Hus a úpadek v XVIII stol., jsou podlé mého poznání zároveň jediny, se kterými se i proud literatury české zahýbá a tou měrou mění, aby se dle nich doby literatury české obmezovati mohly. Tím nepravím, že by se literatura česká nikdy jindy byla neměnila, ano dopouštím, že se měnila nejen století od století, ale i rok od roku; ale o tom pochybuji, že by mimo jmenované dvoje rozhraní bylo ještě nějaké tétéž vážnosti a platnosti, pochybuji, že by na př. zvolení Ferdinanda I. dobovorným rozhraním v literatuře české bylo, neboť rozdíl mezi českým písemnictvím před Ferdinandem a po něm je jenom kvantitativní, extensivní, a to hlavně zásluhou umění knihtiskařského. Jakožto dělidla nižšího řádu ujdou takové momenty, jako jest právě dotčené zvolení Ferdinandovo, anebo jako jest vymření Přemyslovcův atp.; jsou to momenty, s během literatury málo nebo nic nesusvisící, ale jako momenty chronologické nechť je podrží dle libosti, komu by nebylo v hod, drobnější díly jednotlivých dob literatury české určovati podlé století.

Bitva bělohorská měla bez odporu veliký vliv na literaturu českou; ale velikost toho vlivu ukazuje se jen na kvantitativní stránce písemnictví českého, stránky kvalitativní jen málo se dotýká. Naproti tomu doby před Husem a po Husovi, před stol. XVIII a po stol. XVIII zase hlavně tím od sebe se liší, co jest jejich quale, tedy svou stránkou myšlenkovou; liší se ovšem více méně i kvantitativně, ale to jest vedlé rozdílu kvalitativního rozdíl vedlejší. Chyba v hranicích Spiessovy střední doby jest tedy předně ta, že jsou nestejnorodé (od Husa do bitvy bělohorské = od převratu kvalitativního do převratu pouze kvantitativního); ale té bych nevytýkal, kdyby byla sama a kdyby z ní nevyplývala chyba vážnější, totiž že se jí od střední doby odtrhuje doba od 1620 do poč. st. XVIII. Následek tohoto odtržení by byl, spojití tuto dobu od 1620 s literaturou novou, shrnouti snad obě v jednu dobu „novou,“ kteráž by měla dvě fase: 1. od bitvy

bělohorské do úpadku v XVIII stol. a 2. od vzkríšení na sklonku XVIII a poč. XIX do našich dob. Ale toto spojení by bylo násilné a jen mechanické, jakož i p. Spiessovo rozloučení násilné a jen mechanické jest; fase od 1620 do poč. XVIII přes všecko násilí a mechanické dělení potáhne k té době, ku které ji větší příbuznost duševní tahne, se kterou duševně více souvisí, totiž k době střední.

P. Spiessův Výbor podává *ukázky roztríděné podle kategorií umění slovesného*. Proti tomu nelze nic zásadného namítati, pořádek dle těchto kategorií je v zásadě touž měrou oprávněný, jako pořádek pouze chronologický. Ale na to přijde, co v jednotlivém případě je praktičtější; a tu soudím, když se jedná o uspořádání ukázek z literatury české stol. XV—1620, že se lépe hodí srovnání chronologické, jakého se drží Výbor matiční a J. Jireček v anthologiích, než srovnání podle kategorií umění slovesného. Příčiny bych měl dvě: jednak tu, že literatura česká řečené doby není toho způsobu, aby se z ní aspoň poněkud obstojné ukázky pro hlavní druhy plodů slovesných sehnati daly, jednak že se tím celek nad míru drobí.

Srovnání Spiessova Výboru s II. dílem Výboru matičního a II. dílem Jirečkovy Anthologie stále se vnucuje a ve věcech dosud dotýkaných a zásadných — totiž ohraničení doby střední a urovnání ukázek — dávám tu Anthologii, tu Výboru matičnímu i Anthologii Jirečkové přednost před Výborem Spiessovým. A též přednosti zasluhují zajisté také *vzhledem k úvodním článkům životopisným a literárním*. Nejsou sice ve všem takové, jakých by přáti bylo, a zejména v Anthologii měly by býti více pro potřebu školní seřizeny; ale přece i jak jsou zvyšují velice cenu těchto sbírek a nedostatek jich je Výboru Spiessovu na velikou újmu. Místo jim mohlo býti kdekoli nalezeno, třeba v abecedním seznamě spisovatelův a spisův.

Práci posuzovatelskou p. Spiess tím velice stížil, že *neudává, odkud* kterou ukázkou vypsál, a *jaký úkol* by měl míti jeho Výbor vedlé Výboru matičního a Jirečkovy Anthologie.

Vylídití *prameny* jeho na jisto jest větším dílem nemožno; mohla by se mu snadno křivda státi, snad bral ledacos z ruky první, co z ruky několikáté vzíti mohl, jakož na př. na str. 111 při ukázce z kroniky o Bruncvíkovi výslovně jest připomenuto, že jest to „obsah dle rukopisu čís. veř. knihovny v Praze,“ ačkoli tato kronika několikráte (posledně r. 1827 Hankou, z téhož rkp. univers.) tiskem vyšla a posuzovatel snadno by se přenáhliť a mysliti mohl, že pro pouhé podání obsahu nebylo zapotřebí jíti až k prameni rukopisnému a že panu sestavovateli Výboru stačilo vydání tištěné.

Jaké potřebě by měl Výbor Spiessův posloužiti, také se nikde nepraví. Aby se dostal do škol, k tomu bylo by zapotřebí, aby byl aspoň tak dobrý, jako II. díl přijaté Anthologie Jirečkovy,

a tomu není tak; je sice o něco rozmanitější, ale jinak ve všem je Anthologie lepší a i co do množství ukázek podává Anthologie z doby XV stol. — 1620 spíše více, nežli Spiessův Výbor. Jiným pak mimoškolním čtenářům poslouží zase mnohem více a lépe Výbor matiční a jiná vydání jednotlivých spisovatelů středodobních.

Stran *jiných drobných* věcí přestanu na těchto poznámkách:

P. Spiess nepíše *ou*, nýbrž klade za ně ve svých ukázkách vesměs *ou*. Výslovnost *ou* byla zajisté již v XV. stol. známa, ale nikoli všeobecně, a píše-li se v ukázkách z XV. a XVI. stol. veskrze jen *ou*, tedy se v nich podává jiné znění této dvojhlásky, než na tu dobu z pravidla by slušelo. Píše ovšem Nudožerský 1603, že *au* zní *skoro* jako *ou*, ale tím i praví, že přece jinak než *ou*.

Marco Polův Million je dle Spiessova Výb. 58. přeložen prý v 1. pol. XV. stol., což se tu tvrdí bezpochyby dle Výboru matičního; ale tu i tam je toto udání času bez důkazův, a jak za to mám, mylné.

„Země- a národopis“ nemělo by se říkati; taková licence jest jenom v němčině, všechny jiné jazyky kladou plné složeniny slovně vedle sebe: zeměpis a národopis.

Jinak jest Výbor páně Spiessův i přes věci tuto vytýkané důkazem snahy, péle a dosti obšírné známosti materialu.

Jan Gebauer.

Archiv für slavische Philologie jmenuje se nový slovanské filologii, t. j. jazykům, literatuře a kulturní historii národů slovanských věnovaný časopis, jež založil Vatroslav Jagić, professor slovanské filologie na universitě Berlínské, a vydávati¹⁾ hodlá za pomoci A Leskiena a W. Nehringa, professorů slovanské filologie na universitách v Lipsku a ve Vratislavi. První sešit jeho již vyšel a přináší na prvním místě Jagićovy *Studien über das altslovenisch-glagolitische Zographos-Evangelium*. Bude to, jak z podaného začátku souditi lze, obšírná a velmi důkladná mluvnická monografie o této památce staroslovenské (čili starobulharské, jak u nás podlé Šafaříka zvykem jest říkati), kterou Miklosich (Altslov. formenl. in paradigmén XIII) v čelo památek pannonských staví (tedy těch památek, v nichž stará slovenština nejryzeji se jeví) a která dosud ani probrána, ba ani vydána není. Stroje se na takové vydání, poslouží Jagić slavistice zajisté takou měrou, jako Vostokov Ostromirovým evangeliem a Kopitar Glagolitou clozianským. Grammatický rozbor, podaný v tomto sešitě Archivu, týká se samohlásek Ъ a Ь. Hlásky tyto přicházejí v zografském evangelistáři velmi pravidelně, jako

) Nákladem firmy Weidmannovy (Weidmannsche Buchhandlung, Berlin). Jednotlivé sešity o 10 arších 8 budou vycházeti ve volných lhůtách; cena 4 marky.

vůbec v přesných památkách tohoto druhu, a co při nich Jagić zvláště pozoruje, jest, že se v jistých případech Ъ a Ь střídávají dle toho, následuje-li slabika se samohláskou podnebnou nebo nepodnebnou, na př. **ВЪНЪ** lok. **ВЪНѢ**, **ДЪБА** fem. **ДЪБѢ** dat. **ДЪБѢМА**, **ЗЪЛЪ** lok. **ЗЪЛѢ** a nom. pl. **ЗЪЛН**, **МЪНОЖ** a **МЪНѢ**, **БЪРАТН** a **БЪДѢТН**, **ВЪЛАДѢТН СЯ** a **ДО-ВЪЛАДѢТН** atd., což patrně upomíná na zpátečné přehlasování staročeské (vzal - vzěli), polské (biały - bielić) atd. Pozoruhodné jest také to připomenutí Jagićovo (str. 12 sl.), že původně veškerá slovanština měla nějaké polosamohlásky, ježto nyníjsí tak zvané pohybné hlásky svým kmitavým vystupováním a zanikáním k tomu poukazují.

Potom následují dva drobné výklady od Leskiena. V prvé vysvětluje se ruské **двумя, тремя, четырьмя** = dvěma, třemi, čtyřmi několikanásobným vlivem chybné analogie: tremi, jež by se čekalo místo **трѣмя**, přijalo dle analogie instrumentálů dvojných ještě *a*, tedy **трѣми-а**, a tak také **четырьмя**; podobně povstal vedlé dualového gen. **дву** dle obdoby zájmenné jiný gen. **двухъ** a k tomuto zase dativ **двумъ**; a jako k dativu **трѣмъ** je instr. **трѣмя**, tak i k dat. **двумъ** utvořil se instr. **двумя**. — Ve výkladě druhém shrnuje Leskien známé zjevy hláskoslovné **дѣска** dat. **дѣстѣ** místo žádaného **дѣсцѣ**, **дѣштѣнѣ** m. **дѣщѣнѣ** a **дѣсѣнѣ**, **рождѣнѣ** m. rozžije atp. pod toto pravidlo obecné: skupí-li se souhláska sykavá + t nebo d + sykavá, přetvoří se první sykavka tak, aby byla stejná se druhou, a pak se druhá sykavka odsune; na př. k **дѣска** žádáme dat. **дѣсцѣ**, kdež skupení *sc* = *sts*, z toho odsutím druhého *s* zbývá *st*: **дѣстѣ**; nebo v *bez-číslně zase skupení *šč* = *štš*, z toho *štš*, a pak jen *št*: **дѣштѣнѣ**. Pravidlo toto má mnoho pravděpodobnosti do sebe a platilo-li ve staré bulharštině, platilo bez pochyby také v jiných jazycích slovanských; za scházející doklad pro *zd* místo *zdz* mohlo by se tedy vzít české rozděv, rozděviti, povstalé z *roz* + *zěv*, kdež *zěv* od koř. *zi* = lat. *hi-sco* pochodí. Také české rozděný se stb. **можданѣ** úplně na rovni jest. Stran *s* a *ž* povstalých z *g* předpokládá se starší znění *ds* a *dž*, na př. **нждѣнж** z *izdžena a toto z *iz-džena, tedy *džena m. *žena*, a přenášíme-li ono pravidlo i na češtinu, tedy i české rozděv a rozděný ze staršího roz-džev a rozdženy (srov. polské tvary *rozdziawić* a *rozdżany*) odváděti musíme. Zajisté pak spadá pod toto pravidlo český lok. *vojšťe* a nom. pl. *polští* atp. místo *vojscě* a *polsci*, neboť je *sc* = *stš*, z toho *stš*, dále *štš* (jako *veš* a *veškery*) a naposledy *št*.

Zvláštní zajímavosti je pro nás rozprava W. Nehringova *Ueber den Einfluss der alttöechischen Literatur auf die altpolnische*. Pisemnictví české, dávno již rozkvétlé, kdy v Polsku

ještě latina výhradně panovala (do XIV stol.), stalo se vzorem prvním spisovatelům polským a zůstalo jim po dlouhý čas. Vliv jeho na literaturu polskou byl tudíž jistý; ale mnohdy přes míru se vynáší, mnohdy zase přes míru se snižuje, a Nehring učinil si v Archivu úkolem, ohledati a ukázati jej, jaký byl ve skutečnosti. Vzájemné kulturní styky českopolské začínají se hlavně křesťanstvím; Poláci přijali křesťanské náboženství od kněží českých a sv. Vojtěch, rodem Čech, stal se patronem polským, jakož i sv. Václav i s českým jménem svým v Polsku zdomácněl (polsky měl by se nazývati Więcesław). V l. 1291—1305 bylo Polsko pod vládou českou. Na nově zřízené universitě Pražské bylo tolik polských studentů, že pro sebe národ tvořili a jeden ze čtyř hlasů měli, a když Władysław Jagiełło universitu v Krakově zřídil, voláni bývali zase čeští professoři do Polska. Největší pak obliby dosáhla čeština u Poláků, když 1471 polský králevic Vladislav na trůn český povolán jest; právní listiny sdělávány jazykem českým, místy kázáno česky a na počátku XVI stol. patřilo to prý k dobrému tonu, chlubit se ve společnosti jazykem českým, třeba všelijak lámaným. Známo také, že v té době (r. 1500) dostal pověstný humanista Conrad Celtes od své „sarmatské“ milenky Hasiliny z Krakova psaní české. Písemné památky polské vydávají svědectví v témž smyslu. Pravopis jejich řídí se způsoby českými, překladatelé spisů náboženských řídí se překlady českými a z nich i výrazy si vypůjčují a nejstarší tisky polské (od 1521) řídí se pravopisem knih českých a nevyhýbají se čechismům nikterak. Ano sama nejstarší památka písemnictví polského, píseň „Bogarodzica“ (zachovaná v rkp. z r. 1408), na mnohých místech ukazuje ku vzoru českému.

Dále podává Archiv znamenitou rozpravu *Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik* od V. Jagiče. Ruské národní písně epické, duchovní i světské (byliny), patří bez odporu k nejkrásnějším plodům veškeré poesie národní a vynikají v některém ohledě i nad epické písně jihoslovanské. Jak toho plně zasluhují, dostalo se jim nejen pilných sběratelův, a nadšených obdivovatelův, ale i hloubavých vykladatelů. Mezi těmito na mnoze z míry vyrostla snaha vykládati tak, jako by se v řečených písních chovala tradice praslovanských anebo dokonce praarijských názorů kulturních. Nedá se upříti, že ledacos v nich pochází z dob předkřesťanských a prastarých, ale naproti tomu jest také mnoho, co z doby a tradice křesťanské původ svůj má a neprávě z mythologie a kulturní historie slovanské se vyvozuje; mnohé velmi zajímavé příklady toho podává dotčená rozprava Jagičova, která na svém místě, mezi vykladateli epiky ruské, zajisté nemine se s účinkem náležitým.

Důkladně založená a velmi jasné provedená rozprava *Beiträge zur slavischen Mythologie: Veles, Volos u. Blasius* od

dr. Řehoře Kreka (prof. slov. filol. ve Št. Hradci) vzala si za úkol vyvrátiti výklad, podlé kterého Veles (u Rusů Volos) nebyl slovanským bohem stád, nýbrž prý křesťanský světec a opatrovník stád sv. Blažej (*Βλάσιος*, rus. Vlasij) později k utvoření domnělého pohanského Velesa podnět zaval. K tomu konci podává spisovatel nejprve nebohatou, hlavně ruskou a českou *) tradici o tomto bohu a pak se stanoviska historického a jazykového ukazuje, že nemohl Veles povstati z Vlasije, *Βλάσιος*. Se stanoviska historického svědčí proti tomu ta okolnost, že křesťanství u Rusů teprve za Vladimíra († 1015) se ujalo a že Veles v pramenech ruských a zvláště u Nestora (žil v 2. pol. XI. a poč. XII. stol.) k dobám dřívějším se připomíná, že tedy Veles jest na Rusi staršího datum, než křesťanský Vlasij. Co se pak hláskové a slovné formy Velesa týká, odporují sobě slabiky řecká *Βλα-* a slovanské *Veles- Volo-*; za řecké *vla-* bylo by ve slovanštině zase *vla-*, a naproti tomu ruské *volo-* předpokládalo by české *vla-* a řecké *Βαλ-*; souhlasně s tím jmenuje se také svatý *Βλάσιος* u Rusů vždycky Vlasijem a nikdy Volosijem. Za těmito důvody nedopouští Krek, že by Veles n. Volos z křesťanského Vlasije byl povstati mohl; ježto však byl Veles bohem stád a sv. Blažej patronem stád, stalo se, co i jinde často se opakuje za poměrů podobných: křesťanský Blažej dosadil se za pohanského Velesa.

Ostatek jsou drobnosti, mezi nimi také psaní Niebuhrovo Kopitarovi, psané v Římě 10. led. 1823 a sdělené Miklosichem. Mimo jiné dovidáme se z něho, že se Niebuhr v mladosti své slovanštinou pilně zabýval; lituje toho, že tenkrát nebylo takové mluvnice, jakou mu právě Kopitar od Dobrovského darem byl poslal (t. *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vindob. 1822).

J. Gebauer.

Revue de linguistique et de philologie comparée (publ. par A. Hovelacque, E. Picot et J. Vinson), díl VI. a VII. **) 1873—75, podává mimo jiné VI. 191. od Hovelacqua příznivou úvahu o St. Novakovičově spise *Fiziologija glasa i glasovi srpskoga jezika* (v Bělehr. 1873), ve které však, co se věci týká, také toho neschvaluje, že by se v jazyce srbskochorvatském čtverý přízvuk rozeznávatí měl, jak tomu Vuk učí (v. Daničićovu rozpravu *Nešto o srpskijem akcentima v Miklosichově Slav. Bibl. I. 97. sl.*); již Miklosich (Lautl. 317. sl.) vyložil, že při tomto rozdělení smíšeny přízvuk a kvantita. Dále jsou tam oznámeny VI. 200. sl. od K. Jirečka *Periodičesko spisanie na bŭlgarskoto kniževno družestvo* (v Brajle, 1870—72, red. V. D. Stojanov)

*) České známé památky, které zachovaly jméno Velesovo, jsou *Mater Verborum*, *Tkadlecěk* a *Rešeliův Syrach*. Viz *Jungmannův Slovník* pod „*Vel.*“

**) V. *Listy filol.* 1874, 78.

a Kurelcova sbírka národních písní (v Záhř. 1871) sebraných mezi Chorvaty usedlými v župě šoproňské, mošoňské a železné, a VII. 53. oznamuje St. Novaković slovník jazyka srbskochorvatského a německého, který se od r. 1873 v Záhřebě vydává.

Gb.

Zprávy osobní.

A. Z gymnasií.

Do Hradce Králové přesazen skutečný učitel p. Jos. Černý z Rychnova za skutečného učitele filol. P. Vojtěch Budecius, dříve učitel dějepisu na tamější vyšší realce, stal se skutečným učitelem dějepisu na gymn. tamže. — **V Německém Brodě** stal se p. Fulgent Ledvinka ředitelem, p. Jan Báška skut. učít. filol. — **Do Pisku** za suppl. učitele fil. dosazen p. Jos. Zelený. — **V Praze** na akad. gymn. zemřel p. Eduard Novotný, prof. klas. filol. a člen zkušební kommise pro kandidáty gymn. učitelství, zakládající člen jednoty českých filologův atd. dne 4. ledna 1876. Na místo jeho jmenován p. Jos. Třesohlavý suppl. učít. filologie. — **V Rychnově** stal se suppl. uč. p. Dr. Tom. Kouřil skutečným učít. děj. — **Ve Slaném** potvrzen p. Herman Hink za skut. učitele náboženství —

B. Z reálných gymnasií.

V Chrudimi potvrzeni za skutečné učít. filol. pp. Skřivan a Neudörfel. — **V Praze** na II. reálném gymn. stal se místo p. Frant. Novotného, jenž dosazen za ředitele do Úněvova na Moravě, suppl. učít. fil. p. Alois Fischer. Tamže stal se p. Hugo Bayer suppl. učít. francouzského jazyka a p. Boh. Malý pomocným učitelem kreslení. — **Do Třeboně** dosazen p. Fr. Capek, suppl. učít. v Mladé Boleslavi, za skutečného učít. fil. —

C. Ze škol reálných.

V Hradci Králové potvrzen suppl. uč. Václ. Ctibor za skut. učitele češtiny a němčiny. Prof. math. a fys. p. Mart. Kuchynka přesazen na český ústav pro vzdělávání učitelů v Praze; na místo jeho dosazen za suppl. učít. math. a fys. p. Jan Fischer. P. Gust. Pozděn a potvrzen za vedlejšího učitele tělocviku. — **V Jičíně** stal se učít. ob. školy p. Fr. Kopecký proz. učít. tělocviku. Pp. Jan Kosina a K. Sykora definitivně potvrzeni. — **V Kolíně** stal se skut. uč. p. Jos. Čížek ředitelem. Prozat. řed. p. Jos. Vávra stal se prof. na učitelském ústavě v Soběslavi a na jeho místo dosazen za suppl. učít. p. Jan Kubka. — **V Pardubicích** stal se suppl. učít. p. Jos. Mrůávek. — **V Praze** obdržel p. prof. Dr. Jan Gebauer za příčinou práce vědecké dovolenou na rok. Pp. Al. Studnička a Jul. Roth definitivně potvrzeni.

N—k.

Oprava. Na str. 156. zůstala chyba, kterou zde opravujeme. V ř. 3.—6. má býti: (rozeznávají se) a) podnebnice zubné *t, d, n*; b) sykavé a to *hustší š, č, ž, dž* a *řidší š, ž*, jakož i staré původem svým měkké *c* (= *tš*) a *ř* (= *rž* z *zj*); c) jazyčné *ř*.

Odbíratelé „Listů filologických a paedagogických“ v r. 1875.

Čechy:

- Aš:** Al. Čtvrtečka pošt mistr.
Blatná: Jos. Kuška učitel.
Boleslav Mladá: J. Brouček prof.
     Fr. Čapek   "
     R. Germát   "
     A. Hobl   "
     Fr. Jirsák   "
     J. Weger   "
     J. Vycpálek   "
     J. Vondráček   "
Brandýs: K. Hradil prof.
Brod Ném.: A. Ambrož učitel.
     H. Kracík prof.
     H. Kratochvíl prof.
     A. Vašák prof.
     Knihovna gymnasia.
Broumov: Jos. Wagner prof.
Brumov: J. Pluskal.
Budějovice Č.: J. Mikenda prof.
     V. E. Mourek   "
     T. Novák   "
     J. Placek   "
     J. Volák   "
     G. A. Vostrý   "
     Řed. č. gymn.
Budohostice: V. Janda statkář.
Bydžov Nový: V. O. Slavík řed.
     Al. Grohmann prof.
     Th. Novák prof.
     Ředitelství gymn.
Domažlice: Al. First prof.
     F. Liška   "
     J. Slavík   "
     A. Škoda ředitel.
Hořovice: Okresní knihovna.
Chb: Fr. Friš prof.
Chomútov: Čeněk Paul prof.
Chrudim: R. Beer prof.
     J. Barták   "
     F. Havlík   "
     A. Hošek   "
     Jos. Jan   "
     J. Matějček prof.
- Chrudim:** J. Neudörfel prof.
     T. Plánský   "
     E. Škrivan   "
     M. Trapl ředitel.
Jičín: A. Jelínek prof.
     J. Kosina   "
     Fr. Lepář řed.
     A. Mikenda prof.
     K. Nepustil   "
     J. Pechánek   "
     J. Riss   "
     A. Truhlář   "
     Knihovna gymnasia.
     Křídlo Karel stud.
Jilemnice: Okresní knihovna.
Jindř. Hradec: Josef Čapek prof.
     V. Český   "
     Fr. Gotthard   "
     J. Holejšovský   "
     J. Kořínek   "
     H. Mašek   "
     Dr. J. Novák   "
     K. Orth   "
     V. Pich   "
     V. Skaloud   "
     Knihovna gymn.
- Kadaň:** Jak. Krupka prof.
Klatovy: V. Markalous prof.
     J. Ošťádal   "
     Bl. Prusík   "
     V. Roudný   "
     J. Zelený   "
Kněžves: Občanská beseda.
Kolín: Reální školy.
Král. Hradec: J. Černý prof.
     J. Červenka prof.
     Er. Čuda   "
     A. Fleischmann   "
     J. Kacerovský   "
     J. Konečský   "
     J. Klumpar řed.
     Frant. Staněk prof.
     B. Spiess   "

- Král. Hradec:** J. Trásák prof.
V. Uzel "
J. Vondráček "
J. Votruba "
Knihovna gymn.
J. V. Malý stud.
Ústav učitel'ský.
- Kutná hora:** Ředitelství paedag.
Red. reálných škol.
- Kostelec n. Orlicí:** Fr. Poličanský
vychovatel.
- Kostelec Červ.:** J. Krušina učitel.
Ledeč: K. Kostka učitel.
- Litoměřice:** T. Sifalda studující.
- Litomyšle:** Dr. Tille řed. gymn.
J. Malý prof.
- Most:** Fr. Bauer prof.
- Mýto Vysoké:** Ředit. měst. škol.
- Náchod:** J. K. Hraše řed. škol.
- Nepomuk:** J. Gardavský řed. obč. šk.
- Pardubice:** J. Konečný měšťan.
V. Vestfál prof.
Okresní knihovna.
- Pelhřimov:** V. Petrů řed. gymn.
J. Vlček prof.
- Písek:** Fr. Červinka prof.
V. Janděčka ředitel.
K. Madiera cis. kr. školní
inspector.
V. Šuda prof. r. šk.
S. Šindelář prof. g.
J. Vačlena "
J. Zahradník "
J. Zelený "
- Plzeň:** K. Bajlony prof.
P. V. Desolda prof.
J. Koráb "
K. Kunz "
J. Pečenka "
V. Štefl "
K. Zahradník "
- Praha:** J. Kvičala univers. prof.
V. Svoboda c. k. zemský
školní inspector.
M. Hattala univers. prof.
Dr. J. Gebauer universitní
prof.
Dr. J. Emler univers. prof.
J. Veber c. k. zemský
školní inspector.
P. V. Stulec probošt na
Vyšehradě.
Dr. Kavka ředitel akade-
mického gymn.
Fr. Kott prof. akad. gymn.
P. Neumann katech. akad.
gymn.
R. Novák prof. akad. gymn.
Dr. Šohaj " "
- Praha:** Fr. Velišský prof. akad.
gymn.
J. Tresohlavý prof. akad.
gymn.
J. Kvapil stud. akad. gymn.
Knihovna akadem. gymn.
F. Patočka prof. I. stát. r. g.
Dr. Kastner " "
J. Šebesta " "
J. Král " "
J. Piskač " "
V. Viravský " "
K. Doucha prof. II. stát. r. g.
A. Franta " "
Dr. Kovár " "
K. Bšleek prof. obec. r. g.
K. Himmer " "
Dr. P. Durdík " "
Dr. Městecký " "
Dr. Novák " "
J. Pánek " "
J. Polák " "
Fr. Servít " "
J. Včelák " "
V. Žabka " "
Knihovna gymnasia.
J. Lepář řed. paedagogia.
J. Vorovka prof. "
J. Podhajský " "
K. Masařík prof. r. g. na
Smichově.
V. Appelt prof. č. reálky.
Č. Ibl "
P. Loužecký " katech. "
J. Roth prof. "
J. Sobek "
J. Štastný ředitel "
F. Faltys prof. něm. reálky.
J. Tieftrunk prof. něm.
reálky.
V. Houžvička prof. něm.
reálky.
Sl. Umělecká Beseda.
Sl. Ústav učitelek.
Sl. Akad. čten. spolek.
Sl. redakce „Osvěty“.
Sl. red. „Školy a života“.
Sl. red. „Posla z Budče“.
Sl. red. „Besedy učitel'ské“.
Knihovna filolog. jednoty.
C. k. univers. knihovna.
94 členů jednoty filolog.
Sl. kněhk. Grégr & Dattel.
" " Dominicas.
" " Kober.
" " Mourek.
" " Petřík.
" " Rívnáč.
" " Urbánek.

Příbram: Fr. Prusík prof.
 J. Říha " "
 F. Venig " "
 V. Vyhnil ředitel.
 Knihovna gymnasia.
 Fr. Soukup stud. gymn.
 Knihovna paedagogia.

Rakovník: Jednota učit. „Budeč“.

Rokycany: Fr. Wajs prof.

Rychnov n. Kn.: Fr. Burian prof.
 V. Hospodka " "
 P. Půlkrábek ředitel.
 Ig. Seidl prof.
 J. Šteflíček " "
 A. Vorlíček " "
 J. Žák " "
 Knihovna gymn.
 J. Pelikán c. k.
 okr. sudi.
 K. Jedlička c. k.
 berní.
 8 gymnasišť.

Slané: P. Benignus Volek ředitel.
 P. Ladislav Volek prof.

Soběslav: Knihovna paedagogia.

Strakonice: Sedláček řed. obč. škol.

Tábor: Fr. Domorázek prof.
 V. Kremser " "
 V. Krížek ředitel.
 H. Mejsnar prof.
 V. Šteinnmann prof.
 K. Šafránek " "
 A. Šetelík " "
 V. Vočadlo " "
 Knihovna gymnasia.

Teplíce: K. Hochreiter ředitel.

Třeboň: Al. Dastich prof.
 V. Knotek " "
 J. Kovár " "
 K. Krsek " "
 Ředitelství gymnasia.

Třebová Česká: Jos. Hubálek učit.

Vlašim: J. Řežábek učit. obč. škol.
 Občanská škola.

Zvol u Jaroměře: J. Sramar abs. fil.

Morava:

Brno: Fr. Bartoš prof.
 Jos. Bruj " "
 K. Gregar " "
 A. Kotamích " "
 A. Vašek " "
 K. Veselík " "
 Knihovna slov. gymnasia.
 J. Korec stud. gymn.
 M. Blažek prof. paedagogia.
 Knihovna paedagogia.
 Maticе Moravská.
 Učitelské listy.
 Sl. kněhkupectví Vinkler.

Brušperk: J. Stalmach prof.

Jihlava: J. Wagner prof.

Koryčany: Fr. Pataniček řídící učit.

Kroměříž: K. Herzer prof.
 J. Láska " "
 V. Rozsypálek prof.
 J. Šebestík " "
 Th. Vodička " "
 Knihovna gymnasia.

Meziříčí Valašské: Ed. Procházka prof.
 Knihovna gym.
 Dr. Komárek.

Meziříčí Velké: Dr. Sigmund Vašátko advokát.

Olomouc: J. Fiala prof.
 L. Doležal prof.
 Fr. Hradil " "
 J. Kosina ředitel.

Olomouc: J. Lukeš prof.
 V. Navrátil prof.
 V. Prasek " "
 J. Šindler " "
 J. Veselý " "
 T. Zatloukal " "
 R. Romanovský stud. gymn.
 Houdek stud. gymn.
 Hirš " " "
 Vepřek " " "
 Vrtal " " "
 Zmeškal " " "
 Odstrčil " " "
 Benda " " "
 Kubík " " "
 Trnka " " "
 Knihovna gymnasia.
 Komenský.

Prostějov: Th. Martinák řed. reálky.

Prerov: K. Altmann prof.
 V. Chytil " "
 Dr. Kramář " "
 A. Krondl " "
 J. Škoda ředitel.
 Fr. Višňák prof.
 Knihovna gymnasia.

Syrovice: P. Method Halabala farár.

Telč: Reální školy.

Třebíč: Fr. Pažout prof.

Úněšov: V. Novotný řed. gymn.

Slezsko:

Těšín: Dr. Fischer.

Opava: Schlesisches Schulblatt.

Rakousy:

Vídeň: A. Šembera univers. prof.
P. Bílka maj. vych. ústavu.

Vídeň: Sl. Akad. čten. spolek.
Tři akademikové.

Chorvátsko:

Záhřeb: Dr. Geitler univers. prof.
Franjo Maixner "
J. Rački předseda jiho-
slov. akademie.

Záhřeb: Universitní knihovna.
Chorvátský dům.

Uhry:

Budín: J. Tomášek školní rada.

Zníov: Martin Čulen řed. gymn.

Bukovina:

Černovice: Bukowinaer paedagog.
Blätter.

Suczawa: J. Kříž professor.

Štyrsko:

Ponigl: K. Terstenjak.

Celje: Dr. Svoboda ředitel.

Rusko:

Nižni Novgorod: J. Janovský prof.

Petrohrad: J. Farník prof.

Celar "

Drbohlav "

Hercl "

Janko "

Januška "

Kabele "

Kánský "

Krupar "

Loessl "

Netušil "

Petrohrad: Petr prof.

Pospíšil "

Polák "

Rakušan "

Sedlák "

Šebor "

Šifalda "

Šrámek "

Vlašimský "

Rjazaň: Hynek Majer prof.

J. Rajner "

Francie:

Paříž: Louis Leger univers. prof.
Revue bibliographique univers.

Paříž: Revue de Filologie.

Německo:

Berlín: J. Kačer prof.

Lipsko: Marek akadem.

Nizký "

Lipsko: Pecháček akadem.

Sedlatý "

Šádek "